

พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว

วันชัย ไพบระ

คุษฎีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาไทยศึกษา

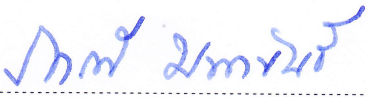
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

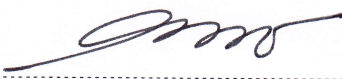
มีนาคม 2559

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยบูรพา

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์และคณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์ ได้พิจารณา
คุษฎีนิพนธ์ของ วันชัย ไพเราะ ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพาได้

คณะกรรมการควบคุมคุษฎีนิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์)

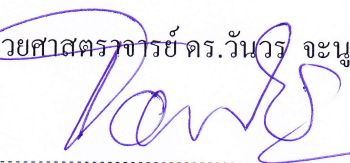

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันวร จะนู)

คณะกรรมการสอบคุษฎีนิพนธ์

..... ประธาน
(ศาสตราจารย์ สุวิทย์ ชีรสาควัต)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ภารดี มหาขันธ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันวร จะนู)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โอฬาร ถิ่นบางเตียว)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ อนุมัติให้รับคุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา ของมหาวิทยาลัยบูรพา

..... คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญรอด บุญเกิด)

วันที่ 22 เดือน สิงหาคม พ.ศ. 2559

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาในสาขาไทยศึกษาของข้าพเจ้าได้เสร็จสิ้นตามกระบวนการของหลักสูตรหลังจากการวิพากษ์เค้าโครงเสร็จสิ้นลง การสอบวัดคุณสมบัติของนักศึกษาว่ามีองค์ความรู้เกี่ยวกับไทยศึกษาและองค์ความรู้ในเรื่องหรือประเด็นที่สนใจเพียงพอหรือยังกับการที่จะเข้าสู่หนทางของการจัดทำการวิจัยในหัวข้อที่ได้วิพากษ์มาจนเสร็จสิ้นซึ่งถือเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่เป็นบททดสอบนักศึกษาในระดับปริญญาเอกก่อนที่จะจบการศึกษา การศึกษาในสาขาไทยศึกษา และการวิจัยในครั้งนี้ไม่สามารถสำเร็จลงได้ถ้าไม่ได้รับความกรุณาและความช่วยเหลือของคณาจารย์จากไทยศึกษา

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่าน ศาสตราจารย์ธวัช ปุณ โฉมทก ศาสตราจารย์สุวิทย์ ธีรศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ภาวดี มหาจันทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัชยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ ดร.ศักดิ์นา บุญเปี่ยม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วันวร จະนุ และอาจารย์ท่านอื่น ๆ ที่ไม่ได้กล่าวถึง ท่านอาจารย์ทั้งหมดที่กล่าวมา ท่านได้สละเวลาอันมีค่า ทুমเทกำลังร่างกาย แรงใจให้กับตัวข้าพเจ้า และลูกศิษย์ในสาขาไทยศึกษาอย่างเต็มเปี่ยม ไม่ว่าจะหนทางจะมีขวากหนามมาขวางกั้นอยู่เป็นประจำก็ตาม ท่านอาจารย์ทั้งหลายก็ไม่เคยย่อท้อ เพียงเพื่อให้ตัวข้าพเจ้าและนักศึกษาทุกคนประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งใจไว้ในการศึกษาในสาขาไทยศึกษาแห่งนี้ อีกทั้งยังให้คำแนะนำต่าง ๆ ตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงจนกระทั่งคุณสมบัติของข้าพเจ้าเสร็จสมบูรณ์ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ทุกท่านไว้ ณ โอกาสนี้

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูง ที่ให้ข้อมูลและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการทำคุณสมบัติ อีกทั้งยังได้ช่วยอธิบายข้อสงสัยด้านเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่การวิจัย และที่ขาดไม่ได้คือขอขอบพระคุณชาวกัมพูชาที่กรุณาให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัย

ท้ายสุดนี้ ขอกราบพระคุณ พ่อ แม่ แมว อินแกรม ที่เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยอดทน ไม่ย่อท้อ ต่ออุปสรรคต่าง ๆ

วันชัย ไพเราะ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
คำถามในการวิจัย	7
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	7
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
ขอบเขตการศึกษา.....	10
นิยามศัพท์เฉพาะ	12
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	13
วิธีดำเนินการวิจัย.....	15
2 ภูมิสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: โศกสูงโอบจโรว	18
สภาพทางภูมิศาสตร์	19
ลักษณะภูมิประเทศ	20
ทรัพยากรทางธรรมชาติ.....	23
สภาพแวดล้อม.....	25
ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา	32
เศรษฐกิจ	39
การเมืองการปกครอง	45
จังหวัดบันเตียเมียนเจย	49
อำเภอโอโจรว	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ช่วงก่อน พ.ศ. 2451	60
สมัยรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ	60
พระตะบอง เสียมเรียบ ศูนย์กำลังของกองทัพสยามที่ใช้ในการควบคุมกัมพูชา.....	62
ความแตกแยกในกลุ่มโอรสของกษัตริย์กัมพูชา	65
นโยบายเปลี่ยนกัมพูชาเป็นเวียดนามและการกำเนิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต.....	71
แผนภูมิการสืบสันตติวงศ์.....	78
กัมพูชากับความเป็นสยามภายใต้กรอบของมณฑลบูรพา	79
กำเนิดพรหมแดน: แผนที่และการเป็นเมืองชายแดนของปราจีนบุรี.....	91
4 พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา : โลกสูง-โอจโรว หลังปี พ.ศ. 2451-2500.....	100
กำเนิดเมืองชายแดน: ผู้คนและการตั้งถิ่นฐาน	100
เมืองอรัญประเทศ.....	102
อรัญประเทศ: ชายแดนใหม่ของสยามกับกัมพูชา.....	104
กำเนิดโลกสูง.....	109
โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองการปกครอง	111
โลกสูง: สงครามอินโดจีน ทหารอิสระและการได้คืนพื้นที่.....	123
โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม.....	135
ฝ้าย: การล่มสลายของหัตถกรรมการทอผ้า	145
ดงยาง: ป่าสัมปทานกับการพึ่งพิงทุนนิยมและการหุดหายของเครือข่ายชาวบ้าน.....	146
ชาวจีน (เจ๊กฮุย เจ๊กตึง) กับการนำพาวิถีทุนนิยมเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้าน	152
ชาวจีนกับนโยบายการเปลี่ยนให้เป็นไทย	157
วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม.....	159
ความเชื่อกับวัฒนธรรมอาหาร.....	151
ภูมิปัญญากับความเชื่อในการรักษาอาการเจ็บป่วย.....	163
ประเพณี พิธีกรรมในวิถีชายแดน	174

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา : โศกสูง-โอจโรว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน	184
โศกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองการปกครอง	184
พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: สงคราม การอพยพ ศูนย์พักพิง	196
การแลกเปลี่ยนและการค้าขายภายใต้กฎอัยการศึก.....	201
ศูนย์พักพิงกับการค้านอกระบบ.....	204
ศูนย์พักพิงผู้อพยพชาวกัมพูชาและการปรับตัวของพื้นที่ชายแดน.....	208
ปราสาทสดอกกอกทม: จากศูนย์พักพิงสู่ การสร้างพื้นที่ความทรงจำใหม่	217
ศูนย์พักพิงที่ตั้งขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา.....	222
สงคราม: การเข้ามาของ ถนน รถยนต์ ไฟฟ้า	223
จุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทยต่อกัมพูชา.....	225
นโยบายชักชวนชาวบ้านย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ชายแดน	238
ประติมากรรมสงคราม: ระเบิด ผู้พิการ	239
มายาคติพรมแดนกับการแบ่งแยกคนชายแดน.....	241
ด่านเข้า-ออกชายแดนไทย-กัมพูชา: อำเภอ โศกสูง-โอจโรว.....	245
โศกสูง: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม.....	251
การปลูกพืชเศรษฐกิจ.....	253
แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชากับการสลายพรมแดนรัฐชาติ.....	254
การจ้างแรงงาน: เทคโนโลยี.....	260
รถเร่หรือรถพุ่มพวง: ชายแดนภายใต้ระบบทุนนิยม.....	261
ตลาดโอไบเจ็อน: ตลาดฝั่งกัมพูชา.....	269
การประดิษฐ์วัฒนธรรมร่วม	271
ทำไร่ฮั้ปสร้า.....	272
การจัดการพิพธิภักดิ์.....	273
6 บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	274
พัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอ โศกสูง จังหวัดสระแก้ว	
นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน	274

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน	276
รูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่เหมาะสมเพื่อ การดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว.....	279
ข้อเสนอแนะ.....	291
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	291
บรรณานุกรม	292
ภาคผนวก	303
ภาคผนวก ก.....	304
ภาคผนวก ข.....	307
ภาคผนวก ค.....	314
ภาคผนวก ง	325
ประวัติย่อของผู้วิจัย	329

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2-1 จำนวนสถานพยาบาล ของจังหวัดสระแก้วตามประเภท ปีงบประมาณ 2553.....	29
2-2 ข้อมูลโครงการชลประทานจังหวัดสระแก้ว ปี 2553.....	31
2-3 ข้อมูลการจดทะเบียนห้างหุ้นส่วน และบริษัทจำกัด ปี 2553.....	40
2-4 พื้นที่ทางการเกษตรในพื้นที่จังหวัดสระแก้วปี พ.ศ. 2553-2554.....	41
2-5 พื้นที่ทางการเกษตรในพื้นที่จังหวัดสระแก้วปี พ.ศ. 2552-2553	42
2-6 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิต ข้าวเจ้าในปี ปีการผลิต 2553.....	43
2-7 ศักยภาพการผลิตข้าว (กิโกลรัมต่อไร่) ของเกษตรกรของจังหวัดสระแก้ว	45
2-8 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิตอ้อย ปี 2553-2554	46
2-9 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิตมันสำปะหลัง ปี 2553-2554	47
2-10 ความหนาแน่นของประชากร ลำดับตามความหนาแน่นของประชากร ปี 2553.....	47
2-11 จำนวนประชากรแยกเพศ รายอำเภอ ลำดับตามจำนวนประชากร ปี 2553.....	48

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1-1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	9
2-1 แผนที่ของอำเภอโคกสูง.....	18
2-2 ลักษณะภูมิประเทศและลำน้ำ	22
2-3 อ่างเก็บน้ำอ่างศิลา.....	23
2-4 คลองหนองจาน (ห้วยหินตั้ง).....	23
2-5 คลองอ่างศิลา (ห้วยเหี้ย).....	24
2-6 ป่าโคกหนองรัง.....	24
2-7 ถนนชนวิถี จากอรัญประเทศ มุ่งตรงไปยัง อ.โคกสูง ตาพระยาและ จังหวัดบุรีรัมย์....	25
2-8 ทางหลวงชนบท หมายเลข 3381 สีแสดโคกสูง-โคกสูง โนนหมากมุ่น-หนองแอก	26
2-9 เส้นทางหลักที่เชื่อมต่อระหว่างตำบลโคกสูงกับ โนนหมากมุ่น	26
2-10 ทางเข้าสู่หมู่บ้านในฤดูฝน โดยเส้นทางนี้จะเข้าที่อำเภออรัญประเทศ	27
2-11 ถนนศรีเพ็ญในเหตุการณ์ปกติ.....	28
2-12 โรงพยาบาลจิตเวช ติดตามเยี่ยมผู้ป่วยที่ยังอยู่ในช่วงของกระบวนการรักษาที่บ้าน	29
2-13 การเข้าตรวจสอบสภาพของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล.....	30
2-14 บาดาลหมู่บ้าน	31
2-15 พระมหาสีลาวัฑ และปราสาทศักดิ์อากกกรรม	33
2-16 การรดน้ำขอพรผู้หลักผู้ใหญ่.....	34
2-17 ชาวบ้านร่วมงานบุญพระเวศ.....	35
2-18 วันสารทของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอำเภอโคกสูง.....	35
2-19 ขบวนแห่เทียนพรรษา.....	36
2-20 ตักบาตรเทโว	37
2-21 พิธีกรรมรำแม่มด	38
2-22 ร้านค้าในหมู่บ้าน	39
2-23 รถเร่ ร้านอาหารตามสั่ง.....	39
2-24 พื้นที่ตามกลุ่มศักยภาพการให้ผลผลิตข้าวของจังหวัดสระแก้ว.....	44

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
2-25 จังหวัดบันเตียเมียนเจย.....	49
2-26 ศาลากลางจังหวัดบันเตียเมียนเจย.....	51
2-27 ร้านค้าในหมู่บ้านโอวไบเจียน.....	54
2-28 หมู่บ้านชาวกัมพูชา บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา.....	56
2-29 หมู่บ้านโจกเจียหรือหนองจาน.....	57
2-30 แท่งหินที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แยกประเทศกัมพูชากับประเทศไทย.....	57
2-31 ช่องผ่านแดนโอไบเจียน-โนนหมากมูน.....	58
2-32 ช่องผ่านแดนหนองจาน-หนองจาน.....	59
2-33 ช่องผ่านแดนอ่างศิลา-ตบดัด.....	59
3-1 การสืบสันตติวงศ์.....	78
3-2 แม่แบบของการอธิบายวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในมุมมองของสยาม.....	81
3-3 พื้นที่เป้าหมายของฝรั่งเศสในการกิจการล่าตามนโยบายรัฐบาล.....	84
3-4 แผนที่พรมแดนใหม่ภายใต้สัญญาข้อ 2.....	92
3-5 สัมปทาน ไทยไปยังประเทศฝรั่งเศสในเขมร ชายแดน 1867-1906 (พ.ศ. 2410-2449)...	96
3-6 การเฉลิมฉลองรับปราสาทนครวัดและดินแดนเสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณ ที่ได้คืนจากสยามในปี พ.ศ. 2450.....	97
3-7 พระรูปพระบาทสมเด็จพระนโรดมศรีสุวณันท์ที่บริเวณวัดพนม กรุงพนมเปญและ ภาพอนุสาวรีย์ของสามครุณีน่านครวัด เสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณมาถวาย.....	97
4-1 ตึกอภัยภูเบศร์ ที่พระตะบอง ฝัengkัมพูชา และที่ปราจีนบุรีฝัengkไทย.....	101
4-2 Wat Damrey Sor ฝัengkัมพูชาที่ พระตะบอง และฝัengkไทย ที่ปราจีนบุรี วัดแก้วพิจิตร.....	102
4-3 แผนที่ของ Aymonier ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2444.....	104
4-4 ศาลเจ้าพ่อหอสูงและรูปหล่อแทนเจ้าพ่อน้ำทิengkเวียงจันทร์.....	105
4-5 ชาวบ้านฝัengkัมพูชาอพยพมาในช่วงที่เกิดสงครามระหว่างไทยกับทหารฝัengk.....	108
4-6 แบบเรียน ก ข ก กา.....	113
4-7 เกวียนที่นิยมใช้กัน.....	117
4-8 บ้านในกัมพูชา.....	119

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-9 เงินหมากค้อ ก็คือ เงินพดด้วง	122
4-10 บ่อสำงปุ่นที่หลงเหลืออยู่	128
4-11 แผนที่แสดงกำลังทหารทั้งสองฝ่าย	130
4-12 เส้นทางการเคลื่อนย้ายผู้คนจากฝั่งกัมพูชา เข้ามายังฝั่งไทย	131
4-13 ฝูงเครื่องบินทิ้งระเบิดเบาแห่งกองทัพอากาศ กำลังเข้าโจมตีเมืองศรีโสภณ	132
4-14 แคว้นจำปาศักดิ์และเขมรส่วนในที่ไทยได้คืนจากฝรั่งเศสในช่วง พ.ศ. 2484-2489	135
4-15 นาไร่/ นาหยอด	138
4-16 นาหว่านและนาคำ	139
4-17 รถไถนาและ โรงสีรูนแรกที่เข้ามาในหมู่บ้าน	142
4-18 การรับจ้างทำฝ้าย-ทำทอ	144
4-19 ฝ้าย	144
4-20 อุปกรณ์ปั่นฝ้ายและการทอผ้าด้วยหูก	145
4-21 พื้นที่ที่เคยเป็นป่าดงยางบ้านกุดฝือ-หนองจาน	147
4-22 เครื่องมือตัดทอนกิ่ง ก้าน	149
4-23 ไม้ซุง	150
4-24 ไถ ผานไถ ที่ทำด้วยไม้	154
4-25 บ้านพริ้ว บ้านยาง	155
4-26 ฆ้องโบราณปฏิสังสรรค์ในงานรับขวัญ	163
4-27 รากไม้และวิธีการฝนยา	164
4-28 พ่อใหญ่พรมมี หลวงลาด	164
4-29 พ่อใหญ่แวง คีคสี	165
4-30 งูกัดเท้า/ กาบตันแคฝอยเกี้ยว	165
4-31 ต้นคูดพิษ/ ต้นเสล็ดฝงพอนตัวผู้	166
4-32 รำแม่มด	169
4-33 ศาลปู่ตา	171
4-34 การเลี้ยงศาลปู่ตา	172

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
4-35 การเลี้ยงผีตาแฮกหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว	176
4-36 การทำพิธีเอาข้าวขึ้นเล้า	177
4-37 แหนางแมวขอฝน	178
4-38 เตรียมวัสดุอุปกรณ์สะเดาะเคราะห์	179
4-39 พิธีกรรมต่อชะตา	180
4-40 การทำปราสาทผึ้ง	182
5-1 แผนที่จังหวัดที่คอมมิวนิสต์ได้เข้าแทรกซึม	186
5-2 การให้บริการตัดผมแก่ชาวบ้านในพื้นที่ป้องกันตนเอง	189
5-3 ประปาหมู่บ้าน/ อ่างเก็บน้ำ	191
5-4 การประกาศให้พื้นที่ชายแดนเป็นเขตพื้นที่ของกฏอัยการศึก	192
5-5 สัญลักษณ์บอกให้รับรู้ถึงความสำคัญของการเป็นหมู่บ้าน อพป.	194
5-6 รูปแบบบ้านที่สร้างขึ้นในหมู่บ้าน ปชด.	196
5-7 เขมรอพยพมายังหนองจาน	211
5-8 อาหารถูกนำมากองรวมกันเพื่อการแจกจ่าย	213
5-9 กาชาดได้นำอาหารมาแจกจ่ายที่ศูนย์พักพิงหนองจาน	214
5-10 การเคลื่อนย้ายผู้อพยพชาวกำพูชาไปยังศูนย์พักพิงอื่น	215
5-11 แผนที่ศูนย์พักพิงบ้านหนองเสม็ด	215
5-12 ศูนย์พักพิงบ้านหนองเสม็ด	216
5-13 สัตว์ก่อกองก่อนบูรณะ	217
5-14 การเวียนเทียนรอบปราสาทในวันมาฆบูชา	218
5-15 การอพยพจาก หนองจาน หนองเสม็ด สูดท้ายที่ Site ii	219
5-16 การช่วยเหลือทางด้านจิตใจ	220
5-17 วัดเถรวาท/ วัดหนองจานฝั่งกำพูชา	221
5-18 พระพุทธรูปและกำพูชา/ แม่ชี กับเด็ก ๆ ผู้อพยพชาวกำพูชา	221
5-19 ศูนย์พักพิงตามแนวชายแดนไทย-กำพูชารายได้อำนาจของเขมรกลุ่มต่าง ๆ	222

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า	
5-20	รถโดยสารจากหนองจอก-อรัญวิงถนนสายหลัก.....	224
5-21	ที่ตั้งค่ายทหารที่เวียดนามเข้าโจมตี.....	226
5-22	ทหารเวียดนามถูกจับได้หลังการหยุดยิง	228
5-23	จุดเกิดยุทธการบ้าน โนนหมากมุ่นและศูนย์พักพิงหนองจอก และหนองเสม็ด	230
5-24	วัดอุดมคณหลวงปู่ฝั้น สุวรรณโณ	231
5-25	คน โนนหมากมุ่นเริ่มย้ายออกนอกพื้นที่.....	232
5-26	ความเสียหายของค่ายพักพิงบ้านหนองจอก ซึ่งถูกโจมตีโดยกองกำลังเวียดนาม	234
5-27	ยุทธศาสตร์ป้องกันรถถังประมาณปี พ.ศ. 2523-2525	235
5-28	คลองยุทธศาสตร์ป้องกันรถถังเวียดนามในปัจจุบัน	235
5-29	ถนนศรีเพ็ญ.....	237
5-30	สัญลักษณ์ป้ายแจ้งเตือนภัย ที่มีวัดบูรณะบริเวณนั้นและพื้นที่เสี่ยง.....	239
5-31	ผู้ได้รับบาดเจ็บจากระเบิด	240
5-32	ส่วนหนึ่งของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากระเบิด	240
5-33	ทหารไทยช่วยเก็บกู้ระเบิด	241
5-34	สื่อกับการสร้างความเป็นชายแดน	244
5-35	นายอำเภอชี้แจงกับชาวบ้านตามแนวชายแดน	245
5-36	ด่านข้ามไป-กลับ ไทย-กัมพูชา และแผงเหล็กและลาดหนามบนถนนศรีเพ็ญ.....	246
5-37	การประชุมระหว่างอำเภอ โศกสูง-โอบจ โรว์ เชื่อมความสัมพันธ์ไมตรี.....	248
5-38	พื้นที่ป่าส่วนหนึ่งที่ถูกล้างแล้วเผาเพื่อรอการปลูกอ้อย	252
5-39	พื้นที่ป่าชุมชน	253
5-40	การจัดแบ่งแรงงาน โดยนายหน้าที่รับจำนวนแรงงานที่ต้องการมาจากนายจ้างไทย.....	256
5-41	นายหน้าแรงงานในไร่อ้อย/ รับเงินจากนายจ้างเตรียมจ่ายแรงงาน.....	257
5-42	แรงงานกัมพูชารับจ้างมีรถอีแต๊กเป็นพาหนะในการเดินทางเข้าออกที่พัก.....	258
5-43	ชุมชนใหม่ของชาวกัมพูชารับจ้าง	259
5-44	การพักอาศัยของแรงงานกัมพูชาที่ขายแรงในไร่อ้อย ก่อนและหลังเก็บเกี่ยว	260

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพที่	หน้า
5-45 นวัตกรรมไทยคิดค้น “รถพุ่มพวง” ดิถิวอร์วิถีชาวบ้าน	261
5-46 รถเร่แบบรถกระบะ	262
5-47 รถเร่ส่งตรงถึงป่าอ้อย	263
5-48 รถเร่แบบรถ 6 ล้อที่บรรทุกสินค้า”รายการ”ตามที่พ่อค้าแม่ค้าชาวกัมพูชาสั่งซื้อ	264
5-49 รถพุ่มพวงเล็ก การสร้างนวัตกรรมการเอาตัวรอด	265
5-50 รถทอยของนำส่งตามรายการที่สั่ง	266
5-51 การทอยสัตว์ลงจากรถก่อนแล้วไล่ค้อนข้ามเส้นแบ่งชายแดน	266
5-52 สินค้าที่ซื้อจากฝั่งไทยไปขายยังฝั่งกัมพูชา	267
5-53 สินค้ากัมพูชาที่นำมาขายยังฝั่งไทย	267
5-54 ตลาดโอไบเจียน และ ร้านค้าในบ้านโอไบเจียน	269
5-55 ตลาดนัดชายแดนไทย	270
5-56 ร้านอาหารตามสั่ง/ ร้านก๋วยเตี๋ยว	271
5-57 การ رأ้อปสร่าในกิจกรรมต่าง ๆ	272
5-58 พิพิธภัณฑ	273
6-1 การจัดงานมาฆบูชาที่พื้นที่ปราสาท	280
6-2 โรงเรียนบ้านโนนหมากมุ่น	281
6-3 นักเรียนชาวกัมพูชาอยู่ร่วมกันกับนักเรียนไทย	282
6-4 โรงเรียนในหมู่บ้านโอไบเจียน	283
6-5 การเรียนภาษาเขมรของนักเรียนไทย	284
6-6 กีฬาคือสื่อเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างไทย-กัมพูชาในพื้นที่ชายแดน	285
6-7 สามเีไทย-ภรรยาเขมร	287
6-8 งานบุญของคนชายแดน	288
6-9 ผ้าป่าสามัคคีไทย-กัมพูชา	290

53810038: สาขาวิชา: ไทยศึกษา; ปร.ค. (ไทยศึกษา)

คำสำคัญ: พัฒนาการ/ ผู้อพยพ/ ค่ายพักพิง/ ชายแดน/ ชายแดนไทย-กัมพูชา/ อำนาจ/ การปรับตัว/ สาระแก้ว

วันชัย ไพเราะ: พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่
ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว (BORDER THAILAND-CAMBODIA KOK SUNG DISTRICT,
SAKAEO PROVINCE, AREA, PEOPLE, POWER AND ADAPTABILITY) คณะกรรมการ
ควบคุมคดียุติพันธุ์: การดี มหาจันทร์, กศ.ม., วันวร จະณู, ปร.ค. 330 หน้า. ปี พ.ศ. 2558.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2451-ปัจจุบัน 2 เพื่อศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจ
สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน 3. เพื่อวิเคราะห์และตีความนำเสนอรูปแบบการปรับตัว
ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา
อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research)
มีการเก็บข้อมูลทั้งแบบการสังเกต การสัมภาษณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัย พบว่า

ภายหลังจากสยามคืน พระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส ภายใต้สนธิสัญญา
ไทย-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2449 สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ การแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกัน โดยมี
เส้นเขตแดนเป็นตัวแบ่ง ช่วงที่มีการกำหนดเส้นเขตแดน อนุญาตประเทศหวัดจะตกเป็นของ
ฝรั่งเศส แต่รัฐบาลไทยกับฝรั่งเศสก็สามารถที่จะตกลงกันได้โดยเอาคลองพรหมโหด คลองน้ำใส
และคลองลึกเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างอรัญกับกัมพูชา โดยมีสะพานเหล็กที่สร้างข้ามคลองลึก
เป็นตัวเชื่อมต่อกันของสองพื้นที่

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2450 เป็นต้นมา การอพยพของชาวบ้านจากฝั่งกัมพูชาเข้ามายังฝั่ง
ชายแดนไทยก็เกิดขึ้นมาตลอด เช่น การอพยพช่วงสงครามอินโดจีน สงครามภายในกัมพูชา
พร้อมกับการเกิดขึ้นของอำเภอใหม่ ๆ ตามพื้นที่แนวชายแดนเพื่อความสะดวกสำหรับการปกครอง
จากรัฐบาล ขณะเดียวกัน พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ที่รัฐจะต้องเร่งรีบบริหารจัดการด้วย
การจัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเอง นอกจากนี้ระบบเศรษฐกิจและวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน
หลังทศวรรษที่ 2500 เกิดการล่มสลายของการพึ่งพิงแรงงานแบบเก่า การพึ่งพิงกันต้องอาศัย
การแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา การทำนาเริ่มใช้เครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีเข้ามาช่วยเพื่อตอบสนอง
ความต้องการของระบบทุนนิยม ทำให้เกิดการแย่งที่ทำกิน แย่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก
การบริโภคเนื้อสัตว์ไม่มีข้อยกเว้น

53810038: MAJOR: THAI STUDY: Ph.D. (THAI STUDY)

KEYWORDS: DEVELOPMENT/ REFUGEE/ SELTERING CAMP/ BORDER

WANCHAI PHAIROH: BORDER THAILAND-CAMBODIA KOK SUNG
DISTRICT, SAKAEO PROVINCE, AREA, PEOPLE, POWER AND ADAPTABILITY.
ADVISOR COMMITTEE: PARADEE MAHAKHAN, M.ed., WANVON JANOO, Ph.D.,
330 P. 2015

This qualitative research aims 1. to study the development of Khoksung District, Sakeao Province, which is a Cambodian-Thai border area, from 1908 to the present, 2. to examine the economic, social, and cultural adaptations of the local from 1908 to the present and 3. to analyze and display those adaptations. The data is collected from observation and both participant and non-participant interviews.

The findings show that the reasons for the adaptations of the local are from. The latter show that after the handover of Battambang, Siem Reap, and Sisophon to Cambodia, the nearby areas were divided into two sides: one for Thailand and another for Cambodia. Then, a great number of Cambodian immigrated into Thailand due to some reasons such as Indochina War and Cambodian internal wars. As a result, people in the areas adjusted themselves into the introducing culture and migrating people. The large provinces were divided into smaller provinces. Self-defending villages were established. Dependent culture was less intensive and money became more important in economic system.

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สยามเกิดการพิพาทกับญวนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีพาไพร่พล ออกไปสร้างป้อมปราการ กำแพงเมืองให้กับเมืองพระตะบอง และเมืองเสียมเรียบที่ในครั้งนั้นยังขึ้นตรงต่อสยาม เพื่อป้องกันการรุกรานจากกองทัพญวนก่อนที่จะมาถึงราชธานีกรุงเทพฯ ผู้คนที่ไปในครั้งนั้นเมื่อสร้างป้อมปราการ สร้างกำแพงเมืองแล้วเสร็จส่วนใหญ่มิได้ยอมย้ายกลับ แต่ได้รวมตัวกันตั้งถิ่นฐานใกล้เมืองทั้งสองจนเกิดเป็นเมืองใหม่ เช่น เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานคร เมืองศรีโสภณ (สุพัฒศรี วรสาย์ณห์, 2520, หน้า 56)

มณฑลเทศาภิบาลถูกจัดตั้งขึ้นภายใต้แนวคิดรัฐชาติ ทำให้เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานครถูกแยกออกจากเมืองศรีโสภณเพื่อให้สะดวกสำหรับการปกครองที่มีกรอบของมณฑลปราจีนบุรีครอบเมืองปราจีนบุรี เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานครอีกชั้นหนึ่ง และใช้กรอบมณฑลเขมรครอบศรีโสภณ พระตะบอง เสียมเรียบด้วยเช่นกัน การเกิดขึ้นของมณฑลเทศาภิบาลจึงทำให้ผู้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์ทั้งจีน แขก ลาว ไทย เขมรที่เคยอาศัยอยู่ร่วมกันแยกออกจากกันด้วยกรอบดังกล่าว แต่นั่นเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่ยังไม่ส่งผลกระทบต่อเท่ากับเมื่อถึงเวลาที่สยามต้องส่งมอบพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณให้กับกัมพูชาในอารักขาของฝรั่งเศส ด้วยการบีบบังคับให้จำยอมในสัญญาการปักปันเขตแดนข้อที่ 2 ที่ว่า เขตแดนระหว่างเมืองปราจีนบุรีกับมณฑลเขมรนั้นในบริเวณที่เป็นลำน้ำศรีโสภณต่อไปจนถึงลำน้ำนี้ประมาณสิบกิโลเมตรห่างจากเมืองอรัญประเทศตรงขึ้นไปถึงเขาดงรักซึ่งจะผ่านช่องเขาตะโกกับช่องเสม็ด โดยที่ช่องเขาตะโกในเมืองอรัญประเทศเป็นของสยามแต่ช่องเสม็ดเป็นของฝรั่งเศส

หลังจากปักปันเขตแดนเสร็จปรากฏว่า ดินแดนบางส่วนของท้องที่อำเภออรัญประเทศต้องถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเขตอาณานิคมของฝรั่งเศสและอีกส่วนหนึ่งเป็นเขตของสยาม ทำให้ฝ่ายสยามต้องอพยพราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้นประมาณ 20 ครอบครัวออกจากอาณาเขตของฝรั่งเศสด้วย (สุคใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 214) และราษฎรเหล่านั้นได้แยกย้ายไปอยู่ตามเมืองอรัญประเทศ เมืองปราจีนบุรี เมืองวัฒนานคร เมืองกบินทบุรี นับแต่นั้นเป็นต้นมา (ฐานคิดช่วงแรกของการเริ่มเขียนในแบบย้อนอดีตเพื่อหาความต่อเนื่องในแบบที่ผู้วิจัยได้เขียนนี้มาจากฐานคิดที่ว่า “ในการที่จะเข้าใจประวัติศาสตร์เราจำเป็นต้องรู้ไม่เฉพาะสิ่งที่เป็นอยู่ในขณะนั้นว่าเป็นอย่างไรเท่านั้น แต่เราจะต้องรู้ด้วยว่า สิ่งดังกล่าวมีความเป็นมาอย่างไร และมีลักษณะ

เป็นกระบวนการหรือเป็นเพียงปรากฏการณ์”)

ผ่านไปเกือบเก้าทศวรรษของการปั่นแต่งของฝรั่งเศส (พ.ศ. 2406-2496) นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในสังคมกัมพูชา แต่กัมพูชาที่เกิดขึ้นไม่ใช่ภาพของการกระทำโดยฝรั่งเศสเสียทั้งหมด กอร์ปกับกัมพูชายังถูกล่อลวงโดยความรู้สึกนิยมชาติ ความรู้สึกรักชาติที่เป็นผลเกิดจากกระบวนการรังสรรค์กัมพูชาของฝรั่งเศส จนถึงปี พ.ศ. 2496 กัมพูชาก็ลืกตัวออกมาเผชิญชะตากรรมโดยตนเอง (ชิบตี บัวคำศรี, 2547, หน้า 154) การหลุดออกจากพันธนาการที่จงจำโดยฝรั่งเศสได้แล้วนั้นทำให้กัมพูชาแสวงหาบททดสอบตัวเองชุดใหม่จากไทยด้วยการยื่นเรื่องให้ศาลโลกสั่งให้ไทยถอนทหารออกจากอาณาบริเวณของปราสาทเขาพระวิหารแต่ได้รับการปฏิเสธจากไทย ประเด็นดังกล่าวจึงอาจจะถือได้ว่าเป็นบ่อเกิดของกรณีพิพาทชุดใหม่ระหว่างไทยกับกัมพูชาในเวลาต่อมา

หลังจากไทยปฏิเสธคำร้องขอของกัมพูชาดังกล่าวแล้ว ก็เกิดการปรับตัวทั้งพื้นที่ ผู้คน รวมถึงวิถีการดำรงชีวิต เพื่อให้สามารถต่อรองกับปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นหลังจากการปฏิเสธข้อเรียกร้องจากกัมพูชาด้วยวิธีการแยกอำเภอในจังหวัดปราจีนบุรีออกเป็นอำเภอย่อย ๆ เช่น ตาพระยา อรัญประเทศ คลองหาด และ โลกสูง เป็นต้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2502 จนถึงปี พ.ศ. 2539 ด้วยจุดประสงค์เช่นเดียวกันคือ เพื่อลดขนาดของพื้นที่ ผู้คน ทำให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ ในขณะเดียวกันก็ได้สร้างค่านิยมความหมายชุดใหม่ให้กับอำเภอชายแดนไทย-กัมพูชาชุดดังกล่าวว่าเป็น”ชายแดนกันชน”ระหว่างรัฐชาติทั้งสอง และเพื่อเป็นฐานรองรับปฏิบัติการของอำนาจการควบคุมที่จะนำไปใช้ในพื้นที่ในการส่งถ่ายหรือเป็นเครื่องมือส่งผ่านนโยบายจากรัฐส่วนกลางสู่ชาวบ้าน

เวลาใกล้เคียงกันทางกัมพูชาก็ได้ปรับตัวด้วยการลดขนาดของเมืองพระตะบองออกเป็นจังหวัดต่าง ๆ ในบริเวณของพื้นที่ที่มีเขตแดนติดกับไทย หนึ่งในจังหวัดนั้นจังหวัดบันเตียเมียนเจย เป็นจังหวัดที่อยู่ตรงข้ามจังหวัดปราจีนบุรีและมีอำเภอ โอง โรว เป็นอำเภอชายแดนที่อยู่ตรงข้ามกับอำเภอชายแดนของไทยสองอำเภอคือ อำเภออรัญประเทศ และอำเภอโลกสูง

โลกสูง เป็นอำเภอที่ถูกแยกออกมาจากอำเภออรัญประเทศและตาพระยาตามลำดับ มีพื้นที่ติดกับชายแดนกัมพูชาและเกิดกรณีพิพาทอยู่นับเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่กลายเป็นประวัติศาสตร์แห่งความทรงจำ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ที่เกี่ยวโยงกันทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดมา ดังนั้นเมื่อโลกสูงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม พื้นที่ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ พื้นที่ความหลากหลายทางความหมาย และพื้นที่ความหลากหลายแห่งความทรงจำ เป็นต้น จึงมีความเหมาะสมที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นพื้นที่ศึกษาวิเคราะห์ในงานวิจัยชิ้นนี้

อำเภอโคกสูง เป็นสัญลักษณ์ที่มีขอบเขตทางกายภาพที่บ่งบอกให้รู้ถึงการแบ่งแยกไทยและกัมพูชาออกจากกัน โดยใช้เงื่อนไขการอยู่คนละฟากของถนนศรีเพ็ญที่เลียบบนแนวชายแดนไทย-กัมพูชาเป็นเส้นแบ่งแยกพรมแดนความเป็นคนไทยและคนกัมพูชาออกจากกัน (ภารดี มหาจันทร์, 2546, หน้า 137) ซึ่งในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในอำเภอโคกสูงนี้มีปรากฏการณ์ข้อพิพาทที่ทำให้ต้องจดจำมากมายที่จะเข้ามาเป็นบริบทหนึ่งของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ นับตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นการย้ายเข้ามาในช่วงที่ไทยได้คืนเมืองศรีโสภณ การเกิดสงครามเอเชียมหาบูรพา การเกิดสงครามภายในกัมพูชา ที่ประชาชนกัมพูชาเริ่มเคลื่อนย้ายจากเมืองสู่ชนบทในพื้นที่ชายแดนหลายระลอกด้วยกันนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513-2518 เมื่อเขมรแดงขึ้นครองอำนาจ ปฏิบัติการ เพื่อจัดแจงรัฐธานีให้มีอิสรภาพ ได้นำมาใช้ด้วยการขับไล่ประชาชนออกจากเคหสถานบ้านที่เป็นที่อยู่อาศัยหรือตัวเมือง ให้ไปอยู่ในพื้นที่ชนบทและตามพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา (บุญเรือง คัชมาย์, 2543, หน้า 26) จึงทำให้พื้นที่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาเกิดปัญหาการกระทบกระทั่งกันทั้งที่เป็นระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง รัฐบาลกับชาวบ้านที่อยู่กันคนละฟากเส้นเขตแดน เนื่องจากพื้นที่ชายแดนแทบทุกพื้นที่นั้นจะมีชาวบ้านอาศัยอยู่ตลอดแนวชายแดนไทย-กัมพูชาในจังหวัดสระแก้ว (สุพรรณิการ์ สวีระสฤษดิ์, 2526, หน้า 30-31)

ช่วง พ.ศ. 2519-2520 บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่กันชนจากภัยคอมมิวนิสต์ ด้วยการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงกองกำลังทหารของไทยกับกัมพูชาเกิดการสู้รบกันตามแนวชายแดนหลายครั้ง จนทำให้บ้านเรือนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วได้รับความเสียหาย บาดเจ็บ ล้มตายทั้งที่เกิดจากการสู้รบของกองกำลังทหารและการปล้นสะดมพืชผล วัว ควายและได้สังหารชาวบ้านทั้งเด็กและผู้หญิงด้วย ส่งผลทำให้ไทยสั่งห้ามการติดต่อและตัดความสัมพันธ์กับกัมพูชาซึ่งเท่ากับเป็นการตัดเส้นเลือดหล่อเลี้ยงกัมพูชาด้วย (พวงทอง ภาวัชรพันธุ์, 2551, หน้า 52-53)

ช่วง พ.ศ. 2520-2528 เกิดยุทธการโนนหมากมูน โดยยุทธการในครั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสงครามระหว่างกองกำลังเวียดนาม-เขมรแดงซามริน ได้บุกกัมพูชาและยึดอำนาจการปกครองจากเขมรแดงทำให้ประชาชนกัมพูชาได้อพยพหนีตายจากภัยสงครามและการไล่ล่าของทหารเวียดนาม-เขมรแดง ซามริน เข้าสู่พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในเขตบ้านหนองจานเป็นจำนวนมากจึงทำให้เกิดจุดพักประชาชนชาวกัมพูชาชื่อ ศูนย์พักพิงหนองจาน และศูนย์พักพิงหนองจานนี้ยังมีชื่อเสียงมากกว่าเป็น Land bridge ที่ใช้เป็นเส้นทางขนส่งอาหารและยังเป็นแหล่งแจกจ่ายอาหาร เมล็ดพันธุ์ข้าว อุปกรณ์ทำนา อุปกรณ์หาปลา ทำให้ผู้อพยพเริ่มทำนาและหาปลาในพื้นที่ดังกล่าว แต่เนื่องจากมีผู้อพยพมากเกินกว่าที่ศูนย์พักพิงหนองจานจะรับได้ ศูนย์พักพิงโนนหมากมูน หนองเสม็ด และ

อ่างศิลาจึงถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นพื้นที่รองรับชาวกัมพูชาที่หนีการอดตายและการรุกรานของ กองกำลังเวียดนาม-เฮง สัมริน

ช่วงเวลานั้นกองกำลังของเวียดนาม-เฮง สัมริน ก็ไม่ยอมหยุดไล่ล่ากลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับตนจึงเกิดการสู้รบ และเผาศูนย์พักพิงหนองจานหลายครั้งและพยายามลुकกล้าเขตแดนไทยเข้ามา โดยเฉพาะการลुकกล้าเข้ามาปล้น ทำร้ายร่างกายชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดน (อรอนงค์ น้อยวงศ์, 2541, หน้า 165-173) และเกิดการต่อสู้กันของกองกำลังของทหารเวียดนาม-เฮงสัมรินกับทหารไทย ที่บ้านโนนหมากมุ่นในพื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว อย่างหนักจนเกิดยุทธการโนนหมากมุ่น และยังถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนของนโยบายการต่างประเทศของไทยต่อกัมพูชา ในขณะเดียวกันไทยก็ได้ยุติความสัมพันธ์กับกัมพูชาเป็นการชั่วคราวด้วย (เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข, 2543, หน้า 191)

ช่วง พ.ศ.2546 เกิดเหตุการณ์การเผาสถานทูตไทยในกรุงพนมเปญ โดยนักศึกษาและประชาชนกัมพูชา บุกเผาสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกัมพูชา (อัญชลี พัชรเกิด, 2546, หน้า 101-104) ไทยได้ประกาศให้ปิดจุดผ่านแดนทุกจุดในเขตพรมแดนจังหวัดสระแก้ว และประกาศห้ามชาวบ้านทั้งของไทยและกัมพูชาข้ามเขตแดนเป็นการชั่วคราว

ปรากฏการณ์สุดท้ายเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2553 การเกิดกรณีข้อพิพาทในประเด็น การแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่ทางกายภาพของทั้งไทยและกัมพูชาที่มีความเข้าใจในสิทธิ การเป็นเจ้าของพื้นที่ที่แตกต่างกันจนเกิดการจับตัวคนไทย 7 คน ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ที่บ้านหนองจาน ตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2553 ทำให้มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายกลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติที่จัดตั้งมาจากภายนอกพื้นที่ชายแดน เพียงเพื่อสร้างเงื่อนไขกดดันทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลกัมพูชาให้ปล่อยตัวคนไทย 7 คนที่ถูกจับตัว

ปัญหาคือเมื่อเกิดปรากฏการณ์ข้อพิพาทบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาทุกครั้ง นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเป็นรัฐชาตินิยมจะถูกนำมาปฏิบัติการณ์ด้วยการนิยามความหมาย ชูดีใหม่เสมอเพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ต่อรองให้ชาวบ้านสำนึกรับรู้ถึงการเปลี่ยนจากการให้ความสำคัญพื้นที่ทางกายภาพไปสู่การสร้างความสำเร็จให้กับชาวบ้านแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วยกรอบการนิยามชูดีใหม่ภายใต้อำนาจรัฐผ่านจารีตที่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย กฎอัยการศึก เป็นต้น เพียงเพื่อใช้เป็นเงื่อนไขในการแบ่งแยกความเป็นคนไทยและคนกัมพูชา จนทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนได้รับความเดือดร้อนจากการปิดเส้นทางข้ามพรมแดนและการทำกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การข้ามไปมาของสามีภรรยาที่อยู่กันคนละฝั่งพรมแดน การพึ่งพาแรงงาน การพึ่งพาสินค้า การร่วมงานบุญ การร่วมงานประเพณี เป็นต้น ต้องหยุดชะงักลง ดังคำกล่าว

คนชายแดน เขาอยู่กันอย่างสงบสุข เราไปมาหาสู่กันอย่างเพื่อนบ้าน คำว่า เขตแดน สำหรับเราแล้ว ไม่มีเขตแดนอะไรมากนัก แต่คนที่หวังผลทางการเมือง มักเข้ามาก่อความ สร้างความวุ่นวาย แล้วอ้างว่ารักษาติ เพื่อผลประโยชน์ ของตนเอง (สนธิตอกย้ำ ศิริโชคเป็นคนไม่ รักษาติ, 2555)

อยู่กันมา 20 กว่าปีก็เห็นหลายครั้ง แต่เราก็อยู่กันได้ (สวัสดี บุญยอด, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2554)

สานติและยศได้สรุปความสัมพันธ์ในแบบเครือข่ายทางสังคมของการเป็นคนในพื้นที่ ชายแดนไว้ว่า พื้นฐานส่วนใหญ่ของความสัมพันธ์เกิดมาจากความใกล้ชิดกัน ความผูกพันกัน หรืออาจจะเรียกว่า เป็นพวกเดียวกัน ที่วางอยู่บนเงื่อนไขของความไว้วางใจและการพึ่งพิงซึ่งกัน มีความเป็นเครือญาติที่ผูกพันกันที่พี่น้อง มีความคล้ายกันในด้านของภาษาและวัฒนธรรม (สานติ ภักดีคำ, 2552, หน้า 52) ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชายแดนก็ยังมีกรซ้อนทับกันอยู่ของพรมแดน ทางภูมิรัฐศาสตร์ภายใต้กรอบของอำนาจรัฐกับพรมแดนทางชาติพันธุ์และพรมแดนทางวัฒนธรรม ที่มีความรู้สึกเป็นพวกของเครือญาติ มีภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ใกล้เคียงกันที่เกิดจากรากทางวัฒนธรรมเดียวกันหรือสืบทอดสายเลือดจากกลุ่มบรรพชนเดียวกัน รวมไปถึงการสร้าง ตัวตนหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มที่แยกออกไปผ่านการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ แต่ใน ขณะเดียวกันเมื่อเกิดรัฐชาติขึ้นมาพรมแดนทางชาติพันธุ์ และพรมแดนทางวัฒนธรรมมักจะ ถูกซ้อนทับและกลบเกลื่อนด้วยพรมแดนของรัฐชาติ (ยศ สันติสมบัติ, 2554, หน้า 72) ในขณะที่ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและกาญจณี ละอองศรี (2552, หน้า 89) ได้สรุปไว้ว่า ประเด็นการมีวัฒนธรรม ร่วมกันในลักษณะเครือญาติ ประเด็นอำนาจที่แฝงอยู่ในพื้นที่ชายแดน และประเด็นการปรับตัว เพื่อให้สามารถคงอยู่และเปลี่ยนแปลงตามบริบทที่มีความเป็นพลวัตของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ซึ่งประเด็นเหล่านี้อาจจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ถอดรหัสสภาพความเข้าใจที่ซ้อนอยู่เบื้องหลัง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ชายแดนไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม ประเพณี การพึ่งพาอาศัย ที่ผูกเชื่อมโยงไว้ในสิ่งที่เรียกกันว่าพรมแดน และอาจจะเป็นการขยายขอบเขตหรืออำนาจ การอธิบายให้กับความเข้าใจเกี่ยวกับพรมแดนที่รับรู้เพียงเป็นสัญลักษณ์การแบ่งแยกเขากับเรา ให้แตกต่างกันเท่านั้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมองว่า เมื่อเกิดกรณีข้อพิพาทดังที่กล่าวมา การจะนิยามและพูดถึงไทย ในแง่ของความเป็นรัฐชาติในแบบความเป็นหนึ่งเดียวจึงเป็นเรื่องที่ล้าสมัยในบริบทของ โลกาภิวัตน์ที่มีการซ้อนทับกันอยู่ของพรมแดนของรัฐชาติ พรมแดนทางชาติพันธุ์และพรมแดน ทางวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีลักษณะข้ามพรมแดน ที่มีการดำรงอยู่ร่วมกันในความหลากหลายของชาติ พันธุ์ มีการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดน ในแบบที่ไร้พรมแดนมากขึ้น

จึงเป็นที่มาของกรอบคำถามชุดแรกที่ผู้วิจัยต้องการใช้ในการทำความเข้าใจว่า ชายแดนไทย-กัมพูชา ในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ถูกให้ความหมายว่าอย่างไร นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เมื่อทราบความหมายที่ได้จากกรอบคำถามชุดแรกแล้วผู้วิจัยต้องการที่จะสร้างกรอบ การวิเคราะห์ให้เจาะลึกลงไปถึงวิธีการปรับตัวภายใต้บริบทดังกล่าว ด้วยชุดคำถามที่สอง เพื่อให้เกิดมุมมองที่สามารถเปรียบเทียบการปรับตัวในช่วงที่เหตุการณ์ปกติและในช่วงที่เกิดปัญหา กรณีข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้ทราบถึงวิธีการปรับตัวของชาวบ้านในวิถีการดำรงชีวิตและ ภายใต้อุปนิสัยการของอำนาจ ด้วยคำถาม

ภายใต้นิยามความหมายชุดดังกล่าว ชาวบ้านมีวิธีการปรับตัวอย่างไร ทั้งที่เป็น การปรับตัวในวิถีการดำรงชีวิตและการปรับตัวภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจ ในช่วงที่เกิดและไม่เกิด กรณีข้อพิพาทในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

จากกรอบคำถามข้างต้น ผู้วิจัยได้ใช้เป็นทิศทางการทำงานสนามเชิงมานุษยวิทยา บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว โดยจะทำความเข้าใจระหว่าง ความเป็นท้องถิ่นกับรัฐชาติ ผ่านบริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนชายแดนเชื่อมโยงไปกับการก่อร่างสร้างตัวของความหมายพื้นที่ชายแดนและความหมายในแบบความเป็นรัฐชาติ โดยนัยนี้ พรหมแดนหรือชายแดนคือบันทึกเชิงพื้นที่และเชิงประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ท้องถิ่นกับรัฐชาติ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ตามแนวชายแดน จะช่วยให้เราทำความเข้าใจกับการเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในมิติและมุมมองที่ซับซ้อนมากขึ้น พุดง่าย ๆ ก็คือเราไม่อาจเข้าใจท้องถิ่นโดยไม่สนใจรัฐชาติและกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่อยู่ เบื้องหลังได้ ในทำนองเดียวกัน เราไม่อาจเข้าใจรัฐชาติโดยเพิกเฉยต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กับท้องถิ่นได้เช่นกัน (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2548, หน้า 23)

พร้อมกับการพรรณนาวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์คำถาม โดยผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดความ ทรงจำทางสังคม และแนวคิดประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า เป็นเครื่องมือนำทางการค้นหาและ จัดระบบ เรียบเรียงข้อมูลในการทำความเข้าใจ และอธิบายปรากฏการณ์ในบริบทที่เกิด/ไม่เกิด กรณีข้อพิพาทต่าง ๆ ที่ศึกษา ซึ่งถือว่าเป็นวิธีวิทยาที่จะส่งให้เห็นภาพพลวัตของพื้นที่ชายแดนไทย- กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว และจากการใช้วิธีวิทยาการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมใน ภาวะที่เกิด/ไม่เกิดกรณีข้อพิพาทในงานวิจัยชิ้นนี้ น่าจะเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้เราเข้าใจอีกด้าน หนึ่งของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่แตกต่างจากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่น งานวิจัยอื่นที่ศึกษาเฉพาะด้านภาวะปกติเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันก็นำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์ ตีความ

สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ชุดใหม่ที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของชาวบ้าน ในวิถีการดำรงชีวิต และภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจ และยังได้สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติมจากเอกสารงานวิจัย งานนิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ข้อพิพาทดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่าของผู้มีประสบการณ์ การสัมภาษณ์ การสังเกต ทั้งมีและไม่มีส่วนร่วม

ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงอาจจะนำพาให้เข้าถึงความเข้าใจในความจริงของการปรับตัว ที่มีลักษณะเชื่อมโยงกับการเปิดพื้นที่ใหม่ ทั้งพื้นที่ทางสังคม พื้นที่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ พื้นที่ทางวัฒนธรรม ที่ถูกสร้างหรือผลิตใหม่ผ่านประวัติศาสตร์และประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตและปฏิบัติการของอำนาจ ทั้งในยามที่เกิด/ไม่เกิดกรณีข้อพิพาทในช่วงเวลาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพราะถ้ายังไม่ได้รับการศึกษาอย่างจริงจังจนวันเข้าภาพความสัมพันธ์เช่นในอดีตก็อาจจะถูกกดทับด้วยปรากฏการณ์ชาตินิยมจนหมดสิ้นไป และยังคงจะเป็นพื้นเพอึ่งหนึ่งที่จะช่วยปลดปล่อยให้หลุดออกจากไซ่ตรวนที่พันธนาการคำว่า เขาและเรา ให้มีเพียง พวกเรา เพื่อสันติสุขในสังคมไทยและประชาคมอาเซียนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. ชายแดนไทย-กัมพูชา ในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ถูกให้ความหมายว่าอย่างไร นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
2. ภายใต้นิยามความหมายชุดดังกล่าว ชาวบ้านมีวิธีการปรับตัวอย่างไร ทั้งที่เป็นการปรับตัวในวิถีการดำรงชีวิตและการปรับตัวภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจ ในช่วงที่เกิดและไม่เกิดกรณีข้อพิพาทในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
3. รูปแบบที่เหมาะสมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีพัฒนาการอย่างยั่งยืน ควรเป็นแบบใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การจะมองเห็นภาพที่จะปรากฏได้ดีนั้นต้องมีบริบทที่รองรับปรากฏการณ์ที่ศึกษาเสมอ เช่นเดียวกันในการวิจัยในครั้งนี้ พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว โดยผู้วิจัยจะศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของพื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ในขณะที่เดียวกันจะวิเคราะห์การปรับตัวผ่านกรอบของกรณีการพิพาทและไม่พิพาทที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ดังจุดประสงค์

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2451-ปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
3. เพื่อวิเคราะห์และตีความนำเสนอรูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เหมาะสมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

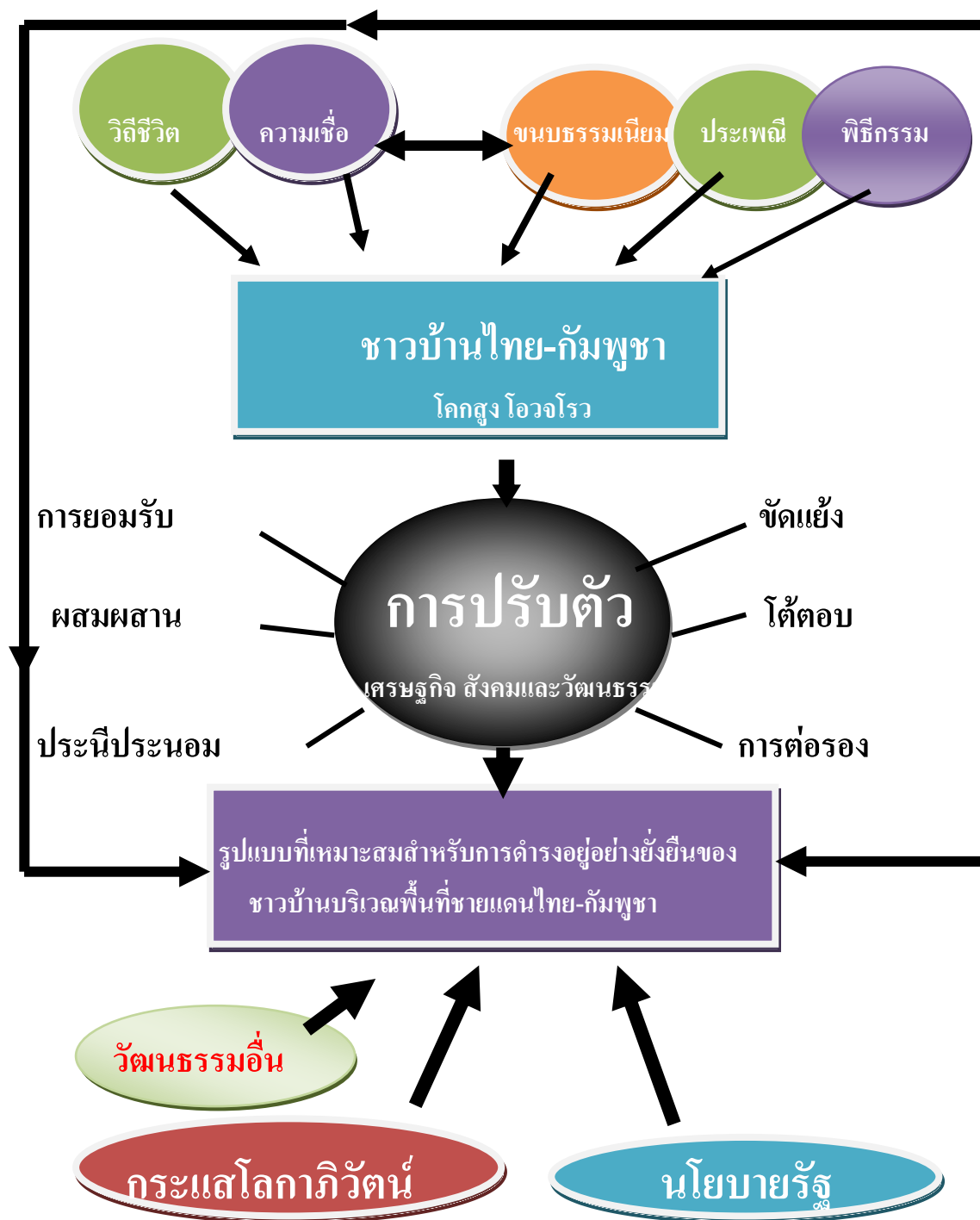
กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นจะเห็นว่าการศึกษาพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัวในบริบทของไทยศึกษานั้นเป็นการศึกษาที่ต้องการทำให้เราเข้าใจในภาพรวมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเป็นมา การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง ที่สัมพันธ์กับคน สิ่งแวดล้อม และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ประเพณี/ พิธีกรรมตามเทศกาล-ในวงจรชีวิต-เกี่ยวกับการทำมาหากิน-เกี่ยวกับชุมชนต่าง ๆ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เป็นต้น และระบบคุณค่าต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ในโลกทัศน์ ระบบความคิด ความเชื่อ เรื่องเล่า พิธีกรรม สัญลักษณ์ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับพุทธ พราหมณ์ ผี (อำนาจลึกลับ) ผีช่วยรักษาธรรมชาติ/ ครอบครั้ว เป็นต้น

การศึกษาภายใต้บริบทของไทยศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจะใช้กรอบของการวิเคราะห์ในแบบสหวิทยาการเพราะถ้าใช้เพียงศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งอาจจะไม่เพียงพอที่จะทำให้ได้ความถูกต้องชัดเจน เนื่องจากเรื่องที่คุณวิจัยศึกษานั้นจะคาบเกี่ยวกัน ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ภูมิศาสตร์ ระบบความคิดความเชื่อต่างๆ เป็นต้น และการเข้าหาความรู้ก็ใช้วิธีการศึกษาที่หลากหลายทั้ง ศึกษาจากหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและมีใช้ลายลักษณ์อักษร หลักฐานทางโบราณคดี สัมภาษณ์ สังเกต เข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนหรือหน่วยที่ศึกษา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ก็เพียงเพื่อการเข้าใจในสิ่งที่เราต้องการศึกษาให้ได้รอบด้านและลึกซึ้ง และสามารถที่จะผสมกลมกลืนความรู้จากสาขาต่าง ๆ ให้เป็นเนื้อเดียวกันในบริบทที่เหมาะสมกับกรอบความต้องการของการศึกษาไทยศึกษา

จากการศึกษา ปราบกฏการณ์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของไทยกับกัมพูชาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพร้อมกับการลงพื้นที่วิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลเบื้องต้นจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน การสังเกต การมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ต่างของหมู่บ้าน เป็นต้น และจากการศึกษาค้นคว้าทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่สัมพันธ์กับ พื้นที่ ผู้คน อำนาจในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา จึงทำ

ให้เกิดเป็นกรอบแนวคิดในการเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์และประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำวิจัย
ซึ่งจะเป็นกรอบที่สามารถใช้ในการตอบ โจทย์ของการวิจัยได้ดังนี้

ภาพที่ 1-1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดระดับความเข้าใจที่ใกล้เคียงกันของผู้ที่สนใจในประเด็นพื้นที่ชายแดนที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมทั้งในครั้งที่ไม่มีการณีข้อพิพาทและในครั้งที่เกิดปัญหากรณีข้อพิพาทในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทราบและเข้าใจถึงความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่สนับสนุนความสัมพันธ์กับรูปแบบและวิธีการปรับตัวของ พื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านเพื่อทำให้เกิดความสมดุลในวิถีชีวิตของคนชายแดนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่ใช้ในการเชื่อมโยงเรียกร้องให้ชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติ อันเป็นพื้นฐานของความเข้าใจซึ่งกันและกัน แม้จะเกิด/ไม่เกิดปัญหาข้อพิพาท บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วก็ตาม
3. เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เคยถูกซ่อนไว้ในพื้นที่มายาวนานซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายที่แตกต่างกันของรัฐกับชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว
4. สามารถนำผลที่ได้จากการสังเคราะห์ไปใช้ในการปรับตัวของ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในช่วงที่เกิดและไม่เกิดปัญหาข้อพิพาทบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว มากำหนดเป็นมาตรการหรือนโยบายที่ช่วยสนับสนุน/ ส่งเสริมและควบคุม/ ป้องกัน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ทั้งในพื้นที่อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วและในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้อยู่ภายใต้กรอบคิดที่ว่า พื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต มีวิธีการหรือรูปแบบการปรับตัวที่เชื่อมโยง เรียกร้องกันจนเป็นเครือข่ายทางสังคมของคนชายแดน ทั้งที่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม รวมทั้งการปรับตัวต่อนโยบายรัฐ เพื่อช่วยในการต่อรอง ต่อต้าน ขอมรับ ประนีประนอม ผสมผสานกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท ณ ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเสมอ ดังรายละเอียด

1. ขอบเขตในด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกเอาเฉพาะตำบลที่มีพื้นที่ติดกับชายแดนฝั่งประเทศกัมพูชา คือ ตำบลโคกสูงกับตำบลโนนหมากมุ่นของอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นขอบเขตพื้นที่ของการวิจัย

สาเหตุที่ผู้วิจัยเลือกอำเภอโคกสูงเนื่องจาก อำเภอโคกสูงเป็นอำเภอที่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ของประเทศกัมพูชาโดยมีถนนศรีเพ็ญเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้กั้นพรมแดนของประเทศไทย และยังเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์การเกิดขึ้นของข้อพิพาทในประเด็นพื้นที่ทางกายภาพระหว่างไทยกับกัมพูชาจนเป็นปัญหาที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวของชาวกัมพูชาในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการเป็นคนชายแดนและการมีปฏิสัมพันธ์ในเงื่อนไขที่ยึดโยงกับการพึ่งพาอาศัยกัน แม้จะเป็นการพึ่งพาที่มีบริบทของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันก็ตาม ไม่สำคัญเท่ากับเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยคุ้นเคย คลุกคลีมาตั้งแต่เด็กจนโต จึงทำให้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เคลื่อนไหวในเวทีของการวิจัยนี้เป็นเสมือนส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของตัวผู้วิจัยเอง

2. ขอบเขตในด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้จะศึกษาครอบคลุมเพียงการปรับตัวของชาวบ้านภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ ทางสังคมและวัฒนธรรมในวิถีการดำรงชีวิตและภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจ แบ่งเป็น 2 กรอบการศึกษาวิเคราะห์ คือ

2.1 กรอบแรกจะศึกษาพัฒนาการของการให้ความหมายบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

2.2 กรอบที่สองจะศึกษาการปรับตัวของชาวบ้านภายใต้กรอบของความหมายในบริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในวิถีการดำรงชีวิต ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

โดยการศึกษาวิจัยในครั้งนี้จะมองความสัมพันธ์อย่างเป็นองค์รวม ทั้งด้านบริบท (เงื่อนไขสภาพแวดล้อม) ความเป็นพลวัต การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ระยะยาวหรือสั้นหรือเป็นเพียงปรากฏการณ์หรือกระบวนการ) ความสำคัญของปัจเจกบุคคลและกลุ่มชนในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของโครงสร้างทางสังคม เช่น ครอบครัว เครือญาติ ชชาติพันธุ์ เพศ อายุ ศาสนา เป็นต้น และสุดท้ายมิติ ด้านอุดมการณ์อำนาจ เกี่ยวข้องกับการนิยามความหมาย การให้ความหมายที่ปรากฏอยู่ในรูปต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ที่ส่งผลกับบุคคลรอบข้างไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือคนกัมพูชา เป็นเนื้อหาหลักเพื่อเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์เบื้องหลังที่ส่งผลมาจากการปรับตัวของ พื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

3. ขอบเขตช่วงเวลาที่ศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง โดยใช้กรอบของวิธีการปรับตัวของชาวบ้านในวิถีการดำรงชีวิตและภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจ ดังนี้

ช่วงที่ 1 เป็นช่วงที่ถือได้ว่าเป็นกรอบใหญ่ของการศึกษา คือจะเป็นช่วงที่ต้องการศึกษาให้เห็นถึงการให้ความหมายบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว จะใช้ช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

ช่วงที่ 2 เป็นขอบเขตที่ต้องการวิเคราะห์ในแบบกรณีศึกษาเพื่อให้เห็นถึงการปรับตัวของชาวบ้านภายใต้กรอบของความหมายในวิถีการดำรงชีวิตและภายใต้ปฏิบัติการของอำนาจในช่วงที่เกิดและไม่เกิดกรณีข้อพิพาทในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ในช่วงปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ซึ่งเป็นช่วงที่รัฐชาติไทยต้องการสร้างความมั่นคงในพื้นที่และเพื่อรักษาเสถียรภาพของการควบคุม ป้องกัน ข้อพิพาทต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดน โดยรัฐได้เข้าไปเป็นเจ้าภาพหลักในการบริหารจัดการ โครงการและวิธีการต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ ที่มีปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นช่วงที่มีการอพยพของผู้คนชาวกัมพูชาเข้ามาอาศัยพื้นที่ชายแดนเป็นที่อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการเกิดสงครามภายในประเทศกัมพูชานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3

นิยามศัพท์เฉพาะ

การปรับตัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกันด้วยรูปแบบหรือวิธีการต่าง ๆ เช่น การยอมรับ การผสมผสาน การประนีประนอม การขัดแย้ง การโต้ตอบ การต่อรอง ภายใต้กรอบของพื้นที่ ผู้คน อำนาจ และวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวภายในกลุ่ม ชุมชน และการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ในกระแสโลกาภิวัตน์ รวมทั้งการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อนโยบายรัฐในการพัฒนาพื้นที่ชายแดนไทยและกัมพูชา

บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา หมายถึง พื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดกันของชายแดนอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วกับอำเภอโอวโรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ของกัมพูชา (Cambodia) หรือชื่อทางการคือ ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) เท่านั้น

ชาวบ้าน หมายถึง ประชาชนที่เป็นพลเมืองไทยและพลเมืองกัมพูชา ที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว และอำเภอโอวโรวของกัมพูชา (Cambodia) หรือชื่อทางการคือ ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) เท่านั้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว:พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว นี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดความทรงจำทางสังคม แนวคิดประวัติศาสตร์จาก คำบอกเล่า มาเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการจัดระเบียบข้อมูลเพื่อมาใช้ในการสนับสนุนการวิเคราะห์ และอธิบาย ให้เห็นถึงการปรับตัวของพื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต บริเวณพื้นที่ชายแดน ไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว การนำแนวคิดชุดดังกล่าวมาเป็นฐานคิดนั้นเพื่อที่จะใช้อธิบาย วิเคราะห์ เชื่อมโยงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกันและการปฏิสัมพันธ์กันในบริเวณพื้นที่ ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วทั้งในครั้งที่ไม่มีเหตุการณ์กรณีข้อพิพาท และในช่วงเวลาที่เกิดกรณีข้อพิพาทในพื้นที่นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ซึ่งมีผลต่อการปรับตัว ทั้งการยอมรับ การผสมผสาน การประนีประนอม การขัดแย้ง การโต้ตอบ การต่อรอง เช่น ถ้าวธิบายถึง พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว โดยใช้การปฏิสัมพันธ์มาเป็นชุดคำอธิบายนั้น การปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะ ในกลุ่มที่เป็นเครือข่ายก็อาจจะส่งผลสะท้อนให้รับรู้ถึงโครงสร้างทางสังคมของความสัมพันธ์ ในเครือข่ายได้ว่า การมีความทรงจำทั้งที่มาจากกรณีประวัติศาสตร์ร่วมกัน การมีชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้พวกเขาไม่กล้าที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มอื่นที่เขาไม่ไว้วางใจ หรือผูกพันด้วย ซึ่งการปรับตัว ในลักษณะเช่นนี้แสดงออกให้เห็นถึงวิธีการที่ใช้ ที่เป็นแบบการยอมรับในกลุ่มแต่ต่อต้านหรือ ต่อรองกับความสัมพันธ์นอกกลุ่ม จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ในสังคมเป็นไปในแบบเหนียวแน่น เฉพาะกลุ่มความสัมพันธ์เท่านั้น สิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาเพิ่มเติมอีกว่า การปรับตัวเช่นนี้มี อะไรเป็นตัวเชื่อมระหว่างกลุ่มให้เกิดการยึดโยงและเชื่อมโยงกันได้ ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ก็จะ แสดงให้เห็นอำนาจในการต่อรองกับชุดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นด้วยเครือข่ายทางสังคม ของปัจเจกบุคคลระหว่างกลุ่มที่ถูกนำมาใช้เป็นตัวเชื่อมประสาน โดยมีปัจจัยหรือเงื่อนไขที่ จะต้องได้รับความไว้วางใจทั้งสองฝ่ายมาเป็นข้อแลกเปลี่ยน อาจจะเป็นความผูกพันด้วย การแต่งงานระหว่างญาติของทั้งสองกลุ่ม หรืออาจจะเป็นกิจกรรมที่มีบุคคลเป็นศูนย์กลาง เช่น พิธีกรรมที่มีผีตัวเดียวกัน เป็นต้น โดยสรุปแล้ว การปรับตัวที่เกิดขึ้น ได้ผ่านชุดความสัมพันธ์ ทั้งที่เป็นการต่อต้าน ต่อรอง การยอมรับ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกัน ได้อย่างสันติในบริบทของ การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะเป็นพลวัต

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ ซึ่งกันและกันตามบทบาทและสถานภาพที่แต่ละคนมีความสัมพันธ์ต่อกัน และในขณะเดียวกัน ความสัมพันธ์ของบุคคลก็เกิดขึ้นใหม่และเสื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา อยู่ที่ระยะเวลาที่บุคคลได้ลงทุน ไปในความสัมพันธ์กับผู้อื่น นอกจากนี้บุคคลในสังคมยังมีความผูกพันซึ่งกันและกันในหลาย ๆ

ด้าน ซึ่งแต่ละคนนั้นมีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน และบทบาทแต่ละบทบาทจะมีบรรทัดฐานทางสังคมและความคาดหวังเป็นตัวชี้นำแนวทางการปฏิสัมพันธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นหน่วยธรรมชาติที่ตายตัว แต่มนุษย์มีลักษณะหลายประการซ้อนทับกันอยู่ในตัวเอง และปรับเปลี่ยนไปมาได้ตลอดเวลา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่ปฏิบัติการอยู่ และบุคคลก็ไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่ถูกคาดหวังในสังคมหรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ทั้งด้านรูปธรรม (วัตถุและสิ่งของ เงินตรา) และทางนามธรรม (ความไว้วางใจ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ เป็นต้น) ในประเด็นเรื่องของการรับรู้และการตัดสินใจในการให้และการรับนี้จะใช้เป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงการให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์มีต่อบุคคลหนึ่งมากน้อยเพียงใดซึ่งก็คือ คุณภาพของความสัมพันธ์นั้น ๆ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้กลายเป็นทุนทางสังคม ของชุมชนที่บุคคลหรือชาวบ้าน ได้เก็บเกี่ยวใช้สอยร่วมกัน

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัยได้ใช้กรอบการค้นหามีบริบทหลักที่แอบอิงกับการศึกษา การปรับตัวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนไทยที่จะส่งผลกระทบต่ออันที่สามารถมองเห็นความเหมือนและแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับรัฐในแต่ละงาน ซึ่งอาจจะเป็นส่วนที่นำมาเติมเต็มให้กับงานวิจัยที่ศึกษาได้ไม่มากนักน้อย โดยใช้วิธีวิทยาการเข้าถึงข้อมูลภายใต้กรอบคิดชุดแรกคือ ความหมายของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา นั้นส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการให้ความหมายภายใต้เงื่อนไขของ ผู้มีอำนาจเหนือกว่าย่อมมีสิทธิในการเขียนประวัติศาสตร์ และ กรอบคิดชุดที่สองคือ รัฐมุ่งพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมเพียงมิติเศรษฐกิจ มากกว่าอัตลักษณ์ของความเป็นคนชายแดน ที่ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนไป เช่น การปรับตัวโดยการอาศัยเครือข่ายทางสังคมของการเป็นคนชาติเดียวกัน เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นแรงงานรับจ้างด้วยกัน เป็นผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน ซึ่งเป็นเพียงการมองในภาพที่เป็นโครงสร้างเท่านั้น โดยไม่ได้เจาะลึกลงไปในตัวโครงสร้างของเครือข่าย จึงทำให้ไม่สามารถที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของการทำหน้าที่ของตัวแสดงที่อยู่ในเครือข่ายทางสังคมได้เป็นการเฉพาะ จึงทำให้ขาดมิติเชิงลึกที่จะทำให้มองเห็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในช่วงต่าง ๆ และยังไม่สามารถที่จะเจาะเข้าไปให้เห็นถึงบริบทเบื้องหลังของกระบวนการที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ เช่น วัฒนธรรม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อในลักษณะร่วมกัน ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกัมพูชา/ เขมรนั้นขาดมิตินี้ไป และยังมิงานวิจัยบางส่วนมุ่งไปที่สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาแก่ประเทศไทย เนื่องจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมของเศรษฐกิจโลกอีกด้วย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว เป็นเรื่องเกี่ยวกับระบบคิด ระบบคุณค่า ระบบสัญลักษณ์ การปรับตัว การแลกเปลี่ยนและสิ่งที่มีลักษณะเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพราะฉะนั้น การจะเข้าใจความเป็นชายแดน นั้นจะต้องคิดเสมอว่าปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่งย่อมมีความหมายที่ หลากหลายซ่อนอยู่เบื้องหลัง เราจะต้องมองให้ทะลุภาพบังตาที่กดทับอยู่ แล้วทำการตีความ เชื่อมโยงกับบริบทที่ศึกษาพร้อมกับเชื่อมร้อยให้ได้ภาพที่ชัดเจนที่จะทำให้เราเข้าใจในความเป็น ชายแดน และเราก็สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ในปรากฏการณ์ที่มีการซ้อนทับระหว่าง พรหมแดนของชาติกับพรหมแดนทางชาติพันธุ์และพรหมแดนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น การคิด และกระทำอย่างมีระบบเช่นนี้จึงกลายเป็นวิธีวิทยาการทำความเข้าใจชายแดนที่เป็นองค์รวม บนฐานของอาณาบริเวณศึกษา (Area study) ที่สมบูรณ์

ดังนั้นจึงใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เพราะจะทำให้มีพลัง ในการวิเคราะห์ อธิบาย ตีความ ได้อย่างละเอียดรอบด้านและเห็นความเชื่อมโยงของตัวแปรต่าง ๆ ในการปฏิสัมพันธ์กันจนกลายเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนฐานของคนชายแดน

ลักษณะเด่นของการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ เป็นงานวิจัยที่สามารถรวบรวมข้อมูลให้ ได้ภาพรวมทั้งหมด เป็นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์หรือสภาพปัญหาในบริบทหรือเงื่อนไข สภาพแวดล้อมที่ปรากฏการณ์นั้น ๆ เกี่ยวข้องอยู่ (Contextual) โดยมุ่งที่การตีความ (ชาย โพธิ์สิตา, 2552, หน้า 35) เพราะบางครั้งปรากฏการณ์ทางสังคมวัฒนธรรมมีความหมายที่ลึกซึ้งซ่อนอยู่เกิน กว่าที่จะปรากฏให้เห็น เพราะฉะนั้นการตีความที่ดีจะต้องพาเข้าสู่หัวใจของเรื่องที่ทำการศึกษา โดยจะใช้ควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงสหวิทยาการ ในมิติความเป็นพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เพราะเนื้อหาและขอบเขตของการวิจัย มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในหลายสาขาวิชา

สำหรับขั้นตอนและกระบวนการนั้น เริ่มต้นจากการสร้างฐานความคิด ซึ่งเป็นรากฐาน สำคัญที่จะนำร่องกระบวนการทัศน์ของผู้วิจัยและเป็นตัวกำหนดทิศทางในการวิจัยด้วย วิธีวิทยาการ วิจัยจะขึ้นอยู่กับฐานคิดที่อาศัยมุมมองทางด้านการมีปฏิสัมพันธ์เป็นหลัก เป็นการมองให้เห็น เงื่อนไข สภาพแวดล้อมและความเชื่อมโยงของสิ่งต่าง ๆ หรือมองในบริบทของปรากฏการณ์ เป็นการใช่มุมมองที่หลากหลายมาทำความเข้าใจอย่างผสมกลมกลืน

ขั้นแรกเป็นการมองให้เห็นภาพรวมอย่างหยาบทั้งระบบก่อน แล้วจึงจำแนกสิ่งที่ เป็นองค์ประกอบที่เป็นเรื่องปลีกย่อยลงไป เพื่อแยกส่วนศึกษาเจาะลึกเป็นกรณี ๆ แต่ยังคงความ เชื่อมโยงสัมพันธ์ของแต่ละเรื่องไว้กับระบบ

ส่วนขั้นตอนและวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ต้องมีการจำแนกปรากฏการณ์ว่ามีอะไรบ้าง ใครเกี่ยวข้องกับใคร เกี่ยวข้องกันอย่างไร ขั้นตอนต่อไปเป็นเรื่องของความรู้และความเข้าใจของผู้วิจัยที่จะให้คำอธิบายปรากฏการณ์ โดยต้องศึกษาเรียนรู้วิถีวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์หรือความสัมพันธ์นั้น ๆ รู้ถึงความหมายว่ามีความหมายและความสำคัญต่อชีวิตของคนในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนั้น ๆ อย่างไร มีการจัดตั้งองค์กรหรือไม่ มีวิธีจัดการองค์กรอย่างไร โดยเน้นที่ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดการ และมีการเรียนรู้ระบบวัฒนธรรมภายในกลุ่มอย่างไร

การวิจัยเชิงสหวิทยาการในมิติของการปฏิสัมพันธ์นั้น นอกจากจะต้องมองให้เห็นภาพรวมหรือมองปรากฏการณ์เป็นองค์รวมแล้ว ยังต้องมองปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษานั้นอย่างเป็นพลวัตและปรากฏการณ์นั้นอยู่ในบริบท (เงื่อนไขสภาพแวดล้อม) อะไรบ้าง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

กระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้จะดำเนินการจากกิจกรรมที่ง่ายไปสู่ความยุ่งยาก (ชัชชนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 131) ดังนี้

1. ข้อมูลจากเอกสาร

โดยเริ่มจากการรวบรวมหนังสือ เอกสาร งานวิจัย และสื่อต่าง ๆ ที่บันทึกเรื่องราวของคนกับพื้นที่ พื้นที่กับอำนาจ ความสัมพันธ์ของพื้นที่กับคน โดยมีความเกี่ยวข้องกับพรมแดน/ชายแดน เป็นข้อมูลหลักที่ใช้ค้นหา เป็นต้น เสร็จแล้วทำการแบ่งแยกประเภทและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลจากเอกสาร

2. ข้อมูลจากภาคสนาม

ข้อมูลจากภาคสนามเป็นข้อมูลที่เกิดจากปฏิบัติการในพื้นที่และสนามวิจัยไม่ว่าจะเป็น

2.1 การพูดคุย ซักถาม และสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลที่กำหนดไว้ (Key-informants)

ทั้งที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รัฐชาติไทย (คนไทย) และกัมพูชา (คนกัมพูชา) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างที่อาศัยแนวการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นเครื่องมือ ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว โดยได้พูดคุยและสัมภาษณ์กับบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1.1 ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปของทั้ง 2 รัฐชาติทั้งไทยและกัมพูชา ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่อยู่ในพื้นที่ โดยคำนึงถึงความแตกต่าง ทางเพศ อายุ วัย สถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น

2.1.2 ผู้นำในชุมชนของทั้ง 2 รัฐชาติทั้งไทยและกัมพูชา ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู ผู้นำทางศาสนา ผู้นำทางพิธีกรรม ผู้นำกลุ่มกิจกรรม

ต่าง ๆ

2.2 การสังเกตการณ์ทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่ของทั้ง 2 ชาติ ทั้งไทยและกัมพูชา ในบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

การตรวจสอบข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยจะใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลใน 2 รูปแบบที่นิยมใช้กัน ดังนี้

1. การตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เป็นรูปแบบการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้มุมมองหลากหลาย (Triangulation) ด้วยเทคนิคการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน เช่น ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ข้อมูลจากเอกสาร และข้อมูลจากการสังเกตการณ์โดยตรง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2552, หน้า 131)

2. การตรวจสอบข้อมูลจากเอกสาร จะใช้เทคนิคในการตรวจสอบแบบการวิพากษ์ภายนอกเช่น ลักษณะการเขียน และการวิพากษ์ภายในเช่น การวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสารว่ามีความน่าเชื่อถือเพียงใด

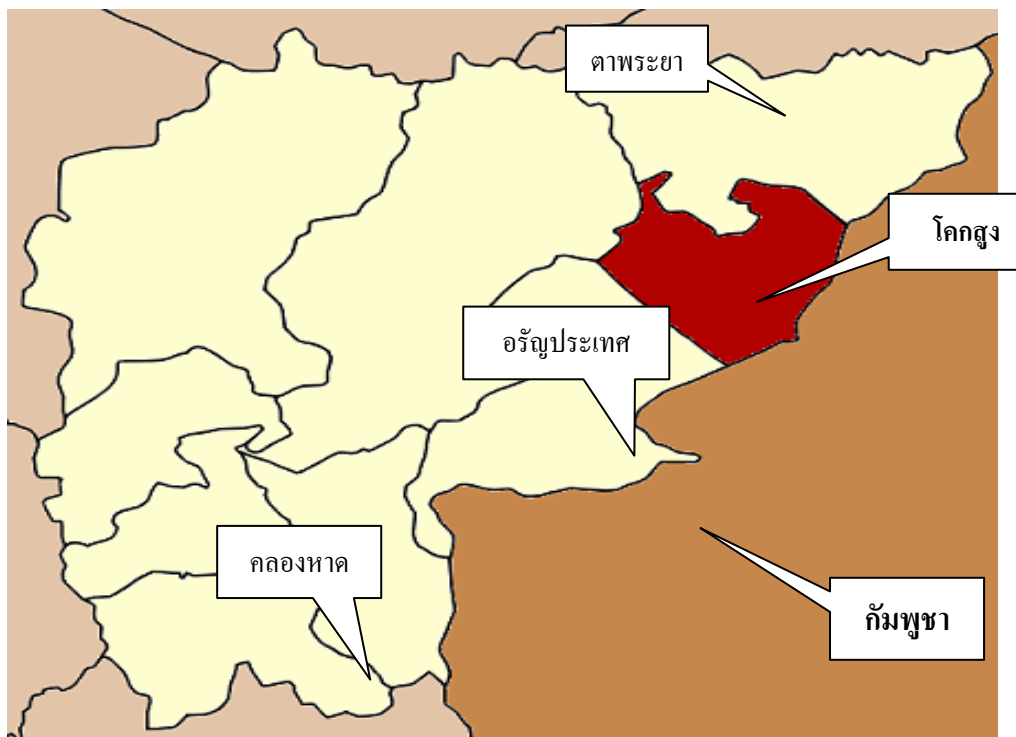
การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นกิจกรรมการจำแนกและจัดระบบข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้จนเกิดการอิมิตัวของข้อมูล (องอาจ นัยพัฒน์, 2551, หน้า 233) เพื่อให้เข้าใจถึงแบบแผน ความหมาย และความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคมในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว และทำความเข้าใจกับความหลากหลาย แยกแยะเงื่อนไข เพื่ออธิบายสาเหตุความสัมพันธ์นั้น ๆ รวมทั้งอธิบายการเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้มุมมองทั้งจากคนในคือคนในพื้นที่ และคนนอกคือตัวผู้วิจัย จากนั้นจึงสังเคราะห์เชื่อมโยง และนำเสนอผลงานวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive analysis)

บทที่ 2

ภูมิสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: โลกสูง-โอวจโรว

การแบ่งเขตแดนระหว่างไทย-กัมพูชา โดยใช้สัญญาว่าด้วยการปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เมื่อครั้ง พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 125) ประกอบกับการประชุมเพื่อปักปันเขตแดนและปักหลักเขตเพื่อเป็นเครื่องหมายสำคัญระหว่างคณะกรรมการทั้งสองฝ่ายและเนื่องจากเป็นจังหวัดชายแดนจึงได้มีการจัดระเบียบพื้นที่ชายแดนด้วยการแบ่งการบริหารออกเป็นตำบล หมู่บ้าน และจัดตั้งที่ตรวจการณ์ จุดเฝ้าตรวจ คำนตรวจ จุดด่านทานและเส้นทางยุทธศาสตร์ โดยมีกองกำลังบูรพาได้ตั้งจุดตรวจตามแนวชายแดน จำนวน 113 จุด จัดตั้งด่านตรวจ 33 ด่าน และได้สร้างถนนศรีเพ็ญ เพื่อเป็นขอบเขตเส้นทางเพื่อความมั่นคง” คือกรอบคิดแรกที่มีผู้วิจัยนำมาอธิบายพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาภายใต้ขอบเขตของพื้นที่ทางกายภาพเพื่อชี้ให้เห็นถึงความเป็นมาของพื้นที่ในการที่จะใช้เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ของผู้คนในงานวิจัย ดังรายละเอียด

ภาพที่ 2-1 แผนที่ของอำเภอโลกสูง

สภาพทางภูมิศาสตร์

ดินแดนแห่งตำนาน ปราสาทหินโบราณ ผ้าไหมพื้นบ้าน ยุทธการ โนนหมากมุ่น

1. ที่ตั้ง/ที่ตั้งสัมพันธ

อำเภอโคกสูง (เป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสระแก้ว เดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอตาพระยา ทางราชการได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกมาตั้งเป็นกิ่งอำเภอโคกสูง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2539 โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 15 กรกฎาคม ปีเดียวกันและต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกา เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอโคกสูง โดยมีผลบังคับตั้งแต่วันที่ 8 กันยายน ปีเดียวกัน) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดสระแก้วมีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้

ทิศเหนือติดกับอำเภอตาพระยา

ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดบันเตียเมียนเจย (ในครั้งขึ้นตรงต่อประเทศสยามที่อยู่ภายใต้มณฑลบูรพานั้นก็คือ จังหวัดศรีโสภณ หรือพิบูลสงคราม) (ราชอาณาจักรกัมพูชา)

ทิศใต้ติดกับอำเภออรัญประเทศ

ทิศตะวันตกติดกับอำเภอวัฒนานคร (อำเภอโคกสูง, 2557)

2. ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานและการตั้งชื่อหมู่บ้านในกาลอดีตนั้นชาวบ้านจะพิจารณาจาก

ความอุดมของทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ดังเช่นความหมายของโคกสูง หมายถึง พื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์น้ำท่วมไม่ถึง มาจาก โลก = ป่าที่อุดมสมบูรณ์ เป็นที่ชาวบ้านใช้เป็นแหล่งอาหารป่าร่วมกัน และสูง = พื้นดินที่อยู่เหนือกว่าระดับน้ำท่วมถึง เมื่อในอดีตที่เปรียบเสมือนศูนย์รวมของพืชพรรณธัญญาหารที่มีสายน้ำเป็นที่หล่อเลี้ยงชีวิตทั้งผู้คน พืชและสัตว์ ได้ถูกมนุษย์ทำให้กลืนกลายด้วยการสร้างความเป็น โลกในอีกหนึ่งความหมายที่หมายถึง สูง ซ้ำเพิ่มขึ้นอีก อันเนื่องมาจากความต้องการในสิทธิเหนือพื้นน้ำที่มีความเป็นเจ้าของเพียงคนเดียว ด้วยการถมดินในพื้นที่น้ำเพื่อเพิ่มปริมาณพื้นที่ทางกายภาพให้กับตนเองจึงเท่ากับเป็นการสร้างโลกที่รวดเร็วกว่าการวิวัฒน์โดยธรรมชาติของตนเอง เป็นมนุษย์เองที่ เป็นผู้เร่งรีบวิวัฒน์เพียงเพื่อยอมรับความอยากเจริญที่กำลังคืบคลานเข้ามา

“...ห้วยบ้านโคกสูงก่อนที่ลี้มนคนเข้ามาอยู่หลายคือสู่มือนี่ ห้วยกว้างแล้วกะลิกกว่านี้หลายเดือนนี้ต้นจันแฉมเห็นดินทราย...” (ลี ชินสา, สัมภาษณ์, 22 ตุลาคม 2555)

เชื่อว่าในกาลอดีตพื้นที่แถบนี้จะมีเพียงโคกสูงเท่านั้น ยังมี หลุมและหนอง ที่ถูกนำมาสร้างความหมายให้กลุ่มชื่อหมู่บ้านในละแวกเดียวกัน จึงเป็นความหมายที่ปรากฏอยู่กับการเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดเบื้องหลังที่เป็นการต่อยอดความเปลี่ยนแปลงในมุมตรงข้ามกันของ

ความเป็นอดีตและปัจจุบัน หรืออาจจะเป็นการแสดงนัยยะให้รู้ว่าพื้นที่แถบนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรน้ำไม่ว่าจะเป็น บ้านละลมตม ที่หมายถึงน้ำเช่นกัน

ความทันสมัยและการเข้ามาของการบริโภคที่ไม่ได้นึกถึงตัวตนที่แท้จริงได้ทำให้รูปแบบของสถาปัตยกรรมการก่อสร้างบ้านเรือนเปลี่ยนรูปร่างเพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเพียงเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยมในตัวเองและในสังคม ไม่ว่าจะเป็นความมีหน้ามีตาในสังคม การมีในสิ่งที่คนอื่นไม่มี

การแพร่กระจายของการบริโภคความทันสมัยที่ไม่มองเลี้ยวหลังหวนคิดถึงอดีตให้ได้คิดไตร่ตรอง ได้กลายเป็นภาพสะท้อนย้อนให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของความต้องการของชาวบ้านที่พร้อมจะดูดซับเอาความเป็นสมัยใหม่มาปกลงในพื้นที่ความคิดของตนทำให้นำพาเอาความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดความสมดุลระหว่างความทันสมัยกับความต้องการของชาวบ้าน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้แผ่ขยายไปพร้อมกับนำพาความผิดปกติของธรรมชาติเข้ามาแทนที่ความอุดมสมบูรณ์ในอดีต ด้วยสัญลักษณ์ความแห้งแล้งของน้ำในห้วย หนอง คูคลอง ความหมายที่สื่อออกมาของธรรมชาติเป็นสิ่งที่ตอกย้ำความไม่สมดุลของการอยู่ร่วมกันของคนกับธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ซึ่งสามารถวิเคราะห์และสรุปได้ 2 รูปแบบ คือ

1. การตั้งหมู่บ้านตามแนวยาว (Linear villages) การตั้งหมู่บ้านตามแนวยาวจะใช้ภูมิสภาพของธรรมชาติเช่น แม่น้ำ ลำคลอง ห้วย เป็นหลักในการตั้งถิ่นฐาน
 2. การตั้งหมู่บ้านเป็นกระจุก (Clustered villages) การตั้งหมู่บ้านเป็นกระจุกส่วนใหญ่จะยึดแหล่งประกอบอาชีพเป็นแกนหลักเช่น ตั้งหมู่บ้านกลางทุ่งนา
- หลังจากตั้งหมู่บ้านได้แล้วสิ่งที่ตามมาคือการตั้งชื่อหมู่บ้านที่ส่วนใหญ่จะตั้งตาม
1. สภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติที่พบมากในหมู่บ้านนั้น ๆ เช่น บ้าน โคกสูง บ้านดอนหลุม บ้านโนนหมากมุ่น บ้านหนองจาน เป็นต้น
 2. ตั้งตามการประกอบอาชีพ เช่น บ้านดอนไร่ฝ้าย บ้านหนองหญ้าแก้ว เป็นต้น
- ขณะเดียวกันในอาณาบริเวณของหมู่บ้านจะมี ดิน ไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว หมาก มะม่วง มะขาม เป็นต้น ซึ่งก็ทำให้ชาวบ้าน ได้อาศัยเก็บกิน

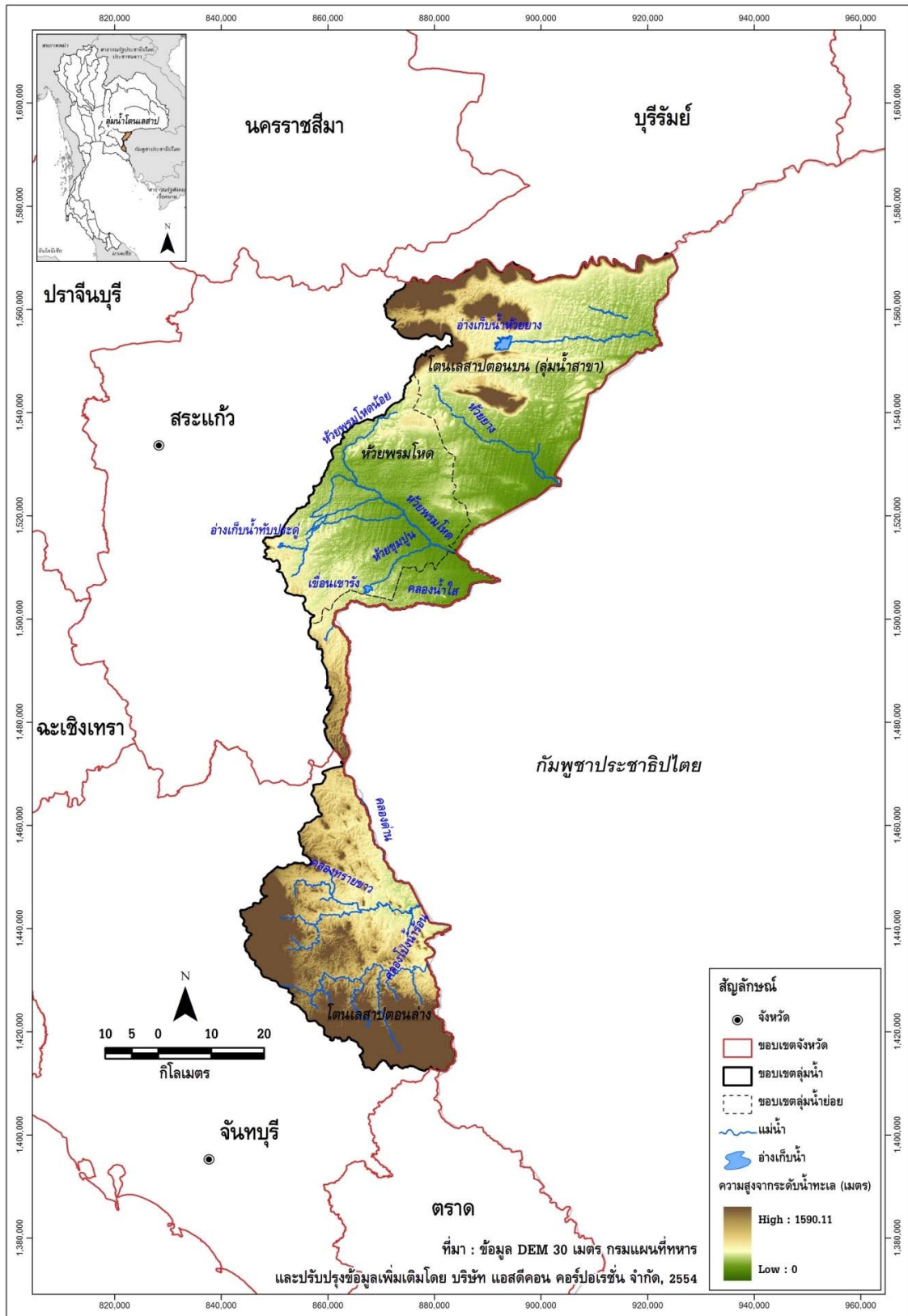
ลักษณะภูมิประเทศ

อำเภอโคกสูง พื้นที่เป็นที่ราบลาดเทไปทางทิศตะวันออกสู่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา ไม่มีเทือกเขาเป็นแนวกัน สภาพพื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้ง มีลำน้ำห้วยยางที่เกิดจากเขาทะเลาย เขตอำเภอวัฒนานคร เขาโล้น เขาคีต่าง เขตอำเภอตาพระยา ไหลไปบรรจบกับห้วยตะเคียนที่บ้านโคกสูงรวมเป็นสายเดียวไหลผ่านโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูงสู่ประเทศกัมพูชา

ความยาว 42 กิโลเมตร มีลำน้ำ ได้แก่ คลองโปรง-ประทุน คลองซบใหญ่ คลองบ่อหิน คลองยางน้อย คลองทรายนอก ห้วยตะเคียน ห้วยละลม ห้วยหินตั้ง ห้วยเหี้ย เมื่อหมดฤดูฝนลำน้ำก็แทบจะแห้งขอด

มีแนวความยาวของเส้นเขตแดนเชื่อมต่ออำเภอตาพระยากับอำเภอรัฐประศาสน์และคลองหาด แนวเส้นเขตแดนของทุกอำเภอที่กล่าวมาจะถูกเชื่อมต่อกับเส้นเขตแดนของจังหวัดบุรีรัมย์ จันทบุรี และยังคงใช้เป็นตัวแบ่งระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชาด้วยเช่นกัน นอกจากนี้อำเภอโคกสูงยังเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับอำเภอโหวงโรว จังหวัดบันเตียเมียนเจยของสาธารณรัฐประชาธิปไตยกัมพูชา และมีลักษณะภูมิศาสตร์ทางกายภาพเป็นแบบที่ราบลาดเทไปทางทิศตะวันออก ในฤดูฝนน้ำจะไหลจากฝั่งไทยเข้าสู่คลองโอบไฉนของกัมพูชาที่บ้านโอบไฉน พื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูง-โหวงโรว จึงเป็นพื้นที่เหมาะแก่การเข้าโจมตีเพื่อขยายพรมแดนในครั้งอดีต และเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวทำให้รัฐชาติทั้งสองพยายามผลักดันให้ชาวบ้านไปอยู่อาศัยเพื่อป้องกันหรือเป็นกันชนของกันและกัน

ด้วยเหตุที่พื้นที่มีลักษณะของภูมิประเทศที่เหมาะสมทำเกษตรกรรม จึงทำให้ต้องพึ่งพิงกันทั้งจากน้ำที่ไหลจากที่สูงไปที่ต่ำคือจากไทยไปสู่กัมพูชา และปลาที่ว่ายทวนน้ำมาจากฝั่งกัมพูชา ทำให้เครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ได้ใช้เป็นตัวเชื่อมให้กับคนชายแดนของทั้งสองประเทศ ไม่ว่าจะมีการพิพาทที่รุนแรงขนาดไหนพวกเขาก็ยังสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้ เป็นต้น

ภาพที่ 2-2 ลักษณะภูมิประเทศและลำน้ำ

ทรัพยากรธรรมชาติ

1. แหล่งน้ำ

ภาพที่ 2-3 อ่างเก็บน้ำอ่างศิลา

ห้วยหินตั้ง

คลองหนองจาน (ห้วยหินตั้ง) จะไหลลงสู่คลองโอบไฉนแล้วไหลไปรวมกันที่
ทะเลสาบเขมร

ภาพที่ 2-4 คลองหนองจาน (ห้วยหินตั้ง)

ห้วยเหี้ย

คลองอ่างศิลา (ห้วยเหี้ย) จะไหลไปบรรจบกันที่คลองพรมโหดแล้วไหลไปรวมกันที่
โตนเลสาปของกัมพูชา

ภาพที่ 2-5 คลองอ่างศิลา(ห้วยเหี้ย)

2. ป่าไม้

ป่าโคกหนองรัง เป็นป่าเต็งรังที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพรรณไม้ เช่น ประดู่แดง ยาง
เหียง ตะแบก พลวง เป็นต้น

ภาพที่ 2-6 ป่าโคกหนองรัง

สภาพแวดล้อม

1. การคมนาคม

ถนนธนະวิถี เป็นถนนที่ใช้เป็นเส้นทางหลักของชาวบ้านในอำเภอโคกสูงและอำเภอใกล้เคียงไม่ว่าจะเป็นอำเภอตาพระยา (จังหวัดสระแก้ว) อำเภอโนนดินแดง (จังหวัดบุรีรัมย์) จุดที่แยกจากถนนธนະวิถี เข้าสู่ใจกลางหมู่บ้านตามแนวชายแดนเหมือนกับจะเป็นการให้ความสำคัญหรือการสร้างรายได้เปรียบทางทางสัญจรของความหมายให้มีความเหนือกว่าชุมชนอื่นที่บรรจุอยู่ข้างในหมู่บ้านของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่ได้สถาปนาจุดเริ่มต้นของการเข้าสู่ตำบล หมู่บ้านต่าง ๆ ในชายแดนว่าสี่แยกโคกสูง

ตำบลโคกสูงมีเส้นทางที่ตัดมาจาก สี่แยกโคกสูง ไปสู่หมู่บ้านต่าง ๆ เส้นทางนี้ถูกกำหนดขึ้นเป็นเส้นทางหลักด้วยการนิยามขึ้นจากการที่ชาวบ้านใช้ร่วมกันมากที่สุดและความทันสมัยของเส้นทางการเดินทางที่ลาดด้วยยางมะตอยในแบบไทย ๆ ที่กระทำเป็นช่วง ๆ สลับกับหินลูกรังหรืออาจจะทิ้งระยะห่างเป็นหมู่บ้าน การลาดยางมะตอยบนพื้นของถนนที่มีความแตกต่างกัน ไม่สม่ำเสมอ ซึ่งก็อาจจะเป็นกุศโลบายของรัฐที่ต้องการให้ชาวบ้านได้มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาในขณะที่นั่งบนรถ จึงได้ทิ้งเป็นปริศนาไว้ให้ชาวบ้านได้ตั้งคำถามกับรูปแบบหรือวิธีการลาดยางของรัฐไปต่าง ๆ นานา

ภาพที่ 2-7 ถนนธนະวิถี จากอรัญประเทศ มุ่งตรงไปยัง อ.โคกสูง ตาพระยาและ จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 2-8 ทางหลวงชนบท หมายเลข 3381 สี่แยกโคกสูง-โคกสูง โนนหมากมุ่น-หนองแอก

ภาพที่ 2-9 เส้นทางหลักที่เชื่อมต่อระหว่างตำบลโคกสูงกับ โนนหมากมุ่น

ภายในตำบลและหมู่บ้านจะใช้ทางหลวงชนบท หมายเลข 3381 ที่เริ่มจาก สี่แยกโคกสูง-โคกสูง-โนนหมากมุ่น-หนองแอก-อรัญประเทศ สำหรับเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน มีสภาพเป็นลูกรัง/ ลาดยาง/ คอนกรีต

ภาพที่ 2-10 ทางเข้าสู่หมู่บ้านในฤดูฝนโดยเส้นทางนี้จะเข้าที่อำเภออรัญประเทศ

ขณะเดียวกันชาวบ้านยังมีถนนศรีเพ็ญเป็นอีกเส้นทางหนึ่งที่ใช้สัญจรระหว่างอำเภอ และยังเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ พร้อมกันนั้นยังใช้เป็นแนวเส้นเขตแดนของจังหวัดสระแก้ว กับจังหวัดบันเตียเมียนเจย ของกัมพูชา (ภาพที่ 2-10) เพื่อใช้ในการสัญจรไปมาในยามปกติ ของประชาชนทั้งสองฝั่ง แต่เดิมถนนเส้นนี้มีอยู่ก่อนแล้ว แต่สร้างไม่ต่อเนื่องเรียกว่าถนนคึกฤทธิ์ เพราะใช้เงินผันสมัยคึกฤทธิ์มาสร้าง ต่อมาเมื่อ พล.อ.ศัลย์ ศรีเพ็ญ เข้ามาเป็น ผบ.กองกำลังบูรพา ต้องใช้ถนนเส้นนี้ลาดตระเวนชายแดนบ่อยครั้ง ทางหลวงชนบทจึงได้ก่อสร้างถนนเส้นนี้ใหม่ ให้ต่อเนื่อง พร้อมลาดยาง เมื่อปี พ.ศ. 2532 เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการปราบปรามโจรผู้ร้าย ที่มีมากในบริเวณนี้ ถนนที่สร้างใหม่นี้เลยเอาสกุล ศรีเพ็ญ ของท่าน ไปตั้งเป็นชื่อถนน (ถนนศรีเพ็ญ ชายแดนเขมร, 2557).

ภาพที่ 2-11 ถนนศรีเพ็ญในเหตุการณ์ปกติ

2. การศึกษา การแพทย์และพยาบาล

2.1 สถานศึกษา

โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา 1 แห่ง โรงเรียนทัพพระยาพิทยา ระดับประถมศึกษา
จำนวน 13 แห่ง

2.2 สถานิอนามัย

อำเภอโคกสูงภายหลังจากการยกฐานะจากกิ่งอำเภอเป็นอำเภอในปี พ.ศ. 2550
แล้วได้ปรับตัวด้วยการเร่งสร้างความเท่าเทียมทางการสาธารณสุขให้กับชาวบ้านในพื้นที่
ทั้งการสร้างโรงพยาบาลประจำอำเภอใกล้กับตัวที่ว่าการอำเภอ สถานีตำรวจภูธรอำเภอ มีสถานี
อนามัย 9 แห่งเป็นตัวขับเคลื่อนในพื้นที่หมู่บ้านก่อนจะส่งต่อมายังโรงพยาบาลประจำอำเภอ
ในช่วงที่โรงพยาบาลประจำอำเภอยังสร้างไม่แล้วเสร็จผู้ป่วยที่มีอาการเกินกว่าที่สถานีอนามัยจะ
ปฏิบัติการได้อาจจะเนื่องด้วยสาเหตุของ เครื่องมือ ความเชี่ยวชาญ และจำนวนของพยาบาล
สาธารณสุขที่ยังไม่พร้อมเพียงก็จะส่งผู้ป่วยต่อไปยังโรงพยาบาลรัฐประเทศต่อไป

ตารางที่ 2-1 จำนวนสถานพยาบาล ของจังหวัดสระแก้วตามประเภท ปีงบประมาณ 2553

อำเภอ	โรงพยาบาล รัฐบาล	โรงพยาบาล เอกชน	สถานีอนามัย	คลินิกทุก ประเภท
ยอดรวม	9	-	110	67
เมืองสระแก้ว	1	-	21	28
คลองหาด	1	-	9	2
ตาพระยา	1	-	15	4
วังน้ำเย็น	1	-	7	8
วัฒนานคร	2	-	20	7
อรัญประเทศ	2	-	16	13
เขาฉกรรจ์	1	-	7	2
โคกสูง	-	-	9	1
วังสมบูรณ์	-	-	6	2

ที่มา: สำนักงานสาธารณสุขสระแก้ว

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานเครือข่ายที่เข้ามาบริการรักษาเฉพาะทางให้แก่ชาวบ้าน

ภาพที่ 2-12 โรงพยาบาลจิตเวช ติดตามเยี่ยมผู้ป่วยจิตเวชที่ยังอยู่ในช่วงของกระบวนการรักษาที่บ้าน

โรงพยาบาลจิตเวชราชนครินทร์สระแก้ว เป็นอีกภาคีเครือข่ายที่คอยติดตามเยี่ยมผู้ป่วยจิตเวชที่ยังอยู่ในช่วงของกระบวนการรักษาที่บ้าน หลังจากไปรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชราชนครินทร์สระแก้วร่วมกับเจ้าหน้าที่จากสาธารณสุขอำเภอโคกสูงและโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพในพื้นที่

ภาพที่ 2-13 การเข้าตรวจสุขภาพของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบล

3. ระบบชลประทานและสาธารณูปโภค

อำเภอโคกสูงมีลำน้ำห้วยยางที่เกิดจากเขาทะลายในเขตอำเภอวัฒนานคร เขาโสน เขาอีต่าง เขตอำเภอตาพระยา น้ำจากแหล่งกำเนิดดังกล่าวเมื่อไหลเข้าเขตอำเภอโคกสูงแล้วจะไหลไปบรรจบกับห้วยตะเคียนที่บ้านโคกสูงรวมเป็นสายเดียวไหลผ่านโนนหมากมุ่นสู่ประเทศกัมพูชา มีความยาวประมาณ 42 กิโลเมตร มีลำน้ำ 7 สาขา ได้แก่ คลองโปร่ง-ประทุน คลองซับใหญ่ คลองบ่อหิน คลองยางน้อย คลองทรายนอก ห้วยตะเคียน ห้วยละลม

จากสาเหตุที่อำเภอโคกสูง เป็นจุดบรรจบของน้ำจากแหล่งต่าง ๆ ส่งผลกับพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านจึงทำให้รัฐได้เล็งเห็นปัญหาดังกล่าว จึงได้เกิดโครงการชลประทานในอำเภอโคกสูงขึ้น โดยเริ่มเข้ามาก่อสร้างเพื่อทำการกักเก็บน้ำไว้ใช้เมื่อปี พ.ศ. 2546 ด้วยงบประมาณสนับสนุนจากเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี (สำนักงานเกษตรจังหวัดสระแก้ว, 2554, หน้า 5-6)

ตารางที่ 2-2 ข้อมูลโครงการชลประทานจังหวัดสระแก้ว ปี 2553

อำเภอ	โครงการขนาดกลาง	โครงการขนาดเล็กส่ง มอบองค์กรส่วนท้องถิ่น	โครงการขนาดเล็ก อยู่ในความดูแล
เมืองสระแก้ว	3	8	12
อรัญประเทศ	1	19	11
วัฒนานคร	2	21	25
วังน้ำเย็น	0	19	3
เขาฉกรรจ์	1	8	0
ตาพระยา	5	15	34
คลองหาด	1	10	5
วังสมบูรณ์	0	9	5
โคกสูง	1	6	7
รวม	14	115	102

ที่มา: โครงการชลประทานจังหวัดสระแก้ว

ระบบน้ำบาดาล

ภาพที่ 2-14 บาดาลหมู่บ้าน

สาธารณูปโภค มีไฟฟ้า ประปาใช้ครบทุกหมู่บ้าน

ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี มรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา

โลกสูง เป็นหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2450 โดยประชาชนส่วนมากอพยพจากบ้านหนองสังข์ และบ้านหันทราย เมืองวัฒนานคร ซึ่งเป็นเผ่าลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 เมื่อประชาชนตั้งเป็นหลักฐานแล้ว จึงดำริสร้างวัดเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ ได้นิมนต์พระอาจารย์น้อย จากวัดหนองสังข์มาเป็นหัวหน้าฝ่ายสงฆ์ ดำเนินการสร้างวัด ประมาณ พ.ศ. 2452 มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษามีได้ขาด จนได้รับให้จัดตั้งวัด จากทางราชการละทางคณะสงฆ์ ครั้น พ.ศ. 2456 พระพรหมา ธรรมวิโส อุปสมบทแล้ว ได้จำพรรษาที่วัดนี้ ช่วยเป็นภาระในการศึกษาเล่าเรียน วิชาการทางศาสนา จากพระอาจารย์น้อย และช่วยภาระในการสร้างวัดตามสมควร ครั้น พ.ศ. 2459 พระอาจารย์ได้ลาสิกขา พระพรหมา ได้เป็นหัวหน้าสงฆ์ ปัจจุบันมีพระอธิการวินัย รวีคุณ โณ เป็นเจ้าอาวาส

ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ภาษาลาว ในการสื่อสาร ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว และมีบ้างที่ยังเป็นครอบครัวขยายตามระบบเครือญาติ ที่ปลูกบ้านอยู่ในบริเวณรั้วเดียวกันกับพ่อแม่ญาติพี่น้อง หรืออาจจะปลูกบ้านใกล้ ๆ กัน เพื่อความสะดวกในการติดต่อไปมาหาสู่กันได้ตลอดเวลา ถ้าเป็นครอบครัวขยายที่พบในหมู่บ้านนั้น เมื่อแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายจะเข้ามาอยู่บ้าน ฝ่ายหญิงเป็นระยะเวลาหนึ่ง แล้วจึงแยกบ้านมาสร้างเองในบริเวณใกล้ ๆ กับบ้านพ่อแม่ฝ่ายหญิง ถ้าแต่งงานกับคนในหมู่บ้านอื่น ส่วนใหญ่ก็จะให้ฝ่ายชายหรือหญิงจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน การนับญาติทั้งครอบครัวฝ่ายชายและครอบครัวฝ่ายหญิงเมื่อแต่งงานกันจึงทำให้เครือญาติได้ขยายกว้างไปอีก เป็นเสมือนครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกสืบทอดหลายชั่วอายุคน แม้กิ่งก้านสาขาอาศัยอยู่ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้านมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา มีการช่วยเหลือเกื้อกูล การดูแลทุกข์สุขความเอื้ออาทรต่อกันเป็นบางโอกาส โดยจะเห็นได้จากกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านตั้งแต่วิถีชีวิตประจำวัน วิธีการผลิต วัฒนธรรมประเพณี เครือญาติที่เกิดขึ้นภายใต้ขอบเขตของหมู่บ้านส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันระหว่างบุคคลจากหลายครอบครัว ซึ่งคนในหมู่บ้านเรียกว่า เป็นพี่เป็นน้องกัน

นอกจากนั้นความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเครือญาติยังมีการไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้าน ทำให้เครือญาติที่อยู่ต่างหมู่บ้านยังมีความสัมพันธ์กันเหมือนเดิม การที่ทุกคนในหมู่บ้านยังมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อันเป็นผลมาจากความเป็นเครือญาติกัน ต้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน จึงเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กันการอยู่กันแบบพี่แบบน้อง ในการดำรงชีวิตประจำวัน เครือญาติที่อยู่ในละแวกเดียวกันจะมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่การดำเนินชีวิตประจำวัน

ขนบธรรมเนียมประเพณี และการปฏิบัติที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่นในกรณีที่สมาชิกในหมู่บ้านเกิดการเจ็บป่วยไม่สบาย เครือญาติและเพื่อนบ้านก็จะไปเยี่ยมพร้อมกับแนะนำสถานที่รักษา บางครั้งก็จะนำยาที่ตนเองมีอยู่ไปแบ่งปันให้กินด้วย

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คือ พระมหาสีลาวุธ เป็นพระพุทธรูปหินทั้งแท่งประดิษฐานอยู่ที่วัดโลกสูง และมีปราสาทสื่อด็อกกอกชมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นพื้นที่ที่เข้าร่วมกันของชาวไทยกับกัมพูชาในงานประเพณี/ พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เข้าพรรษา มาฆบูชา เป็นต้น

ภาพที่ 2-15 พระมหาสีลาวุธ และปราสาทสื่อด็อกกอกชม

ประเพณี

1. วันสงกรานต์

ภาพที่ 2-16 การรดน้ำขอพรผู้ใหญ่

วันสงกรานต์ ที่จัดขึ้นในอำเภอโคกสูงจะอยู่ในช่วงวันที่ 13-15 เมษายน ของทุกปี วันสงกรานต์ ถือเป็นประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่งดงาม อ่อนโยน เอื้ออาทร และเต็มไปด้วยบรรยากาศของความกตัญญู ความสนุกสนาน ความอบอุ่น และการให้เกียรติเคารพซึ่งกันและกัน สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของความเป็นไทยอย่างเด่นชัดโดยใช้น้ำเป็นสื่อในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี

กิจกรรมในวันสงกรานต์ มีการสงน้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ อีกทั้งยังปฏิบัติตามจารีตใหม่ที่ปฏิบัติกันในกรณีของการให้เกียรติกันไม่ว่าจะเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ในอำเภอโคกสูง และอาบน้ำผู้สูงอายุ เพื่อขอพร และความเป็นสิริมงคล ตลอดจน เป็นการแสดงถึงความกตัญญู ซึ่งถือได้ว่าเป็นเครื่องหมายของคนดี ที่มีต่อผู้มีพระคุณทั้งนี้เป็นการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ถึงคุณค่าในการแสดงความกตัญญู อันเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคมได้อีกทางหนึ่ง ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของวัฒนธรรม เป็นการรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่เป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และการเคารพผู้ใหญ่ และเพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน

2. งานบุญพระเหวดเทศน์มหาชาติ

ภาพที่ 2-17 ชาวบ้านร่วมงานบุญพระเหวด

3. วันสารท

ภาพที่ 2-18 วันสารทของชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในอำเภอโคกสูง

สารทไทย สารทลาว และสารทเขมร เป็นวันทำบุญกลางปีตามประเพณีนิยม มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุพการี หรือญาติที่ล่วงลับไปแล้วในวันแรม 14 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด ขนมหที่ใช้ในวันสารทจะขาดเสียมิได้อย่างหนึ่งคือ กระจยาสารท

4. บุญเข้าพรรษา

ภาพที่ 2-19 ขบวนแห่เทียนพรรษา

บุญเข้าพรรษา (แห่เทียนพรรษา) แรม 1 ค่ำ เทียนพรรษามีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่จะนับถือพุทธศาสนา งานบุญเข้าพรรษาจึงถูกผลิตซ้ำอย่างเนบเนียน เพราะชาวพุทธหรือบุคคลที่นับถือศาสนาพุทธนั้นจะยึดถือเป็นประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาด้วยความเชื่อที่ว่า การนำเทียนไปถวายพระภิกษุในเทศกาลเข้าพรรษาเพื่อปรวนาให้ตนเองเป็นผู้เฉลียวฉลาด มีไหวพริบ ประจักษ์แสงสว่างของดวงเทียน

5. บุญออกพรรษา

ภาพที่ 2-20 ตักบาตรเทโว

ตักบาตรเทโว จัดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ซึ่งเป็นความเชื่อที่ว่า เป็นวันที่ พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์หลังจากขึ้นไปจำพรรษาที่ชั้นดาวดึงส์ เมื่อถึงวันออกพรรษา จึงมีผู้คนมาคอยรับเสด็จ ดังเช่นทำพิธีตักบาตรเทโว

6. ลอยกระทง

เดิมเชื่อกันว่า ประเพณีลอยกระทง เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยมีนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ พระสนมเอกในพระร่วงเจ้าแห่งกรุงสุโขทัย เป็นผู้ประดิษฐ์กระทงขึ้นครั้งแรก แต่เดิมเรียกว่า พิธีจองเปรียง ที่ลอยเทียนประทีป และนางนพมาศ ได้นำดอกโคทม ซึ่งเป็นดอกบัวที่บานเฉพาะวันเพ็ญเดือนสิบสองมาใช้ใส่เทียนประทีป แต่ปัจจุบัน มีหลักฐานว่า ไม่น่าจะเก่ากว่าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยอ้างอิงหลักฐานจากภาพจิตรกรรม การสร้างกระทงแบบต่าง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 1 นอกจากนั้นในศิลาจารึกหลักที่ 1 ยังได้กล่าวถึง งานเผาเทียน เล่นไฟ ของกรุงสุโขทัยไว้ด้วยว่า เป็นงานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของกรุงสุโขทัย ทำให้ ผู้รู้ทั้งหลายสันนิษฐานตรงกันว่า งานดังกล่าวน่าจะเป็นงาน ลอยกระทง อย่างแน่นอน

ประเพณีลอยกระทง มิได้มีแต่ในประเทศไทยเท่านั้น ในประเทศจีน อินเดีย เขมร ลาว และพม่า ก็มีการลอยกระทงคล้าย ๆ กับบ้านเรา จะต่างกันบ้าง ก็คงเป็นเรื่องรายละเอียด พิธีกรรม และความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น โดยพระยาอนุมานราชธนะ ได้สันนิษฐานว่า การลอยกระทงเป็นคติ

ของชนชาติที่ประกอบกิจกรรม ซึ่งต้องอาศัยน้ำเป็นสำคัญ เมื่อพืชพันธุ์ธัญญาหารงอกงามดี และเป็นเวลาที่น้ำเจ็มนองพอดี ก็ทำกระทงลอยไปตามกระแสน้ำไหล เพื่อขอบคุณแม่คงคา หรือเทพเจ้าที่ประทานน้ำมาให้ความอุดมสมบูรณ์ เหตุนี้ จึงได้ลอยกระทงในฤดูกาลน้ำมาก และเมื่อเสร็จแล้ว จึงเล่นรื่นเริงด้วยความยินดี เท่ากับเป็นการสมโภชการทำงานที่ได้กระทำว่า ได้ลู่ลวงและรอดมาจนเห็นผล ท่านว่า การที่ชาวบ้านบอกว่า การลอยกระทงเป็นการขอขมาลาโทษ และขอบคุณต่อแม่คงคา ก็คงมีเค้าในทำนองเดียวกับการที่ชาติต่าง ๆ แต่ดึกดำบรรพ์ได้แสดงความยินดี ที่พืชผลเก็บเกี่ยวได้ จึงได้นำผลผลิตแรกที่ได้ ไปบูชาเทพเจ้าที่ตนนับถือ เพื่อขอบคุณที่บันดาลให้การเพาะปลูกของตนได้ผลดี รวมทั้งเลี้ยงคู่มือที่คอยยาก และการเช่นสำรวจบรรพบุรุษที่ล่วงลับเสร็จแล้วก็มี การสมโภชเลี้ยงคู่มือกันเอง

ต่อมาเมื่อมนุษย์มีความเจริญแล้ว การวิตกทุกข์ร้อน เรื่องเพาะปลูกว่าจะไม่ได้ผลก็น้อยลงไป แต่ก็ยังทำการบวงสรวง ตามที่เคยทำมาจนเป็นประเพณี เพียงแต่ต่างก็แก้ไขเข้ากับคติลัทธิทางศาสนาที่ตนนับถือ เช่น มีการทำบุญสุนทานเพิ่มขึ้นในทางพุทธศาสนา เป็นต้น แต่ที่สุดก็คงเหลือแต่การเล่นสนุกสนานรื่นเริงกันเป็นส่วนใหญ่

พิธีกรรม

การรำแม่มด เป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน ที่มีเชื้อสายเขมร เรียกว่า เรือมมะมวด มีลักษณะคล้ายการทรงเจ้าเพราะเชื่อว่าเทพและผีนั้น มี 2 พวก คือ พวกที่อยากได้สิ่งของโดยให้คนจัดให้กับพวกที่คอยมาดูแลมนุษย์ รำแม่มดจะทำขึ้นเมื่อผู้ป่วย ซึ่งรักษาโดยวิธีการปกติธรรมดาหรือรักษาที่โรงพยาบาล หรือแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย จึงต้องจัดพิธีกรรมรำแม่มดขึ้น ส่วนดนตรีที่ใช้ประกอบมี แคน ซอ ฆ้องและกลอง เมื่อเกิดการเจ็บป่วย จะรักษาโรคด้วยพิธีกรรมการรำแม่มด

ภาพที่ 2-21 พิธีกรรมรำแม่มด

เศรษฐกิจ

การค้าขาย/ ร้านค้า

อาจจะกล่าวได้ว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจ เป็นสถาบันหลักที่จะชี้ให้เห็นถึง การปรับตัว ได้ดี เช่น การประกอบอาชีพ การพึ่งพิงเทคโนโลยี และในขณะเดียวกันก็ชี้ให้เห็นถึงฐานะทางการศึกษา และอำนาจของบุคคลในการต่อรองในพื้นที่ อำเภอโคกสูงเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีผู้ประกอบการร้านค้าแทบทุกหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นร้านขายของทั่วไป ร้านขายอาหาร รถเร่บริการ เป็นต้น

ภาพที่ 2-22 ร้านค้าในหมู่บ้าน

ภาพที่ 2-23 รถเร่ร้านอาหารตามสั่ง

แม้จะมีการพาณิชย์ เช่น ดังภาพที่ 2-22, 2-23 อยู่แทบทุกหมู่บ้านแต่ก็เป็นเพียงการประกอบกิจการภายใต้กรอบที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของกฎหมายในทางเศรษฐศาสตร์ อาจจะเรียก ธุรกิจนอกระบบราชการ โดยมีข้อมูลของการจดทะเบียนพาณิชย์เป็นจุดอ้างอิง ซึ่งพบว่า มีการจดทะเบียนเป็นห้างร้านในรูปของนิติบุคคลที่ถูกต้องตามกฎหมายในปริมาณที่น้อยมากเมื่อเทียบกับขนาดของพื้นที่และจำนวนประชากรโดยในปี พ.ศ. 2553 มีผู้จดทะเบียนเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัดเพียง 1 ราย ดังตารางที่ 3 ธุรกิจที่เป็นนิติบุคคลมีเพียง การจดทะเบียนห้างหุ้นส่วนจำกัดเพียงแห่งเดียว เมื่อปี 2553

ตารางที่ 2-3 ข้อมูลการจดทะเบียนห้างหุ้นส่วน และบริษัทจำกัด ปี 2553

อำเภอ	นิติบุคคล		
	บริษัทจำกัด	ห้างหุ้นส่วนจำกัด	รวม
เมืองสระแก้ว	14	18	32
อรัญประเทศ	9	22	31
วัฒนานคร	5	5	10
วังน้ำเย็น	2	3	5
เขาฉกรรจ์	-	3	3
ตาพระยา	1	3	4
คลองหาด	-	6	6
วังสมบูรณ์	3	3	6
โคกสูง	-	1	1
รวม	34	64	98

ที่มา: สำนักงานพัฒนาธุรกิจการค้าจังหวัดสระแก้ว

เกษตรกรรม

พื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรและผลผลิต

อำเภอโคกสูงมีพื้นที่ทั้งหมด 311,664 ไร่ และมีพื้นที่ทำการเกษตรในปี พ.ศ. 2553 และ พ.ศ. 2554 รวมทั้งหมด 131,242 ไร่ โดยแยกเป็นพื้นที่ปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก เป็นต้น ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 2-4 พื้นที่ทางการเกษตรในพื้นที่จังหวัดสระแก้วปี พ.ศ. 2553-2554

อำเภอ	พ.ท.ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่ทางการเกษตร (ไร่)				รวม	ครัวเรือน เกษตรกร (ครัวเรือน)
		ข้าว	พืชไร่	ไม้ผล ไม้ยืนต้น	พืชผัก		
เมืองสระแก้ว	934,983	105,895	83,597	8,202	2,429	200,123	8,079
อรัญประเทศ	491,975	204,033	76,414	4,602	651	285,700	9,251
วัฒนานคร	975,576	172,918	144,272	11,254	263	328,707	10,209
ตาพระยา	548,961	194,553	21,530	1,065	1,542	218,609	9,146
วังน้ำเย็น	232,587	28,280	147,387	10,084	2,213	187,964	6,899
คลองหาด	319,823	16,052	147,377	8,620	787	173,196	4,994
เขาฉกรรจ์	303,172	74,827	115,990	16,136	2,121	209,074	7,817
โคกสูง	311,664	103,394	26,386	1,105	357	131,242	4,225
วังสมบูรณ์	378,220	6,389	200,395	33,444	1,091	241,319	4,497
รวม	4,496,961	906,341	963,708	94,512	11,454	1,976,015	65,117

ที่มา: เกษตรจังหวัดสระแก้ว

นอกจากนี้เมื่อนำมาพิจารณาเฉพาะพื้นที่ทางการเกษตรสามารถแยกแยะชี้ประเด็น โดยเริ่มที่พื้นที่ทางการเกษตรในอำเภอโคกสูงปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่อยู่ 271,738 ไร่ แต่พอถึงปี พ.ศ. 2553 และ 2554 พื้นที่ทางการเกษตรลดลงเหลือเพียง 131,242 ไร่ ดังรายละเอียด

พื้นที่ทำนาในปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่อยู่ 2,150 ไร่ เพิ่มขึ้นเป็น 103,394 ไร่ ในปี

พ.ศ. 2553-2554

พื้นที่ทำไร่ในปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่อยู่ 233,809 ไร่ ลดลงเหลือแค่ 26,389 ไร่ในปี

พ.ศ. 2553-2554

พื้นที่ไม้ผลในปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่อยู่ 32,791 ไร่ ลดลงเหลือแค่ 1,105 ไร่ในปี

พ.ศ. 2553-2554

พื้นที่ปลูกผักในปี พ.ศ. 2552 มีเนื้อที่อยู่ 2,988 ไร่ ลดลงเหลือแค่ 357 ไร่ในปี

พ.ศ. 2553-2554

จากข้อมูลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2554 เหตุปัจจัยที่ทำให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลงนั้นก็เนื่องด้วยความเจริญทางด้านวัตถุและระบบครอบครัวของสมาชิกในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนไป จากที่เคยอาศัยอยู่ด้วยกันในบ้านหลังเดียวกันแบบ”ครอบครัวขยาย”ทั้งพ่อแม่ลูกถึงแม้ว่าจะแต่งงาน

มีครอบครัวแล้วก็ตาม ได้ปรับเปลี่ยนเป็นความต้องการอิสระที่อยู่นอกกรอบของครัวรั้วขยาย ดังเช่นแต่ก่อน ก็ด้วยการแยกครอบครัวออกมาอยู่ตามลำพังหลังการแต่งงานแล้ว จากเหตุผล ชุดดังกล่าวจึงทำให้เกิดการปลูกสร้างบ้านเรือนในพื้นที่การเกษตร ทั้งเพื่อการอยู่อาศัย การทำ กิจกรรมทางการค้า เป็นต้น พื้นที่การเกษตรที่มีอยู่มากได้ลดลงอย่างรวดเร็วเพียง 2 ปี ดังตารางที่ 2-5

ตารางที่ 2-5 พื้นที่ทางการเกษตรในพื้นที่จังหวัดสระแก้วปี พ.ศ. 2552/ 2553

หน่วย: ไร่

อำเภอ	พื้นที่ทำนา		พื้นที่ทำไร่		พื้นที่ไม้ผล		พื้นที่ปลูกผัก		รวมพื้นที่การเกษตร	
	ปี 2552	ปี 2553	ปี 2552	ปี 2553	ปี 2552	ปี 2553	ปี 2552	ปี 2553	ปี 2552	ปี 2553
เมืองสระแก้ว	105,372	105,895	95,093	83,597	6,252	8,202	3,279	2,429	209,996	200,123
อรัญประเทศ	179,535	204,033	66,880	76,414	5,800	4,602	920	651	253,135	285,700
วัฒนานคร	186,546	172,918	121,809	144,272	20,197	11,254	596	263	329,148	328,707
ตาพระยา	182,493	28,280	46,288	147,387	1,715	10,084	2,830	2,213	233,326	187,964
วังน้ำเย็น	24,560	74,827	160,380	115,990	11,090	16,136	2,138	2,121	198,168	209,074
คลองหาด	19,541	103,394	208,652	21,530	6,238	1,065	482	1,542	234,913	218,690
เขาลงรัง	83,390	16,052	169,432	147,737	18,175	8,620	5,932	787	276,929	173,196
โคกสูง	105,703	6,389	33,794	200,395	1,056	33,444	814	1,091	141,367	241,319
วังสมบูรณ์	2,150	103,394	233,809	26,386	32,791	1,105	2,988	357	271,738	131,242
รวม	889,2290	906,341	1,136,137	963,708	103,314	94,512	19,360	11,454	2,148,720	1,976,015

ที่มา: เกษตรจังหวัดสระแก้ว

อาชีพทำนา

เกษตรกรในอำเภอโคกสูงส่วนใหญ่จะปลูกข้าวนาปี เนื่องจากแหล่งน้ำมีจำกัดประกอบ กับสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยเฉพาะฤดูฝน ราคาข้าวเปลือกเจ้านาปีเฉลี่ยอยู่ที่ตันละ 12,576 บาท เกษตรกรส่วนใหญ่จะขายข้าวเปลือกทันทีหลังเก็บเกี่ยวเนื่องจากในสภาพปัจจุบันซึ่งนางที่ใช้เก็บ ข้าวไม่หลงเหลือแล้ว บางรายการเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวข้าวไม่มีที่ตากก็ต้องรีบขายและบางรายกู้เงินมา ใช้จ่ายล่วงหน้าก่อนที่จะเก็บเกี่ยวผลผลิต ราคาข้าวเปลือกจะถูกกำหนดโดยราคาข้าวสารในตลาด กรุงเทพมหานครโดยเฉพาะตลาดผู้ส่งออก โดยพ่อค้าโรงสีท้องถิ่นจะถือราคาข้าวสาร ณ เวลานั้น ๆ เป็นเกณฑ์คำนวณราคากลับมาเป็นราคารับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาว่าจะเป็นราคาเท่าใด และช่วง ฤดูกาลเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่จะเป็นตัวแปรให้ราคาเปลี่ยนแปลงขึ้นลงด้วย เช่น ช่วงต้นฤดูข้าว ข้าวเปลือกจะออกสู่ตลาดพร้อมกันเป็นจำนวนมาก ราคาจะตกต่ำ เนื่องจากพ่อค้าสามารถเลือกซื้อ กดราคาได้

ตารางที่ 2-6 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิต ข้าวเจ้าในปี ปีการผลิต 2553

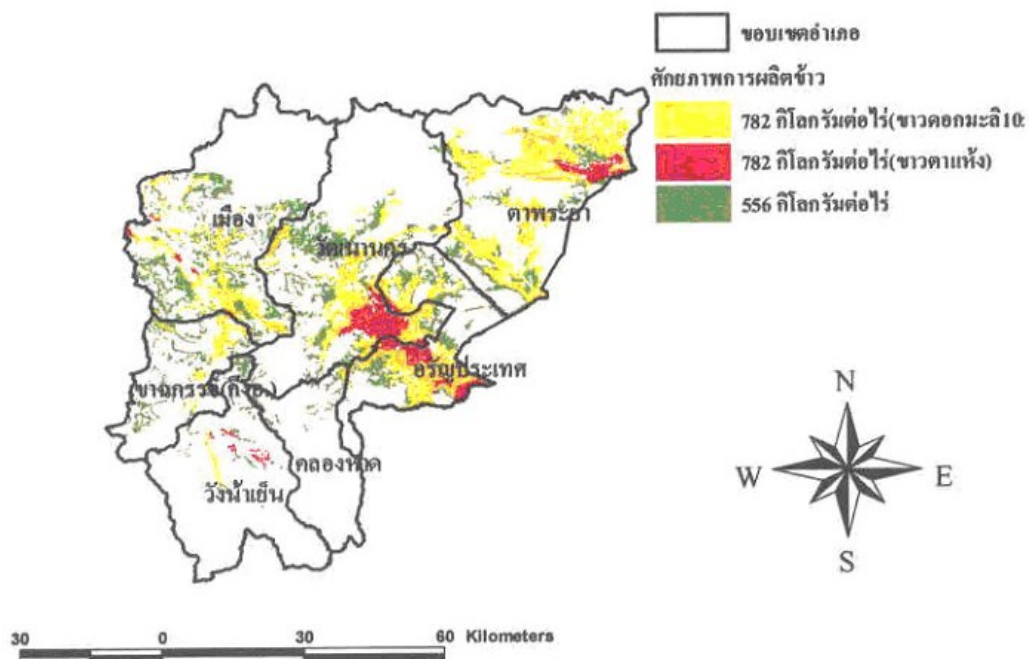
อำเภอ	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมืองสระแก้ว	105,895	95,623	435	41,596
อรัญประเทศ	204,033	186,939	420	78,514
วัฒนานคร	172,918	162,633	420	68,305
ตาพระยา	194,553	179,732	375	67,399
วังน้ำเย็น	28,280	23,140	550	12,270
คลองหาด	16,052	15,886	420	6,672
เขาคอกรรจ์	74,827	65,481	447	29,270
โคกสูง	103,394	95,095	499	47,452
วังสมบูรณ์	6,389	6,202	456	2,828
รวม	906,341	830,731	427	354,304

ที่มา: สำนักงานเกษตรจังหวัดสระแก้ว

แผนที่แสดงศักยภาพในการให้ผลผลิตข้าว

จากการดำเนินงานวิจัยการจัดเขตศักยภาพในการผลิตข้าวของประเทศไทย

ในส่วนของจังหวัดสระแก้วเกษตรกรส่วนใหญ่ปลูกข้าวพันธุ์ขาวดอกมะลิ 105 พบว่า มีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการให้ผลผลิตได้ถึง 782 กิโลกรัมต่อไร่ จำนวน 587,499 ไร่ โดยแยกเป็นพื้นที่ลุ่มที่ปลูกพันธุ์ข้าวขาวตาแห้ง จำนวน 245,673 ไร่ พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับข้าวขาวดอกมะลิ 105 จำนวน 341,826 ไร่ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการให้ผลผลิตได้ 556 กิโลกรัมต่อไร่จำนวน 239,972 ไร่ แต่ทั้งนี้นอกจากคุณสมบัติของดินและการจัดการในเรื่องของปุ๋ยแล้ว ศักยภาพการให้ผลผลิตข้าวจะแสดงออกได้เต็มที่หรือไม่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีก เช่น สภาพอุณหภูมि ปริมาณและการกระจายของน้ำฝน การปฏิบัติดูแลรักษา และการระบาดของศัตรูข้าวด้วย

ภาพที่ 2-24 พื้นที่ตามกลุ่มศักยภาพการให้ผลผลิตข้าวของจังหวัดสระแก้ว

จากแผนที่ศักยภาพการผลิตข้าว (ภาพที่ 2-24) พบว่า 41,30 และ 29 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ปลูกข้าวมีศักยภาพในการให้ผลผลิตข้าวได้ถึง 782 กิโลกรัมต่อไร่ โดยใช้พันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 และข้าวตาแห้ง และ 556 กิโลกรัมต่อไร่ หรือคิดเป็นพื้นที่ 341,826 , 245,673 และ 239,972 ไร่ ตามลำดับ โดยพื้นที่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าวส่วนใหญ่จะอยู่ที่อำเภอเมือง วัฒนานคร ตาพระยา (รวมโคกสูง) และอรัญประเทศในขณะที่พื้นที่นาในอำเภอคลองหาดและวังน้ำเย็นมีน้อยและพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมต่อการปลูกข้าว

ตารางที่ 2-7 ศักยภาพการผลิตข้าว (กิโลกรัมต่อไร่) ของเกษตรกรของจังหวัดสระแก้ว (หน่วย: ไร่)

ศักยภาพการผลิต	เมือง	วัฒนานคร	ตาพระยา+ โคกสูง	อรัญ ประเทศ	คลองหาด	เขา ฉกรรจ์	วังน้ำเย็น	รวม
782 KDML	32,522	104,591	90,111	94,134	1,372	19,021	75	341,826
782 KTH17	1,356	35,101	8,190	196,452	609	-	3,964	245,673
556	44,142	62,897	51,786	40,819	7,760	21,783	10,785	239,972
รวม	78,020	202,589	150,087	331,405	9,741	40,805	14,823	827,471

ที่มา: ศูนย์วิจัยข้าวปราจีนบุรี, สถาบันวิจัยข้าว, สำนักงานวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 6, 2548

จากตารางที่ 4-7 จะพบว่า อำเภอตาพระยาและโคกสูง มีศักยภาพการผลิตข้าวเป็นรองเพียง วัฒนานครที่มีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการปลูกข้าวขาวดอกมะลิให้ผลผลิตสูงมากถึง 104,591 ไร่ และอำเภออรัญประเทศ อำเภอเมืองตามลำดับ กล่าวโดยรวมพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการปลูกข้าวส่วนใหญ่อยู่ที่อำเภอวัฒนานคร อรัญประเทศ ตาพระยา+โคกสูง และอำเภอเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับข้าวขาวดอกมะลิ 105 และขาวตาแห้ง 17

อาชีพทำไร่

1. อ้อย

อ้อยเป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านในอำเภอโคกสูงนิยมปลูกรองจากข้าว โดยมีพื้นที่เพาะปลูกในปี พ.ศ.2554/2554 จำนวน 14,992 ไร่ มีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ 10,000 กิโลกรัมต่อไร่ พื้นที่ปลูกอ้อยส่วนใหญ่จะอยู่ในตำบลโนนหมากมูน

ช่วงเวลาปลูกอ้อย จะอยู่ในช่วงเดือน กุมภาพันธ์-ธันวาคม และจะเก็บเกี่ยวประมาณเดือน มกราคม-กุมภาพันธ์ ของทุกปี ในปี พ.ศ. 2553 ราคาอ้อยที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ยจะอยู่ที่ตันละ 950 บาท โดย เกษตรกรจะขายอ้อยให้กับ โรงงานหีบอ้อยทั้งในแบบขายตรงและแบบรวมกลุ่มขายให้กับ บริษัทน้ำตาลและอ้อยตะวันออก จำกัด ที่ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยโจด อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว

ตารางที่ 2-8 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิตอ้อย ปี 2553/ 2554

อำเภอ	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมืองสระแก้ว	21,216	21,216	9,748	206,813
อรัญประเทศ	22,591	22,591	9,992	225,730
วัฒนานคร	29,265	29,265	10,000	292,650
ตาพระยา	9,480	9,480	8,675	82,239
วังน้ำเย็น	35,168	35,168	10,866	382,135
คลองหาด	41,200	41,200	8,900	366,680
เขาคอกรรจ์	36,000	36,000	10,888	391,968
โคกสูง	14,992	14,992	10,000	149,920
วังสมบูรณ์	14,000	14,000	10,875	152,250
รวม	223,912	223,912	10,050	2,250,315

ที่มา: เกษตรจังหวัดสระแก้ว

2. มันสำปะหลัง

มันสำปะหลังเป็นอีกพืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านในอำเภอโคกสูงเลือกมาปลูกต่อจากข้าวอ้อย โดยมีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ 11,013 ไร่ และมีผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ที่ 4,654 กิโลกรัมต่อไร่ การขายมันสำปะหลังนั้นเกษตรกรจะขายหัวมันสดให้ลานมันที่อยู่ใกล้ ซึ่งราคาหัวมันสดที่เกษตรกรขายได้ ณ ลานมันในปี พ.ศ. 2553 เฉลี่ยจะอยู่ที่ตันละ 1,250 บาท การขายให้กับลานมันที่อยู่ใกล้นี้ เนื่องจากเสียค่าขนส่งน้อย ประกอบกับบางรายเป็นลูกไร่กัน มีส่วนน้อยที่นำมาขายให้กับโรงงานทำแป้งมัน สำหรับมันสำปะหลังซึ่งรับซื้อในราคาสูงกว่าราคาลานมันรับซื้อประมาณ 20-30% แต่จะซื้อผลผลิตที่มีคุณภาพเปอร์เซ็นต์แป้งสูง โดยส่วนใหญ่กำหนดไว้ที่ 25% และ 30% ในการกำหนดราคาซื้อขาย ราคาหัวมันสดจะถูกกำหนดจากโรงรับซื้อมันเส้น และโรงงานอัดเม็ด โดยพ่อค้ามันจะถือราคา ณ โรงงานแต่ละช่วงที่เปิดรับซื้อมันเส้นเป็นเกณฑ์นำมาคำนวณกลับมาเป็นราคารับซื้อหัวมันสดจากชาวไร่ และโรงงานแป้งมันสำปะหลังก็จะกำหนดราคารับซื้อหัวมันสดจากชาวไร่โดยดูจากราคารับซื้อแป้งมันสำปะหลังจากผู้ส่งออกแป้งมันในตลาดกรุงเทพฯ แต่จะให้ราคาสูง

ตารางที่ 2-9 พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณผลผลิตมันสำปะหลัง ปี พ.ศ. 2553/ 2554

อำเภอ	พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว (ไร่)	ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิตรวม (ตัน)
เมืองสระแก้ว	47,463	47,463	4,778	226,778.21
อรัญประเทศ	31,851	31,851	4,498	143,265.78
วัฒนานคร	97,166	97,166	4,409	428,404.89
ตาพระยา	12,050	12,050	4,257	51,296.85
วังน้ำเย็น	86,669	86,669	4,572	396,250.66
คลองหาด	42,342	42,342	4,867	206,078.51
เขาฉกรรจ์	64,000	64,000	4,643	297,150.00
โคกสูง	11,013	11,013	4,654	51,254.50
วังสมบูรณ์	136,000	136,000	4,538	617,168.00
รวม	528,554	528,554	4,574	2,417,606

ที่มา: เกษตรจังหวัดสระแก้ว

การเมืองการปกครอง

ประชากร

ประชากรในอำเภอโคกสูง ณ เดือนตุลาคม พ.ศ. 2553 มีจำนวนทั้งหมด 26,106 คน คิดเป็นความหนาแน่น 59 คน ต่อ 1 ตร.กม.

ตารางที่ 2-10 ความหนาแน่นของประชากร ลำดับตามความหนาแน่นของประชากร ปี 2553

อำเภอ	จำนวนประชากร	พื้นที่ (ตร.กม.)	ความหนาแน่น (คน: 1 ตร.กม.)
เมืองสระแก้ว	84,498	1,832.034	59
อรัญประเทศ	74,382	1,560.122	51
วัฒนานคร	68,792	821.265	104
ตาพระยา	51,113	642.345	83
เขาฉกรรจ์	50,245	774.331	73

ตารางที่ 2-10 (ต่อ)

อำเภอ	จำนวนประชากร	พื้นที่ (ตร.กม.)	ความหนาแน่น (คน: 1 ตร.กม.)
วังน้ำเย็น	41,388	324.616	190
คลองหาด	36,607	417.082	87
โคกสูง	26,106	439.707	59
วังสมบูรณ์	25,153	383.636	93
รวม	544,100	7,195.14	75

ที่มา: ปกครองจังหวัดสระแก้ว

ประชากรแยกตามเพศในอำเภอโคกสูง จากจำนวน 26,106 คน แยกเป็นเพศชาย 13,095 คน และเพศหญิง 13,011 คน

ตารางที่ 2-11 จำนวนประชากรแยกเพศ รายอำเภอ ลำดับตามจำนวนประชากร ปี 2553

อำเภอ	จำนวนประชากร	ชาย	หญิง
เมืองสระแก้ว	84,498	42,661	41,837
อรัญประเทศ	74,382	37,594	36,788
วัฒนานคร	68,792	34,388	34,404
ตาพระยา	51,113	25,673	25,440
เขาฉกรรจ์	50,245	25,361	24,884
วังน้ำเย็น	41,388	20,951	20,387
คลองหาด	36,607	18,385	18,222
โคกสูง	26,106	13,095	13,011
วังสมบูรณ์	25,153	12,724	12,429
รวม	544,100	273,726	270,374

ที่มา: ปกครองจังหวัดสระแก้ว

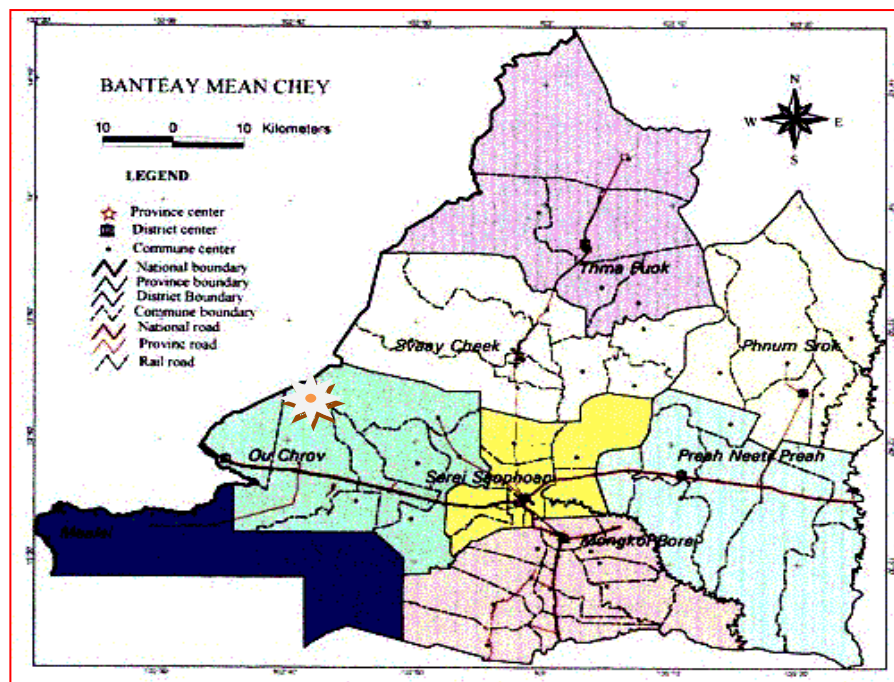
หมู่บ้านและตำบล

อำเภอโคกสูงมีทั้งหมด 4 ตำบล 53 หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นหมู่บ้าน อพป (หมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง จัดตั้งโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ภายใต้กรอบของพระราชบัญญัติหมู่บ้านอาสาพัฒนา พ.ศ. 2518 เพื่อป้องกันการแพร่ขยายอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ชนบทห่างไกล และรับผิดชอบดูแลสถานการณ์บ้านเมืองให้มีความปลอดภัยสงบเรียบร้อยและก่อสันติภาพ โดยการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ที่เกิดประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง) 41 หมู่บ้าน หมู่บ้าน ปชด (หมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน โดยเลือกเอาพื้นที่ที่เสี่ยงและมีป่ารกร้างเพื่อจัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านเข้ามาตากถางร่วมกับหน่วยราชการ) 12 หมู่บ้าน

โครงสร้างครอบครัว เป็นครอบครัวเดี่ยวที่แยกออกจากบ้านเรือนพ่อแม่ แต่ยังคงตั้งบ้านอยู่ในพื้นที่ของพ่อแม่ที่แบ่งให้ปลูกสร้าง

โครงสร้างทางด้านสันตนาการ การออกกำลังกาย ทั้งที่เป็นกลุ่มและตัวบุคคล เช่น การเล่นฟุตบอล การเดินตามจังหวะเพลงโนแบบทูบีนัมเบอร์วัน การวิ่งตามถนนในหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมชนิดนี้จะทำให้มองเห็นทั้งการรักษา ก่อรูป ของเครือข่ายทางสังคมและการเกาะเกี่ยวกันของเครือข่ายในพื้นที่ที่เชื่อมโยงออกสู่ภายนอก ผ่าน การจัดประกวดตามท้องที่ต่าง ๆ

จังหวัดบันเตียเมียนเจย

ภาพที่ 2-25 จังหวัดบันเตียเมียนเจย

จังหวัดบันเตียเมียนเจย เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศกัมพูชา ภาษาไทยเรียกว่า จังหวัดบ้านไต้มีชัย หรือ บ้านทายมีชัย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของราชอาณาจักรกัมพูชา ศาลากลางจังหวัดตั้งอยู่ทางแยกถนนหลวงหมายเลข 5 และถนนหลวงหมายเลข 6 เดิมเป็นที่ตั้งของอำเภอศรีโสภณ

จังหวัดบันเตียเมียนเจยมีพื้นที่ติดต่อกับประเทศไทยทางทิศตะวันตกที่เมืองปอยเปต และอำเภอสวายเจก ในอดีตจังหวัดบันเตียเมียนเจย เคยเป็นจังหวัดพิบูลสงครามของสยาม (จังหวัดพิบูลสงคราม เป็น 1 ใน 4 จังหวัดที่ประเทศไทยได้ดินแดนคืนจากฝรั่งเศสในช่วง พ.ศ. 2484 โดยยกท้องที่การปกครองเสียมราฐขึ้นเป็นจังหวัด ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ไทยต้องส่งดินแดนจังหวัดพิบูลสงครามคืนให้แก่ฝรั่งเศส ซึ่งปกครองประเทศกัมพูชาอยู่ในขณะนั้น ปัจจุบัน คือ จังหวัดเสียมราฐ จังหวัดอุดรมีชัย และจังหวัดบันเตียเมียนเจย ในประเทศกัมพูชา พื้นที่ของจังหวัดนี้เดิมอยู่ในมณฑลบูรพาในสมัยรัชกาลที่ 5 และตกอยู่ภายใต้ความปกครองของฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ. 2450 และชื่อจังหวัดพิบูลสงครามนี้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไทยในขณะนั้น ทั้งนี้ ยังปรากฏว่ามีการสร้างอนุสาวรีย์ใกล้ชาวกางปีก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของจอมพลแปลกไว้เป็นอนุสรณ์ของจังหวัดนี้ เมื่อมีการกำหนดให้มีตราประจำจังหวัดทั่วประเทศ กรมศิลปากรก็ได้นำอนุสาวรีย์ดังกล่าวมาผูกเป็นรูปตราประจำจังหวัดไว้ด้วย) ซึ่งในปี พ.ศ. 2450 สยามได้ยกพื้นที่นี้ให้แก่อินโดจีนฝรั่งเศส และรวมเข้าเป็นจังหวัดพระตะบอง ต่อมาในปี พ.ศ.2531 จังหวัดบันเตียเมียนเจย จึงได้แยกออกจากจังหวัดพระตะบองแต่เดิม ประกอบด้วย 5 อำเภอ คือ มงคลบุรี ทมโปก ศรีโสภณ พระเนตรพระ และพนมศก (จังหวัดบันเตียเมียนเจย, 2557)

จังหวัดบันเตียเมียนเจย อยู่ตรงข้ามกับจังหวัดสระแก้ว เป็นพื้นที่ราบจากเขตไทย ลาดต่ำเข้าไปในกัมพูชา สลับกับป่าโปร่งตั้งแต่อำเภอปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย ลงไปทางใต้จนถึงพื้นที่ชายทะเลอ่าวไทยด้านทิศใต้ของกัมพูชา ในจังหวัด โพธิสัต มีสภาพพื้นที่เป็นที่สูงสลับซับซ้อนและเป็นป่ารกทึบ

ภาพที่ 2-26 ศาลากลางจังหวัดบันเตียเมียนเจย

ที่ตั้งสัมพันธ

ทิศเหนือ ติดกับ จังหวัดอุดรธานี

ทิศตะวันออก ติดกับ จังหวัดเสียมราฐ

ทิศใต้ ติดกับ จังหวัดพระตะบอง

ทิศตะวันตก ติดกับ ประเทศไทย ความยาวตามแนวเส้นเขตแดนกัมพูชา-ไทย

มีระยะทางประมาณ 153 กม.

สภาพภูมิศาสตร์โดยทั่วไป

จังหวัดบันเตียเมียนเจย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศกัมพูชา ห่างจากกรุงพนมเปญ ที่เป็นเมืองหลวงระยะทาง 351 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าไม้ มีอาณาเขตการปกครองทิศตะวันตกติดกับประเทศไทย ความยาวตามแนวเส้นเขตแดนกัมพูชา-ไทย ระยะทาง 153 กม. ตั้งอยู่ในเขตรัฐมอเซียตะวันตกเฉียงใต้ที่พัฒนา โดยจะได้รับอิทธิพลจากอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ อีกทั้งมีความกดอากาศสูงจากที่ราบสูงประเทศจีนแพร่ปกคลุมพื้นที่ ส่งผลให้มีสภาพอากาศร้อนชื้น แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือ

1. ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม อากาศไม่ร้อนเกินไป เพราะอยู่ใกล้ฝั่งทะเล เป็นฤดูกาลที่การคมนาคมทั้งทางบกและทางอากาศ สามารถกระทำได้อย่างสะดวกตลอด

หิ้งฤดูกาล

2. ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน-ตุลาคม มีฝนตกชุกต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน บางวัน มีท้องฟ้าเปิดในเวลาตั้งแต่ 09.00 น. ปริมาณน้ำฝนวัดได้สูงสุดเฉลี่ย ประมาณ 15 มม./ วัน หรือเฉลี่ย 3,000 มม./ ปี น้ำฝนตามเขาจะไหลลงมารวมกันยังพื้นที่ราบทำให้ปริมาณน้ำตามแหล่งน้ำต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วกระแสน้ำไหลเชี่ยวและท่วมอย่างฉับพลัน และส่งผลให้เส้นทางคมนาคม บางแห่งใช้การไม่ได้ เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติการทางทหาร แต่ก็เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร ฤดูฝนอุณหภูมิสูงสุด 35 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 23 องศาเซลเซียส

3. ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-มกราคม มีลมกระโชกแรงเป็นบางครั้ง อากาศจะหนาว บางวันมีหมอกในตอนเช้า เวลาประมาณ 06.00-08.00 น. และตอนค่ำจะมีหมอก เวลาประมาณ 18.00-20.00 น. ในห้วงเวลากลางวันทัศนวิสัยดี อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย ประมาณ 17 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิสูงสุด 25 องศาเซลเซียส

การแบ่งเขตปกครองท้องถิ่น

จังหวัดบึงเตี้ยเมียนเจย แบ่งเขตการปกครองเป็น 7 อำเภอ 2 กรุง 64 ตำบล 624 หมู่บ้าน และ 7,023 คุ้ม นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านตั้งใหม่ ที่ยังไม่มีคำสั่งประกาศแต่งตั้ง เป็นทางการอีก จำนวน 28 หมู่บ้าน โดยมีประชากรทั้งสิ้น 136,204 คน หรือมีจำนวน ประชากร 667,020 คน แบ่งเป็นอายุ 18 ปีขึ้นไป จำนวน 397,099 คน โดยประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 80 ประกอบอาชีพ เกษตรกร

จำนวนประชากร ที่เป็นชนกลุ่มน้อยจำนวน 4 ชนชาติ ได้แก่

1. ชนชาติจีน จำนวน 5,750 คน
2. ชนชาติเวียดนาม จำนวน 1,917 คน
3. ชนชาติไทย จำนวน 1,860 คน
4. ชนชาติลาว จำนวน 3,754 คน

ด้านการศาสนา

1. ศาสนาพุทธ มีวัด จำนวน 217 วัด มีพระสงฆ์ 3,367 รูป
2. ศาสนาอิสลาม มีมัสยิด จำนวน 5 แห่ง มีผู้นับถือศาสนาอิสลาม 5,128 คน
3. ศาสนาคริสต์ มีโบสถ์ จำนวน 95 แห่ง มีผู้นับถือศาสนาคริสต์ 5,953 คน
4. ศาสนาบาฮาย มีโบสถ์ จำนวน 1 แห่ง มีสมาชิก 112 คน

อำเภอโอโจรว

ลักษณะภูมิประเทศ

สิ่งปลูกสร้างบ้านเรือนประชาชน โดยทั่วไปของอำเภอโอโจรว จะปลูกสร้างเป็นบ้านไม้ได้คุดสูง ครึ่งตึกครึ่งไม้ และกระท่อม สำหรับบริเวณพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษปอยเปต จะก่อสร้างเป็นห้องแถวชั้นเดียว และตึกแถวตั้งแต่สองชั้นขึ้นไป ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก

อำเภอโอโจรว พื้นที่โดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบสลับป่าโปร่งแบ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูก 60% พื้นที่ป่าไม้ 10 % และพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชน 30% บริเวณแนวชายแดนด้านทิศตะวันตกเขตติดต่อกับประเทศไทย ลักษณะของพืชพันธุ์จะเป็นป่าโปร่งสลับกับป่าละเมาะจำพวกไม้เบญจพรรณ ขณะที่บริเวณโดยรอบของ อำเภอโอโจรว จะมีลักษณะเป็นป่าเสื่อมโทรม และถูกประชาชนคนเข้ามาจับจองถากถางเพื่อเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร และด้วยความลาดเอียงเข้าไปในเขตกัมพูชา ส่งผลให้ทิศทางการไหลของน้ำจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ได้แก่

แม่น้ำกูป เริ่มต้นที่บริเวณ บ้านวังมน ตำบลท่าข้าม อำเภอธัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ไหลจากทิศตะวันตกลงสู่ทิศตะวันออก ผ่าน อำเภอโอโจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ไปบรรจบกับแม่น้ำทม ที่บริเวณอำเภอศรีโสภณ รวมระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร เป็นแม่น้ำขนาดเล็ก มีน้ำตลอดทั้งปี น้ำจะมากและไหลเชี่ยวในฤดูฝน ในฤดูแล้งบางพื้นที่สามารถเดินข้ามได้

คลองลึก เริ่มต้นที่บริเวณ บ้านป่าไร่ ตำบลป่าไร่ อำเภอธัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ไหลจากทิศเหนือ ลงสู่ทิศใต้ ไปบรรจบกับแม่น้ำกูป เริ่มต้นที่บริเวณ บ้านวังมน ตำบลท่าข้าม อำเภอธัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว และ

คลองน้ำใส ไหลจากทิศใต้ ลงสู่ทิศเหนือ ไปบรรจบกับแม่น้ำกูป เริ่มต้นที่บริเวณ บ้านหนองเอี่ยนตำบลท่าข้าม โดยคลองลึก และคลองน้ำใส เป็นเส้นแบ่งเขตแนวชายแดนระหว่าง ไทย-กัมพูชา ทางธรรมชาติ ที่เป็นลำน้ำขนาดเล็ก มีน้ำตลอดทั้งปี น้ำจะมากและไหลเชี่ยวในฤดูฝน ในฤดูแล้งบางพื้นที่สามารถเดินข้ามได้

แหล่งกักเก็บน้ำลักษณะเป็นอ่างเก็บน้ำ บริเวณบ้าน โอรัสไซ แขวงปอยเปต กรุงปอยเปต จังหวัดบันเตียเมียนเจย มีขนาด 100 x 200 เมตร ลึก 3 เมตร สามารถกักเก็บน้ำได้ตลอดปี

เส้นทางคมนาคม

อำเภอโอโจรว พื้นดินส่วนใหญ่จะเป็นดินปนทราย มีดินลูกรังในบางพื้นที่ ฤดูร้อนและฤดูหนาว ยานพาหนะสามารถสัญจรไป-มาได้สะดวก ในฤดูฝนการสัญจรจะมีความยากลำบาก ไม่สามารถเคลื่อนที่ออกนอกเส้นทางได้ เนื่องจากพื้นที่บางแห่ง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณแนวชายแดน ยังไม่ได้ทำการเก็บกั้นทุ่นระเบิด กับระเบิด อาจจะมีผลต่อการเดินเท้า และการเคลื่อนที่ของยานพาหนะ ทั้งของหน่วยทหารขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ โดยมีเส้นทางในพื้นที่ ได้แก่

เส้นทางหมายเลข 5 สภาพเส้นทาง เริ่มที่บริเวณ ช่องทางผ่านแดนถาวรคลองลึก ผ่านแขวงปอยเปต บ้านป่าลิไลย์ อำเภอ โอ โจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ศิวจรรจรลาคยาง Asphalt Conerete (AC) กว้าง 10 เมตร ไม่มีไหล่ทาง ระยะทาง ประมาณ 3.6 กิโลเมตร ยานพาหนะสามารถสัญจรได้ทุกฤดูกาล

เส้นทางถนนยุทธศาสตร์ K-5 จากช่องทางบ้านป่าไร่ใหม่-อำเภอโอโจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ดำเนินการก่อสร้างประมาณปี 2523 ด้วยจุดประสงค์

1. ตามแผนยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศ ของ รัฐบาลเฮง สัมริน ด้วยการเกณฑ์กำลังประชาชนกัมพูชา จาก จังหวัดกัมปงทม จังหวัดกัมปงจาม และจังหวัดพระตะบอง มาตากถางป่า และขุดลอกแนวคันคูดินขึ้นมามากเป็นเส้นทางเลียบริมแนวชายแดน ไทย-กัมพูชา พร้อมกับสร้างแนวรั้วลวดหนามและสนามทุ่นระเบิดควบคู่ไปกับแนวเส้นทางดังกล่าว ซึ่งอยู่ห่างจากแนวชายแดนไทยประมาณ 500-800 เมตร

2. เพื่อเป็นแนวขัดขวางและป้องกัน กองกำลังรักษาติ 3 ฝ่าย ที่ตั้งฐานปฏิบัติการบริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชา แทรกซึมเข้าไปปฏิบัติการทางยุทธวิธีในพื้นที่เขตกัมพูชา รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางในการเคลื่อนย้ายกำลังพล และอาวุธยุทโธปกรณ์ ของกองกำลังทหารเวียดนามเฮง สัมริน เข้าปราบปราม กองกำลังรักษาติ 3 ฝ่าย ที่มีฐานปฏิบัติการอยู่บริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชาอีกด้วย

เศรษฐกิจ

การค้าขาย

ภาพที่ 2-27 ร้านค้าในหมู่บ้านโอวไบเจียน

การเมืองการปกครอง

อำเภอโอโจรว เดิมแบ่งการปกครองส่วนท้องถิ่น 9 ตำบล ต่อมาเมื่อ 1 มกราคม พ.ศ. 2552 คณะรัฐมนตรีกัมพูชา มีมติเห็นชอบและประกาศพระราชกฤษฎีกา แบ่งการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยจัดตั้งกรุงปอยเปต และรวมการปกครองของ ตำบลปอยเปต กับตำบลนิมิตให้อยู่ในการปกครองส่วนท้องถิ่นของกรุงปอยเปต

ปัจจุบันการปกครองท้องถิ่นของ อำเภอโอโจรว แบ่งการปกครองออกเป็น 7 ตำบล โดยแยก ตำบลปอยเปต กับตำบลนิมิต ให้ขึ้นกับกรุงปอยเปต มีตำบลโอวไบเจ็อนเป็นตำบลที่มาจากพื้นที่ชายแดนติดกับอำเภอโคกสูงของไทย และมีหมู่บ้านหนองจาง กับโอวไบเจ็อนเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรอาศัยกันอยู่หนาแน่น

บ้านหนองจางเขมร หรือ โจกเจีย

หมู่บ้าน โจกเจีย เป็นชื่อหมู่บ้านของชาวกัมพูชาที่อยู่ตรงข้ามกับ บ้านหนองจางของไทย ซึ่งถือว่าเป็นมายาคติให้สะท้อนย้อนคิดได้ว่าหมู่บ้านสองแห่งนี้เมื่อครั้งในในอดีตอาจจะเป็นชุมชนหมู่บ้านเดียวกันแต่ถูกพรหมแดนของชาติแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างระหว่างพวกเขาทั้งสอง โดยมีความว่า เขตแดน ที่ใช้สัญลักษณ์ แห่งหิน เป็นวาทกรรมหลักที่ปักหมุดลงบนพื้นที่ทางกายภาพที่กำหนดขึ้นเป็นตัวปฏิบัติการทางอำนาจให้กับรัฐชาติทั้งสอง

หมู่บ้านทั้งสองเมื่อมองจากทั้งแผนที่และลักษณะภูมิประเทศแล้วมีความเหมือนหมู่บ้านเดียวกัน แต่มีถนนศรีเพ็ญมาแบ่งกันให้อยู่ในดินแดนของแต่ละประเทศ

โจกเจีย แปลว่า โชคดี ความหมายที่แฝงไว้ในชื่อหมู่บ้านอาจจะสะท้อนย้อนให้คิดถึงนัยยะของสิ่งที่ชาวกัมพูชาได้ใส่ไว้ในชื่อสถานที่ที่พวกเขาได้ปลูกสร้างบ้านเรือนลงไปจนได้กลายเป็นหมู่บ้านที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของการแก่งแย่งของทั้งสองรัฐชาติ

ซึ่งลักษณะของหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในเขตแดนของกัมพูชา ส่วนที่ล้ำเข้ามาในเขตแดนของไทยนั้นมีไม่มากนัก และมักเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ มีโกดังชั่วคราวอยู่ 1 หลัง บ้านเรือนเป็นกระท่อมมุงสังกะสีและหญ้าคา ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ส่วนใหญ่จะเป็นคนรับจ้างทั่วไป

“ไม่มีตลาดเหมือนโอไบเจ็อนหรอก...มีขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ” (สมศักดิ์ คำสุขสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

การปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวบ้านที่มีฐานะมั่นคงถาวรจะปลูกลึกเข้าไปในแดนของกัมพูชา อาจด้วยความไม่มั่นใจในเรื่องเขตแดนที่ยังไม่ชัดเจน หรือปัจจัยอื่นใดก็ตาม

“ทหารเขมรเสรีเข้ามาอยู่ก่อน สร้างเป็นกระท่อมเล็ก ๆ ไม่กี่หลัง” (สมพงษ์ กันสำอังก์, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

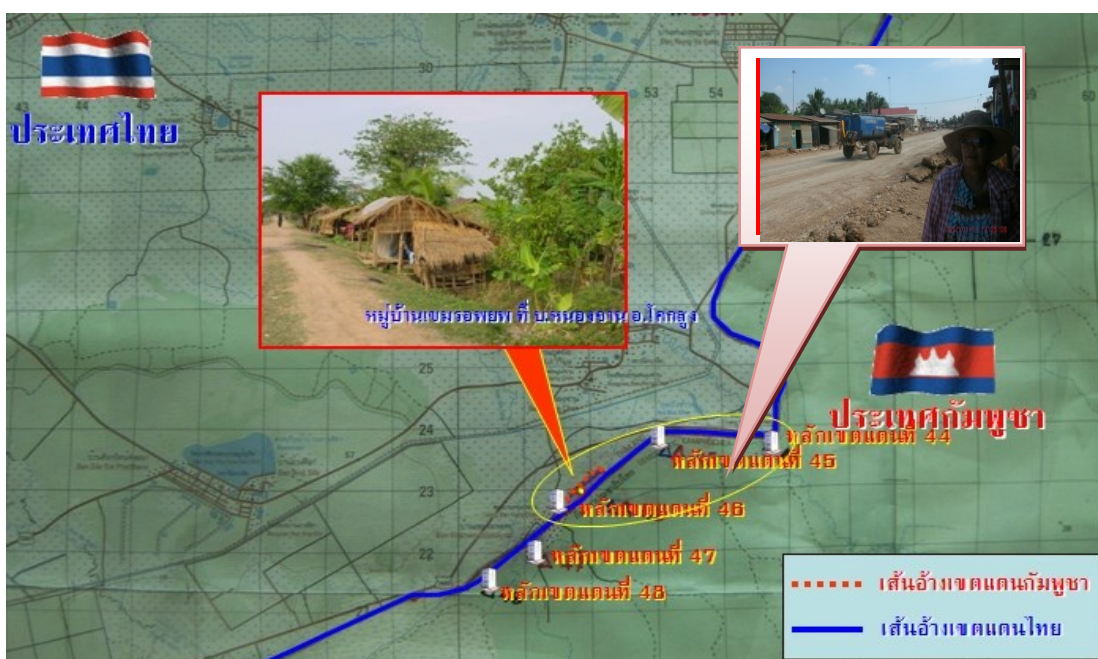
สมัยสงครามของกัมพูชาแนวเขตแดนยังไม่ชัดเจน เจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายไทยและกัมพูชา

ได้ทำแนวเขตแดนคร่าว ๆ ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวอ้างอิง ฝ่ายไทยทำเป็นรั้วลวดหนาม ส่วนกัมพูชาเป็นรั้วเหล็กมั่นคง แต่ภาพที่เห็นปัจจุบัน รั้วลวดหนามของของฝั่งไทยได้สูญหายไปหมดแล้ว เหลือแต่เสาปูนในบางจุดเท่านั้น ส่วนเสาเหล็กที่เป็นของชาวกัมพูชา ได้ถูกชาวกัมพูชานำเสาเหล็กไปขายหมด

“ฝั่งเขมรที่เป็นรั้วเหล็ก ทหารเขมรเอาระเบิดห้อยไว้ด้วย เป็นการขู่ไม่ให้ใครเข้าไปใกล้แนวรั้ว..หมดสงคราม รั้วเหล็กถูกถอนออกไป เหลือเสาปูนบางจุด” (สมพงษ์ กันคำอังก์, สัมภาษณ์, 17 ตุลาคม 2555)

ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือนของ ชมรมหนองจาน ณ ปี พ.ศ. 2551 มีจำนวน 350 ครัวเรือน หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2553 มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 545 ครัวเรือน เพิ่มขึ้นจาก ปี พ.ศ. 2551 จำนวน 190 ครัวเรือน (เฉลี่ยครอบครัวละ 4-6 คน โดยประมาณ) มีประชากรรวมทั้งสิ้น 2,700 คน แยกเป็นชาย 1,440 คน และหญิง จำนวน 1,260 คน

ทำไม? เพียงสองปีจำนวนประชากรถึงได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วถึง 195 ครัวเรือน คำตอบคือ พื้นที่ชายแดนฝั่งกัมพูชาจากที่เป็นเพียงเพิงที่ปักได้ขยายกลายเป็นตลาด มีการทำถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน โอไบเจียน หนองจาน ศิร โสภณ ปอยเปต อีกทั้งพื้นที่ฝั่งกัมพูชาเริ่มถูกรุกรานจากทุนต่างชาติด้วยการซื้อที่ดินในราคาที่สูงจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านได้อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาปักหลักในบริเวณพื้นที่ชายแดนมากขึ้น

ภาพที่ 2-28 หมู่บ้านชาวกัมพูชา บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา

ภาพที่ 2-29 หมู่บ้าน โฉกเจียหรือหนองจาน

ช่องทางสัญจรข้ามพรมแดนและหมู่บ้าน

ภาพที่ 2-30 แท่งหินที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แยกประเทศกัมพูชากับประเทศไทย

ช่องทางที่ใช้ในการสัญจรที่สำคัญที่ใช้ในการติดต่อคมนาคมของผู้คนในฝั่งประเทศ
กัมพูชาและติดต่อกับผู้คนในฝั่งประเทศไทยที่สำคัญตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาที่อำเภอโคกสูง
จังหวัดสระแก้วนั้น จะมีช่องทางหลักที่ใช้ในการเข้าออกพื้นที่พรมแดนของชาติทั้งสอง ทั้งคน
ไทยและคนกัมพูชาจะอยู่ตรงข้ามกับอำเภอโอวโรร จังหวัดบันเตียเมียนเจยของกัมพูชา ซึ่งเป็น
อำเภอที่มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบ และพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ในการทำเกษตรกรรม (สำนักงาน
ประสานงานชายแดนไทย-กัมพูชา กองบัญชาการทหารสูงสุด, 2549)

มีเส้นทางเข้าออกไทย-กัมพูชาที่สำคัญ ได้แก่ ช่องหลักเขตที่ 43 สตีกกักรม และช่องหลัก
เขตที่ 46 บ้านโนนหมากมูน หลักเขตที่ 47 บ้านหนองจาน หลักเขตที่ 48 บ้านอ่างศิลา-บ้านตุ
มบนบัจ

ช่องทางโอไบเจียน-บ้านโนนหมากมูนช่องหลักเขตที่ 46

ภาพที่ 2-31 ช่องผ่านแดนโอไบเจียน-โนนหมากมูน

ช่องทางบ้านหนองจาน-บ้าน โจอ๊กเจีย ช่องหลักเขตที่ 47

ภาพที่ 2-32 ช่องผ่านแดนหนองจาน-หนองจาน

ช่องทางบ้านอ่างศิลา-บ้านบ้านตมนบดัจ ช่องหลักเขตที่ 48

ภาพที่ 2-33 ช่องผ่านแดนอ่างศิลา-ตมนบดัจ

บทที่ 3

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา

ช่วงก่อน พ.ศ. 2451

อดีตไม่เคยตัดขาดจากปัจจุบัน แต่ช่วงเวลาทั้งสองช่วงมีความสัมพันธ์กัน การจะทำความเข้าใจในชีวิตปัจจุบันจำเป็นต้องศึกษาทั้งสองช่วงเวลา เพราะ สิ่งที่เป็นปัจจุบัน ได้ถูกปรุงแต่งผ่านกระบวนการทางสังคมแล้ว”

สมัยรัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ

การบ่มเพาะจารีตวัฒนธรรมสยามผ่านครัวกัมพูชาและองค์ประกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ปี พ.ศ. 2325

ทรงยกกองทัพไปปราบเจ้าฟ้าทะละหะ (เจ้าฟ้าทะละหะในช่วงนี้หลักฐานมีด้วยกันหลากหลาย ความแน่นอนจึงยากแก่การนำมาเขียน ผู้วิจัยจึงจำเพาะต้องเว้นชื่อไว้จะกล่าวแต่เพียงว่าเป็นตำแหน่งเจ้าฟ้าทะละหะเท่านั้น ซึ่งประเด็นของเจ้าฟ้าทะละหะนี้ ศานติ ภักดีคำกล่าวถึงเพียง มู วิบูล สัว และ แบน* เป็นขุนนางที่ร่วมมือกับเวียดนามปลงพระชนม์พระมหากษัตริย์และพระราชโอรสของกัมพูชาเกือบทั้งหมด เสร็จแล้วมูก็ประกาศตนเป็นเจ้าฟ้าทะละหะสำเร็จราชการแทน ส่วนคนอื่น ๆ เป็น กลาโหมและขมราช* แต่ภายหลังก็เกิดการเข่นฆ่ากัน โดยแบนร่วมมือกับสัวฆ่าเจ้าฟ้าทะละ (มู) และแบนก็ฆ่าสัวอีกที แต่แบนก็ถูกกองทัพของ ออกญาอรุณมาจับตัว จนทำให้แบนหนีเข้าสยาม พร้อมกับนำตัวนกงอเองซึ่งเป็น โอรสของกษัตริย์กัมพูชาที่หลงเหลืออยู่ไปด้วย (ศานติ ภักดีคำ, 2546, หน้า 96) ซึ่งอาจจะด้วยเหตุผลของการเป็นตัวประกันหรือว่าแสดงความจงรักภักดีก็ไม่อาจทราบได้) กองทัพสยามสามารถยึดเมืองหลวงของกัมพูชาได้

พร้อมกันนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ก็ได้ทรงแต่งตั้งให้พระยายมราช (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกัมพูชา แต่ปกครองอยู่ได้ไม่นานก็ถูกพวกจามที่ได้รับ การสนับสนุนจากญวน โจมตี พระยายมราช (แบน) เห็นว่าต้านทานไม่ไหวจึงได้พานกงอเอง มกุฎราชกุมารของกัมพูชา ซึ่งขณะนั้นมีพระชนมายุ 6 พรรษา เข้ามายังกรุงเทพฯ พร้อมกับนำญาติ พี่น้องของนกงอเองและครอบครัวเขมรที่ถือศาสนาโรมันคาทอลิก 500 กว่าครอบครัวเข้ามาด้วย ซึ่งในการนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงชุบเลี้ยงนกงอเองในสถานะบุตรบุญ ธรรมและได้สร้างบ้านเรือนให้กับญาติที่มาด้วยอาศัยอยู่ที่วัดสมอราย (วัดราชาธิราช) ซึ่งประเด็น การนำครอบครัวทั้งเจ้าและประชาชนชาวเขมรเข้ามาด้วยนั้นผู้วิจัยมองว่า

1. เป็นแนวคิดที่กลายเป็นสูตรสากลของการสงครามในครั้งนั้นซึ่งได้มีการผลิตวาทกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาครอบงำนิยามชุดดังกล่าวมากมายไม่ว่าจะเป็น องค์ประกัน ตัวประกัน เป็นต้น และ

2. กลุ่มเจ้าและครอบครัวที่นำเข้ามาด้วยนั้นจะกลายเป็นต้นแบบของจารีตวัฒนธรรมแบบสยามที่จะถูกซึมซับก่อนที่จะกลับเมืองของตนซึ่งวิธีการเช่นนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่ต้องการให้ชาวเขมรกลายเป็นคนสยามด้วยการผลิตซ้ำทางมโนทัศน์ที่ถ่ายทอดและซึมซับจากจารีตปฏิบัติที่ชาวสยามได้สร้างชุดความรู้ไว้แล้วในวิถีชีวิต

ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ทางกัมพูชาถึงแม้จะขาดผู้นำก็ได้รวมตัวกันจนสามารถป้องกันตนเองจากพวกจามไว้ได้ เมื่อเสร็จศึกภายในกัมพูชาแล้ว สิ่งที่ชาวกัมพูชาต้องเร่งบูรณะฟื้นฟูทั้งความเข้มแข็งของเมืองและความเข้มแข็งทางด้านจิตใจเพื่อหลอมรวมคนในกัมพูชาให้เป็นหนึ่งเดียว ดังเช่นที่เคยมีมาในอดีต ดังนั้นผู้นำจึงเป็นเงื่อนไขแรกที่จะต้องนำมาพิจารณา เพราะถ้าปล่อยให้ขาดซึ่งผู้นำ นานวันเข้ากลุ่มต่าง ๆ ที่รวมกันต่อต้านจามอาจจะตั้งตัวเป็นใหญ่เพียงลำพังของใครของมันก็อาจจะเป็นไปได้จึงได้ร้องขอไปยังกษัตริย์สยามเพื่อขอนักกองกำลังสยามให้กลับไปเป็นประมุขของกัมพูชา แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำริเห็นว่านักกองเองมีพระชนมายุน้อย ถ้าส่งไปปกครองเขมรขณะนั้นหากเกิดพลาดพลั้งไปอาจสูญสิ้นเชื้อพระวงศ์ของกัมพูชาได้ วิธีการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงนำมาใช้ในการรักษาระยะเวลาให้นักองคเณศอายุครบ 22 เพื่อให้กลับไปปกครองกัมพูชานั้น ด้วยการ

1. การเลื่อนยศให้พระยายมราช (แบน) เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์วิเศษสงคราม และโปรดให้กลับไปเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินกัมพูชาเช่นเดิมก่อน โดยมีเมืองอุดงลือไชยเป็นเมืองหลวงเมื่อปี พ.ศ. 2327 ด้วยกลยุทธ์เช่นนี้ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก อุดงลือไชยจึงเป็นเมืองที่มีความสำคัญต่ออธิปไตยในรัฐอารักขาของสยามภายใต้กรอบคิด”เมืองกันชน”จากอำนาจที่จะมาทางฉนวนของกองทัพ กบฏใต้เขิน (กบฏใต้เขิน ที่เกิดขึ้นในเมืองฉนวนดังที่กล่าวมาทำให้ องค์เชียงลือ เจ้าเมืองไซ่ง่อนได้นำสมัครพรรคพวกหนีกบฏมาหลบอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่งใกล้อาณาจักรสยาม ต่อมาได้เข้าเฝ้า ร.1 ซึ่งมีพระเมตตาชุบเลี้ยงองค์เชียงลือกับพวกเป็นอย่างดีและแต่งตั้งกองทัพออกไปช่วยตีเมืองฉนวนคืนจากกบฏ แต่กบฏใต้เขินนั้นมีกำลังเข้มแข็งมาก การปราบปรามจึงไม่สำเร็จ พระองค์จึงได้แต่ทรงพระราชานุญาตให้บุตรขององค์เชียงลือ โดยโปรดพระราชทานที่ดินทางใต้บ้านต้นสำโรง (ปัจจุบันคือสถานทูตโปรตุเกส ตรอกกับต้นบุข) สำหรับใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนในห้องค์เชียงลือและสมัครพรรคพวกได้อยู่อาศัยการที่องค์เชียงลือได้อยู่เมืองไทยนั้น ได้นำวัฒนธรรมและประเพณีฉนวนหลายอย่างมาเผยแพร่ เช่น การรำกระถาง สิงโตคาบแก้ว เป็นต้น พวกฉนวนได้อาศัยอยู่จนเกิดชุมชนบริเวณใกล้คลองผดุงกรุงเกษมและตำบลบ้าน

บางโพ มีการสร้างวัดยวนขึ้นและสืบชนบประเพณีอย่างยวนต่อมาจนทุกวันนี้) ที่กำลังแผ่ขยายลงมา ยังกัมพูชา ถึงอย่างไรก็ตามเมืองอุคงลือ ไชยก็ไม่สามารถต้านทานกองกำลังของกบฏได้เช่นได้ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์จำต้องยอมถอยกำลังพลออกจากอุคงลือ ไชยกลับไปตั้งหลักยังเมืองพระตะบอง

2. ผนวชให้กับนักร้องเอง ที่ครบชั้นยาพร้อมจะผนวช พระองค์ก็ทรงผนวชให้ตามประเพณี จนถึงเมื่อคราวลาสิกขาก็เป็นช่วงที่นักร้องเองมีพระชนมายุ 22 พรรษาที่พร้อมที่จะรับหน้าที่ของการเป็นผู้นำชาวกัมพูชาดังที่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ตั้งประสงค์ไว้ (เพ็ญศรี คุ้ม, 2554, หน้า 3)

พระตะบอง เสียมเรียบ ศูนย์กำลังของกองทัพสยามที่ใช้ในการควบคุมกัมพูชา

พ.ศ. 2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานอภิเษกให้นักร้องเองเป็นสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ศรีสุริโยพรรณ บรมสุรินทรา มหจักรพรรดิราช บรมนารถบพิตรเจ้ากรุงกัมพูชา (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, 2526, หน้า 143-144) พร้อมกันนั้น พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาคลาโหม (ปก) (ภายหลังกลับมาสยามและเป็นต้นตระกูลปกมนตรี ที่มีอยู่ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงของนักร้องเองมาตั้งแต่เล็กให้มีตำแหน่งเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะเลหะเป็นที่ปรึกษาไปว่าราชการที่กัมพูชา และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ขอเมืองพระตะบอง และเมืองเสียมเรียบ จากสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีฯ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ได้ปกครองโดยสิทธิขาดขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ เพื่อเป็นบำเหน็จรางวัลที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ที่มีความดีความชอบมากในการปกครองกัมพูชามายาวนานถึง 12 ปี ดังข้อความที่กล่าวถึงในพงศาวดารกรุงกัมพูชาว่า

“...ส่วนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (เจ้าฟ้าทะเลหะ) นั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เลื่อนตำแหน่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ แล้วให้กลับไปว่าราชการอยู่ ณ เมืองพระตะบอง มีเมืองเสียมราฐเป็นเมืองขึ้น...” (สุพัฒศรี วรรณพันธ์, 2520, หน้า 13)

คำถาม คือ ทำไมพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงต้องแบ่งเขมรออกเป็น 2 ส่วนคือ เขมรส่วนใน ประกอบด้วยหัวเมืองหลัก ๆ คือ พระตะบอง เสียมราฐ ศรีโสภณ โพธิ์สัตว์ มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นเจ้าเมือง ส่วนที่เหลือเรียก เขมรส่วนนอก คือ หัวเมืองตั้งแต่พนมเปญไปจนจรดเขตแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเจ้าเขมรปกครองต่างหาก และทำไมต้องขอเมืองพระตะบอง เสียมเรียบให้พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครอง สามารถแยกให้เห็นถึงสาเหตุได้ดังนี้

1. ทรงกลัวที่จะเกิดปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน)

กับสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีฯ (นักร้องเอง) เนื่องจากทั้งคู่มีอดีตที่ไม่ค่อยดีต่อกันมากนักเช่น ปัญหาของการทะเลาะกันระหว่างพ่อของนักร้องเอง คือ พระนารายณ์ราชาฯกับเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ที่อยู่ฝ่ายตรงข้ามกัน

2. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงเล็งเห็นถึงความเป็นพื้นที่ที่มีอาณาเขตติดกับสยามของ พระตะบอง เสียมเรียบ ที่จะใช้เป็นพื้นที่พิเศษทั้งการเฝ้าระวังภัยจากฝั่งเวียดนามซึ่งในขณะนั้นกบฏได้เริ่มแผ่อิทธิพลเข้าไปครอบคลุมอยู่และเฝ้าสังเกตการณ์ความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในกัมพูชาและยังจะใช้พื้นที่แห่งนี้เป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญเพื่อส่งกลับเข้ามายังสยามก็เป็นได้เช่นกัน

3. การแบ่งกัมพูชาออกเป็นสองส่วนก็เพื่อหวังผลที่จะลดทอนอำนาจ

ขณะเดียวกันประเด็นที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงขอเมืองซูดังกล่าวให้พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครองนั้นจิตร ภูมิศักดิ์ได้กล่าวไว้ในหนังสือโฉมหน้าศักดินาไทยว่า ประเพณีกินเมืองที่ได้ปฏิบัติกันในช่วงเวลานั้นเป็นอะไรที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์แบบจารีตของสยาม

การแบ่งสัดส่วนที่ดินยกให้แก่ข้าราชการรอบครอง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ครั้งยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ไทย ก็คือ การยกเขตแดนเมืองพระตะบองและเสียมราฐให้แก่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2337 ครั้งนั้นทรงพระราชดำริว่า เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ได้รั้งราชการกรุงกัมพูชาอยู่ช้านาน มีบำเหน็จความชอบแต่มิใช่พวกนักร้องเอง ซึ่งเป็นเจ้ากรุงกัมพูชาขึ้นใหม่ จึงมีพระราชดำริขอเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ นักร้องเองก็ยินดีถวายตามพระราชประสงค์ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) จึงได้เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง และเป็นต้นตระกูลวงศ์เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ซึ่งได้สำเร็จราชการเมืองพระตะบองสืบมา (จิตร ภูมิศักดิ์, 2550, หน้า 67)

ประเพณี กินเมือง ในแบบที่จิตร ภูมิศักดิ์ (2550) ได้กล่าวไว้นั้นสามารถอธิบายเพิ่มเติมได้ว่า เขตปกครองพิเศษซูดังกล่าวที่นำรูปแบบการปกครองแบบกินเมืองมาปฏิบัตินั้นไม่เหมือนประเพณีกินเมืองตามแบบจารีตการเมืองการปกครองที่เมืองต่าง ๆ จะต้องขึ้นตรงต่อกษัตริย์ด้วยบรรณาการ แต่เขตปกครองพิเศษชุดนี้กับเป็นการปกครองกันเอง เก็บกินกันเองไม่ต้องส่งบรรณาการ ซึ่งการแบ่งเขมรออกเป็น 2 ส่วน คือ เขมรส่วนใน และเขมรส่วนนอก เช่นที่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ปฏิบัตินี้ กลับผลทำให้สยามได้ปฏิบัติต่อเขมร 2 ส่วนแตกต่างกัน ปัญหาที่ตามมาคือ ความไม่จงรักภักดีต่อสยามในส่วนของเขมรส่วนนอกซึ่งก็สามารถ

นำชุดคำอธิบายชุดแรกมาสนับสนุนได้ว่า ทำไมเจ้าเขมรจึงไม่จงรักภักดีเท่ากับพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ก็เนื่องด้วยผู้คนส่วนใหญ่ทั้งที่เป็นเขมรส่วนในและส่วนนอกพวกเขาก็ถือเป็นเขมรเหมือน ๆ กัน ทำไมต้องจำกัดด้วยว่า เขมรส่วนในไม่ต้องส่งบรรณาการ ส่วนเขมรส่วนนอกต้องส่งบรรณาการ

การแบ่งเขมรออกเป็น 2 ส่วนเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการแยกทั้งพื้นที่และผู้คนให้ออกห่างจากสยาม จึงเป็นเหตุทำให้เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจและเกิดการเร้าความเป็นเชื้อชาติเผ่าพันธุ์จนส่งผลออกมาในรูปสัญลักษณ์ทั้งการแสวงหาเจ้านายใหม่ การต่อต้าน เป็นต้น ซึ่งปฏิบัติการที่กล่าวมาก็เพียงต้องการต่อรองกับสยามนั่นเอง

การคืนสู่บัลลังก์ราชบัลลังก์ของนักร้องเองหรือสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ฯ ในปี พ.ศ. 2337 นั้นอาจจะนับได้ว่าเป็นครั้งแรกหลังจากกัมพูชาถูกปกครองโดยสยาม ซึ่งการคืนสู่ราชบัลลังก์ในครั้งนี้ ได้รับการจารึกไว้ในพงศาวดารเขมรว่าเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญอย่างมหัศจรรย์เมื่อพระองค์เสด็จออกจากกรุงเทพฯ พงศาวดารระบุว่า

“ห้องฟ้าไม้ได้มีคัล้า ปราศจากฝน แต่มีเสียงฟ้าร้องตอนกลางวันแสดก ๆ ก็ก้องราวพายุใหญ่” (แซนด์เลอร์, เดวิด, 2540, หน้า 181)

ขณะเดียวกัน นักร้องเอง จำต้องส่งบรรณาการต่อสยามและต้องให้ดินแดน พระตะบอง เสียมเรียบ แก่สยาม เพื่อให้พระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ได้ปกครอง ภายหลังจากการย้ายออกจากอุดง (อุดง เป็นศูนย์กลางการปกครองของเขมรในครั้งนั้น)

ประเด็นที่น่าสนใจในช่วงเวลาที่กัมพูชาอยู่ภายใต้การปกครองของพระนารายณ์รามาธิบดี ฯ ที่จะต้องกล่าวถึงคือ ความสัมพันธ์ระหว่างสยาม ญวน กัมพูชา ที่เป็นฉากแรกของปรากฏการณ์ที่เริ่มฉายภาพลง ๆ ให้เห็นเป็นรอยปะที่มีผลต่อการเชื่อมต่อในหัวข้อถัดไปคือ “ความแตกแยกในกลุ่มโอรสของกษัตริย์กัมพูชา” ดังนี้

เมื่อข้างฝ่ายญวน (เวียดนามใต้) ที่นำโดยองค์เชียงสือ/ พระเจ้ายาหลง/ เจ้าเหงียนอัน (Nguyen Anh) ได้เกิดการสู้รบกับกลุ่มกบฏใต้เซิน (จอห์น เอฟ เคตี, 2520, หน้า 205) แต่ก็ไม้อาจที่จะเอาชนะได้ องค์เชียงสือจึงหนีกบฏใต้เซินมาอาศัยอยู่ในสยามเพื่อรอเวลาที่สยามจะช่วยสนับสนุนกำลังพลในการกลับเข้าไปปราบกบฏใต้เซินแต่เหตุการณ์ไม่ได้รวดเร็วดังที่องค์เชียงสือคิด ซึ่งในระยเวลานั้นสยามก็เกิดการทำสงครามกับข้างฝ่ายพม่า จึงทำให้องค์เชียงสือได้อาศัยจังหวะที่สยามกำลังมีศึกสงครามติดพันกับพม่าได้หนีออกจากกรุงเทพฯ ไปเกาะทางแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออก โดยครั้งแรกไปพักที่เกาะสีชังก่อน ต่อมาจึงเดินทางไปพักที่เกาะกูด และใช้เป็นฐานปฏิบัติการรวมกำลังต่อสู้กับพวกกบฏใต้เซิน เพราะเกาะดังกล่าวเป็นเกาะที่อยู่ใกล้ชายแดนสยาม เขมร และญวน ซึ่งเหมาะที่จะใช้เป็นศูนย์กลางในการติดต่อได้เป็นอย่างดี

พร้อมกันนั้นก็ได้รับการสนับสนุนของปิโย Bishop of Adran (ฝรั่งเศส) ที่เรียไรเงินจัดตั้งกองทหารขึ้นเพื่อช่วยเหลือองค์เชียงสือ

สาเหตุที่ทำให้ห้องเชียงสือหนีออกจากกรุงเทพฯมานั้น องค์เชียงสือเองอาจจะเห็นว่าการไม่มีโอกาสที่สยามจะยกทัพไปช่วยปราบกบฏได้อีก เพราะสยามเองก็มีศึกอยู่กับข้างพม่า ประกอบกับความช่วยเหลือที่ตนติดต่อขอจากฝรั่งเศสให้มาช่วยรบนั้น ได้รับการช่วยเหลือผ่านปิโย (Monsignor Pigneau de Behaine) แล้ว แต่สถานการณ์กลับหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะการขอความช่วยเหลือทั้งทหาร อาวุธ เรือรบ เพื่อนำมารบกับกลุ่มของพี่น้องได้เขินนั้นไม่ได้รับการอนุมัติจากรัฐบาลฝรั่งเศส เนื่องจากรัฐบาลฝรั่งเศสเองก็ยังไม่พร้อมที่จะสนับสนุน เพราะฝรั่งเศสเองก็เกิดปฏิวัติใหญ่ในปี พ.ศ. 2332 (ค.ศ. 1789) เช่นกัน (ถนอม อานามวัฒน์, 2514, หน้า 24-31)

อย่างไรก็ตามองค์เชียงสือแม้ในช่วงเวลานั้นจะยังไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสยามก็ไม่ละความพยายามที่จะขอความช่วยเหลือ จนได้รับการช่วยเหลือตามที่ร้องขอ สยามจึงได้ส่งเรือรบ ปืน กระสุน ดินดำ ไปช่วย แม้แต่เสบียงอาหารก็ให้ซื้อได้ในเขตสยาม พร้อมกับยังโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราไปถึง สมเด็จเจ้าฟ้าทะเลหะ (ปก) ที่เมืองกัมพูชาให้จัดกองทัพไปตีกบฏได้เขินที่ล้อมเมืองกุยเขินช่วยองค์เชียงสือ จนได้รับชัยชนะ(สานติ ภักดีคำ, 2546, หน้า 97) และในกาลนั้นองค์เชียงสือก็ได้ขอให้สยามส่งกองทัพจากพระตะบองที่มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นแม่ทัพให้ไปช่วยตีเมืองป่าสัก จนสำเร็จ

หลังเสร็จศึกกับกลุ่มกบฏได้เขิน องค์เชียงสือได้แสดงไมตรีเพื่อตอบแทนสยามและกัมพูชาที่ได้ส่งทหารไปช่วยรบ ด้วยการส่งต้นไม้ทองเงินมาถวายแก่กษัตริย์สยามทั้งหมด 6 ครั้งด้วยกันในช่วงที่ยังไม่สามารถรวมประเทศได้ แต่หลังจากที่องเชียงรวมประเทศเป็นหนึ่งเดียวได้แล้วก็มีเคยส่งต้นไม้ทองเงินมาถวายอีกเลย พร้อมกับตอบแทนกัมพูชาด้วยการส่งข้าราชการเวียดนามเข้ามาช่วยในงานปรับปรุงและบริหารประเทศและด้วยความหวังดีนี้เองที่ทำให้เป็นสาเหตุของการเกิดปรากฏการณ์ในหัวข้อถัดไป

ความแตกแยกในกลุ่มโอรสของกษัตริย์กัมพูชา

หลังจากปี พ.ศ. 2340 ที่นักร้องเองหรือพระนารายณ์รามาริบัติฯ เสด็จทิวศต ปัญหา กับสยามก็ตามมาด้วย เนื่องจากพระราชโอรสเริ่มที่จะแตกกันเป็นกลุ่ม

1. กลุ่มแรกนิยมชมชอบสยามอาจจะด้วยปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไม่ว่าจะเป็น ความผูกพันที่เกิดจากการอบรมเลี้ยงดูในสยามตั้งแต่กำเนิด และ
2. อีกกลุ่มที่นิยมชมชอบเวียดนาม กลุ่มนี้มีความผูกพันกับสยามน้อยกว่ากลุ่มแรก เพราะเติบโตและได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากบริวารที่เป็นกัมพูชา ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยมอง

แบบผิวเผินว่า บริวารก็คือ กลุ่มที่เป็นชาวกัมพูชาและเวียดนามที่พระเจ้ายาหลวงผู้ปกครองประเทศ เวียดนามส่งมาช่วยนักร้องเองในการบริหารงานร่วมกับคนของสยาม เพราะครั้งหนึ่งชาวกัมพูชา เคยมีบุญคุณต่อเขามากในการส่งคนไปช่วยปราบพี่น้องใต้เช่นยิ่งทำให้พระอุทัยราชาซึ่งเป็นกษัตริย์ กัมพูชาที่กษัตริย์สยามแต่งตั้งให้ปกครองประเทศกัมพูชานั้นเริ่มที่จะเอาใจออกห่าง

เหตุที่พระอุทัยราชาหันไปฝากฝังเวียดนามนั้นมีหลากหลายสาเหตุด้วยกันดังปรากฏ ในตอนหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เล่าไว้ว่า ในคราวที่พระอุทัยราชาเสด็จ เข้ามาในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2351 นั้น

“สมเด็จพระอุทัยราชา อากักรเป็นคนอยู่ค่อนข้างจะทะลึ่งทะล่ง ความคิดนั้นทำนอง จะอยากได้เมืองพระตะบอง เมืองเสียมเรียบ เมืองสวายจิก ที่พระองค์เองยอมถวายไว้แต่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้นคืน เวลาเข้าเสด็จออกพระแกล ยังไม่มีผู้ใดได้เข้าเฝ้า ก็ตรงเข้ามาเป็นที่ว่าจะทูลลา กริ้วว่าทะลึ่ง องค์กรันที่ได้ความอาย ทั้งไม่สมคิดที่ได้ทำให้ปรากฏไว้ว่า จะเอาเมืองพระตะบอง เสียมเรียบคืน” (ธิตติ บัวคำศรี, 2555, หน้า 15-16)

อีกเหตุผลหนึ่งนั้นกลุ่มที่นิยมชมชอบเวียดนาม คิดว่า เวียดนาม น่าจะเป็นที่พึ่งให้กับ กัมพูชา ได้ดีกว่าสยาม และกษัตริย์กัมพูชาก็มีความไม่พอใจสยามเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ทั้งในประเด็น ที่สยามมาปกครองเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ที่เป็นเมืองของกัมพูชา และความไม่พอใจในสยาม เป็นการส่วนตัวทั้งเรื่องที่เกิดจากตัวเองกับกษัตริย์สยามที่ทำให้เขาอับอายทั้งในเรื่องการดิเคียน ต่อหน้าขุนนางข้าราชการ และการขอตัวนักงองอิ นักองเกาอีกทั้งตัวพระยาเดโชที่หนีเข้ามาในเมือง สยามจากกษัตริย์สยามแต่กลับได้รับการปฏิบัติ นอกจากนั้นยังมีสาเหตุที่เกิดจากบริวารรอบข้าง คอยยุแหย่ให้เกิดจิตใจที่ต้องการในสิ่งที่เคยเป็นของเขาทั้งอำนาจ ผู้คน พื้นที่ ในดินแดนที่เรียกว่า กัมพูชาที่รวมทั้งพระตะบอง เสียมเรียบด้วย จุดนี้อาจจะถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการคานอำนาจ แบบเมืองสองฝ่ายฟ้าของอีกหลาย ๆ ประเด็นดังจะกล่าวถึงต่อไป

ข้างฝ่ายเวียดนามเมื่อเริ่มมีอิทธิพลและอำนาจเพิ่มขึ้นภายหลังจากการรวมเวียดนาม เป็นหนึ่งเดียวแล้ว ก็มีได้แสดงความจงรักภักดีกับสยามดังเช่นเมืองที่ยอมรับในอำนาจของอีกฝ่าย เหมือนที่เคยปฏิบัติมาสิ่งที่เวียดนามได้แสดงออกให้รับรู้ก็ด้วยการ ไม่ยอมรับพระมาลาที่ทางสยาม ได้ส่งไปแสดงความยินดี และยังดล่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองมาถวาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด ฟ้าจุฬาโลกนับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจวบจนถึงคราวที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เกิดพิศอกกับ องค์เชียงสือ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเวียดนามที่เคยมีในครั้งก่อนนั้นถูกตัดขาด จากกัน โดยปริยาย

การปฏิเสธด้วยวิธีการดังกล่าวของทางเวียดนามนั้น เกิดจาก องค์เชียงสือมีความมั่นใจในอำนาจที่มีอยู่ของตนว่าเพียงพอต่อการกับสยาม จึงไม่จำเป็นต้องมีพี่เลี้ยง เมื่อมีอำนาจมากก็ต้องแสดงอำนาจที่มีอยู่ด้วยการแสวงหาเมืองขึ้นให้กับตน เจกเช่นกษัตริย์แบบราชาธิปไตยด้วยการขยายอาณาเขต เพื่อเป็นฐานรับรองการมีอำนาจแบบเบ็ดเสร็จที่สมบูรณ์ กัมพูชาจึงถูกใช้เป็นที่เป่าหมายในการปฏิบัติการ แต่วิธีการขององค์เชียงสือนั้นหาใช่กำลังทหารเข้า ฆ่า ฟัน แล้วยึดครองไม่ องค์เชียงสือกับใช้“จิตวิทยา”เป็นอาวุธสำคัญ ด้วยการปลุกระดมไปยังผู้คนในพื้นที่ให้ลุกฮือขึ้นเพื่อทำให้สถานการณ์ภายในปั่นป่วน กษัตริย์กัมพูชาเห็นการดังนั้นก็ทรงวิตกถึงภัยอันตรายที่กำลังคืบคลานเข้าไปในพื้นที่กัมพูชาของตน จึงรีบพยามกระเสือกกระสนหนีตายด้วยการส่งเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการยอมรับอำนาจ เพื่อสร้างความเอาอกเอาใจ ไปถวายแก่กษัตริย์เวียดนามเหมือนดังเช่นที่ปฏิบัติกับสยาม (ดวงเพ็ญ พันธุ์หงษ์, 2516, หน้า 4-5) เหตุการณ์ในครั้งนั้น เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) พยายามขัดขวาง จึงทำให้เกิดการผัดใจกัน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโกล่เกลี่ย เพราะไม่ต้องการผัดใจกับเวียดนาม และเพื่อไม่ให้ไทยต้องระวังศึกทั้งสองฝ่ายระหว่างเวียดนามและพม่า จึงเป็นที่มาของการขยายอำนาจของเวียดนามเข้าไปในกัมพูชา

กัมพูชาเมืองสองฝ่ายฟ้า สยาม-เวียดนาม: การต่อรอง ต่อต้าน

ปี พ.ศ. 2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสวรรคต ประเด็นอยู่ที่ว่าเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในการอารักขาของสยามจะต้องเข้ามาแสดงความจงรักภักดีด้วยการเข้าร่วมในรัฐพิธีที่ทางสยามจัดขึ้นการปฏิบัติการอำนาจของกษัตริย์สยามผ่านรัฐพิธีนั้น เป็นแนวคิดที่ต้องถูกผลิตซ้ำการรับรู้ ในความเชื่อที่เกี่ยวกับอำนาจของกษัตริย์ที่อยู่เหนือรัฐบรรณาการ ซึ่งรัฐพิธีที่จัดขึ้นนั้นจึงถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการมีอำนาจ บารมีที่บุคคลถ้าไม่ใช่กษัตริย์ไม่สามารถกระทำได้ ทั้งความใหญ่โตมโหฬารของการจัดกิจกรรม จำนวน/ ตำแหน่งของผู้เข้าร่วมกิจกรรม และยังเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่จะเป็นดัชนีชี้วัดให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่ผู้คนมีต่อกษัตริย์จากการเข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กษัตริย์ได้จัดขึ้น

การครั้งนั้นกษัตริย์กัมพูชากับหาได้ปฏิบัติตามอย่างเมืองที่อยู่ในอารักขาของสยามไม่ หน้าที่ยังปฏิบัติการต่อต้านผ่านเครื่องมือต่าง ๆ ที่เป็นการบ่งบอกด้วยสัญญาณของการไม่ยอมที่จะอยู่ใต้การปกครองควบคุมของสยามไม่ว่าจะเป็น

1. การต่อต้านอำนาจของสยามที่ครอบงำผ่านการเป็นรัฐในอารักขา ด้วยการบ้ายเบี่ยงที่จะมาร่วมในพิธีถวายพระเพลิงพระศพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโดยนำการป่วยมาเป็นข้ออ้าง อีกทั้งยังกระทำการต่อต้านตอกย้ำ ผ่านการลงโทษข้าราชการที่มาเข้าร่วม

ในพิธีด้วย จึงถือเป็นการประกาศด้วยสัญลักษณ์ให้ทางสยามรับรู้ถึงการต่อต้านอำนาจชุดดังกล่าว ว่ากัมพูชาจะไม่ยอมสยามอีกต่อไปแล้ว

ประเด็นดังกล่าวนี้อาจจะวิเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงของปรากฏการณ์ของการต่อต้านได้ด้วยกรอบของเมืองสองฝ่ายฟ้า ที่มีอิทธิพลต่อปฏิบัติการ การต่อต้านว่า กัมพูชาในขณะนั้นได้แสดงความจงรักภักดีทั้งกับสยามและเวียดนาม แต่จากสาเหตุในหัวข้อที่ผ่านมา กษัตริย์กัมพูชาแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่นิยมสยามกับฝ่ายที่นิยมเวียดนาม สิ่งที่เกิดตามมาก็คือฝ่ายที่นิยมเวียดนามได้ขึ้นปกครองกัมพูชา ดังนั้นจุดยืนที่จะเข้าข้างฝ่ายเวียดนามจึงรับการสมททานอย่างแนบแน่นทั้งจากข้าราชการ ทั่วกษัตริย์ จนเป็นสิ่งที่ทำให้กษัตริย์ของกัมพูชามั่นใจในความเสถียรที่จะได้รับการคุ้มครองจากเวียดนามจนถึงกับยอมเป็นเมืองในอารักขาของเวียดนาม ซึ่งการแสดงออกของกษัตริย์กัมพูชาเช่นนี้เป็นการบ่งบอกให้รู้เลยว่าสยามไม่ใช่ผู้รักษาเขาได้ดีเท่ากับเวียดนามอีกต่อไป

2. สถานการณ์ความตึงเครียดระหว่างสยามกับกัมพูชาเริ่มปรากฏเด่นชัดขึ้นในรัชสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจาก กัมพูชาที่ในช่วงเวลานี้ได้รับการหนุนหลังจากเวียดนาม จนทำให้กัมพูชาอาจจะคิดว่าถึงเวลาที่เมืองพระตะบองและเสียมเรียบสมควรที่พวกเขาจะต้องได้กลับคืนจากสยาม วิธีการที่กัมพูชา“จะสร้าง”ความชอบธรรมในการเป็นเจ้าของเมืองดังกล่าวนั้นก็ด้วยการทำอุบายเพื่อใช้เป็นข้ออ้างในการยกไพร่พลไปเก็บมูลค้างคาวและน้ำนมศิลา (สุพัฒศรี วรสาธิต, 2520, หน้า 22) ในปี พ.ศ. 2358 ที่เป็นจาริตตามประเพณีของกัมพูชาในเมืองพระตะบอง เสียมเรียบที่ชาวกัมพูชาเคยยึดถือปฏิบัติเรื่อยมา (ถนอม อานามวัฒน์, 2514, หน้า 61)

การเข้ามาเก็บมูลค้างคาวและน้ำนมศิลานั้นจะด้วยข้ออ้างหรืออาจจะเป็นสิ่งที่ปฏิบัติเป็นประจำเรื่อยมาไม่อาจที่จะทราบสาเหตุได้แน่ชัด แต่จุดประสงค์หลักก็เพื่อเข้ามาสังเกตดูการปกครองเมืองพระตะบอง เสียมเรียบของสยาม และการเข้ามาเพื่อสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวเมืองพระตะบองทั้งการขโมยช้าง ควาย การปล้นสะดม การทำร้ายร่างกาย เป็นต้น ซึ่งในกาลนั้นหากสยามปกครองพระตะบองและเสียมเรียบด้วยความอ่อนแอและมีความเป็นไปได้พอที่จะชนะก็จะเข้าโจมตีเอาเมืองทั้งสองจากสยามคืน แต่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง รู้เท่าทันความคิดของกัมพูชาจึงได้ยกกองทัพมาตีกองทัพของกัมพูชาที่ยกมาในกิจกรรมครั้งนั้นแตกพ่ายไป

3. การไม่ยอมส่งทหารกัมพูชาเข้าร่วมรบในครั้งที่สยามได้ขอไปคราวที่รบกับพม่าพร้อมกับการส่งกองทัพของตนเข้าโจมตีทำลายเช่นแม่ทัพ นายกองที่คิดมีใจอยากที่จะช่วยทางฝั่งสยาม เพราะกษัตริย์กัมพูชามีความคึดอยู่แล้วว่าจะพยายามถอยหนีออกจากการเป็นรัฐบรรณาการของสยาม เมื่อได้จังหวะที่พม่ายกทัพมาบุกสยามก็เลยประจวบเหมาะกันพอดี

แต่วิธีการที่กษัตริย์กัมพูชาใช้ต่อรองเช่นนี้กับยิ่งเพิ่มความไม่พอใจให้กับทางฝั่งสยามเป็นอย่างมาก

จากปรากฏการณ์ดังที่กล่าวมา ผลสรุปจบลงด้วยการสร้างพื้นที่ความทรงจำชุดใหม่ของสยามให้ฝังลึกลงในจิตใจของกัมพูชา ซึ่งการสร้างพื้นที่ความทรงจำของสยามในครั้งนี้ก็นับถือว่าเป็นบทเรียนสำหรับการไม่ยอมรับและแข็งข้อต่อสยาม กรณีเช่นนี้สยามต้องการแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่อยู่เหนือกว่ากัมพูชาแทบทุกด้าน การจะกระทำการสิ่งใดของกัมพูชานั้นถ้าสยามเห็นว่าสมควรก็จะได้รับรางวัลตอบแทนส่วนการสิ่งใดที่สยามคิดว่าไม่สมควรก็จะถูกสั่งสอนด้วยการเผาเมืองและกวาดต้อนผู้คนไปเป็นทรัพยากรของตน ดังเช่นเมืองพนมเปญ เมืองกะพงหลวงและเมืองพุทไธเพชร และกวาดต้อนอพยพผู้คนที่อยู่ในเมืองดังกล่าวไปอยู่ที่พระตะบอง (สุพัณศรี วรสาธิต, 2520, หน้า 17)

ประเด็นของการเผาเมืองและการกวาดต้อนผู้คนนั้นเป็นสิ่งที่อาจจะถือได้ว่าเป็นทฤษฎีของสงครามในสมัยนั้น เพราะต้องการฉายภาพให้ปรากฏแก่ผู้ปกครองเมือง และเมืองรายรอบที่คิดแข็งข้อว่า สุดท้ายแล้วจะต้องจบลงด้วยสงคราม ถ้าเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ผลที่ได้ก็จะไม่แตกต่างกัน คือ ทั้งการกวาดต้อนผู้คน การเผาเมืองสั่งสอนและเผาเมืองเพื่อป้องกันการหวนกลับเข้ามายึดเมืองที่ถูกเผาเป็นที่มั่นในการทำกิจกรรมของกษัตริย์ได้อีก ซึ่งอาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กองทัพสยามต้องคอยคุมเชิงกองทัพของกัมพูชาและเวียดนามที่สนับสนุนกัมพูชาอยู่ที่พระตะบอง ขณะเดียวกัน ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สยามยังส่งกองทหารจากเมืองเพชรบูรณ์และเมืองนครราชสีมาไปประจำพื้นที่ชายแดนปราจีนบุรีที่มีพื้นที่ติดกับกัมพูชาจำนวนราว 3,600 คน และให้กองทหารมีความพร้อมเสมอกับสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ด้วยยุทธวิธีของการสงครามที่เคยปฏิบัติกันมาไม่ว่าจะเป็น การเตรียมอาหารด้วยการสร้างยุ้งฉางเก็บข้าวที่ได้จากการปลูกเองและที่ซื้อจากเมืองใกล้เคียงมาเก็บไว้โดยมีพระตะบองกับปราจีนบุรีเป็นพื้นที่ปฏิบัติการ จนทำให้ทางฝ่ายกัมพูชามองว่าการกระทำของทางสยามเช่นนี้นั้นเป็นการคุกคามความปลอดภัยของพวกเขา กัมพูชาจึงได้หันไปปรึกษากับเวียดนามเพื่อวางแผนโจมตีพระตะบอง ซึ่งเวียดนามก็เห็นชอบด้วย (ถนอม อานามวัฒน์, 2514, หน้า 122)

ช่วงเวลาที่กัมพูชาหันไปเข้าฝั่งเวียดนามเพื่อวางแผนและขอคำปรึกษาในการเข้าโจมตีพระตะบองนั้น ฝั่งสยามก็เกิดการเปลี่ยนรัชสมัยจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยไปเป็นรัชสมัยของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี พ.ศ. 2367 ด้วยเช่นกันจึงทำให้รอยต่อของช่วงเวลาดังกล่าวอาจจะเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้กัมพูชามีความหวังในการเข้าโจมตีสยาม แต่เหตุการณ์ข้างฝั่งสยามหาได้เป็นดังที่กัมพูชาและเวียดนามคิด เพราะภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงไม่พอพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่เวียดนามได้กระทำการเป็นอริกับสยามมาตลอด ทั้งการขูดเงินจันท์ กษัตริย์ของลาว

ให้กำเริบ และยังสนับสนุนให้กัมพูชากระด้างกระเดื่องต่อสยาม พระองค์จึงทรงให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ กองทัพเดินทางผ่านกัมพูชาแล้วเลยไปที่ไซ่ง่อนเพื่อเข้าโจมตีเวียงคานม แต่กองทัพของเจ้าพระยาบดินทร์เดชาได้ปะทะและเกิดการสู้รบกับกองทัพเวียงคานมที่กัมพูชา โดยผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะเป็นเวลานานถึง 14 ปี จึงเลิกกรากันไป

สงครามระหว่างสยามกับเวียงคานมที่มีระยะเวลานานถึง 14 ปีนั้น ไม่ใช่จะเป็นแต่เพียงการรบกันด้วยอาวุธ ด้วยกำลังคนเท่านั้น ยังมีกลวิธีที่ใช้ทำศึกก่อนข้างจะเป็นแบบสมัยใหม่อีกทั้งวิธีการบางอย่างที่ใช้ในการสงครามครั้งนั้นก็มีการใช้ในสงครามปัจจุบันที่เราเรียกว่า สงครามกองโจร ซึ่งเป็นสงครามนอกแบบและยังใช้สงครามจิตวิทยา เช่น การให้ร้ายต่าง ๆ การปลุกระดมมวลชน เป็นต้น ขณะเดียวกันพระองค์ทรงให้เสนาบดีพาพรรคพวก ไพร่พลพร้อมกับประชาชนชาวกัมพูชาที่กวาดต้อนมาจากเมืองอื่นให้รวมกันออกไปทำป้อมปราการ กำแพงเมือง ขุดคูน้ำรอบเมือง ถมดินเชิงเทินให้กับเมืองพระตะบองและเมืองเสียมเรียบเพื่อป้องกันการโจมตีจากกองทัพกัมพูชาและเวียงคานม ผู้คนที่ไปในครั้งนั้นเมื่อทำงานเสร็จก็จะได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานใกล้เมืองทั้งสอง จนเกิดเป็นเมืองใหม่ เช่น เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานคร เมืองศรีโสภณ (สุพัฒนศิริ วรสาพันธ์, 2520, หน้า 56)

นอกจากนี้ ประเด็นการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในเมืองพระตะบองและเมืองเสียมเรียบนั้น น่าสนใจอยู่ว่า มีการจัดแบ่งกันอย่างไร ระหว่างชาวกัมพูชาที่กวาดต้อนมาจากเมืองอื่น กับผู้ที่เป็นทหารหรือครัวของสยาม ในการตั้งถิ่นฐานมีการแบ่งเป็นกลุ่มไครกลุ่มมันหรือเปล่า คำถามในประเด็นดังกล่าวถูกเปิดเผยออกมาเป็นนัยเมื่อ เกิดการจลาจลภายในเมืองพระตะบองภายใต้การนำของนักกองค้อิม (เป็น โอรสนักกองค้อเอง ที่ถูกขับไล่ออกจากกษัตริย์สยามและทางกษัตริย์สยามได้ลองให้ไปปกครองพระตะบอง ก่อนที่จะให้ปกครองกัมพูชา โดยมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นที่เล็ง) ที่ในขณะนั้นมีข้าราชการที่เป็นชาวกัมพูชาคอยอยู่เบื้องหลัง และได้รับการหนุนหลังจากเวียงคานม ด้วยการฆ่าปลัดเมืองพระตะบองและต้อนครัวเรือนพระตะบองไปพนมเปญ แต่ไม่สามารถที่จะนำไปถึงพนมเปญได้เนื่องจากถูกกองทัพสยามไล่ตีจนแตกกระเจิง สุดท้ายจำเป็นต้องยอมปล่อยให้ครัวพระตะบองไว้ตามเมืองต่าง ๆ ที่ตัวเองเดินทัพผ่าน แล้วก็หนีไปพึ่งเวียงคานมที่เต็มใจที่จะรับอยู่แล้ว

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้มองเห็นถึงภาพ การตั้งถิ่นฐานของครัวพระตะบองกับครัวสยามว่าไม่ได้รวมคละเคล้ากัน จึงเป็นการง่ายสำหรับการกวาดต้อน และอีกสาเหตุหนึ่งอาจจะเนื่องด้วยสยามได้แบ่งแยกการควบคุมให้เด่นชัดระหว่างครัวสยามกับครัวพระตะบอง ซึ่งแนวคิดที่สยามนำมาใช้ก็คือ การควบคุมผ่านการตั้งถิ่นฐานและที่เล็ง จึงอาจจะเป็นชุดความคิดหนึ่งที่ทำให้ชาวกัมพูชามอง สยามว่าไม่เคยใส่ใจหรือมองครัวกัมพูชาเป็นพวกเดียวกัน

นโยบายเปลี่ยนกัมพูชาเป็นเวียดนามและการกำเนิดลัทธิสภาพนอกอาณาเขต

ภายหลังจากเวียดนาม (จักรพรรดิหมิงหมาง) ได้เข้าปกครองกัมพูชาได้ดำเนินนโยบายเปลี่ยนกัมพูชาเป็นเวียดนาม ด้วย

ประการแรกคือ พยายามที่จะฟื้นฟูนโยบายของราชวงศ์เหงียนในศตวรรษที่ 18 ด้วยการประหารพวกคริสเตียนในเวียดนาม แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จเนื่องจากการประท้วงของชนชั้นและข้าราชการที่เคยทำงานในสมัยจักรพรรดิยาลอง (พ่อ) ความว่า

“...ในปากของเรายังมีข้าวซึ่งบาทหลวงได้ให้เราเมื่อเรากำลังอดอยาก...”

หลังจากผู้ที่เป็นผู้นำของกลุ่มที่ประท้วงตายลง การฟื้นฟูนโยบายดังกล่าวก็ถูกนำมาเป็นเครื่องมือปฏิบัติการกับพวกคริสเตียน สุดท้ายแล้วฝรั่งเศสทนรับสภาพความป่าเถื่อนไม่ได้ จึงต้องเข้าปล้นบังคับให้เวียดนามปล่อยตัวกลุ่มบาทหลวงที่กำลังจะถูกประหาร จากประเด็นตรงนี้อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของข้อเรียกร้องเพื่อให้ได้ลัทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวยุโรป

ประการที่สองคือ ใช้นโยบายที่แอบอิงฐานคิดแบบขงจื้อ ที่ตัวจักรพรรดินิยมชมชอบ เลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก อีกทั้งยังนิยมชมชื่น ในวัฒนธรรมจีนเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว (วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, 2522, หน้า 782-783)

ลัทธิขงจื้อที่เวียดนามนำมาเป็นกรอบใช้บริหารจัดการในกัมพูชา จะเน้นรูปแบบที่ให้การนับถือข้าราชการเป็นผู้มีอำนาจ ลัทธิขงจื้อที่นำมาปฏิบัติการในกัมพูชาครั้งนี้นั้น เวียดนามได้นำติดตัวกับมาด้วยในครั้งที่เวียดนามอยู่ภายใต้การปกครองของจีน (จอห์น เอฟ เคดี, 2520, หน้า 86) พร้อมกับได้ส่งสงฆ์และนักไสยศาสตร์ เข้าสู่กัมพูชาเพื่อใช้บั่นทอนจริยธรรมของชาวกัมพูชาในขณะเดียวกัน วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ภาษา พุทธศาสนาของกัมพูชายังถูกจำกัดขอบเขต และการดูถูกดูแคลนจากเวียดนาม เช่น ผู้หญิงจะต้อง ไว้ผมยาวและใส่เสื้อสีดำที่เป็นแบบผู้หญิงเวียดนามใส่กัน การเคารพศูนย์บัญชาการของข้าราชการเวียดนามทุกครั้งที่เกิดขึ้นเป็นต้น จึงทำให้เกิดการต่อต้าน และเกิดกบฏของชาวกัมพูชาเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ

ประเด็นตรงนี้ถ้าวิเคราะห์ดูแล้ว กลุ่มกัมพูชาที่มีความนิยมสยามที่อยู่ในกัมพูชายังมีหลงเหลืออยู่อาจจะด้วยความเป็นพวกเดียวกันกับกษัตริย์ของตนที่พำนักอยู่ในสยามหรืออาจจะเป็นกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับการปกครองของกัมพูชาจึงยอมเข้ากับสยาม ซึ่งในขณะนั้นก็มีตัวแทนของกษัตริย์สยามอยู่ในพระตะบองไม่ไกลจากการร้องขอความช่วยเหลือ รอยต่อตรงนี้เองที่สยามอาจจะซ่อนความเป็นเจ้าภาพอยู่เบื้องหลังในการวางแผนให้กับตัวแทนของกลุ่มกัมพูชาผ่านรูปแบบและยุทธวิธีที่เป็นไปได้ เพราะในช่วงเวลานั้น สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้ขุนนางสยามไปคอยสังเกตการณ์อยู่ที่เมืองพระตะบอง อีกทั้งเจ้าเมืองพระตะบองเองก็เป็นขุนนางของสยาม (เชื้อสายเขมร) ที่ไปจากกรุงเทพ ท่านยังนำไพล่พลจากเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงมาตั้งฐาน

ที่มั่น เพื่อเป็นที่รวมพลของกองทัพสยามในการใช้ป้องกันเมืองพระตะบอง และเตรียมการที่จะโจมตีกัมพูชาภายใต้เวียดนามเมื่อมีโอกาส โดยมีเจ้าพระยาบดินทร์เป็นแม่ทัพบัญชาการจนเกิดเป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ที่เรียกว่าสงครามอานามสยามยุทธ ทำให้กัมพูชาตกเป็นรัฐในอารักขาระหว่างสยามกับเวียดนาม (บัญญัติ สาลี, 2552, หน้า 32) ก่อนที่จะตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในเวลาต่อมา

ครั้งหนึ่ง ฝรั่งเศสเคยเปรียบเทียบสยามกับเวียดนามและกัมพูชาว่า สยามนั้นเปรียบได้กับเป็นบิดาของกัมพูชาเพราะเป็นผู้แต่งตั้งกษัตริย์กัมพูชา ส่วนเวียดนามนั้นเปรียบดั่งแม่ที่ประทานตราประจำตำแหน่ง และเปรียบเทียบการต่อสู้ของสยามกับเวียดนามว่าดั่งเป็น พ่อกับแม่ทะเลาะกัน เพื่อให้ได้สิทธิในการครอบครองบุตรหรือเป็นผู้ปกครองบุตรที่อ่อนแอที่ไม่ยอมอยู่ในโอวาทและในขณะที่เดียวกันสยามก็เพียงต้องการให้กัมพูชาจงรักภักดี ส่วนเวียดนามนั้นต้องการที่จะครอบครองดินแดนของกัมพูชาจึงเสนอสิ่งที่คิดว่าดีให้กับกัมพูชาในรูปแบบต่าง ๆ (แซนด์เลอร์ เดวิด, 2540, หน้า 175-176)

กัมพูชาจากรัฐบรรณาการสยามสู่การเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส

ปี พ.ศ.2384-2405 นักองค์ด้วง (เป็น โอรสของนักองค์เองและเป็นพระอนุชาของนักองค์จันทร์ มีพระโอรสคือ พระบาทสมเด็จพระนโรดมพรหมบริรักษ์กับพระบาทสมเด็จพระนโรดมสีสุวตล์ มุนีวงศ์) ได้รับการสถาปนาเป็นกษัตริย์กัมพูชาโดยกษัตริย์สยามที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สาเหตุที่ต้องสถาปนาในสยามนั้นก็เนื่องมาจากสยามเห็นว่าเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้งหมดรวมทั้งพระแสงดาบของนักองค์ด้วงนั้นอยู่ที่กษัตริย์สยามในคราวที่ฝากไว้ครั้งลี้ภัยอยู่ที่กรุงเทพฯ แต่ทางฝรั่งเศสหาได้คิดเช่นนั้นไม่ จึงเกิดความไม่พอใจ เพราะในขณะนั้นเขาคครอบครองเวียดนามอยู่ จึงหาว่า การจะเข้าไปประกอบพิธีราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าให้กับนักองค์ด้วงที่กัมพูชานั้นเป็นเพียงการตั้งชื่อเรียกร่องใหม่เกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยของสยามเหนือกัมพูชาอย่างไม่สมเหตุสมผล ซึ่งการครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าก็ไม่อยากให้เป็นเรื่องราวใหญ่โต จึงได้ให้นักองค์ด้วงเข้ามารับการราชาภิเษกที่กรุงเทพฯ เสียเลย (วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2522, หน้า 791)

พร้อมกับให้กลับไปปกครองกัมพูชาที่เมืองอุดงลือไชยภายใต้การถวยาบรรณาการให้ทั้งกษัตริย์สยามและเวียดนาม (ฝรั่งเศส) ตามธรรมเนียมที่มีมาก่อนหน้านี้โดยมีเงื่อนไขว่า บรรณาการที่ส่งนั้นสยามจะต้องได้รับทุกปีส่วนเวียดนามจะได้สามปีต่อครั้งเสมอ ในเวลานี้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาจะคอยเป็นที่เลี้ยง จนฝรั่งเศสมองว่า การปฏิบัติที่เกิดจากนักองค์ด้วงล้วนมีเจ้าพระยาบดินทร์คอยบงการอยู่เบื้องหลัง แต่ในอีกมุมมองหนึ่งฝรั่งเศสก็ยังมองว่าเป็นยุค

ที่กัมพูชารุ่งเรืองหรือเป็นยุคทองยุคหนึ่งของกัมพูชา ในช่วงนี้ทางกัมพูชาเริ่มที่จะแสวงหาความคุ้มครองจากฝรั่งเศส ด้วยการส่งของขวัญและแสดงความเคารพอย่างอ่อนน้อม การแสดงออกที่ฉายภาพให้ปรากฏออกมาของกัมพูชาเช่นนี้เริ่มเป็นรอยแตกที่แยกให้เห็นภาพของความคิดเบื้องหลังที่ซ่อนอยู่ในกัมพูชาที่รอวันกระโจนออกมาเมื่อมีอำนาจใหม่ที่มากับลัทธิล่าอาณานิคมที่มีพลังดึงดูดมากกว่าสยามในเวลานั้น เพราะ หลังจากเวียดนามถูกฝรั่งเศสโจมตีจนสามารถยึดครองดินแดนทางตอนใต้ได้แล้ว ทางกัมพูชาในขณะนั้นก็ถูกเวียดนามและสยามปกครองครอบงำ อาจจะเกิดการลุกคึกขึ้นมาได้ว่าอีกไม่นานฝรั่งเศสคงจะบุกโจมตีเข้ามาในกัมพูชาเป็นแน่แท้ สิ่งที่สำคัญที่สุดของกัมพูชาคือ การปรับตัวทั้งแบบการยอมรับและการต่อรองกับฝรั่งเศส ภายใต้ฐานคิด การรักษาตัวรอดเป็นยอดดี จึงถูกนำมาปฏิบัติการ เพราะในความเป็นจริงแล้ว กัมพูชาเองก็พยายามที่จะเสนอขอความอารักขาจากฝรั่งเศสมาก่อนหน้านี้แล้วในช่วงที่ถูกเวียดนามปกครอง จึงไม่เป็นการยากเลยที่กัมพูชาจะยอมรับเจ้าอาณานิคมไว้ปกครองตน เป้าหมายของฝรั่งเศสในการควบคุมปกครองกัมพูชาจึงไม่เกิดการต่อต้านจากกษัตริย์ และอีกประการหนึ่งฝรั่งเศสก็ได้อาศัยข้ออ้างการเข้าปกครองกัมพูชาว่าเคยเป็นรัฐบรรณาการของเวียดนาม

การกระทำของกัมพูชาดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่สนับสนุนแนวคิดของสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนเสด็จสวรรคต ที่ทรงตั้งเตือนพระยาศรีสุรยวงค์ (สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงค์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ว่า

“การศึกสงครามข้างญวนข้างพม่าเห็นจะไม่มีแล้ว จะมีอยู่แต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดีอย่าให้เสียที่แก่เขา การงานสิ่งใดของเขาที่คิดควรจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขา แต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว” (ทิพากรวงศ์, 2504 อ้างถึงใน พิริยะ ไกรฤกษ์, 2547, หน้า 1)

การมอบสิ่งของแก่ฝรั่งเศสในครั้งนั้น กัมพูชาเองได้รับการแนะนำวิธีการแลกเปลี่ยนการอยากเป็นผู้อยู่ใต้ความคุ้มครอง”จากมิชชันนารีฝรั่งเศสที่เข้ามาในกัมพูชา ซึ่งการเข้ามาของมิชชันนารีฝรั่งเศสในกัมพูชานั้นจะเข้ามาในเวลาใกล้เคียงกับสยามในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และก็เป็นปฏิบัติการที่มิชชันนารีฝรั่งเศสได้ใช้เป็นแนวคิดเบื้องหลังของการเข้ายึดครองเมืองด้วยการใช้ การสอนศาสนา นำมาเป็นเครื่องมือ ซึ่งปฏิบัติการที่มิชชันนารีใช้นั้นแจกเช่นเดียวกับเวียดนามที่พยายามจะใช้ลัทธิขงจื้อเข้ามาสลายความจงรักภักดีต่อความเชื่อชุดเก่าที่ชาวกัมพูชามี แต่อำนาจที่มีของเวียดนามในขณะนั้นไม่มากเท่ากับที่มาพร้อมกับลัทธิล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส ที่ต้องการกัมพูชามาเติมเต็มให้ดินแดนครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อการประกันความมั่นคงของพรมแดนโคชินไชนาที่ตัวเองครอบครอง (เพ็ญศรี คุ้ม, 2539, หน้า 64) และปฏิบัติการเช่นนี้ก็ได้นำไปใช้กับพื้นที่ที่ลัทธิอาณานิคมต้องการ ไม่ว่าจะเป็น ลาว เวียดนาม พม่า ด้วยเช่นกัน ซึ่งแนวคิดในการครอบครองเมืองดังกล่าว ถูกผลิตและได้รับการรับรองจาก

สภาของฝรั่งเศสเองที่ได้กำหนดข้อผูกพันไว้กับนโยบายในครั้งที่ประชุมสภาก่อนที่ตัวแทนของฝรั่งเศสจะเข้ามาในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยมีกลุ่มผู้แทนที่ต้องการสร้างอาณานิคมในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นฐานการรับรองความชอบธรรม นอกจากนี้ยังมีเหตุผลด้านการขยายดินแดนเพื่อความต้องการในทรัพยากรที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ที่เป็นประเด็นที่ฝรั่งเศสได้ให้น้ำหนักของความสัมพันธ์กับกัมพูชามากเช่นเดียวกัน เพราะ

ประการแรก เขมรเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ฝรั่งเศสหวังว่าแม่น้ำสายนี้อาจจะเป็นทางนำฝรั่งเศสไปสู่ประเทศจีน โดยเฉพาะยูนาน ที่ฝรั่งเศสหวังจะใช้เป็นฐานที่มั่นของตลาดการค้าที่สำคัญ

ประการที่สอง กัมพูชามีทะเลสาบน้ำจืดที่กว้างใหญ่จึงเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการทำประมงที่อาจจะถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของชาวกัมพูชาจึงทำให้กัมพูชามีความสำคัญมากในทางเศรษฐกิจ

ประการสุดท้าย ญวนได้ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. 2405 ฝรั่งเศสจึงหวังที่จะใช้ประเทศกัมพูชาเป็นตัวช่วยส่งเสริมที่สำคัญให้ญวนได้มีฐานะมั่นคงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และจะใช้เป็นบันไดสำหรับการขยายอาณาเขตของตนขึ้นไปทางเวียดนามเหนือ นอกจากนี้กัมพูชายังเป็นศูนย์กลางเสบียงอาหารที่สำคัญ เพราะอุดมไปด้วยสัตว์เลี้ยงไม่ว่าจะเป็น โค กระบือและปลา เป็นต้น สัตว์เลี้ยงเหล่านี้จะเป็นอาหารที่ดีสำหรับทหารฝรั่งเศสในญวนได้ (สุวิทย์ พิภพขาว, 2518, หน้า 8-9)

ดังนั้นเมื่อฝรั่งเศสยึดครองเวียดนามได้แล้วก็เท่ากับว่า ฝรั่งเศสได้ยึดครองกัมพูชาด้วย ซึ่งผลดังกล่าวนี้กัมพูชาที่จะต้องกลายเป็นรัฐบรรณาการให้กับเขาด้วยเช่นกัน ผู้วิจัยจะแยกแยะให้เห็นเป็นภาพความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ ภายใต้กรอบของคำถาม มูลเหตุของกัมพูชาที่ได้กลายเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในช่วงเวลานี้มาจากเหตุผลใด?

จากประเด็นคำถามผู้วิจัยได้แยกแยะเหตุผลของคำตอบเป็นประเด็น ๆ ไว้ดังนี้

กัมพูชากลายกลายเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสมาจากสาเหตุ

1. ความต้องการเป็นผู้ได้รับการคุ้มครอง ประเด็นการกลายเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสนั้น ทางกัมพูชายอมรับในประเด็นดังกล่าวด้วยความยินดี ขณะที่ทางฝรั่งเศสเองก็ได้ตอบสนองความจงรักภักดีของกัมพูชาด้วยการสถาปนาให้เป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส (Protectorate) เติมรูปแบบ ในปี พ.ศ. 2406 ดังที่กัมพูชาต้องการ ประเด็นปัญหาจึงเกิดขึ้นในการกระทำของกัมพูชากับฝรั่งเศสดังกล่าว ซึ่งผู้ที่เปิดประเด็นก็คือสยามที่เป็นผู้สูญเสียผลประโยชน์ที่มีอยู่ในจารีตที่เรียกว่า บรรณาการที่ได้จากกัมพูชา ซึ่งสยามถือว่าการกระทำดังกล่าวของกัมพูชากับฝรั่งเศสเป็นสิ่งที่ไม่สมควรกระทำเป็นอย่างยิ่งในทัศนะของสยาม เพราะทางกัมพูชาเองก็ยังเป็น

รัฐภายใต้บรรณาการของสยามเช่นกัน ควรที่จะเป็นฝ่ายสยามที่จะต้องตกลงกับทางฝรั่งเศสเองว่า สมควรหรือไม่ จึงเกิดการแทรกแซงของสยามภายใต้กรอบของ การมีอำนาจและสิทธิครอบครอง ในเสียมเรียบ พระตะบองที่สยามได้มาในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จาก การอ้างสิทธิเหนือพระตะบอง เสียมเรียบ ของสยามทำให้กัมพูชาเริ่มหันเหที่จะยอมรับอำนาจของ สยามที่มีสิทธิเหนือพระตะบองและเสียมเรียบ ซึ่งการหันมายอมรับในกรอบการอ้างของสยาม ดังกล่าวทำให้กัมพูชาจะต้องมาแสดงตัวว่ายังจงรักภักดีต่อสยามต่อเฉพาะพระพักตร์กษัตริย์สยาม ในกรุงเทพฯ การเตรียมตัวของกัมพูชาในครั้งนั้นข่าวรู้ถึงทางฝรั่งเศสจนทำให้มีการส่งกองกำลัง ทหารเข้ายึดพระราชวังและบังคับให้เจ้านโรดมพรหมบริรักษ์ลงพระนามและแลกเปลี่ยนสัตยาบัน ต่อการยอมรับการคุ้มครองจากฝรั่งเศส (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2524, หน้า 1-2) และทางฝรั่งเศส ได้ตกลงกับสยามเองในประเด็นที่สยามได้ทำกับทางกัมพูชาไว้ในกรณีของเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ พร้อมกันนั้นทางฝรั่งเศสยังให้สยามต้องยอมรับว่ากัมพูชาเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส แลกกับการรับรองพระตะบอง เสียมเรียบ ว่าเป็นเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของสยามและสยาม จะต้องไม่เปิดเผยสนธิสัญญาลับที่ทำไว้กับกัมพูชาด้วยเช่นกัน (ดวงเพ็ญ พันธุ์หงษ์, 2516, หน้า 21)

2. การไม่ยอมรับ รัฐแบบเมืองสองฝ่ายฟ้า ที่มีปรากฏอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ว่า จะเป็น เวียดนามหรือกัมพูชา ทางฝรั่งเศสนั้นยอมรับไม่ได้ จนถึงกับสร้างคำนิยามชุดใหม่ครอบลง ไปว่า “การเป็นเมืองในลักษณะจาริตสวามีภักดีต่อเมืองที่มีอำนาจพร้อมกันสองเมืองแบบสองฝ่าย ฟ้า นั้น เป็นรัฐที่ไร้อารยะ ไร้ซึ่งความเป็นรัฐสมัยใหม่” การจะเป็นรัฐสมัยใหม่เช่นดังฝรั่งเศส จะต้อง มีขอบเขตที่แน่นอนและมีองค์อธิปัตย์แต่เพียงหนึ่งเดียว (ชิบตี บัวคำศรี, 2555, หน้า 22) ซึ่งประเด็น นี้จึงทำให้เห็นถึง “แนวคิด” เกี่ยวกับรัฐที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

3. วิถีโศบายของกัมพูชา ที่ดึงฝรั่งเศสเข้ามาร่วมปฏิสังสรรค์ในดินแดนของตน เพียงเพื่อให้ฝรั่งเศสมาคานอำนาจของสยามกับเวียดนาม ซึ่งก็เป็นผลทำให้กัมพูชาสามารถหลุด ออกจากการถูกพันธนาการที่ยาวนานของสยามและเวียดนามที่จงจำให้พวกเขาอยู่กับการเป็น ประเทศราชหรือเมืองสองฝ่ายฟ้า ซึ่งปฏิบัติการชุดดังกล่าวก็ได้ผล เมื่อฝรั่งเศสก็ตอบสนอง ความตั้งใจของกัมพูชาด้วยการจัดทั้งสยามและเวียดนามออกจากเงื่อนไขพันธนาการให้เหลือเพียง แต่ฝรั่งเศสที่เป็นเจ้าอธิราชเหนือกัมพูชานับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัญญิกา ศรีอุดม, 2548, หน้า 31)

4. การสร้างการยอมรับ การเป็นรัฐในอารักขาของกัมพูชาที่มีต่อสยามและฝรั่งเศสนั้น ฝรั่งเศสได้สร้างเงื่อนไขกับสยามเพื่อให้ยอมรับว่ากัมพูชาก็เป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศส ด้วยการทำ สนธิสัญญาที่ไม่อาจจะปฏิเสธได้ เพราะในขณะทำสัญญา ทางฝรั่งเศสได้นำเรือปืนมิตราย เข้ามายัง แม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อคอยกำกับการทำสัญญาให้สำเร็จไปในทางที่ดี ซึ่งการกระทำดังกล่าวจึงไม่ต่าง

จากการบีบบังคับทางอ้อม และก็ไม่ต่างจากการปล้นที่อยู่ภายใต้การไต่ถามโยบายเรือป็นนั่นเอง (ชำระศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2555, หน้า 28-29) ถึงแม้ฝรั่งเศสจะรับรองเมืองพระตะบอง เสมียนเรียบ ว่าเป็นเมืองภายใต้การปกครองของสยามก็ตาม แต่ฝรั่งเศสก็หาได้ยุติความต้องการที่จะครอบครอง เมืองดังกล่าวให้จงได้จนประสบความสำเร็จในที่สุดเมื่อปี พ.ศ. 2450 ดังจะได้กล่าวในหัวข้อลำดับ ถัดไป

5. ฝรั่งเศสสนใจเมือง พระตะบอง เสมียนเรียบ ของกัมพูชานั้น อองรี มูโอด์ และ บาทหลวงมิชเป็นตัวแทนที่สำคัญ เนื่องจากอองรี มูโอด์ ได้เข้ามายังกัมพูชาและพบเห็น เมืองพระนครที่เสมียนเรียบของเขมรแต่ในขณะนั้นขึ้นตรงต่อสยามมีความอุดมสมบูรณ์ทั้ง ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์กับ ประเทศของตนทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้

พร้อมกันนั้นยังมีบาทหลวงมิช ที่เข้ามาทำการเผยแพร่ศาสนาในกายโรมันคาทอลิกใน กัมพูชาเป็นเวลานานเป็นอีกแรงเสริมหนึ่งของแผนการการเรียกร้องดินแดนจากสยามคืน ซึ่งวิธีการ ของมิชนั้นจะอาศัยกงสุลและกษัตริย์เป็นเครื่องมือ ด้วยการยุยง ดังใจความหนึ่งที่บาทหลวงมิช ได้ใช้กงสุลฝรั่งเศสเป็นฐานปฏิบัติการความว่า

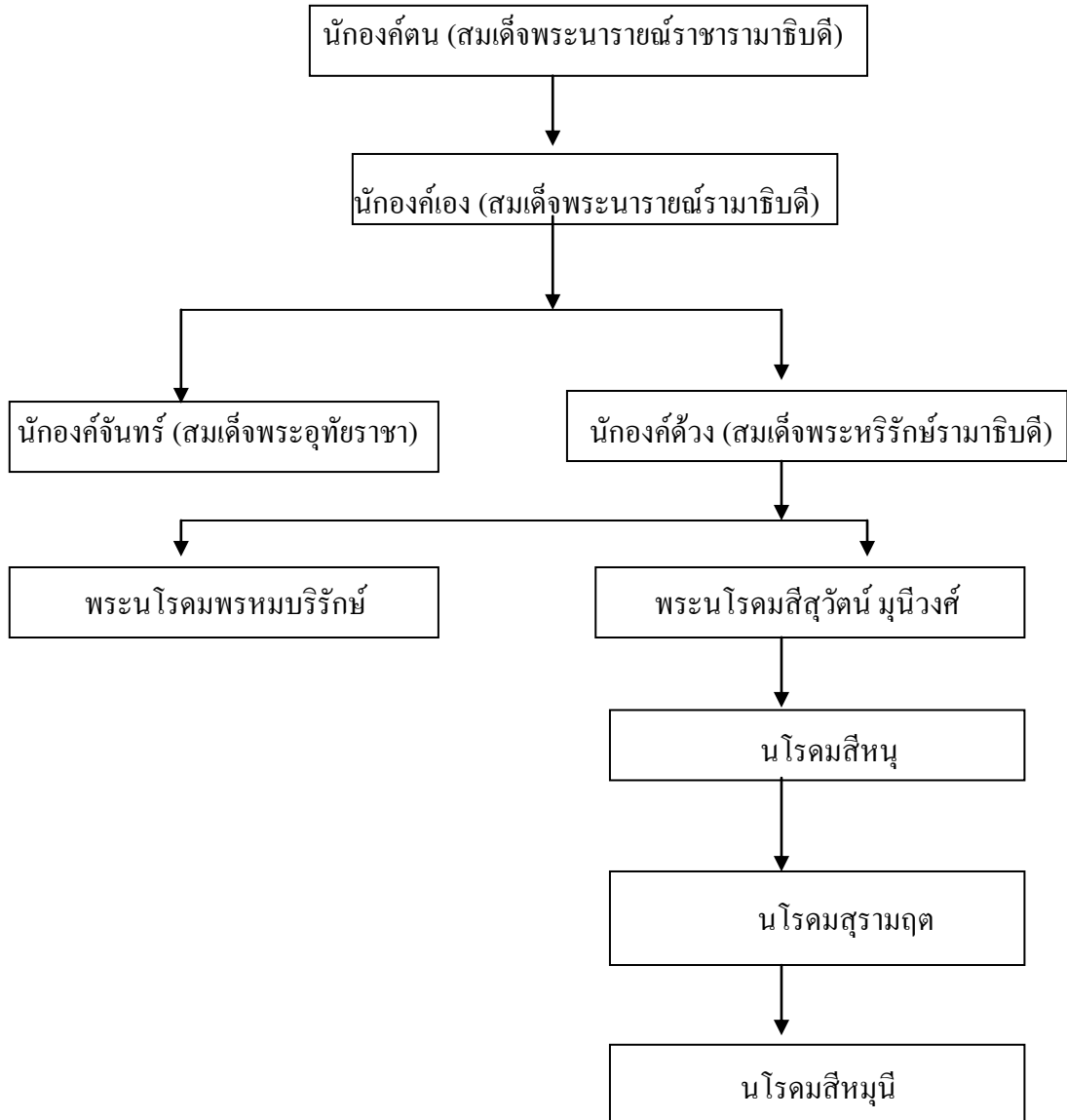
“ข้าพเจ้าขอเสนอความคิดซึ่งท่านจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่ออิทธิพลฝรั่งเศส ได้อย่างมหัศจรรย์ เขมรขึ้นทั้งญวนใต้และขึ้นกับสยาม แต่ทราบเท่าทุกวันนี้สยามเป็นประเทศเดียว เท่านั้นที่มีอิทธิพลที่นี่ (เขมร) ในเมื่อฝรั่งเศสยึดครองญวนใต้ได้แล้ว ยังไม่ถึงเวลาอีกหรือที่จะ เรียกเรื่องสิทธิความเป็นเจ้าอธิราชเหนือเขมร ข้าพเจ้าได้ทราบจากพระโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน เขมรสองพระองค์ก่อนว่า ในเขมรนี้ใคร ๆ ก็อยากจะได้ฝรั่งเศสเป็นผู้คุ้มครองมากกว่ากรุงเทพฯ เราจะมีโอกาสดีกว่านี้เมื่อใดที่จะทำให้สิทธิในการคุ้มครองนี้ใช้การได้และคุณสมบัติ” (เพ็ญศรี คุ้ม, 2554, หน้า 21)

ขณะเดียวกันมิช ยังอาศัยนักกองค้ำดวง (สมเด็จพระหริรัถย์รามธิบดี พระราชบิดาของ สมเด็จพระนโรดม พรหมบริรักษ์) เป็นเครื่องมือทางการเมือง ด้วยการแนะนำนักกองค้ำดวงให้เห็นถึง ความสำคัญของการไม่ถูกควบคุมจากสยามและเวียดนาม การต่อรองของกัมพูชาทั้งเรียกร้องขอ เมืองบางเมืองคืนจากเวียดนาม การสวมักัดทั้งสยามและฝรั่งเศสในคราวเดียวกัน จึงอาจจะถือได้ ว่าทศวรรษที่ 2410 เป็นยุคสมัยที่เกิดการแบ่งดินแดนสยาม และกัมพูชาด้วยกรอบของเขตแดน ชัดเจนมากที่สุดนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา พร้อมกับสร้าง สังคม การเมือง เศรษฐกิจในแบบฝรั่งเศส ให้กับกัมพูชา

ฝรั่งเศสได้มีบทบาททางการเมืองการปกครอง รวมถึงเข้าแทรกแซงกิจการภายในของ กัมพูชา ได้แก่ การแต่งตั้งข้าหลวงฝรั่งเศส และข้าราชการชาวกัมพูชาที่นิยมฝรั่งเศสให้บริหาร

ราชการตามเมืองใหญ่ ๆ การเมืองแบบจารีตของกัมพูชาถูกสั่นคลอนจากฝรั่งเศสอย่างรุนแรง เช่น การปฏิรูประบบจัดเก็บภาษีอากรและทำการถ่ายโอนสิทธิการถือครองที่ดินจากครัวขุนนางมาสู่มือประชาชน ซึ่งทำลายฐานอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของชนชั้นผู้ปกครอง การเข้าไปมีบทบาทสำคัญในระบบราชการของฝรั่งเศส ทำให้เกิดการผูกขาดทางการค้ากอบโกยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ประชาชนกัมพูชาเกิดความไม่พอใจ จนมีการตั้งคำถามถึงความชอบธรรมของฝรั่งเศสในการปกครองกัมพูชา สุดท้ายแล้วกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็น เจ้า ขุนนาง ปลุกเร้าจนเกิดเป็นขบวนการชาตินิยมขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงทศวรรษ 1930-1950 (พ.ศ. 2473-2493) ซึ่งเบื้องหลังการก่อภพภู่นั้นมีสยามที่มีฐานบัญชาการอยู่พระตะบองเป็นตัวบงการที่สำคัญ จนทำให้การปฏิรูปกัมพูชาของฝรั่งเศสต้องยกเลิกไป

แผนภูมิการสืบสันตติวงศ์

ภาพที่ 3-1 การสืบสันตติวงศ์

กัมพูชากับความเป็นสยามภายใต้กรอบของมณฑลบูรพา

ความสัมพันธ์ของสยามกับกัมพูชาเริ่มมุ่งไปที่ความสนใจในพื้นที่ทางกายภาพ ภายหลังจากการเข้ามาของลัทธิล่าอาณานิคม โดยมีฝรั่งเศสเป็นเจ้าภาพหลักในการจัดการความต้องการให้กับกัมพูชาแทบทั้งหมด และนับเป็นช่วงที่สยามถูกกดดันในเรื่องพื้นที่ที่จะต้องมียาเขตที่แน่นอน รัฐชาติและมณฑลเทศาภิบาล จึงเป็นปฏิบัติการที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้สยามมีตำแหน่งแห่งที่ที่ผู้คน ขอบเขตพื้นที่ และอำนาจการปกครองที่ชัดเจนภายใต้กรอบของการเป็นรัฐอิสระที่ปราศจากการถูกควบคุมจากลัทธิล่าอาณานิคม โดยมีอำนาจที่ถูกสร้างจากรัฐกรุงเทพฯ แล้วส่งถ่ายไปสู่เมืองต่าง ๆ ที่รายรอบจุดศูนย์กลางการปกครองและในแต่ละเมืองจะมีผู้แทนของพระมหากษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจเต็มในการปกครองควบคุม มณฑลนั้น ๆ โดยมีแผนที่เป็นสัญลักษณ์ที่สร้างการยอมรับทั้งการเกิดขึ้นของเส้นเขตแดนและตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในขอบเขตของเขตแดนที่ได้กำหนดไว้แล้ว ดังรายละเอียด

พ.ศ. 2411-2433 หลังจากฝรั่งเศสได้กัมพูชาไปจากสยามในปี พ.ศ. 2410 แล้วกลับไม่หยุดความสนใจพื้นที่ในดินแดนอื่น ๆ ที่เป็นของสยาม เพราะฝรั่งเศสรู้ว่าสยามกำลังมีปัญหาเรื่องเขตแดน จึงพยายามเร่งเร้าปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ดังปรากฏในสัญญา ข้อ 4 ของสัญญาเมื่อปี พ.ศ. 2410 ที่ระบุชัดเจนว่า ทั้งสองฝ่ายจะทำการปักปันเขตแดนด้านนี้ให้แล้วเสร็จโดยเร็ว (สุวรรณ สุวรรณ โชติ, 2519, หน้า 140-143) นอกจากนี้ภายในสยามเองยังมีความไม่แน่นอนของเขตแดนที่จะใช้แบ่งผู้คน แบ่งผลประโยชน์ระหว่างเมืองของผู้ปกครองที่ยังแยกกัน การปกครองจึงไร้ซึ่งความเป็นเอกภาพและภราดรภาพดังเช่นเมืองพระตะบองกับสยาม กรอบคิดเรื่องมณฑลจึงถูกนำมาใช้เพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว

ฝรั่งเศสหลังจากได้กัมพูชาไปจากสยามแล้วก็เร่งที่จะปรับเปลี่ยน ปฏิรูปการปกครองของกัมพูชานานาใหญ่ ทั้งทางด้านการจัดเก็บภาษี การสำรวจและความมั่นคง การแต่งตั้งและการบริหารจัดการงานราชการ รวมทั้งการเลิกระบบไพร่ทาส โดยใช้วิธีบังคับให้กษัตริย์นโรดม พรหมบริรักษ์ของกัมพูชาลงนามในสัญญา 17 มิถุนายน พ.ศ. 2427 เพื่อให้อำนาจแก่ฝรั่งเศสในการปฏิรูปการปกครองของกัมพูชาอย่างรอบด้าน ในขณะที่เดียวกันก็ได้ใช้นโยบายถ่ายเทคนเวียดนามเข้าสู่พื้นที่กัมพูชา เพื่อลดทอนกำลังการต่อต้านจากคนพื้นถิ่นที่หวาดกลัวต่ออนาคตของการที่จะอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ซึ่งการกระทำของฝรั่งเศสในครั้งนี้ก็ไม่ต่างจากการล้มล้างจารีตประเพณีของกัมพูชา ที่ฝรั่งเศสต้องการจากกัมพูชาที่เป็นเพียงรัฐในอารักขาให้กลายเป็นอาณานิคม โดยที่องกษัตริย์ของกัมพูชาเกือบจะมีสถานะเป็นเพียงสัญลักษณ์เท่านั้น

ผลสะท้อนที่เกิดขึ้นจากการบังคับของฝรั่งเศสได้ถูกฉายภาพให้เห็นไม่ว่าจะเป็น การเกิดกบฏทั่วราชอาณาจักร ทั้งที่เป็นกบฏเจ้านาย ขุนนาง รวมไปถึงกบฏชาวนาด้วย ผลที่เกิดจากการ

เกิดกบฏที่มีอย่างกว้างขวางทำให้ ชาวกัมพูชาที่ต่อต้านฝรั่งเศสได้นำพากันอพยพมายังพระตะบอง ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของสยามมากกว่า 4 หมื่นคน (ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2555, หน้า 42-43)

การหนีเข้ามาในพระตะบองของชาวกัมพูชาเป็นจำนวนมากส่งผลให้สยามต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อให้สามารถป้องกันการรุกรานของฝรั่งเศสที่จะตามมาด้วยข้ออ้างที่มี ชาวกัมพูชากลุ่มดังกล่าวเป็นเงื่อนไข ดังนั้น กรอบคิดของสยามช่วงนี้ จึงเพื่อมุ่งที่จะป้องกันพระราชอาณาจักรให้พ้นจากการคุกคามจากภายนอกซึ่งก็คือ จักรวรรดินิยมฝรั่งเศส โดยการรวมกลุ่มเมืองที่เกิดปัญหาดังกล่าวเป็นมณฑลบูรพา ประกอบด้วย หัวเมืองชายแดนพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ พนมสก และโปรตเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (हरु่น ศรีเพ็ญ) เป็นข้าหลวงใหญ่ และมีเมืองศรีโสภณ เป็นที่ตั้งที่ทำการมณฑล (ภารดี มหาจันทร์, 2555, หน้า 151) ประเด็นดังกล่าวอาจจะมีข้อสงสัยอยู่ว่า ณ เวลานั้นเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณมีพระยาคชาธรธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) เป็นผู้ปกครองอยู่แล้วเหตุใดจึงไม่ให้ท่านเป็นข้าหลวงใหญ่เสียเลย คงจะไม่ใช่สาเหตุเพียงการป่วยของพระยาคชาธรธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) และความป็นเด็กของพระอภัยพิทักษ์ผู้ที่เป็นบุตรที่จะปกครองมณฑลบูรพาเป็นคนต่อไปเท่านั้น

จากประเด็นดังกล่าว อาจจะเป็นกุศโลบายหนึ่งที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องการวัดความนิยมในตัวพระยาคชาธรธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) ว่า ประชาชนยังจงรักภักดีต่อตัวท่านมากน้อยเพียงใด ด้วยการอาศัยช่วงเวลาที่มีการจัดตั้งมณฑลบูรพา และพระยาคชาธรธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) ก็กำลังป่วย จึงได้ส่งตัวและแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่จากส่วนกลางออกไปปกครองด้วยวาทกรรมการเป็นพี่เลี้ยง โดยมีอำนาจการรับรองจากชุดคำอธิบายการป่วยและยังเด็กเกินให้การสนับสนุนความชอบธรรมให้กับพระองค์ ผลที่เกิดขึ้นจึงไม่เกิดความรุนแรง และอีกข้อสังเกตหนึ่ง เมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณและพนมสก ในครั้งที่อยู่ภายใต้การปกครองของพระยาคชาธรธรณินทร์นั้น ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ที่ปกครองจะตกเป็นของท่านหมด โดยไม่มีการแบ่งปันให้กับรัฐกรุงเทพฯเลย นี่ก็อาจจะเป็นอีกเหตุผลที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องการปรับเปลี่ยนโดยมีนโยบายชุดของมณฑลเทศาภิบาลเป็นเงื่อนไขและมีพระยามหาอำมาตยาธิบดี (हरु่น ศรีเพ็ญ) ที่ได้รับมอบหมายให้เป็นข้าหลวงใหญ่เป็นผู้นำปฏิบัติการดังกล่าวไปใช้ ซึ่งก็ได้ผลจริงเพราะหลังจากพระยาคชาธรธรณินทร์ (เยี่ย อภัยวงศ์) ถึงแก่อสัญกรรมในปี พ.ศ. 2434 รัฐกรุงเทพฯก็เริ่มได้รับผลประโยชน์เป็นต้นมา และยังมีชุดคำอธิบายการแยกเมืองพระตะบองออกเป็นเมืองพระตะบอง เสียมเรียบและศรีโสภณ แต่เดิมเมืองดังกล่าวจะรวมกันเรียกว่า เมืองพระตะบอง มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์เป็นเจ้าประเทศราช แต่ในระยะหลังมาทางกรุงเทพฯ พยายามที่จะตัดพื้นที่ตอนเหนือทะเลสาบออกเป็นเมืองเสียมเรียบโดยให้เจ้าเมือง ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯไม่ขึ้นต่อพระตะบอง ซึ่งเป็นการบ่ง

บอกนัยยะให้เห็นถึงความต้องการที่จะลดทอนอำนาจของเจ้าเมืองพระตะบองนั่นเอง (ข้าราชการดี เพชรเลิศอนันต์, 2555, หน้า 49) ที่จะช่วยสนับสนุนให้อำนาจการอธิบายมีน้ำหนักมากขึ้นอีกด้วย

2. นโยบายแสวงหาอาณานิคมของฝรั่งเศส: วิกฤตการณ์ ร.ศ.112 กัับการกำเนิดของรัฐชาติ และแผนที่

ภาพที่ 3-2 แม่แบบของการอธิบายวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ในมุมมองของสยาม

นโยบายแสวงหาอาณานิคม เป็นกรอบแนวคิดหลักของฝรั่งเศสในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่/ ดินแดนอุษาคเนย์ ซึ่งปัจจัยของการเกิดกรอบแนวคิดชุดดังกล่าวนี้มีที่มาจากหลายปัจจัยด้วยกันไม่ว่าจะเป็น

1. การเมืองภายใน ของฝรั่งเศสที่เป็นผลจากการพ่ายแพ้ในสงครามฟรังโก-ปรัสเซีย (Franco-Prussian War) (ในสงครามนี้ฝ่ายปรัสเซีย (เยอรมัน) ได้รับชัยชนะที่นำมาซึ่งการรวมเยอรมันภายใต้กษัตริย์วิลเฮมที่ 1 แห่งปรัสเซีย (Wilhelm I of Prussia) และเป็นจุดล่มสลายของ

จักรพรรดินโปเลียนที่ 3 (Napoleon III) และเป็นการสิ้นสุดจักรวรรดิฝรั่งเศสที่ 2 และแทนที่ด้วย “สาธารณรัฐฝรั่งเศสที่ 3” (French Third Republic) ตามข้อตกลงที่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายแพ้สงครามนี้ ทำให้เขตของ Alsace และบางส่วนของ Lorraine ต้องตกเป็นของเยอรมัน ซึ่งยังคงสภาพนั้น จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 (World War I) สองแคว้นนี้ได้กลับคืนสู่ฝรั่งเศสตาม สนธิสัญญาแวร์ซาย (Treaty of Versailles) ที่เป็นผลให้ต้องสละแคว้นอัลซาลและลอเรน ในปี พ.ศ. 2413 และฝรั่งเศสต้องจ่ายค่าปฏิกรรมสงครามเป็นเงินถึง 5 พันล้านฟรังก์ (รุ่งพงษ์ ชัยนาม, 2553, หน้า 13)

ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ฝรั่งเศสเสียหายเป็นอันมาก อีกทั้งสงครามกับปรัสเซียที่เป็นเพียงชาติมหาอำนาจชั้นรองยังผลให้ระดับอิทธิพลและชื่อเสียงทางการเมืองในทวีปยุโรปลดลงอย่างหนักหน่วง

ขณะเดียวกันฝรั่งเศสเองก็ยังประสบกับปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำและความปั่นป่วนทางการเมืองภายในระบบกษัตริย์สิ้นสุดลง พร้อมกับการสถาปนาระบบสาธารณรัฐขึ้นมาแทนที่ บรรดานักการเมืองที่สนับสนุนระบบสาธารณรัฐ ได้ทำการโฆษณา โฆษณาแสวงหาอาณานิคม เพื่อใช้เป็นฐานรับรองการฟื้นฟูเกียรติยศและอำนาจของประเทศให้กลับคืนมา (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2509, หน้า 72-73) โดยมีประชาชนเป็นเครื่องมือที่จะทำให้หันเหความสนใจกับปัญหาที่วุ่นวายในประเทศที่มีมาตลอดนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2423 ให้มาสนใจประเด็นของนโยบายดังกล่าว

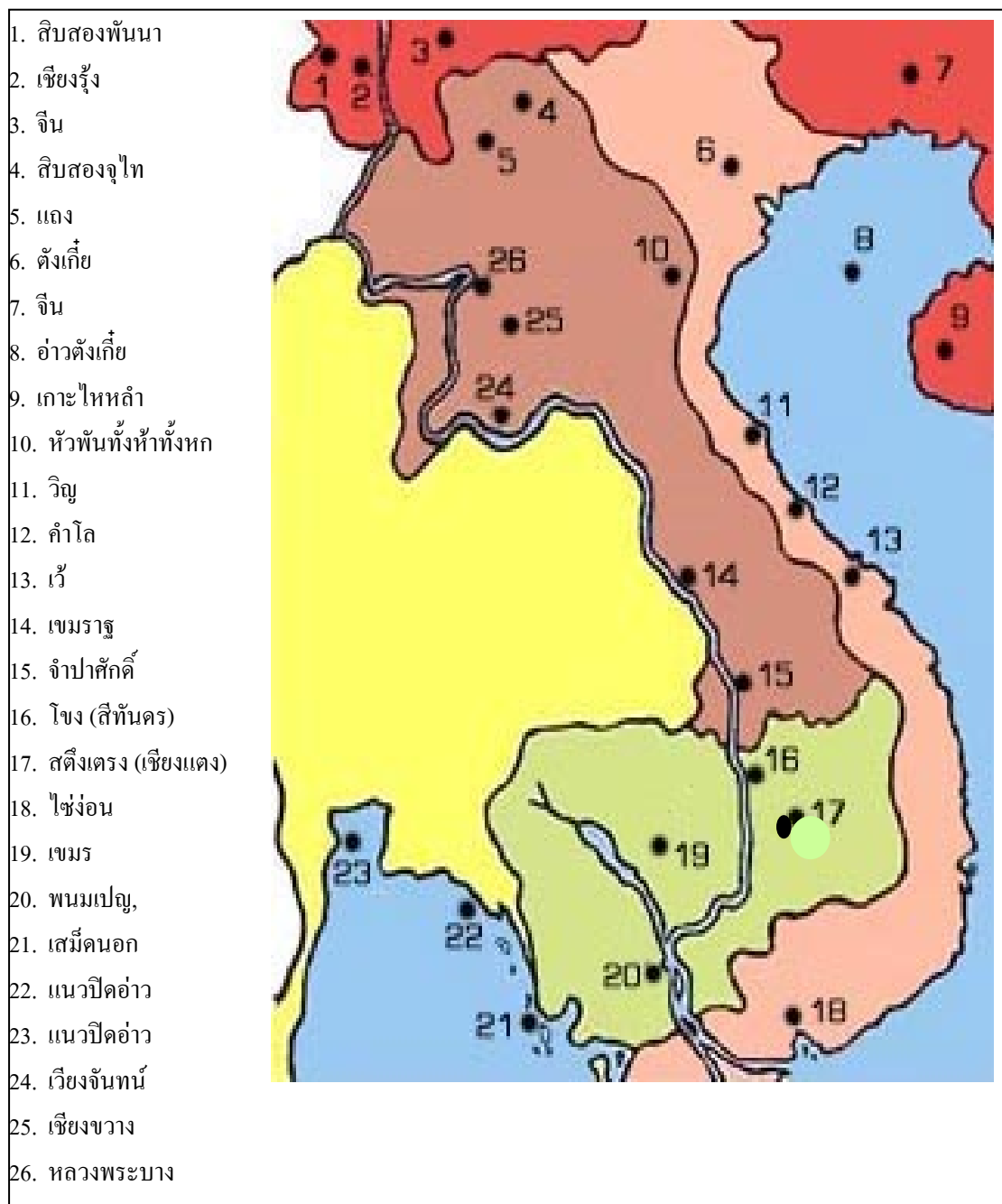
2. ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สนับสนุนนโยบายดังกล่าว เพราะ องค์การศาสนาได้เรียกร้องโดยอาศัยข้ออ้างเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนที่นับถือคริสต์คาทอลิกว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่วัฒนธรรมอันสูงส่งที่มีในชาวคริสต์จะต้องได้รับการนำไปเผยแพร่ให้กับชาวพื้นเมืองที่ยังป่าเถื่อนอยู่ ให้รับรู้และนำไปปฏิบัติสืบทอดต่อไป ดังนั้นคนฝรั่งเศสจึงสมควรที่จะส่งเสริมการหาเมืองที่ป่าเถื่อนเป็นเมืองขึ้น

3. สมาคมภูมิศาสตร์ เป็นหน่วยงานที่จัดตั้งโดยรัฐบาลที่ให้ทุนสนับสนุนการสำรวจดินแดนในที่ต่าง ๆ ที่มีจุดประสงค์แอบแฝงจากแค่ต้องการที่จะเสาะแสวงหาความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์เป็นการหาข้อมูลที่น่ามาสนับสนุนการแสวงหาอาณานิคม

4. อำนาจของอังกฤษที่มีอยู่ในดินแดนอุษาคเนย์ก่อนนี้ เป็นแรงจูงใจให้ฝรั่งเศสมีความต้องการแข่งขัน เพียงเพื่อหวังแบ่งผลประโยชน์ในทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่เพื่อนำไปใช้ในการสนับสนุนนโยบายภายในและภายนอกประเทศ ปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นเหมือนภาพที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังที่เริ่มปรากฏให้เห็นเป็นภาพที่ชัดเจนเมื่อปัญหาความวุ่นวายภายในประเทศสงบลง รัฐบาลฝรั่งเศสได้หันมาดำเนินนโยบายแสวงหาอาณานิคมอย่างจริงจัง (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2516, หน้า 2-5)

นโยบายดังกล่าวของฝรั่งเศสถูกนำไปปฏิบัติการผ่านเครื่องมือหลากหลายชุดทั้งยุโรปและเอเชีย โดยเฉพาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือดินแดนอุษาคเนย์เป็นดินแดนที่รัฐบาลฝรั่งเศสให้การสนับสนุนการเข้ายึดครองให้ตกอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส ด้วยเหตุผลของการเป็นดินแดนที่ไว้วัฒนธรรมสมควรอย่างยิ่งที่จะบ่มเพาะวัฒนธรรมที่สูงส่งของพวกเขาคนลงบนดินแดนแห่งนี้

หลังจากดำเนินนโยบายดังกล่าวกับเวียดนามได้แล้ว เป้าหมายต่อไปคือลาวและสยาม ลาวขณะนั้นยังเป็นรัฐบรรณาการของสยามอยู่ การจะเข้ามาในรัฐอารักขาของเมืองที่ไม่ใช่ของตนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง ประเด็นดังกล่าวฝรั่งเศสก็คงรู้อยู่แต่ใจจึงได้หาวิธีการที่จะสร้างการรับรองความชอบธรรม ความถูกต้องและความเหมาะสมให้เกิดขึ้นในสายตาประชาชนและจากสายตาประเทศอื่น ในการเข้าไปในพื้นที่รัฐอารักขาของสยาม การอาสาเข้าไปช่วยปราบฮ่อในปี พ.ศ. 2428 และ พ.ศ. 2431 ซึ่งฮ่อที่ฝรั่งเศสอาสาเข้าไปปราบเกิดจากการรวมตัวกันของประชาชนชาวจีนที่ต่อต้านรัฐบาลจีนที่มีชื่อว่า กบฏไต้ผิง ถูกทางการจีนปราบจึงหนีลงมาอาศัยอยู่ตามพื้นที่หัวเมืองชายแดนในอารักขาของสยามและเวียดนาม (ฝรั่งเศส) ฮ่อได้รวมตัวกันเป็นกองโจร เข้าก่อกวน ปล้นจี้ ทั้งชาวบ้านและผู้เดินทางตามหัวเมืองชายแดนเป็นประจำ อีกทั้งเมืองชายแดนยังไม่ได้มีการปักปันเขตแดนที่แน่นอน การจัดการปกครองยังทำไม่แล้วเสร็จ จึงเป็นโอกาสที่ฝรั่งเศสจะเข้าแทรกแซงด้วยข้ออ้างต่าง ๆ ได้โดยง่าย

ภาพที่ 3-3 พื้นที่เป้าหมายของฝรั่งเศสในภารกิจการค้าตามนโยบายรัฐบาล

สยามรู้ว่าปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมานั้นคงหนีไม่พ้นมาจากสาเหตุของขอบเขตที่ไม่แน่ชัดของหัวเมืองชายแดนที่อยู่ในอารักขาของตนกับหัวเมืองในอารักขาของฝรั่งเศส สยามจึงเร่งรัดให้

ฝรั่งเศสร่วมกันสำรวจเขตแดนให้แล้วเสร็จโดยเร็วก่อนที่จะเกิดปัญหาชุดใหม่ตามมา แต่ในขณะที่ทั้งสองฝ่ายได้การสำรวจเขตแดนนั้น ก็ได้เกิดการขัดแย้งกันในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรุกเขตแดนซึ่งกันและกัน คณะสำรวจของฝรั่งเศสพยายามชะลอการสำรวจให้ช้าลงด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา เช่น การขอเลื่อนกำหนดการที่จะทำการสำรวจเขตแดนสยามให้แล้วเสร็จด้วยข้ออ้างว่าข้าหลวงสยามตามหัวเมืองชายแดนบางแห่งไม่ยอมส่งเสบียงและจัดหาคนนำทางให้แก่คณะสำรวจ เป็นต้น

เหตุผลที่ทีมสำรวจของฝรั่งเศส(ทีมของนายปาวี)กระทำดังกล่าวก็เพื่อให้ตนเองมีเวลาในการสอดแนมกิจการภายในของสยามและต้องการให้ถึงกำหนดการที่นายปาวีจะต้องเดินทางกลับฝรั่งเศสเพื่อใช้เป็นข้ออ้างในการยุติการปักปันเขตแดนไว้ชั่วคราว (สุวิทย์ ฝึกขาว, 2518, หน้า 50-64)

ขณะเดียวกันทางฝั่งรัฐสภาของฝรั่งเศสก็สนับสนุนการกระทำของรัฐบาลฝรั่งเศสด้วยมติเกือบเป็นเอกฉันท์ในการจัดการปัญหาเรื่องเขตแดนกับสยาม โดยมีเงื่อนไขว่า ให้รัฐบาลใช้วิธีการที่ดีที่สุด ที่จะกระทำให้สำเร็จโดยเร็วและการปฏิบัติการนั้นจะต้องเสียเงินและเสียเลือดเนื้อน้อยที่สุด และในขณะเดียวกันอุปทูตฝรั่งเศสประจำอังกฤษก็ได้ใช้วิธีการใส่ร้ายสยามเพื่อสร้างอำนาจในการยอมรับจากปฏิบัติการที่จะกระทำขึ้นในพื้นที่ เขตแดนและรัฐในอารักขาของสยาม ซึ่งประเด็นที่ฝรั่งเศสนำมาใส่ร้ายสยามนั้นมีบริบทของเวลาตลอด 10 ปี ที่ฝรั่งเศสได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำที่ผิด ๆ และการรุกรานของสยามต่อดินแดนฝรั่งเศส จนทำให้เกิดความยุ่งยากในการปกครองตั้งเกี่ยวของฝรั่งเศส การสร้างปัญหาของสยามเกินกว่าที่ฝรั่งเศสจะทนได้แล้ว ดังนั้นฝรั่งเศสจึงคิดว่าถึงเวลาแล้วที่ฝรั่งเศสจะต้องทำอะไรบ้างแล้ว ที่จะป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงสิทธิของฝรั่งเศสในฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง พร้อมกันนั้นฝรั่งเศสก็พยายามแทรกแซงกิจการภายในทั้งการชักชวนชาวบ้าน นายด่านให้มาอยู่ในความคุ้มครองกับตน การสนับสนุนให้บางเปียน เจ้าพนักงานดูแลท้องที่ของเวียงจันทน์เข้ามาตั้งด่านในพื้นที่อารักขาของสยาม (ทุ่งเชียงคำ เมืองพวน) เป็นต้น (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2516, หน้า 51-58)

ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้น โดยฝรั่งเศสนั้นแสดงให้เห็นว่า เป็นเพียงการเล่นละครเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสที่ตั้งธงมาให้แล้ว คือ การยึดครองเมืองให้ตกเป็นอาณานิคมของตน เพื่อจะอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในดินแดนดังกล่าวส่งไปใช้เป็นค่าปฏิกรรมสงครามในครั้งที่ฝรั่งเศสพ่ายแพ้แก่ปรัสเซียและความอิจฉาที่มีต่ออังกฤษ ในประเด็นการมีอำนาจอิทธิพลในดินแดนแถบนี้มากกว่าตนเอง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2509, หน้า 70) โดยมีนายปาวีมีส่วนเป็นผู้กำกับการอยู่เบื้องหลัง พร้อมกับเป็นตัวแสดงหลักของเรื่องด้วยเช่นกัน

เรื่องราวที่นายปาวีกำกับและร่วมเล่นด้วย”ภาคแรก”ได้จบลงเมื่อล่วงเลยไปถึงปี พ.ศ. 2436 ประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นปมซ่อนอยู่เบื้องหลังในเรื่องถูกนำมาเป็นบทสรุปของภาคแรกที่มีทั้งการใช้เพทุบายชิงไหวชิงพริบไม่ได้ด้วยเล่ห์ก็ต้องเอาด้วยกล การบีบบังคับ การข่มขู่ และจบลงด้วยการปล้นในแบบฉบับของผู้สูงส่งทางวัฒนธรรม สุดท้ายแล้ว ผู้สร้าง (รัฐบาลฝรั่งเศส) และผู้ร่วมแสดง (หัวเมืองชายแดนสยาม) ต่างเกิดความประทับใจ มีรอยยิ้ม ส่วนผู้ร้ายในสายตาของฝรั่งเศส (รัฐบาลสยาม) กลับต้องเสียน้ำตาจากการจากไปในครั้งนี้ของผู้ร่วมแสดงที่ครั้งหนึ่งเคยได้รับการเลี้ยงดู การเอาใจใส่และคอยปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายเรื่อยมา ในขณะเดียวกันการเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ก็เป็นการได้มาซึ่งสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ที่เป็นเครื่องมือสำคัญของฝรั่งเศสใน”ภาคต่อไป”

ผลดีและผลเสียที่เป็นผลมาจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 และส่งผลต่อการสูญเสียดินในปี 2450

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่เป็นผลสำเร็จของการแทรกแซงของฝรั่งเศสในดินแดนสยามภายใต้กรอบคิด เพื่อทำให้นโยบายของรัฐบาลฝรั่งเศสประสบความสำเร็จ ทำให้เกิดทั้งผลด้านดีและด้านไม่ดีกับสยามในเวลานั้นเป็นอย่างมาก เช่น

ด้านดี

1. ได้ส่งผลให้สยามเกิดการปรับตัวครั้งใหญ่ไม่ว่าจะเป็น การรับกระโจนออกจากความคิดในแบบเก่าที่ยึดติดกับเพียงความเป็นสยามผ่านตัวกษัตริย์ไปสู่ความคิดที่ว่าด้วยสยามในความหมายใหม่ต้องประกอบด้วย ผู้คน ขอบเขตพื้นที่และอำนาจอธิปไตยซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้ไม่ต่างอะไรจากการค้นพบตัวตน ของตนเองว่ามีขอบเขตจำกัดเพียงใด จึงเป็นที่มาของความเป็นหนึ่งในแบบรัฐชาติและการมีขอบเขตที่แน่ชัดด้วยแผนที่ พร้อมกับการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลด้วยการรวมเอาเมืองหลาย ๆ เมืองเข้าเป็นมณฑล เพื่อให้ง่ายต่อการปกครองควบคุม โดยมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ได้รับแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง

การเกิดขึ้นของรัฐชาติ มณฑลปราจีนบุรี และแผนที่

การเกิดรัฐชาติของสยามนั้น จุดกำเนิดมาจากการเข้ามาของเจ้าอาณานิคมฝรั่งเศสและอังกฤษที่ต้องการครอบครองพื้นที่ในดินแดนอุษาคเนย์เพื่อผลประโยชน์ในทรัพยากรที่มีอยู่จึงทำให้สยามเกิดปัญหาขึ้น เพราะเขตแดนของสยามในความเป็นจริงนั้น ผู้ปกครอง และข้าราชการของสยามในสมัยก่อนการปฏิรูป ไม่รู้ด้วยซ้ำว่าเขตแดนของตนสิ้นสุดตรงไหน เพราะว่าเขตแดนนั้นคิดจากศูนย์กลาง คิดจากพระราชอำนาจ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ ทั้งขยายกว้างออกและหดแคบเข้ามาไม่น้อยเพียงใดก็ ขึ้นอยู่กับอำนาจบารมีและอิทธิพลทางการทหารและพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ในช่วงเวลานั้น และในบางครั้งพรมแดนอาจผลัดเปลี่ยนไปอยู่ใต้อำนาจของอาณาจักรอื่น ๆ ได้ หรือบางพื้นที่อาจไม่มีอิทธิพลอำนาจของอาณาจักรใดเลย ที่จะเคยแผ่เข้าไป

ถึงมาก่อน ดังนั้นในปี พ.ศ. 2437 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาให้ตั้งมณฑลขึ้น 3 มณฑล ได้แก่ มณฑลปราจีนบุรี มณฑลพิษณุโลก มณฑลราชบุรี ซึ่งมณฑลที่ตั้งขึ้นใหม่นี้โดยเฉพาะ มณฑลปราจีนบุรีนั้นมีเหตุผลส่วนหนึ่งคือเพื่อการป้องกันการรุกรานและรุกคืบเข้ามาของจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสที่ในขณะนั้นมีอำนาจควบคุมอยู่ในกัมพูชา และปี พ.ศ. 2443 ได้ยุบอำเภอหาดทรายไปรวมกับเมืองกบินทร์บุรีเป็นอำเภอเมืองกบินทร์บุรี พร้อมกับตั้งด่านสระแก้ว เมืองวัฒนานคร และเมืองอรัญประเทศ เป็นกิ่งอำเภอ ขึ้นกับอำเภอเมืองกบินทร์ (การดี มหาจันทร์, 2555, หน้า 161)

สยามเองหลังจากถูกกำหนดขอบเขตทางกายภาพที่ไม่ต่างจากการถูกควบคุมร่างกายจากการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ภายใต้อำนาจของสนธิสัญญา พ.ศ. 2447 และสนธิสัญญา พ.ศ. 2450 ทำให้เกิดแผนที่สยาม-กัมพูชาขึ้นและพิมพ์สำเร็จครั้งแรกในปี พ.ศ. 2451 (อัครพงษ์ คำคุณ, 2552, หน้า 1-7)

กาลต่อมาแผนที่ ซึ่งเป็นเครื่องมือหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ถูกนำเข้ามาโดยเจ้าอาณานิคมได้กลายเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ เป็นมรดกแห่งลัทธิอาณานิคม เป็นมรดกของการพูดถึงการเสียดินแดนและการได้ดินแดนในเวลาต่อมา และการแสดงอำนาจของการเป็นเจ้าของพื้นที่ในครั้งที่รัฐโบราณนั้นผู้ปกครองจะอาศัยอำนาจที่ส่งไปกับการเข้าไปเก็บภาษีของเจ้าหน้าที่ที่ผู้ปกครองส่งไป ซึ่งการปฏิบัติการเช่นนี้เป็นตัวแสดงให้เห็นถึงขอบเขตพื้นที่ที่ควบคุมของรัฐด้วย เมื่อแผนที่เข้ามาครอบครองความชอบธรรม อำนาจดังเช่นที่เคยมีก็ได้สิ้นสุดลงไปด้วยเช่นกัน

จากเหตุผลที่ส่งผลต่อประเด็นการปรับตัวของสยามในครั้งนี้ผู้วิจัยมองว่าก็เพื่อเชื่อมโยงระยะเวลาให้กับพระตะบอง เสียมเรียบ ในการเป็นรัฐในอารักขาของสยามให้นานที่สุด

2. อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ การเข้ามาของฝรั่งเศสที่หวังเป็นประเทศเจ้าอาณานิคมในดินแดนราชรอบสยามนั้นก็เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการปรับตัวภายในรัฐสยาม ซึ่งแต่ก่อนสยามมีระบอบการปกครองที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นราชาธิปไตยแบบโบราณที่เข้มข้น มาสู่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แบบรัฐสมัยใหม่ พร้อมกับเป็นการเปิดความคิดให้กับการยอมรับในความศิวิไลซ์ทั้งทางความคิด วัฒนธรรมอย่างตะวันตกที่ถูกนำพามาพร้อมกับลัทธิอาณานิคมดังกล่าว

3. อังกฤษได้เปิดเผยสิ่งจอมปลอมที่ปิดบังไว้ในการไม่ให้ความช่วยเหลือสยามเลยในยามที่สยามต้องการความช่วยเหลืออย่างมาก แต่อังกฤษกลับปกป้องเฉพาะผลประโยชน์ของคนที่มืออยู่รายรอบพื้นที่ที่ฝรั่งเศสต้องการไม่ว่าจะเป็นการสร้างข้อตกลงเรื่องการให้สยามเป็นรัฐกันชนในบริเวณลุ่มน้ำโขงตอนบน (เพ็ญศรี คุ้ม, 2554, หน้า 73-75) และยังส่งเสริมให้ฝรั่งเศสเข้ายึดครอง

พื้นที่ดังที่ฝรั่งเศสขอมา ซึ่งประเด็นนี้สยามไม่ได้ถูกคิดว่าการเข้ามาของอังกฤษตั้งแต่ต้นนั้นก็หวังเพียงครอบครองผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่เขาเท่านั้นทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา เป็นต้น
ด้านไม่ดี

1. ทำให้สยามมีพื้นที่ของหัวเมืองที่อยู่ในอารักขาลดจำนวนลง ส่งผลให้สยามขาดผลประโยชน์ที่เคยได้จากการเป็นผู้คุ้มครองให้กับหัวเมืองเหล่านั้น
2. ฝรั่งเศสได้อาศัยช่องโหว่ของสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 มาเป็นเครื่องมือต่อรองร่วมกับการแทรกแซงใหม่อีกครั้งหนึ่ง หลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ผ่านไปได้ไม่นาน ซึ่งปฏิบัติการของฝรั่งเศสครั้งนี้มี พระตะบอง เสียมเรียบกลายเป็นเงื่อนไขหลักของการแทรกแซง ภายใต้ฐานคิดของการแทรกแซงในแบบปฏิบัติการสร้างปัญหาเพื่อให้เกิดการต่อรอง หลังจากที่เคยใช้วิธีการแทรกแซงดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่เป็นรัฐบรรณาการของสยามมาก่อน แต่ประเด็นการแทรกแซงของฝรั่งเศสในครั้งนี้ได้ปรับเปลี่ยนเพียงพื้นที่และวิธีการที่จะช่วยสนับสนุนตนให้เกิดความชอบธรรมผ่านสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 ให้การหนุนหลังโดยมุ่งไปตรงรอยแยกที่ตนได้สร้างไว้ของสนธิสัญญา ข้อที่ 3, 4, 5, 7 และ 8 ในสนธิสัญญาฉบับ ร.ศ. 112 ที่มีใจความว่า

ข้อ 3 คอเวอนเมนต์สยามจะไม่ก่อสร้าง ด่าน ค่าย คู ที่อยู่ของพลทหารในแขวงเมือง พระตะบอง และเมืองเสียมเรียบ และในจังหวัด 25 กิโลเมตร (625 เส้น) บนฝั่งขวาของฝัก ตะวันตกแม่น้ำโขง

ข้อ 4 ในจังหวัดซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ 3 นั้น บรรดาการลาดตระเวนรักษาจะมีแต่กองตระเวนเจ้าพนักงานเมืองนั้น ๆ กับคนใช้เป็นกำลัง แต่เพียงที่จำเป็นแท้และทำการตามอย่าง เช่น เคยรักษาเป็นธรรมเนียมในที่นั้น จะไม่มีพลประจำ ฤาพลเกณฑ์สรรพด้วยอาวุธเป็นทหารอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งอยู่ในที่นั้นด้วย

ข้อ 5 คอเวอนเมนต์สยามจะรับปรึกษากับคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสภายในกำหนดหกเดือน และคอเวอนเมนต์สยามจะไม่เก็บภาษีสินค้าขาเข้าออกในจังหวัดที่ได้กล่าวไว้ในข้อ 3 จนกว่าจะ ได้ตกลงกัน คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะทำได้ตอบแทนให้เหมือนกัน ในสิ่งของที่เกิดจากจังหวัดที่กล่าวนี้สืบต่อไป

ข้อ 7 คนชาวเมืองฝรั่งเศสก็ดี คนในบังคับฤาคนที่อยู่ในปกครองของฝรั่งเศสก็ดีไปมาค้าขายได้โดยสะดวกในตำบลซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในข้อ 3 เมื่อถือหนังสือเดินทางของเจ้าพนักงานฝรั่งเศสในตำบลนั้น ฝ่ายราษฎรในจังหวัด อันได้กล่าวไว้นี้จะได้รับผลเป็นการตอบแทนอย่างเดียวกันด้วยเหมือนกัน

ข้อ 8 คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะตั้งกงสุลไว้ในที่ใด ๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็นการสมควร

แก่ประโยชน์ของคน ผู้อยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศสและมีที่เมืองนครราชสีมา และเมืองน่าน เป็นต้น (สุพัฒศรี วรสาขันธ์, 2520, หน้า 91)

จากสนธิสัญญาฉบับดังกล่าวนำมาซึ่งการตีความของฝรั่งเศสเพื่อใช้เป็นประเด็นการแทรกแซง ไม่ว่าจะเป็น การใช้ข้อผูกมัดและช่องว่างจากสนธิสัญญา เช่น การใช้สัญญาข้อ 3, 4 ในการเป็นเขตปลอดทหารของพระตะบอง เสียมเรียบ มาก่่าวหาสยามว่า ป้องกันชายแดนไม่ดี จึงเป็นช่องทางให้กลับใจเข้ามาปล้นและลักช้างที่เป็นพาหนะในการเดินของฝ่ายตน แล้วโยนความผิดให้กับทางสยาม ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาการโต้แย้งกับทางฝ่ายฝรั่งเศสอยู่เป็นประจำ ส่วนใหญ่สยามจะเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบด้วยข้ออ้างตามสนธิสัญญาของการมีสิทธิในการเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศสที่สยามไม่สามารถที่จะจัดการได้เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อเกิดปัญหาผู้คนส่วนใหญ่จะกล่าวอ้างสนธิสัญญาของการมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในการเป็นคนในบังคับของฝรั่งเศสเพื่อใช้สิทธิสภาพทางการศาล ที่ความผิดทุกอย่างจะถูกตัดสินด้วยศาลของฝรั่งเศสเท่านั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ เมื่อคนที่อยู่ในอาณาเขตที่เป็นของสยามทำผิดก็จะวิ่งไปขอขึ้นกับฝรั่งเศสอยู่เป็นประจำ เพื่อหนีความผิดจากสยาม ซึ่งก็พบเห็นอยู่ตลอด (สุวิทย์ ฟ้าขาว, 2518, หน้า 234-239)

3. ยังมีประเด็นของคนในบังคับก็ถูกฝรั่งเศสนำมาใช้ขยายขอบเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส โดยมีสถานกงสุลฝรั่งเศสที่เมืองพระตะบองเป็นกองบัญชาการ ทางฝรั่งเศสก็พยายามที่จะเกลี้ยกล่อมและบีบบังคับให้ลูกทาส ลูกหนี้ของคนสยาม กรมการเมือง คนจีน พ่อค้าชาวจีน และผู้ร้ายให้เข้ามาเป็นคนในบังคับของตน ซึ่งการดำเนินงานต่าง ๆ ของกงสุลเมืองพระตะบองนี้จะอยู่ภายใต้คำสั่งของรัฐบาลฝรั่งเศส พร้อมกันนั้นทางฝรั่งเศสยังมีการสร้างเรื่องใส่ร้ายผู้ปกครองเมือง โดยเรื่องส่วนใหญ่จะใช้ข้ออ้างของสนธิสัญญามาเป็นขอบเขตจนสร้างความขัดแย้งกับสยามผ่านทางเจ้าเมืองพระตะบอง เสียมเรียบอยู่เรื่อย ๆ การเกิดข้อพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในช่วงนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการใช้วิธีการยื่นมือทำลายฝ่ายตรงข้ามและยังเป็นวิธีการทางจิตวิทยาหรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นยุคสงครามเย็นในบริบทขณะนั้นของความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่มีพื้นที่ทางกายภาพเป็นเงื่อนไขเดิมพัน

4. ประเด็นที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากกับการสูญเสียที่ตามมาหลังจากการทำสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 สิ้นสุดลงคือ การไม่ยอมถอนทหารฝรั่งเศสออกจากจันทบุรี ทหารฝรั่งเศสกลุ่มนี้เข้ามาในจันทบุรีครั้งที่เกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ.112 ที่ฝรั่งเศสได้ใช้ยุทธการดาวกระจายบุกเข้าในพื้นที่ต่าง ๆ ของสยามทั้งทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กรุงเทพฯ และเมืองจันทบุรี ซึ่งการบุกเข้าไปในเมืองจันทบุรีนั้น ฝรั่งเศสได้ใช้กองกำลังทหารเข้าไปตั้งค่ายประจำการภายในเมืองจันทบุรี เพื่อส่งสัญญาณให้ทางฝ่ายสยามได้รับรู้ว่าพวกเขาครอบครองอริปไตยในพื้นที่ดังกล่าวแล้ว

ซึ่งการปฏิบัติการในครั้งนี้ของฝรั่งเศสก็ด้วยความประสงค์ที่จะใช้เมืองจันทบุรีเป็นเวทีต่อรองกับทางสยามด้วยเงื่อนไขที่สยามจะต้องร้องขอให้ฝ่ายตนถอนทหารออกจากพื้นที่เมืองจันทบุรี ซึ่งก็เป็นไปดังที่ทางฝรั่งเศสได้คาดการณ์ไว้ สยามพยายามเจรจาขอให้ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรี โดยมีเงื่อนไขว่าสยามพร้อมที่จะยกเมืองหลวงพระบางฝ่งขวาม โน ไพร และจำปาศักดิ์ให้กับฝรั่งเศส แต่การเจรจาในครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ อาจจะเนื่องจากครั้งที่ทางฝรั่งเศสตั้งไว้ใน การเข้ายึดเมืองจันทบุรีนั้นหาใช่เมืองดังกล่าว แต่เป็นพระตะบอง เสียมเรียบและศรีโสภณต่างหาก การแลกเปลี่ยนของสยามกับฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นในครั้งต่อมาสยามยอมยกตราด ด่านซ้าย และฝ่งขวาแม่น้ำโขงเพื่อแลกกับการถอนทหารฝรั่งเศสออกจากจันทบุรี ซึ่งก็เป็นผลสำเร็จของการแลกเปลี่ยนชุดแรก ด้วยเงื่อนไขที่มีเพียงการถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรีเท่านั้น การแลกเปลี่ยนชุดนี้จึงเป็นเพียงเพื่อการรักษาอิสรภาพของพระตะบองและเสียมเรียบให้ยาวนานขึ้นเท่านั้น (สุวรรณ สุวรรณโชติ, 2519, หน้า 36-40)

การแลกเปลี่ยนชุดที่สองเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2450 คือ การแลกเปลี่ยนพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ กับด่านซ้ายและตราดพร้อมกับเงื่อนไขในเรื่องคนในบังคับของฝรั่งเศส ภายใต้กรอบของสนธิสัญญาในวันที่ 23 เดือนมีนาคม พ.ศ. 2450 จึงเป็นการยุติปัญหาที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้ง ร.ศ.112 อีกประการหนึ่งอาจจะเนื่องด้วยสนธิสัญญานี้ได้มีผลดีต่อฝรั่งเศสในเรื่องดินแดน จนเป็นที่พอใจของพรรคการเมืองที่เรียกว่า พรรคนิยมอาณานิคมของฝรั่งเศส ซึ่งนักการเมืองของพรรคนี้กุมเสียงในสภาไว้มากและก็ใช้นโยบายการล่าอาณานิคมสร้างคะแนนนิยมให้กับพวกตนซึ่งการได้ฝ่งซ้ายแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2436 และ มณฑลบูรพา ในปี พ.ศ. 2450 จึงสมดังที่พวกเขาได้ตั้งใจไว้ (สุวิทย์ พักขาว, 2518, หน้า 297)

ประเด็นการแลกเปลี่ยนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสที่เกิดขึ้นถึงสองครั้งนั้น ผู้วิจัยมองว่า สยามเองก็รู้อยู่แก่ใจมาเป็นเวลานานแล้วว่าฝรั่งเศสต้องการพื้นที่ส่วนไหน แต่พยายามที่จะสร้างชุดการแลกเปลี่ยนเป็นระดับของความสำคัญของพื้นที่ที่จะแลกเปลี่ยนในแบบลองแลดูเพื่อเขายอม และอีกประการหนึ่งก็เพื่อหวังเหนี่ยวให้ระยะเวลายืดออกไปเพื่อสยามจะได้ใช้ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นแสวงหาชาติที่มีอำนาจพอที่จะมาช่วยในการต่อรองกับฝรั่งเศสได้ แต่ฝรั่งเศสเหมือนกับจะรู้ทันสยาม อาจจะเนื่องด้วยฝรั่งเศสเคยมีประสบการณ์จากวิธีการเช่นนี้ของสยามที่เคยปฏิบัติการในครั้ง สมัยกรุงศรีอยุธยา กับข้างฝ่ายตน (จอห์น เอฟ เคตส์, 2520, หน้า 176-178) จึงทำให้ไม่พอใจเพิ่มขึ้นอีกหน้าซึ้งยังยึดเอาพื้นที่ชุดแรกที่นำมาเสนอไปโดยไม่มีเงื่อนไขต่อรองพร้อมกับบรเวณโขงจากฝ่งสยามที่จะนำมาเป็นข้อตกลงในการแลกเปลี่ยนซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องการเป็นจุดประสงค์หลักที่จะเกิดขึ้นในการแลกเปลี่ยนครั้งนี้ ซึ่งก็ไม่ผิดหวัง สยามได้ยื่นเงื่อนไขของพื้นที่ชุดที่สองที่เป็นมณฑลบูรพาที่ประกอบด้วย บัตตูมบอง (ไทยเรียก พระตะบอง) เสียมเรียบ (ไทยเรียก เสียมราฐ)

(ที่มาของคำว่า เสียมเรียบ (Siam Reap) พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กับพระจักรพรรดิพงษ์ (จาด) ระบุว่าใน พ.ศ. 2079 สมัยพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาได้ส่งทัพไปตีเมืองละแวกในเขมร แต่แพ้เขมรต้องเสียกำลังพลและช้างม้าจึงเป็นที่มาของการเล่ากันว่าเขมรได้เรียกบริเวณเมืองที่กองทัพกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ว่า เสียมเรียบ (Siam Reap) หรือเสียมราบ และ เซรียไซท์วณ (ไทยเรียก ศรีโสภณ) (ชิบตี บัวคำศรี, 2547, หน้า 78)

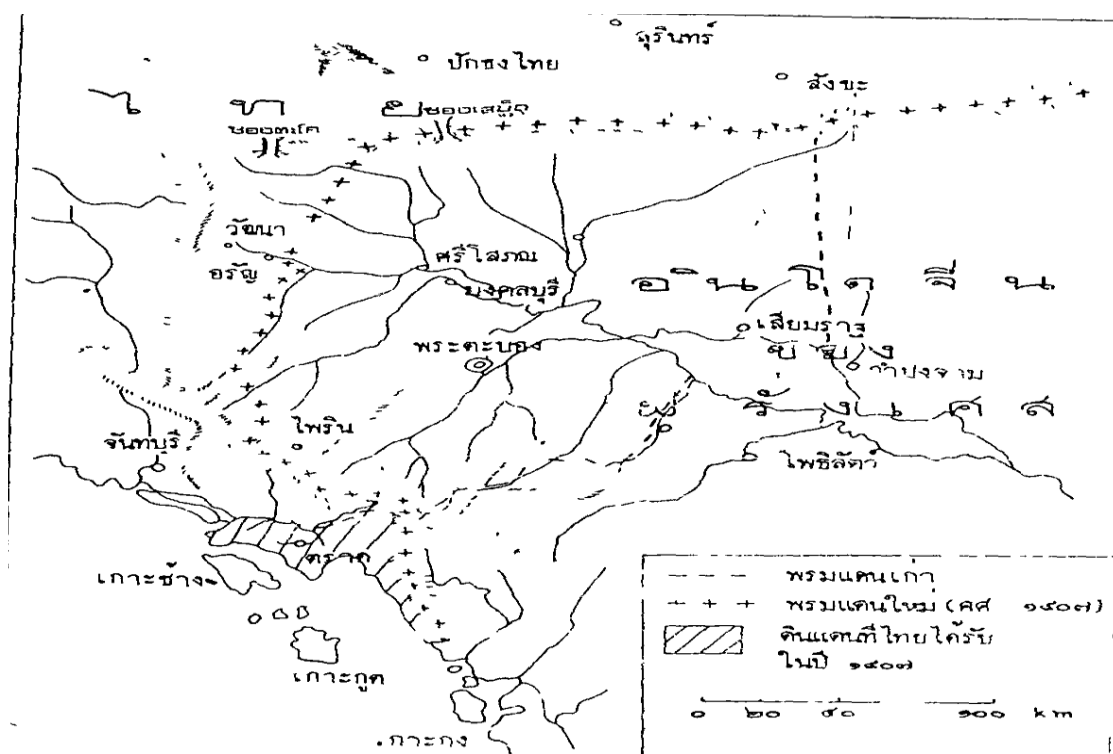
การเจรจาจึงเป็นไปอย่างราบรื่น เพราะเป็นพื้นที่ที่ฝรั่งเศสต้องการอยู่แล้ว การเจรจาแลกเปลี่ยนในครั้งนี้ของสยามจึงไม่ต่างจากการอยู่ภายใต้สภาพจำยอม โดยคชภูทำให้กัมพูชาในสมัยนั้นมีอาณาเขตใกล้เคียงกับที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน (सानติ ภัคคีคำ, 2552, หน้า 138)

กำเนิดพรมแดน: แผนที่และการเป็นเมืองชายแดนของปราจีนบุรี

จากสนธิสัญญาดังกล่าว ได้มีการทำสัญญาการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศส จนเป็นผลให้เกิดการแบ่งแยกผู้คน พื้นที่ ออกเป็น 2 ชุดที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสยาม และฝรั่งเศสนอกจากนี้การกลายเป็นเมืองชายแดนก็ถูกแทนที่ด้วยชุดคำอธิบายที่มีกรอบของแผนที่ก็เริ่มปรากฏขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน ซึ่งชุดคำอธิบายดังกล่าวนี้มีที่มาจนกลายเป็นเครื่องมือที่รัฐได้ใช้เป็นเครื่องมือการแบ่งแยก ดังรายละเอียด

การแก้ไขปัญหาคความไม่แน่นอนของขอบเขตพื้นที่ที่เป็นของสยามกับฝรั่งเศส โดยใช้กรอบของสนธิสัญญาที่ทำขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2450 ภายได้สัญญาข้อ 4 นั้น เป็นสัญญาที่ถูกนำไปใช้ด้วยการใช้อำนาจปฏิบัติการผ่านทางกรรมการร่วมปักปันเขตแดน ที่มีการทำงานร่วมกัน 1 ชุด ประกอบด้วยนายทหารและเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามและฝรั่งเศสทำหน้าที่ปักปันเขตแดนตามที่ได้กำหนดไว้ในสนธิสัญญาในการปักปันเขตแดนนั้น จึงเกิดการทำสัญญาว่าด้วยการปักปันเขตแดนของสยามกับฝรั่งเศส การปักปันเขตแดนในครั้งนั้นกรรมการฝ่ายสยามมี 2 ชุด ภายได้เขตแดนตามที่กำหนดไว้ในสัญญาข้อ 2 ที่สรุปว่า

“เขตแดนระหว่างเมืองปราจีนบุรีกับมณฑลเขมรนั้น ในบริเวณที่เป็นลำน้ำศรีโสภณต่อไปจนถึงลำน้ำนี้ประมาณสิบกิโลเมตรห่างจากเมืองอรัญประเทศตรงขึ้นไปถึงเขาดงรักซึ่งจะผ่านช่องตะโกกับช่องสะเม็ด โดยที่ช่องเขาตะโกในเมืองอรัญเป็นของสยามแต่ช่องสะเม็ดเป็นของฝรั่งเศสนั่นเอง” (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 213-214) ดังภาพที่ 3-4 ที่แสดงแผนที่พรมแดนใหม่ภายได้สัญญาข้อ 2

ภาพที่ 3-4 แผนที่พรมแดนใหม่ภายใต้สัญญาข้อ 2

การเสียดินแดน”จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาในทัศนะของสมเด็จพระยา
ดำรงราชานุภาพที่ ประพัฒน์ ตรินรงค์ได้นำมาเรียบเรียงไว้ในงาน พระชีวประวัติและงาน
ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ พระองค์ทรงเห็นว่า

“จริงอยู่ที่ไทยต้องเสียดินแดนไปบ้าง แต่เป็นดินแดนที่ไม่เคยเป็นของไทยจริง ๆ
แต่โบราณมาและซ้ำร้ายที่เป็นดินแดนเช่นเชื้อโรคภัย ถ้ายังติดอยู่กับร่างกายคือประเทศไทยเสีย
ต่อไป พาให้โรคเรื้อรังต้องเยียวยารักษา เสียทรัพย์ เปลืองชีวิต เปลืองกำลังและอาจทำให้
อวัยวะส่วนที่ติดเชื้อโรคต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด ตามประวัติที่เป็นมาแล้วรัฐบาลไทยต้องรับผิดชอบ
ต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในดินแดนส่วนนั้นทุกอย่าง แต่รัฐบาลไม่มีอำนาจบังคับบัญชาปกครอง
แต่อย่างใด รัฐบาลไทยมีแต่รับผิดชอบ ไม่มีรับชอบเลยแต่ไหนแต่ไรมา ส่วนทางข้างคุณประโยชน์ที่เรา
ได้นั้นก็คือ ตัดเชื้อโรคร้ายให้สูญขาดสิ้นไป ไม่ให้ลุกลามติดต่อถึงอวัยวะร่างกายและบ้านเมือง
(ประพัฒน์ ตรินรงค์, 2515, หน้า 339-340 อ้างถึงใน สวรรค์ สุวรรณโชติ, 2519, หน้า 45-46)

การแสดงทัศนะดังกล่าวของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพอาจเป็นเพราะพระองค์
ทรงต้องการสร้างความเชื่อมั่นและขวัญกำลังใจให้กับเจ้า ขุนนาง ที่ในขณะนั้นเสียขวัญไปกับ

วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่เกิดขึ้น ซึ่งวิธีการสร้างคำอธิบายดังกล่าวนั้นก็เพื่อป้องกัน วิกฤตขวัญกำลังใจ ในหมู่ชนชั้นปกครองสยาม (ชงชัย วินิจจะกุล, 2544, หน้า 12)

การสร้างขวัญกำลังใจ เป็นการสร้างความจงรักภักดีให้เกิดขึ้นกับผู้ทิ้งรักภักดีในสยาม ที่สำคัญคือเพื่อรับรองอำนาจของกษัตริย์ที่มีอยู่ในรัฐชาติสยาม และการสร้างขวัญกำลังใจยังเป็นเครื่องมือที่ต้องการให้เกิดการยึดโยง ผู้คนเข้าด้วยกัน เพื่อประโยชน์ในทางการเมือง การปกครอง คำถามคือ ทำไมเจ้าต้องออกมาสร้างขวัญกำลังใจ? ประเด็นดังกล่าวนี้อาจจะใช้แนวคิด รัฐนาฏกรรม (Theatrical state) นิธิ เอียวศรีวงศ์ มาฉายภาพให้มองเห็น ซึ่งแนวคิด รัฐนาฏกรรม จะเน้นที่ตัวนักแสดงหลักและสถานที่แสดง ดังเช่น พระราชาคือสัญลักษณ์แห่งความยิ่งใหญ่ โดยมีรัฐคือ โรงละคร มีหน้าที่แสดงแสดงความยิ่งใหญ่ ความรุ่งเรือง บารมีอันเปี่ยมล้นของ พระราชา ความมีพลังอำนาจในการอุปถัมภ์ค้ำจุน รวมทั้งการจำลองอำนาจในจักรวาลออกมา เป็นรูปธรรมบนพื้นโลกในขนาดที่ย่อส่วนลงมา (เช่น มีพระศิวนหรือพระอินทร์ และเหล่าเทพบริวารคอยรับใช้) การแสดงดังกล่าวนี้ไม่ได้มีเหตุมาจากการที่พระราชายกตัวเองเป็นพระเจ้าเท่านั้น แต่ระเบียบของจักรวาลคือระเบียบของโลกละคร ที่รัฐแสดงให้ดูนี้ คือการยืนยันระเบียบที่ทำให้ประชาชนอุ่นใจว่า ตัวจะสามารถมีชีวิตอย่างมั่นคง (แปลว่าไม่เปลี่ยนแปลง) และอย่างมีความสุขตามอัศภาพ คือสุขทุกข์ตามสถานภาพของตนเอง (ไม่ใช่สุขเท่า ๆ กัน) ความยิ่งใหญ่ของพระราชาในนาฏกรรมที่แสดงให้ดู จึงทำให้ชาวบ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของความยิ่งใหญ่ขนาดนั้นด้วย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555)

ดังนั้น จึงอาจจะสรุปได้ว่าผลที่มาจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่ส่งผลต่อการสูญเสีย มณฑลบูรพาใน ปี พ.ศ. 2450 แสดงให้เห็นถึง ความพยายามของฝรั่งเศสที่จะขยายอำนาจของตน เข้าสู่พื้นที่ที่อยู่ในการปกครองของสยาม โดยมีข้อสนธิสัญญาฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 เป็นเครื่องมือต่อรองความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส โดยมีพื้นที่ของมณฑลบูรพา เป็นรางวัลที่จะได้จากการลงทุน ซึ่งก็ประสบผลสำเร็จเมื่อสยามเห็นว่าไม่อาจที่จะรั้งให้ดินแดนพระตะบอง เสียมเรียบอยู่ในการครอบครองของตนต่อไปได้จึงต้องยอมสละดินแดนมณฑลบูรพาให้กับฝรั่งเศสในที่สุดเมื่อปี พ.ศ. 2450

นอกจากนี้ยังมีสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมายที่ทำให้ต้องสละดินแดนมณฑลบูรพาไม่ว่าจะเป็น

1. การติดต่อสื่อสาร เพราะการติดต่อสื่อสารระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองชายแดน เช่น พระตะบอง ส่วนใหญ่จะใช้เรือเร็ว ม้าเร็ว เเกวียน จึงเกิดปัญหาอยู่เป็นประจำที่เกิดจากตัวของวิธีการสื่อสารเองและที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่เป็นคน สัตว์ ปราภฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ เช่น ระยะเวลาที่ใช้ในการเดินทางและสภาพภูมิประเทศทางกายภาพ ดังลำดับวิธีการดังนี้ วิธีที่ 1 เส้นทางคมนาคม จากกรุงเทพฯ ต้องใช้เส้นทางเดินเรือ ผ่านแม่น้ำบางปะกงไปจนถึงเมือง

กบินทร์บุรี จากนั้นจึงใช้เกวียนเพื่อเดินทางต่อไปยังพระตะบอง ซึ่งก็ผ่าน เมืองสระแก้ว เมืองวัฒนานคร เมืองอรัญประเทศ ศรีโสภณ พระตะบองตามลำดับ ซึ่งระยะเวลาที่ทางกระทรวงมหาดไทยได้กำหนดไว้ประมาณ 7 วัน แต่เส้นทางทั้งบางบกและทางน้ำนั้นเต็มไปด้วยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับผู้เดินทาง ถ้าเป็นฤดูฝนแล้วยิ่งลำบากมาก ทั้งจากการเดินทางที่มีน้ำท่วมเป็นตอน ๆ เป็นหล่ม เกวียนจึงผ่านไม่ได้ ในขณะที่เดียวกัน ไข้มาลาเลียก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เส้นทางกรุงเทพ พระตะบอง ไม่สามารถใช้ได้ทั้งปี

วิธีที่ 2 เส้นทางคมนาคมจะใช้การเดินเรือเลียบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย จากกรุงเทพฯ ไปถึง จันทบุรีแล้วลงใช้เกวียน ผ่านป่ากระวานและเชิงเขาบรรทัด ซึ่งลำบากและใช้เวลานานกว่า เส้นทางนี้จึงไม่ค่อยได้รับความนิยมในสมัยนั้น การคมนาคมที่อยากลำบากเช่นนี้เองที่ทำให้ ในคราวที่ กรุงเทพฯ ได้ส่งทหารไปรักษา ปกป้อง ประจำที่เมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทต่าง ๆ ทั้งจากญวน ฝรั่งเศส และเขมรที่อยู่นอกเขตของพระตะบองจึงทำให้ทหารและไพร่พล เกิดการล้มตายเป็นอันมาก จึงทำให้เกิดความกลัวที่จะกลับกรุงเทพฯ ในคราวที่เสร็จกรณีพิพาทต่าง ๆ

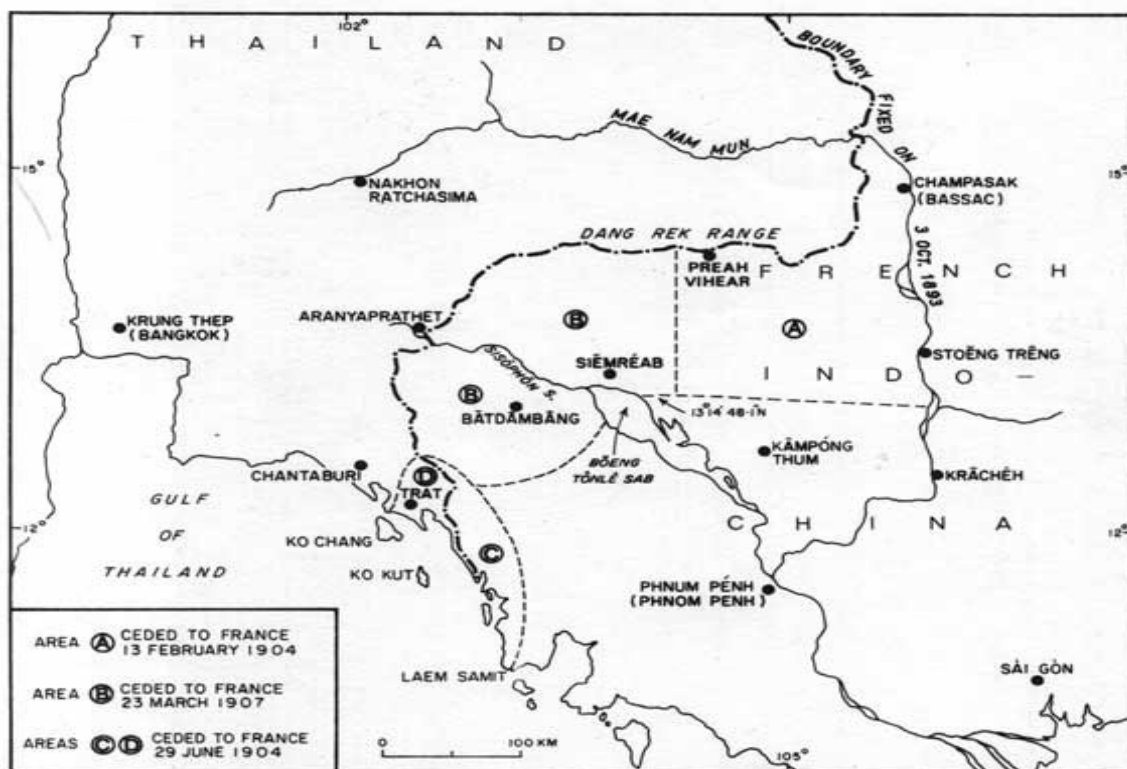
อีกกรณีคือการใช้การสื่อสารด้วยโทรเลขที่รัฐบาลสยามได้ว่าจ้างนายปาวี สร้างสายโทรเลขระหว่างกรุงเทพฯ ไปเมืองพระตะบอง ในการนี้นายปาวีก็มีอีกบทบาทหนึ่งคือการสำรวจพื้นที่ในระหว่างปฏิบัติงานติดตั้งสายโทรเลข บทบาทในภารกิจดังกล่าวเป็นสิ่งที่รับมาโดยตรงจากรัฐบาลฝรั่งเศสซึ่งเป็นผลมาจากที่เขาเป็นผู้ชำนาญภูมิประเทศในกัมพูชาและตะวันออกเฉียงใต้ของสยาม (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2509, หน้า 162) หลังจากปฏิบัติภารกิจสำรวจเสร็จสิ้น นายปาวีได้เดินทางกลับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2428 พร้อมกับกลุ่มเยาวชนเขมร เพื่อก่อตั้งโรงเรียนสำหรับชาวอาณานิคมฝรั่งเศส (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2516, หน้า 17) ประเด็นดังกล่าวชี้ให้เห็นถึง ฝรั่งเศสต้องการที่จะปมเพาะวัฒนธรรมใหม่ผ่านเยาวชนเขมรที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนดังกล่าวและในขณะเดียวกัน การสร้างโรงเรียนสำหรับชาวเขมรที่ยอมรับในการเป็นอาณานิคมทั้งพื้นที่ทางกายภาพและทางพื้นที่ทางจิตใจของคนด้วยเช่นกัน ในสภาพเช่นนี้ เขมรที่ยอมรับในการสถาปนาชุดดังกล่าวจึงไม่ต่างจากการตกเป็นเมืองขึ้นทั้งรัฐและคนอย่างคหฤ และก็ถูกนำมาฉายให้เป็นภาพปรากฏผ่านผู้นำในเวลาต่อมา

สายโทรเลขระหว่างกรุงเทพฯ ไปเมืองพระตะบอง ที่สร้างในครั้งนี้จะผ่านปราจีนบุรี กบินทร์บุรี วัฒนานคร (สมัยนั้นอรัญประเทศยังขึ้นอยู่กับวัฒนานคร) ศรีโสภณ พระตะบองตามลำดับ ประเด็นอยู่ที่ว่าสายโทรเลข มักจะเกิดปัญหาอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาสายโทรเลขถูกตัดขาด การล้มทับของต้นไม้ สัตว์ป่าทำลาย และที่สำคัญคือจากตัวคนรับส่งโทรเลขที่ส่วนใหญ่เป็นคนต่างชาติถ้าเกิดข้อผิดพลาดกับการส่งโทรเลขก็ไม่สามารถที่จะเอาผิด

กับชาวต่างชาติได้เพราะพวกเขาเป็นคนในบังคับของต่างประเทศ ได้รับความคุ้มครองจากศาลต่างประเทศ เป็นต้น (สุพัฒนศิริ วรสาขันธ์, 2520, หน้า 146)

2. ยังมีประเด็นของการมีข้าหลวงสองฝ่าย ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในการตัดสินคดีความที่เกิดจากการทำความผิดในพื้นที่มณฑลบูรพา ปัญหาการทำสนธิสัญญาในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ได้ส่งผลมาถึงปัญหาข้อพิพาทที่เกิดจากการปักปันเขตแดน เพราะเมื่อเกิดปัญหาในพื้นที่ดังกล่าว ส่วนใหญ่จะตัดสินโดยใช้ข้าหลวงของทั้งสองฝ่ายเป็นคนตัดสิน ผลที่ตามมาคือการหาหลักฐานที่เป็นข้อเท็จจริงที่ใช้แยกว่าเขตแดนสยามกับเขตแดนฝ่ายเขมรที่ฝรั่งเศสควบคุมอยู่ตรงไหนที่เป็นการแน่นอน ประเด็นดังกล่าวจึงมักเกิดปัญหาขึ้นบ่อย ทั้งจากการสร้างบ้านเรือนที่ลุกล้ำหรือการครอบครองพื้นที่ทำกินที่คาบเกี่ยวกัน เป็นต้น แต่สุดท้ายแล้วก็จะตัดสินโดยข้าหลวงผสมคือฝ่ายฝรั่งเศสและสยาม โดยใช้แผนที่ของฝ่ายสยามที่มีอยู่ ปัญหา มักจะเกิดขึ้นกับประเด็นดังกล่าวอยู่เสมอ เพราะแผนที่ของสยามนั้นจะยึดเอาฉบับของพระวิภาคภูวดลเป็นแกนหลัก ซึ่งเป็นแผนที่ที่กระทำขึ้นในเวลาเดียวกันกับชุดของนายปาวีและคณะในครั้งที่ได้เดินทางมาสำรวจพื้นที่ร่วมกันตามความประสงค์ของสยาม (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ, 2516, หน้า 18)

ปัญหาของการไม่ตรงกันของแผนที่ทั้งสองฉบับจึงสรุปได้โดยง่ายว่า”ใครอยากได้เท่าไรก็เขียนเอา”เพราะความกว้างใหญ่และรทึบของภูมิประเทศจึงเป็นการยากที่จะลงลึกในรายละเอียดได้ จึงทำให้ส่วนใหญ่ก็จะขัดแย้งกัน

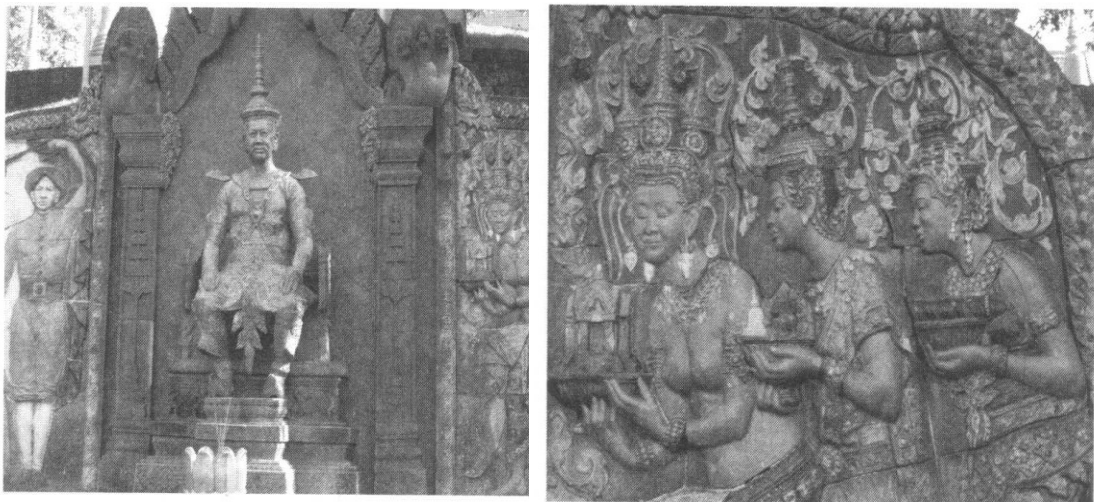

ภาพที่ 3-5 สัมปทาน ไทยไปยังประเทศฝรั่งเศสในเขมร ชายแดน 1867-1906 (พ.ศ. 2410-2449)

พ.ศ. 2450 ซึ่งเป็นปีที่สยามเสียดินแดนเขมรส่วนในให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการคืนเมืองตราดและด่านซ้ายตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส พร้อมกันนั้น พระบาทสมเด็จพระนโรดมศรีสุวตน์ (เจ้าศรีสุวตย์) ได้ทรงมีพระบรมราชโองการ ให้แบ่งเขตการปกครองของเมืองพระตะบองออกเป็น 3 เขต (จังหวัด) ได้แก่ เขตพระตะบอง เขตเสียมเรียบ และเขตศรีโสภณ

ภาพที่ 3-6 การเฉลิมฉลองรับปราสาทนครวัดและดินแดนเสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณ
ที่ได้คืนจากสยามในปี พ.ศ. 2450

ภาพที่ 3-7 พระรูปพระบาทสมเด็จพระนโรดมศรีสุวณันท์ที่บริเวณวัดพนม กรุงพนมเปญและ
ภาพนูนต่ำของสามครุณีนานครวัด เสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณมาถวาย

จากภาพสลักในภาพประกอบ ที่สร้างไว้ที่บริเวณวัดพนม กรุงพนมเปญ มีภาพพระรูปเจ้าศรีสวัสดิ์นั้นจะมีภาพนูนต่ำของสามครุณีน่านครวัด เสียมเรียบพระตะบอง ศรีโสภณมาถวาย และมีทหารฝรั่งเศสยืนอยู่อีกข้าง คำถามจึงอยู่ที่ว่า ใครเป็นคนสร้าง สร้างเมื่อไหร่? และนครวัดกับเมืองเสียมเรียบเหตุใดจึงถูกแยกออกมาถวาย?

อาจจะตีความและอธิบายได้ว่า การสร้างพระรูปพระบามสมเด็จพระนโรดมศรีสุวณัน และภาพนูนต่ำของสามครุณีที่น่านครวัด เสียมเรียบ พระตะบอง ศรีโสภณมาถวายพระบาทสมเด็จพระนโรดมศรีสุวณันที่บริเวณวัดพนม กรุงพนมเปญอีกทั้งได้แยก นครวัด ออกมาเป็น 1 ในชุดการถวายนั้น ก็เพียงเพื่อต้องการที่จะประดิษฐ์สร้างภาพให้กลายเป็นสัญลักษณ์การจงจำชุดใหม่สำหรับการรับรู้ของชาวโลกถึงความสำคัญของนครวัด ประเด็นนี้น่าสนใจว่า การประดิษฐ์สัญลักษณ์ชุดนี้ขึ้นมาอาจจะฝรั่งเศสเป็นผู้กำหนดแนวคิดนี้ขึ้นมา เนื่องจากฝรั่งเศสนั้นมีความสนใจในนครวัดมากดังคำที่ Tully (1999, p. 22) ได้กล่าวไว้ว่า การที่ฝรั่งเศสนำเสียมเรียบเข้ามาอยู่ในความอารักขาของตนนั้น เป็นการเพิ่มความต้องการของฝรั่งเศสมากกว่าเขมร ซึ่งความต้องการของฝรั่งเศสนั้นอยู่ที่พระนคร (นครวัด นครธม) พวกเขาไม่เคยละทิ้งความหวังที่จะฟื้นฟูราชธานีเก่า

ซึ่งการกระทำของฝรั่งเศสดังกล่าวก็ถือว่าเป็นไปตามทฤษฎีการสร้างแรงจูงใจที่ฝรั่งเศสต้องการนำมาใช้ตอกยัดลงไปในความทรงจำของชาวกัมพูชา ในการจะสร้างการยอมรับจากชาวกัมพูชาให้ได้มากที่สุด อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ฝรั่งเศสสามารถกล่าวอ้างถึงความชอบธรรมในการครอบครองกัมพูชาให้กับชาวโลกได้รับรู้ว่ามีประเด็นเรื่องผลประโยชน์แอบแฝงอยู่เบื้องหลัง อีกทั้ง การปฏิบัติการของฝรั่งเศสยังมุ่งหวังที่จะลบภาพความสัมพันธ์ที่ดีกับสยาม ให้กลายเป็นสยามหวังยึดครองกัมพูชาด้วยความต้องการในนครวัดของพวกเขา

นครวัด จึงเป็นสัญลักษณ์ที่ช่วยสนับสนุนการสร้างความหมายใหม่ให้กับการเขียนประวัติศาสตร์ของกัมพูชาที่สัมพันธ์กับนครวัด จนทำให้เกิดระบบความคิด ความเชื่อชุดใหม่ฝังลงในสัญลักษณ์ของกัมพูชาภายใต้นครวัดกับชาวกัมพูชามาจนถึงปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2496 เอกราชของกัมพูชาจึงถูกปลดปล่อย ซึ่งวิธีคิดหรือการสร้างชุดคำนิยามชุดใหม่เช่นนี้เป็นสิ่งที่ทำให้พื้นที่ทางความทรงจำของชาวกัมพูชาถูกจงจำแทน พื้นที่ทางกายภาพมาตราบนเท่าทุกวันนี้

สรุปในช่วงแรกของการตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสแบบเบ็ดเสร็จ ชุดความหมายที่ฝรั่งเศสได้สร้างให้กับชาวกัมพูชาในคำว่า การปกครองกัมพูชานั้น จะแตกต่างกันอย่างมากกับชุดความหมายที่ถูกสร้างโดยสยามดังรายละเอียดการวิเคราะห์การให้ความหมาย

1. หลังจากฝรั่งเศสได้ปกครองกัมพูชาอย่างเต็มรูปแบบแล้วหาได้ส่งผลให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงดั่งที่กัมพูชาคาดหวังไว้ไม่ จะเป็นการเปลี่ยนแปลงก็เฉพาะในเมืองที่ฝรั่งเศสใช้ เป็นฐานปฏิบัติการหลักเช่นพนมเปญและหัวเมืองที่อยู่รายรอบพนมเปญ รวมถึงพระตะบองที่เป็นหัวเมืองสำคัญทางตะวันตกเฉียงเหนือเท่านั้นทำให้เกิดสถาบันทางสังคมแบบใหม่ ๆ เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา การพิมพ์ ซึ่งสถาบันเหล่านี้กำเนิดขึ้นมาก็เพียงเพื่อรับใช้ระบบการปกครองของฝรั่งเศส พร้อมกันนั้นสถาบันทางสังคมเหล่านี้ยังเป็นตัวที่บ่อนเซาะทำลายระบบการปกครองของฝรั่งเศสในอีกมุมหนึ่ง ปัญหาจึงตกกับหัวเมืองที่อยู่ไกลจากศูนย์กลาง

2. การปกครองของฝรั่งเศสนั้นให้ความสำคัญเพียง การเก็บภาษีและการเกณฑ์แรงงานที่เข้มงวดและชุกชุมโดยมีเงินตรานำมาเป็นสิ่งกลางในการสร้างสัญลักษณ์ระดับชั้นทางสังคมที่มีปัจจัยหลักด้านเศรษฐกิจเป็นแกนหลักของความมุ่งหมาย ซึ่งรายได้ในส่วนนี้จะถูกใช้ไปเพียงเพื่อรักษาอำนาจของฝรั่งเศสให้คงอยู่ในกัมพูชา

3. การสร้างชนชั้นทางสังคมผ่านการจ้างชาวเวียดนาม โดยหาได้สนใจที่จะจ้างชาวกัมพูชาร่วมในการทำงานซึ่งปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสร้างสถานะเช่นนี้อาจจะเนื่องด้วยทัศนคติของฝรั่งเศสที่มีต่อชาวกัมพูชาเองว่าเป็นพวกที่โง่ ซื่อเกียจ เฉื่อยชา รักสบาย ขณะที่ชาวเวียดนามนั้นฉลาด ขยันขันแข็ง และมีการศึกษาที่เกิดจากการได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี ซึ่งประเด็นทัศนคตินี้ทางเวียดนามก็วิเคราะห์กัมพูชาไม่ต่างจากฝรั่งเศส ฉะนั้นตนจึงเห็นอกว่า กัมพูชาจะทำงานร่วมกันคงไม่ได้ สุดท้ายแล้ว ชาวกัมพูชาส่วนใหญ่จึงมีหน้าที่ในระบบการปกครองของฝรั่งเศสเพียง เสียภาษีและใช้แรงงานทั้งสร้างถนน สร้างทางรถไฟ กิจกรรมดังกล่าวล้วนแต่มีผลประโยชน์ตกที่ฝรั่งเศสแทบทั้งสิ้น ซึ่งทางฝรั่งเศสเองได้นำมาใช้เป็นข้ออ้างที่จะต้องใช้ในการพัฒนา กัมพูชาให้พ้นสภาพที่เป็นอยู่ (ชิบตี บัวคำศรี, 2555, หน้า 34)

บทที่ 4

พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: โลกสูง-โอจโรว หลังปี พ.ศ. 2451-2500

ภายหลังจากการขีดแบ่งเขตประเทศโดยใช้แผนที่เป็นเครื่องมือควบคุมเส้นเขตแดน ในปี พ.ศ. 2450 เป็นต้นมา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนมีลักษณะเป็นอย่างไร ขณะเดียวกันพื้นที่ชายแดนยังเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีส่วนในภาพประวัติศาสตร์ของปฏิบัติการสงครามอินโดจีน ชาวบ้านในพื้นที่มีส่วนร่วมในปฏิบัติการที่เกิดขึ้นหรือไม่ อย่างไร

กำเนิดเมืองชายแดน: ผู้คนและการตั้งถิ่นฐาน

ภายหลังจากสยามเสียดินแดนเขมรส่วนในที่ประกอบด้วย พระตะบอง เสียมเรียม ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการคืนเมืองตราดและด่านซ้ายตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2449 สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ การแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกัน โดยมีเส้นเขตแดนเป็นตัวแบ่ง เกิดการอพยพของผู้คนที่มีทั้งที่สมัครใจและไม่สมัครใจเข้ามายังสยามมีทั้งกลุ่มผู้คนที่ตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ไปยังเมืองปราจีนบุรีและกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนตามพื้นที่ที่ขบวนอพยพเดินผ่าน เช่น วัฒนานคร กบินบุรี และอรัญประเทศ ซึ่งในเวลานั้นได้กลายเป็นแนวชายแดนใหม่ระหว่างไทยกับกัมพูชา ชาวบ้านที่ตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ไปยังเมืองปราจีนบุรีจะมีทั้งที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองปราจีนบุรีก่อน แล้วแยกย้ายกันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่โคราช แดบอีสานและจันทบุรี (Seidenfaden, 1999, p. 80 อ้างถึงใน ธิบดี บัวคำศรี, 2552, หน้า 460) ซึ่งความหมายของพื้นที่และผู้คนที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ได้นำติดตัวไปด้วยคือความอาลัยอาวรณ์ที่ถูกผลิตออกมาผ่านตึกอภัยภูเบศร์

ภาพที่ 4-1 ตึกอภัยภูเบศร์ ที่พระตะบอง ฝังกัมพูชา และที่ปราจีนบุรีฝ่งไทย

นอกจากนี้พระยาอภัยภูเบศ (ชุ่ม) ยังได้สร้างวัดแก้วพิจิตร เพื่อใช้เป็นสถานที่ให้ผู้คน ที่ตามมาและสมัครใจที่จะปักหลักอยู่ที่ปราจีนบุรี ได้มีสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจด้านพิธีกรรม ความเชื่อ ทั้งในการปฏิบัติตามรัฐพิธีและตามประเพณีที่เคยปฏิบัติในครั้งที่อาศัยอยู่ในเมืองพระตะบอง

ภาพที่ 4-2 Wat Damrey Sor ฝั่งกัมพูชาที่ พระตะบอง และฝั่งไทย ที่ปราจีนบุรี วัดแก้วพิจิตร

เมืองอรัญประเทศ

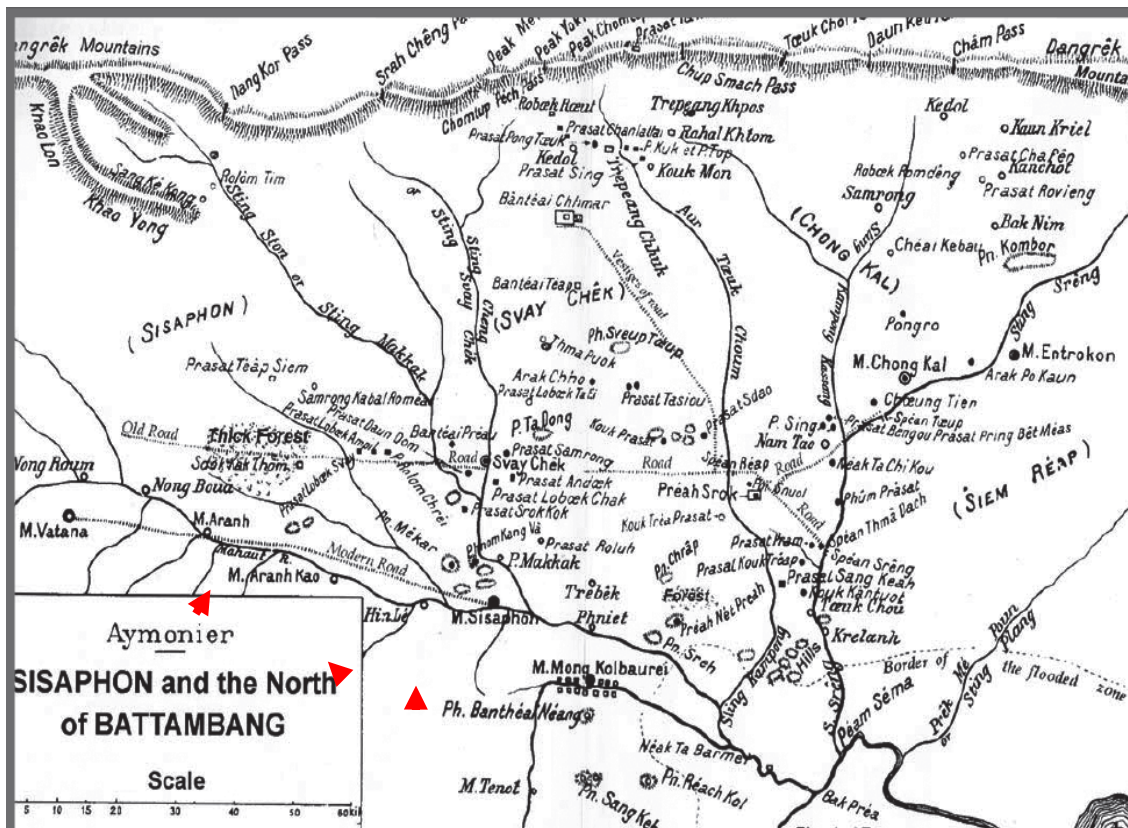
ภายหลังจากการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงไม่พอพระทัยเวียดนามเป็นอย่างยิ่งทั้งการเป็นอริกับสยามมาตลอด การขูดเงินล้านเวียงจันทร์ กษัตริย์ของลาวให้กำเริบ และยังสนับสนุนให้กัมพูชากระด้างกระเดื่องต่อสยาม พระองค์จึงทรงให้เจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ กองทัพเดินทางผ่านกัมพูชาเพื่อเข้าโจมตีเวียดนาม แต่กองทัพของเจ้าพระยาบดินทร์เดชาฯ ได้ปะทะและเกิดการสู้รบกับกองทัพเวียดนามที่กัมพูชาผลักดันแพ้ผลัดกันขณะเป็นเวลานานถึง 14 ปี จึงเลิกรบกันไป ในช่วงที่ยกทัพกลับก็ได้กวาดต้อนผู้คนชาวเวียงจันทร์มาด้วย ช่วงเวลาดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้เสนาบดีพาพรรคพวกไพร่พลพร้อมกับประชาชนชาวกัมพูชาที่กวาดต้อนมาจากเมืองอื่นให้รวมกันออกไปทำป้อมปราการ กำแพงเมือง ขุดคูน้ำรอบเมือง ถมดินเชิงเทินให้กับเมืองพระตะบองและเมืองเสียมเรียบเพื่อป้องกันการโจมตีจากกองทัพกัมพูชาและเวียดนาม ผู้คนที่ไปในครั้งนั้นเมื่อทำงานเสร็จก็จะได้รับอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานใกล้เมืองทั้งสองจนเกิดเป็นเมืองใหม่ เช่น เมืองอรัญประเทศ เมืองวัฒนานคร เมืองศรีโสภณ (สุพัฒศรี วรรณานันท์, 2520, หน้า 56) โดยที่เมืองใหม่ชื่อเมืองอรัญประเทศนั้นเกิดจากการ"ยกบ้านให้เป็นเมือง" จากบ้านอรัญทุ่งแคหรือบ้านหินแร่ เป็นเมืองอรัญ

ประเทศ (บ้านอรัญทุ่งแจะอยู่ติดริมห้วยพรหมโหด และหมู่บ้านจะมีดินแคฝอยคันใหญ่อยู่บริเวณนั้น หลักฐานบางอย่างเรียกบ้านหินแร่ อรัญทุ่งแจะตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นราว พ.ศ. 2376 และได้รับฐานะเป็นเมืองอรัญประเทศเมื่อ พ.ศ. 2393 ในรัชกาลที่ 3 มีอาจารย์สารบุตรนั่งเป็นหัวหน้าอพยพหัวหน้าปกครองเรียกว่า เจ้าเมือง (จ่าอรัญ พัฒนสร, 2521, หน้า 6 อ้างถึงใน ศิริกมล สายสร้อย, 2540, หน้า 8-9)

“...เมืองมหาไศย บ้านกบแจะจะยกขึ้นเป็นเมืองประจันตคาม 1 ยกด่านหนุมานขึ้นเป็นเมืองกบิลบุรี 1 บ้านหินแร่ขึ้นเป็นเมืองอรัญประเทศ 1 บ้านทุ่งแจะยกขึ้นเป็นเมืองวัฒนานคร 1 บ้านสวายเป็นเมืองศรีโสภณ 1 ...“ (การดี มหาจันทร์, 2554, หน้า 228)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การยกบ้านหินแร่เป็นเมืองอรัญประเทศนั้นอาจจะมองได้ 3 ประเด็น

1. ผู้คนที่อาศัยอยู่มีจำนวนที่มากขึ้น
2. ผู้นำในท้องถิ่นสนับสนุนแนวนโยบายการตั้งเมืองใหม่ของรัฐส่วนกลางก็เนื่องด้วยผลประโยชน์ที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างมากมาที่จะได้จากชาวบ้านที่นำมาเป็นส่วย
3. เมื่อมีการเกิดเมือง การควบคุมแหล่งสินค้าของป่าที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์และการควบคุมดินแดน โดยแบ่งแยกให้เป็นศักดิ์เป็นส่วนของแต่ละเมือง ซึ่งการดังกล่าวก็เพื่อให้ง่ายต่อการตรวจสอบของรัฐกรุงเทพฯ

ภาพที่ 4-3 ภาพจากการตัดมาจากส่วนหนึ่งของแผนที่ของ Aymonier ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2444
ในหนังสือ Le Cambodge

อรัญประเทศ: ชายแดนใหม่ของสยามกับกัมพูชา

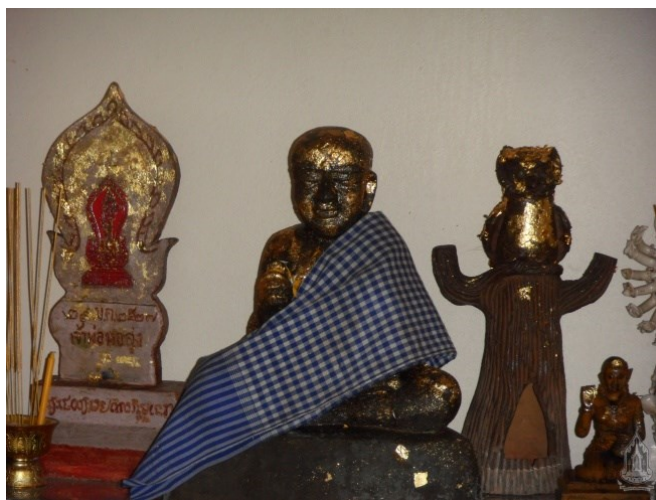
สยามยกพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้แก่กัมพูชาโดยฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการคืนเมืองตราดและด่านซ้ายตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2449 เกิดการอพยพของผู้คนออกจากพื้นที่ดังกล่าว ส่วนหนึ่งได้ตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ไปยังเมืองปราจีนบุรี อีกส่วนได้แยกย้ายกันตั้งบ้านเรือนที่เมืองอรัญประเทศซึ่งในเวลานั้นได้กลายเป็นแนวชายแดนใหม่ระหว่างสยามกับกัมพูชา

ขณะเดียวกันก็มีชาวบ้านที่ไม่ได้ย้ายมาด้วยในครั้งนี้อาจจะด้วยสาเหตุที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็น ในขณะที่นั้นพวกเขาได้เข้ารับอยู่ในการอารักขาของฝรั่งเศสภายใต้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต หรืออาจจะอยู่นอกเป้าหมายที่พระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ต้องการ และอาจจะด้วยประเด็นของสภาวะจิตใจที่ยังผูกพันกับพื้นที่และผู้คนที่ยังคงอยู่จึงจำเป็นต้องปักหลักอยู่ในฝั่งกัมพูชา แต่ความเป็นที่ปรารถนาของชาวบ้านทั้งสองรัฐชาติยังคงดำรงอยู่ โดยมีสายน้ำที่ไหลลงลำคลองพรหมโหลสั

คลองน้ำใส และคลองลึกเป็นตัวส่งผ่านบอกเล่าเรื่องราวการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน เพราะสายน้ำชุดดังกล่าวคือกลุ่มของลำน้ำที่สำคัญของโตนเลสาบของกัมพูชา เมื่อถึงคราวฤดูฝนหลากพื้นที่อรัญประเทศซึ่งมีลักษณะลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกน้ำก็จะไหลตามแนวคลองเข้าสู่โตนเลสาบ ประเทศสาธารณรัฐกัมพูชาประชาธิปไตย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2550, หน้า 126)

ช่วงที่มีการกำหนดเส้นเขตแดน อรัญประเทศหุบหวัดจะตกเป็นของฝรั่งเศส แต่รัฐบาลไทยกับฝรั่งเศสก็สามารถที่จะตกลงกันได้โดยเอาคลองพรหมโหด คลองน้ำใส และคลองลึกเป็นเส้นกั้นเขตแดน ระหว่างอรัญกับกัมพูชา โดยมีสะพานเหล็กที่สร้างข้ามคลองลึกเป็นตัวเชื่อมต่อกันของสองพื้นที่ (จารุญ พัฒนสร, 2521, หน้า 6 อ้างถึงใน ศิริกมล สายสร้อย, 2540, หน้า 10)

เมื่อชาวบ้านหาทำเลที่อุดมสมบูรณ์จึงตั้งบ้านเรือนที่มันคง (คือหมู่บ้านอรัญในปัจจุบัน) ได้มีการฝังหลักเมืองในหมู่บ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลและเป็นหลักชัยป้องกันอันตรายแก่ผู้ที่อยู่อาศัยไม่เฉพาะหลักเมืองเท่านั้น ชาวบ้านยังช่วยกันสร้างศาลเจ้าพ่อใต้ต้นไทรใหญ่เรียกว่า ศาลเจ้าพ่อหอสอง เล่ากันว่าชาวบ้านขณะอพยพได้อัญเชิญ เจ้าพ่อน้ำเที่ยงเวียงจันทร์ เข้ามาด้วย การอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาพร้อมการอพยพนั้น ก็เพื่อใช้เป็นเครื่องช่วยให้ชาวบ้านยังคงมีความรู้สึกความเป็นพวกเดียวกัน ไม่ทิ้งกันมีสิ่งที่จะช่วยคุ้มครองพวกเขาให้ปลอดภัยชุดเดียวกัน

ภาพที่ 4-4 ศาลเจ้าพ่อหอสองและรูปหล่อแทนเจ้าพ่อน้ำเที่ยงเวียงจันทร์

นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2450 เป็นต้นมา การอพยพของชาวบ้านจากฝั่กัมพูชาเข้ามายัง อร์ญประเทศก็เกิดขึ้นตลอดมาทั้งที่เกิดจากความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงการกดขี่ข่มเหงจากฝรั่งเศส และอพยพย้ายถิ่นเนื่องจากหนีการเอารัดเอาเปรียบของฝรั่งเศสเรื่องการเสียค่าหัว

“พ่อพาหนีมาตอนอายุ 7 ปี เนื่องจากหนีการบังคับของฝรั่งเศส เรื่องค่าหัว แล้วเข้ามาที่ โนนหมากมุ่นก่อน แล้วค่อยย้ายมาภูคฝื่อ” (โธน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2556)

“ส่วนใหญ่คน โนนหมากมุ่นมาจากบ้านพร้าวและหนองโอนซาและ เป็น”คนลาว” ที่มาจากเวียงจันทน์” (เกียง อันทพิช, สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2556)

เริ่มแรกนั้นได้ก่อตั้งหมู่บ้านอยู่บ้านหนองสองห้องในประเทศกัมพูชา แต่อยู่ได้ระยะเวลา ไม่นานนัก ก็ต้องหาแหล่งที่อยู่ใหม่ เพราะบ้านหนองสองห้องอยู่ไกลจากแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร ชาวบ้านจึงได้อพยพกันอีกระลอกจนพบสภาพของพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร มีป่าไม้เนื้อใหญ่มากมาย อีกทั้งบริเวณนี้มีคลองน้ำล้อมรอบอุดมสมบูรณ์เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่ การตั้งหมู่บ้านเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย จึงได้หยุดกองคาราวานบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่มีความสวยงาม ชนิดหนึ่งชื่อว่า ต้นหมากมุ่นหรือบักหม่น ชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า โนนหมากมุ่น บ้าน โนนหมากมุ่นจึงถือกำเนิดขึ้นใน ปี พ.ศ. 2460 นับแต่นั้นมา

“แม่ใหญ่เป็นคนบ้านกูบ (แม่ของผู้สัมภาษณ์กล่าวถึงยายของผู้สัมภาษณ์)” (คำเลียง แส่นเวียงจันทน์, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2555)

การเสียค่าหัวจะมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้านเป็นเครื่องมือเก็บเงินภาษี จะเก็บทั้งหญิงและ ชายหัวละ 5 บาท เมื่ออายุครบ 15 ปี เพราะถ้าไม่มีเงินเสียค่าหัวก็จะถูกจับกุมนำไปขังคุกที่ศรีโสภณ

“ฝรั่งจะเก็บค่าหัวทั้งหญิงและชาย หัวละ 5 บาท โดยให้ ผู้ใหญ่บ้าน และ กำนัน เป็นคนเก็บ ซึ่งเป็นคนของฝรั่งเศส” อายุ 15 เริ่มเก็บ “ ถ้าไม่มีเงินเสียค่าหัว จะจับติดคุก/ ตารางที่ ศรีโสภณ” (พั้ว ต้นแก้ว, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2556)

ประเด็นคือ การเก็บเงินค่าหัวของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในสยามอาจจะเป็นอีกหนึ่งเหตุผล ของระบบอุปถัมภ์การเกิดคอร์ปชั่นหรือน้อราฐบังหลวงที่มีอยู่ในสังคมมายาวนาน เพราะการเก็บ ค่าหัวกับการส่งเงินค่าหัวขึ้นอยู่กับผู้ที่เก็บ จะเก็บหมด จะเก็บอายุเท่าไรหรือจะส่งหมดไม่มีผู้ใด ทราบได้ เช่น การเก็บเงินค่าหัวหรือส่วยหรือเงินรัชชูปการนั้นในความเป็นจริงแล้วรัฐจะเริ่ม เก็บเมื่ออายุครบ 18 ปี ถึง 60 ปี

นอกจากนี้ สงครามอินโดจีนยังทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของชาวบ้าน ฝั่กัมพูชาเข้ามายัง อร์ญประเทศทั้งเพื่อหนีภัยสงครามและอพยพเพื่อการกลายเป็นไทยจากประกาศ คำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 44/2483 สงครามอินโดจีนที่เกิดขึ้นและเป็นส่วนหนึ่งของ ประวัติศาสตร์ชายแดน จากปฏิบัติการของทหารไทยที่เดินเท้าจากชายแดนไทยด้านบ้าน โนนหมาก

มุ่นและด้านอรัญประเทศเข้าบุกยึดพื้นที่เป้าหมายในฝั่งกัมพูชาดังที่กล่าวมานั้น ในขณะที่ทหารไทยเดินทัพผ่านหมู่บ้านก็จะแจ้งให้ชาวบ้านอพยพเข้าสู่ไทยพร้อมกับการ โปรวบปลิวจากยานเหาะหรือเครื่องบินให้กับชาวบ้านได้รับรู้ รับทราบถึงเหตุผลว่า ทำไมหมู่บ้านต้องอพยพเข้าสู่ไทย ขณะนั้นชาวบ้านในบ้านพร้าวที่มีคนลาวอยู่ทั้งหมดและบ้านยาง หนองโอนซา กุดตาสอด ได้อพยพเข้าสู่พื้นที่ฝั่งไทยไม่ว่าจะเป็นที่อรัญประเทศ โนนหมากมุ่น เป็นต้น การอพยพส่วนใหญ่ของชาวบ้านจะอาศัยช่วงกลางคืน ลัดเลาะตามลำคลอง เพื่อไม่ให้ทหารฝรั่งเศสเห็น

“ขณะที่ชาวบ้านหนีออกจากบ้านพร้าวเดินทางมายานเหาะ ก็จะบินอยู่ตลอดเวลา และยังโยนใบปลิวลงจากเครื่องบิน มีแต่ภาษาเขมรและอังกฤษ การหนีออกจากบ้านพร้าวจะมีทั้งออกตอนกลางวันแบบหลบ ๆ ตามลำห้วย ลำคลองมาเรื่อย ๆ และ ออกมาตอนกลางคืน บางพวกเดินเลยไปถึงบ้านยาง (คา พิมพ์น้อย, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2556)

อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นโอกาสให้โจรสลัดเข้าปล้น จี้ ชาวบ้านที่ยังพักอาศัยอยู่ในบ้าน ซึ่งประเด็นการเกิดการปล้นจี้นี้อาจจะเป็นการสร้างปรากฏการณ์เพื่อให้ชาวบ้านกลัวจึงต้องรีบหนีก็เป็นไปได้

“เสื่อแจ่ม เข้าปล้นที่บ้านพร้าว ผู้ใหญ่บ้าน ตีเกราะ บอกชาวบ้านไม่ให้นอนที่บ้านให้ออกไปนอนตามนา” (พั้ว ต้นแก้ว, สัมภาษณ์, 27 เมษายน 2556)

การอพยพของชาวบ้านจะมากขึ้นเป็นครอบครัว โดยจะมีผู้นำทางซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นปู่ตา พ่อ เดินกันแบบเรียงแถวตอนลัดเลาะไปเรื่อย ๆ ตามลำห้วย ริมคลอง พอสว่างก็จะหยุดพักเปิดโอกาสให้เป็นช่วงเวลาของสงคราม การยิงต่อสู้ในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นเวลากลางวัน ยิ่งกันจนถึงเย็นช่วงเวลากลางคืนจะได้ยินเสียงประปราย ในช่วงของระลอกการอพยพ ก็จะมีทหารอีกกลุ่มชาวบ้านจะเรียกว่าอิสระ เข้าก่อกวนฐานที่มั่นและทำร้ายคนของฝรั่งเศสและคอยเฝ้าระวัง หลังให้ขบวนอพยพเป็นช่วง ๆ การอพยพของชาวบ้านบางครั้งก็เป็น โอกาสในการมีข่าวของเครื่องใช้ใหม่ที่นำมาจากศพของนักรบรับจ้างฝรั่งเศส

“ชาวบ้านออกจากบ้านยาง ทหารฝรั่งเศสปะทะกับทหารไทย ทหารฝรั่งเศสมีแต่ตัวดำ ๆ ตอนเช้าชาวบ้านจะไปปลดเอารองเท้า เข็มขัด หม้อสนาม ของทหารที่ตาย (วันนา นนทะการ, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2556)

การอพยพที่รอนแรมมาเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งยังต้องเจอกับเหตุการณ์การปะทะกันของทหารทั้งฝ่ายไทยและฝรั่งเศสทำให้จิตใจของชาวบ้านห่อเหี่ยวหดหู่ รัฐจึงประดิษฐ์ความทรงจำชุดใหม่ผ่าน หนังสือกลางแปลง ให้ชาวบ้านรับรู้ท่ามกลางเสียงปืนที่ตั้งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งประดิษฐ์กรรมนั้นก็เพียง เพื่อให้ชาวบ้านสำนึกถึง ความรักชาติ การกู้ชาติ อันเป็นปฏิบัติการที่รัฐเร่งรีบตอกย้ำความเป็นไทย ความสำนึกในชาติอย่างเร่งรีบ

“สงครามอินโดจีนทำให้ชาวบ้าน” ที่มาจากบ้านพร้าว ทั้งกวาดต้อนและสมัครใจมาเอง ได้ปักหลักที่โนนหมากมุ่น ก่อนที่จะย้ายมา กุดผี ยามกลางคืนเอาหมอนกลางแปลงมาขายให้เบิ่ง มีแต่เรื่องความรักชาติ” (อุทา แสนเวียงจันทน์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2556)

ขณะเดียวกันก็ยังมีชาวกัมพูชาทั้งที่พูดภาษาไทยและกัมพูชาที่บ้านกูบ ดงอรัญ เมืองศรีโสภณ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เต็มใจและยินดีที่จะอพยพเคลื่อนย้ายไปอยู่ในเขตที่ปลอดภัยของฝรั่งเศส โดยผู้คนส่วนใหญ่จะเข้าไปตั้งรกรากที่โคกสูง อรัญประเทศ ตาพระยา เป็นต้น

“ชาวบ้านให้เป็นคนไทยหมดและให้ชาวเขมรมีสិทธิเท่าคนไทยหมด” (สมอุล เงินทอง, สัมภาษณ์, 2 สิงหาคม 2556)

ภาพที่ 4-5 ชาวบ้านฝั่งกัมพูชาอพยพมาในช่วงที่เกิดสงครามระหว่างไทยกับทหารฝรั่งเศส

ซึ่งประเด็นของผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมานั้นเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับและรับรองความชอบธรรมอย่างเต็มที่ เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นทางรัฐบาลไทยก็ได้ออกประกาศเป็นกฎกระทรวง การยกเว้นค่าธรรมเนียมและการปฏิบัติตามระเบียบการเข้าเมืองแก่ผู้ที่พำนักอยู่ในสิบสองจุไท หัวพัน หลวงพระบาง เวียงจันทน์ สหวันนะเขต จำปาสัก และกัมพูชา พร้อมกับให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพเหล่านั้นด้วยเหตุผล คนเหล่านั้นเป็นคนไทยเช่นเดียวกันกับคนไทยที่อยู่ในประเทศไทย อีกทั้งยังใช้สถานีวิทยุกระจายเสียงเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้สึกของการเป็นพวกเดียวกันทั้งภาคภาษาเขมร เวียดนาม พร้อมกับเชิญชวนประชาชนในอินโดจีนฝรั่งเศส ไม่ว่าจะ

เป็นชาวลาว เขมร และเวียดนาม ให้อพยพเข้ามาในประเทศไทย พร้อมกับประกาศให้สัญชาติไทย กับบุคคลในพื้นที่ดังกล่าว หรือไม่เช่นนั้นก็ให้ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน และตอกย้ำด้วยการออกประกาศคำสั่งจาก กระทรวงมหาดไทย ที่ 44/2483 ว่า

“ดินแดนอัน ได้ชื่อว่า แคว้นสิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก แคว้นหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ท่าแขก สุวรรณเขตต์ จำปาศักดิ์ และกัมพูชา เป็นราชอาณาจักรของไทยมาแต่เดิม โดยได้รวมเป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกับประเทศไทย และอยู่ภายใต้การปกครองของ พระมหากษัตริย์ไทยมาช้านานนับร้อยๆปี มีเลือดเนื้อเป็นชนชาติไทยและมีจิตใจรักอิสระเสรี อย่างพี่น้องของเขาในประเทศไทย กระทรวงมหาดไทยจึงถือว่า เป็นบุคคลเชื้อชาติไทยและสัญชาติ ไทยโดยบริบูรณ์” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, หน้า 44)

ผู้วิจัยมองว่า ยังมีประเด็นเหตุผลอื่นที่แอบแฝงปฏิบัติการการกวาดต้อนผู้คนคือ รัฐบาล ไทยต้องการที่จะเรียกร้องความชอบธรรมจากนานาชาติให้เห็นถึง ปัญหาของผู้คนในพื้นที่ดังกล่าว หาได้ต้องการที่จะอยู่ภายใต้การปกครองควบคุมของฝรั่งเศสจึง ได้แสดงความยินดีที่จะอพยพหนี การกดขี่ของฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ฝั่งไทยด้วยความเต็มใจ

กำเนิดโคกสูง

ราวทศวรรษที่ 2390 หลังจากการยกบ้านหินแร่เป็นเมืองอรัญประเทศแล้วผู้คนเริ่ม มากขึ้น พื้นที่ทำกินมีอย่างจำกัด ชาวบ้านเริ่มอพยพหาแหล่งที่อยู่ ที่ทำกินใหม่ โดยเฉพาะชาวบ้าน จากบ้านหนองสังข์ และบ้านหันทราย บ้านหนองม่วง ของเมืองวัฒนานคร และเมืองอรัญประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนลาวที่อพยพมาจากเวียงจันทน์ตั้งแต่รัชสมัยรัชกาลที่ 3 อพยพมารวมกับชาวบ้าน ในพื้นที่ที่มีผู้คนอาศัยอยู่จำนวน ไม่มากจนเกิดเป็นหมู่บ้านใหม่ชื่อ บ้านโคกสูง

“...แต่ก่อนบ้าน โคกสูง ยังไม่ได้ตั้งหมู่บ้าน สมัยนั้นยังไม่มีผู้นำหมู่บ้าน มาตั้งอยู่กัน เป็นกลุ่ม ทางทิศตะวันตกหนองควายออกลูก ตอนนั้นเรียกว่า บ้านโนนสวน อยู่มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2390 ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2450 จึงย้ายมาตั้งชื่อหมู่บ้าน ชื่อบ้าน โคกสูง อ.อรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี...” (พระอธิการ วินัย รวิวิธ โณ, สัมภาษณ์, 13 ตุลาคม 2555)

เมื่อโรคฝีดาษ ได้ระบาดเข้ามา ทำให้มีคนตายเป็นจำนวนมาก ชุมชนหมู่บ้านจึงเล็กลง ชาวบ้านบางส่วน ได้ย้ายถิ่นฐานที่อยู่ไปที่หมู่บ้านใกล้เคียงและส่วนหนึ่งได้ย้ายไปที่บ้านพร้าว ดงอรัญ (ศรีโสภณ) ชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ภาษาพูดภาษาเดียวกันคือ ภาษาลาว ภายหลังโรคฝีดาษ หดไป ชาวบ้านก็เริ่มย้ายกลับถิ่นเดิมที่เคยอยู่อาศัย

“แม้มาจากเวียงจันทน์ มาอยู่หันทราย แล้วก็ย้ายมาอยู่กับญาติที่โคกสูง อยู่ได้บ่โดน โลกสูงกะเกิดฝีดาษ กะเลยพากันย้ายไปที่บ้านพร้าว ดงอรัญ”(เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์,

10 มกราคม 2556)

นอกจากนี้ บ้านโลกสูงยังมีผู้คนที่ยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานรวมกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว สามารถแยกแยะได้เป็น 2 กลุ่มหลักได้แก่

1. กลุ่มที่ยอพยพมาเพื่อหาความอุดมสมบูรณ์จากพื้นที่ใหม่ เนื่องมาจากพื้นที่ทำการเกษตรกรรมในพื้นที่เก่ามีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยต่อวิถีการดำรงชีวิตจึงเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านต้องแสวงหาพื้นที่ทำมาหากินเพื่อให้เพียงพอกับจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้นในครอบครัวและ จำนวนผู้คนที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในพื้นที่ที่อาศัยอยู่ การออกเสี่ยงโชคบนแสวงหาพื้นที่แห่งใหม่ที่อุดมสมบูรณ์จึงเกิดขึ้น ซึ่งวิธีการของชาวบ้านก็แตกต่างกันไป เช่น ญาติพี่น้องที่เคยเป็นผู้แสวงหามาก่อนชักชวน ไปอยู่ด้วยกัน บางกลุ่มก็ออกเดินทางไปกับกลุ่มนายฮ้อย พบเห็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ก็จะแยกออกจากกลุ่ม จับจองพื้นที่ตั้งบ้านเรือน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าว เช่น พ่อใหญ่กับ ลดกระโทก ครอบครัวอพยพมาจากบุรีรัมย์ ในสมัยรุ่นพ่อ อพยพมากับขบวนพ่อค้าวัว ควาย (นายฮ้อย) ต่างถิ่น เมื่อพบพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ก็แยกตัวออกจากขบวนตั้งหลักปักฐานอยู่มาจนปัจจุบัน

“อพยพมาจากบุรีรัมย์ มากลับกลุ่มนายฮ้อยที่เอาวัวมาขายที่หนองแวงมากลับเขาเฉยๆ ไม่ได้เป็นพ่อค้า มาถึงดิมใหญ่ก็แยกตัวออกจากกลุ่มนายฮ้อย มีเกวียนมาด้วย วัว 2 ตัว มี พ่อ แม่แล้วก็มีพี่ชาย รอนแรมมาเรื่อย ๆ สุดท้ายเลือกปักหลักที่โนนหมากมูน เพราะเห็นเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์จึงจับจอง” (กับ ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2556)

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวบ้านนอกจากสาเหตุปัจจัยเพื่อหาแหล่งที่อยู่อาศัยที่อุดมสมบูรณ์และหลีกเลี่ยงภัยธรรมชาติแล้ว ยังมีภาพที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นเครือข่ายเครือญาติชาติพันธุ์เดียวกัน ด้วยการกล่าวถึงอย่างให้เกียรติของผู้ให้สัมภาษณ์กับพ่อที่ล่วงลับไปแล้วว่า สั้งอิพ่อซึ่งก็สื่อถึงการสร้างความหมายในความเชื่อของชาวอีสานผ่านตำนานเรื่อง ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสี (ศิริพร ณ ถลาง, 2539, หน้า 44)

“...สังอิพ่อเผ่นเล่าให้ฟังว่า เผ่นจะญาญไปอยู่บ้านพร้าว เมืองศรีโสภณ...ก่อนสิญาญกลับมาอยู่โลกสูง เช่าทุกมือนี่แหละ...” (วันนา อินทรประเสริฐ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2556)

ปู่สังกะสาฆ่าสังกะสีตามตำนาน เป็นบรรพบุรุษผู้สร้างโลกที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเทพไม่ใช่ผี แต่เมื่อชาวบ้านมองไม่เห็น และน่าจะตายไปนานแล้ว ก็เลยเรียกว่าผี หรือ สั้งหรือ สาง จากความคิดความเชื่อเกี่ยวกับผู้ล่วงลับที่ยังตกผลึกอยู่ในความทรงจำของชาวบ้านในพื้นที่ที่ศึกษาก็เป็นสิ่งที่ยืนยันยืนยันความเป็นรากเดียวกันภายใต้ชุดความหมายเดียวกันได้เป็นอย่างดี

2. อพยพหนีการเก็บเงินรัชชูปการและการเกณฑ์ทหารมาจากปราจีนบุรี ก่อน พ.ศ. 2448 ชายฉกรรจ์ต้องเสียเงินรัชชูปการคนละ 4 บาท ถ้าไม่มีจะถูกรัฐเอาตัวไปทำงานโยธา 15 วัน ตั้งแต่ประกาศใช้ พรบ. เกณฑ์ทหาร ปี 2448 ชายฉกรรจ์ต้องถูกเกณฑ์ทหาร โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นำพาชาวบ้านจากหมู่บ้าน ไปเกณฑ์ทหารยังตัวอำเภอ ชาวบ้านที่มีเงินก็จะยอมเสียเงินสำหรับการไม่ต้องถูกนำตัวไปเกณฑ์ทหารส่วนชาวบ้านที่ไม่มีเงินวิธีเดียวที่จะหลีกเลี่ยงหนีการเป็นทหารได้ก็คือ การอพยพย้ายถิ่นหนี ชาวบ้านที่อพยพหลบหนีการเกณฑ์ทหารมาจากปราจีนบุรีส่วนใหญ่จะรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มของตนจะแยกออกจากชาวบ้านกลุ่มเดิมที่อยู่มาก่อน ต่อมาเมื่อผู้คนที่มีความเพิ่มขึ้นจึงได้มีการตั้งหมู่บ้านใหม่โดยแยกพื้นที่ออกจากบ้านโนนหมากมุ่นชื่อว่า บ้านหนองจานและบ้านกุดผือ ตามลำดับ

“...ชาวบ้านที่อพยพมาได้รวมกับคนไทยที่อาศัยอยู่แต่เดิมประมาณ 3 ครอบครัวและยังมีการย้ายเข้ามาเพิ่มอีกจากกลุ่มที่มาจาก อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรีที่ส่วนใหญ่พาลูกพาเต้านีการเกณฑ์ทหาร และได้รวมตัวกันตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2480 โดยขึ้นตรงกับอำเภอตาพระยา จังหวัดปราจีนบุรีและตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านกุดผือและบ้านหนองจาน...” (สมหมาย ชาลีจันทร์, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554)

โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองการปกครอง

การแต่งงาน

“แต่งงาน สินสอด 400-600 บาท สำหรับคนมีเงิน แต่ถ้าชาวบ้านเราแต่งงาน 40-100 บาท ก็ถือว่าอย่างแพง ส่วนใหญ่จะเลือกเอาคนในหมู่บ้านเพราะเห็นนิสัยกันดี แต่งเสร็จก็ไปอยู่บ้านผุหึง ว่าจะออกจากเฮือนพ่อแม่ได้กะหลายปีอยู่” (ลี รักษา, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2556)

การแต่งงานชาวบ้านจะเรียกว่า “การออกเรือน” ถือเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนสถานภาพวิถีปฏิบัติในชีวิต สินสอดที่ใช้ในการแต่งงาน จะถือว่าเป็นค่าหมากค่าพล ของบิดามารดา หรือผู้ที่เลี้ยงดูฝ่ายเจ้าสาว มูลค่าจะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับความพอใจในนิสัยใจคอและฐานะทางเศรษฐกิจของฝ่ายเจ้าบ่าว เช่น ค่าสินสอด 400-600 บาท สำหรับชาวบ้านที่มีฐานะดี ส่วนชาวบ้านที่มีฐานะธรรมดา ค่าสินสอดจะประมาณ 40-100 บาท

หลังจากที่แต่งงานแล้ว คู่สมรสในหมู่บ้านอาจจะถือได้ว่ายังคงเป็นการปฏิบัติในแบบอุดมคติหรือจารีตที่เคยปฏิบัติมา โดยฝ่ายชายจะไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายเจ้าสาว ถ้าเจ้าสาวเป็นลูกสาวคนสุดท้อง ซึ่งจะเป็นผู้ที่ได้รับบ้านเป็นมรดกจากพ่อแม่ คู่สมรสจะอาศัยอยู่ที่นั่นอย่างถาวร ถ้าหากไม่ใช่ลูกคนสุดท้อง ทั้งสองมักจะอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของเจ้าสาวหนึ่งหรือสองปีแล้วจึงค่อยไปอาศัยอยู่อย่างถาวรในบริเวณใกล้ ๆ ส่วนมากมักจะเป็นในบริเวณพื้นที่รอบ ๆ บ้านของบิดา

มารดา นี่เป็นอุดมคติที่แสดงให้เห็นและถือปฏิบัติกันในการแต่งงานกันเกือบทุกคู่ แม้ว่า ระยะเวลาของการอยู่อาศัยกับครอบครัวของภรรยาจะเป็นเพียงระยะไม่กี่เดือนก็ตาม

ซึ่งการอยู่อาศัยในแบบนี้ แรงงานของเจ้าบ่าวจะต้องมอบให้กับข้างฝ่ายพ่อแม่เจ้าสาว ที่อาจจะถือได้ว่าเป็นแบบแผนการบริการเจ้าสาวอันเป็นวิถีทางของรูปแบบหรือระบบคิดที่มีการนับถือบรรพบุรุษทางฝ่ายผู้หญิงของชาวบ้านขณะนั้น ซึ่งสืบบรรพบุรุษข้างฝ่ายหญิงนั้นได้คุ้มครองปกป้องรักษาเจ้าสาวและครอบครัวของเธอจนสามารถธำรงและเติบโตใหญ่อยู่ได้จนถึงช่วงเวลาของการแต่งงาน ถ้าเกิดมีเหตุอันทำให้ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงถูกเนื้อต้องตัวกันก่อนที่จะเกิดการแต่งงานถือกันว่าได้ทำผิดผี”จะต้องนำฝ่ายชายมาขึ้นผีหรือสมมาข้างฝ่ายหญิง ซึ่งก็คือการบอกกล่าวให้บรรพบุรุษรับรู้ทั้งสองได้เป็นสามภรรยาไปแล้ว

“สมัยนั้นบ่ค่อยมีไผ่ผิดผี ดอก เพราะถ้าผิดผีกะเรื่องใหญ่ ต้องพาพ่อแม่ไปขึ้นผีหรือสมมาพ่อตาแม่ยาย จังชั้นต้องมีอันเป็นไป” (เคียม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2556)

จากฐานคิดที่ถูกฉายภาพออกมานั้นยังเป็นภาพสะท้อนให้เห็นระบบความคิด ความเชื่อที่ยอมรับในการให้สิทธิการตัดสินใจกับผู้หญิงโดยมีอุดมคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษเข้ามาช่วยให้อำนาจการสนับสนุนเข้มแข็งมากขึ้นด้วย

กฎที่ให้ผู้ชายไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยา ทำให้สถานะภาพของผู้ชายถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งจากที่เคยต้องช่วยพ่อแม่ของตนทำไร่ ทำนา ได้กลายเป็นความห่างเหินจากพ่อแม่ข้างฝ่ายตนเองและกลับเพิ่มความใกล้ชิดกับข้างฝ่ายภรรยาทั้งจากการทำงาน การเชื่อฟังภายใต้อำนาจสิทธิขาดในการตัดสินใจแทบจะไม่มี เพราะทุกการตัดสินใจขึ้นอยู่กับพ่อของภรรยา รวมทั้งลูก ๆ ที่เกิดมาก็จะต้องปฏิบัติตามอำนาจของตาที่เป็นพ่อของแม่ด้วยเช่นกัน ซึ่งทำให้ผู้ชายอยู่ในฐานะที่ไม่สู้ดีนัก

พอดเตอร์ แจ็ค เอ็ม (2526, หน้า 174) ได้อ้างอิงในงานเขียนของเขาถึงคำกล่าวของแม็กคิลลารี ซึ่งเป็นนักเผยแพร่ศาสนาชาวอเมริกันที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาพร้อมกับสังเกตการณ์วิถีชีวิตของชาวบ้านในไทยว่า

“หลังจากการแต่งงานแล้ว เป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันทั่วไปเกือบทุกแห่งที่เป็นสามีจะต้องไปอาศัยอยู่กับครอบครัวของภรรยา จนเขาจำเป็นที่จะต้องยอมกลายเป็นเหมือนดังเช่นสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัว ที่จะต้องอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของครอบครัวของภรรยา จนแทบจะตัดขาดออกไปจากครอบครัวของเขาเอง”

การศึกษา

วัด เครื่องแบบ ดินสอ กระดาน

ภาพที่ 4-6 แบบเรียน ก ข ก กา

“เข้าเรียนเตรียม ก กับ ครูทอง ที่วัด โรงเรียนกับวัดที่เดียวกัน” (พัว ต้นแผ้ว, สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2556)

จากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้รับเอาแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกเข้ามาด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงของประเทศและการผลิตกำลังคนซึ่งแนวทางหนึ่งก็คือการรวมอำนาจการจัดการไว้ที่ศูนย์กลางโดยมีโรงเรียนเป็นเครื่องมือหลักในการผลิตซ้ำอำนาจผ่านแบบเรียนที่รัฐได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2464 โดยมีวัดเป็นสถานที่เรียน ส่วนครูก็จะต้องจบ ป. 4 จากโรงเรียนตามรูปแบบการศึกษาของรัฐครูในสมัยนั้นจึงมีน้อย

ช่วงแรกของการเรียนตามโรงเรียนวัดจึงเป็นหน้าที่ของพระ เข้ามาช่วยในการสอนและมีเตรียม ก เป็นแบบเรียนที่นักเรียนทุกคนจะต้องปรับพื้นฐานก่อนการเรียนในวิชาอื่น ๆ การเรียนหนังสือกับพระในสมัยโบราณ คือเรียนตามความรู้ของพระที่สอน หลักสำคัญก็คือ

เรียนอ่านหนังสือให้ออก ฉะนั้นจึงเริ่มด้วย หัดอ่าน ก ข จนจำได้แล้วจึงสอนประสมตัว หัดอ่าน หนังสือที่เป็นเรื่อง สอนเลขเบื้องต้น สอนโหราศาสตร์ พระบางรูปก็สอน หนังสือขอมให้ด้วย เพราะตำราโบราณนิยมเขียนเป็นอักษรขอม บางอาจารย์เข้มงวดเรื่องลายมือ ให้หัดคัดเขียน ตัวหนังสือให้สวยงาม เพราะถือว่าลายมือดี เขียนหนังสือถูก ก็เป็นเสมียนได้ หรือรับจ้างคัด และจารหนังสือ เป็นอาชีพได้

“บังคับให้ เขียนหนังสือ ก กา หนังสือลูกออก สอนเลข สอนโตขอม ให้เขียนให้งาม เวลาสอบ เขียนตามคำบอก จำกับปากถึงจะผ่าน จบแค่ ป. 4 ก็เป็นครูได้แล้ว”(โส ศรีทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2556)

การปรับตัวในเรื่องการศึกษาของชาวบ้านนั้นภายหลังจากมีการประกาศใช้ พรบ. ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ชาวบ้านได้เกิดการปรับตัวขนานใหญ่เพื่อให้เข้ากับกรอบที่มากับ พรบ. ประถมศึกษา ผ่านการศึกษาภาคบังคับมาเป็นกรอบการบังคับให้เด็กตั้งแต่อายุ 7-14 ปี เข้ารับ การศึกษา นักเรียนในช่วงแรกที่เข้าเรียน ป.1 ในขณะนั้นจึงมีอายุที่หลากหลายเรียนรวมกัน

“ไผ่ที่บ่ทันเข้าถ้าอายุเลย 7 ปี ก็เข้าเรียนได้ นักเรียนมีแต่โตใหญ่ ๆ บางคนก็เป็นเอ๊ย บางคนเกิดรุน ก็เขียนนำกัน บ่คือสู่มื่อนี้” (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2556)

นอกจากจะปรับตัวให้เข้ากับ พรบ.การศึกษาที่บังคับลงมาแล้ว ยังจะต้องปรับตัวให้ เข้ากับเวลาที่จะต้องเข้าเรียนและเลิกเรียนตามช่วงเวลาที่กำหนด นอกจากนี้การเรียนในแต่ละวัน จะต้องถูกควบคุมด้วยจำนวนวิชาที่จะต้องเรียนภายใต้กรอบของเวลา และค่าใช้จ่ายที่ต้องเพิ่มขึ้น จากการต้องซื้ออุปกรณ์การเรียนตามแบบที่รัฐกำหนดซึ่งการเรียนในอดีตนั้น อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบ ในการเรียนจะเป็นวัสดุที่หา ทำ เองทั้งหมด เช่น ดินสอ จะใช้ดินปั้นเป็นก้อนกลม ๆ แล้วตากแดด ให้แห้ง ส่วนกระดานที่ใช้เขียนก็จะทำขึ้นจากไม้จัวย้อมด้วยสีของเปลือกต้นไม้ให้เป็นสีดำ เป็นต้น

“ดินสอจะใช้ดินปั้นกลม ๆ ส่วนสมุดใช้ไม้จัวย้อมด้วยบักโกนาให้เป็นสีดำ การบ้านไม่มี สมัยนั้น” (ก๊บ ลดกระ โทก, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

อีกทั้งยังจะต้องปรับตัวยอมรับเรื่องแรงงานที่ได้จากสมาชิกในครอบครัวที่ลดน้อยลงไป ตามจำนวนที่เข้ารับการศึกษ จากการจัดการของรัฐที่ได้ย้ายแหล่งการเรียนรู้จากครอบครัว และหมู่บ้านเข้าไปอยู่ใน โรงเรียนแล้ว รัฐยังได้ใช้แนวทางการบริหารงานแบบ ระบบราชการ (Bureaucracy) ในการบริหารจัดการกิจกรรมการศึกษาเริ่มที่จะอิงรูปแบบมากขึ้น โรงเรียนในมิ ครุที่บรรจุจากรัฐไม่เพียงพอกับจำนวนชั้นเรียนที่มีอยู่ เด็กจะต้องไปสอบที่โรงเรียนที่มีครูครบ ตามชั้นเรียนนั้น

“เรียนที่โนนหมากมุ่น แต่ตอนสอบต้องไปสอบที่ โรงเรียนโคกสูง” (โถน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2556)

ครู ป. 4

ผลจากสงครามอินโดจีนได้เกิดการคืนพื้นที่ 4 จังหวัดของเขมรฝรั่งเศสแก่ไทย ชาวบ้านที่อพยพมาจากบ้านพร้าวที่เป็นเด็กอยู่ในเกณฑ์ภาคบังคับของไทยจะต้องเข้าเรียนตามรูปแบบของไทยก็จะต้องเข้ามาสัมภาษณ์ ความเข้าใจภาษาไทย

“ตอนแรกมาจากบ้านพร้าว จะเข้าเรียนได้ ครู จะสอบถามก่อนว่า เรียน ป.1 ไหน ถ้าตอบได้ ก็ให้อ่านหนังสือให้ฟัง ถ้าอ่านได้ก็ให้เข้าเรียนเลย” (โธน หงษ์เจริญ, สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2556)

หลังจากไทยได้คืนพื้นที่ 4 จังหวัดจากกัมพูชาฝรั่งเศส แล้ว ก็เร่งปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาทั้งรูปแบบการเรียนและการสอนของโรงเรียนในพื้นที่ 4 จังหวัด นักเรียนก็ต้องเรียนตามรูปแบบการศึกษาของไทย ภาษาไทยจึงเป็นเอกสิทธิ์ของทุกคนที่เป็นคนไทย

“ทุกโรงเรียน ต้องเรียนภาษาไทย และเด็กก็ต้องพูดภาษาไทย” (หลวงตาหลุย, สัมภาษณ์, 5 กรกฎาคม 2556)

ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยได้เปิดรับสมัครครูที่จบ ป. 4 ในพื้นที่เพื่อให้ไปสอนแทนครูฝรั่งเศส

“ครูสำเนียง ครูหลุย ครูตัน จบจากโนนหมากมูน สมัครเป็นครูไปสอนที่พิบูลย์สงคราม” (พัว ดันแผนัว, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2556)

การที่รัฐบาลประสงค์จะรับสมัครครูในพื้นที่ก็เนื่องด้วยการมีวัฒนธรรม มีวิถีชีวิตของชาวบ้านที่คล้ายกันจึงเป็นการง่ายต่อการปรับตัวกว่าครูที่มาจากนอกพื้นที่ เพราะ การเป็นครูต้องพึ่งตัวเอง ทั้งด้านการหาอยู่หากิน ความปลอดภัย เป็นต้น จึงทำให้การสมัครเป็นครูในครั้งนั้นมีแต่ผู้ชาย อีกอย่างพื้นที่ดังกล่าวไม่ค่อยมีใครประสงค์จะสมัครมาเป็นครู ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้ครูไม่เพียงพอกับความต้องการของโรงเรียนในจังหวัดที่ได้คืน

“เปลี่ยนเป็น อ.ไทยทั้งหมด จากการรับสมัครครูที่จบ ป. 4 เงินเดือน 4 บาท ต้องหาหม้อข้าวไปเอง ไม่มีครูมาจากที่อื่นเลย เขาไม่กล้าสมัครมาสอน เขากลัว สมัยนั้นมีแต่ครูผู้ชาย” (สมอูล เงินทอง, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

ปรากฏการณ์ครูต้องเรียน ครูต้องสอบ ทำให้อำนาจในการให้ความรู้จึงถูกเคลื่อนย้ายจากผู้รู้ที่ในกาลก่อนคือ พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้อาวุโสในหมู่บ้านมาอยู่กับข้าราชการที่เรียกว่าครู และด้วยการจัดการการศึกษาในระบบโรงเรียนตามรูปแบบของการจัดการสมัยใหม่เช่นนี้จึงทำให้ผู้รู้ในหมู่บ้านที่เคยเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตามยายหรือผู้อาวุโสที่มีความรู้และเคยทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้กลายเป็นอื่นหรือเป็นผู้ไม่มีความรู้ตามมาตรฐานเกณฑ์วัดตามแบบการศึกษาสมัยใหม่

ส่วนครูที่อยู่ภายใต้อำนาจปฏิบัติการของรัฐที่ได้รับนิยามว่าเป็น ผู้รู้ ก็มีได้แสวงหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองมากนัก อาศัยแต่เพียงตำราหรือคู่มือที่ได้จัดวางรูปแบบการสอนไว้ตายตัวเป็นมาตรฐานที่ครูไม่สามารถนำศาสตร์อื่นมาผสมในแบบบูรณาการให้สอดคล้องกับสภาพและวัยของผู้เรียน

ครูเป็นได้แต่เพียงตัวกลาง (Agent) ที่คอยแพร่กระจายความรู้จากตำราให้กับนักเรียน และในขณะเดียวกันก็ไม่ต่างจากผู้ขนถ่าย (Delivery) แจกจ่ายข้อมูลหรือความรู้ให้กับนักเรียนที่ต้องตกอยู่ในสภาพ ผู้รับ โดยไม่มีเงื่อนไข ซึ่งความรู้ที่ได้จากครูไม่ต่างจากอาหารสำเร็จรูปที่แกะออกจากกล่องที่บรรจุและอ่านคำแนะนำก็สามารถทานได้เลย วิธีการบังคับผ่าน พบ. ประถมศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่รัฐใช้เพื่อผนวกภูมิภาคเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในกรอบของสังคมไทย (สุวิทย์ ชีรสาศวัต และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541, หน้า 19)

การเกี่ยวพาราตี

หลังจากวางเว้นการเอาแรงหญิงสาวแต่โบราณมีงานหลัก คือ การดักน้ำ การดำข้าว การสีข้าว การทอผ้า เป็นต้น ส่วนฝ่ายชายก็จะเน้นไปที่ การจักสาน ทำเครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องมือดักสัตว์ เป็นต้น

เครื่องมือที่ใช้ในการดำข้าวคือ ครกกระเดื่อง ซึ่งภาษาท้องถิ่นเรียก ครกมอง เพื่อดำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสาร โดยคนดำจะใช้ เท้าเหยียบที่หางครกมอง ออกแรงกดเท้าให้แม่ มองกระดกขึ้น แล้วปล่อยเท้าลงให้สากดำข้าวในครก

“กลางคืน หญิงชาย จะดำข้าว ซ้อมข้าว เป็น โอกาสที่หนุ่มสาวได้จับกันหรือที่เรียก เล่นสาว บ้างก็เอาแคนมาเป่าด้วย” (แก้ว กันนิคม, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2556)

การดำข้าวจะกระทำกันในตอนเช้าตรู่หรือตอนกลางคืน โดยเฉพาะในคืนเดือนหงาย ซึ่งเป็นโอกาส เหมาะที่หนุ่มๆ จะมาเว้าสาว ชายหนุ่มที่มาอาจจะส่งสัญญาณด้วยการเป่าแคน ดัดพิน เป่าใบไม้ หรือ ผีวปาก ให้สาวรู้ตัวก่อน สาวใครรูปงามก็จะเป็นที่หมายปองของหนุ่มๆ ซึ่งจะมาขันอาสาดำข้าวให้

การเดินทาง

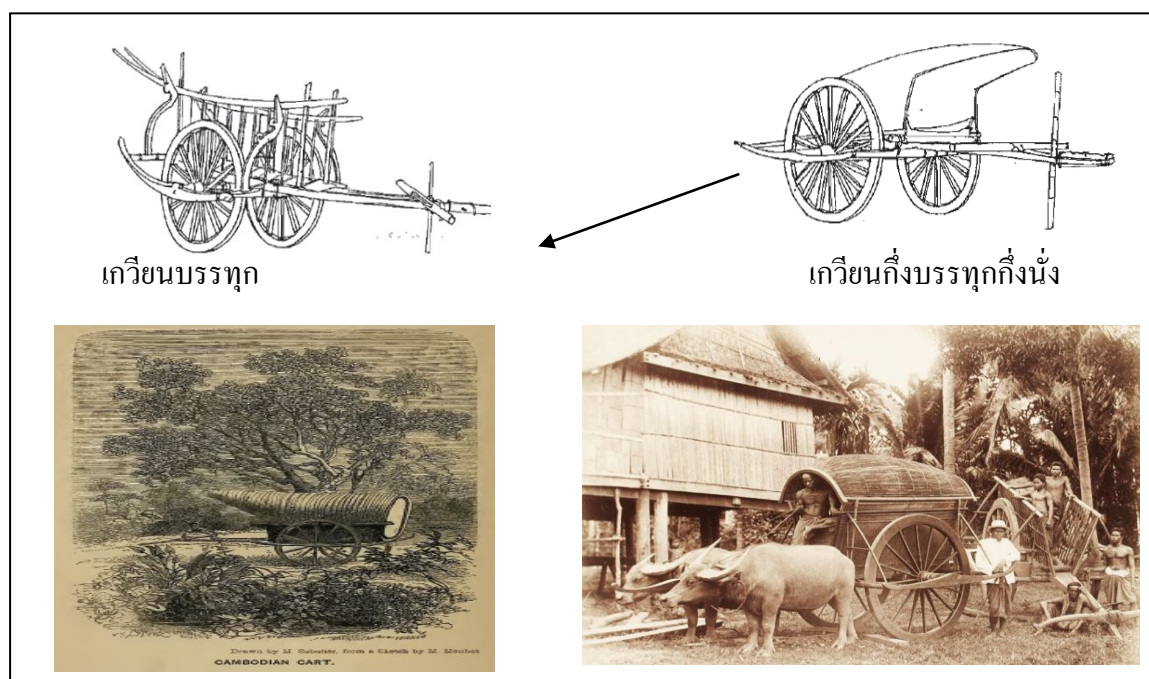
“พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ชี้ช่าง ชี้เกวียนลงมากับพี่น้องจากเมืองลาว” (วันนา อินทรประเสริฐ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2556)

“ชี้ช่าง ลงมาจากเมืองลาว คือ ชี้ช่างลงมาจากเมืองลาว การควบคุมช่างจนถึงระดับชี้ได้ คนผู้นั้นจะต้องมีความพิเศษไม่ว่าจะเป็น ความกล้าหาญ อาดาอาคม การดูแลเอาใจใส่ด้วยความรัก เป็นต้น เพราะช่างนั้นจะยอมรับและทำตามคำสั่งเฉพาะความที่เลี้ยงเขา และนี่อาจจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่การอพยพเคลื่อนย้ายที่อยู่ของผู้คนในสมัยนั้นจะเกิดขึ้น ได้ก็เฉพาะกลุ่ม

“จี่เกวียน เป็นลักษณะการเดินทางของผู้คนในยุคสมัยนั้นที่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศโดยมี วัวและควายเป็นเงื่อนไขของความสัมพันธ์กับเกวียน เช่น เกวียนวัว มีลักษณะรูปร่างเตี้ยสั้น แต่ตัวเรือนกว้าง เป็นเกวียนที่นิยมใช้ในที่ดอน และเกวียนควาย จะมีลักษณะสูงใหญ่และหนา ตัวเกวียนมีขนาดยาว แต่เรือนเกวียนแคบ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531, หน้า 68-75)

นอกจากนี้ ก่อ สวัสดิพานิชย์ (2533, หน้า 128) ยังกล่าวถึง การจำแนกเกวียนตามลักษณะการใช้งานว่า เมื่อใช้เกวียนบรรทุกสิ่งของหรือคนโดยสาร ไประยะทางไกล ๆ เกวียนจะใส่ประทุนเพื่อกันแดดกันฝน

ซึ่งก็มีลักษณะที่ใกล้เคียงกับที่องรี มูโอ ได้วาดภาพและเขียนบรรยายไว้หลังจากเข้ามาในกัมพูชาในงาน Travels in the central parts of Indo-China (Siam), Cambodia, and Laos: During the years 1858, 1859, and 1860

ภาพที่ 4-7 เกวียนที่นิยมใช้กัน

เกวียนในบริบทขณะนั้นจึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกให้รู้ถึงสถานะทางเศรษฐกิจของผู้เป็นเจ้าของได้เพราะคนที่จะมีเกวียนได้ค่อนข้างจะมีฐานะ เช่น ที่โนนหมากมุ่นจะมีเกวียนก็เฉพาะ เจ้าอู๋ย เจ้าตั้ง ผู้ใหญ่บ้านเท่านั้น เพราะมีเกวียนก็ต้องมีวัวควายด้วย อย่างน้อยก็ต้อง 2 ตัวเพื่อใช้เทียม เกวียนราคาเกวียนจะตกเล่มละ 400-500 บาท

“เกวียน จะมีก็เฉพาะคนมีฐานะ เล่มละ 400-500 บาท” (ลี รักษา, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2556)

ชาวบ้านที่ไม่มีวัว ควายเป็นของตนเองก็ต้องเช่าวัว ควายคนอื่นเพื่อไปใช้ทำนา เกวียนควายจะมีขนาดใหญ่กว่าเกวียนวัว เนื่องจากควายมีแรงมาก แต่ไม่อึดไม่ทนร้อนเหมือนวัวจึงนิยมวัวเทียมเกวียน เพื่อใช้เดินทางไกล เช่น พ่อค้า (นายฮ้อย) ที่ค้าขายไปตามเมืองต่าง ๆ จะใช้เกวียนวัวเป็นหลัก ควายไม่ทนร้อน ควายชอบนอนปลัก

การตั้งชื่อหมู่บ้าน

การตั้งชื่อหมู่บ้านในอดีตนั้นเป็นการตั้งชื่อตามสิ่งที่พบเห็นในพื้นที่ที่มีปริมาณมากกว่าสิ่งอื่น เช่น ดันหมากมุ่น มีจำนวนมากในพื้นที่ ชาวบ้านก็จะนำมาตั้งชื่อหมู่บ้านว่า โนนหมากมุ่น บ้านหนองจาน มีต้นจานมาก บ้านกุดคือ พื้นที่จะเป็นหนองน้ำมีต้นผ้อขึ้นอยู่เต็มหนองน้ำ เป็นต้นชื่อเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเกี่ยวพันของพื้นที่ที่ต้นไม้นั้นชอบใช้เป็นแหล่งในการขยายพันธุ์ในการเติบโต

“...ต้นหมากมุ่นถูกตัดเห็ดฝืนเหมิดแล้ว หาเบ็งยากคู่มือนี่...” (คำเลียง แสนเวียงจันทร์, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556) และ “ต้นจาน” “...แถวนี้แต่ก่อนเป็นหนองน้ำ มีแต่ต้นจานขึ้นเต็มเหมิด กะหยังพอมิเหลืออยู่ดอกต้นจาน (ชี้ไปข้างหน้าวัด) อยู่ในวัดยังเหลืออยู่...” (สำรวม คำดี, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2555)

นอกจากนี้ยังมีการตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศที่พบก่อนจะตั้งหลักแหล่ง เช่น ดอนหลุม โลกสูง โนนสูง เป็นต้น

การตั้งหลักแหล่งที่อยู่อาศัย

การแบ่งแยกของชาวบ้านในการตั้งหลักแหล่งเป็นที่อยู่อาศัยตามพื้นที่ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสัญญาณที่บ่งบอกถึงเบื้องหลังของการตั้งถิ่นฐานทั้งในมิติของการประกันการเอาตัวรอด โดยใช้ฐานทรัพยากรเป็นตัวตั้ง และความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันหรือความเป็นเหง้าเดียวกันที่เป็นเครือญาติกัน กลุ่มที่เป็นชาติพันธุ์ลาวจะตั้งบ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ โนนเป็นโลก เป็นดอน เช่น โลกสูง โนนสูง โนนสแบง ดอนหลุม เป็นต้น ส่วนกลุ่มที่มีคนไทยและคนกัมพูชาจากพื้นที่อื่นมาผสมจะชอบอยู่ในพื้นที่ที่เป็น หนอง เป็น กุด เช่น หนองเสม็ด หนองหญ้าแก้ว หนองลิม เป็นต้น

ครั้งเมื่อคนในหมู่บ้านมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นทั้งที่เกิดจากการแต่งงานกันเองภายในหมู่บ้านและจากหมู่บ้านอื่นที่ย้ายตามญาติที่มาแต่งงานกับชาวบ้านในหมู่บ้านทำให้ประชากรในพื้นที่ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ยากต่อการปกครองอีกทั้งพื้นที่ส่วนใหญ่ก็เป็นป่ารกทึบ การที่ต้องข้ามป่ารกทึบที่มีอันตรายอยู่รอบตัวจากการเดินทางในการติดต่อกัน ระยะทางของพื้นที่

แต่ละหมู่บ้านก็ห่างกันชาวบ้านจึงได้รวมตัว ประชุมตกลงกันที่จะแยกและตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ ภายใต้การรอบคอบคิดว่า เพื่อลดการสูญเสียพลังงานในการแลกเปลี่ยนกับระยะทางดังเช่นในอดีตที่เคยปฏิบัติมา (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย, 2549 ก, หน้า 7)

การสร้างที่อยู่อาศัย

ชาวบ้านหลังจากลงหลักปักฐานก็เกิดการปรับตัวตามปรากฏการณ์ธรรมชาติอยู่เนืองเนืองเรื่อยมา เช่น การเกิดน้ำท่วม อันเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ส่งผลต่อการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน และการเคลื่อนย้ายที่อยู่ เพราะการตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านในขอบเขตที่เป็นหนอง เป็นกุค นั้นง่ายต่อการท่วมของน้ำเมื่อเกิดฝนตกหนัก แต่สาเหตุที่ชาวบ้านต้องปลูกสร้างบ้านเรือนใกล้หนองใกล้กุคก็เนื่องด้วยปัจจัยในการทำกิจกรรมในชีวิตทั้ง การหาอาหาร การพึ่งพิงน้ำ เป็นต้น ขณะเดียวกันชาวบ้านยังไม่รู้จักการสร้างแนวป้องกันน้ำจึงต้องปรับตัวด้วยการย้ายที่อยู่อาศัยไปเรื่อย ๆ เพื่อหาความสัมพันธ์ที่ลงตัวกับพวกเขาจนจบลงด้วยการปลูกสร้างลงบนพื้นที่ที่เป็น โคนก ไม่ห่างจากแหล่งน้ำที่ใช้ในวิถีชีวิตประจำวันทั้งใช้กิน ใช้อาบ หาปลา เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นกระบวนการปรับตัวของมนุษย์ให้สัมพันธ์กับธรรมชาติเพื่อการอยู่รอดนั่นเอง

จากภาพที่ 4-8 อองรี มูโอ ได้วาดภาพและเขียนบรรยายไว้หลังจากเข้ามาในกัมพูชาที่แสดงให้เห็นภาพของบ้านเรือนในครั้งกาลนั้นได้เป็นอย่างดีซึ่งก็คงไม่ต่างจากคำสัมภาษณ์ที่ได้มากนัก

ภาพที่ 4-8 บ้านในกัมพูชา

ผู้ใหญ่บ้าน/ กำนัน

ภายหลังจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการกำหนดอำนาจหน้าที่และการแต่งตั้งข้าราชการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานแทนรัฐส่วนกลางตั้งแต่ข้าหลวงเทศาภิบาลถึงผู้ใหญ่บ้าน ที่ปฏิบัติการ เหมือนกันอย่างเป็นระบบทั่วทั้งประเทศ เช่น ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ มีอำนาจในการแต่งตั้ง ถอดถอนเจ้าเมือง นายอำเภอ (ศักดินา 800 ไร่) ส่วนเจ้าเมือง นายอำเภอ จะคัดเลือก ปลัดอำเภอ (ศักดินา 600 ไร่) เสมียนลงมาและตำรวจ แต่จะต้องเสนอให้ข้าหลวงเทศาภิบาลแต่งตั้ง สำหรับผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เป็น 2 ตำแหน่งที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด จะมี พรบ. ลักษณะการปกครองท้องที่ รศ. 116” ครอบอีกชุดหนึ่ง โดยกำหนดให้ราษฎรในหมู่บ้านนั้น ๆ เลือกชายที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 21 ปี ขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน และการเลือกนั้นจะต้องกระทำอย่างเปิดเผยหรืออาจจะใช้วิธีการให้แต่ละคนมาบอกกับนายอำเภอที่เป็นประธานการเลือกตั้งทราบที่ละคนในกรณีต้องการลดอคติจากผลของการเลือกของตนที่จะเกิดขึ้นในหมู่บ้าน (ข้อ 3 มาตรา 9) ซึ่งจะกระทำเช่นนี้เหมือนกันทุกหมู่บ้าน หลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการเลือกผู้ใหญ่บ้านแล้วก็จะเป็นการเลือกกำนันต่อไป โดยการเลือกตั้งกำนันนั้นจะให้สิทธิผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านในตำบลนั้นเลือกจากผู้ใหญ่บ้านคนใดคนหนึ่งขึ้นเป็นกำนัน เมื่อเลือกได้แล้วนายอำเภอจะนำผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเสนอให้ผู้ว่าราชการจังหวัดแต่งตั้งต่อไป อาจจะถือได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของการปกครองที่ใช้วิธีการประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า (สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2550, หน้า 303-306) ที่ให้ศักดิ์และสิทธิในการควบคุมหมู่บ้านอย่างมากมาด้วยตำแหน่งกำนันพร้อมกับได้รับศักดินาที่ขุน

เริ่มแรก บ้าน โคนสูง ยังไม่ได้ตั้งหมู่บ้าน สมัยนั้นยังไม่มีผู้นำหมู่บ้าน มาตั้งอยู่กันเป็นกลุ่มทางทิศตะวันตกหนองควายออกลูก ตอนนั้นเรียกว่า บ้าน โนนสวน อยู่มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2390 ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2450 จึงย้ายมาตั้งชื่อหมู่บ้าน ชื่อบ้าน โคนสูง มีนายด้วง จันทรด้วงเป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยการแต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านจะใช้วิธีการให้ชาวบ้านเลือกเองจากคนที่ตนเองให้การยอมรับนับถือ และที่สำคัญต้องมีจิตใจเด็ดเดี่ยว กล้าตัดสินใจ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่จะทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในสวัสดิภาพของการปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตปกติ เมื่อทางราชการ ได้ยกจากบ้าน โคนสูงเป็นตำบล โคนสูงขึ้นตรงต่ออำเภอรัฐประเศ จังหวัดปราจีนบุรี นายด้วง จันทรด้วง ก็ได้รับเลือกให้เป็นกำนันคนแรกของตำบล โคนสูงด้วย พร้อมกับศักดินาขุน นามว่า กำนันขุนด้วง จันทรด้วง

“แต่ก่อนหากคนเป็นฟูใหญ่ยาก การเลือกผู้ใหญ่ เลือกจาก มีศีลธรรม เป็นคนดี ใจบุญสุนทาน เข้าวัดเข้าวา และชอบ” (แพง เสมาทอง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2556)

พ่อบ้าน

“ใครไม่มีที่อยู่ ใครจะย้ายมาใหม่ต้องเข้าไปรายงานตัว พ่อบ้านจะเป็นคนจัดการให้”
(จัน ฉันทะ, สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2556)

พ่อบ้าน เป็นคติความเชื่อที่เชื่อมความสัมพันธ์กับครัวเรือนตนเองที่มีพ่อหรือเพศชาย เป็นผู้นำ เมื่อมีหลายครัวเรือนก็จะกลายเป็นบ้านจึงต้องมีพ่อบ้าน หรือนายบ้าน/ ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนปกครอง ดูแล จัดการธุระในหมู่บ้านที่ตนดูแล ส่วนคนที่ถูกดูแลก็จะกลายเป็นลูกบ้าน

“พ่อแม่ใหญ่เป็นคนเขมรและเป็นคนตั้งหมู่บ้าน โนนหมากมุ่น เป็นคนเขมรอยู่พนมเปญ เป็นเสมียน จะบวช ฝรั่งไม่ให้บวชก็เลยหนีมาเมืองไทย มาที่โคกสูงเข้าหาพ่อบ้านซึ่งตอนนั้นคือกำนันเทพ แจ่มจุดประสงค์ของการหนีมาว่า ต้องการบวช คนไทยชอบการบวชอยู่แล้วเลยจัดการบวชให้ หลังจากสึก จึงได้นามสกุล “เพชรสมบัติ” ตามกำนัน” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2556)

เพื่อเพิ่มและสร้างหลักประกันในความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของระบบการปกครองภายในชุมชนช่วงเวลาดังกล่าว ฉะนั้นการมีเครื่องมือที่ใช้เพิ่มอำนาจในการตัดสินใจ เช่นอาวุธปืนจึงมิได้เฉพาะผู้ใหญ่/ กำนันเท่านั้น

“ปิ่น”จะมีแต่ของผู้ใหญ่ จะเป็นปิ่นแก้ว ปิ่นเพลิง เคยโจรเข้ามาลักวัว ควาย ชาวบ้านผู้ใหญ่จับได้จะเอาเชือกผูกคอลากไปยังที่เลย โดยจะยิงกลางแปลงหรือที่โล่ง ๆ ให้ชาวบ้านดูเพื่อไม่ให้เอาเป็นตัวอย่าง” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 23 พฤศจิกายน 2556)

หน้าที่ที่สำคัญของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในช่วงเวลานั้นคือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนของรัฐในการดูแลลูกบ้านให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย และคอยปราบปรามโจรผู้ร้ายที่เข้ามาปล้นสะดมในหมู่บ้าน การไปเข้าร่วมประชุม ที่อำเภออุบลราชธานี การเดินทางจะเห็นถึงความสำคัญของผู้คน และความยากลำบากของการคมนาคม ผู้ใหญ่ที่หมู่บ้านตนเองอยู่ไกลจากตัวอำเภออุบลราชธานีมากกว่าจะออกเดินทางก่อนคนอื่นเพื่อมาพบกับผู้ใหญ่บ้านในหมู่บ้านถัดไปตามเส้นทางที่เดินทางไปยังอำเภอ โดยมากเรื่องการประชุมผู้ใหญ่จะเกี่ยวข้องกับบ้านเมือง การดูแลทุกข์สุขของราษฎร การแจ้งเกิด การแจ้งตาย การแจ้งข่าวและรายงานเรื่องโจรผู้ร้าย ส่วนในเรื่องภาษีหรือค่าหัวที่ชาวบ้านเสียก็จะฝากกำนันผู้ใหญ่บ้านไปเสียที่อำเภอให้ การเสียภาษีซึ่งในขณะนั้นก็จะเสียภาษีที่นา การจัดการทุกอย่างจะขึ้นอยู่กับกำนันทั้งหมด การเกิด การตาย ที่มีในหมู่บ้านกำนัน ผู้ใหญ่จะมีหน้าที่รับแจ้งก่อนที่จะนำไปรายงานที่อำเภอและยังมีการไล่ทหารหรือการเกณฑ์ทหาร ก็เป็นหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านที่จะต้องพาไปที่อำเภอทุกปีด้วย ซึ่งทั้งหมดเป็นหน้าที่ที่เป็นหน้าที่ที่มีกฎหมายกำหนด ส่วนการตีฆ้องบอกลูกบ้านถ้ามีข่าวสาร เป็นหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเป็นการทั่วไป

“เสียนได้มีคนเกิด คนตายมาใหม่ ต้องแจ้งพ่อบ้าน พ่อพาอายุไปจับคัดเลือกทหาร ตอนเป็นพระอัยกะ ถูกทหารทั้ง ๆ ที่เป็นพระอยู่ เขา ส่งไปรบที่เชียงตุง”(จัน ฉันทะ, สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2556)

ประเด็นการจัดการแบบเบ็ดเสร็จของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทำให้มองเห็นว่า ช่องว่างของการปฏิสัมพันธ์ของรัฐส่วนกลางกับชาวบ้าน ได้กลายเป็นโอกาสของผู้นำท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดชาวบ้านในการสร้างเครือข่ายระบบอุปถัมภ์ อันเป็นที่มาของการฉ้อราษฎร์บังหลวง ได้อย่างง่าย การเสียด่าหัว

ภาพที่ 4-9 เงินหมากค้อ ก็คือ เงินพดด้วง

“เสียด่าหัว เฉพาะผู้ชาย เสียให้พ่อบ้าน พ่อบ้านจะเอาไปเสียที่อำเภอ เงินบักค้อ” (พัว ต้นแ้ว, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2556)

เสียด่าหัวหรือเสียดหัว คือ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับรัฐที่ใกล้ชิดกันที่สุด โดยการเสียด่าหัวหรือ ส่วนนั้นได้มีการปรับเปลี่ยนในรัชสมัยของ ร.5 และเป็นคำที่ชาวอีสานใช้เรียกการเสียเงิน รัชชูปการ ซึ่งทางรัฐเรียกเก็บจากชายฉกรรจ์ทุกคนแทนภาษีส่วย ในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื่องจากเงินรัชชูปการเรียกเก็บเป็นรายตัวหรือรายหัว ชาวบ้านจึงเรียกว่าเสียด่าหัวหรือเสียดหัว (สุวิทย์ ชีรสาศวัต และคณะ, 2528, หน้า 239)

การเสียดำหัว เป็นรูปแบบการแลกเปลี่ยนระหว่างแรงงานที่ต้องรับใช้รัฐกับอัตราเทียบเคียงผู้ชายทุกคนตั้งแต่อายุ 18 ปีเป็น 1 แรง มีค่าเท่ากับ 4 บาท ฉะนั้นชาวบ้านต้องแลกเปลี่ยนแรงงานกับเงิน 6 บาทต่อปี ซึ่งถ้ามองจากบริบทในปัจจุบันแล้วการเก็บเงินรัฐชูปการเป็นวิธีการเก็บภาษีที่ไม่ยุติธรรม เนื่องจากที่กำหนดให้ราษฎรชายฉกรรจ์ทุกคนเสียเท่ากัน นอกจากนั้นยังทำให้รัฐบาล ไม่อาจมีรายได้เพิ่มขึ้นตามความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 4 ของศตวรรษที่ 20 การเก็บเงินรัฐชูปการ ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นวิธีการแก้ปัญหาในเรื่องการเก็บภาษีอันชาญฉลาดของรัฐ ได้กลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัยและเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าของประเทศ จุดจบของการเก็บเงินรัฐชูปการซึ่งก็คล้ายกับจุดกำเนิดของมันเองที่เป็นผลจากเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจและการปกครอง เมื่อรัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติ ประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481

สุดท้ายแล้วชุมชนจำต้องปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของระบบการเมือง การปกครองที่ใช้ การเศรษฐกิจนำชุมชนชายแดนจำต้องยอมเข้าสู่วิถีดังกล่าวอย่างไม่มีทางเลือกอื่น ซึ่งแต่เดิมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันทรัพย์สิน การกำจัดโจรผู้ร้าย ตลอดจนการรักษาความสงบเรียบร้อย ได้รับการจัดการ โดยความร่วมมือของชุมชนภายใต้การนำของกลุ่มผู้นำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติอันได้รับการยอมรับจากภายในหมู่บ้านในด้านคุณธรรม ความเสียสละ ความอดทนและซื่อสัตย์ แต่ด้วยการจำเนกแจกแจงทางสังคมได้ทำให้บทบาทบาทของหมู่บ้านในการจัดการตัวเองถูกลดบทบาทลง โดยการมอบบทบาทดังกล่าวให้กับสถาบันเฉพาะไม่ว่าจะเป็นทหาร ตำรวจ ศาลภายใต้กรอบของการรวมศูนย์อำนาจ การเลือกผู้นำแบบมีคุณธรรม เปลี่ยนมาเป็นการจัดตั้งของรัฐ ผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ เข้ามามีส่วนร่วมระบบเครือญาติในชุมชนเสื่อมโทรมอย่างเห็นได้ชัด เปลี่ยนเป็นการฟ้องร้องเป็นคดีความดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

โลกสูง: สงครามอินโดจีน ทหารอิสระและการได้คืนพื้นที่

มณฑลบูรพา เคยได้เป็นของเรา เสียมราฐ พระตะบอง บ้านพี่เมืองน้องมาช้านาน ในครั้งโบราณก่อนเก่าชาติไทยใจเสรี เลือดเนื้อเชื้อเฝ้าถูกเขาขี้แย่งไป คอยไทยเราเฝ้าคอย แต่กำลังยังน้อยสู้กันไม่ไหว ร่วมสามสิบปี ทักษะของไทยก็มีสมรรถภาพและเข้มแข็งยิ่งใหญ่ ทหารภาคบูรพา ทักษะหมโยธี รุกไล่โจมตี พวกไพร่แตกหนีพ่ายไป กองทัพบูรพา อดอาจเก่งกล้า เกิดเกียรติก้องกล้า เลือดทหารไทย/ พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ

โดยเจ็บพระทัยกับการแย่งชิงของสยามนี้พระสุภาพต้องทรุดโทรมอย่างรวดเร็ว แล้วพระบาทสิริวัณณิวงศ์ทรงเสวยทิววงศ/ ตรึง เจีย

ทหารเยอรมันบุกเข้าโจมตีประเทศโปแลนด์ ทำให้รัฐบาลประเทศอังกฤษ ประเทศฝรั่งเศส ได้ยื่นประท้วงต่อเยอรมนีตามสัญญาที่ได้ผูกพันทำกันไว้ต่อโปแลนด์ แต่เยอรมนีหาได้สนใจไม่จนทำให้ล่วงเลยเวลาที่กำหนดในการประท้วง รัฐบาลฝรั่งเศสและอังกฤษเห็นว่าการประท้วงของพวกเขาครั้งนี้ต่อเยอรมนีคงไม่เป็นผลจึงทำให้พวกเขาต้องประกาศสงครามต่อเยอรมนีในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2482 สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงได้อุบัติขึ้น แต่สงครามระหว่างฝรั่งเศส และอังกฤษกับเยอรมนีเกิดขึ้นไม่นานก็จบลงด้วยการประกาศยอมแพ้ของฝรั่งเศสต่อเยอรมนีในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2483

ผลจากการยอมแพ้ของฝรั่งเศสทำให้ญี่ปุ่นซึ่งในขณะนั้นก็ได้ทำสนธิสัญญาไตรภาคีกับเยอรมนีและอิตาลีมีอำนาจการต่อรองสูงมาก เพราะได้รับการช่วยเหลือจากเยอรมนีในการบีบบังคับให้รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมให้ญี่ปุ่นเข้ามามีอิทธิพลและผลประโยชน์ในอินโดจีนฝรั่งเศสด้วย (อัญชลี สุขดี, 2525, หน้า 4-5)

การมีอำนาจของญี่ปุ่นในการครั้งนี้จึงเท่ากับว่าญี่ปุ่นเองก็มีสิทธิในอำนาจการควบคุมกัมพูชา ด้วยเช่นกันแต่ทางญี่ปุ่นเองยังคงให้รัฐบาลฝรั่งเศสปกครองกัมพูชาต่อไปตามนโยบายที่ได้วางไว้ ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น พระสีสุวัถดิ์ มุณีวงศ์กษัตริย์กัมพูชาได้สิ้นพระชนม์ ฝรั่งเศสก็ยังคงถือว่าเป็นผู้มีอำนาจในการเลือกกษัตริย์ขึ้นปกครองกัมพูชาอยู่เช่นเดิม โดยได้เลือกพระนโรดม สีหนุขึ้นเป็นกษัตริย์ในปีเดียวกันนี้ทั้ง ๆ ที่พระนโรดม สีหนุมีสถานะเป็นเพียงหลานและยังทรงพระเยาว์ (18 ปี) ประเด็นของการปฏิบัติการเลือกกษัตริย์ของฝรั่งเศสนั้นมีแนวคิดที่คอยกำกับอยู่ว่า กษัตริย์ที่เลือกมานั้นจะต้องเชื่อฟังฝรั่งเศส พระนโรดม สีหนุจึงเป็นตัวเลือกที่ฝรั่งเศสมองว่ามีความเหมาะสมในการปฏิบัติการดังเช่นแนวคิดดังกล่าว สาเหตุที่พระนโรดม สีหนุถูกเลือกเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่นั้น ก็เพราะครั้งหนึ่งฝรั่งเศสได้บ่มเพาะความคิด ความรู้ผ่านการเล่าเรียนที่ฝรั่งเศสตั้งแต่ยังเป็นเด็ก จึงน่าจะซึมซับความเป็นฝรั่งเศสมากกว่าความเป็นกัมพูชา การที่จะควบคุมดูแลง่ายกว่าที่จะเลือกกษัตริย์ที่เป็นลูกของพระสีสุวัถดิ์ที่ส่วนใหญ่จะอาศัยและศึกษาอยู่ในกัมพูชา แม้ฝรั่งเศสจะประกาศยอมแพ้ต่อเยอรมนี แต่ ชายแดนอินโดจีนกัมพูชาด้านที่ติดกับฝั่งไทยนั้น การรบของฝรั่งเศสกับไทย (ผู้วิจัยจะใช้คำว่า ไทย แทน สยาม ให้ล้อกับการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทย ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482) ยังดำเนินอยู่ เพราะทางรัฐบาลฝรั่งเศสไม่ยอมรับหลักการที่ทางรัฐบาลไทยขอเจรจาปรับปรุงเขตแดนให้ใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดนไทย-อินโดจีนของฝรั่งเศส ในขณะเดียวกันทางรัฐไทยก็ได้แสดงสัญลักษณ์การเรียกร้องดินแดนที่สูญหายไปคืนผ่านเครื่องมือ เพลงปลุกใจที่ปลุกเร้าออกทางสื่อวิทยุแทบทุกสถานี เพียงเพื่อให้ชาวบ้านเกิดสำนึกในความรักชาติที่เข้มข้นจนกลายเป็นชาตินิยมดังที่รัฐต้องการ ดังนั้นความรักชาติในความหมายที่รัฐต้องการให้ชาวบ้านแสดงออกคือ การเรียกร้องดินแดนคืน

“เพลงปลุกใจที่ใช้เปิดตามสถานีวิทยุ ไทย ๆ รักกันไว้หัวใจปรองดอง เสียมราษฎร พระตระบอง ญี่ปุ่นดีได้ยกให้ไทยครอบครอง (ในความเป็นจริงแล้วไทยเป็นฝ่ายที่รบชนะฝรั่งเศส หาใช่ญี่ปุ่นชนะการรบไม่)” (แก้ว กัณนิคม, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2556)

ความต้องการได้คืนในดินแดนที่เสียไปของรัฐไทยนอกจากจะเรียกร้องผ่านเพลงปลุกใจแล้วยังใช้วิธีการหรือกระบวนการทางการทูต และการใช้กองกำลังทหารทั้งทางบก ทางอากาศ ทางน้ำ พร้อมกับต่อรอง เร่งรัด กดดันด้วยการประกาศใช้กฎอัยการศึก ในจังหวัดชายแดน 24 จังหวัดควบคู่กันไป (ณรงค์ พ่วงพิศ, 2543, หน้า 76) ซึ่งในจำนวน 24 จังหวัดที่ประกาศกฎอัยการศึกนั้นก็รวมทั้งจังหวัดปราจีนบุรีที่เป็นจังหวัดชายแดนเขตติดต่อกับทางฝั่งอินโดจีน (อินโดจีนถูกใช้ครั้งแรกในคราวที่ฝรั่งเศสได้ผนวกดินแดนในส่วนที่เป็นประเทศเวียดนาม ลาว และเขมรที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสภายใต้ชื่อ สหภาพอินโดจีน และหลังจากรวมประเทศที่เป็นอาณานิคมได้ทั้งหมดจึงเรียกรวมกันว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส (ฮอลส์ ดี. จี. อี., 2522, หน้า 807) และคำว่า อินโดจีนของฝรั่งเศส ยังปรากฏอยู่ในสัญญาว่าด้วยการปักปันเขตแดน ร.ศ. 125 หรือ พ.ศ. 2450 ตอนหนึ่งว่า “...เขตแดนในระหว่างกรุงสยามกับอินโดจีนของฝรั่งเศสนั้น...” (สุวิทย์ ชีรสาควัต และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541, หน้า 483) กัมพูชารวมอยู่ด้วย

ภายหลังจากประกาศกฎอัยการศึก พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ที่มีความหวาดระแวง ต้องเฝ้าระวังอย่างเข้มงวด เพราะการเข้ามายังพื้นที่ชายแดนของคนต่างถิ่นหรือคนแปลกหน้า ในช่วงเวลาดังกล่าวจะถูกเบียดขับให้กลายเป็นคอมมิวนิสต์และคิดร้ายกับชุมชนแทบทั้งสิ้น เช่น วันที่ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2483 เครื่องบินของฝรั่งเศสได้บินล้ำเขตแดนไทยทางกิ่งอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด และในวันเดียวกันฝ่ายไทยได้จับกุมทหารของฝรั่งเศสได้ที่บ้าน โลกสูง เขตอำเภอ อรัญประเทศ พร้อมด้วยอาวุธปืนและกระสุน ทหารฝรั่งเศสให้การรับสารภาพว่า การเข้ามาของพวกตนก็เพื่อลาดตะเวน เป็นต้น (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2552, หน้า 70)

“สงสัยฝรั่งเศสเข้ามาสืบข่าว เห็นหลายคนอยู่ อย่างเข้ามาตามทุ่งนา เฮาจะเลียงควายอยู่เฉย ๆ ยานคือกัน แลงมาผู้ใหญ่ประกาศให้ระวังโตกันแน่ มีอิหยังกะรีบให้แจ้ง”(หลวงตาหลุย, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

ในความหมายของชาวบ้านแล้วการที่ฝรั่งเศสได้ส่งเครื่องบินและทหารรुक้าเข้ามาในเขตแดนไทยนั้นก็เพื่อสังเกตการณ์ และสืบข่าวในพื้นที่ชายแดนไทย ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนบ้าน โลกสูงดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เกิดความหวาดกลัว หาที่พึ่งพิง ด้วยการสมัครร่วมเป็นทหารรับจ้างกับทหารรับจ้างที่เรียกตัวเองว่าอิสระ

อิสระ: ทหารรับจ้าง

“ตอนนั้นวัดเป็นฮ่อมทหารอิสระอยู่” (เปก บัวศรี, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

สงครามสงครามอินโดจีนรุกรานเข้ามาในไทยจนเกิดการจับกุมทหารของฝรั่งเศสได้ที่บ้าน โลกสูง เขตอำเภอรัฐประเท พร้อมด้วยอาวุธปืนและกระสุน ทำให้เกิดความหวาดกลัวหวาดระแวง สิ่งก็ตามมาก็คือ ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกันก่อนที่ทหารไทยจะเข้ามาใน โนนหมากมูน การรวมตัวกันของชาวบ้านนั้นจะแยกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเสบียงหนุนและอีกส่วนจะสมัครเป็นทหารรับจ้างร่วมกับทหารอิสระ ซึ่งทหารอิสระนี้เป็นทหารรับจ้างที่ก่อตัวขึ้นจากการรวมกลุ่มของคนไทยเชื้อสายเขมร เรียกตัวเองว่า อิสระหรือทหารอิสระ (พระยาภาณุภาค (ปก) ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของตระกูลปกมนตรีในปัจจุบัน มีทายาทรุ่นหลังนามว่า “ปก กุณ” (เชื้อเขมร) หรือพระพิเศษพานิชย์ (เชื้อไทย) ในช่วงที่เกิดสงครามเอเชียมหาบูรพาได้ก่อตั้งกลุ่มเขมรอิสระหรืออิสระ ในปี พ.ศ. 2484 เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสที่กัมพูชาและมีส่วนเรียกร้องให้ชาวกัมพูชาอพยพเข้าสู่ประเทศไทยในกาลครั้งนี้ด้วย) เพื่อปฏิบัติการกักกวนโยนความผิด สร้างความหวาดกลัว โดยไม่มีการทำร้ายร่างกาย ทั้งที่เป็นคนฝรั่งเศสและคนเขมรที่อยู่ในบังคับของฝรั่งเศส เช่น การออกปล้นเอา วัว ควาย สิ่งของ เป็นต้น

“เคยสมัครเป็น อิสระ” (ปก บัวศรี, สัมภาษณ์, 17 กันยายน 2556)

“อิสระเป็นกลุ่มที่คนไทยบ้านคูนมาตั้งไว้เพื่อก่อกวนเขมรกับฝรั่งเศสก่อนออกปล้นจะดูถูกข่มขู่ก่อน อิสระ จะไม่ฆ่า จะเอาแต่วัว ควาย สิ่งของ (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2556)

ขณะเดียวกันกลุ่มทหารอิสระยังได้ใช้โนนหมากมูนเป็นพื้นที่ปฏิบัติการของกลุ่ม ทั้งการรับสมัครชาวบ้านในหมู่บ้านที่มีอุดมการณ์เช่นเดียวกันเข้าเป็นกลุ่มทหารอิสระใช้วัดเป็นที่พักอาศัย และใช้เป็นพื้นที่ของฐานบัญชาการ

“สมัคร รับจ้าง เข้าเป็นทหารอิสระ ที่บ้าน โนนหมากมูนที่เป็นที่รับสมัคร และเป็นฐานบัญชาการและพักอาศัย ช่วงนั้น ผู้ใหญ่ปอย เป็นผู้ใหญ่” (ก๊บบ ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

การสู้รบระหว่างกองกำลังทหารของไทยกับฝรั่งเศสตามแนวพื้นที่ชายแดน

การสู้รบระหว่างกองกำลังทหารของไทยกับฝรั่งเศสตามแนวพื้นที่ชายแดนเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นตามลำดับจนเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องส่งกองทัพทั้งทางบกและทางอากาศเข้าโจมตีในพื้นที่ชายแดน โดยเฉพาะที่โลกสูง อรัฐประเท ในช่วงเวลานั้น ดังรายละเอียด

1. ทางบก กองทัพบูรพาได้รับมอบภารกิจให้เข้าตีด้านประเทศเขมรตามทิศทางแนวถนนอรัฐประเท ศรีโสภณ พระตะบองเพื่อมุ่งเข้ายึดกรุงพนมเปญ โดยกองทัพบูรพาได้ให้กองพลวัตนานครที่ยกมายึดพื้นที่เพื่อป้องกันชายแดนตั้งแต่ต้นเป็นกองหนุน ซึ่งทหารที่เข้ามาส่วนหนึ่ง

เป็นทหารม้าเพื่อใช้ในการสอดแนม หาข่าว โดยมีชาวบ้านที่ชำนาญพื้นที่ศรีโสภณเป็นอาสาสมัคร ก่อนกองกำลังทหารราบจะเข้ามายังพื้นที่

“พ่อของผม (พ่อของพ่อใหญ่ पू) จะพาทหารม้าออกไปดู หรือที่เราเรียกลาดตระเวนหาข่าวตามบ้านพร้าว บ้านยาง ไปทุกวัน” (पू ดันแผน, สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2556)

“ทหารม้าเข้ามาก่อน อยู่ที่บ้าน โนนหมากมุ่นประมาณ 1 เดือน สร้างบ่อปูนไว้เตรียมรอทหารอีกชุดจะเข้ามา อยู่ได้ 1 เดือนก็กลับไป วันรุ่งขึ้น “ทหารราบ” เข้ามาแทน การเข้ามาครั้งนี้มาพร้อมกับรถไถเพื่อใช้ทำทางให้รถวิ่งได้ ทั้งขนส่งเสบียง ขนทหาร ทาง/ ถนนจะอยู่หลังหมู่บ้าน” (पू ดันแผน, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2556)

สงครามอินโดจีนเป็นอีกหนึ่งปัจจัยของการพัฒนาในหมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่ โนนหมากมุ่น (ในครั้งสมัยสงครามอินโดจีนขึ้นอยู่กับบ้านโคกสูง อำเภออรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี ในปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว) เป็นอีกพื้นที่ที่มีทหารเดินทางผ่านและพักอาศัยเพื่อเป็นกองสนับสนุน ซึ่งช่วงระยะเวลาที่กองทหารได้ประจำการอยู่ในพื้นที่กินเวลาเป็นเดือน ๆ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกไม่ว่าจะเป็น ถนนหนทาง บ่อน้ำไว้กินไว้อาบ เป็นต้น บ่อน้ำที่ชาวบ้านใช้จะมีอยู่เพียงสองแห่ง เป็นบ่อน้ำต่างดินแบบเก่าที่ชาวบ้านทั้งใน โนนหมากมุ่นและพื้นที่ใกล้เคียงได้เข้ามาใช้ร่วมกัน

“ตอนเป็นครูใหม่ ๆ กะได้ไปรดตักน้ำส่งอยู่วัดมากินอยู่ นาน้ำห้วยกินได้คือกันแต่บ่สะอาดต่อน้ำส่ง” (ตัน กันพงค์, สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2556)

การเป็นบ่อน้ำส่งส่วนรวมที่มีคนใช้ตลอดเวลาจึงเป็นปัญหาต่อกองทหารที่เข้ามาใหม่เพราะเป็นตัวแบ่งเพิ่มในการใช้น้ำของชาวบ้าน สุดท้ายผู้เสียสละก็คือชาวบ้านที่จะต้องสละบ่อส่งดินให้กับกองทหารหนึ่งบ่อ แต่บ่อส่งดินนั้นเล็กเกินกว่าปริมาณที่ต้องการน้ำของกองทหารต่อหนึ่งวันทั้งปรุงอาหาร ต้ม อาบ ซักผ้า และเพื่อรองรับกองทหารชุดใหม่ที่จะเข้ามาสมทบในพื้นที่ บ่อปูนขนาดกว้างและลึกจึงถูกสร้างขึ้นแทนที่บ่อส่งดินอันเก่าตั้งแต่บัดนั้นมา

“ทหารม้า อยู่ที่บ้าน โนนหมากมุ่นประมาณ 1 เดือน สร้างบ่อปูน ไว้เตรียมรอทหารอีกชุดจะเข้ามา” (पू ดันแผน, สัมภาษณ์, 18 ตุลาคม 2556)

ภาพที่ 4-10 บ่อสา่งปุ่นที่หลงเหลืออยู่

ทหารม้าอยู่ในพื้นที่ไม่นานก็กลับออกไปมีทหารราบจากกองพลพระนครเข้ามาแทนที่ “ทหารราบ เข้ามาก็ประกาศรับสมัครชาวบ้านที่ต้องการเป็นทหาร พ่อของพ่อใหญ่พั้ว ก็สมัคร ชาวบ้านสมัครอยู่หลายคน อยู่ประมาณครึ่งเดือน ในช่วงเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน ทหารก็จะ ออกตามบ้านเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้กับชาวบ้านพร้อมกับเน้นย้ำไม่ให้ชาวบ้านกลัว” (บุญทัน กันอุตสาห์, สัมภาษณ์, 1 สิงหาคม 2556)

หลังจากเข้ามาในพื้นที่ชายแดนของทหารราบแล้ว สิ่งแรกที่กระทำคือ การประกาศ ชักชวนรับสมัครชาวบ้านที่ชำนาญพื้นที่เข้าเป็นทหารอาสาเพื่อร่วมเป็นหน่วยสนับสนุน สอดแนม หาข่าว และเป็นส่วนหนึ่งของชุดมวลชนสัมพันธ์ที่มีหน้าที่ สร้างขวัญกำลังใจ สร้างความเป็นเอง ในหมู่บ้าน

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ภายใต้อาณัติภาวะความหวาดกลัวจากอันตรายที่กำลังคืบคลานเข้ามา ชาวบ้านได้เกิดการปรับตัวต่อตรงกับปรากฏการณ์ ด้วยการรับจ้าง ค้าขาย อาสา เป็นต้น ขณะที่ ทหารเองก็ยอมรับเงื่อนไขของชาวบ้านเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันได้อย่างไม่กระทบกระทั่งกัน จึงช่วยเจือจางและลดความวิตก ความเครียด ลงไปในบ้างเป็นบางเวลา บางครั้งก็กลายเป็นความสุข ความพึงพอใจในสถานการณ์ในช่วงเวลานั้น อีกอย่างทหารยังมีการสร้างความคุ้นเคย ความเป็นกันเอง อันเป็นกระบวนการที่ทหารใช้สร้างความไว้วางใจ จนกลายเป็นทุนสะสมที่ทหารไม่ว่าจะ

เป็นชุดไหน เหล่าไหน เมื่อเข้ามาในพื้นที่ไม่เคยมีการต่อต้าน ด้วยเหตุผลดังกล่าว พื้นที่ความเป็น
 ทหารจึงถูกสถาปนาในความคิด ความทรงจำชาวบ้านง่ายกว่าการเป็นข้าราชการชุดอื่น

ขายหญ้า และอาหาร

ทหารม้า ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2433 ในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถูกกำหนดให้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย
 ต่อมากระทรวงกลาโหม จึงรับโอนกิจการทหารม้าเข้ามาไว้ด้วย จากนั้นได้มีการจัดหน่วยทหารม้า
 ในระดับต่าง ๆ อาทิ กรมทหารม้า กองทหารม้า และกองพันทหารม้า แต่ยังไม่มียุทธยานควบคุม
 บังคับบัญชาในระดับกองพล จนถึงปี พ.ศ. 2484 เมื่อเกิดกรณีพิพาทอินโดจีนฝรั่งเศสขึ้น จึงได้มี
 การจัดตั้งกองพลทหารม้า (สนาม) ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เพื่อทำการรุกเข้าสู่
 รัฐฉาน หน่วยขึ้นตรงของกองพลทหารม้าสนามในครั้งนั้น ประกอบด้วย กรมทหารม้าที่ 12 จังหวัด
 ปราจีนบุรี กรมทหารม้าที่ 35 จังหวัดร้อยเอ็ด และกรมทหารม้าที่ 46 จังหวัดจันทบุรี

ทหารม้า ที่ถูกส่งเข้ามาในพื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูงที่โนนหมากมุ่นเป็นทหาร
 ชุดลาดตระเวน หาข่าว ม้าทุกตัวจะมีทหารดูแลของใครของมันทั้งอาบน้ำ ให้หญ้ากิน เก็บขี้ เป็นต้น
 ม้าจึงได้รับการดูแลเป็นอย่างดี เมื่อถึงเวลาที่จะมีรถขนหญ้ามาส่งพร้อมอาหารของทหาร จะมีบ้างที่
 หญ้าที่ม้าส่งไม่เพียงพอ ทหารก็จะจ้างชาวบ้านหาหญ้ามาให้ม้ากินหรือซื้อหญ้าจากชาวบ้านเลยก็มี

“จะมีรถบรรทุกหญ้ามาส่ง แต่ก็ไม่พอ เลยจ้างชาวบ้านไปหาเกี่ยวหญ้ามาให้ม้า ทหาร
 บางคนจะ ซื้อหญ้าจากชาวบ้านเลย” (พั้ว ต้นแก้ว, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2556)

การเข้ามาของทหารได้สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านด้วยการทำขนมขายให้กับทหาร เช่น
 ข้าวหลาม 1 กระบอก ราคา 1 สตางค์ ข้าวเกรียบโป่ง 5 สตางค์ เป็นต้น

“ชาวบ้านขยันเลย แห่งม่วน ไล่เห็ดข้าวหลาม ข้าวเกรียบโป่ง ขนมันได้กะขายได้ อยู่
 โคน ๆ แห่งดี ข้าวหลาม 1 กระบอกละ 1 สตางค์ ข้าวเกรียบโป่งอันละ 5 สตางค์” (ใบ ศรีทอง ,
 สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2556)

วันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2484 การเข้าโจมตีค่ายทหารฝรั่งเศสของทหารราบชุดที่เข้า
 มาประจำในพื้นที่ก็เริ่มขึ้น โดยใช้ยุทธวิธีการเดินเท้าจากบ้านโนนหมากมุ่นเข้าตีค่ายทหารฝรั่งเศส
 ที่บ้านยาง บ้านพร้าว ฝั่งประเทศกัมพูชาอย่างหนักหน่วง (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2552, หน้า 145-
 146) ขณะเดียวกันก็ยังมีทหารอีกส่วนหนึ่งทิ้งไว้คอยเป็นหน่วยสนับสนุนที่โนนหมากมุ่น

“ทหารเข้ามาเสริมเยอะมากที่โนนหมากมุ่นและออกเดินจากโนนหมากมุ่นไปบ้านพร้าว
 ตอนนั้นเป็นของฝรั่งเศส พร้อมกับรถขนเสบียงวิ่งตามประมาณ 10 คัน ซึ่งทาง/ ถนนที่ใช้ก็คือ
 เส้นทางที่ไชรัดโลกทำทางครั้งแรก รถและทหารเยอะมากจนกระทั่งเย็นถึงหมด” (พั้ว ต้นแก้ว,
 สัมภาษณ์, 18 กรกฎาคม 2556)

ฝั่งทหารฝรั่งเศสที่ตั้งมั่นในค่ายดังกล่าวก็หาได้จำยอมทหารไทยอย่างง่ายดายไม่มีหน้าซำใน ช่วงที่ทำการรบอยู่กับทหารไทย ทหารฝรั่งเศสได้ใช้โอกาสดังกล่าวปฏิบัติการเข้าปล้นฆ่า ราษฎรและพระสงฆ์พร้อมทั้งเผาทำลายวัดวาอาราม บ้านเรือนของชาวบ้านในพื้นที่ ทั้งบ้านยาง บ้านพร้าว บ้านหนองโอนชา เป็นต้น

“ทหารฝรั่งเศส อยู่เต็มบ้านพร้าว บ้านยาง” (หลวงตาหุลย, สัมภาษณ์, 8 ตุลาคม 2556)

การเผาทำลายวัดวาอารามเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ได้สร้างพื้นที่ความทรงจำขึ้นใหม่ให้กับชาวพุทธทั้งทหารไทยที่เข้าโจมตีในเวลานั้นที่พบเห็นซากปรักหักพังและองค์พระพุทธรูปที่เสียหายที่เกิดจากทหารฝรั่งเศสได้ใช้พระพุทธรูปมาตั้งเป็นเป้าซ้อมยิงปืน ซึ่งการกระทำดังกล่าวได้รับการยืนยันจากชาวบ้านไทยและชาวบ้านกัมพูชาในพื้นที่ที่เห็นปฏิบัติการ การสร้างพื้นที่ชุดดังกล่าวของทหารฝรั่งเศส

“พระองค์ใหญ่ ๆ ในวัดมันเอามาตั้งเรียงกัน และกะยิงเล่น...” (วันนา นนทการ, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2556)

ภาพที่ 4-11 แผนที่แสดงกำลังทหารทั้งสองฝ่าย

ทหารไทยหลังจากเข้าตีค่ายบ้านยาง บ้านพร้าวของทหารฝรั่งเศสจนได้รับชัยชนะแล้ว ก็มุ่งตีค้อนเข้าสู่บ้านสัง บ้านสารภี และพื้นที่เมืองศรีโสภณที่อยู่ห่างจากชายแดนไทยด้านอรัญประเทศ 13 กิโลเมตร เพื่อที่จะตีค่ายเพนียด ซึ่งในขณะนั้นมีทหารรับจ้างของฝรั่งเศสประจำการอยู่มากกว่าค่ายอื่น ๆ

“ทหารหลังจากเข้าตีบ้านพร้าวได้แล้ว ก็อาศัยผู้นำทางจากบ้านพร้าว เข้าตีบ้านสัง บ้านสารภี ซึ่งตอนนั้นหมู่บ้านเหล่านี้มีทหารฝรั่งเศสประจำการอยู่” (สิงห์ นกแพน, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2556)

ภาพที่ 4-12 เส้นทางเคลื่อนย้ายผู้คนจากฝั่งกัมพูชา เข้ามายังฝั่งไทย

“ค่ายเพนียด” เป็นค่ายที่ทหารฝรั่งเศสถอยร่นมาจากการเข้าตีของทหารไทยที่ค่ายบ้านยาง และบ้านพร้าว แต่ปฏิบัติการในครั้งนี้ไม่ประสบความสำเร็จมีทหารเสียชีวิตถึง 50 นาย และบาดเจ็บกว่า 200 นาย การสู้รบผ่านไปจนถึงวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2484 ทหารไทยได้บุกเข้าอีกชุดจาก อรัญประเทศ เคลื่อนกำลังจากแนวประตูชัย เข้าตีค่านปอยเปตโดยมีกองทหารอีกชุดตามเข้ามารักษาพื้นที่ที่บุกยึดได้ เพื่อจะไม่ให้เสียกำลังพลของชุดแรกในการที่จะเคลื่อนไปสมทบกับชุดเดินเท้าจากบ้านโนนหมากมูนซึ่งเป็นปฏิบัติการที่กระทำพร้อมกันในการเข้าบุกยึดทำลายพื้นที่เป้าหมายที่ค่ายเพนียดอีกครั้ง ในครั้งนี้สามารถบุกยึดบ้านยาง บ้านพร้าวและค่ายเพนียดได้ พร้อมกับยึดได้ ธงไชยเฉลิมพลและจับทหารฝรั่งเศสมาเป็นเชลย (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2552, หน้า 130)

“ทหารฝรั่ง ไม่รู้จักหมอบ เวลายิงกับทหารไทย” (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 8 พฤษภาคม 2556)

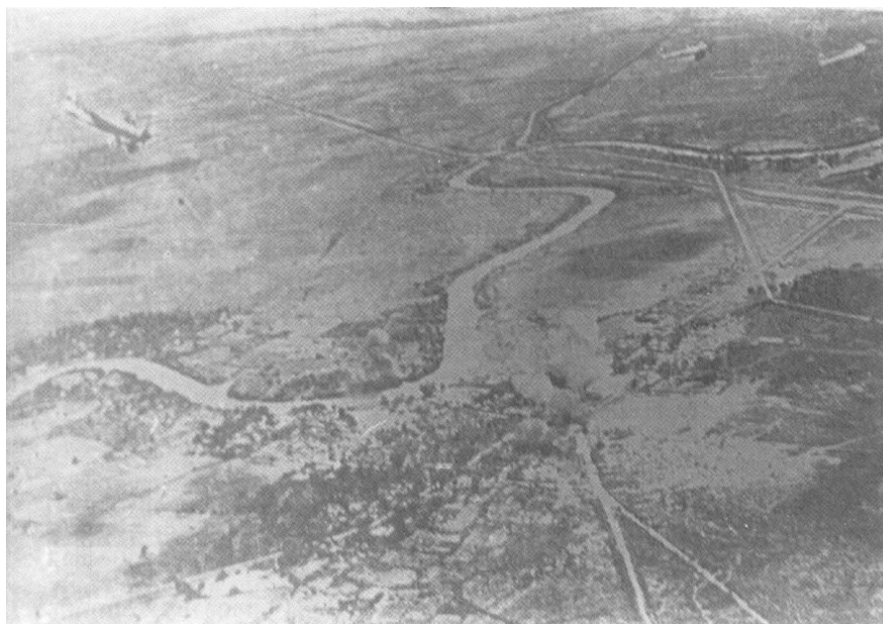
หลังจากกองกำลังทหารไทยเข้ายึดพื้นที่ดังที่กล่าวมาได้แล้ว กองทัพบูรพาภิบาลก็ได้เคลื่อนพลต่อไปตามภารกิจที่ได้รับมอบมา และสามารถยึดได้บ้านกุ่มเรียง บ้านห้วยเขมรใกล้กับบ่อไพลิน ที่อยู่ห่างจากจังหวัดศรีโสภณประมาณ 17 กิโลเมตร (รอง ศยามานนท์, 2520, หน้า 148)

“ทหารไทยเราจะเดินเท้ากันแบบระนาบตามแนวชายแดนเข้าไปยังศรีโสภณที่ขณะนั้นมีทหารฝรั่งเศสอยู่กันไม่มาก ไปถึงที่ศรีโสภณแล้วก็จะกวาดต้อนผู้คนให้ถอยร่นมาอยู่ตามอรัญประเทศ โนนหมากมุ่น” (พัว ตันแฝว, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2556)

ประเด็นที่น่าสนใจจากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่า นโยบายการรบด้วยการยึดครองพื้นที่และผู้คนที่จากอดีตและปัจจุบันนั้นมีความใกล้เคียงกันมาก กล่าวคือ เมื่อทหารไทยรุกเข้าไปในกัมพูชาที่เป็นเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสนั้น ไทยจะกวาดต้อนผู้คนเอาไปไว้ในฝั่งที่เป็นเขตพื้นที่ไทย ซึ่งจะต่างจากยุทธวิธีของประเทศที่อยู่ในกลุ่มอินโดจีนเช่น เวียดนาม ที่หลังจากยึดครองพื้นที่ใดได้แล้วก็จะส่งผู้คนเข้าไปทำมาหากินในดินแดนที่ยึดครองได้ เมืองไซ่ง่อนเมืองหลวงของเวียดนามใต้เดิมก็คือเมืองของเขมร แต่เวียดนามได้ใช้วิธีรุกเข้าไปโดยส่งคนเวียดนามไปอยู่ในไซ่ง่อนเรื่อย ๆ จนในที่สุดไซ่ง่อนเลยกลายเป็นเมืองของเวียดนามไป (ถนอม อานามวัฒน์, 2514, หน้า 77)

2. ทางอากาศ

กองทัพอากาศไทยได้ส่งเครื่องบินออกโปรยใบปลิวก่อน แล้วค่อยเข้าโจมตีฐานที่มั่นและจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในอินโดจีนของฝรั่งเศส เช่น สดิงตรง เมืองโขง เสียมราฐ ศรีโสภณ และมณฑลบุรี (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2540, หน้า 171) ระหว่างนั้นรัฐบาลไทยได้ประกาศใช้กฎอัยการศึกในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รอง ศยามานนท์, 2520, หน้า 148)

ภาพที่ 4-13 ฟุ่งเครื่องบินทิ้งระเบิดเบาแห่งกองทัพอากาศ กำลังเข้าโจมตีเมืองศรีโสภณ

สิ่งที่น่าสนใจคือช่วงที่เกิดสงคราม กองทัพอากาศของไทยรู้ได้อย่างไรว่าจะไม่ทิ้งระเบิดลงมาใส่พื้นที่ ที่มีคนไทยอาศัยอยู่? คำตอบที่ได้คือ ชาวบ้านเกิดการปรับตัวและรับรู้ร่วมกันว่า ในช่วงที่เกิดสงคราม การหุงหาอาหารรับประทานต้องรีบกระทำก่อนที่จะมีคด หลังจากนั้นจะต้องหลบลงไปอยู่ในหลุมเพาะของบ้านใครบ้านมันและที่สำคัญห้ามใช้ไฟ

“หลุมเพาะมีทุกบ้านส่วนหลายอยู่ข้างห้วยน้ำกอไฟ” (สิงห์ นกแพน, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2556)

หลุมเพาะ คือ การขุดดินให้ลึกและกว้างขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ที่จะเข้าไปหลบภัย บางบ้านจะขุดไว้ได้ถุน แต่ส่วนใหญ่จะขุดไว้ตามลำห้วยที่มีต้นไม้ใหญ่ปกคลุม เพื่อใช้แนวต้นไม้ไว้ป้องกันลูกกระสุนปืนจากเครื่องบินและลูกระเบิดจากรถถัง ในหลุมเพาะจะมีเฉพาะสิ่งของที่จำเป็น เช่น ยารักษาโรค ไฟฉาย ผ้าห่ม น้ำดื่ม เป็นต้น

การใช้ไฟ ก็ถือว่าเป็นกติกาที่ถือว่าสำคัญอย่างก็คือทุกคนต้องไม่ใช้ไฟในเวลากลางคืน ไม่ว่าจะในกรณีใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากนี้แล้วในหมู่บ้านจะต้องมีการจัดแบ่งกลุ่มเตรียมตัวปฏิบัติภารกิจเอาตัวรอดของส่วนรวมด้วยวิธีการที่เรียกว่า “การพลางไฟ” ซึ่งเป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลได้ประกาศใช้เป็นสัญลักษณ์ระหว่างประชาชนกับกองทัพอากาศในช่วงที่มีการทิ้งระเบิดทั่วประเทศ ซึ่งนโยบายดังกล่าวทุกคนจะต้องถือว่ารับทราบพร้อมกัน โดยมี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนตีฆ้องร้องป่าวให้ชาวบ้านรับรู้

“ห้าม ชาวบ้านใช้ไฟเวลากลางคืน ให้รีบหุงหาอาหารก่อนค่ำ แล้วหลบลงหลุมเพาะข้างห้วยของแต่ละบ้าน” (สมบุญ ลำน้อย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2556)

“ห้ามสูบบุหรี่ ช่วงสงคราม กลัวเครื่องบินเห็นแสงไฟ” (ช้อย จันทมา, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

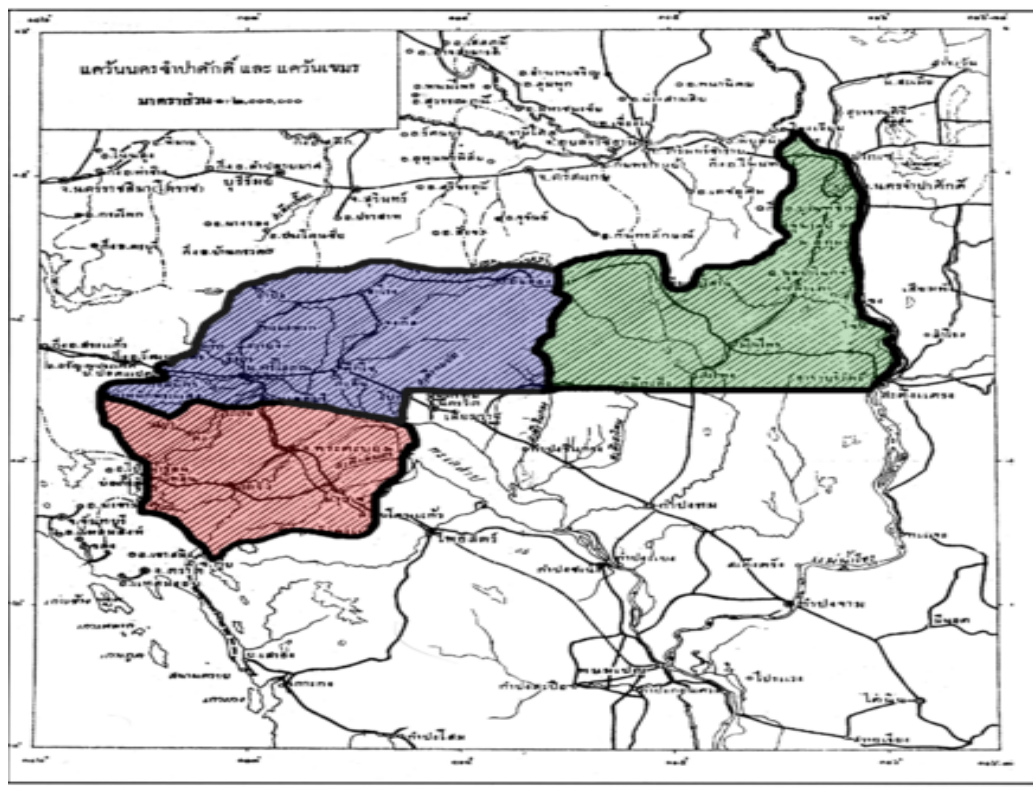
สงครามอินโดจีนเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่ทำให้เกิดการร่วมมือร่วมใจของชาวบ้าน โดยมีผู้นำหมู่บ้านเป็นกำลังหลัก มีการจัดแบ่งหน้าที่ของชาวบ้านในรูปแบบกลุ่มเพื่อใช้เป็นระบบเวรยามในการรับผิดชอบเผาไฟ หลอกล่อเครื่องบินทิ้งระเบิด ถ้าได้ยินเสียงเครื่องบินกลุ่มที่รับผิดชอบในช่วงเวลานั้นจะต้องรีบจุดไฟในจุดที่ห่างจากตัวหมู่บ้านซึ่งก็คือ โคกอ่างศิลา ในปัจจุบัน เมื่อจุดไฟแล้วจะต้องรีบกลับเข้าไปยังหมู่บ้านก่อนที่เครื่องบินจะมาทิ้งระเบิด ซึ่งปฏิบัติการนี้ทุกคนถือว่าเป็นหน้าที่

“...ตอนที่เกิดสงครามเครื่องบินจะบินมาทิ้งระเบิดเฉพาะเวลากลางคืน พวกตนจะแบ่งเวรกันไปคอยจุดไฟให้เป็นสัญญาณกับเครื่องบินว่ามีคนอยู่แถวนี้...” (สม อันสมศรี, สัมภาษณ์, 3 ตุลาคม 2556)

สิ่งที่ปรากฏจากคำสัมภาษณ์ได้ฉายภาพให้เห็นว่า สงครามในครั้งนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่เพิ่มและสนับสนุนอำนาจในการยอมรับจากคนไทยที่ได้รับผลโดยตรงจากปฏิบัติการการทิ้งระเบิดในช่วงที่เกิดสงคราม ที่สามารถรับรู้ถึงอำนาจรัฐผ่านสัญลักษณ์ระหว่างประชาชนกับกองทัพอากาศด้วยหุคความหมาย การพรางไฟในช่วงที่มีการทิ้งระเบิดทั่วประเทศหลังจากที่รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้กฎอัยการศึกในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก (รอง ศยามานนท์, 2520, หน้า 148)

การสู้รบระหว่างทหารไทยกับทหารฝรั่งเศสตามแนวชายแดนยังยึดเยื้อยากที่จะยุติลงได้ ทำให้ญี่ปุ่นเริ่มมองเห็นช่องทางการสร้างอำนาจการยอมรับให้เกิดขึ้นในความเป็นจักรวรรดิญี่ปุ่น แก่ชาติต่าง ๆ จึงได้เสนอตัวเข้ามารับเป็นเจ้าภาพในการไกล่เกลี่ยยุติสงครามระหว่างไทยและฝรั่งเศส ทำให้การรบระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้ยุติลง ในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2484 ซึ่งการเจรจาในครั้งนี้ฝ่ายไทยและฝรั่งเศสก็มีความประสงค์เช่นเดียวกันที่จะยุติสงครามและก็พร้อมที่จะส่งผู้แทนไปเจรจาทำสัญญาสันติภาพและการปรับปรุงเขตแดนกัน ในประเทศญี่ปุ่น

การเจรจาเพื่อตกลงการยุติการทำสงครามกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้เสร็จสิ้นลงด้วยการลงนามในอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสที่กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2484 โดยข้อตกลงในอนุสัญญาโตเกียวฉบับดังกล่าวนี้ประเทศไทยได้ดินแดนคืนมาประมาณ 90,000 ตารางกิโลเมตรที่ประกอบด้วยดินแดน ไชยบุรี จำปาศักดิ์ เสียมราฐ และพระตะบอง ต่อมารัฐบาลไทยก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็นจังหวัดใหม่ 4 จังหวัด คือ พระตะบอง พิบูลสงคราม (เสียมราฐ) จำปาศักดิ์และลานช้าง (หลวงพระบางฝั่งขวา)

พื้นที่ที่กรมแผนที่

▨ เครื่องหมายอาณาเขตที่จะโอนมาเป็นของไทย ตามอนุสัญญาสันติภาพ
พื้นที่ประมาณ ๕๑,๓๒๖ ตารางกิโลเมตร

ภาพที่ 4-14 แผนที่ดินแดนแคว้นจำปาศักดิ์และเขมรส่วนในที่ไทยได้คืนจากฝรั่งเศสในช่วง พ.ศ. 2484-2489 จากกรณีพิพาทอินโดจีน โดยมีจังหวัดนครจำปาศักดิ์ (สีเขียว) พิบูลสงคราม (สีน้ำเงิน) และพระตะบอง (สีแดง) แสดงแนวเขตพื้นที่โดยประมาณของแต่ละจังหวัด

โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ระบบเศรษฐกิจการผลิตในโลกสูงระยเวลานั้นยังเป็นการผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเอง ตลาดไม่มีในหมู่บ้าน การซื้อขายสินค้า ชาวบ้านต้องซื้อและขายสินค้าที่ตลาดในเมืองรัฐประเทศ ซึ่งการเดินทางมายังตลาดส่วนมากจะใช้การเดินทางตามทางเท้าลัดเลาะตามป่า ทางเดินนั้นจะแคบพอเกวียนสามารถผ่านได้และตามเส้นทางส่วนใหญ่ก็จะเป็นป่าที่เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด

โดยชาวบ้านจะรวมตัวกัน 2-3 เกวียน ออกไปพร้อม ๆ กัน การเดินทางจะกินเวลาไป-กลับ 2-3 วัน สินค้าที่นำไปขายก็จะเป็นของป่า ข้าว ส่วนสินค้าที่ซื้อกลับมาจะเป็นเกลือ ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เสื้อผ้า ตะเกียง เป็นต้น

เมื่อสินค้าที่ถูกผลิตจากการอุตสาหกรรมได้ทำให้เกิดความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว และความหลากหลายของสินค้า การแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้น โดยชาวบ้านจะนำผลิตผลที่ตนเองผลิตขึ้นหรือที่หามาได้มาแลกเปลี่ยนกับชาวจีน (เจ๊กฮุย, เจ๊กตัง) ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมายาวนาน และในขณะเดียวกันก็แปรสภาพสินค้าเป็นเงินตราเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับความทันสมัยที่ต้องการ ทั้งจากเสื้อผ้า วัตถุสำเร็จรูปอื่น ๆ ไม่เว้นแม้กระทั่งสัตว์

สัตว์ที่ใช้ในการทำการเกษตรในขณะนั้นชาวบ้านไม่นิยมรับประทาน จึงทำให้ปริมาณมีมากเกินไปพื้นที่ทำการเกษตร การแลกเปลี่ยนวัว ควายกับเงินตราของชาวจีน (เจ๊กฮุย, เจ๊กตัง) และผู้ซื้อในตลาดอริยประเทศ จนทำให้เกิดการขาดแคลนวัว ที่จะใช้ทำนา ชาวบ้านจำเป็นต้องเช่าวัวจากชาวจีน (เจ๊กฮุย, เจ๊กตัง) ในการทำนา ซึ่งวัวที่เช่าบางครั้งก็เป็นวัวของตนเองที่ขายให้กับชาวจีน (เจ๊กฮุย, เจ๊กตัง) นอกจากนี้ยังเกิดการแลกเปลี่ยนเงินตรากับ วัว ของพ่อค้าคนไกล ที่เรียกว่า นายฮ้อย ส่วนวัวที่ซื้อไปจากนายฮ้อยจะเรียกว่าวัวลูกค้า

นอกจากนี้การเข้ามาของทหารม้า ในช่วงของสงครามอินโดจีนระหว่างไทยกับอินโดจีน ฝรั่งเศสยังเป็นอีกเงื่อนไขหนึ่งของการนำพาความเป็นทันสมัยที่มาพร้อมกับความหลากหลายของสินค้าที่ได้สืบคลานเข้าสู่หมู่บ้านอย่างช้า ๆ จากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง สิ่งก็ตามมาก็คือการแข่งขันกันในการมีสินค้าที่คนอื่น บ้านอื่นไม่มี จึงอาจจะกล่าวได้ว่า จากเหตุปัจจัยดังกล่าวได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการแตกสลายของวิธีการผลิตแบบชาวบ้านที่เพียงเพื่อเลี้ยงตัวเองไปเป็นการผลิตเพื่อขาย ดังจะได้กล่าวต่อไป

โลกสูง: การทำนา

ก่อนเกิดสงครามอินโดจีน: ข้าวมีค่ามากกว่าเงินตรา

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) มีแนวคิดที่ว่า สิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็เป็นผู้จัดสรรสิ่งแวดล้อมด้วย วัฒนธรรมประเพณีของมนุษย์จะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัยอยู่ สิ่งแวดล้อมที่หลากหลายเป็นตัวทำให้พฤติกรรมของมนุษย์หลากหลาย และสิ่งแวดล้อมที่อึดคัก จะทำให้มนุษย์คิดปรับตัวให้อยู่รอดในสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ สิ่งแวดล้อมที่ขาดแคลนจะส่งผลให้มนุษย์ต้องใช้ความคิดมากขึ้น ยิ่งคิดมาก พฤติกรรมย่อมมีมากขึ้นและดีขึ้นเพื่อที่จะเอาชนะธรรมชาติให้ได้

นอกจากนั้น มนุษย์ยังต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ตามชุมชนที่ขยายใหญ่ขึ้น ทำให้ต้องแสวงหาพื้นที่ใหม่ที่สมบูรณ์กว่า เพื่อผลิตข้าวให้ได้

มากขึ้น

ข้าวกับวิถีชีวิตมนุษย์นั้น ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เนื่องจากมนุษย์ต้องบริโภคอาหาร ข้าวก็เป็นอาหารประเภทหนึ่ง ทั้งยังมีส่วนก่อกำเนิดประเพณีและพิธีกรรม ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ข้าว มนุษย์ ประเพณีไทยและพิธีกรรม

“แรก ๆ กะเฮ็ดแค่เอาไว้กิน ซ่อยกัน เฮ็ดเฉพาะคนในบ้าน เฮ็ดของโตเองแล้วจะไป ซ่อยผู้อื่น เอาเฮงกัน เฮ็ดนาแต่ก่อน บ่ได้เฮ็ดหลายคือสู่มือนี่” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2557)

“แรก ๆ กะเฮ็ดแค่เอาไว้กิน” เป็นภาพแทนเหตุและผลของวิถีการทำนาในครั้งก่อน จะเกิดสงครามอินโดจีน ซึ่งสามารถวิเคราะห์และอธิบายได้ ดังนี้

1. เทคโนโลยีการแปรรูปข้าวยังไม่มี จึงไม่จำเป็นต้องปลูกข้าวให้มาก เพราะถ้าปลูกข้าวเกินกว่าที่จะใช้ในรอบปีและที่เก็บไว้เป็น“ข้าวปลูก” ก็จะกลายเป็นภาระในการสร้างเล้า/ ฝู้ง จัดเก็บ
2. ชาวบ้านทุกครอบครัวก็ปลูกข้าว การแลกเปลี่ยนจะเกิดขึ้นเฉพาะการแลกอาหารหรือสิ่งของชนิดอื่น ส่วนข้าวจะเป็นการให้ฟรี ๆ ถ้าเกิดปัญหาบ้านไหนน่าน้ำท่วม แล้ง เป็นต้น
3. พื้นที่ไร่การยึดครองและความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ ซึ่งประเด็นดังกล่าวมีผลกับการทำนา เพราะพื้นที่ที่ไร่การยึดครองของใครคนใดคนหนึ่ง ทุกคนมีสิทธิในการทำนาทุกพื้นที่ที่ว่างเปล่าและการทำนาทุกครั้งก็เพียงเพื่อ ประกันความเสี่ยงในการที่จะมีข้าวกินในครอบครัว จนกว่าจะทำนาใหม่อีกรอบเท่านั้น

แรกเริ่มการทำนา ชาวบ้านยังมีปัญหากับความรกรกทึบของป่าไม้และสัตว์ป่าที่จะเป็นปัญหาเกี่ยวกับข้าวที่ปลูกลงไปวิธีที่ง่ายที่สุดคือ ปลูกในพื้นที่รอบ ๆ บ้าน เพื่อง่ายต่อการดูแลรักษา โดยวิธีการทำนาของชาวบ้าน จะเริ่มต้นจากนาไร่ด้วยวิธีการหยอด นาหว่าน/ หว่านในที่ลุ่ม นาดำ

ภาพที่ 4-15 นาไร่/นาหยอด

“เบิกนา รางป่าไผ่ ป่า รางทุกปี รางเสร็จแล้วก็เผา เพื่อขยายพื้นที่นา” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2557)

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งน้ำท่า ความรกริบของป่าไม้และหญ้าที่ขึ้นปกคลุมอยู่แทบทุกหนทุกแห่ง สิ่งที่บ้านจะต้องกระทำเป็นอันดับแรกเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่บ้านและที่นาก็คือ การเบิกพื้นที่ ด้วยการเผาต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ โดยส่วนใหญ่จะเผาในช่วงหน้าแล้งช่วงเดือนเมษายน เสร็จแล้วก็ปล่อยให้วัชกรยะหนึ่งแล้วค่อยเก็บเศษไม้ที่เหลือออกจนเข้าสู่ช่วงเริ่มต้นของหน้าฝนราว ๆ ปลายเดือนพฤษภาคมฝนแรกก็จะตกมาชะล้างหน้าดินที่ถูกเผาให้กลายเป็นเนื้อเดียวกันซึ่งก็กินเวลาไม่นานมากนัก เมื่อพื้นดินถูกน้ำฝนตกลงมารดหญ้าก็จะเกิดเป็นต้นเล็กต้นน้อย ช่วงเวลานี้ชาวบ้านที่เป็นเจ้าของพื้นที่ก็จะถางหญ้าออกเพื่อเตรียมตัวปลูกทั้งข้าว ผัก ยาสูบ ฝ้าย เป็นต้น

“เฮ็ดเฉพาะหอมมีหนอง นาไฮ มีแต่ป่เฮ็ดบ่หลาย สัตว์ป่มีหลาย จะต้องนอนเฝ้านา เพราะมันจะคอยมาทำลาย มากิน” (เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 22 มีนาคม 2557)

การทำงานยังถือว่าเป็นสิ่งที่สร้างภาระผูกพันในวิถีชีวิตชาวบ้านด้วยเหตุที่จะต้อง คอยเฝ้า คอยไล่สัตว์ป่าที่จะลงมากินและทำลาย จึงอาจจะเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้การทำงานในช่วงเวลา

นั้น ไม่นิยมทำมากและไม่ทำนาไกลเกินกว่าที่พักอาศัย การปลูกข้าวในแบบนาไร่หรือชาวบ้าน เรียกว่า นาหยอดหลุม ในช่วงแรกนั้น ชาวบ้านจะยึดเอาฝนที่ตกลงมาเป็นระดับตัวชี้วัดว่าพร้อม หรือยังกับการที่จะปลูกข้าวที่จัดเตรียมไว้

ภาพที่ 4-16 นาหว่านและนาคำ

การทำนาคำ สันนิษฐานว่าได้รับวิวัฒนาการมาจากการปลูกข้าวแบบมีน้ำขังในแปลง (Wetland rice) แต่เดิมมีการปลูกข้าวโดยการหว่านในที่ลุ่ม แล้วต่อมามีฝนตกชุกในบริเวณที่มีน้ำขัง มีการย้ายต้นข้าวจากบริเวณที่มีต้นข้าวหนาแน่นไปปลูกในบริเวณที่มีต้นข้าว น้อย ในพื้นที่ หว่านข้าวไม่สม่ำเสมอ เมื่อพบว่าต้นข้าวที่ถูกย้ายก็จะเจริญเติบโตและให้ผลผลิตดี ทำให้เกิด ความคิดในการเพาะต้นกล้าก่อนแล้วย้ายไปปลูกในพื้นที่นาอีกแห่ง หนึ่งเป็นวิวัฒนาการทำนา การปักดำมาตลอดจนทุกวันนี้ การทำนาหว่านในที่น้ำขังและการทำนาคำ จะมีการควบคุมน้ำ มีอาหารที่ได้จากการทำนา นอกจากผลผลิตข้าว ยังมีพืชน้ำบางชนิด และสัตว์น้ำต่าง ๆ ชาวบ้าน จึงได้อาหารจากนา

“การปลูกข้าว จะใช้จอบ เสียม ปลูกแบบหยอดข้าวไร่ ที่ดินเป็นโนน หยอดหลุมละ 4-5 เม็ด ส่วนใหญ่เป็นข้าวเหนียว เกือบเดือน 11” (หล้า กัณนิยม, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2557)

วัวลูกค้า

หลังจากสงครามอินโดจีนจบลง การทำนาเริ่มมีจุดประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบทุนนิยมที่กำลังแทรกซึมเข้ามามากขึ้น ชาวนพยายามที่จะหาเครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการขยายพื้นที่การทำนา การผลิตให้ง่ายและรวดเร็ว โดยชาวนาไม่ได้ลืมนึกถึง

เลยว่า ความต้องการพื้นที่นาที่เพิ่มขึ้นนั้นย้อนแย้งกลับแรงงานที่มีอยู่ จากที่เคยต้องพึ่งพิงแรงงานจากคนในรูปแบบการเอาแรงหรือการแลกเปลี่ยนแรงงาน กลับเปลี่ยนเป็นการจะพึ่งพิงกันด้วยเงื่อนไขต้องอาศัยเงินตราเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน เมื่อเกิดการรวมตัวเป็นชุมชน จึงทำให้เกิดการแย่งที่ทำกิน แย่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก การปลูกข้าวได้เปลี่ยนมาเป็นแบบระบบท่อน้ำ เกิดการพึ่งพิงแรงงานจากสัตว์เป็นเครื่องทุ่นแรงในการไถนา และผลของสงครามทำให้ความต้องการข้าวสูงขึ้น

“แต่ก่อนข้าวถึงละ 2 บาท” (ลี กรี, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2556)

ผลของสงครามอินโดจีนทำให้ความต้องการข้าวมีสูงขึ้น การปลูกข้าวหรือการทำนาแบบหยอดในพื้นที่อันจำกัดจึงไม่เพียงพอ ชาวบ้านจำต้องถากถางพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำนา ปัญหาคือ เมื่อมีพื้นที่มากขึ้นแรงงานที่จะต้องใช้ก็ยิ่งต้องมากขึ้นตามไปด้วยจึงเกิดการพึ่งพิงแรงงานจากสัตว์ในการไถนา ในช่วงแรกจะเป็นเช่าจากพ่อค้าชาวจีน (เจ๊ก) ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงเป็นการซื้อจากนายฮ้อยที่ตลาดกลาง วัวที่ชาวบ้านซื้อจะมาเรียกว่าวัวลูกค้า

วัวลูกค้า คือวัวที่นายฮ้อยไล่ต้อนมาจากอีสานตามเส้นทางการค้าที่เคยปฏิบัติมาในครั้งที่ผ่านมา ค้าขายกับนายฮ้อยคนเก่า เช่น จากอีสาน ผ่านช่องตะโก ลงสู่ตัวอำเภอรัฐประเทศ แต่ละเส้นทางที่ขบวนของวัวเดินผ่านจะมีจุดพักซื้อขาย ต่อรองระหว่างนายฮ้อยกับพ่อค้าในพื้นที่ทั้งที่เป็นชาวบ้านและพ่อค้าที่ซื้อไปขายอีกทอดหนึ่ง วัว ควายที่นำมาในขบวนแต่ละครั้งมีมากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่ศักยภาพของนายฮ้อยที่รวบรวมก่อนออกเดินทาง นายฮ้อยจะต้องเป็นบุคคลที่เจ้าของ วัว ควาย ให้ความเคารพ เชื่อถือ ไว้วางใจ ที่จะยินยอมให้นายฮ้อยนำวัว ควายออกเร่ขาย เพราะวัว ควาย ที่นายฮ้อยนำมาขายนั้นมีทั้งฝากขาย เจ้าของมาขายเอง ระยะเวลาการรอนแรมขายจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดใช้เวลาพักขายไม่ต่ำกว่าหนึ่งอาทิตย์ต่อจุด จึงเป็นสิ่งที่ต้องอดทนอย่างมากกว่าจะขายหมด

“วัวลูกค้า” มาทีหนึ่งเป็น 1000 ตัว มาพร้อมเกวียน ขายไปเรื่อย ๆ ทั้งวัวทั้งเกวียน อยู่หนองแขวงประมาณหนึ่งอาทิตย์” (พั้ว ดันแก้ว, สัมภาษณ์, 9 ตุลาคม 2556)

หนองแขวง อยู่ในเขตของโคกสูง อำเภอรัฐประเทศในสมัยนั้น เป็นอีกหนึ่งจุดพักซื้อขายวัวลูกค้าที่สำคัญของชาวบ้านและพ่อค้าในพื้นที่ไม่ว่าจะเป็น บ้านโคกสูง บ้านหนองสังข์ บ้านยาง บ้านพร้าว เป็นต้น ส่วนราคาซื้อขายก็ขึ้นอยู่กับความสวยของวัว ควาย มีทั้งขายแบบตัวเดียวและแบบคู่ เช่น วัวตัวผู้ ตัวละ 2 บาท ส่วน 4 บาท สำหรับวัวสวย และวัวคู่ละ 80 บาท เป็นวัวที่ถูกตีราคาว่าไม่สวย ส่วนคู่ละ 100 บาท จะถือว่าสวย เมื่อวัวหรือควายคู่ไหนที่เทียมเกวียนถูกขายแล้ว เกวียนก็จะถูกขายไปด้วยเช่นกัน

“วัวลูกค้า จะไล่มาจากอีสานผ่านช่องตะโก มาพักที่หนองแขวงขายวัว วัวตัวละ 2 บาท

ตัวผู้ 4 บาท ราคาสำหรับตัวที่ไม่สวย คู่ละ 80 บาทแบบธรรมดา ส่วนคู่สวย ๆ ตกอยู่คู่ละ 100 บาท”
(แสง จันดาผล, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2556)

ปัญหาของวัวลูกค้าที่ชาวบ้านซื้อไปเพื่อใช้ไถนาคือ ไถนาไม่เป็น จะต้องฝึกเพื่อสร้าง
ความคุ้นเคยกับไถกับคราด แต่ชาวบ้านก็นิยมเพราะมีความสวย แข็งแรงและถูกกว่าวัว ควาย
ที่ซื้อจากฝั่งเขมรบ้านยาง บ้านพร้าว

“ไปอยากไถงวังม ๆ ะไปซื้อจัวลูกค้า” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 25 มีนาคม 2556)

“ส่วนในหมู่บ้านก็มี วัว เหมือนกันแต่บ่สวย เพราะเป็น วัวที่ซื้อมาจากฝั่งเขมรคู่ละ 80
บาท... วัวลูกค้า จะสวยกว่าวัวจากบ้านยาง บ้านพร้าว แต่ข้อเสียคือ ไถนา ไม่เป็น ต้องมาฝึกเอาเอง”
(พั้ว ต้นแก้ว, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2556)

การล่มสลายของการพึ่งพิงแรงงาน

จากที่เคยพึ่งพิงแรงงานจากสัตว์เมื่อครั้งความต้องการข้าวและพื้นที่การปลูกข้าวยังไม่
มากนัก กลายเป็นความต้องการข้าวที่มากขึ้นกว่าแรงงานจากสัตว์ที่มีจะกระทำได้ จึงเกิด
การพึ่งพิงแรงงานจากเทคโนโลยีที่ถูกนำเข้ามาในช่วงทศวรรษที่ 2510 เช่น รถไถนาขนาดเล็ก
ขนาดใหญ่ และ โรงสี ที่มาพร้อมกับการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา และพร้อมจะให้ว่าจ้างได้ตาม
จำนวนที่ต้องการ จนกลายเป็นเครื่องมือทุนแรงหลักของชาวบ้านในการขยายพื้นที่และการลด
ระยะเวลาในการทำงานและการผลิตข้าว นับแต่นั้นมา ดังนั้น เมื่อเข้าสู่สภาวะแรงงานขาดแคลน
และแรงงานที่ขาดแคลนก็จะสลายไป หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาที่เกิด การล่มสลายของ
การพึ่งพิงแรงงานแบบเก่า นั่นเอง

“พ่อใหญ่แหลมลาว (ลาว หมายถึง การกล่าวถึงผู้อื่นเช่นเดียวกับคำว่า เขา) มีโรงสี
มีรถไถนา ก่อนหมู่บ้านรับจ้างไถทั้งสวน ไส นาได้เข้ามา ลาวกะสีเข้าโรงสีลาวเอง” (ย้อย จันทมา,
สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2556)

การแลกเปลี่ยนระหว่างเจ้าของนากับเจ้าของรถไถนาจะคิดราคาต่อไร่ เช่น ไร่ละ 15-18
บาท จะขึ้นอยู่กับความยากง่ายของพื้นที่ ส่วนโรงสีจะคิดข้าวสาร 1 กระสอบ จะให้โรงสี 1 ถัง
หรือชำระเป็นเงิน 4-5 บาท/ กระสอบข้าวสาร นอกจากนี้โรงสียังได้รำ แกลบ ปลายข้าว
เป็นผลตอบแทนเสริม

“ซื้อมารับจ้างทุกอย่าง เอาไว้ไถ ไส ไถนาของโตเองนำ รับจ้างกะเป็น ไส ๆ ละ 15 บาท”
(แหลม ไพเราะ, สัมภาษณ์, 25 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 4-17 รถไถนาและโรงสีร่นแรกที่เข้ามาในหมู่บ้าน

เกิดอาชีพรับจ้าง

การเกิดอาชีพรับจ้าง ส่วนหนึ่งมาจากเงื่อนไข ที่สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. การสูญเสียที่นาจากการพนัน

เมื่อเงินเริ่มเข้ามามีบทบาทในวิถีการแลกเปลี่ยนของชาวบ้าน การเกิดขึ้นของนักแลกเปลี่ยนเงินก็ปรากฏขึ้นในหมู่บ้าน แต่เป้าหมายการแลกเปลี่ยนเงินกับสิ่งของที่ต้องการเปลี่ยนไป จากข้าว เปลี่ยนเป็นที่ดิน โดยมีการพนันเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการต่อรองในการแลกเปลี่ยน

“อีโปง คือการพนันที่ชาวบ้านเล่นกัน” (เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

ตานิน คือ นักแลกเปลี่ยนเงินที่มีบทบาทสำคัญในหมู่บ้านที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อแสวงหาหลักประกันของชาวบ้านที่ชอบเล่นพนัน โดยมีที่ดิน/ นา ซึ่งในขณะนั้นชาวบ้านยังมองไม่เห็นค่าเพราะที่ดินมีมากเกินไปที่จะเก็บรักษาไว้ อีกประเด็นคือ การทำประโยชน์จากที่ดินมีเพียงการทำนาและฝ้าย เพียงเพื่อกินและแลกเปลี่ยนเท่านั้น พวกเขาจึงไม่จำเป็นต้องแสวงหาที่ดินเพิ่ม เพราะฉะนั้น ที่ดินจึงเป็นได้แค่เพียงสินค้าในการแลกเปลี่ยนกับเงินที่คุ้มมาเล่นพนัน

“ตานิน เข้ามาต่อจากเจ๊กอู๋ย เจ๊กตั้ง เพราะเป็นลูกน้องเก่าเจ๊ก เข้ามาปล่อยกู้ให้เล่นการพนัน ซึ่งการพนันก็น่าจะเป็นคนของแกใครเล่นเสียไม่มีเงินคืนก็ยึดที่นา” (สำเนา อันทะพิช, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2556)

“เล่นอีโปงเสีย เลยเสียนา เพราะ เงินเริ่มมีค่า ที่ดินไม่มีค่าเพราะมีเยอะ” (หลวงตาหลุย, สัมภาษณ์, 9 พฤษภาคม 2556)

เมื่อชาวบ้านเสียที่นาจากการพนันไม่ว่าจะเป็นถูกยึดหักลบกลบหนี้กับมูลค่าที่หยิบยืม และขายที่น่านามาเล่นการพนัน หรือบางคนก็ขายที่นาจะเหลือเพียงใช้ทำนาไว้กินปีต่อปี เมื่อที่นาถูกแปรสภาพไปดังที่กล่าวมา การทำนาจึงลดน้อยลง แต่ความต้องการสิ่งจำเป็นพื้นฐาน ในวิถีชีวิตยังคงดำเนินไปเรื่อย ๆ การไม่มีที่ดินในการทำนาจึงเป็นความเสี่ยงที่จะได้มาซึ่ง ปัจจัยพื้นฐานที่ต้องการ วิธีการปรับตัวเพื่อให้สามารถเอาตัวรอดได้ในวิถีชีวิตก็ด้วยการรับจ้าง หรือ ชาวบ้านที่พอจะมีเงินก็จะใช้วิธีการเช่าที่ดินทำนา

2. เงินตราเข้ามาเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนแทนข้าว

การขายข้าวให้กับพ่อค้าชาวจีน (เจ๊ก) นั้น มีผลทางอ้อมต่อการรับจ้างของชาวบ้าน เพราะชาวนาที่ต้องการปริมาณข้าวให้มากขึ้นก็ต้องขยายพื้นที่ทำนา เมื่อมีพื้นที่ทำนามากขึ้น การใช้แรงงานในการทำนาจึงมากขึ้นตามไปด้วย การรับจ้างจึงเพิ่มขึ้นตามสัดส่วนเนื้อที่ ทำนาที่เพิ่มขึ้น การรับจ้างก็จะปรับเปลี่ยนจากข้าวเป็นเงินแทน

“รับจ้างเกี่ยวข้าววันละ 3 บาท ข้าวเปลือกถังละ 3 บาท” (แก้ว กัณนิยม, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2556)

นับตั้งแต่นั้นมา การปลูกข้าวจึงทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน การใช้เครื่องมือเหล็ก เพื่อตากถางปรับผิวนาและทำคันนากักเก็บน้ำและการสร้างฝายทดน้ำเพื่อใช้ในการปลูกข้าว การสร้างฝายทดน้ำ เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ต้องอาศัยแรงงานคนเพื่อสนองนโยบายรัฐที่ต้องการให้ ชาวบ้านมีส่วนร่วมผ่านการจ้างแรงงาน ส่วนค่าจ้างจะคิดเป็นหลา ชาวบ้านจะต้องเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือในการรับจ้างมาด้วยที่สำคัญต้องนำอาหารมารับประทานเอง

“พ่อเป็นผู้ใหญ่ ไปประชุมที่อรัญ ทางรัฐให้เฮ็ดทตไว้เก็บน้ำไว้ใช้เฮ็ดนา และเอาไว้ใช้ในหน้าแล้ง จ้างชาวบ้าน หลาละ 5 บาท ลิกเท่าเช่า มือหนึ่ง ๆ ถ้า 2 คนกะเฮ็ดได้ประมาณ 1 หลา ต้องเตียมจอบ เสียม กระบุงมาเอง ห่อเช่ามากินน้ำ” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2556)

ภาพที่ 4-18 การรับจ้างทำฝาย-ทำทด

ภาพที่ 4-19 ฝ้าย

ฝ้าย: การล่มสลายของหัตถกรรมการทอผ้า

ก่อนที่จะเกิดสงครามอินโดจีนชุมชนหมู่บ้านได้กระทำกิจกรรมในวงจรชีวิตเพียงเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งการปลูกฝ้าย การปั่นด้วย การทอผ้า และการเย็บเสื้อผ้าเอง

“ปลูกฝ้ายไว้บริเวณบ้าน และตามหัวนา ปลูกไว้ยะทุกบ้าน เอาไว้ทอ เป็นเครื่องนุ่งห่มทุกบ้านต้องมี สุกทอผ้า” (เกษม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2557)

เส้นใยที่ได้จากฝ้ายจะมีสีขาว หรือ สีขาวขุ่น หรือสีน้ำตาลอ่อน ขึ้นอยู่กับชนิดของฝ้าย ดังนั้นเมื่อนำมาทอจึงต้องนำฝ้ายไปย้อมเพื่อให้เกิดสีที่สวยงาม ในอดีตสีที่นำมาย้อมฝ้ายนั้นจะได้จากวัสดุธรรมชาติซึ่งสามารถหาวัตถุดิบได้ตามท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นเปลือกไม้ รากไม้ ดอก ผล หรือจากสัตว์บางชนิด เช่น ถ้าต้องการสีน้ำตาลจะใช้เปลือกมะหาดมาต้มย้อมผ้า

“ฝ้าย ยากได้สีดำ กะอาหมักกับต้ม ส่วน สีอื่นขึ้นอยู่กับการเอาเปลือกไม้ที่เอามาต้ม” (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2557)

“พากันไปเอาเปลือกบักหาดมาต้มย้อมฝ้าย สีได้สีคล้าย ๆ น้ำตาล” (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 27 มิถุนายน 2557)

บางท้องถิ่น นิยมนำเส้นด้ายไปฆ่าด้วยการชุบน้ำข้าวหรือให้ฝ้ายมีความเหนียว คงทนไม่ขาดง่าย จากนั้นจึงนำไปใส่กงเพื่อถักเส้นด้าย แล้วนำมาปั่นหลอดแยกเส้นฝ้าย เพื่อใช้ในการทอผ้าต่อไป

ภาพที่ 4-20 อุปกรณ์ปั่นฝ้ายและการทอผ้าด้วยหูก

ภายหลังสงครามอินโดจีนจบลง การปลูก การทอ การเย็บ เสื้อผ้าจากฝ้ายด้วยมือ ค่อย ๆ ลดบทบาทลงเมื่อมีสินค้าอุตสาหกรรมอย่างกายเข้ามาในหมู่บ้าน ด้วยการนำพาของเจ๊กจากต่างถิ่น

“แต่ก่อนจะปลูกฝ้ายไว้ในบริเวณบ้านทุ่งนา เพื่อเก็บไว้ปั่นด้าย ทอผ้า แต่เมื่อเจ๊กนำเสื้อผ้าสำเร็จรูปเข้ามาแลกเปลี่ยนกับข้าวและขาย ชาวบ้านเริ่มหันมาซื้อด้าย ซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปแทนการทอ” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2556)

เสื้อผ้าสำเร็จรูปถูกนำเข้ามาหลังจากการคมนาคมเริ่มสะดวกสบายจากโคกสูงสู่ อนุรักษ์ประเทศ ชาวบ้านเริ่มลดการปลูกฝ้ายแต่กลับนำผลผลิตส่วนเกินจากหมู่บ้านไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินทองแล้วใช้ซื้อด้ายสำเร็จรูปแทนการปั่นฝ้ายเอง หรือบางทีชาวบ้านก็จะซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาใช้เลย เพราะราคาเสื้อผ้าสำเร็จรูปมีราคาถูกและสะดวกสบายรวดเร็วกว่า สวยงามกว่าเสื้อผ้าที่ทอใช้เอง แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ได้ทิ้งการทอผ้าใช้เองไปทั้งหมดเสียทีเดียว เพราะผ้าที่ทอใช้เองจะมีความคงทนกว่าสินค้าสำเร็จรูป หลังจากสงครามอินโดจีนจบลงกระแสความสะดวกสบายและการคิดประดิษฐ์เทคโนโลยีเพื่อช่วยในการทอก็เข้ามา การแตกสลายของการทอผ้าฝ้ายด้วยมือเพียงเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวันก็ค่อย ๆ หดไปในหมู่บ้านนับตั้งแต่นั้นมา

ดงยาง: ป่าสัมปทานกับการพึ่งพิงทุนนิยมและการหดหายของเครือข่ายชาวบ้าน

ป่าดงยาง เป็นป่าที่มีไม้ยางเป็นจำนวนมาก ไม้ที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นยางนาที่มีขนาดใหญ่ปกคลุมหนาที่บดบังจนมองเป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน จึงเป็นเงื่อนไขให้เกิดการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ ลิง ค่าง เป็นต้น ชาวบ้านจะเรียกลักษณะป่าเช่นนี้ว่า ดง ส่วนไม้ที่มีจำนวนมากจะเป็นไม้ยางนา ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ชาวบ้านนิยามความหมายใหม่เพื่อสร้างอำนาจความน่ากลัวให้กับพื้นที่ป่าว่าดงยาง มองอีกมุมหนึ่งการนิยามความหมายใหม่ก็เป็นเพียงวิธีการที่แยบยลของการชะลอการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าให้ชาลงเท่านั้น

“ดงยาง มีแต่เสือ ลิงค่าง สัตว์เยอะมาก นั่งแกว่งขาบนบ้านไม้ได้ เสือวิ่งได้ถุนบ้าน ตะปบขา ป่าเยอะมาก มีแต่ต้นยางใหญ่ ๆ บ่มีไฟกล้าเข้าไป” (แก้ว กัณนิยม, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2556)

การเปลี่ยนแปลงของป่าดงยางเกิดขึ้นภายหลังสงครามอินโดจีนจบลง ปี 2484 รัฐบาลเริ่มเปิดให้มีการสัมปทานการทำป่าไม้ในป่าดงดิบภาคตะวันออก หนึ่งในนั้นก็คือป่าดงยางในพื้นที่บ้านกุดผือ-หนองจาน (บ้านกุดผือ หนองจาน ช่วงเวลาดังกล่าวยังขึ้นอยู่กับบ้านโคกสูง อำเภออนุรักษ์ประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี ในปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีป่ายางจำนวนมาก และผู้ที่ได้สัมปทานการตัดป่ายางในพื้นที่ดังกล่าวก็คือ โรงเลื่อยอรัญ ของเจ้าแก้ม ในขณะเดียวกัน การรับจ้างก็เกิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบ

ในเวลาเดียวกัน

“ไม่ยุ่งเหยิงมาก แต่หลังจากโรงเลื่อยรัฐ ของเจ้าแก้มกิม มาประมูลตัด มีรถยก รถเข็นไม้ซุง มาพร้อม เดือนกว่า ๆ ก็หมด” (ดา คำสุขสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 18 มีนาคม 2556)

ภาพที่ 4-21 พื้นที่ที่เคยเป็นป่าดงยางบ้านกุดผือ-หนองจาน

ผลจากการเข้ามาสัมปทานตัด ไม้ของโรงเลื่อยรัฐในป่าดงยาง ชาวบ้านจากที่เคยทำนาเพียงอย่างเดียวเพื่อใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนกับสินค้าของเจ๊ก ต้องขอมลตปริมาณแรงงานในครอบครัวลง จากที่เคยช่วยกันทำนาทั้งหมดทุกคน ก็ปรับเปลี่ยนวิธีการเป็น ให้คนใดคนหนึ่งหรือมากกว่าออกไปรับจ้างโรงเลื่อยหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพวกซุง ตัดไม้ ทอนไม้ ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวจึงไม่ต่างจากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งกับทุนนิยมที่บงการอยู่เบื้องหลังการสัมปทานป่าไม้ อีกทั้งการสมทานขอมรับระบบ ระเบียบใหม่ของสังคมหมู่บ้านยังเป็นการเร่งรีบให้แรงงานแบบวิธีชาวบ้านถูกกลืนกลายอย่างรวดเร็ว

ขณะเดียวกันการเข้ามาสัมปทานป่าไม้ของเอกชนเพื่อใช้ทำซุง ใช้เป็นเชื้อเพลิง การขับเคลื่อนรถไฟไอน้ำ เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการแตกสลายของภูมิปัญญาการผลิตชี้ได้ และเกิดการยอมรับสินค้าสำเร็จรูปที่เข้ามาใหม่โดยการนำพาของเจ๊ก ไม่ว่าจะเป็น น้ำมันก๊าด ตะเกียง

เป็นต้น อีกทั้งส่วนหนึ่ง ก็ผันตัวเองมารับจ้างตัดทอนต้น กิ่งไม้ให้ได้ขนาดตามที่นายจ้างต้องการ ส่วนต้นที่ได้ขนาดตามมาตรฐานก็จะมีรถซุงลากออกจากป่า โดยชาวบ้านที่รับจ้างจะมีค่าแรงวันละ 2-5 บาท

“พวกซุงเข้ามาตอนยายอายุ 23 จะเข้ามาจ้างชาวบ้านตัด... จ้างชาวบ้านตัดวันละ 2-5 บาท ทั้งหน้าแล้ง หน้าฝน เป็นเดือนกว่าจะหมด ยางที่ขึ้นอยู่ริมห้วยหินตั้งแถบจะไม่เหลือ ตัดเสร็จ มีรถซุงมายกกลากเอาไปที่โรงเลื่อยอรัญ” (แก้ว กัณนิชม, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2556)

การแลกเปลี่ยนแรงงานด้วยวิธีการรับจ้างที่มีตัวเงินเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนจึงดึงดูดความสนใจจากชาวบ้านที่อยู่นอกพื้นที่สัมปทานให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานกับค่าจ้าง ซึ่งการเข้ามาของแรงงานรับจ้างได้เกิดปรากฏการณ์การไม่ต้องพึ่งพาความเป็นเครือข่ายไทบ้านที่เคยปฏิบัติมาไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือ การเอาแรง เป็นต้น การปรากฏตัวของการจ้างงานและการรับจ้าง จึงกลายเป็นเงื่อนไขที่เร่งเร้าให้เกิดการกระโดดออกจากกรอบเครือข่ายไทบ้านอย่างรวดเร็วและยังเป็นการฉายภาพลง ๆ ให้เห็นการยอมรับระบบทุนนิยมให้เข้ามา มีบทบาทแทนระบบแบ่งปันตามจารีตเดิมที่เคยปฏิบัติมา

“เริ่มมีคนจากลุ่มคมเข้ามาเป็นลูกมือรับจ้างอีกทอดหนึ่ง...พวกนี้เข้ามาสร้างกระต๊อบอยู่เป็นเดือน ๆ รับจ้างเห็ดทุกอย่าง” (เจียว, สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2556)

ทุนนิยมที่มาพร้อมกับการสัมปทานป่าทำให้ชาวบ้านจำยอมต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ทันต่อสภาพความเจริญสมัยใหม่ ผลกระทบคือ ผู้ที่ยังปรับตัวไม่ได้กลายเป็นพวกกล้าหลัง ถูกเอารัดเอาเปรียบ และเป็นหนี้สิน

“แม่ใหญ่เต็ง รับจ้างได้เงินหลาย ลูกอยากกินลูกอม พอไปถึงอรัญก็เลยไปซื้อให้ลูก แต่ความที่บ่รู้จัก บ่เคยเห็นลูกอม ก็เลยซื้อลูกแก้วมา กัดเท่าไรก็ไม่ได้อันแข็ง” (สม นู, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2556)

พินหลา

“รับจ้างทำพินหลา ถึงเวลาเขาก็มาขนเอาไปอรัญ” (พาด โสดา, สัมภาษณ์, 24 พฤษภาคม 2556)

ไม้ที่ได้จากการสัมปทานมีอยู่ 2 ประเภท การนำไปใช้ คือ ทำเป็นไม้หมอนรถไฟ ซึ่งการทำไม้หมอนรถไฟจะใช้เฉพาะไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่ได้ขนาดตามเกณฑ์ที่กำหนดของโรงเลื่อยที่ควบคุมผ่านผู้รับจ้างมาอีกทอด ไม้ที่ตัดโค่นลงแต่ละวันจะมีปริมาณมาก เพราะผู้ที่ทำหน้าที่ตัดโค่นก็จะทำเพียงหน้าที่เดียว ส่วนผู้ที่รับจ้างทอนและตัดกิ่งออกจากต้นก็จะเป็นอีกหนึ่งชุด การตัดโค่นต้น ไม้จบลงหลังจากนั้นจะเป็นหน้าที่ของชาวบ้านที่รับจ้างทอนกิ่งออกจากต้นพร้อมกับตัดให้ได้ขนาดตามที่กำหนดมาจากผู้สัมปทานจึงจะเรียก ไม้ซุง

“ไม้ยางเอาไปเฮ็ดซุง เฮ็ดไม้หมอนรถไฟจะใช้ไม้เต็ง ไม้เนื้อแข็ง” (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์,
8 กรกฎาคม 2557)

ภาพที่ 4-22 เครื่องมือตัดทอนกิ่ง ก้าน

ภาพที่ 4-23 ไม้ซุง

ส่วนไม้ที่เหลือจากการทอนเป็นซุงจะใช้เป็นไม้ฟืนสำหรับรถจักรไอน้ำ ชาวบ้านจะเรียก ฟืนหลา เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงเผาไหม้ให้เกิดความแรงอัดไอน้ำ ให้รถไถขับเคลื่อนไปได้

ฟืนหลา คือ ส่วนที่เป็นกิ่งของต้นยางใหญ่และต้นยางเล็ก ๆ การทำฟืนหลาจะทำเฉพาะ หน้าแล้ง โดยชาวบ้านจะรับจ้างทอนไม้ที่บริษัทสัมปทานป่าไม้เข้ามาตัดทำซุงทั้งส่วนที่เป็นกิ่ง และต้นที่ไม่ได้ขนาด ออกเป็นหลา ๆ จึงเรียกฟืนหลา ฟืนหลานี้จะใช้เผาให้เกิดไอน้ำเพื่อใช้ สำหรับให้รถไถวิ่งได้ ฟืนหลาเมื่อทอนได้เป็นกอง ๆ แล้วจะมีบริษัทที่จ้างทอนเข้ามารับ

ในช่วงเวลานั้นจะมีธุรกิจของกำนันแสวง เทียนทองซึ่งเป็นพ่อของนายเสนาะ เทียนทอง สัมปทานทำไม้ฟืนหลา ไม้หมอน ส่งให้กับการรถไฟแห่งประเทศไทย (นพรัตน์ วงศ์วิทยาพานิชย์, 2555, หน้า 64)

การจ้างชาวบ้านจะเป็นการจ้างรายวัน โดยค่าจ้างจะอยู่ที่วันละ 5 บาท และอีกส่วน ชาวบ้านจะลักลอบตัดไม้และทอนไว้ขายให้กับเจ้าที่มารับซื้อเอง

“รับจ้างตัดฟันหลา อีกส่วนหนึ่งไปตัดมาทอนขายเอง” (สม นู, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2556)

เส้นทางการลากซุง: การปรากฏกายของถนนรูปแบบใหม่

การสัมปทานตัด ไม้ยางที่ดงยางของ โรงเลื่อยอรัญ เป็นอีกปัจจัยที่นำมาซึ่งความเจริญของเส้นทางการสัญจรของชาวบ้านจากโคกสูงไปอรัญประเทศ ที่ในครั้งก่อนการเดินทางไปอรัญประเทศแต่ละครั้งจะต้องเดินรอนแรมไปตามเส้นทางเกวียนที่ปกคลุมด้วยปารกทึบ ทำให้ต้องใช้เวลาในการเดินทางทั้งไปและกลับ แต่หลังจากรถซุงเข้ามาลากเส้นซุงเข้าสู่โรงเลื่อยอรัญแล้ว เส้นทางก็กว้างและสะดวกขึ้น การเดินทางก็รวดเร็วใช้เวลาไม่นานทั้งไปและกลับ จากที่เคยต้องใช้เวลา 2-3 วันกว่าจะไปและกลับอรัญ-โนนหมากมุ่น เหลือเพียง ไป-กลับ ไม่ถึงหนึ่งวัน

“พอมีพวกสัมปทานเข้ามาตัด ไม้ที่โนนหมากมุ่น ชาวบ้านเวลาจะไปอรัญ ก็ได้อาศัยรถซุงไปลงที่อรัญ...รถซุงจะไปตามทางเกวียนที่ครั้งก่อนชาวบ้านใช้เดินทางไปอรัญ” (ช้อย จันทมา, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

การเดินทางเข้าสู่ตัวเมืองอรัญประเทศโดยอาศัยเส้นรถซุงนั้นจะเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก แต่ส่วนใหญ่จะใช้เกวียน เพราะ เกวียนยังคงเป็นพาหนะของชาวบ้านที่มีฐานะเลือกที่จะใช้บรรทุก ฟืน ข้าว สินค้าชนิดอื่น ๆ ไปขายที่ตลาดอรัญโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งต่างจากชาวบ้านที่ไม่มีเกวียน วัว ควาย เป็นของตนเอง จะได้อาศัยรถซุงก็เฉพาะกรณีต้องการไปตัวเมืองอรัญ ส่วนถ้าจะขายสินค้าไม่สามารถที่จะบรรทุกไปขายยังอรัญได้จึงจำเป็นต้องขายผ่านเจ๊กเช่นเดิม

การสัมปทานตัด ไม้ในป่าดงยางใช้เวลาประมาณ 1-2 ปี ป่าที่เคยมีมากจนถูกชาวบ้านนิยามว่าเป็น ดง ก็ราบเตียน เหลือเพียง ไม้ที่มีขนาดเล็กและ ไม้ที่ไม่ได้ขนาด จึงเป็นเหตุให้ผู้รับสัมปทานยุติการตัด ไม้ทุก ๆ รูปแบบลง เหตุผลที่ การสัมปทานยุติลงนั้นก็ด้วยเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงพลังงานที่ใช้ในรถไฟ การเปลี่ยนอุปกรณ์ที่ใช้ทำหมอนรถไฟ และการออก พรบ. ป่าไม้ การปิดป่าของรัฐบาลในเวลาต่อมา

ผลจากการเลิกสัมปทานตัด ไม้ในป่าดงยางของ โรงเลื่อยอรัญทำให้ชาวบ้านที่เคยพึ่งพิงทั้งการรับจ้าง การอาศัยการเดินทางไปกับรถซุง เกิดการปรับตัวอีกครั้งอาจจะเนื่องด้วย ณ ช่วงเวลาที่มีการตัด ไม้ของผู้รับสัมปทานนั้นชาวบ้าน บางส่วน ได้ลดบทบาทของการทำนา ลงโดยหันมารับจ้างเป็นหลัก

“รถไฟเล็กใช้ ไม้เป็นเชื้อเพลิงในการเผา ไม้โดยการเปลี่ยนไปใช้น้ำมันแทน ชาวบ้านที่รับจ้างทำฟันหลาก็เลิกไปโดยปริยาย เพียง 1-2 ปี ป่า ไม้ก็หมดไปกับการสัมปทาน” (เที่ยง แก้วประทีป, สัมภาษณ์, 11 กรกฎาคม 2556)

ชาวจีน (เจ๊กฮุย เจ๊กตัง) กับการนำพาวิถีทุนนิยมเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้าน

ปัญหาความอดอยาก ภัยธรรมชาติและสงครามกลางเมืองที่เกิดขึ้นเกือบตลอดเวลาในประเทศจีนอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบศักดินาสู่ระบอบสาธารณรัฐ ในปี พ.ศ. 2454 ได้นำพาจีนเข้าสู่ยุคแห่งการแข่งชิงความเป็นใหญ่ทางการเมืองหรือที่เรียกกันว่า ยุคขุนศึก ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความสับสนวุ่นวายนานนับสิบปีที่เกิดขึ้นในประเทศจีนสถานการณ์ความวุ่นวายในประเทศจีนดังกล่าวส่งผลให้ชาวจีนจำนวนมากอพยพเดินทางออกนอกแผ่นดินเกิดเพื่อแสวงหาเส้นทางและอนาคตในดินแดนใหม่ แผ่นดินสยามถือเป็นทางเลือกใหม่ที่กลุ่มชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและเปรียบเสมือนบ้าน หลังใหม่ที่ชาวจีนต่างอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยอย่างถาวร

การหยั่งรากลึกทางสังคมและวัฒนธรรมแบบจีนจึงเกิดขึ้นในสยามอย่างมีอาจเหลือเถิงได้และกลายเป็นการดำรงวัฒนธรรมแบบจีน และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในบริบทที่สำคัญของสังคมไทยกระทั่งกลายเป็นที่จับตามองอย่างใกล้ชิดจากกลุ่มชนชั้นปกครองสยามและชาวสยามทั่วไป

ระบบแลกเปลี่ยนของชาวบ้านกับชาวจีนในชุมชนหมู่บ้าน

ระบบการแลกเปลี่ยนในวิถีชีวิตของชาวบ้านจะขึ้นอยู่กับความเจริญหรือความเป็นสมัยใหม่ ณ ช่วงบริบทใดบริบทหนึ่งของชาวบ้านและหมู่บ้าน เช่น ในยุคที่ชาวบ้านมองว่าทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากเกินกว่าที่พวกเขาจะต้องแก่งแย่งกัน การผลิตก็เพียงแค่เอาไว้กินเอาไว้ใช้ การแลกเปลี่ยนจึงยังไม่มาก ต่อมาซึ่งเปรียบเสมือนยุคที่หมู่บ้านเริ่มปรับตัวยอมรับความเป็นสมัยใหม่เมื่อชาวจีนเข้ามาในหมู่บ้าน โนนหมากมุ่น

“เจ๊กฮุย เจ๊กตัง อยู่บ้านยางก่อน แล้วย้ายมาอยู่ที่ โนนหมากมุ่น” (สำเนา อันทพิช, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2556)

แรกเริ่มเดิมทีชาวจีน (เจ๊กฮุยกับเจ๊กตัง) ได้อพยพมาอาศัยอยู่ในบ้านยางก่อนที่จะย้ายเข้ามาอยู่โนนหมากมุ่นซึ่งบ้านยางหรือ ชรกเชียง ในขณะนั้นเป็นหมู่บ้านที่ขึ้นตรงต่อศรีโสภณของกัมพูชาอยู่ติดกับบ้านพร้าว (ชรกเปรี้ยว) บ้านหนองโอนซา (ชรกโกนไต) ซึ่งหมู่บ้านทั้งหมดนี้ อยู่ติดกับบ้าน โนนหมากมุ่น การเข้ามาของชาวจีนเพื่อค้าขายแลกเปลี่ยน โดยการระดมเงินไขของสินค้าที่ต้องการแลกเปลี่ยนทำให้เกิดการปรับตัวของชาวบ้านอย่างรวดเร็ว ที่เห็นได้เด่นชัดคือชาวบ้านเริ่มรับรู้วิธีการแลกเปลี่ยน ข้าวกับเงิน (การขายข้าว) ข้าวกับสินค้าที่ชาวบ้านต้องการ การแลกเปลี่ยนดังกล่าว ชาวบ้านมองว่าสมเหตุสมผลเพราะข้าวเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในขณะนั้น

ข้าวแลกเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม

ชาวบ้านซึ่งก็คือชาวนาจิงเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขที่ถูกเลือกเป็นผู้สนองรับความต้องการในครั้งนี้ จากที่เคยทำนาเพียงเพื่อใช้บริโภคและเก็บไว้เป็นพันธุ์ในปีต่อไปผสมกับความต้องการในความเป็นทันสมัยใหม่ที่จะได้มาจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับผลผลิตจากข้าว ซึ่งในครั้งนั้นคนจีนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านยังได้ผลิตความหมายใหม่ ข้าวแลกได้ทุกอย่างให้กับชาวบ้านผ่านสินค้าที่นำมาแลกกับข้าวไม่ว่าจะเป็น เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม การแลกเปลี่ยนของชาวบ้านมีแนวคิดเพียงเพื่อลดความยุ่งยากของเสื้อผ้าที่เคยทอด้วยไหมที่ต้องใช้เวลาานทั้งปลูกไหม ทอไหม ตัดเย็บเป็นเสื้อผ้า

“เจ๊กอยู่กับเจ๊กตั้ง เริ่มเอาเสื้อผ้า ของใช้เกือบทุกชนิดมาแลกกับข้าวเปลือกของพวกเขา เสื้อผ้าเจ๊กเอามามีหลายสี หลายแบบกว่าที่ทอเอง ชาวบ้านเลยแลกเอาดีกว่า ง่ายกว่าทอ”

(พั่ว ตันแป้ว, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2556)

การแลกเปลี่ยนระหว่างข้าวกับเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มนั้นขึ้นอยู่กับตกลงกันระหว่างผู้แลกกับผู้รับแลก จนราคาแลกเปลี่ยนกลายเป็นมาตรฐานของการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ เช่น ข้าวเปลือก 3 ถัง จะแลกเสื้อได้ 1 ตัว

“เจ๊กอยู่ อยู่บ้านยาง มาซื้อข้าวถังละ 3 บาท เอาเสื้อมาแลกกับข้าว 3 ถัง ถึงจะได้เสื้อ 1 ตัว” (หล่า กันนิยม, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2556)

ข้าวแลกจี๊ใต้

จี๊ใต้ หรือ จี๊ใต้ คือ ยางไม้ที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นไฟให้แสงสว่างในเวลากลางคืน ซึ่งจี๊ใต้นี้ชาวบ้านจะได้อาจจากต้นยางนาที่มีเยอะมากในพื้นที่ ชาวบ้านที่ไม่ได้ทำนา หรือว่างเว้นจากการทำนาก็จะเข้าไปดงยางเพื่อหาต้นยางที่เหมาะสมสำหรับการเผาจี๊ยางนำมาทำจี๊ใต้ จี๊ใต้ที่ได้มีทั้งที่เก็บไว้ใช้เองและขาย/ แลกข้าวเปลือกกับเจ๊ก หรือชาวบ้านจากถิ่นที่มาขอซื้อ ราคาขายจะอยู่ที่ 12 อัน 2 บาท ส่วนการตีมูลค่าในการแลกเปลี่ยนกับข้าวนั้น จี๊ใต้ 12-15 อัน จะแลกกับข้าวเปลือก 1 ถัง

“ต้นยางเยอะเต็มไปหมดจนเอิ้น ดงยาง บ่ได้เฮ็ดนากะเลยเฮ็ดจี๊ใต้ เอาไว้แลกฝ้าย เอาไว้แลกเช่า เอาไว้ขายให้กับคนบ้านอื่นที่บ่มีจี๊ใต้ 12 อัน 2 บาท แล้วกะแลกกับ ข้าวเปลือก ข้าวสารของเจ๊ก” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 18 เมษายน 2556)

ข้าวแลกเครื่องมือในการทำนา

การทำนาในช่วงแรกนั้น ชาวนาได้ประดิษฐ์ไถขึ้นใช้เองกับวัว ควาย ที่มีอยู่แล้ว ทั้งแบบไถเดี่ยวและไถคู่ โดยมีกรอบคิดเพียงเพื่อลดเวลาและอำนวยความสะดวกอีกทั้งจะได้เพิ่มขนาดพื้นที่การทำนา เพราะวิธีการหยอดเมล็ดข้าวตามทางไม้ที่ใช้เสียบทำให้เกิดร่องนั้นไม่เพียงพอที่จะทนความทันสมัยที่กำลังไล่หลังมา แต่ไถที่ชาวบ้านผลิตขึ้นนั้นกับเป็นปัญหาซ้อน

ทับเข้าไปอีกเมื่อผานไถ ที่เป็น ไม้ไม่แข็งแรงพอเมื่อไถไปถูกรากไม้ที่แข็ง ความเสียหายจึงเกิดขึ้น ชาวจีนที่ครั้งหนึ่งขายเฉพาะของใช้ฟุ่มเฟือยกับเห็นเป็น โอกาสได้นำผานไถที่เป็นเหล็กจากตัวเมือง อัญประเทศเข้ามาขายให้กับชาวบ้าน ถ้าชาวบ้านคนไหนไม่มีเงินก็จะใช้ข้าวเปลือก 1 ถัง แลกกับ ผานไถ 1 อัน เมื่อชาวนาใช้ผานไถเหล็กที่แข็งแรงทนทานแทนผานไถไม้ จึงทำให้เวลาในการไถนาลดลง พื้นที่การปลูกข้าวก็มากเพิ่มมากขึ้น บทบาทของผานไถไม้จึงลดลงนับตั้งแต่นั้นมา

“แจ็กอู๋เอามาจากอัญ ไผ่อยากได้กะเอาข้าวไปแลกเอา 1 ถังกับผานไถ 1 อัน”

(แพง เสมาทอง, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2556)

ภาพที่ 4-24 ไถ ผานไถ ที่ทำด้วยไม้

จะเห็นได้ว่าการเข้ามาอยู่โนนหมากมูนของชาวจีนทั้งสองเป็นช่วงเวลาก่อนที่จะเกิด สงครามอินโดจีนจึงถือได้ว่าเป็นชาวจีนที่เข้ามา มีบทบาทสำคัญในการสร้างรูปแบบการดำรงชีวิต ของชาวบ้านจากที่เคยอยู่อย่างพึ่งพิงตัวเอง พึ่งพิงเครือข่ายญาติพี่น้องในชุมชนหมู่บ้าน กลายเป็น การพึ่งพิงระบบทุนนิยมที่มีนายทุนซึ่งก็คือชาวจีน (ตัวแจ็กอู๋ แจ็กคิง) เองในแบบให้ความอุปการะ ช่วยเหลือภายใต้ระบบการแลกเปลี่ยนที่กำกับความพึงพอใจด้วยตัวเองเป็นหลัก

“เอาข้าวแลกกับเสื้อผ้าใหม่จากแจ็กอู๋ ข้าวจะดีให้อั่งละสลึง ข้าวต้องเยอะถึงจะ แลกได้” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ภาพที่ 4-25 บ้านพร้าว บ้านยาง

เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเริ่มที่จะขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จากหมู่บ้านหนึ่งไปสู่มูลบ้านหนึ่ง ชาวบ้านเกิดการยอมรับ ยอมรับทาน พร้อมปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต การแลกเปลี่ยนด้วยข้าวเริ่มมีความสำคัญในครอบครัว ทั้งที่เป็นสิ่งของเครื่องใช้ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น กรอบกับชาวบ้านเป็นชาติพันธุ์ที่พูดภาษาลาว ที่รู้เพียงการทำนา ทำไร่ เพียงเก็บไว้กินและใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม ส่วนการค้าขายไม่เคยรับรู้ว่าจะทำอะไร ทำไปเพื่ออะไร จึงเป็นโอกาสของชาวจีนที่เชี่ยวชาญการค้าได้ใช้โอกาสความเป็นนักค้า ตักตวงผลประโยชน์ส่วนเกินออกจากระบบหมู่บ้าน

“เจ๊กอ้อย เจ๊กดิ่ง ขายทุกอย่าง ส่วนคนลาว ขายของไม่เป็น เจ๊ก จะหาบขนมขาย มีขนมหัวจุก ขนมข้าวพอง และพริก เกลือ ก็เอามาแลกกับข้าวเปลือกของชาวบ้าน”

(หล้า กัณนิยม, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2556)

นายทุน

ข้าว คือ สิ่งที่ยังสำคัญสำหรับการแลกเปลี่ยนของชาวนากับสินค้าของพ่อค้าชาวจีน สำหรับชาวบ้านที่มีที่ดินในการทำนาเป็นของตนเองการมีข้าวที่เหลือจากการเก็บไว้กินเป็นผลกำไรที่พวกเขาจะใช้ในการแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ต้องการ แต่ปัญหาการทำนาก็เกิดขึ้นกับชาวนาที่เคยมีที่นา เพราะที่จะทำนาได้ต้องเช่าที่นา วัว ควาย เกวียน เป็นต้น จากชาวจีน ซึ่งชาวนาบางคนกลับเป็นการเช่าของ ๆ ตนที่เคยขายให้กับชาวจีน ชาวนาอีกประเภทหนึ่งที่เช่าคือ ชาวบ้านที่ย้ายเข้ามาในหมู่บ้านใหม่ที่ไม่มียี่นาเป็นของตนเอง เมื่อกระบวนการทำงานจนข้าวขึ้นแล้ว/ ยุ่งแล้ว การใช้หนี้ด้วยข้าวตามปริมาณที่ตกลงกับชาวจีนไว้จึงเกิดขึ้น

“ชาวบ้านที่บ่มีนา จะเช่านา ควายและกะเกวียนของเจ๊กอู้ย เฮ็ดนาแล้ว เอาข้าว ไปคืนให้ เหลือแก่พอกิน เฮ็ดใหม่กะเช่าใหม่” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2556)

พัฒนาการการแลกเปลี่ยนในหมู่บ้านเริ่มเข้มข้นขึ้น จากที่พ่อค้าชาวจีนเคยรับแลกเปลี่ยน เฉพาะสินค้าบางอย่างกับข้าวเปลือก ก็กลายเป็นการแลกเปลี่ยนทั้งเงินกับสินค้า ข้าวกับสินค้า สินค้ากับข้าว สุดท้ายคือ ขายทุกอย่างและรับซื้อทุกอย่างไม่ได้แบ่งแยกว่าจะขายหรือซื้ออะไร เหมือนเช่นทุกวันนี้ ชาวบ้านคนไหน ไม่มีเงินซื้อสินค้า ก็สามารที่จะเอาสินค้าไปก่อน แล้วเอาข้าว เงิน ที่นา วัว เกวียน เป็นต้น มาชดใช้คืน

“บ้านเจ๊กอู้ย บ้านกับเล่าข้าวจะสร้างไว้ด้วยกันเพื่อใช้เก็บข้าวเปลือกที่ชาวบ้านเอามาแลกเปลี่ยนของและชดใช้คืนเป็นข้าวเปลือกหลังจากที่เอาเงินและสิ่งของของเจ๊กอู้ยไป, พ่อ พ่อใหญ่จุ่น บ่มีนาเฮ็ด หาขี้ยาง ขี้ไต้ มาแลกกับข้าวเปลือกของเจ๊ก” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2556)

การแลกเปลี่ยนผ่านร้านค้าของชาวจีนยังได้เพิ่มทางเลือกให้กับชาวบ้านด้วยการรับซื้อ สิ่งที่ชาวบ้านมีและต้องการขาย เพื่อให้ได้มาซึ่งเงินที่สามารถซื้อสิ่งของ/ สินค้าจากร้านค้า นับตั้งแต่ นั้นมาชาวบ้านก็เริ่มรู้จักการรับซื้อและการขาย

“เจ๊กซื้อวัว ชื่อนา ชาวบ้านขายนาให้เจ๊ก บางคนขาย 8 บาท ไม่จำกัดว่ากี่ไร่อยากได้ เท่าไหร่ก็แล้วแต่ตกลงกัน ทำให้เจ๊กอู้ยมีที่นามากมาย พอถึงฤดูทำนาชาวบ้านก็จะมารับจ้างทำนา เกี่ยวข้าววันละ 15 บาท” (คำ พรหมมี, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2556)

การจำหน่ายสินค้าไม่ว่าจะเป็น ไร่ ขี้คางควา ฝ้าย ข้าวที่ได้มาจากการรับซื้อ รับแลกเปลี่ยน และการจ่ายค่าเช่าของชาวบ้าน จะถูกเก็บไว้ให้ได้ในปริมาณที่มากพอที่จะจ้างชาวบ้านบรรทุกใส่เกวียนไปขาย/ เก็บไว้ กับพ่อค้าอีกต่อหนึ่งที่ตลาดอรัญประเทศ

“ขี้ไต้หรือขี้ชี ขี้คางควา ได้ปริมาณที่เยอะแล้ว เจ๊กจะจ้างชาวบ้านบรรทุกใส่เกวียนของ แยกไปขายที่อรัญ” (คำ พรหมมี, สัมภาษณ์, 14 กันยายน 2556)

การตกเชียว

ขณะเดียวกัน ชาวจีนก็ได้สร้างนวัตกรรมการแลกเปลี่ยนรูปแบบใหม่ให้เกิดการรับรู้กับ ชาวบ้านขึ้น ซึ่งการแลกเปลี่ยนรูปแบบใหม่นี้ เป็นการแลกเปลี่ยนภายใต้เงื่อนไข การเอาไปก่อน แล้วค่อยมาใช้ทีหลัง โดยมีข้าวเป็นสินค้าที่ชาวจีนใช้เป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ชาวบ้าน ต้องการทั้งของกินของใช้ เช่น เสื้อผ้า ผักกาด ยาตั้งตราวัว เป็นต้น วิธีการแลกเปลี่ยนดังกล่าว เรียกว่าการตกเชียวข้าวนั่นเอง

“เจ๊ก จะปลูกผักกาด หาบผักกาดแลกกับข้าว ถ้าใครไม่มีข้าว ก็จะจดชื่อเอาไว้ก่อน ได้ข้าวมาค่อยเอาข้าวมาให้แก เคยมีคนไม่ยอมเอาข้าวไปให้แกคนที่หนึ่งแกต้องเอาไปจ่าย

ที่บ้าน ไม่เช่นนั้นครั้งต่อไปไม่ได้ หลัง ๆ มาแลกเปลี่ยนจางลูกน้องไปหาบเอาที่เล่าเลย” (แพง เสมาทอง, สัมภาษณ์, 13 มิถุนายน 2556)

การแลกเปลี่ยนแบบตกเขี้ยวนั้น ชาวจีนจะตีราคาสินค้าที่จะนำมาแลกเปลี่ยนอยู่ที่ความพึงพอใจของพ่อค้าชาวจีน เช่น ผักกาด 1 กอ จะแลกกับข้าวเปลือกชาวบ้าน 1 ถัง
 “ข้าว ถึงละหกสลึงหรือหนึ่งบาทห้าสิบสตางค์ ผักกาดของเจ๊ก ก็จะได้หนึ่งกอ”
 (แก้ว กัณนิยม, สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2557)

การแลกเปลี่ยนระหว่างพ่อค้าชาวจีนกับชาวบ้านไม่มีพื้นที่ส่วนบุคคล สามารถข้ามไปข้ามมาจากบ้านขงหมู่บ้านของกัมพูชามายัง โนนหมากมุ่น โดยไม่ได้สนใจความเป็นชาติพันธุ์ ไม่มีเขตแดนกำกับ ไม่มีเครื่องมือรัฐควบคุม เหตุปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นอีกเงื่อนไขของความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วนเร่งเร้ากระบวนการการเข้าสู่สังคมทุนนิยมเร็วขึ้น
 “เขมรบ้านขง ก็เอาข้าวมาแลกกับเจ๊ก ด้วยเหมือนกัน” (เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2556)

ชาวจีนกับนโยบายการเปลี่ยนให้คนไทย

การเกิดสงครามอินโดจีนทำให้เกิดการควบคุมและคุกคามชาวจีนจนส่งผลให้รัฐบาลจีนต้องส่งรัฐมนตรีต่างประเทศเข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทย โดยมีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูสัมพันธไมตรี และเพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย และถึงแม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะมีความพยายามที่จะผ่อนคลายความเข้มงวดต่อกลุ่มชาวจีนในประเทศไทยลงในระดับหนึ่งแต่ นโยบายที่มีต่อชาวจีนของรัฐบาลไทยยังคงเดิมมิได้เปลี่ยนแปลง ได้มีการประกาศเขตหวงห้าม 6 เขต สำหรับชาวต่างด้าว ได้แก่ ลพบุรี ปราจีนบุรี สัตหีบ โคราช อุบลราชธานี และวารินชำราบ ซึ่งสร้างความเดือดร้อนอย่างหนักให้แก่ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หรือต้องทำธุรกิจติดต่อกับพื้นที่ดังกล่าว อีกทั้งช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลยังได้สนับสนุนให้คนไทยเป็นเจ้าของกิจการเอง ตามนโยบายรัฐนิยมทำให้ชาวจีน (เจ๊กฮ่วย เจ๊กตั้ง) ที่เป็นชาวจีนที่อยู่ใน โนนหมากมุ่น ได้รับผลกระทบจากนโยบายการเปลี่ยนให้คนไทย อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเกิดการเบียดขับให้ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ออกนอกดินแดนรัฐไทย ถ้าประสงค์จะกลับเข้ามายังรัฐไทยจะต้องโอนสัญชาติเป็นไทยก่อน

“ช่วงสงครามอินโดจีน เจ๊กฮ่วยกับเจ๊กตั้ง ถูกไล่ให้ไปอยู่บ้านขง ผู้ใหญ่ไปประชุมมา รัฐบาลให้ขับคนจีนออกไปเขตเขมรก่อน ถ้าสลับมา ต้องโอนเป็นสัญชาติไทยก่อนถึงจะเข้ามาเมืองไทยได้” (อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

สงครามจบลงพ่อค้าชาวจีนได้กลับเข้ามาที่โนนหมากมุ่นอีกครั้ง เริ่มเอาพริก เกลื่อน้ำปลา เนื้อผ้า ปลา ร้า เป็นต้น มาแลกเปลี่ยนข้าว โดยการกลับเข้ามาโนนหมากมุ่นครั้งนี้พ่อค้าชาวจีนได้เข้ามาเพียงคนเดียว พร้อมกับได้ต่อเติมบ้านเป็นเพียงแลกเปลี่ยนสินค้า จากการแลกเปลี่ยนด้วยวิธีการหาที่เป็นการแลกเปลี่ยนแบบเข้าหาลูกค้าในยุคแรกของพ่อค้าชาวจีน ก็ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการเป็น การให้ลูกค้าเข้ามาหา ในแบบการแลกเปลี่ยนผ่านร้านค้า พร้อมกับเอาระบบการแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินที่เข้มข้นเข้ามาใช้ในหมู่บ้านควบคู่ไปด้วยเช่นเดียวกัน คำว่าร้านค้าจึงเกิดการรับรู้ของชาวบ้านนับตั้งแต่นั้นมา

“เจ๊กอู๋ยกกลับมาตอนสงครามเล็ก เฮ็ดบ้านเป็นร้านค้า รับแลกข้าว ขายสด ขายเชื้อ มี เนื้อผ้า ผาน ไถ น้ำมันก๊าด เกลื่อน้ำปลา ปลา แดก พริก มีอีกหลาย อยากได้อีหยังมีเมิด”

(อุทา บุตรดี, สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2556)

สถานที่/ ร้านค้าที่รับซื้อสินค้าจากพ่อค้าชาวจีนในตลาดอรัญประเทศนั้นเป็นเครือข่ายการค้าที่แยกตัวออกมาครั้งที่เกิดสงครามอินโดจีน โดยชาวจีน (เจ๊กอู๋) จะย้อนกลับเข้าไปยังพื้นที่โนนหมากมุ่นส่วนชาวจีน (เจ๊กตั้ง) แยกตัวออกมาเปิดร้านค้าที่ตัวอรัญประเทศเพื่อรับซื้อ/ เก็บสินค้าที่พ่อค้าชาวจีน (เจ๊กอู๋) นำมาจากโคกสูง และจากลูกค้าในพื้นที่ใกล้เคียง ก่อนที่จะส่งไปขายยังพื้นที่อื่น ๆ ที่ต้องการสินค้านี้ดังกล่าว

“เจ๊กตั้ง น่าจะออกจากบ้านโนนหมากมุ่นไปตอนสงครามเล็กเพราะเห็นแต่เจ๊กอู๋เห็นอีกที่อยู่อรัญแล้วตอนที่พ่อเต๋ารับจ้างเจ๊กอู๋เอาข้าวไปส่งเจ๊กตั้งที่อรัญ” (แพง เสมาทอง, สัมภาษณ์, 8 กรกฎาคม 2556)

“เจ๊กตั้งและลูก ๆ เจ๊กอู๋จะเปิดร้านค้าอยู่ในอรัญประเทศเป็นศูนย์รับซื้อและขายส่งในละแวกใกล้เคียงและกรุงเทพ” (สมอุล เงินทอง, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2556)

ส่วนเครือข่ายอีกหนึ่งประเภทที่พ่อค้าชาวจีนได้สร้างไว้ในพื้นที่คือ เครือข่ายการรับจ้างเจ๊กจะเลือกจ้างเฉพาะแรงงานคนที่ไม่ได้/ไม่มี/ไม่ได้ทำนา อาจจะด้วยต้องการเชื่อม/ สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เพราะ เจ๊กเองเป็นคนที่รับซื้อหรือยึดที่นาจากกลุ่มดังกล่าว แรงงานรับจ้างจะใช้เป็นเพียงคนบังคับวัวเทียมเกวียนที่บรรทุกสินค้า ส่วนวัวกับเกวียน จะเป็นของพ่อค้าชาวจีน (เจ๊กอู๋) เอง การเดินทางจะใช้เวลาประมาณ 3 วันไปกลับ จะใช้เกวียน 5 เล่มและพ่อค้าชาวจีนจะขี่ม้าพร้อมสะพายห่อผ้าที่มีเงินที่ได้จากการขายสินค้าไปด้วยทุกครั้ง

“ที่บ้านเจ๊กอู๋มีวัว ม้า และควายจำนวนมาก มีเกวียนประมาณ 5 เล่มเพื่อใช้ขนข้าว จี้คังควา ฝายไปขายที่อรัญประเทศโดยการจ้างชาวบ้านเป็นคนขับเกวียนให้ ตัวเองจะขี่ม้าไปด้วย การขนสินค้าเข้าอรัญประเทศแต่ละครั้งจะขนเงินที่เป็นเหรียญใส่ถุงนุ่น ถุงข้าวไปด้วยทุกครั้งแล้วให้ลูก ๆ ที่อรัญเก็บไว้” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2556)

สรุป

การพึ่งพิงระบบการแลกเปลี่ยนที่มีเงินตราเป็นเกณฑ์กำหนดเริ่มมีความสำคัญต่อชาวบ้าน ทั้งการเช่า การจ้าง การเร่งผลิต การแสวงหาสินค้ามาขาย ได้เร่งเร้าให้ชาวบ้านเกิดความ ต้องการเพิ่มปริมาณให้มากกว่าครั้งที่ผลิตแค่ยังชีพ ซึ่งทั้งหมดเป็นการดึงเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นออกจากระบบ เพียงเพื่อสนับสนุนให้ระบบทุนนิยมสมบูรณ์ขึ้นเท่านั้น และสิ่งที่ได้ตอบแทนกลับเข้ามาในระบบหมู่บ้านก็เพียง ส่วนเกินที่ชาวบ้านยอมรับว่า เข้าไถ่ความเจริญเฉกเช่นท้องถิ่นอื่น อีกทั้งการเกิดร้านค้าหรือร้าน โฆษช่วยในสังคมหมู่บ้าน ได้สะท้อนให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม จากเดิมที่เคยเป็นสังคมเกษตรกรรมได้ปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมอุตสาหกรรมที่มีการจัดแบ่งที่ซับซ้อนและเกิดการจัดการการกระจายสินค้าอย่างเป็นระบบมีร้านค้าเป็นแหล่งกระจายสินค้า ดังนั้น การเข้ามาในพื้นที่ชายแดนของชาวจีน (เจ๊กอยู่กับเจ๊กตั้ง) จึงถือว่าเป็นบทบาทต่อการกระตุ้นให้เกิดระบบการค้าที่มีลักษณะของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขึ้นนับตั้งแต่นั้นมา

วัฒนธรรม ความเชื่อและพิธีกรรม

ความเชื่อกับวัฒนธรรมอาหาร

นิโกลาส์ แชร้แวงส (2506) ได้พูดถึงเรื่องความเชื่อของชาวสยามเกี่ยวกับอาหารว่า สัตว์ที่ชาวสยามบริโภค มี เป็ด ไก่ ลูกแกะ หมู เนื้อวัว ทั้งยังให้ ข้อสังเกตเรื่องการบริโภคเนื้อวัวของชาวสยามไว้ด้วยว่า

“แม้ว่าเนื้อวัวในเมืองไทยจะมีใช้ชนิดแล้ว แต่ก็ไม่ค่อยนิยมใช้บริโภคกัน เพราะเขาเชื่อกันมาเป็นประเพณีว่า ในชาติก่อนโน้นพระสมณ โคดม ได้เสวยพระชาติเป็น โค ผู้หรือนาง โคถือว่าการบริโภคเนื้อวัวนั้นผิดพุทธบัญญัติและเป็นการละเมิดศาสนา ถ้าไปแตะต้องเข้า [...]”

(นิโกลาส์ แชร้แวงส, 2506, หน้า 96)

นอกจากนี้ ความเชื่อของชาวสยามเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อสัตว์นี้ แชร้แวงส ได้บอกว่า ยังรวมถึงสัตว์ สี่เท้าทุกชนิดอีกด้วย

“ความเชื่อนี้ยังกินวงกว้างไปถึงสัตว์สี่เท้าทุกชนิดว่าฆ่าไม่ได้ด้วยอาจจะบังเอิญไปฆ่าถูกบิดามารดาหรือมิตรสหายของตน ซึ่งวิญญาณได้เข้าสิงอยู่ในตัวสัตว์เหล่านั้น เข้าก็ได้”

(นิโกลาส์ แชร้แวงส, 2506, หน้า 96)

บาทหลวงเดอ ชัวซีซ ยืนยันคำพูดของแชร้แวงสเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อนี้ว่า

“ในประเทศนี้มีสัตว์มากมายหลายชนิด เพราะไม่มีใครกล้าฆ่ามัน ด้วยเกรงว่าจะไป

ฆ่าเอาบิดาของตนเองเข้า เป็นเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นความเชื่อมั่นอยู่ใน หมู่ชนชาวสยาม” (เดอ ชัวซีย์, 2550, หน้า 213)

“ความสิ้นสุดแห่งกุศลกรรมบถที่พวกท่านสร้างสมไว้ ก็คือการ โยกย้ายวิญญาณ (เมื่อร่างกายสลายแล้ว) ไปสู่เรือนร่างของเศรษฐีหรือท้าวพระยามหากษัตริย์ หรือสู่ เรือนร่างของสัตว์บางชนิดที่เชื่อง เช่น วัวหรือแกะ ซึ่งไม่มีใครกล้าฆ่า ด้วยเกรงว่าจะ ไปฆ่าเอาบิดาหรือ มารดาของตนเองเข้า” (เดอ ชัวซีย์, 2550, หน้า 344)

จากข้อความดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวสยามมีความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาประจำชาติของชาวสยาม จุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนา นี้คือ นิพพาน คือการหลุดพ้นจากวัฏฏะสงสาร เกิด แก่ เจ็บ ตาย ผู้คนจะเข้าถึงนิพพาน ได้โดยการสร้างบุญ ในส่วนความเชื่อ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนั้น เชื่อกันว่า กรรมเป็นตัวกำหนด การทำบุญ สร้างความดี จะนำพาดวงวิญญาณให้ ไปเกิดในภพในภูมิที่ดี ดังนั้น เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด จึงอยู่ในสังคมสยามมาช้านาน ทั้งยังก่อเกิดเป็นความ เชื่อของชาวสยามที่ไม่กล้าฆ่าสัตว์ ที่มีขนาดใหญ่ ทั้งกลัวบาป รวมถึงเกรงว่าจะฆ่าเอาบรรพบุรุษของตนเอง เมื่อวัว ควาย หมู หมาตายลงชาวบ้านจะลากไปที่คอกสูง ๆ ให้แร้งกิน ซึ่งมีจำนวนมากบินรอบอยู่บนฟ้าพอเห็นซากสัตว์มา จะบินลงมาแย่งกันกินนี่อาจจะเป็นที่มาของคำว่าแร้งทิ้ง เหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ ปลา กลายเป็น เนื้อสัตว์ที่ถูกเลือกมารับประทาน

ปลา/ วัว/ หมู

วัฒนธรรมอาหารของชาวบ้านนั้นนอกจากข้าวที่เป็นอาหารหลักแล้วจะต้องมีกับข้าวด้วยเสมอ และกับข้าวที่เป็นสัตว์ชนิดแรกที่มนุษย์รู้จักก็น่าจะเป็นปลาดังคำพูดที่ว่ากับข้าวกับปลา

“ปลามีมาก เพียงดืมหม้อแกงไว้ไม่ถึงนาที่ก็นำปลากลับมาดืมได้แล้ว” (หล่า กัณนิชม, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

ความอุดมสมบูรณ์ของปลาจึงเป็นเหตุผลที่ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องหากรรมวิธีในการเก็บปลาไว้กินในครั้งต่อไป

“การหาปลา แค่อือซี่ไต้ลงไปในห้วยก็ได้กลับขึ้นมาแล้ว จับแค่พอกิน”

(เที่ยง แก้วประทีป, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

ปลาจึงเป็นอาหารประเภทสัตว์ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ มีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะบริโภคหรือไม่บริโภค อาจจะมีเพียงบางส่วนของชาวบ้านเลือกที่จะหากรรมวิธีในการเก็บปลาไว้กินในครั้งต่อไปด้วยวิธีการหมักที่เรียกว่าปลาแดก ซึ่งนั่นก็หมายถึงการจะต้อง สิ้นเปลืองวัตถุดิบในการหมักเพื่อให้ความเค็มเช่น เกลือ ด้วยเช่นกัน

ปลาร้า มีแต่ปลาช่อน ปลาชุก มีแต่ปลาตัวใหญ่ ๆ ตัวเล็กไม่มี คนบ้านพร้าว ปลาแดกดิบ ไม่กิน (วันนา อินทประเสริฐ, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2556)

“เกลือหมักปลา จะต้องไปซื้อที่ศรีโสภณและซื้อปลาแดกที่ ศรีโสภณ” (เส็ง นนทการ, สัมภาษณ์, 20 สิงหาคม 2556)

นอกจากปลาแล้วยังมี วัว ควาย หมู เป็นอีกหนึ่งเนื้อสัตว์ที่มีอยู่ในชุมชน แต่เนื้อสัตว์ดังกล่าวก็เลือกการเข้าถึงสำหรับผู้บริโภคที่มีทรัพยากรเช่น เงิน เข้ามาต่อรองแลกเปลี่ยนเท่านั้น

“วัว ควายแพง ตัวละ 80 บาท 100 บาท จะฆ่ากินต้องรวบรวมจนครบแล้วแบ่งเป็น พุด ๆ แจกกัน วัวส่วนใหญ่จะไปซื้อมาจากบ้านพร้าว และชาวบ้านไม่นิยมกินเนื้อ” (เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2556)

แต่ใช้ว่าความต้องการบริโภค วัว หมู ของชาวบ้านจะเป็นไปไม่ได้ การสร้างเครือข่ายไทบ้านด้วยวิธีการเรียไร จึงเป็นอีกเงื่อนไขที่ชาวบ้านใช้ในการต่อรองกับความสามารถในการเข้าถึงการบริโภค

“หมู วัว จะได้กิน ก็ประมาณปีละครั้งเพราะราคาแพง หมูตัวละประมาณ 50 บาท วัวตัวละ 80 บาท ถ้าอยากกินต้องเรียไรกันหลาย ๆ คน” (เส็ง นนทการ, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

สังคมเปลี่ยน วิถีชีวิตเปลี่ยน การเพิ่มขึ้นของประชากรในหมู่บ้าน การเข้ามาของพ่อค้าวัว ควาย หมู จากนอกพื้นที่ การใช้วิถีการกินแบบ”เครือข่ายเรียไร”ที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติในหมู่บ้าน เริ่มปรับเปลี่ยน

“วัว ควาย หมู หมา ตาย บ่มีไฟกินของตาย อยากกินต้องฆ่ากิน แต่กะนั้นหละ ส่วนใหญ่ ชาวบ้านบ่กินดอกสัตว์ใหญ่ กินแต่ปลา อีกอย่างหนึ่ง มันแพงหลายบ่มีอัฐซื้อดอก สิกินกะต้องเรียไรกันหลาย ๆ คน โคน ๆ ค่อยกินเถื่อนหนึ่ง” (สำเนา อินทพิช, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2556)

เมื่อมีผู้ต้องการแลกเปลี่ยนวัว ควาย หมูด้วยเงินตรา จากที่เคยไม่กินสัตว์ที่ตาย ถ้าไม่ได้ฆ่าเองชาวบ้านเริ่มปรับตัวด้วยการขายซากสัตว์ที่ตายใหม่และสัตว์ที่ยังมีชีวิตให้กับผู้ซื้อนำไปแปรรูป แต่ไม่นานชาวบ้านได้กลายเป็น ผู้ซื้อและผู้ขายเองจากการซื้อจากหมู่บ้านอื่น มาฆ่าเพื่อขายแบบพุด ๆ ทำให้ปริมาณสัตว์ลดลง เป็นจำนวนมาก

“วัว ควายมีเกือบทุกบ้าน พื้นที่เฮ็ดนาลดลง ชาวบ้านเริ่มขายวัว ควาย สิมิพ่อค้าจากหนองสังข์มารับซื้อ โดละ 150-300 บาท” (บุญทัน กันอุสาห์, สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2556)

การบริโภคที่ไม่มีมโนคติเบื้องหลังส่งผลกับนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนจากแรงที่เคยเป็น”สื่อกลาง”ในการปรับสมดุลวิถีวัฒนธรรมการบริโภคดั้งเดิมที่ไม่กินเนื้อสัตว์ที่ตาย กลับมีจำนวนลดลง และสุดท้ายก็หายไปจากสังคมหมู่บ้านเช่นในปัจจุบัน

ฆ้องโบราณ: ความเชื่อกับการเป็นพวกเดียวกัน

“แตกมาจากบ้านพร้าว สิ่งที่เราเอามาได้ พ่อใหญ่ปรางกะเอาฆ้องมาจากวัดบ้านพร้าวมา ตอนนั้นพระกะแตกมาน่ากันกะเลยอย่างน่ากันมาเรื่อย ๆ จนฮอดโนนมุ่น กะเลยพากันอยู่ฮอมโรงเรียน จักพักหนึ่งกะพาพี่น้องย้ายมากุดฝือ เผลอกะเอาฆ้องไปไว้วัดหนองจานตอนนั้นมีพระรูปเดียว” (สำรวม คำดี, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2556)

สงครามอินโดจีนได้ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน สัตว์และสิ่งของจากบ้านพร้าวฝั่งกัมพูชามายังโนนหมากมุ่นของไทย ชาวบ้านที่อพยพมาในครั้งนั้นส่วนใหญ่จะเป็นคนที่พูดภาษาอีสาน สิ่งที่ชาวบ้านนำติดตัวมาด้วยนอกจากจะเป็นสัตว์ ข้าวของเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันแล้ว ฆ้องหรือค้อง ก็เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่ชาวบ้านนำมาด้วย เพราะในขณะนั้นพระที่วัดบ้านพร้าว ได้อพยพมาโนนหมากมุ่นพร้อมกับชาวบ้าน จึงไม่มีพระเหลืออยู่ ผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้นำฆ้องที่วัดดังกล่าวมาด้วย หลังจากมาถึงที่โนนหมากมุ่นแล้วได้นิมนต์พระให้จำวัดที่โนนหมากมุ่น ก่อนที่ชาวบ้านจะแยกย้ายกันปักหลักหาที่อยู่ บางกลุ่มก็ปักหลักที่โนนหมากมุ่น บางกลุ่มก็ปักหลักที่กุดฝือ-หนองจาน กลุ่มที่มาปักหลักที่กุดฝือ-หนองจานก็ได้นำฆ้องมาเก็บรักษาไว้ที่วัดกุดฝือ-หนองจาน จนปัจจุบันนี้

ฆ้องที่ชาวบ้านนำมาจากบ้านพร้าวเป็นฆ้องลักษณะตุ้มเดียว ภายหลังชาวบ้านที่เกิดความศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้สร้างฆ้องที่มีลักษณะเก้าตุ้มถวายวัด เพราะมีความเชื่อว่าใครสร้างฆ้องเก้าตุ้มนมเก้าก้อน แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ไม่ค่อยอยากปากแห้ง ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าโดยเฉพาะ เรื่องเพศสัมพันธ์ ตั้งแต่นั้นมาฆ้องตุ้มเดียวก็หมดบทบาทลง

ฆ้องตุ้มเดียว หลังจากถูกลดบทบาทลงจากความเชื่อและความนิยมและเทคโนโลยีสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็น หอกระจายข่าว รถประชาสัมพันธ์ เป็นต้น แล้ว ก็ใช้ว่าจะหมดบทบาทไปเลย คนที่มาจากบ้านพร้าวหรือเครือข่ายบ้านพร้าว เครือข่ายผีตัวเดียวกัน ก็ยังต่อรอง ตอบ ได้กลับกระแสนวัตกรรมใหม่ด้วยการนำมาปฏิสังสรรค์ผลิตซ้ำในงานพิธีที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุดเครือข่ายดังกล่าว เช่น การสู่ขวัญ งานบวช งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ การแห่บุญเผด็จเทศมหาชาติ เป็นต้น

ภาพที่ 4-26 ฆ้องโบราณปฏิสังสรรค์ในงานรับขวัญ

ภูมิปัญญากับความเชื่อในการรักษาอาการเจ็บป่วย

หมอรากไม้: ภูมิปัญญาการรักษาอาการเจ็บป่วย

“เจ็บป่วยกะรักษาด้วย ยาฮากไม้ เอามาฝน มาต้ม” (หุขุ คำภา, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2557)

การรักษาคนเจ็บป่วยจากโรคระบาด แมลงสัตว์กัดต่อย ผิดของ ผิดกระบวน (อาการที่เกิดภายหลังจากมีบุตร ส่วนใหญ่จะเป็นอาการการกิน) สมุนไพรรากไม้ ต้นไม้ สารพัดชนิดถูกนำมาใช้ ทั้งต้ม ดองเหล้า ต้มอาบ ฝน แล้วแต่จะถูกถ่ายทอดมาอย่างไรจากปู่ย่าตายาย ในขณะเดียวกันถ้าต้องการเร่งปฏิบัติการอาการที่เป็นอยู่ให้ทุเลาเร็วขึ้นชาวบ้านก็จะอาศัยการบูชาตามร่างกายของผู้ป่วยเพิ่มเข้าไปด้วย

ภาพที่ 4-27 รากไม้และวิธีการฝนยา

“เจ็บไข้ได้ป่วย ไข้ยาฮากไม้ จะมีหมอยาฮากไม้ ส่วนหลายจะมีทุกหมู่บ้าน เป็นคนคอย
ฝน คอยต้ม บางคนจะต้องชูดลมน้ำ” (แพง เสมาทอง, สัมภาษณ์, 16 ตุลาคม 2556)

หมอรักษาสัตว์มีพิษกัด

“ตอนแรก ๆ กะรักษาแต่จ้ว แต่ควายที่โดนงูกัด แต่พอมีคนโดนงูกัดมากจะเลยลองรักษา
เบ็ง เพราะจ้ว ควาย ยังหายเป็นหยิ่งคนสืบหาย” (พรมมี หลวงลาด, สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2557)

ภาพที่ 4-28 พ่อใหญ่พรมมี หลวงลาด

ภาพที่ 4-29 พ่อใหญ่แวง ดีดสี

ภาพที่ 4-30 รูกัดเท้า/ กาบตันแคลฝอยเกี้ยว

ภาพที่ 4-31 ต้นคูดพิษ/ ต้นเสลดพังพอนตัวผู้

การจะเป็นหมองต้องขึ้นครูกับครูบาอาจารย์ที่จะถ่ายทอดให้ สิ่งแรกที่จะต้องเตรียมคือ ขันห้า ในการขอฝากเนื้อฝากตัวเป็นศิษย์ อาจารย์ก็จะสอนวิชาความรู้ในการใช้พืช ไข้ไม้ และอาถาอาคม ให้กลายเป็นสมุนไพรมีค่า เช่น กรณีของหมอยา พรหมมี หลวงลาด จะรักษาชาวบ้านที่ถูกงูพิษกัด ด้วยการนำกบหรือเปลือกของต้นแคที่มีผลเป็นเกี้ยวมาฝนกับหิน โดยมีน้ำมะนาวใช้แทนต่างน้ำ น้ำที่ฝนจากเปลือกที่ได้จะให้ผู้ที่ถูกงูกัดคืบ และใช้เปลือกที่ทุบละเอียดผสมกับน้ำมะนาว ปิดทับตรงที่ถูกงูกัด ส่วนหมอยา แสวง ดิดสี จะเปลี่ยนจากเปลือกไม้เป็นต้นเสลดพังพอนตัวผู้บดละเอียดหรือทุบ ผสมกับน้ำมะนาว ปิดทับตรงที่ถูกงูกัด สิ่งสำคัญที่สุดที่หมอยาปฏิบัติเหมือนกันคือ การบริกรรมคาถาลงไปที่แผลในช่วงที่ทำการรักษาดังกล่าว

“ได้รับวิชาจากพ่อใหญ่ตุ่น เอากบต้นแคเรียวมาฝนกับหินผสมน้ำบักนาว กินน้ำ ส่วนเปลือกทุบ/ บดให้ละเอียดผสมน้ำบักนาว โป๊ะหอมงูกัด บั้งมือกะหาย แต่หอมสำคัญคือต้องเป่าคาถาลงไปนาทุกขั้นตอน” (พรหมมี หลวงลาด, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

การรับวิชาความรู้ก็ขึ้นอยู่กับว่าอาจารย์ที่สอนนั้นถูกถ่ายทอดมาจากอาจารย์อีกที่เป็นวิชาความรู้การรักษาด้วยอะไร รักษาอย่างไร ซึ่งแต่ละอาจารย์ที่ถ่ายทอดจะไม่เหมือนกัน เช่น การยกขันห้า พร้อมด้วย เงินหนึ่งสลึง เป็นต้น สุดท้ายแล้ว องค์ความรู้ที่ได้มาจากการเพาะบ่มจากรุ่นสู่รุ่นคือสิ่งที่เราท่านรู้จักว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้าน นั่นเอง

“หลวงพ่อบุณมี จะให้ยกขันห้า มีเงินสลึงหนึ่งกับดอกไม้ห้าคู่ จะใช้ต้นเสลดพังพอนโต ผู้โตแม่ มาบดกับน้ำบักนาว กินน้ำ ส่วนหอมงูกัดใส่หัวต้นคูดพิษผสมน้ำบักนาว โป๊ะหอมงูกัด แต่ว่าต้องท่องคาถานำตอนบด ตอนโป๊ะ” (แสวง ดิดสี, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

ในการรับเอาวิชาความรู้จากอาจารย์มานั้น ผู้รับจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดที่เราเรียกว่าขล้า ถ้ามีเช่นนั้นแล้วของที่รับมาก็จะไม่ขลัง ไม่สามารถช่วยเหลือใครได้เลย เช่น

หมอแสวง คีตลี จะไม่กินไข่ 3 เดือน ไม่ลดคราฟผ้า ไม่เดินข้ามรอยงูเลื้อย เป็นต้น

“ห้ามกินไข่ทุกอย่าง 3 เดือน ห้ามลดค่างทุกชนิด ห้ามเดินข้ามรอยงูเลื้อย” (แสวง คีตลี, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2556)

โรคฝีดาษ เป็น โรคที่อยู่ในความทรงจำของชาวบ้านแม้จะรักษาด้วยภูมิปัญญาเช่นไร ก็ไม่อาจที่จะต้านทานความร้ายกาจได้

“เอาฮากไม่มาต้มกิน ต้มอาบ เอามาฝนเป็นยาขยี้ไปซื้อยาอยู่รัฐมากิน กระบ่หาย บ่เคย พ้อจักเถื่อ ตายลงทีละคนสองคน” (ย้อย จันทมา, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

ผี: ความเชื่อกับการรักษาอาการเจ็บป่วย

ปัจจุบันในหลายวัฒนธรรมหรือแม้แต่ในสังคมไทยก็ยังมองความเจ็บป่วยว่าเป็นความ เลวร้ายหรือ โชคร้ายของชีวิตที่ทำให้เกิดความผิดปกติขึ้นกับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนป่วยขึ้น อันเป็นการลงโทษเพราะไปละเมิดกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานทางสังคม โดยเฉพาะในความเชื่อเรื่อง ผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่มักจะปรากฏออกมาในเรื่องการทำผิดผี ผีเข้า การลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายความเจ็บป่วยของตนเองว่าเกิดจากการลงโทษทางสังคมให้เจ็บป่วยที่ เรียกว่าผีเข้า หรือผีทำผลร้ายประการหนึ่งที่ผีอาจทำร้ายคนได้ก็คือทำให้ป่วยไข้ไม่สบาย และอาจ ทำอันตรายถึงตายได้ด้วย ในแง่พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีก็มีเพื่อติดต่อสื่อสารกับ ผีให้ละเว้นการลงโทษหรือลงโทษสถานเบาโดยการให้ของเช่น ไหว้เป็นการตอบแทน หรือปฏิบัติ ตัวใหม่ให้เป็นไปตามความต้องการของผี

การปรากฏตัวของวัฒนธรรมสุขภาพในหมู่บ้านเป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยน การต่อรอง และการคงอยู่ร่วมกันของระบบการรักษาพยาบาลที่หลากหลาย การแพทย์สมัยใหม่และการแพทย์ พื้นบ้านต่างก็ตอบคำถามเกี่ยวกับปัญหาความเจ็บป่วยคนละชุดกัน ตั้งอยู่บนวิถีคิด วิถีปฏิบัติ คนละอย่าง ที่สำคัญต่างก็ทำงานอยู่ในพื้นที่ทางสังคมที่ต่างกัน

ชุดความหมายแรก ถูกนิยามโดยชาวบ้านผ่านความเชื่อที่มีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือ ชุดความเชื่อของชาวบ้านมองว่า โรคที่จะต้องทำการรักษาโดยกระบวนการพิธีกรรมนั้นเป็น โรค ที่เกิดจากการกระทำของผีและอำนาจเหนือธรรมชาติเท่านั้น และวิธีการรักษาอาการเจ็บป่วย ส่วนใหญ่จะสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบศีลธรรม คุณธรรมและการประพฤติปฏิบัติของคน ในครอบครัวและชุมชน

ชุดความหมายที่สอง ถูกนิยามโดยแพทย์สมัยใหม่ โรคในความหมายนี้จะมาจากเชื้อโรค อุบัติเหตุและสาเหตุตามธรรมชาติ ซึ่งกรอบคิดการรักษาจะอยู่ภายใต้หลักเหตุผลนิยม สุดท้ายแล้ว จะเห็นได้ว่า การแก้ไขอาการของโรคย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถที่จำกัดเฉพาะของใครของมันใน

พื้นที่ทางสังคมที่ต่างคนต่างมีความเชี่ยวชาญและอำนาจผ่านชุดความหมายของโรคที่จะต้องรักษาต่างกัน

รำผีฟ้า/ ผีฟ้า

“หมออีไท้หรือผีฟ้า เป็นวิธีการรักษาคนป่วย ใครไม่ถือน้ำก็ถือน้ำ” (หล้า กัณนิคม, สัมภาษณ์, 23 กันยายน 2556)

ผีฟ้า คือ แขนที่อยู่บนฟ้ามีอำนาจเหนือกว่าทุก ๆ ผี ที่อยู่บนโลกมนุษย์ สามารถรักษาเยียวยาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยของมนุษย์ให้หายได้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผีมีอำนาจเหนือกว่ามนุษย์ ผีที่มีอยู่ในโลกมนุษย์มีหลายประเภท เช่น ผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีปอบ ผีพราย ผีกองกอย ผีเป่า ผีโพง ผีเงือกหรือผีน้ำ ผีเผด (เปรต) ผีป่า ผีภู เป็นต้น ชาวบ้านจึงต้องมีพิธีกรรมที่ปฏิบัติต่อผี ถ้าทำผิดจากแนวปฏิบัติผีจะทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านจึงใช้การล่าผีฟ้า เป็นพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยที่มีสุขภาพจิตไม่ดี หรืออาการเจ็บป่วยที่เกิดจากจิตใจ ทำให้หายจากการเจ็บป่วยได้ นอกจากนี้จะทำให้ครอบครัวและญาติพี่น้องเกิดความสามัคคีกัน ทำให้ทุกคนต้องทบทวนพฤติกรรมหรือการกระทำของตนเองเสมอว่า มีอะไรผิดจากทำนองคลองธรรมหรือไม่ โดยมีแม่หมอหรือครูบาจะเป็นคนจัดเครื่องบูชาผีส่วนใหญ่จะเป็น ไช้กับข้าวสาร

“มีข้าวสารกับไช้เป็นชุดพิธีกรรม ถ้าข้าวสารติดไช้ไม่ตาย และหลังจากหายแล้วจะต้องฝากตัวเป็นลูกศิษย์” (เลียม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 14 พฤษภาคม 2556)

หลังจากแม่หมอจัดเครื่องบูชาเสร็จ จะเป็นการล่าส่งดูก่อนว่าการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากอะไร มากน้อยเพียงใดจะถึงขั้นต้องเชิญผีฟ้าลงมารักษาหรือไม่ ถ้าอาการไม่หนักหรือผีผีเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะใช้ผีฟ้ามาเพื่อขอขมา โดยบนบานว่าผีต้องการอะไรจะจัดให้ ระดับนี้เรียกว่า ลำทรง ถ้าอาการเจ็บป่วยมีอาการหนัก จะต้องแต่งเครื่องบูชาเชิญผีฟ้าลงมารักษา พิธีจะเริ่มจากหมอแคนเป่าแคน ครูบาล่าเชิญผีฟ้าพร้อมกับเดินรอบ ๆ เครื่องบูชา บางครั้งมีการฟ้อนรำด้วย ผู้ช่วยครูบาจะรำไปรอบ ๆ เช่นเดียวกัน เมื่อผีฟ้าลงมาเข้าสิงทุกคนจะมีอาการสั่นไม่รู้สึกร่าง ผีฟ้าจะบอกวิธีการปฏิบัติเพื่อให้หายจากการเจ็บป่วย จากนั้นก็จะกลับเมืองฟ้า จึงเรียกว่า ลำผีฟ้า หมอตำแย

หมอตำแยเป็นอีกภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อชีวิตของผู้หญิงและเด็กที่จะเกิดใหม่จึงเป็นอีกหนึ่งบุคคลที่ชาวบ้านให้ความสนใจ นับหน้าถือตา

การทำคลอดเด็ก เป็นหน้าที่ของหมอตำแย และผู้ช่วยซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นลูกหลานที่เปรียบเหมือนการมาฝึกงานเพื่อที่จะเตรียมตัวเป็นหมอตำแยต่อไป โดยมีสามีของผู้หญิงที่กำลังจะคลอดเป็นคนคอยจัดแจงเรื่อง การเตรียมไม้ที่ใช้สำหรับก่อไฟ การต้มน้ำ เป็นต้น ส่วนวิธีการทำคลอดนั้นหมอตำแยจะเป็นคนจัดการเอง เช่น การทำให้เด็กกลับหัว การตัดสายสะดือ การทอ

มนคาถาเพื่อไม่ให้มีภูตผีปีศาจมารบกวนเด็ก เป็นต้น การตัดสายสะดือหรือสายแห่ออกจากตัวเด็กกับแม่นั้น จะใช้ไม้ไผ่ร่นไฟให้ร้อนตัดออก เสร็จแล้วผู้เป็นพ่อ หรือญาติก็จะนำไปฝังใต้ต้นไม้ที่พวกเขาเชื่อกันว่าจะให้ชีวิตของลูกในอนาคตสุขสมหวังดังปรารถนา เช่น ใต้ต้นมะยม จะทำให้มีแต่คนนิยมชมชอบ ต้นขนุน จะทำให้มีแต่คนคอยสนับสนุน เป็นต้น หลังจากตัดสายสะดือแม่จะต้องอยู่ไฟ (นอนบนที่นอนไม้ลวก ข้างล่างจะก่อกองไฟอ่อน ๆ) เพื่อให้มดลูกเข้าอู่ อายุเยาะขึ้นจะได้ไม่ปวดหลังปวดเอว และหลังจะได้ไม่งอ ค่อม ขณะที่อยู่ไฟจะต้องควบคุมอาหารที่จะรับประทาน (ชะล่า) เพื่อป้องกันการผิดสำแดงหรือผิดกระบวน

กระบวนการเกี่ยวกับเด็กที่ยังไม่ออกจากท้องแม่ ตั้งแต่การรับรู้ที่ตั้งท้อง การดูแลในขณะท้อง จนถึง การคลอดเด็กเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันที่เป็นสิ่งละเอียดอ่อนที่แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์สมัยใหม่ สุดท้ายแล้วสิ่งที่หมอตาย่ได้รับเป็นการตอบแทนก็มีเพียงสินน้ำใจเล็ก ๆ น้อย ๆ อาจจะเป็นเงินหรือผลหมากรากไม้ แต่สิ่งที่ได้เหล่านั้นไม่ภูมิใจเท่ากับการได้รับการยอมรับว่าเป็นบุคคลที่อยู่เหนือบุคคลอื่นทั่ว ๆ ไปในหมู่บ้าน

“สายแห่ตัดแล้วพ่อแม่ส่วนใหญ่จะเสีเอาไปฝังไว้ใต้ต้นบักยม บักมี แล้วจะต้องอยู่ไฟให้มดลูกแห้ง เฒ่ามากจะเสีบได้ปวดหลัง ปวดเอว ตอนอยู่ไฟกินได้แค่เกลือกับปลา”

(ละมัย ลิงคีนาง, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

รำแม่มด

ภาพที่ 4-32 รำแม่มด

การรำแม่มด เป็นพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้าน ที่มีเชื้อสายเขมร เรียกว่า เรือมะมั่วด มีลักษณะคล้ายการทรงเจ้าเพราะเชื่อว่าเทพหรือผีนั้น มี 2 พวก คือ พวกที่อยากได้สิ่งของโดยให้คน

จัดให้กับพวกที่คอยมาดูแลมนุษย์ รำแม่มดจะทำงานเมื่อผู้ป่วย ซึ่งรักษาโดยวิธีการปกติธรรมดา หรือรักษาที่โรงพยาบาล หรือแพทย์แผนปัจจุบันแล้วไม่หาย จึงต้องจัดพิธีกรรมรำแม่มดขึ้นส่วน คนตรีที่ใช้ประกอบมี แคน ซอ ม้องและกลอง เมื่อเกิดการเจ็บป่วย จะรักษาโรคด้วยพิธีกรรม การรำแม่มด

ผีตัวเดียวกัน: เครื่องบายคนชายแดน

หมู่บ้านในครั้งนั้นเป็นการรวมกลุ่มกันขึ้นมาจาก ญาติพี่น้องที่มีลักษณะเครื่องเดียวกันคือ ไม่เป็นญาติฝ่ายหญิงก็เป็นญาติฝ่ายชาย ที่ย้ายมาจากถิ่นฐานเดียวกัน การมาอยู่ด้วยกันในพื้นที่หรือ ถิ่นฐานแห่งใหม่นั้นจะต้องมีความผูกพันกัน ไว้วางใจกันเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่ออาศัยอยู่ด้วยกันก็ จะต้องมีการร่วมกันที่อาจจะเป็น/ ไม่เป็นสัญลักษณ์ไว้คอยเป็นสิ่งเตือนใจ เมื่อคนในหมู่บ้าน กระทำไม่ดีที่อาจจะเป็นการกระทำที่ฝ่ายตรงข้ามได้รับความเดือดร้อน สัญลักษณ์นั้นจะต้อง ได้รับการยอมรับของทุกคนในหมู่บ้านเช่น ผีประจำตระกูล ประจำถิ่น ที่ฉายภาพออกมาให้เห็น เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมผ่าน รูปเคารพ ศาล โดยมีผู้นำเป็นผู้นำสารหรือติดต่อ ปฏิสัมพันธ์ ระหว่างชาวบ้านกับผู้พิทักษ์พวกเขาดังกล่าวมา จนกลายเป็น"ศาสนา"สำหรับผู้คนที่อาศัยอยู่ใน หมู่บ้านที่สืบทอดกันเรื่อยมา

วิธีการที่ชาวบ้านใช้กระทำร่วมกันเมื่อแรกเริ่มนั้นจะเป็นการร่วมกัน สาบานหรือ ปฏิญาณตนต่อหน้าสัญลักษณ์ที่พวกเขาให้ความเคารพนับถือว่า จะไม่กระทำการที่ไม่ดีต่าง ๆ แต่เมื่อคราวมีเด็กเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ วิธีการรวมกลุ่มกันจะถูกกำหนดให้ครอบครัวเป็นคนรับผิดชอบ กิจกรรมตรงส่วนนั้นไป การจะสาบานหรือปฏิญาณร่วมกันจะเกิดขึ้นอีกครั้งเมื่อถึงช่วงเวลาที่ กำหนดให้มีการเฉลิมฉลองความอยู่ดีมีสุขในหมู่บ้านที่จะมีขึ้นเป็นประจำในวันที่พวกเขากำหนด ขึ้นที่ถือเอาวันที่พวกเขาให้ความหมายว่าเป็นวันเริ่มต้นของการเข้ามาอาศัยในพื้นที่ วันดังกล่าวยังเป็นวันที่ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะไปทำงานหรืออยู่แห่งหนตำบลใดที่ยังไม่ได้ย้ายออกไป จากพื้นที่จะกลับมารวมตัวกันเพื่อบอกกล่าวกับผู้อารักข์ พิทักษ์ให้พวกเขามีชีวิตรอด ค้ำชาย เจริญรุ่งเรือง เพาะปลูกได้ผลดี เป็นต้นได้ตลอดมา จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ของชาวบ้าน

ความทรงจำที่ถูกถ่ายทอดให้เห็นความเชื่อมโยงเหล่านี้อาจสร้างขึ้นกับสมาชิกของ ครอบครัวโดยมีความเป็นผู้อาวุโสกว่าหรือมั่งคั่งกว่า พระที่ประจำวัดในท้องถิ่น หัวหน้าโจร เจ้าหน้าราชการ หรือบรรดาผู้วิเศษที่ปรากฏตัวขึ้นบางช่วงเวลา พร้อมคำมั่นสัญญาต่อเหล่า ผู้ศรัทธาว่าจะแคล้วคลาดจากภยันตรายและรำรวยด้วยโภคทรัพย์ นำมาเป็นฐานยืนยันความชอบ ธรรมในการปฏิบัติดังกล่าว

ศาลปู่ตา

“เสามาจากบ้านพร้าว (เปรี้ยว) มาถึงกะต้องตั้งสิ่งที่เฮบูชา ที่เฮเคารพ ไว้ให้พวกเขา ที่มาน่ากันได้ไหว” (วินนา อินทรประเสริฐ, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2556)

สงครามอินโดจีนที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2483-2484 และสงครามเอเซียมหาบูรพาที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2484-2488 ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของการเกิดสงคราม เช่น บ้านโนนหมากมูน บ้านโคกสูง เป็นต้น ได้เกิดการปรับตัวเพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากผลของสงครามที่อาจจะเกิดขึ้นกับชีวิตและทรัพย์สิน ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การพราง การสร้างที่หลบภัย ส่วนผู้ที่มีความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ได้จัดหา ผ้ายันต์ ตะกรุด ลูกอม หรือคาถาอาคมมาคุ้มครองตนเอง ก่อนที่ชาวบ้านจะอพยพออกจากพื้นที่บ้านพร้าว ฝั่งรัฐชาติกัมพูชา การอพยพมีทั้งถูกกวาดต้อน และต้องการที่จะอพยพจากดินแดนฝั่งกัมพูชาเข้าสู่รัฐชาติไทย ในการอพยพมาครั้งนั้นชาวบ้านได้นำพระบวรความเชื่อที่มีอยู่ในวิถีปฏิบัติหรือจารีตที่สืบทอดมาจากรุ่นปู่ย่าตายายเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสิ่งที่พวกเขายึดถือ เคารพบูชา ที่เหมือนกันในครอบครัว หมู่บ้าน เอามาผลิตซ้ำยังพื้นที่ใหม่ ซึ่งการมีความเชื่อที่อยู่บนฐานระบบคิดเดียวกันนี้ได้กลายมาเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ร้อยรัดโยงใยให้ชาวบ้านที่อพยพ เคลื่อนย้ายถิ่นจากฝั่งกัมพูชาเมื่อครั้งเกิดสงครามมายัง โนนหมากมูน ผูกพันกัน ซึ่งชุดความเชื่อดังกล่าวได้ถูกส่งผ่าน”ศาลปู่ตา”ที่กลายเป็นภาพแทนและถูกผลิตซ้ำอยู่ตลอดเวลาจนกลายเป็นประเพณีที่ชาวบ้านในพื้นที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 4-33 ศาลปู่ตา

ศาลปู่ตาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านด้วยการประกอบพิธีกรรมที่เปรียบเหมือนสัญลักษณ์ของการจงรักภักดี การให้ความเคารพ การระลึกถึง สิ่งที่น่าหวาดหวั่นของพวกเขาเคยปฏิบัติ นับเนื่องมาตั้งแต่กาลก่อน นอกจากนี้การประกอบพิธีกรรมโดยมีศาลปู่ตาเป็นสื่อกลางยังอาจแสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมจำนนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็น ฝนแล้ง น้ำท่วม ซึ่งในอดีตชาวบ้านต้องตกเป็นทาสของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเสมอ โดยที่ไม่มี การต่อต้าน แต่ชาวบ้านก็ยังสามารถหาวิธีการต่อรองกับปรากฏการณ์ดังกล่าวเพื่อบรรณาการ สิ่งที่ไม่เห็น ผ่านพิธีกรรมและเครื่องเซ่นไหว้ที่ส่วนใหญ่จะเป็นเนื้อสัตว์ ผลไม้ ขนม ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็จะมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็น การร้อง ฟ้อน รำ เป็นต้น ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าว ชาวบ้านจะเรียกว่า การเลี้ยงศาลปู่ตาปัจจุบัน พิธีกรรมการเลี้ยงศาลปู่ตายังเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน ผลิตซ้ำความเชื่อที่ว่า การจะทำกิจกรรมอะไรจะต้องบอกกล่าวศาลปู่ตาก่อนเสมอท่านจะได้ ช่วยสร้างขวัญกำลังใจและบันดาลให้ประสบผลสำเร็จ ทั้งจากการเลือกตั้ง การสอบ การค้าขาย เป็นต้น

ภาพที่ 4-34 การเลี้ยงศาลปู่ตา

ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่า

อันไหนเป็นผี พรหมณ์หรือพุทธแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นพลวัต (สุริยา สมุทคุปดี และคณะ, 2539, หน้า 87)

ส่วนในภาคอีสานนั้นเรียกผีบรรพบุรุษที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาหมู่บ้านว่าผีปู่ตา โดยมีศาลปู่ตาอยู่ในบริเวณดอนปู่ตาซึ่งโดยมากเป็นบริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่หนาแน่น เวลาชาวบ้านจะไปตัดไม้หรือหาของป่าจึงต้องบอกกล่าวกับผีปู่ตาก่อน และเมื่อมีพิธีการเลี้ยงผีปู่ตาก็จะมีการชุน หรือเข้าทรงผีปู่ตาเพื่อแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในชุมชนอีกด้วย (ธวัช ปุณโณทก, 2536, หน้า 376-383)

สรุป

ผีจึงมีบทบาทมากกับความเชื่อในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น เป็นไข้แล้วชัก ก็จะบอกว่าผีเข้า เวลาคลอดลูกผู้หญิงต้องอยู่ไฟและต้องมีใบหนาดปักไว้ที่ประตูบ้าน เพื่อป้องกันผีกระสือ ผีปอบ ดังนั้นถ้าจะแก้ไขปรากฏการณ์ต่างที่เกิดจากการกระทำของผี ก็ต้องใช้ หมอผี มาจัดการ หมอผีจะมีไม้ตะพด/ ไม้หวายเป็นอาวุธประจำกายและที่สำคัญต้องมีวิชาอาคม ถือศีล คนทรง หมอผี ผู้หญิงมักจะถูกเลือก เพราะมีความเชื่อว่าเป็นเพศที่มีความสามารถพิเศษที่สามารถติดต่อกับวิญญาณได้ สังเกตได้จากสังคมที่ยังไม่รับพุทธศาสนาเข้ามาผู้หญิงจะเป็นผู้นำในการนี้แทบทั้งสิ้น และยังมีหน้าที่ติดต่อกับเทพเจ้าเพื่อนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่หมู่บ้าน

การที่ผีมีบทบาทในชีวิตประจำวันมากอาจจะเนื่องมาจาก การนับถือผีมีมาก่อนการนับถือพุทธ แต่พอเริ่มเข้ามานับถือพุทธชาวบ้านก็ยังไม่ละทิ้งการนับถือผี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือควบคู่กันไป แต่การนับถือผีฟ้า ผีแถน การบูชาจะต้องมีการฆ่าสัตว์บวงสรวง ชาวบ้านเริ่มมองว่า ผิดหลักของพระพุทธศาสนา

ภายหลังสงครามอินโดจีนจบลง พร้อมกับการเกิดขึ้นของ หมอแผนปัจจุบัน มียา มีการเข้าถึงการสาธารณสุข การนับถือผีเริ่มเบาบางลงและแทบจะหมดไปจากสังคมหมู่บ้าน ด้วยเหตุผลดังกล่าวนำมาสู่คำถามที่ว่า ศาสนาหรือผู้รับเอาศาสนามาปฏิบัติทำให้บทบาทของผู้หญิงลดลงหรือไม่?

เป็นไปได้หรือไม่ที่การเกิดของศาสนา ศาสดาคือ ผู้ชายที่ครั้งหนึ่งเคยถูกผู้หญิงกดขี่จนไร้สถานะทางสังคม จะเห็นได้จากการบูชาโยนในครั้งก่อนจะใช้ผู้ชายทั้งนั้น เมื่อผู้ชายไม่มีหรือมีพื้นที่ยืนในสังคมแค่น้อยนิดจึงเกิดการปฏิวัติรัฐประหารขึ้น เพื่อสร้างความเชื่อ และความรู้ชุดใหม่ที่อิทธิพล/ อำนาจครอบงำขึ้นมาแทนที่ศาสนาพื้นเมืองแบบเดิม ศาสนาใหม่ที่เกิดขึ้นจึงมีผู้ชายเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น พรหมณ์ก็เห็นผู้หญิงเป็นชนชั้นรอง ซึ่งต่างจากพุทธที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงโดย ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้ เราจึงสามารถเห็นภิกษุณีได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า

การเหยียดเพศหรือความไม่สมบูรณ์ของเพศน่าจะเป็นคติของพราหมณ์ที่เอามาปะปนจนครอบงำเราในปัจจุบัน

ประเพณี พิธีกรรมในวิถีชายแดน

ปัญหากับการเดินทางอันมาจากระยะทางที่ห่างไกลจากศูนย์กลางของตัวแทนอำนาจรัฐ ส่วนกลางไม่ว่าจะเป็น ตำบล อำเภอ จังหวัด อีกทั้งสภาพแวดล้อมในครั้งนั้นยังคงอุดมไปด้วยป่าไม้ สัตว์ป่า ไข้ป่า เป็นต้น จึงเป็นการยากมากที่ชาวบ้านจะเดินทางไปประกอบกิจได้สะดวกและทันทั่วถึงที่ต่อความต้องการในบางขณะที่ต้องกระทำในครั้งนั้นเลย เช่น การตัดสินใจปัญหาเกี่ยวกับการเกิด การตาย การทะเลาะกัน ชาวบ้านจึงต้องหันเข้าหาเชษฐชีวิตและสร้างจารีต ประเพณีต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อใช้เป็นหลักประกัน ความอยู่รอด/ ความปลอดภัยทั้งกับตัวเองและครอบครัว

หลักประกันถูกสร้างผ่านสัญลักษณ์ที่ตกอุดมไปด้วยความเชื่อของชาวบ้านซึ่งเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นถึงการสร้างชุดความเชื่อภายใต้กรอบที่ต้องการให้มีความหมายถึงความสัมพันธเชิงอำนาจของคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านผู้ใดหรือกลุ่มใดไม่ปฏิบัติเหมือนกับคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านคือ พวกนอกกริต ที่มีความหมายถึง ไม่ใช่พวกเดียวกัน ไม่สมควรที่จะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านบุคคลนั้นหรือกลุ่มนั้นก็จะถูกขับออกนอกหมู่บ้านด้วยวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น การนิยามความหมายใหม่ เถกเช่น ในช่วงลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แผ่อิทธิพลและการเกิดสงครามภายในกัมพูชา ผู้ใดย้ายเข้ามาในหมู่บ้านจะถือว่าเข้ามาเพื่อหวังผลทางการเมืองและต้องการทำลายความเป็นหมู่บ้าน จะต้องถูกลงโทษด้วยกฎบ้าน ไม่ว่าจะเป็น ขับไล่ออกนอกหมู่บ้าน เฆมาทำลายข้าวของและทำร้ายร่างกาย เป็นต้น เพราะฉะนั้นการสร้างหลักประกันสำหรับทุกคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านเดียวกันนั้นก็คือ การปฏิบัติตามระบบความเชื่อที่เป็นจารีตของหมู่บ้านและยอมรับในกฎบ้าน

กฎบ้าน ถูกใช้เป็นเครื่องมือแทนอำนาจการควบคุมทางกฎหมาย โดยมีผู้นำที่ถูกเลือกมาจากผู้เฒ่า ผู้แก่ของชุมชนและผู้ที่มีความสามารถทางการเกษตร การรู้หนังสือ และความมีใจยุติธรรม เมื่อเกิดความบาดหมางก็จะตัดสินกันภายในหมู่บ้านด้วยระบบของหมู่บ้านคือการสอบถาม ใต้สวน และสุดท้ายจะจบลงด้วยความประนีประนอมกันในกรณีที่เป็นปัญหาเล็ก ๆ ที่ไม่ถึงกับชีวิต ในขณะที่เดียวกัน พิธีกรรมจะเข้ามาเป็นองค์ประกอบของการตัดสินใจด้วยซึ่งเป็นการจัดการในแบบที่ไม่เป็นทางการ

ดังนั้น พิธีกรรม จึงถูกเลือกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ในการตอบโต้และช่วงชิงพื้นที่จากอำนาจรัฐด้วยการเปิดพื้นที่ทางพิธีกรรมสำหรับกลุ่ม พิธีกรรมจึงเป็นพื้นที่ที่เติมไปด้วยอำนาจ

ของชาวบ้าน เป็นพื้นที่แห่งการช่วงชิงความหมาย ทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์และความหมายทางวัฒนธรรม ในขณะที่เดียวกันพิธีกรรมยังเป็นพรมแดนระหว่างชนชั้นและระหว่างชุมชนอีกด้วย (ยศ สันตสมบัติ, 2546, หน้า 65-96) ที่กล่าวมาอาจจะกล่าวได้ว่าพิธีกรรมเป็นทุนวัฒนธรรมด้านระบบความเชื่อ โดยมีผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือ และศาสนาเป็นฐานรองรับ ทำให้เกิดการคงอยู่ของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างเหนียวแน่นตั้งแต่อดีต-ปัจจุบัน

ตาแฮก/ ธรณี

“ก่อนทำทุกอย่าง ต้องปักแฮกก่อนจะใช้วัน พลุหัดกับศุกร์” (พรมมี หลวงลาด, สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2556)

ผีตาแฮก ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นผีที่คอยเฝ้าไรนา เมื่อชาวบ้านเข้าห้ร้างถางพงเพื่อแปรสภาพที่ดินไปเป็น ที่นา พวกเขาจะทำพิธีเชิญผีตาแฮกคนหนึ่งมาเป็นผู้เฝ้ารักษาที่นา และข้าวกล้า แต่ละปีเจ้าของนา จะต้องทำพิธีบอกกล่าว ดิดสินบน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกว่า การเลี้ยงผีตาแฮก/ ผีนา/ ธรณี

การกระทำดังกล่าวเป็นอีกเงื่อนไขการต่อรองกับสิ่งที่มองไม่เห็นเพียงเพื่อต้องการสร้างหลักประกันความเสี่ยงในการทำนาในปีนั้นก่อนที่จะลงไถนา และเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้ว จะได้ผลดังที่คาดหวังไว้หรือไม่ ชาวนาจะต้องถวายเครื่องบรรณาการ/ เครื่องเซ่นแก่ผีที่เฝ้านา ที่ได้ช่วยบันดาลให้ได้ผลผลิต เครื่องบรรณาการคือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงการสวามิภักดิ์ จงรักภักดีต่อปรากฏการณ์ที่มองไม่เห็น อาจจะมาก็มาอาจจะหายไปก็ไปเฉย ๆ ดังนั้นสิ่งที่ดึงดูดให้เกิดความเป็นปกติก็เพียงเพื่อรับประกันความเสี่ยงในชีวิตและทรัพย์สินของตน ประเพณี พิธีกรรมจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือส่งผ่านที่สำคัญชุดหนึ่ง

พิธีกรรมเลี้ยงตาแฮกนั้นเป็นวิธีการถวายเครื่องบรรณาการของชาวนาต่อผีที่รักษาพื้นนา โดยจะ ต้องแบ่งเครื่องเซ่นออกเป็นสี่กองเล็ก ๆ ให้แก่ผีตาแฮก และชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกเอาบริเวณที่ใกล้ ๆ กับโพนนา (จอมปลวก) หรือใกล้กกไม้ เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีที่เฝ้าในพื้นที่นา

ภาพที่ 4-35 การเลี้ยงผีตาแฮกหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว

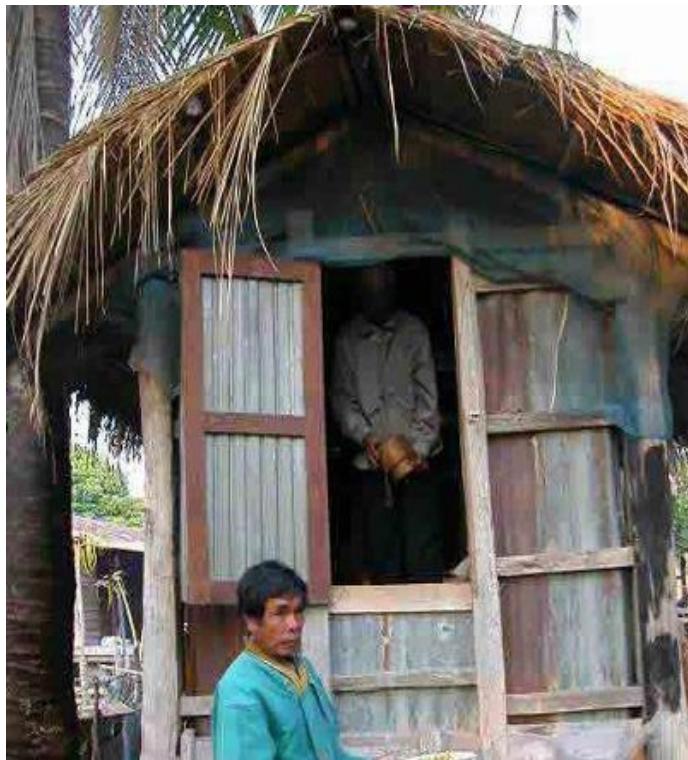
บุญคุณลาน

บุญคุณลานจะทำกันเมื่อได้เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ในการทำบุญคุณลาน จะต้องจัดเตรียมสถานที่ทำบุญที่ลานนวดข้าวของตน การนำฟ่อนข้าวมากองให้สูงเรียกว่า กุนลาน ในพิธีนี้จะมีการนิมนต์ พระสงฆ์ไปเทศน์ที่ลานนวดข้าว มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระประพรมน้ำพระพุทธรูปมนต์แก่ชาวบ้าน ลานนวดข้าว ที่นา ต้นข้าว และบริเวณใกล้ลานนวดข้าว ถือว่าเป็นสิริมงคลแก่การเกษตรกรรม ทำให้ ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเชื่อว่า เจ้าของจะอยู่เย็นเป็นสุข ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าจะงอก งามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญคุณลานแล้วชาวบ้านจึงจะขนข้าวใส่ยุ้ง และเชิญขวัญข้าว คือพระแม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญข้าวสู่ขวัญเจ้าข้าว (นางข้าว) เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป

กระบวนการทำนาตั้งแต่ ไถ หว่าน/ หยอด ดำ เทียว ตีข้าว จนเอาข้าวขึ้นเล้า/ ยุ้งนั้นจะต้องมีพิธีกรรมการปักแสก เพื่อบอกกล่าวแม่โพสพ และข้าวที่เอาขึ้นเล้า/ ยุ้งข้าว จะต้องเก็บไว้ 3 วันก่อนถึงจะนำไปทำอย่างอื่นได้ ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นจารีตปฏิบัติของชาวบ้านมาโดยตลอด

“การตีข้าวจะมีลานตีข้าวที่ฉาบด้วยขี้ควายเสร็จแล้วจะใช้เสาตรองบนเกวียนแล้วตัดใส่เกวียน เตรียมเอาไปใส่เล้า ก่อนจะเอาข้าวขึ้นเล้าต้องบอกแม่โพสพก่อน ด้วยการปักแสก 9 ดัน และข้าวจะต้องอยู่บนเล้าก่อน 3 วันถึงจะเอาไปทำอย่างอื่นได้” (อ่อนเทา เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์,

24 มิถุนายน 2556)

ภาพที่ 4-36 การทำพิธีเอาข้าวขึ้นเล้า

เล้าข้าว (ยุ่งข้าว)

เล้าข้าวคงไม่เป็นเพียงแค่สถาปัตยกรรมพื้นบ้านของชาวนาเท่านั้น หากแต่ในทางคติชนวิทยานั้นกลับมีเรื่องราวมากมายให้ชวนขบคิดอย่างไม่รู้จบ จะทั้งในมิติของการปลูกสร้าง การใช้สอย หรือแม้แต่ความเชื่ออันผูกแน่นไว้กับพิธีกรรมต่าง ๆ ก็ล้วนแล้วแต่น่าสนใจอยู่อย่างไม่รู้จบ ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านที่มีความเชื่อจะไม่ขึ้นไปบนเล้าเพื่อตักข้าวในวันที่ตรงกับศีลเล็กศีลใหญ่ (8 ค่ำ และ 15 ค่ำ) รวมถึงการไม่ตักข้าวในยามที่พระอาทิตย์ลับขอบฟ้าไปแล้ว หรือแม้แต่ก่อนการนำข้าวเปลือกขึ้นเล้าข้าว จะมีการทำพิธีกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นต้นว่า นำเอาฟางข้าว หรือใบคูณใบขอม มาวางไว้บริเวณประตูเล้า หรือไม่บางทีก็เหน็บไว้ตามฝาผนังของตัวเล้า ซึ่งประเด็นดังกล่าวนี้คนเฒ่าคนแก่บอกว่าเป็นการอัญเชิญให้แม่โพสพมาดูแลรักษาข้าวในยุ้งฉาง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ส่วนใบคูณก็เสมือนการช่วยให้เกิดความ ค้ำคูณ มีผลผลิตเยอะ ๆ ให้ข้าวออกดอกออกผล พอถึงวันพระวันเจ้า บางครั้งหลังสวดมนต์เย็นเสร็จ ก็จะนำธูปเทียนและดอกไม้ไปปักไว้ใกล้ ๆ กับตัวเล้า

ผู้เฒ่าได้เปรยให้ฟังบ้างเหมือนกันว่า เล้าข้าวที่คืนนั้นจะต้องไม่ปลูกอยู่ห่างจากตัวบ้านมากนัก ไม่อยู่บนจอมปลวก และต้องไม่นำไม้ที่ไม่เป็นมงคลมาปลูกเป็นเล้าข้าว เช่น ไม้ที่ขึ้นต้นตาย ไม้ที่เป็นโพรง ไม้ที่ถูกฟ้าผ่า เป็นต้น

บรรณาการพิธี: การขอฟ้าขอฝน

ภาพที่ 4-37 หน้านางแมวขอฝน

“บางปีแล้งคัก ฝนฟ้าคือสิบ่ตกตามฤดู ชาวบ้านเลยรวมโตกัน แห่ขอฝนรอบบ้าน บ้านไผ่มีแมวมาม ๆ โด่เมียบ กะเอาออกมาชอย สงสารแมวคือกัน แต่แห่แล้วฝนกะตกอิหลี” (เคี่ยม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2556)

การแห่นางแมว เป็นการต่อสู้ ต่อรองกับปรากฏการณ์ธรรมชาติผ่านพิธีกรรมโดยใช้การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นฐานรับรองในความชอบธรรม อีกทั้งยังเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจที่อาจจะรวมถึงการลดภาวะความตึงเครียดจากความรู้สึกจ่อรอคอยปรากฏการณ์ที่มาจากธรรมชาติ เหตุนี้ชาวบ้านจึงต้องทำพิธีอ้อนวอนขอฝน และต้องใช้นางแมวเป็นตัวประกอบสำคัญในการขอฝน เพราะเชื่อว่าแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดฝน ถ้าฝนตกครั้งใดแมวจะร้องทันที ชาวบ้านจึงถือเอาเคล็ดที่แมว์ร้องในเวลาฝนตกว่า จะเป็นเหตุให้ฝนตกจริง ๆ ชาวบ้านจึงร่วมมือกันสานน้ำและทำให้แมว์ร้องมากที่สุดจึงจะเป็นผลดี และชาวบ้านเชื่อว่าหลังจากทำพิธีแห่นางแมวแล้วฝนจะตกลงมาตามคำอ้อนวอน และตามคำแข็งของนางแมว

สะเดาะเคราะห์

เป็นความเชื่อที่เชื่อถือสืบต่อกันมานาน โดยเชื่อกันว่าถ้าผู้ใดมีเคราะห์ร้าย หรือมีความวิตกกังวลเกิดขึ้นเพราะมีสิ่งที่ไม่ดีมาทำให้เจ็บป่วยจึงต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพื่อขจัดปัดเป่า เมื่อผ่านพิธีนี้แล้วจะมีความสุข สิ่งชั่วร้ายทั้งหลายไม่สามารถเข้ามาคลุกคลายได้ ผู้ประกอบพิธีจะนำเอากากกล้วยมาประดิษฐ์เป็นกระทงสี่เหลี่ยม ด้านในแบ่งเป็นช่อง 9 ช่อง แต่ละช่องบรรจุข้าวดำ (ข้าวสุกมาคลุกกับน้ำผสมผงถ่าน) ข้าวแดง (ข้าวสุกคลุกกับน้ำสีแดง) อาหารคาวที่ทำจากเนื้อสัตว์ และอาหารหวานต่าง ๆ ใส่ให้ครบ 9 ช่อง ที่ขอบและมุมกระทงกากกล้วยจะประดับด้วยธงกระดาษสีต่าง ๆ ตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาดเล็ก ๆ เมื่อจัดเตรียมอุปกรณ์เรียบร้อยแล้วผู้สะเดาะเคราะห์จะนั่งหันหน้าเข้าหากระทง ผู้ประกอบพิธีหรือหมอขวัญจะกล่าวคาถาและผูกแขนผู้สะเดาะเคราะห์ด้วยสายสิญจน์ ต่อจากนั้นจะนำเอากระทงไปทิ้งไว้ที่ทางสามแพร่งเป็นเสร็จพิธี

ภาพที่ 4-38 เตรียมวัสดุอุปกรณ์สะเดาะเคราะห์

การต่อชะตา

ภาพที่ 4-39 พิธีกรรมต่อชะตา

การรับประกันความเสี่ยงให้กับชีวิต ด้วยการต่อชะตา โดยมีธาตุทั้ง 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ คือแนวคิดที่ผูกโยง (ลัทธิพราหมณ์) การเกิดความเชื่อในเรื่องการสูญสิ้นชีวิตนี้มาจาก การทำนายทายทักส่งผ่านมาทางหมอดูที่แอบอิงแนวคิดเรื่อง โหราศาสตร์ก่อเกิดเป็นระบบสัญลักษณ์พร้อมกับเกิดการเชื่อมประสานในกระบวนการของการทำพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็น กระบอกไม้ไผ่ ที่ใช้ตวงข้าว ที่เปรียบกับร่างกาย การสวด การตวงข้าว หมากพลู และอื่น ๆ ที่กลายเป็นเครื่องมือที่ต่อยอดความเข้มข้นของพิธีกรรม ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นถือว่าเป็นปรากฏการณ์ของการรักษาคนป่วยทางด้านจิตใจให้มีความมั่นคงหรือมั่นใจทางจิตใจ ก็อาจจะเปรียบได้เช่นกัน

“ความเชื่อที่เกิดจากผี ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่จะต้องเกิดความเสี่ยงในชีวิต จึงทำให้เกิดการต่อต้าน ต่อรอง ด้วยพิธีกรรม ซึ่งเป็นวิธีการของลัทธิพราหมณ์ที่ถูกถ่ายทอดส่งผ่านมาจากวัฒนธรรมหลวง ที่มีความสัมพันธ์กับไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถา โดยมี พระสงฆ์เป็นผู้ส่งผ่านหรือกระทำพิธีกรรมจึงอาจจะถือได้ว่าพระสงฆ์ ก็เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่เป็นฐานของการผลิตซ้ำและผลิตใหม่ของพรมแดนวัฒนธรรม

การขอขมา

จารีตประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่า ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนหรือดเว้นไม่กระทำตาม จะเป็นความผิดรุนแรง เพราะอาจมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนมาสู่บุคคล ครอบครัว และชุมชนได้ ทั้งนี้มักเกี่ยวข้องกับศีลธรรม บทบัญญัติ หรือกฎหมาย ที่สังคมให้ความเชื่อถือ ดังได้ปรากฏเป็นความผิดในลักษณะต่าง ๆ ผิดผี คือการผิดประเพณีของหนุ่มสาว ที่มีการล่วงเกินถึงขั้นจับมือถือแขนหรือเสียดัว ซึ่งตั้งแต่โบราณมาชาวบ้านถือว่าการกระทำเช่นเป็นความผิดต่อผีปู่ตาชายและผีบ้านผีเรือน การที่ลูกหลานคนใด โดยเฉพาะผู้หญิง หากถูกล่วงเกินแล้วไม่บอกกล่าวแก่ผู้ใหญ่ให้รับทราบ ถือเป็นการไม่เคารพยำเกรงต่อผีที่คอยปกป้องดูแลรักษา ลูกหลาน ลูกหลานหรือครอบครัวจะถูกลงโทษ เช่น ทำให้เกิดความเจ็บป่วยทำให้ได้รับเคราะห์ภัยต่าง ๆ เป็นต้น แต่ถ้าหากมีการบอกกล่าวผู้ใหญ่ให้ทราบ จะมีการทำพิธีขอขมาผีโดยฝ่ายชายผู้ที่ได้ล่วงละเมิดผีฝ่ายหญิงจะนำ รูปเทียน ดอกไม้ ค่าเสียผี และเครื่องเซ่นไหว้อื่น ๆ ตามที่กำหนดทำการขอขมา ถ้าการขอขมานั้นมีการตกลงให้ หนุ่มสาวอยู่กินกันฉันสามีภรรยา จะเรียกว่า ไล่ผี แต่ถ้าไม่ตกลงจะเรียกว่า เสียผี

บุญประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง

ภาพที่ 4-40 การทำปราสาทผึ้ง

“งาน แห่ปราสาทผึ้ง ชาวบ้านจะแบ่งหน้าที่กันว่าใคร จะหาปลา ใครจะหาผัก ใครจะทำกับข้าว” (ลี รักษา, สัมภาษณ์, 3 มิถุนายน 2556)

การทำปราสาทผึ้งนิยมทำกันมาตั้งแต่โบราณ เพราะชาวบ้านมีอุดมคติว่า การทำปราสาทผึ้งนั้นก็เพื่อให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วได้ส่วนบุญกุศล ส่วนตนเองนั้นก็เพื่อเป็นหลักประกันให้กับชาติต่อไปว่าจะได้มีฐานะร่ำรวย มีบ้านใหญ่โต หรือถ้าได้เกิดในสวรรค์ก็ขอให้ปราสาทสวยงาม มีนางฟ้าแวดล้อมเป็นบริวาร เป็นต้น ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่เรียกร้องความเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของชาวบ้านในขณะเดียวกันยังเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้

ผลิตซ้ำภูมิปัญญาให้คงอยู่ เพราะในอดีตการทำปราสาทผึ้งโบราณ เรียกว่าต้นผึ้งหรือต้นผึ้งจะใช้ กาบของต้นกล้วยมาทำเป็นโครง จากนั้นก็ทำดอกผึ้ง ที่ชาวบ้านจะนำขี้ผึ้งใส่ถ้วยหรือขัน ลงลอย ในน้ำร้อนที่ตั้งไฟอ่อน ๆ ให้ขี้ผึ้งละลาย แล้วใช้ผลมะละกอคีบ มาปอกเปลือกตรงส่วนก้น ให้มีความเว้าคล้ายกลีบดอกไม้ จุ่มลงในขี้ผึ้งที่ละลายแล้ว ก่อนยกลงจุ่มในน้ำเย็น ดอกผึ้งก็จะหลุดล่อน ออกมา ซึ่งทำได้หลายสีส้น โดยใช้ขี้ผึ้งสีต่างๆ กัน เช่น ขาว เหลืองอ่อน เหลืองเข้ม เหลืองแสด เป็นต้น เอาดอกผึ้งไปตกแต่งปราสาท ก็จะใช้ไม้กัลดเสียบดอกบานไม่รู้โรย วางลงตรงกลางดอกผึ้ง เป็นเหมือนเกสรดอกไม้

การทำปราสาทผึ้งเป็นประติมากรรมที่รังสรรค์เปิดเผยให้เห็นความงดงามที่เกิดจากการมีส่วนร่วมที่ไม่ได้จำกัดขอบเขตของการร่วมมือเพราะ การทำปราสาทผึ้งเป็นพื้นที่ที่ไม่เคยแบ่งแยกชนชั้น และยังเป็นพื้นที่ที่ได้พบปะ สนทนากันฉันทันที โดยมิผลบุญเป็นอุดมคติเดียวกัน การทำปราสาทผึ้งจึงเป็นประเพณีที่ไม่เคยถูกเบียดขับออกนอกบริบทของชาวบ้านนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สรุป

พิธีกรรมเป็นการรวมพลังของคนในสังคม การประกอบพิธีกรรมแต่ละครั้งทำให้สมาชิกในสังคมรู้สึกมั่นคง อบอุ่น พิธีกรรมช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกันความเป็นพวกเดียวกันดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นกลไกในการสร้างอัตลักษณ์ และความสัมพันธ์ของกลุ่มชน นอกจากนั้นหน้าที่ประการสำคัญของพิธีกรรมก็คือ ช่วยให้นุชนมีความมั่นใจทางใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับ การขอร้องให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ ดังเช่น ขอฟัน ขอให้ผลผลิตดี ขอให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ ฯลฯ (ศิราพร ณ ถลาง, 2548, หน้า 322)

ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อในพลังอำนาจที่จะคลบบันดาลให้เกิด การเปลี่ยนแปลง ปรากฏในรูปแบบของศาสนาและไสยศาสตร์ ความเชื่อทั้งสองอย่างสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เรื่อยมาตั้งแต่โบราณ ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติมีบทบาทสำคัญในการควบคุม และกระตุ้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีระบบแบบแผนเกิดเป็นจารีตประเพณีที่จะอยู่ร่วมกัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็เป็นแหล่งที่มาของอำนาจที่ควบคุมมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันนั่นเอง (รัตนา ไตสกุล, 2548, หน้า 90)

บทที่ 5

พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: โลกสูง-โอจโรว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน

การปรับตัวภายในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาโดยมีกรอบในการเข้าหาความรู้และการทำความเข้าใจภายใต้ฐานคิดที่ว่า การปรับตัวของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาขึ้นอยู่กับบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา โดยจะเป็นการปรับตัวที่แสดงออกมาทั้งที่เป็นที่ยอมรับ ผสมผสาน การต่อรอง การประนีประนอม การขัดแย้ง การโต้ตอบ ซึ่งการปรับตัวของชาวบ้านนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างตัวตนและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปฏิบัติการอยู่ในพื้นที่

โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมและการเมืองการปกครอง

พื้นที่ชายแดนกับการกลายเป็นพรมแดน

การปรับตัวของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: โลกสูง-โอจโรว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-ปัจจุบันจะศึกษาผ่านคำถาม รัฐกรุงเทพกับชาวบ้านมองความสำคัญของพื้นที่ชายแดนอย่างไร และมีกรอบคิดเบื้องต้นว่า

“พื้นที่ชายแดนไม่ต่างอะไรจากการตกเป็นอาณานิคมของรัฐกรุงเทพที่จะถูกอุปถัมภ์ในเหตุที่พอสมควรเท่านั้น ในยามรัฐชาติเกิดความเป็นปกติ แต่เมื่อครั้งเกิดปรากฏการณ์คอมมิวนิสต์ระบาดไปทั่วทุกเขตชายแดน พื้นที่ชาวบ้านในเขตชายแดนกลับได้รับความสนใจเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นเริ่มต้นในการป้องกันโรคระบาดคอมมิวนิสต์ด้วยนโยบายและโครงการต่าง ๆ อีกทั้งยังมีปรากฏการณ์ที่เป็นผลมาจากสงครามภายในกัมพูชาที่นำพามาสู่การเป็นพื้นที่สร้างศูนย์พักพิงชาวกัมพูชาที่อพยพหนีการทำลายล้างจากสงครามภายในกัมพูชา และการเกิดยุทธการโนนหมากมูนที่มาจากผลของการตามกำจัดกลุ่มที่มีแนวความคิดตรงข้ามในการสงครามดังกล่าวจนทำให้รัฐบาลไทยเกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศกับกัมพูชา นอกจากนี้พื้นที่ชายแดนยังกลายเป็นพื้นที่สร้างความเปลี่ยนแปลงจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า จนสุดท้ายชายแดนยังนำมาซึ่งปัญหาความเป็นพรมแดนความคิดในการเรียกร้องสิทธิที่มีพื้นที่เป็นเครื่องมือและสร้างความแตกแยกในหมู่คนไทยด้วยกันเอง”

สงครามเย็นกับการเข้ามาของคอมมิวนิสต์

สงครามอินโดจีนจบลงได้ไม่นาน การก่อตัวของสงครามเย็นก็บังเกิดขึ้นผ่านอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส โดยกัมพูชาเริ่มส่งสัญญาณให้ทางฝรั่งเศสรับรู้ว่ากัมพูชาต้องการที่จะดูแลตัวของตัวเองแล้ว ซึ่งปฏิบัติการเรียกร้องของกัมพูชาเพื่อให้ได้ซึ่งอิสรภาพที่ไร้การจงใจที่นำมาใช้นั้น ก็ด้วยการสร้างชุดความหมายที่สามารถจะทำให้เกิดความเห็นอกเห็นใจในข้อจำกัดที่เกิดจากการเป็นเบี้ยล่างของฝรั่งเศส จนสามารถหลุดพ้นจากพันธนาการที่จงใจจากฝรั่งเศสได้ในปี พ.ศ. 2497 ซึ่งการสร้างชุดความหมายที่กัมพูชาได้ปฏิบัติการนั้นก็ด้วยการสร้างความหมายผ่านความเป็นชาตินิยมภายใต้การสำนึกรับรู้ถึงผลที่เกิดจากการถูกฝรั่งเศสควบคุมให้กับประชาชนชาวกัมพูชา นอกจากนี้ยังสร้างความหมายและความเข้าใจสำหรับการรับรู้เกี่ยวกับไทยให้กับชาวกัมพูชาว่า ไทยคือ ผู้หวังดีแต่ประสงค์ร้ายมาตลอดกับประเทศกัมพูชา จนส่งผลให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างไทยกับกัมพูชานำไปสู่ การปิดพรมแดนและตัดความสัมพันธ์ทางการทูตแก่กัน ความขัดแย้งภายในประเทศของกัมพูชาแต่ละครั้ง ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับมหาอำนาจจากภายนอกหลายประเทศ ลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของความขัดแย้งภายในประเทศ ที่กัมพูชามีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตเรื่อยมา คือ กัมพูชานิยมดึงมหาอำนาจภายนอกเข้ามาเป็นฝักฝ่าย เพราะกัมพูชาไม่มั่นใจในการรักษาความปลอดภัยของตนโดยลำพัง

สงครามเย็นนั้นเป็นวิถีแห่งการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ยึดหลักการปกครองสองฝ่าย คือ กลุ่มชาตินิยมคอมมิวนิสต์ มีรัสเซียเป็นผู้นำ กับกลุ่มชาติประชาธิปไตย โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ซึ่งยุทธวิธีการต่อสู้จะไม่พึ่งพาการสงครามแต่จะใช้สงครามจิตวิทยา เป็นการต่อสู้กันทางด้านความคิดและการเมือง โดยเจ้าภาพหลักที่ลงมาจัดการพื้นที่ในช่วงนี้จะเป็นรัฐ โดยมีชาวบ้านหรือท้องถิ่นเป็นผู้รับการปฏิบัติการ โดยมีนโยบายทำพื้นที่ชายแดนให้เป็นชายแดนกันชน ผ่านเครื่องมือของรัฐไม่ว่าจะเป็น หมู่บ้าน อปป ปชด คชค หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ เป็นต้น และนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาประกอบเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างอำนาจในการยอมรับจากชาวบ้าน

การแพร่กระจายของคอมมิวนิสต์ได้เข้าแทรกแซง ปลุกกระดมมวลชนในพื้นที่ชายแดนและในขณะเดียวกัน คอมมิวนิสต์ที่อยู่ในอาณานิคมของอินโดจีนฝรั่งเศสไม่ว่าจะเป็นเขมร เวียดนาม ก็พยายามที่จะเบียดแทรกเข้ายังพื้นที่เป้าหมาย จึงทำให้รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศ นโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ที่แสดงเจตจำนงในการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผย ทั้งการให้สหรัฐอเมริกาตั้งฐานทัพอากาศเพื่อใช้ทิ้งระเบิดทำลายคอมมิวนิสต์ในกัมพูชาและยังเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการให้การสนับสนุนเขมรแดงทำให้ชุดความหมายดังกล่าวได้สร้างข้อขัดแย้งกับทางรัฐบาลกัมพูชาอยู่อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งเวียดนามได้บุกยึดกัมพูชาจากรัฐบาลเขมรแดงสำเร็จ

จังหวัดเป้าหมายของคอมมิวนิสต์

ภาพที่ 5-1 แผนที่จังหวัดที่คอมมิวนิสต์ได้เข้าแทรกซึม

คอมมิวนิสต์ได้เข้าแทรกซึม 38 จังหวัด (ใหญ่ โรจน์สุวนิชกร, 2522, หน้า 32-33) ทั้ง 38 จังหวัดนั้นจะมีจุดเชื่อมต่อที่คอมมิวนิสต์ใช้เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างกัน เช่น ที่ส่วนใต้ของภาคอีสานที่เป็นเขตรอยต่อ 3 จังหวัด คือ นครราชสีมา บุรีรัมย์ และปราจีนบุรี เป็นจุดยุทธศาสตร์และเส้นทางที่จะใช้ติดต่อระหว่างกลุ่มคอมมิวนิสต์ในสายอีสาน สายเหนือและยังมีการจัดตั้งกองอำนวยการเขตงานต่าง ๆ ในลาวและกัมพูชาใกล้พรมแดนไทย มีการใช้พื้นที่รอยต่อของ 3 จังหวัดเป็นสถานที่ฝึกการรักษายาบาล เพราะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ปลอดภัย

(วิระ ชัยพิมลพลิน, 2518, หน้า 19)

“คอมมิวนิสต์มีฐานอยู่ตาพระยา บ้านหนองผักแว่น มีคนในหมู่บ้านไปเป็นคอมมิวนิสต์ อยู่ ตอนนี้จะอยู่คอมมิวนิสต์เก่า ย้ายมาอยู่บ้านหนองหญ้าแก้ว โลกสูงเฮาหนีหละ เขาบดเค็ดหยัง ชาวบ้าน ลงมาจากเขา มาซื้อของ มาเยี่ยมพ่อแม่ คือเก่า” (ฤทธิ์ หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2556)

ตาพระยาเป็นชายแดนของอำเภอรัฐประศาสน์เป็นรอยต่อของจังหวัด นครราชสีมา บุรีรัมย์ และปราจีนบุรี ที่กลุ่มคอมมิวนิสต์ใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ทั้งการสร้างหมู่บ้าน การออก ชักชวนหาสมัครพรรคพวกที่มีอุดมการณ์เดียวกัน นอกจากนี้ยังใช้เป็นเส้นทางที่จะใช้ติดต่อ ระหว่างกลุ่มคอมมิวนิสต์ในสายอีสานและเหนือ อีกทั้งพื้นที่ของอำเภอรัฐประศาสน์ยังมี ขอบเขตติดกับกัมพูชา ที่ในขณะนั้นได้สมานานเอาระบบคอมมิวนิสต์จากจีนเข้ามา ทำให้ไทย ต้องเร่งปรับตัวเพื่อความมั่นคงของประเทศและประชาชนในพื้นที่ ด้วยการยกฐานะตำบลตาพระยา เป็น อำเภอตาพระยา (เดิมเป็นตำบลตาพระยาขึ้นอยู่ในการปกครองของอำเภอรัฐประศาสน์) ซึ่งการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอของตาพระยานั้นเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่รัฐไทยต้องการให้ชาวบ้านรู้สึก ถึงความสำคัญของพื้นที่ตนเองเหมือนเช่นมีร่างกายเป็นของตัวเอง จะได้ช่วยกันดูแลตัวของตัวเองได้ จากภัยที่กำลังคืบคลานเข้ามา หลังจากรัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว ทำให้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา กลายเป็นแหล่งพักพิงของกลุ่มเขมรที่ไม่ต้องการเห็นประเทศ กัมพูชาอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์ จึงรวมตัวชาวกัมพูชาที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ซึ่งในขณะนั้นมีเขมรกลุ่มหนึ่งที่เรียกตัวเองว่าเขมรอิสระหรืออิสระ เป็นแกนกลาง เขมรอิสระนี้มี ปก กุณ เป็นผู้นำ และปก กุณเองยังสนิทสนมกับทางรัฐบาลไทยที่มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่คอยให้ความช่วยเหลืออย่างหลัง ทั้งการรับสมัครชาวบ้านไทยและกัมพูชาตาม แนวชายแดนเข้าเป็นทหารอิสระ และการให้ความช่วยเหลือด้านการฝึกอาวุธ ตลอดจนการให้ที่พัก พิงตามแนวชายแดนกับกลุ่มทหารอิสระด้วย

“ที่เป็นทหารอิสระกะสิเหลือแต่พ่อใหญ่เปก อิสระจะพักอยู่ข้างวัด ในวัดก็มี”

(พั้ว ตันแฉ้ว, สัมภาษณ์, 17 พฤษภาคม 2556)

ปก กุณมีเครือข่ายทั้งในและนอกประเทศที่คอยให้การสนับสนุน เครือข่าย ภายในประเทศกัมพูชานั้นยังมีอีกบุคคลหนึ่งที่ปก กุณสนิทสนมคือ ชัน จ็อกทัน บุคคลผู้นี้เองที่ เป็นผู้ก่อตั้งขบวนการเขมรเสรี โดยการรวบรวมสมัครพรรคพวกของตนและของปก กุณแล้วจัดตั้ง เขมรเสรีขึ้นตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา และใช้ยุทธวิธีการดึงคนออกมาจากการควบคุมของเขมร แดง

ทหารเสรีหรือ ทหารป่า นำโดยเจ็ชูดเป็นเขมรที่อยู่ในเมืองไทยที่บ้านตุนอร์ธู ใช้อาวุธไทย รวบรวมคนได้เป็นพันคนตามชายแดนทั้งไทยและเขมร ซึ่งกลุ่มที่รวมตัวกันส่วนใหญ่ก็ด้วยต้องการที่จะหลบหนีเขมรแดง มีฐานที่มั่นในการฝึกกำลังคนที่เขาอีค่าง” (จุ่น ลคระโทก, สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2556)

ความสัมพันธ์ของรัฐบาลไทยกับขบวนการเขมรเสรีจะกระทำและสนับสนุนกันแบบลับ ๆ จนถึงกับทำให้สมเด็จพระสันตะปาปาว่า รัฐบาลไทยวางแผนที่จะโค่นล้มพระองค์ร่วมกับเขมรเสรีภายใต้ปฏิบัติการที่เรียกว่า แผนกรุงเทพฯ (Bangkok plot)” (Narodom Sihanouk and Wilfred Burchelt, 2517, หน้า 67 อ้างถึงใน ชิบดี บัวคำศรี, 2551, หน้า 534-535, 556)

การช่วงชิงพื้นที่การยอมรับจากชาวบ้านระหว่างรัฐกับคอมมิวนิสต์
ตำรวจตะเวนชายแดน

สงครามอินโดจีนกลายเป็นเงื่อนไขที่ทำให้รัฐบาลไทยต้องเร่งรีบปรับตัวตามแนวชายแดนเพื่อใช้เป็นเครื่องมือตอบโต้ ต่อรองกับภัยจากคอมมิวนิสต์และการป้องกัน การกระทบกระทั่งกันระหว่างไทยและกัมพูชา อำนาจรัฐที่ส่งผ่านตำรวจตะเวนชายแดน (ตชด) ในพื้นที่ชายแดน เช่น บ้านโนนหมากมูน ได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญของรัฐทั้ง ตรวจสอบ จับกุม ช่วยเหลือ เป็นต้นในกาลต่อมา

“หลังสงครามอินโดจีน ตชด เริ่มเข้ามาในพื้นที่ตั้งค่ายอยู่หลังวัดโนนหมากมูน ทหารเข้ามาทีหลัง” (พั้ว ต้นแก้ว, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

นอกจากการเป็นเครื่องมือรัฐที่ใช้ส่งผ่านอำนาจมาในพื้นที่ชายแดนแล้ว แนวชายแดนจำเป็นต้องมี ตชด เข้ามาประจำการ เพราะ ต้องการให้เป็นกำลังเสริมแทนทหารในการรักษาความสงบตามแนวชายแดน อันเนื่องมาจากสนธิสัญญากรุงเจนีวาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสที่กำหนดห้ามไม่ให้มีกำลังทหารในระยะ 25 กิโลเมตรจากแนวชายแดน (เหตุการณ์ รศ.112/ พ.ศ. 2436/ ค.ศ. 1893 เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศฝรั่งเศสได้ยึดประเทศกัมพูชาและประเทศเวียดนามเป็นประเทศอาณานิคม เป้าหมายต่อไปคือ ประเทศลาว ในขณะที่ดินแดนเหนือพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงของประเทศลาว ยังเป็นดินแดนภายใต้ การปกครองของประเทศไทย แต่ประเทศฝรั่งเศสอ้างว่าดินแดนของประเทศลาวเคยเป็นของประเทศ เวียดนามมาก่อน ดังนั้น ประเทศลาวต้องเป็นอาณานิคมของประเทศฝรั่งเศสด้วย ประเทศฝรั่งเศสจึงบุก เข้ายึดเมืองคามวน และจับพระยอดเมืองขวาง แต่ทหารมาช่วยไว้ได้ และฆ่าทหารฝรั่งเศสตายหลายคน หลังจากนั้น มีการประท้วงและทำการรบกันค่อนข้างยืดเยื้อ ในที่สุดรัฐบาลไทยต้องยอมทำตามที่ฝรั่งเศสเรียกร้องเพื่อที่จะรักษาดินแดนส่วนใหญ่เอาไว้ โดยได้มีการทำสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ในวันที่ 3 ตุลาคม 2436 สนธิสัญญามีรายละเอียดทั้งหมด 10 ข้อ ในข้อที่ 3 คือ ประเทศไทยต้องไม่

มีค่ายทหาร 25 กิโลเมตร ตลอดแนวแม่น้ำ (Theerasasawat, 2010, pp. 1-107)) และเพื่อป้องกันกำลังจากคอมมิวนิสต์ที่กำลังเข้ามารุกรานตามแนวชายแดน ดชด. หลังจากเข้ามาในพื้นที่ชายแดนก็ได้สนับสนุนอำนาจจากรัฐที่ส่งผ่านมา ด้วยการจัดตั้งที่ตรวจการณ์ จุดเฝ้าตรวจ ด่านตรวจ เป็นต้น พร้อมกับสร้างความเชื่อมั่น สร้างการเป็นพวกเดียวกัน สร้างความไว้วางใจ ด้วยการประดิษฐ์หน่วยมวลชนเพื่อเข้าไปคลุกคลีกับชาวบ้านตามพื้นที่ชายแดน

ภาพที่ 5-2 การให้บริการตัดผมแก่ชาวบ้านในพื้นที่ป้องกันตนเอง

แม้รัฐบาลไทยจะพยายามดูแลชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างดี แต่หลังจากกัมพูชาฟ้องไทยต่อศาลโลกเรื่องอธิปไตยเหนือปราสาทพระวิหารในปี พ.ศ. 2502 ก็เกิดปัญหาการกระทบกระทั่งกัน การรบกว่น ก่อกว่น การสร้างสถานการณ์ จากฝั่งกัมพูชา ก็ยังเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ เช่น เดือนพฤศจิกายน ปี พ.ศ. 2502 เกิดเหตุการณ์ปล้น โขของชาวบ้านแรง ตำบลตาพระยา อำเภออรัญประเทศ และ ในเดือนเดียวกัน เครื่องบินของกัมพูชาได้บินล้วงล้ำเข้ามาสังเกตการณ์ทางหลักเขตที่ 43 ผ่านบ้านโนนหมากมูน บ้านหนองจาน อำเภออรัญประเทศของไทย ดังรายงานที่ปรากฏในภาคผนวก ก

ตำรวจตระเวนชายแดนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนที่บ้านโนนหมากมูนได้รายงานเหตุการณ์ชายแดนให้กับกรมตำรวจรับทราบ เพื่อประสานงานทางการทูตในการหาแนวทางแก้ไข แต่ก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลกัมพูชา มีหน้าซ้ำเจ้า้น โรคมลีนุยังได้ออกแถลงการณ์ทาง

วิฤกษ์กระจายเสียงของกัมพูชาว่า กองทหารไทยจำนวนหนึ่งได้บุกรุกเข้าไปในดินแดนกัมพูชาทางเมืองเสียมเรียบ ทำให้บรรดาหนังสือพิมพ์ต่างลงบทความโจมตีประเทศไทย ทั้งการกล่าวหาว่าเป็นประเทศจักรวรรดินิยม ขอบรุกรานเพื่อนบ้าน ให้การสนับสนุนขบวนการเขมรอิสระหรืออิสระในครั้งสงครามอินโดจีนที่ชาวบ้านเข้าใจ ต่อมากลุ่มทหารอิสระได้ยึดบทบาทลง พร้อมกับการเกิดขึ้นของเขมรเสรี ซึ่งในขณะนั้นมีซัน จ็อก ทันเป็นผู้นำได้ใช้พื้นที่ตามแนวชายแดนไทยเป็นพื้นที่ปฏิบัติการก่อวินาศกรรมของกลุ่มของสีหนุเช่นครั้งที่ก่อวินาศกรรมฝรั่งเศส และยังคงคอยยุยงนักรบเมืองฝายตรงข้ามกับรัฐบาล ซึ่งขบวนการนี้ทางกัมพูชาเรียกว่าแผนการกรุงเทพฯ แต่ทางรัฐบาลไทยก็ไม่ได้แสดงปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างทันทีทันใดเพราะต้องการหาข้อเท็จจริง จนได้ข้อสรุปว่าไม่มีการกระทำของทหารไทยเป็นดังที่สีหนุกล่าวอ้าง

หลังจากนั้นสีหนุก็ทรงยอมรับและออกแถลงการณ์ว่า เป็นความผิดของหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสที่ออกในพนมเปญฉบับหนึ่งลงข่าวผิดพลาดที่ต้องการให้ไทยกับกัมพูชาแตกร้างกัน (วิเศษ กัญจนอักษรเดช, ม.ป.ป, หน้า 58-63)

ทหารพัฒนา

หน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ของทหาร (Mobile development unit-MDU) ก็เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งของรัฐที่เข้าไปสร้างความใกล้ชิดกับชาวบ้านเพียงเพื่อลดช่องว่างระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่ครั้งหนึ่งรัฐกับชาวบ้านเข้าใจใกล้กันที่สุดก็ด้วยการเสียภาษีเท่านั้น สิ่งที่รัฐนำเสนอผ่านทางหน่วยพัฒนาเคลื่อนที่ก็คือการสร้างเครื่องอำนวยความสะดวกที่เป็นรูปธรรมให้กับชาวบ้านในหมู่บ้าน เช่น อ่างเก็บน้ำ ถนน หนทาง ฝายกั้นน้ำ และบ่อน้ำ หน่วยบริการแพทย์แก่ชาวบ้าน หน่วยข่าวและประชาชนสัมพันธ์ พร้อมทั้งกำลังคุ้มกันหมู่บ้าน หน่วยพัฒนาการทหารจะเข้าไปตั้งฐานปฏิบัติการอยู่ในบริเวณที่ตั้งของตำบล ที่มีหมู่บ้านในเขตปกครองตำบลล้อมรอบ ทำงานร่วมกับผู้นำท้องถิ่นและชาวบ้านอย่างใกล้ชิด เมื่อเสร็จภารกิจในพื้นที่หนึ่งก็จะเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่เป้าหมายอื่น ๆ ต่อไป (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2511, หน้า 18-19)

ภาพที่ 5-3 ประปาหมู่บ้าน/ อ่างเก็บน้ำ

ซึ่งถ้าพินิจดูแล้ว สงครามการแย่งชิงประชาชนระหว่างรัฐ (ทหาร) กับคอมมิวนิสต์ บทสรุปที่จบลงรัฐบาล (ทหาร) จึงชนะใจชาวบ้านด้วยวิธีการหรือยุทธศาสตร์การนำเสนอสิ่งที่ดีกว่าที่เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้และมีประโยชน์มากกว่าแก่ชาวบ้าน นอกจากนี้ทหารพัฒนา ยังสร้างความเชื่อมั่น ความไว้วางใจ ความผูกพันในแบบญาติพี่น้องควรกระทำแก่กัน ไม่ว่าจะเป็นการไหว้วาน รับอาสาเป็นสื่อกลางระหว่างพื้นที่สังคมส่วนใหญ่ที่อยู่นอกพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ ทั้งที่เป็นการนำพามาซึ่งสื่อข้อมูล อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และปัจจัยพื้นฐานที่ชาวบ้านต้องการ

จากนอกหมู่บ้าน

กระบวนการที่รัฐได้สร้างผ่านชุดหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่เช่นนี้ได้ปรับเปลี่ยนให้วิถีการดำรงชีวิตในท้องถิ่นหรือหมู่บ้านในพื้นที่ชายแดนมีพลวัตที่ไม่ตกกระแหงของโลกาภิวัตน์ที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งต่างจากคอมมิวนิสต์ที่นำเสนอเพียงปฏิบัติการผ่านอุดมการณ์ เช่น การขจัดความไม่เท่าเทียมกันทางชนชั้น การขจัดอิทธิพลที่ถูกรอบงำจากสหรัฐให้หมดสิ้นไป ซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูงยากเกินกว่าที่จะได้เห็น ดังนั้นคอมมิวนิสต์จึงลดบทบาทลงไปมากในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในพื้นที่ดังกล่าว

คอมมิวนิสต์มีบทบาทมากและมีความเกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใดกับพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ตัวอย่างเช่น ผลจากสงครามในกัมพูชาและการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ทั้งไทยและกัมพูชามีผลกระทบต่อกลุ่มชาติพันธุ์ในชายแดนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในกัมพูชา พ.ศ.2504 สมเด็จجنโรดม สีหนุ ได้ประกาศกลางที่ประชุมสัมมนาสมัชชาแห่งชาติกรุงพนมเปญ (บุญเรือง กัชมารชย์, 2543, หน้า 4) โดยการแสดงจุดยืนในการเข้ากับทุกประเทศ ทั้งที่เป็นคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย ในขณะที่ไทยต่อต้านคอมมิวนิสต์ทุกรูปแบบ ชายแดนของไทยจึงเป็นรัฐกั้นชนคอมมิวนิสต์โดยปริยาย ความเป็นคนอื่นจึงเกิดขึ้น

ภาพที่ 5-4 การประกาศให้พื้นที่ชายแดนเป็นเขตพื้นที่ของกฎอัยการศึก

หมู่บ้านป้องกันตนเอง

1. หมู่บ้าน อพป.

อำเภอโคกสูงเป็นอำเภอที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่นที่อยู่ในจังหวัดสระแก้วตรงที่เป็นอำเภอที่ได้รับความเป็นห่วงเป็นใยจากทางรัฐมากกว่าอำเภออื่น ๆ โดยการประกาศให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองจากภัยคุกคามทั้งในและนอกประเทศทุกหมู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็ประกาศให้เป็นพื้นที่ที่จะต้องมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลตัวเองของประชาชนในพื้นที่ ดังรายละเอียดก่อนจะเข้าใจที่มาของหมู่บ้าน อพป. นั้นจะต้องเข้าใจก่อนเลยว่า ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง ประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของฝรั่งเศสและอังกฤษได้แสวงหาความเป็นอิสระที่ปราศจากพันนาการดังเช่นเดนมาร์ก เวียดนาม จึงได้สมานานรับความเป็นพันธมิตรกับประเทศโซเวียตและจีน ที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ ในกาลเดียวกันนี้ก็มีกลุ่มคนไทยที่ปฏิเสธอำนาจรัฐได้รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นรูปแบบองค์กรมีการบริหารจัดการผ่านชุดความหมายการเป็นสหภาพที่มีอุดมการณ์เดียวกันพร้อมกับการปฏิบัติการสร้างอำนาจการต่อรอง การตอบโต้กับรัฐผ่าน การยุบย้ายชาวบ้านในชนบท การปลุกระดม การเกลี้ยกล่อม และการฝึกอาวุธ การจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธ อีกทั้งส่งคนไปศึกษาอบรมนอกประเทศ แล้วส่งกลับเข้ามาในประเทศ เพื่อปฏิบัติการตามชุดความหมายดังกล่าวมา

กลุ่มที่รัฐได้สร้างชุดความหมายว่าเป็นคอมมิวนิสต์จากการปฏิบัติการไม่เห็นด้วยกับรัฐได้เป็นสิ่งส่งผลให้รัฐต้องสร้างชุดความหมายใหม่ให้กับการเป็นคอมมิวนิสต์คือ คอมมิวนิสต์จะต้องถูกกวาดล้างและกำจัด กอ.รมน. จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อรองรับปฏิบัติการจากชุดความหมายดังกล่าว กอ.รมน. จัดตั้งขึ้นในเดือน เมษายน พ.ศ. 2501 ด้วยจุดประสงค์ โฆษณาประชาสัมพันธ์ พัฒนาชนบทท้องถิ่นทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการก่อสร้าง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหน่วยงานของรัฐที่แข่งขันกันสร้างความนิยมและความไว้วางใจให้กับประชาชนที่เรียกว่าสงครามแย่งชิงประชาชน แย่งกับคอมมิวนิสต์ที่ในขณะนั้นได้รุกหนักตรงที่ประชาชนในชนบททั้งการกล่าวให้ร้าย โฆษณาชวนเชื่อให้เห็นผลดีของตนและผลเสียที่รัฐได้กระทำกับชาวบ้าน (วิระ ชัยพิมลผลิน, 2518, หน้า 29) ภายหลังจากการจัดตั้ง กอ.รมน.แล้ว รัฐได้นำโครงการที่จะช่วยเป็นตัวสนับสนุนให้ได้รับการรับรองจากชาวบ้านผ่านชุดนิยามความหมายใหม่ให้กับหมู่บ้านที่จะใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการว่า หมู่บ้านอพป. และหมู่บ้านปชด

อพป. ย่อมาจาก โครงการอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง จัดตั้งโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ภายใต้อำนาจของพระราชบัญญัติหมู่บ้านอาสาพัฒนา พ.ศ. 2518 เพื่อป้องกันการแพร่ขยายอิทธิพลลัทธิคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ชนบทห่างไกล และรับผิดชอบดูแลสถานการณ์บ้านเมืองให้มีความปลอดภัยสงบเรียบร้อยและก่อสันติภาพ โดยการพัฒนาในด้านต่าง ๆ

ที่เกิดประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง (ใหญ่ โจรณ์สุวรรณิขกร, 2522, หน้า 57) เพื่อให้เป็น กองกำลังประชาชนที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันตนเองจากการถูกแทรกแซง ให้เกิดความ เคลื่อนไหวในการพัฒนาหมู่บ้านและตนเอง ด้วยแนวคิด การยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน ให้ดีขึ้น เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงและก่อให้เกิดสันติภาพอย่างถาวรในพื้นที่ โดยคณะรัฐมนตรี มีมติอนุมัติรับหลักการให้จัดตั้งเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2517 กำหนดให้เป็น โครงการระดับนานาชาติ และเป็นความเร่งด่วนสูงสุดที่ส่วนราชการทุกระดับต้องให้ความร่วมมือสนับสนุน ตาม พ.ร.บ. การจัดระเบียบบริหารหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ. 2522

หมู่บ้าน อพป. ที่จัดตั้งขึ้นทั่วประเทศ มีจำนวนประมาณ 2 หมื่นหมู่บ้าน ใน 59 จังหวัด จังหวัดสระแก้วมี 313 หมู่บ้าน อำเภอโคกสูงมี 41 หมู่บ้าน โดยคัดเลือกจากหมู่บ้านที่ฝ่าย คอมมิวนิสต์ยังไม่เข้าไปปฏิบัติการหรือเข้าไปปฏิบัติการแล้วแต่ยังไม่ถึงขั้นรุนแรง เพิ่งจะ เริ่มเคลื่อนไหว หรือถ้าเป็นหมู่บ้านที่มีการปฏิบัติการรุนแรง ก็เป็นเพียงหมู่บ้านที่ไม่กล้าให้ ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐเพราะกลัวแรงอิทธิพลของพวกคอมมิวนิสต์ (ใหญ่ โจรณ์สุวรรณิขกร, 2522, หน้า 3)

ภาพที่ 5-5 สัญลักษณ์บอกให้รับรู้ถึงความสำคัญของการเป็นหมู่บ้าน อพป.

2. หมู่บ้าน ปชด.

ปี พ.ศ. 2518 คอมมิวนิสต์ได้ครอบครองประเทศต่าง ๆ ในอินโดจีน ประเทศไทย เป็นประเทศที่อยู่ระหว่างลาวที่สามารถหาความเป็นคอมมิวนิสต์สายโซเวียตและอีกฝั่งเป็นกัมพูชา ซึ่งในขณะนั้นคอมมิวนิสต์สายจีนยังมีอำนาจอยู่แต่ก็ไม่แน่มาก เสง สัมรินและสุนเซน ก็ได้นำพา คอมมิวนิสต์สายโซเวียตเข้ามายึดครองอำนาจของรัฐบาลพล พต ทำให้ประเทศไทยมีสถานะ ไม่ต่างจากการเป็นรัฐกันชนหน้าด่านระหว่างค่ายคอมมิวนิสต์ทั้งสอง ปัญหาจากภัยคอมมิวนิสต์ ข้างฝ่ายกัมพูชาได้ส่งผลให้ราษฎรตามแนวชายแดนได้รับผลกระทบกระเทือน ต่อชีวิตความเป็นอยู่ เนื่องจากในขณะนั้นกองกำลังทหารกัมพูชาที่ยกกองกำลังบุกไล่ล่าฝ่ายต่อต้านได้ทำการตั้ง ค่ายประชิดชายแดนไทย เมื่อใดที่กองกำลังฝ่ายไทยตามแนวชายแดนไม่ระวังตัวก็จะเข้าปล้นราษฎร ไทย อีกทั้งยังมีปัญหาที่มาจากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่อยู่ในประเทศกัมพูชา เข้าปล้น เผาทำลายทรัพย์สิน บ้านเรือนราษฎรไทยที่อยู่บริเวณชายแดน

ต่อมาเดือนตุลาคม พ.ศ. 2521 คณะรัฐมนตรีได้มีมติจัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน โดยในอำเภอโคกสูงมีทั้งหมด 12 หมู่บ้าน โดยเลือกเอาพื้นที่สูงและมีความปลอดภัยเพื่อจัดสรรที่ดิน ให้ชาวบ้านเข้ามาตากถางร่วมกับหน่วยราชการ จากอดีตจนถึงปัจจุบันจุดประสงค์ของหมู่บ้าน ปชด.ได้ปรับเปลี่ยนไปเพื่อสนองตอบสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากภัยคุกคามที่มาจากกองกำลังติดอาวุธ เป็นภัยคุกคามที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็น การก่อการร้ายสากล การค้ายา เสพติด การเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย อาชญากรรมข้ามชาติ ปัญหาเขตแดน ปัญหากระทบ ความมั่นคงบริเวณชายแดน ผลกระทบจากปัญหาภายในของประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งอุบัติเหตุ การกระทบกระทั่ง โดยมีได้ไต่ตรองกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งรูปแบบของภัยคุกคามดังกล่าวมา จึงทำให้ต้องมีหมู่บ้านชายแดนในแบบ ปชด. เป็นหัวสะพานการสร้างแนวป้องกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งมั่นคง

ภาพที่ 5-6 รูปแบบบ้านที่สร้างขึ้นในหมู่บ้าน ปชด.

พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา: สงคราม การอพยพ ศูนย์พักพิง

หลังจากภัยคอมมิวนิสต์ได้ย่างกายเข้ามาในพื้นที่อิน โดจัน การดิ้นรนหลีกเลี่ยงหนีออกจาก การถูกจองจำของกัมพูชาทำให้ต้องพึ่งพิงชาติมหาอำนาจจากภายนอก การแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายได้ ปะทุเป็นความรุนแรงภายใต้การล้อมล้างกันของแต่ละฝ่ายเพียงเพื่อสถาปนาตัวเองให้มีอำนาจใน การปกครองประเทศกัมพูชา การสงครามภายในที่เกิดขึ้นทำให้ประชาชนของชาวกัมพูชาได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก จากสีหนุ มาลอลนอลที่สหรัฐได้ทิ้งระเบิดจำนวนมากเพียงเพื่อต้องการ กำจัดกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามเช่นคอมมิวนิสต์ การเคลื่อนย้ายของผู้คนผู้หลีกเลี่ยงหนีการทำลายทั้งจาก ทางพื้นดิน ทางอากาศที่ใช้วิธีการทิ้งระเบิดทำลายฝ่ายตรงข้ามทางอุดมการณ์ การเกิดสงคราม กลางเมืองในกัมพูชานำมาซึ่งความสูญเสียอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการทำลายระบบการเมือง การปกครอง และรูปแบบการบริหารประเทศ เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ประชาชนในชาติเดียวกัน การอพยพหนีตายเพื่อแสวงหาความอยู่รอดเข้าสู่ชายแดนประเทศไทยจึงเป็นเป้าหมายหลัก และผู้อพยพก็มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518-2521 มีจำนวนผู้อพยพไม่ต่ำกว่า 50,000 คนเข้าสู่ชายแดนไทย (ปิ่นทอง ใจสุทธิ, 2538, หน้า 28)

ทศวรรษที่ 2513 เป็นต้นมาพื้นที่ชายแดนของอำเภอ โลกสูง โดยเฉพาะบ้าน โนนหมากมุ่น ชาวกัมพูชาอพยพหนีตายได้หลั่งไหลเข้ามาเป็นอันมาก ทั้งจากการหนีภัยระบบคอมมิวนิสต์และ การหลีกเลี่ยงหนีการอยู่ภายใต้การกดขี่ของระบบการปกครองภายใต้อำนาจของเวียดนาม ชาวกัมพูชา

เริ่มอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาในโนนหมากมุ่นแต่มีจำนวนไม่มากนักทางผู้ใหญ่นบ้านจะจัดหาพื้นที่ให้พักอาศัยเป็นการชั่วคราว ตามแนวชายแดนแต่สุดท้ายชาวกัมพูชาที่อพยพก็ถูกผลักดันและถูกกวาดต้อนกลับเข้าสู่ประเทศ กัมพูชาอีกครั้ง

“สมัย”ลอนนอน”เขมรเริ่มแตกเข้ามาในโนนหมากมุ่น ผู้ใหญ่นน จะจัดพื้นที่ให้อยู่อยู่ได้ไม่นานถูกกวาดต้อนกลับคืน กลับเข้ามาในโนนหมากมุ่นอีกครั้งสมัยเขมรแดงเข้าบุก” (สุทัศน์ อันสมศรี, สัมภาษณ์, 4 มกราคม 2556)

ภายหลังจากการผลักดันชาวกัมพูชาอพยพออกนอกพื้นที่ประเทศไทยแล้ว การหลบหนีเข้าสู่ประเทศไทยยังมีอยู่ตลอดเวลา เพราะในประเทศไทยกัมพูชาสงครามเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ การเอาตัวรอดด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชีวิตยังคงอยู่ในภาวะการณ์ที่สงครามยังไม่จบสิ้น และเพื่อหลีกเลี่ยงความอดอยากที่กำลังคืบคลานเข้ามา

“ตั้งแต่ปี 2513 มา เขมรเริ่มเข้ามาทีละคนสองคนตก ๆ แล้ว 20-30 คน ต่อวันแต่ละคนหิวโซเข้ามา” (พั้ว ต้นแ้ว, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

ทำไม? พื้นที่ชายแดนไทยจึงถูกเลือกสำหรับผู้อพยพหนีภัยสงครามแทนที่จะเลือกเส้นทางอื่นที่ใกล้กว่า? คำตอบที่ได้คือ การอพยพมายังชายแดนไทยส่วนใหญ่ มาเพราะการนำพาของผู้นำทางที่ในการนั้นจะเป็นทหาร และการบอกต่อ ๆ กันของผู้อพยพว่า รัฐบาลไทยถึงแม้จะไม่สนับสนุนการอพยพของของชาวกัมพูชาเข้าสู่พื้นที่ชายแดน แต่ก็ไม่ได้พยายามที่จะกีดกันหรือหยุดยั้งการอพยพอย่างจริงจัง ในขณะที่เดียวกันกลับยังได้ขยายค่ายพักพิงเพื่อรองรับการหลั่งไหลของผู้อพยพเพิ่มขึ้นอีกด้วย (Criddle & Man, 1987, p. 216)

การค้น/ การกุม

การอพยพของชาวกัมพูชาเข้ามาในพื้นที่ชายแดนไทยเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่สร้างความขัดแย้งกันระหว่างภาพจากภายนอกที่มองว่า ประเทศไทยมีมนุษยธรรมในความเป็นมนุษย์ที่ทำให้ที่พักพิงผู้ตกทุกข์ได้ยาก อีกภาพปรากฏหนึ่งคือ ภาพที่เกิดจากการเป็นผู้ถูกค้นด้วยตนเองของผู้อพยพชาวกัมพูชาที่บรรยายไว้ในงานเขียนเรื่อง “To Destroy You is No Loss” ว่า

“เมื่อใกล้จะถึงพรมแดน ผู้นำทางจะบอกกับกลุ่มกัมพูชาอพยพว่าพื้นที่ที่ถึงแผ่นดินไทยเขาและเพื่อนที่เป็นผู้นำทางมาจะทิ้งกลุ่มผู้อพยพพื้นที่ที่เจอกับทหารไทย”

สาเหตุที่ผู้นำทางกระทำเช่นนั้นก็เนื่องจาก ทหารไทยมักจะจับปล้นพวกผู้นำทาง เพราะผู้นำทางจะมีทองที่ได้จากการเป็นผู้รับจ้างกลุ่มเขมรอพยพ (Criddle & Man, 1987, p. 225)

“เคยร่วมกุม/ ค้น เอาทองเขมรที่แตกมาก่อนที่จะเข้าฝั่งไทย ส่วนใหญ่จะกุมที่ชายแดนคือ บ้านพร้าว ที่ต้องกุม/ ค้น เอาทอง ที่บ้านพร้าวเพราะ ถ้าปล่อยให้เลยเข้ามาที่/ ถึง หนองจานเนิน โปสต์ จะมีทหารไทยเต็มไปหมด” (พั้ว ต้นแ้ว, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2556)

ส่วนกรณีที่ไม่เจอทหารไทยก่อนที่จะเข้าถึงพรมแดนไทยนั้นเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่ง ที่ผู้อพยพชาวกัมพูชาได้ประสบเองหลังจากข้ามพรมแดนกัมพูชาเข้าสู่พรมแดนไทยกับสิ่งที่เรียกว่า ตรวจค้นหรือกุม ซึ่งการตรวจค้นนี้จะกระทำโดยชาวบ้านรวมตัวกันนำอาวุธที่มีอยู่ออกไปปักหลัก อยู่ที่ระหว่างเส้นทางที่ผู้อพยพจะเข้ามายังชายแดนไทย และร่วมกันตรวจค้น/ กุม เอาสิ่งของ เงิน ทอง จากผู้อพยพที่พยายามซุกซ่อนตาม ไม้เท้า เข็มขัด ฟัน เป็นต้น

“ทอง อยู่ตามไม้เท้า ฟัน เข็มขัดของเขมรที่แตกมา ก่อนจะถึงเมืองไทย จะถูกค้นบริเวณ ชายแดน” (ใส จันดาผล, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2556)

การตรวจค้น/ กุม หรือ การปล้นดังกล่าวนี้ กลุ่มชาวบ้านที่ปฏิบัติการจะทำช่อง เหมือนดื้อนวัวดื้อนควายเข้าคอก แล้วไล่เข้าช่องทีละคน ชาวบ้านที่อยู่ในช่องกับผู้อพยพก็จะค้น ตามตัว ทุกส่วนของร่างกายไม่เว้นแม้กระทั่งอวัยวะเพศ ผู้อพยพไม่กล้าที่จะขัดขืนในช่วงที่ถูกตรวจ ค้น เพราะมีชาวบ้านอีกส่วนถือปืนคอยคุมอยู่สิ่งเดียวที่จะทำได้ก็เพียงการสาปแช่ง ภายหลังจาก ตรวจยึดสิ่งของมีค่าไปแล้ว การกระทำด้วยวิธีการดังกล่าวจึงไม่ต่างจากการปล้น

“วิธีการ กุม/ ค้น จะทำช่อง แล้วไล่ดื้อนเขมรเข้าช่องทีละคน แล้วค้นตามตัว ทุกส่วน บางคนล้วงเข้าไปในอวัยวะเพศ เขมรที่แตกมามีทั้งนำ ทอง เงินคอล มาด้วย ชาวบ้านที่ค้นจะเอาไป หมด โดยที่ไม่มีการขัดขืนแต่อย่างใด เพราะ มีคนกุมและมีคนคุม ยืนถือปืนคุมอยู่ จึงไม่ต่างจาก” การปล้นเลย” (ใส จันดาผล, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2556)

เหตุที่ชาวบ้านต้องไปรวมตัวกันตรวจค้น (ปล้น) ผู้อพยพก่อนที่จะเข้ามายังชายแดนไทย เพราะถ้ามาใกล้ชายแดนไทยจะมีทหารไทยประจำการอยู่ ซึ่งทหารไทยเองก็กระทำเช่นเดียวกัน กับชาวบ้านไม่ว่าจะเป็น การลอบคลำตามร่างกายและส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ฟัน เพื่อค้นหา สิ่งของมีค่าถ้าพบก็จะยึดเอาไป จะมีบ้างบางคนที่ไม่เห็นอกเห็นใจ ยอมคืนทรัพย์สินมีค่าบางส่วน การบอกกล่าวให้รับรู้ถึงปฏิบัติการที่ทหารไทยกระทำเช่นนั้นจะถูกถ่ายทอดจากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่ง ของชาวกัมพูชาอพยพ โดยผู้นำทาง (Criddle & Man, 1987, p. 230)

การสาปแช่ง

การอพยพที่มีจำนวนมากมายของชาวกัมพูชามายังชายแดนไทย ทุกคนต่างมีสิ่งของนำ ติดตัวมาด้วยไม่ว่าจะเป็น ทอง เงินคอลล่า เพียงเพื่อเป็นทุนที่จะดำเนินชีวิตในภายภาคหน้าถ้า มีโอกาสรอดชีวิต การมีความหวังเช่นนี้อาจจะเนื่องด้วยในขณะนั้น เมืองไทยคือ สวรรค์สำหรับ พวกเขา ขอเพียงให้ไปถึงชายแดนไทยได้ชีวิตของพวกเขา ก็ประสบความสำเร็จ แต่นั่นเป็นเพียง อุดมคติ เมื่อมีภาพคนไทยบางกลุ่มที่ต้องการเพียงการได้ของคนอื่นมาเป็นของตนเองอย่างง่าย ๆ ด้วยการ ตรวจค้น/ กุม หรือ ปล้นซึ่งเป็นปรากฏการณ์ซ้อนที่เข้ามาในช่วงที่มีการอพยพของ

ชาวกัมพูชามายังชายแดนไทย การประสพเคราะห์กรรมจากการไล่ล่า การหลบหนี ความอดอยาก ถูกเคราะห์ซ้ำกรรมซัดเข้ามากระแทกอีกระลอก จนทำให้ชาวกัมพูชาอพยพจำต้องอ่อนวอน ต่อร้อง กับปรากฏการณ์ที่มองไม่เห็นผ่าน “การสาปแช่ง” ที่มีรูปเป็นเครื่องมือบอกกล่าว เพียงเพื่อให้อคติ ที่มีอยู่ในใจ ได้เบาบางลง

“เขมร จุฑฐปสาปแช่งคนที่ปล้น คนที่กุม เอาทองไป” (วันนา นนทะการ, สัมภาษณ์, 5 พฤษภาคม 2556)

การสาปแช่ง แม้จะไม่ปรากฏเป็นภาพทันทีทันใดแต่ก็ฉายภาพผ่านวิถีปฏิบัติในช่วงเวลานั้นและความเป็นอยู่ในปัจจุบัน

“คนที่ค้นเอาของเขมร ไม่มีใครขายอยู่ในปัจจุบัน ได้ทองมาก็เอาไปขาย เทียวกิน เล่นกันอย่างสนุก” (คำเลียง แสนเวียงจันทร์, สัมภาษณ์, 9 เมษายน 2556)

วิกฤติการทำนา

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวกัมพูชาเข้าสู่ชายแดนไทยฝั่งอำเภอ โศกสูง บ้าน โนนหมากมุ่น กุดผือ หนองจาน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 เป็นต้นมาได้เพิ่มจำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ จนทะลักเข้ามาในหมู่บ้านตามแนวชายแดน เข้ามาอาศัยปะปนอยู่กับชาวบ้านไทย ในพื้นที่ของโรงเรียน วัด ตามท้องนา เป็นต้น สิ่งที่ตามมาก็คือ การอพยพเข้ามาเป็นช่วงที่ชาวนากำลังจะเกี่ยวข้าว นาข้าวพร้อมที่จะเกี่ยว ถ้าเกี่ยวข้าวได้ก็ต้องรีบเกี่ยว ส่วนที่เกี่ยวข้องไม่ได้ก็ต้องปล่อยให้ทิ้งหรือในกรณีที่นาข้าวอยู่ห่างจากหมู่บ้านก็ต้องมีทหารคอยเฝ้าเวลาลงเกี่ยวข้าวเพื่อป้องกันทหารเวียดนามและทหารเขมรจะเข้ามาทำร้าย

“ประมาณปี 22-23 เขมรแตกเข้ามา เต็มไปหมดทั้งกุดผือ...นา เข้าไปเกี่ยวข้าวไม่ได้ต้องปล่อยให้ทิ้ง ที่พอเกี่ยวได้ก็ต้องมีทหารเฝ้า...ชาวบ้านที่ออกไปทำนาถูกยิงเสียชีวิต ลูกแม่ใหญ่แก้ว ก็เป็นอีกคนที่ถูกยิงตายจากเขมร” (ลี รักษา, สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2556)

การลักขโมยเกี่ยวข้าว ขโมยจับปลา การตัดไม้เพื่อทำที่พักรชั่วคราวในพื้นที่จึงเกิดขึ้น การทำนา การออกหาปลา การประกอบกิจกรรมทางเกษตรกรรมจึงหยุดลงชั่วคราวนับตั้งแต่นั้น

“ทำนาไม่ได้ ข้าวขโมยเกี่ยว ปลาขโมยจับ ไม้ถูกตัด การทำนาหยุดลงชั่วคราว เพราะพื้นที่เต็มไปด้วยเขมร... ย่ามันยังตายคือลูกชาย” (แก้ว กันนิม, สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2556)

แมลงวัน คนท้อง: วิกฤติด้านสุขภาพอนามัย

การมีผู้อพยพในหมู่บ้านจำนวนมากได้สร้างภาระให้กับชาวบ้านในพื้นที่ทั้งด้านมนุษยธรรม ด้านความกังวลใจในความปลอดภัยในประเด็นต่าง ๆ สิ่งปรากฏชัดที่สุดคือ ความปลอดภัยในสุขภาพอนามัย ที่มาจากผู้อพยพทั้ง แมลงวัน การขี้ถ่าย ความสกปรก เป็นต้น

“แมลงวันเยอะมาก จนชนลุก” (บุญมา กันคำอังก์, สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2556)

การปฏิบัติตัวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านนั้นแทบจะไม่หนีห่างจากตัวบ้านเนื่องจากในบริเวณบ้านเต็มไปด้วยผู้อพยพและช่วงเวลาที่มารับประทานอาหารมักจะต้องถูกนำมาทางเพื่อป้องกันแมลงวันที่มีจำนวนมากมหาศาล

“นั่งต้องกลางมุ้งเวลากินข้าว...แมลงวันเกาะตามมุ้งดำไปหมด จนคนลูก”

(โถน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

นอกจากปรากฏการณ์ดังกล่าวแล้วยังมีความรำคาญที่ชาวบ้านต้องพบจากกลิ่นและความสกปรกที่มาจากอุจจาระ ปัสสาวะ น้ำคั้น น้ำใช้ที่ไม่สะอาดจนเกิดปัญหาของหมู่บ้านและชาวบ้านที่จะต้องทนรับสภาพอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันจนเกิดการผลักดันผู้อพยพออกจากหมู่บ้านให้ไปอยู่ในพื้นที่ตามแนวชายแดนที่จัดไว้ให้ แต่ในเวลานั้น โรคที่เกิดจากความสกปรก อหิวาต์ก็ได้ฆ่าชีวิตชาวบ้านไปหลายราย

“อหิวาต์ คือ โรคที่ฆ่าชีวิตชาวบ้าน กินน้ำที่ไม่สะอาด” (โถน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

ขณะเดียวกันการอพยพเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้านของไทยตามพื้นที่ชายแดนนั้น พื้นที่หลัก ๆ ที่ทางผู้ใหญ่วัดบ้านจัดให้อยู่คือ โรงเรียน วัด ส่วนที่มีมากเกินก็จะปะปนอยู่กับชาวบ้านไทยในหมู่บ้าน ตามท้องนา ริมห้วย ริมหนอง คลอง เป็นต้น ในจำนวนผู้อพยพนั้นมีทั้งเด็ก คนชรา ผู้หญิงท้องที่กำลังจะคลอด ลานวัดหนองจานเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่ผู้อพยพชาวกัมพูชาได้สร้างภาพความทรงจำทางประวัติศาสตร์ให้กับชาวบ้านไทยผ่านการทำคลอดผู้อพยพหญิงที่กำลังจะคลอด ซึ่งมีทุกวัน ๆ ละ 4-5 คน

“คนท้องเยอะมากที่วัดหนองจาน ทำคลอดให้กับผู้หญิงเขมรที่วัดหนองจาน วันหนึ่ง ๆ ไม่ต่ำกว่า 4-5 ราย” (แก้ว กันนิม, สัมภาษณ์, 7 มิถุนายน 2556)

ปล้นจี้/ อุบัติเหตุจากอาวุธ: ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

การอพยพเข้ามาจำนวนมากของชาวกัมพูชา ได้เกิดความอึดอัด ความวุ่นแค้น การแสวงหาความอยู่รอดทั้งจากการขโมย การปล้นได้เริ่มอย่างกลายเข้ามาในหมู่บ้านตามแนวชายแดนการตัดสินใจหรือหาผู้กระทำผิดไม่สามารถเกิดขึ้นได้เช่นอดีตที่ ความผิดที่เกิดจากการลักขโมย การปล้นจะถูกตัดสินด้วยกฎของหมู่บ้านที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นเครื่องมือจากรัฐบาลส่วนกลางรับมาปฏิบัติการ แต่เมื่อมีผู้อพยพที่เป็นชาวกัมพูชาเข้ามาในพื้นที่มาก เมื่อเกิดการปล้น การลักขโมย การหาผู้กระทำผิดจึงเกิดความยุ่งยาก เพราะ เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าว ผู้ที่ตกเป็นจำเลยก็คือ ชาวกัมพูชาอพยพ และการมีเขมรกลุ่มต่าง ๆ ตามแนวชายแดน ไทยก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่การปล้น การลักขโมยแต่ละครั้งไม่สามารถระบุได้ว่า ผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติการดังกล่าว การปล้น

การลักขโมยในช่วงแรกส่วนใหญ่จะเป็น ข้าว ของ เครื่องใช้ อาหาร เป็นต้น แต่เมื่อเริ่มมีการค้าขาย เกิดขึ้น การปล้นก็ปรับตัวตาม จากสิ่งของ ก็ยับยั้งเป็นปล้นทั้งสิ่งของ เงิน ทอง ชาวกำพูชาและ ชาวไทยที่เป็นพ่อค้า แม่ค้าที่เข้ามาค้าขายในพื้นที่

“หลังจากตั้งศูนย์หนองจาง เริ่มมีเขมรเข้ามาปล้นตามหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ปล้นเอาข้าว ของใช้ หลัง ๆ มาเริ่มมีการปล้นเอาทองจากเขมรและคนที่ไปซื้อทอง”

(บัวลา กาพิมาย, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2556)

การแลกเปลี่ยนและการค้าขายภายใต้กฎอัยการศึก

ทองคำ เงินไทย: สื่อกลางในการแลกเปลี่ยน

การเกิดสงครามภายในประเทศกำพูชาทำให้เกิดการอพยพหลังไหลของชาวกำพูชา เพื่อมุ่งตรงสู่ชายแดนไทยเป็นจำนวนมากนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2518 เป็นต้นมา การอพยพจะไป ตามเส้นทางเดียวกันทั้งหมด บางกลุ่มก็แยกเดินทางคนละเส้นทางแต่จุดหมายนั้นอยู่ที่เดียวกันคือ ชายแดนไทย การอพยพของแต่ละกลุ่มจะมีผู้นำทาง ส่วนใหญ่จะเป็นทหารที่เคยผ่านเส้นทาง ดังกล่าวเป็นหัวหน้าและมีอำนาจตัดสินใจที่จะให้ลูกขบวนเดินหรือหยุด เพราะตามเส้นทาง ที่ขบวนเคลื่อนย้ายไปแต่ละจุดจะเต็มไปด้วยระเบิด อีกทั้งยังมีกองกำลังของทหารกำพูชาฝั่ง ตรงข้ามคอยซุ่มโจมตีอยู่ตลอดเส้นทางก่อนที่จะถึงชายแดนไทย เมื่อถึงชายแดนก็เป็นอันสิ้นสุด ภารกิจผู้นำทางสิ่งที่ได้ตอบแทนจากการเป็นผู้นำทางคือ ทองคำ

ทองคำ จึงกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นเงื่อนไขการแลกเปลี่ยนกับความปลอดภัยในการเดินทางของชาวกำพูชาที่อพยพจากพื้นที่ในกำพูชาเข้าสู่พื้นที่ชายแดนไทย โดยมีผู้นำทาง เป็นตัวกลางของเงื่อนไขการแลกเปลี่ยนที่มีค่าที่สุดที่ถูกยอมรับให้เป็นสื่อกลาง ซึ่งการแลกเปลี่ยน ทองกับการนำทางของผู้นำทางนั้น ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้นำทางที่จะตกลงกับผู้อพยพ ในขณะเดียวกัน ทองก็ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือแลกเปลี่ยนกับสินค้าชนิดต่าง ๆ เมื่อครั้งที่เกิดการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากในพื้นที่ชายแดน

“ทอง คือสิ่งที่เขมรเอามาแลกเปลี่ยนกับสิ่งของทุกชนิดที่เขาต้องการ” (สมอูล เงินทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2556)

สิ่งของ เครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร คือสิ่งที่ผู้อพยพชาวกำพูชาที่มีความต้องการมาก อัตราการแลกเปลี่ยนขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย เช่น ทองหนึ่งเส้น กับ เสื้อหนึ่งตัว รองเท้าหนึ่งคู่

“เขมรเห็นอะไร ถ้าอยากได้ก็จะขอเอาทองแลก เห็นรองเท้าวางอยู่ เสื้อห้อยอยู่ ขอแลกกับทอง 1 เส้น ทุกอย่างแลกกับทองได้หมด เพชรยังมี” (สมอล เงินทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2556)

ทองเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนที่ทำให้ผู้อพยพทุกคนในพื้นที่เริ่มมีอำนาจต่อรองกับสินค้าที่ต้องการไม่ว่าจะเป็นความต้องการในสินค้าชนิดใดชาวบ้านไทยเริ่มที่จะเสาะแสวงหามาแลกกับทองเพียงแค่อพยพต้องการ ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะไปยักยอกเอาเสื้อผ้า อาหาร เป็นต้น เมื่อคุณค่าของทองมีอำนาจมากขึ้น การเก็บรักษาจึงเป็นสิ่งสำคัญ การฝังดิน ถือว่าง่ายที่สุดในช่วงเวลานั้น

“เขมรจะขุดดินเอาทองฝังไว้ พอทหารผลักดันให้ออกจากหมู่บ้าน ไปขุดคูมีทองเป็นเส้น ๆ สงสัยจะลี้มว่าฝังไว้ที่ไหนบ้างตอนออกไปเลยลี้มขุดเอาไปด้วย” (โธน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2556)

สงครามภายในกัมพูชาเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้มองเห็นการแบ่งแยกทางอุดมการณ์ที่ชัดเจน ขณะเดียวกันยังตอกย้ำแนวคิดการชักชวนผู้อื่นมาทำลายบ้านตัวเองของกัมพูชาดังเช่นที่เคยปฏิบัติมา ผู้ชนะคือผู้ที่เขียนประวัติศาสตร์แห่งความชอบธรรมในการทำสงครามและการขึ้นครองอำนาจของกลุ่มเขมรแดง การปฏิรูปประเทศจำเป็นต้องปฏิรูปผู้คน ด้วยการให้ผู้คนต้องออกจากเคหะสถานไปอาศัยอยู่ตามหมู่บ้าน นอกเมืองเพียงเพื่อให้รับรู้ รับทราบวิถีปฏิบัติเหมือนผู้คนในอดีต ไม่ลุ่มหลงในทุนนิยม วัฒนธรรมตะวันตก เป็นต้น การจับไล่ผู้คนให้ออกนอกเมืองของเขมรแดงจึงเป็นความชอบธรรมที่รัฐบาลเขมรแดงกล่าวอ้าง และการดึงเวียดนามเข้ามาร่วมทำลายประเทศกัมพูชาของ สุนเซน-เองสัมริน ก็เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมให้กับผู้คนชาวกัมพูชา ที่รับไม่ได้กับระบบการปกครองของเขมรแดง และอ้างความชอบธรรมที่จะไล่ต้อนผู้คนให้กลับเข้าสู่เมืองอีกครั้ง

แม้จะถูกบังคับให้ออกนอกเมือง ถูกไล่ต้อนให้กลับเข้าเมือง กลับกลายเป็นการเพิ่มความหวาดกลัวให้กับชาวกัมพูชามากยิ่งขึ้น ถึงแม้จะถูกกวาดต้อนให้กลับเข้าสู่ประเทศมากเท่าไร การอพยพหลบหนีเข้าสู่ชายแดนไทยก็มากขึ้นตามไปด้วย ปัญหาที่ตามคือ การเป็นพื้นที่รับรองผู้อพยพชาวกัมพูชาของชายแดนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ว่าในช่วงแรกรัฐไทยจะเข้มงวดกับอำนาจที่ส่งผ่านมาทางนโยบายการไม่แทรกแซงทางการเมืองของประเทศอื่น แต่ก็ไม่อาจตัดทอนความมีมนุษยธรรมของชาวบ้านตามแนวชายแดนได้ โดยการใช้พื้นที่ของ วัด โรงเรียนเป็นจุดพักผู้อพยพชาวกัมพูชา ก่อนที่จะถูกผลักดันออกไปตามศูนย์พักพิงที่รัฐได้เตรียมการไว้ภายหลังได้รับนโยบายการเปิดค่าพักพิงชั่วคราวเพื่อแสดงความมีมนุษยธรรม พื้นที่ส่วนใหญ่ที่ใช้เป็นที่พักผู้อพยพชั่วคราวเป็นพื้นที่สาธารณะที่ชาวบ้านใช้ร่วมกัน เช่น โรงเรียน วัด เมื่อผู้อพยพมีจำนวนมาก การจะทำ

กิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านต้องหยุดชะงักไป เด็กต้องหยุดเรียนแบบ ไม่มีกำหนด วัดชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปปฏิบัติตามประเพณีได้ สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ ความต้องการอาหาร ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ความต้องการดังกล่าวมีมากเกินกว่าที่ความมีมนุษยธรรมจะให้ ได้ จึงเกิดการปรับตัวของชาวบ้านและผู้อพยพชาวกำพูชาด้วยการสร้างเงื่อนไขการปฏิสัมพันธ์กัน ที่มีสินค้า สิ่งของที่ต้องการเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน และเงื่อนไขดังกล่าวจะต้องมีทองหรือเงินไทย เท่านั้นเป็นตัวกลางที่จะใช้เชื่อมการเกิดปฏิสัมพันธ์

“ชาวบ้าน แลกสิ่งของกับทองของเขมร” (โธน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2556)

การแลกเปลี่ยนระหว่างทองกับสิ่งของที่ผู้อพยพต้องการ ถ้าสิ่งไหนที่ไม่มีตามที่ผู้อพยพ ต้องการ ชาวบ้านจะแสวงหามาเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนจนได้ การแลกเปลี่ยนระหว่างผู้อพยพ กับชาวบ้านจึงไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับทั้งสองฝ่ายจะยอมรับเงื่อนไขของกันและกัน ชาวบ้านเมื่อได้ทองมาจะนำไปขายยังตัวเมืองอรัญประเทศพร้อมกับซื้อสินค้าชนิดใหม่ที่ผู้อพยพต้องการ มาแลกเปลี่ยนอีกครั้ง ช่วงเวลานั้นชาวบ้านจะยอมรับตัวกลางที่จะใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนเฉพาะ ทองหรือเงินไทยกับสิ่งของที่ผู้อพยพต้องการเท่านั้น เพราะสกุลเงินของกำพูชาไม่มีการยอมรับ

“การแลกเปลี่ยนใช้เงินสกุลเดียวคือ ไทย” (สมอูล เงินทอง, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2556)

การซื้อขาย แลกเปลี่ยนของผู้อพยพชาวกำพูชากับชาวบ้านและพ่อค้าแม่ค้าชาวไทย ในขณะนั้นมีความคึกคักอย่างมาก จะเห็นได้จากจำนวนของรถขนสินค้าที่วิ่งกันเข้าออกในพื้นที่ ชายแดนเพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายในตลาดมืด ช่วงแรกของการแลกเปลี่ยนในตลาดมืด จะใช้ทองคำเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนกับสิ่งของเครื่องใช้ที่ตนต้องการ

สาเหตุของการใช้ทองคำเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนก็มาจากสาเหตุที่ในขณะนั้น เป็นช่วงที่มีสงคราม การผลิตเงินตราของกำพูชายังไม่มีการรับรองอย่างเป็นทางการ จึงเป็นโอกาสที่พ่อค้าไทยจะทำให้สินค้ามีราคาเท่ากับราคาทอง การปฏิเสธเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนก็มักจะ ไม่ค่อยเกิดขึ้น เพราะถ้าหากมีการปฏิเสธการแลกเปลี่ยนก็เท่ากับว่า หยุดการแลกเปลี่ยนในครั้ง ต่อไป ในขณะเดียวกันถ้าผู้อพยพชาวกำพูชาปฏิเสธการแลกเปลี่ยนก็อาจจะเป็นเหตุให้ถูก ตรวจค้นยึดทองไปเฉย ๆ โดยไม่มีสิ่งของแลกเปลี่ยน เนื่องจากจะถูกตีความว่าซื้อขายนอกระบบ องค์การ

ชาวกำพูชาจำนวนมากกล่าวกันว่าทองคำทั้งหมดที่มีอยู่ในกำพูชาไหลเข้ามาในประเทศไทย ในช่วงสอง สามปีแรกหลังจากที่เวียดนามรุกรานกำพูชา ซึ่งการหาผลประโยชน์ของพ่อค้าไทย กับผู้อพยพชาวกำพูชาที่กำลังได้รับความลำบากและไม่สามารถต่อรองได้เช่นนี้จึงเป็นสิ่งสร้างความขมขื่นร่วมให้กับชาวกำพูชาอย่างมาก

ศูนย์พักพิงกับการค้ำนอกระบบ

ศูนย์พักพิงผู้อพยพตามแนวชายแดนไทยจะมีกลุ่มเขมรต่าง ๆ เป็นผู้ควบคุมและบริหารจัดการภายในศูนย์ ซึ่งการบริหารจัดการนั้นจะอยู่ในรูปขององค์กร ซึ่งองค์กรนี้ก็คือ รูปแบบการจัดการที่กลุ่มต่อต้านรัฐบาลในช่วงเวลานั้นกำหนดขึ้นมาควบคุมดูแลภายในศูนย์พักพิงผู้อพยพของตนเองเช่น ค่ายผู้อพยพที่อยู่ในการควบคุมของเขมรแดง (Khmer Rouge Control) มี พอล พต เป็นผู้นำ ค่ายอพยพที่อยู่ในการควบคุมของแนวร่วมปลดปล่อยชาติเขมร (KPNLF Control) ที่มีซอน ซานเป็นผู้นำ และค่ายที่อยู่ในความควบคุมของ แนวร่วมเอกภาพแห่งชาติเพื่อกัมพูชา ที่เป็นเอกราช เป็นกลาง สันติภาพและความร่วมมือหรือ ฟุนซินเปค (Funcinpec Control) มีสีหนุหนุนหลัง (อินตา เป็นบุคคลสำคัญในตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพลีทูนุญิมที่เป็นชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา บ้านโนนหมากมุ่นจำได้จนถึงปัจจุบัน)

การดำรงอยู่ของกลุ่มต่อต้านก็อาศัยความช่วยเหลือที่ผ่านมาจากค่ายพักพิงต่าง ๆ ดังนั้น ค่ายพักพิงจึงเป็นพื้นที่ของการให้ความหมายที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็น พื้นที่เศรษฐกิจ การเป็นฐานที่มั่นทางการเมือง และการทหารของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ (French, 1994, pp. 72-73)

เมื่อได้รับอาหารจากผู้เข้ามาช่วยเหลือ อาหารถูกนำมากองรวมกันเพื่อการแจกจ่ายอย่างเป็นระบบภายใต้การควบคุมของสมาชิกองค์กร การทำกิจกรรมของผู้อพยพจะต้องมีองค์กรรับรู้ และจะต้องกระทำภายใต้กรอบที่”องค์กร”กำหนด ถ้ามีเช่นนั้นแล้วถือว่า องค์กรไม่รับรู้ การกระทำนั้นก็จะถูกเบียดขับไปเป็นนอกระบบ ไม่มีองค์กรรับรองให้ความช่วยเหลือ ซึ่งการไม่มีองค์กรให้ความคุ้มครองแล้วก็สุ่มเสี่ยงที่จะถูกปล้น จี

“องค์กรจะมีทุกศูนย์” (ที ลิงหนาง, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2556)

“ทหารจับ/ ปลัดค้น เขมรให้ออกจากหมู่บ้านไปอยู่ที่ค่ายหมู่บ้านหนองจานซึ่งตอนนั้นรวมอยู่กับกูดผือ โดยได้สร้างศูนย์พักพิงหนองจานให้อยู่ ภายในศูนย์หนองจานจะมีองค์กรเป็นตัวจัดการกิจกรรมภายในทั้งหมด” (โถน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 6 มิถุนายน 2556)

ตลาดมืด

เกิดการปลัดค้นให้ผู้อพยพชาวกัมพูชาออกจากหมู่บ้านชายแดนฝั่งไทย หลังจากที่มีการอพยพเข้ามาอาศัยปะปนอยู่กับชาวบ้านไทยตามหมู่บ้านชายแดน สิ่งก็ตามมาก็คือ การสร้างปัญหาทั้งทางตรงและทางอ้อมจากผู้อพยพไม่ว่าจะเป็น การสร้างความสับสน การลักขโมยพืชที่ชาวบ้านปลูกไว้ การนำพาเชื้อโรค การสร้างความรำคาญจากเสียง เป็นต้น ปัญหาดังกล่าวจึงทำให้เกิดการปลัดค้นผู้อพยพไปยังศูนย์พักพิงหนองจานในเวลาต่อมา

ระหว่างปี พ.ศ. 2522-2525 องค์กรบรรเทาทุกข์ต่าง ๆ ได้เข้ามาช่วยเหลือแก่ผู้อพยพ

ชาวกัมพูชาในประเทศไทยเป็นจำนวนเงินประมาณ 350 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ขณะเดียวกันเมื่อ UNBRO ได้เข้ามาปฏิบัติงานก็ได้ใช้เงินไปในการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวกัมพูชาที่พักพิงในประเทศไทยราวปีละ 36 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ร้อยละ 90 ของเงินจำนวนดังกล่าวถูกใช้จ่ายในประเทศไทย เม็ดเงินเหล่านี้มีส่วนช่วยกระตุ้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยทั้งในระดับชาติและเศรษฐกิจของเมืองชายแดน (ชิบตี บัวคำศรี, 2552, หน้า 597)

แม้จะได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ จำนวนมาก ก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้อพยพที่มีมาก การซื้อขาย การแลกเปลี่ยนระหว่างผู้อพยพกับชาวบ้านจึงเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ ผู้อพยพที่อยู่ในพื้นที่ชายแดนมีความต้องการเครื่องอุปโภคบริโภค ข้าวของ เครื่องใช้ ยารักษาโรคเป็นจำนวนมาก แต่สินค้าบางอย่างกับเป็นสิ่งที่รัฐไทยได้ออกประกาศควบคุมเพื่อกำหนดชนิดหรือประเภทของของสินค้าควบคุมในเขตควบคุม ซึ่งก็ครอบคลุมถึงอุปกรณ์หรือสิ่งของที่ใช้สำหรับทหาร อาหาร เวชภัณฑ์และยารักษาโรคและสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ จึงเป็นเหตุให้เกิดการกระโดดออกจากรอบที่รัฐได้กำหนดไว้ เพียงเพื่อสนองตอบความต้องการที่มีมาก จนทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายภายใต้การค้าการขายในแบบที่เรียกว่า ตลาดมืดในเวลาต่อมา

การเกิดขึ้นของตลาดมืดเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความช่วยเหลือที่ได้จากองค์การบรรเทาทุกข์ไม่เพียงพอต่อความต้องการของจำนวนชาวกัมพูชาอพยพทั้งในประเทศไทยและชาวกัมพูชาที่พักพิงอยู่ตามแนวชายแดนฝั่งกัมพูชาที่มีจำนวนราว 6-7 แสนคน (Shawcross, 1985, p. 227 อ้างถึงใน ชิบตี บัวคำศรี, 2547, หน้า 598)

หนีภาษีและสำย

ดังที่กล่าวไว้แล้วว่า การซื้อขายในพื้นที่ชายแดนจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมขององค์การ โดยมีทหารเป็นคอกอยควบคุมเพื่อป้องกันการแย่งและเอาเปรียบกันจนเกินไป ส่วนการขายที่ไม่ได้อยู่ในการควบคุมของทหารก็คือ การขายที่อยู่นอกระบบขององค์การจึงถูกให้ค่านิยามว่าการหนีภาษี ซึ่งมีผลต่อความมั่นคงที่จะต้องถูกจับกุมและยึดของกลางที่ซื้อขายทั้งหมด

“ชาวบ้านที่จะไปขายของ ทหารจะให้นั่งเป็น 2 แถว มีทหารคอยดูให้ด้วย เพราะกลัวเขมรแย่งหรือเราไปเอาเปรียบเขมร ถ้าไม่ได้ขายในองค์การ ทหารจับได้จะยึดเอาหมด เพราะเขาถือว่าเป็น การหนีภาษี รวมทั้งการซื้อขายทองด้วย ถ้าไม่ผ่านองค์การ ทองจะถูก ค้น/ กุมยึด เอาไปเลย” (กี สิงห์นาง, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2556)

ช่วงปี พ.ศ. 2524-2528 การค้าในพื้นที่ชายแดนแบบใครใคร่ค้าค้า ใครใคร่ขายขายเข้าสู่ภาวะซบเซา เมื่อรัฐบาลไทยภายใต้การนำของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีได้ออก

พระราชกำหนดควบคุมสินค้าตามแนวชายแดน พร้อมกับการใช้อำนาจตามพระราชกำหนดดังกล่าวภายใต้กรอบของการเป็นรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหมประกาศให้ อำเภอบางพระยา อำเภอรัญประเทศ และอำเภอดอนนาค จังหวัดปราจีนบุรี เป็นเขตควบคุมตามพระราชกำหนดดังกล่าวและในวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2524 ก็ได้ออกประกาศอีกฉบับหนึ่งเพื่อกำหนดชนิดหรือประเภทของของสินค้าควบคุมในเขตควบคุม ซึ่งครอบคลุมถึงอุปกรณ์หรือสิ่งของที่ใช้สำหรับทหาร อาหาร เวชภัณฑ์และยารักษาโรคและสินค้าเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ รวม 59 รายการ (วัชรินทร์ ยงศิริ, 2546, หน้า 51)

ชาวบ้านที่ค้าขายในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในเวลานั้นเริ่มตระหนักรู้และเกิดการปรับตัวพร้อมกับยอมรับการประกาศให้เป็นพื้นที่ภายใต้กฎอัยการศึก โดยมีทหารเป็นเครื่องมือผ่านการสร้างจุดตรวจตราตลอดแนวชายแดนและเส้นทางที่มุ่งตรงสู่ชายแดน การทำการค้าในบริเวณพื้นที่ชายแดนจึงหนีไม่พ้นที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์กับทหารในรูปแบบการจ่ายภาษี (Frence, 1994, p. 447) หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าส่วย เพื่อผ่อนคลายเงื่อนไขการจับกุมในบางโอกาส

ยิ่งห้ามก็เหมือนยิ่งยุ ในทางกลับกัน การห้าม เท่ากับเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นการค้าในอีกรูปแบบหนึ่ง โดยอาศัยความต้องการสินค้าอุปโภคบริโภคของผู้อพยพชาวกัมพูชาเป็นเงื่อนไขการต่อรองกับรัฐ เพราะสินค้าเมื่อมีการควบคุม/ ห้ามจำหน่าย ยิ่งทำให้ราคาและความต้องการสูงขึ้นตามไปด้วย ความเสี่ยงในการกระโดดออกจากกรอบการควบคุมของรัฐจึงเกิดขึ้นลักษณะการกระทำของชาวบ้าน/ พ่อค้าเช่นนี้ก็คือ การค้าขายที่ไม่เป็นทางการ ไม่มีกฎหมาย/ ภาษีรับรอง จึงถูกนิยามความหมายว่าการค้าของหนีภาษี

“หาบยาทันใจกับยาแก้ปวดไปขายให้เขมร หาบลัดทุ่งนา ไปตอนกลางคืน กลัวทหารจับได้ก็ต้องยอมเพราะราคาดี ... ในศูนย์เขมร จะมี ร้านค้าย่อย ๆ ไว้จำหน่ายสินค้าที่ซื้อไปจากคนไทย” (มาลัย ไพเราะ, สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2556)

ขาประจำ

การซื้อขายที่อยู่ภายใต้องค์การเชื่อว่า ใครจะซื้อกับใคร จะขายให้ใครก็ได้ความไว้วางใจเป็นเงื่อนไขที่ถูกนำมาพิจารณาในการตัดสินใจซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างกันส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ ไม่ว่าจะเป็น การซื้อทอง การขายเสื้อผ้า เป็นต้น นอกจากนี้แล้วการที่จะตัดสินใจซื้อสินค้าของชาวกัมพูชาอพยพนั้นยังมีเงื่อนไขของสินค้าที่พวกเขาต้องการเข้ามาช่วยตัดสินใจด้วยเช่นกัน เช่น เสื้อ/ผ้า ต้องตราข้าวโพด ผ้าซิ่นต้องมีลักษณะพื้นเป็นลาย

“ผู้หญิงจะซื้อและขายทอง...เสื้อผ้าต้องตราข้าวโพด ซึ่งเป็นตราที่ชาวเขมรชอบ ผ้าซิ่นต้องลาย ๆ ไปขายในองค์การ” (เกิ สิงห์นาง, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2556)

การซื้อขายแลกเปลี่ยนของพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยส่วนใหญ่จะมีคู่ค้าชาวกำพูชาที่กล้าเสี่ยงกับการตัดสินใจที่จะไ้วางใจซึ่งกันและกัน เพราะราคาสินค้ามีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ชาวกำพูชาจึงจำเป็นที่จะต้องยอมเสี่ยงไ้วางใจ ในช่วงแรก ๆ ที่จะลองซื้อขายกับพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยหลายรายในเวลาเดียวกัน เพื่อหาหลักประกันความเสี่ยงในสินค้าที่พวกเขาสั่งซื้อไป คู่ค้ารายใดไม่เอาเปรียบมากจนเกินไปก็จะถูกคัดกรองให้มีความสำคัญมาก เมื่อความไ้วางใจเกิดขึ้นกับคู่ค้ารายใดมากก็จะเกิดการซื้อขายที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ซึ่งรูปแบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนชนิดนี้จึงถูกเรียกว่า การเป็นขาประจำ

“การซื้อขายทองจะมีลักษณะขาประจำ คือ ขาประจำของใครของมัน ระหว่างคนไทยกับเขมร... ก่อนเขมรแตกมาทองบาทละ 400 เขมรแตกเข้ามา ทองขึ้นเป็นบาทละ 800” (คำเลียงไพเราะ, สัมภาษณ์, 24 กรกฎาคม 2556)

เศรษฐกิจโนนหมากมูน

การซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวบ้านกับชาวกำพูชาอพยพในช่วงแรก เกิดขึ้นแบบไร้การควบคุม จำนวนสินค้ากับราคาที่จะขายในตัวสินค้าจึงขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย ราคาสินค้าจึงปรับขึ้นแบบก้าวกระโดด เช่น กว๊วยเดี่ยวจากชามละ 1 บาท เป็น 5-10 บาท ซึ่งเป็นผลทำให้ชาวบ้านเกิดความตื่นตัวในการค้าขายไม่จำกัดแม้ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย ทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมวงเป็นเจ้าของในกิจกรรมการค้ารูปแบบดังกล่าวด้วยความเต็มใจ การค้าขายจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถปฏิบัติได้ นับเนื่องต่อมาจนถึงช่วงที่มีค่ายผู้อพยพ การค้าขายก็ยิ่งเข้มข้น ทั้งการค้าแบบถูกต้องตามกฎหมายของรัฐที่มีสินค้าควบคุมเข้ามาแบ่งแยก พร้อมกับเบียดขับให้สินค้าบางอย่างกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมาย จนทำให้ราคาสินค้าต้องห้ามมีราคาที่สูงยิ่ง ทำให้ความต้องการที่จะซื้อและขายสินค้านี้มากจนเกิดการค้าแบบหนีภาษีขึ้นมาในพื้นที่ชายแดน

การค้าขายที่เฟื่องฟูของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนดังกล่าว เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งเงินทองเป็นจำนวนมาก การใช้จ่ายจึงไม่ถูกลังเล ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นจนคนนอกพื้นที่อื่นนิยมเรียกว่าเศรษฐกิจโนนหมากมูน

“เด็กวัยรุ่นมีเงินเป็นหมื่น ช่วงเวลานั้นคนอรัญจะเรียกคนที่มาจากโนนหมากมูนว่าเศรษฐกิจโนนหมากมูน ชื่อของแบบไม่ต้องรอเงินทอง... เขมรแตกมา การเอาแรงหมดไป มีแต่การจ้างอย่างเดียว เพราะทุกคนมีเงิน มีทองจากการค้าขายจึงสามารถจ้างได้” (เลียม เพชรสมบัติ, สมอูล เงินทอง, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2556)

นับได้ว่าเศรษฐกิจในพื้นที่ชายแดนในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเฟื่องฟูอย่างมาก ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการหยุดชะงักของวิถีชาวบ้าน เช่น การเอาแรง การไ้วางใจ การแบ่งปัน

เป็นต้น เพราะทุกเงื่อนไขที่ชาวบ้านเคยปฏิบัติร่วมกันถูกตีค่าเป็นจำนวนเงินหมด ไม่ว่าจะเป็นการ
ทำอะไร ทำนา การเอาแรง การเผื่อแผ่ เป็นต้น

อาหาร ข้าวของ เครื่องใช้

อาหารคือสิ่งที่ผู้อพยพต้องการมากที่สุด ชาวบ้านเกิดการปรับตัว เกิดความอยากรู้
อยากได้ มองวิกฤติที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็น โอกาส เริ่มแสวงหาอาหารชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ นขนมปัง
ทอफी ซาลาเปา เป็นต้น โดยจะนำมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินหรือทองจากผู้อพยพ เพราะการขายใน
ช่วงเวลานั้น ราคาของสินค้าไม่มีการควบคุมผู้ขายจะเป็นผู้กำหนดขึ้นเอง เช่น ทอफी 5 บาท
ราคาจะกระโดดไป 10 บาท ถ้วยเดียวจากที่เคยขายถ้วยละ 1 บาท ราคา ก็จะขยับไปที่ ถ้วยละ
5-10 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณของความต้องการของลูกค้า สินค้าที่ขายดีอีกอย่างก็คือ บุหรี่ ยาสูบ
ยาแก้ปวด เป็นต้น ในแต่ละวันชาวบ้านที่มีทุนซื้อสินค้ามาขายจะมีรายได้วันละไม่ต่ำกว่า
หนึ่งหมื่นบาท

“ขนมปังขายได้วันเป็นหมื่น...ทอफी 5 บาท ขาย 10 บาท ยกออกมาขายทีละกระสอบ”

(สมอูล เงินทอง, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2556)

“ซาลาเปา ชาวบ้านจะทำขึ้นเองจากที่เคยเห็นในอรัญ เอาไปแลกกับทอง”

(โธน หงเจริญ, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2556)

“ถ้วยเดียวขายได้วันละหมื่น ก่อนเขมรเข้ามา ถ้วยละ 1 บาท ขายเป็น 5-10 บาท

มีขายอาหารเกือบทุกอย่าง เพราะไปรับมาจากอรัญบ้าง ทำเองบ้าง คนข้างนอกเข้ามาขายบ้าง”

(ลี รักษา, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2556)

“กระดาดพันบุหรี่ยาแก้ไอ แก้ปวด ขายดีมาก” (สมชาย แก่นจันทร์, สัมภาษณ์,

17 ธันวาคม 2556)

จากสภาวะการณั้ดังกล่าว ทำให้เศรษฐกิจชายแดนเกิดการก้าวกระโดดของราคาสินค้า
ชาวบ้านมีเงินใช้จ่ายเกินความจำเป็น สินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ทะลักเข้ามายังชายแดนทำให้วิถีชีวิต
ของชาวบ้านเปลี่ยนไป สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ เมื่อเกิดการเคลื่อนย้ายผู้อพยพไปยังศูนย์พักพิงอื่น
เนื่องด้วยสาเหตุดังที่กล่าว ไป การแลกเปลี่ยนและวิถีชีวิตแบบใหม่ที่ฉาบฉวยต้องตกอยู่ในวิกฤต
การพึ่งพิงตนเอง พร้อมกับเกิดภาวะยากจนอย่างเฉียบพลัน

ศูนย์พักพิงผู้อพยพชาวกัมพูชาและการปรับตัวของพื้นที่ชายแดน

ศูนย์โอไบเจ็อน

การอพยพเข้ามายังพื้นที่ชายแดนประเทศไทยของชาวกัมพูชาเป็นเงื่อนไขที่รัฐบาลไทย
ต้องเร่งรีบปรับตัว เพราะ ช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลไทยไม่มีนโยบายที่จะแสดงความมีมนุษยธรรม

อีกทั้งยังได้ประกาศนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์และนโยบายไม่แทรกแซงการเมืองในประเทศอื่น การแบกภาระผู้อพยพจึงตกเป็นของกลุ่มเขมรเสรีที่ควบคุมพื้นที่ชายแดนกัมพูชาฝั่งตรงข้าม ชายแดน โนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูงอยู่ในขณะนั้น ต้องจัดตั้งศูนย์พักพิงขึ้นเองเพื่อรองรับ ชาวกัมพูชาที่กำลังมีมากขึ้น ศูนย์โอไบเจ็อน จึงกลายเป็นศูนย์พักพิงชั่วคราวแห่งแรกของ ชาวกัมพูชาอพยพในพื้นที่ชายแดน ซึ่งศูนย์โอไบเจ็อนนี้จะอยู่ตรงข้ามกับบ้าน โนนหมากมุ่น ตำบลโนนหมากมุ่น อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วของประเทศไทย

“กลุ่ม พ.อ. ชารี้น , นายเจีย ชุค เป็นกลุ่มของเขมรเสรี ได้ตั้งศูนย์โอไบเจ็อนขึ้นก่อน”

(จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 23 มิถุนายน 2556)

จำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ของผู้อพยพชาวกัมพูชา ในพื้นที่ชายแดนเป็นสิ่งที่สร้างความกังวลใจให้กับรัฐบาลไทยเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะแสดงความมีมนุษยธรรมได้เกินกว่านโยบายแสดงความเป็นกลางที่วางไว้ ภาระแรกจึงตกกับชาวบ้านไทยในพื้นที่ชายแดนที่รับไม่ได้กับความสมเพชเวทนาในภาพที่เห็นไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารแจก และการแจกข้าวสาร

“มีชาวบ้านบางคนสงสาร ทำข้าวมาแจก หาน้ำมาแจก แม่ใหญ่เลี้ยงด้อมข้าวแจก ข้าวสาร สีแจกวันละ 2 กระสอบ คนละกระป๋องใส่ผ้าขาวม้า” (แก้ว กันนิยม, สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2556)

ส่วนทหารซึ่งเป็นเครื่องมือที่รัฐได้ให้อำนาจในการควบคุม ปกป้อง ผลักดัน จำเป็นที่จะต้องสนองตอบนโยบายด้วยการผลักดันผู้อพยพชาวกัมพูชาให้กลับเข้าไปในพื้นที่ประเทศกัมพูชาอยู่ตลอดเวลา แต่ก็ไม่สามารถต้านทานแรงกดดันจากนานาประเทศไม่ว่าจะเป็น สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย อังกฤษ เยอรมนีตะวันตก แคนาดาและญี่ปุ่นที่ต้องการให้ประเทศไทย เปลี่ยนท่าทีจากการผลักดันผู้อพยพให้กลับเข้าไปในเขตกัมพูชาเป็นรับดูแลผู้อพยพแทน เพราะถ้าประเทศไทยทำเช่นนั้นก็เท่ากับผลักไสเขมรอพยพกลับเข้าไปพบกับความตายทั้งจากการเผชิญกับความอดอยากและการกวาดล้างของทหารเวียดนาม ขณะเดียวกัน ปลายปี พ.ศ. 2522 กลุ่มเขมรเสรีซึ่งมีอิทธิพลมาแต่เดิมในบริเวณพื้นที่ชายแดนบ้านหนองจาน บ้านโนนหมากมุ่น บ้านหนองเสม็ด ได้นำกำลังประมาณ 100 นาย เข้าปล้นชาวบ้านไทยในพื้นที่หลายครั้ง จนทำให้ พันเอกประจักษ์ สว่างจิตร์ ต้องยกกำลังทหารไทยเข้าโอบล้อมหมู่บ้าน ขณะนั้นรู้จักกันในชื่อแคมป์ 511 ขับไล่ทหารเขมรเสรีออกนอกพื้นที่ เหตุการณ์การรุกรานหมู่บ้านตามพื้นที่ชายแดนเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำทั้งที่เป็นทหารเขมรเสรีและทหารเวียดนามที่เริ่มบุกประชิดพื้นที่ชายแดนเพื่อไล่ล่าทหารเขมรกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามกับตน

สุดท้ายรัฐบาลไทยจึงยอมรับพร้อมกับแสดงความมีมนุษยธรรม ด้วยการให้ที่พักพิงชั่วคราว จนได้รับคำชมเชยจากนานาชาติ ซึ่งความกดดันจากประเทศเหล่านี้มาจากการที่ทางลีหนุได้ส่งจดหมายโทรเลขขอร้องไปยังผู้นำเหล่านี้ให้ช่วยกดดันรัฐบาลไทยยอมรับผู้อพยพชาวกัมพูชาและจัดหาที่พักสำหรับผู้อพยพ (เชิดชาย บุตดี, 2551, หน้า 48)

ศูนย์หนองจาน หรือ Site 2 เหนือ

ผลที่เกิดจากสงครามทำให้เกิดความอดอยากของผู้อพยพอีกทั้งการช่วยเหลือจากนานาชาติประเทศยังไม่เริ่มเข้ามา ผู้อพยพที่มีจำนวนมากทั้งอยู่ในหมู่บ้านกุดฝือ บ้านหนองจานและวัดหนองจาน ตำบลโนนหมากมูน อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจึงไม่ต่างจากการเป็นชุมชนใหม่ข้ามถิ่นของชาวกัมพูชาอพยพ ซึ่งความเป็นชุมชนข้ามถิ่น (Translocality) นี้มิได้ถูกกำหนดตายตัวอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งหรือภายในรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่งอย่างจำเพาะเจาะจง แต่ชุมชนข้ามถิ่นอาจมีรูปแบบที่หลากหลายและปรับเปลี่ยนไปมาอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติไทย-กัมพูชา

“ราวปี 23 เขมรแตกเข้าเต็มหมู่บ้านกุดฝือ อยู่ในวัดหนองจานกะเต็มเม็ด”

(โกลน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2556)

เดือนมีนาคม พ.ศ. 2523 รัฐบาลไทยภายใต้การนำของพลเอก เปรม ติณสูลานนท์ ได้เข้ามาบริหารประเทศต่อจากรัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ได้แสดงเจตจำนงอย่างชัดเจนที่จะนิรโทษกรรมคอมมิวนิสต์ด้วยคำสั่ง 66/2523 ที่จะใช้หลักการเมืองนำการทหาร ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลไทยยังสนับสนุนการต่อต้านการคุกคามของเวียดนาม ทั้งในปัญหาที่เกิดขึ้นกับกัมพูชาและปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ดังที่พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของไทย ได้แสดงความวิตกกังวลเป็นอย่างยิ่งต่อวิกฤตการณ์ของกัมพูชา โดยได้กล่าวปราศรัยต่อสภาวิเทศสัมพันธ์ ณ นครนิวยอร์ก ขณะเดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกาอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2523 ว่า

“...ความมั่นคงของไทยได้รับผลกระทบกระเทือนโดยตรงจากสถานการณ์ของกัมพูชา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากข้อเท็จจริงที่ว่า กองกำลังทหารเวียดนามได้ตั้งมั่นอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา และจากการที่มีพลเรือนชาวกัมพูชาที่กำลังตกยากนับแสนคนทั้งที่พักพิงอยู่ในค่ายผู้อพยพลี้ภัยในเขตไทยและที่อยู่ตามแนวชายแดน...” (สยามจดหมายเหตุ, 2523, หน้า 678 อ้างถึงใน ภูเก็ต กาญจนะวณิชย์, 2546, หน้า 63)

ภาพที่ 5-7 เจมรอพยพมายังหนองจาน

บ้านหนองจาน เป็นค่ายผู้อพยพขนาดใหญ่ลำดับแรก ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2522 ที่มีการจัดตั้งและการบริหารจัดการในการรองรับผู้อพยพชาวกัมพูชาที่หนีการอดตายและการรุกรานของกองทัพเวียดนามที่เข้ารุกราน โดยได้จัดพื้นที่บ้านหนองจานซึ่งอยู่ลึกเข้ามาในเขตไทยระหว่างหลักเขตที่ 46 และ 47 เป็นที่พักพิงสำหรับผู้อพยพ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวได้ขอใช้ที่ดินของชาวบ้านไทย ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น และได้มีข้อตกลงกับข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยฯ ว่า ต้องดูแลทั้งผู้อพยพชาวเขมรและ “คนของเรา” ทั้งด้านอาหารและคุ้มครองความปลอดภัย ต่อมาได้มีการจัดทำแนวลวดหนามเพื่อกันไม่ให้ชาวกัมพูชาลี้เข้ามามากกว่า พื้นที่ที่จัดให้และไม่ให้เข้ามาปะปนกับคนไทย

“ไทยวางลวดหนามพร้อมกับ วางกำแพงเปิดตามแนวลวดหนามและคูคลอง”

(สุริ จันทรนอก, สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2556)

ค่ายเจมรอพยพบ้านหนองจาน มี นายพรม สกล เป็นหัวหน้าภายในศูนย์และยังมี กองกำลังทหารเสรี 1,500 นาย ปะปนอยู่กับชาวบ้าน และหนึ่งในจำนวนทหารเสรีนั้นมีคนไทยรวมอยู่ด้วยเพราะ ทหารเสรีจะรับสมัครชาวบ้านตามแนวชายแดนเป็นทหารรับจ้างช่วยรบกับกลุ่มของเวียดนาม

“ลูกชายสมัครเป็นทหารเขมร (แอด) เข้าไปอยู่เมืองเขมร ตอนเกิดสงครามและอพยพเข้ามาอยู่ที่หนองจาน เป็นทหารเขมรอยู่ 2 ปี คุ่มอยู่ศูนย์หนองจานได้เมียเป็นเขมร”

(แก้ว กัณนิยม, สัมภาษณ์, 26 มิถุนายน 2556)

ประเด็นของนายนายพรหม สกกลนั้นน่าสนใจมากเพราะหลังจากการเข้าทำลายศูนย์พักพิงหนองจานของทหารเวียดนามแล้ว ได้มีการสืบหาสาเหตุที่ทำให้ทหารเวียดนามจึงสามารถเข้ามายังค่ายพักพิงได้อย่างฉับพลัน โดยที่ทหารเสรีที่คอยปกป้อง ดูแลศูนย์อยู่ไม่สามารถต่อต้านได้เท่าที่ควรจะเป็น ซึ่งการสอบสวนก็จบลงที่นายพรหม สกกลที่เป็นหัวหน้าศูนย์เป็นหนองบ่อน้ำใส นำพาทหารเวียดนามเข้ามาด้วยการส่งข่าวให้กับทางเวียดนามให้รับรู้ถึงความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในศูนย์พักพิง และความเคลื่อนไหวของฝั่งไทยในพื้นที่บ้านโนนหมากมุ่น หนองจาน ที่นายพรหม สกกลสามารถกระทำได้เช่นนั้นก็เนื่องด้วย การเป็นหัวหน้า จึงมีอิทธิพลในการเข้าออกพื้นที่ชายแดนทั้งฝั่งไทยและกัมพูชา หลังจากถูกจับแล้วก็ไม่ปรากฏว่าผู้ผู้ใดพบเห็นนายพรหม สกกล ซึ่งการกระทำของหัวหน้าเช่นนายพรหม สกกลนั้นไม่ต่างจากอดีตที่กษัตริย์และผู้นำกัมพูชาได้นำพาเวียดนามเข้ามาทำลายชาวกัมพูชา ความบอบช้ำจึงตกกับประชาชนขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

การอพยพเข้ามาของชาวกัมพูชาเป็นจำนวนมาก ได้สร้างปัญหาทั้งด้านความมั่นคง และด้านความต้องการเครื่องอุปโภคบริโภค ที่ได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาผ่านทางโครงการบรรเทาทุกข์ของ UNICEF และกาชาดสากล ที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวกัมพูชาอพยพที่มีมากขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งความช่วยเหลือจำนวนหนึ่งจะต้องแบ่งให้กับชาวไทยที่อยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนที่ได้รับผลกระทบจากการอพยพเข้ามาของชาวกัมพูชาและการสู้รบที่เกิดขึ้น โดยตัวเลขที่ทางรัฐบาลไทยได้ประเมินไว้ประมาณ 200,000 คน (Shawcross, 1985, p. 229)

ภาพที่ 5-8 อาหารถูกนำมากองรวมกันเพื่อการแจกจ่าย

นอกจากนี้ ยังมีอีกหน่วยงานหนึ่งเป็นหน่วยปฏิบัติงานบรรเทาทุกข์บริเวณชายแดนของสหประชาชาติ (United Nations Border Relief Operation-UNBRO) ที่ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2525 เข้ามารับหน้าที่เป็นแกนหลักในการให้ความช่วยเหลือผู้อพยพชาวกัมพูชาในค่ายพักพิงต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ชายแดน และ UNBRO ยังให้เงินสนับสนุนแก่ทหารไทยจำนวน 5 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อใช้ในโครงการบรรเทาผลกระทบที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนชาวไทยด้วยเช่นกัน (Theophanous, 1987, p. 110 อ้างถึงใน ธิบัติ บัวคำศรี, 2551, หน้า 586-587)

การอพยพที่มีจำนวนมาก คือ การสร้างปัญหาจากมุมมองหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่ย้อนแย้งในภาพที่ของการสร้างโอกาสจากการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากของชาวกัมพูชา เพราะการมีผู้อพยพจำนวนมาก คือ การเพิ่มรายได้ให้กับเครื่องมือของรัฐ ผ่านภาษีเถื่อน ผ่านการให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ ของ นานาประเทศ เป็นต้น

ภาพที่ 5-9 กาชชาตได้นำอาหารมาแจกจ่ายที่ศูนย์พักพิงหนองจาน

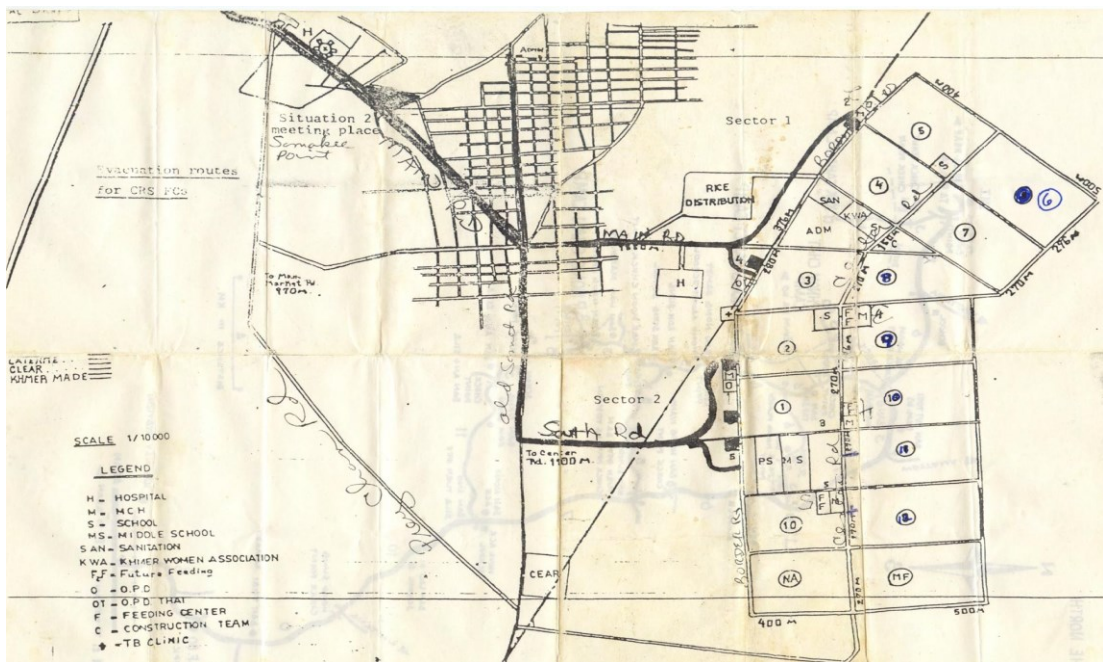
ศูนย์พักพิงหนองเสม็ด

“ปราสาทสดกอกกรรม คือศูนย์พักพิงของเขมรเก่า” (โณน หงศ์เจริญ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2556)

ทหารของเวียดนามเข้าโจมตีค่ายอพยพบ้านหนองจาน เกิดการปะทะกันของทหารรัฐบาลผสม 3 ฝ่าย ติดต่อกันหลายวัน ทำให้ผู้อพยพชาวกัมพูชาได้รับบาดเจ็บจากเหตุการณ์ ค่ายผู้อพยพ ถูกทำลายเสียหาย และส่งผลให้ผู้อพยพจำนวนมากได้อพยพเข้ามาในเขตไทย จึงเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องแสวงหาศูนย์พักพิงแห่งใหม่ให้กับกลุ่มผู้อพยพ โดยเลือกเอาบริเวณรอบ ๆ ปราสาทสดกอกกรรมเป็นศูนย์พักพิงแห่งใหม่และใช้ชื่อว่า ศูนย์พักพิงหนองเสม็ด ตั้งอยู่บ้านหนองเสม็ด ตำบลโคกสูง อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ภายในศูนย์พักพิงหนองเสม็ดจะมีระบบสวัสดิการบริการแก่ผู้อพยพ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน โรงภาพยนตร์ โบสถ์ เป็นต้น

ภาพที่ 5-10 การเคลื่อนย้ายผู้อพยพชาวกัมพูชาไปยังศูนย์พักพิงอื่น

ภาพที่ 5-11 แผนผังศูนย์พักพิงบ้านหนองเสม็ด

ภาพที่ 5-12 ศูนย์พักพิงบ้านหนองเสม็ด

ปราสาทสดอกกอกกรม: จากศูนย์พักพิงสู่ การสร้างพื้นที่ความทรงจำใหม่

ภาพที่ 5-13 สดักกอกกรมก่อนบูรณะ

ผู้อพยพชาวกัมพูชาจำนวนมากหลังไหลเข้าสู่ชายแดนไทย การกำเนิดจุดพักพิงตามพื้นที่แนวชายแดนจึงเกิดขึ้น หนองเสม็ดคือหนึ่งพื้นที่ของจุดพักพิงที่ถูกกำหนดขึ้น โดยได้ใช้พื้นที่รอบ ๆ ปราสาทสดอกกอกกรมและบริเวณของปราสาทเป็นที่พักของผู้อพยพ ในขณะเดียวกันขบวนการค้นหาทรัพย์สินสมบัติที่อยู่ในปราสาทก็ได้ถือโอกาสจากความวุ่นวายในช่วงนี้ทำการขุดหาสมบัติที่ปราสาทประธาน สร้างความเสียหายส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางโครงสร้างของอาคาร หินที่หล่นลงมาบางส่วนถูกเคลื่อนย้ายไปทำเป็นบังเกอร์ ในขณะที่รูปสลักชิ้นงาม หรือเทวรูป ตามที่ได้บรรยายถึงในอดีตไม่มีหลงเหลือให้เห็น ปราสาทแห่งนี้จึงกลายเป็นเพียงกองหินที่ตกลงมาปะปนกัน ยากที่จะเข้าใจ แขนงผัง รูปทรง และส่วนตกแต่ง ที่พอจะเห็นร่องรอยลวดลายที่สลักเสลาไว้อย่างวิจิตรได้ ส่วนบริเวณรอบ ๆ ปราสาทยังถูกทิ้งไว้ให้กลายเป็นมรดกตกทอดจากสงคราม ไม่ว่าจะเป็นกับระเบิด การขุดค้นทำลาย ซากปรักหักพัง เป็นต้น

ภายหลังสงครามและผู้อพยพชาวกัมพูชาออกนอกพื้นที่ กรมศิลปากรได้ประกาศขอบเขตพื้นที่โบราณสถานครอบคลุมเนื้อที่ 16 ไร่เศษ เมื่อ พ.ศ. 2532 โดยมีการสำรวจรายละเอียดเพิ่มเติมเพื่อเตรียมการจัดทำโครงการอนุรักษ์เป็นครั้งแรกโดย หน่วยศิลปากรที่ 5 ปราจีนบุรี ในปี

พ.ศ. 2536 และได้สำรวจเพื่อประกาศขอบเขตพื้นที่เพิ่มเติมครอบคลุมเนื้อที่ 641 ไร่เศษ เพื่อให้ครอบคลุมบริเวณที่เกี่ยวข้องทั้งหมดในปี พ.ศ. 2538

หลังจากการบูรณะเสร็จ การสร้างพรมแดนเพื่อแสดงตัวตนความเป็นเจ้าของในพื้นที่ก็เริ่มถูกผลิตขึ้นทั้งการฟื้นฟูความเชื่อ การแสดงความห่วงใยในปราสาทดอกกอกกรม จึงถูกผลิตซ้ำจากทุกภาคส่วน โดยมี ศาสนาและพิธีกรรมเข้ามารังสรรค์ให้เกิดการยอมรับของชาวบ้านในพื้นที่มาฆบูชา จึงเป็นวันสำคัญที่ถูกนำมาสร้างผนวกรวมความเป็นชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน โดยมีปราสาทดอกกอกกรม เป็นแกนกลางของสัญลักษณ์ที่ต้องการเน้นให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อศาสนาสถานของชาวไทย-กัมพูชาในพื้นที่ และเป็นสถานที่เชื่อมโยงสายสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีระบบเครือญาติ วัฒนธรรม เดียวกันและในขณะเดียวกันก็ยังเป็นพื้นที่แยกความต่างโดยใช้ปราสาทดอกกอกกรม”มาเป็นพื้นที่แบ่งแยกชาวบ้านออกเป็นหลากหลายชาติพันธุ์ด้วยการดึงอัตลักษณ์ร่วมของแต่ละท้องถิ่นออกมาฉายภาพในประเพณีดังกล่าว

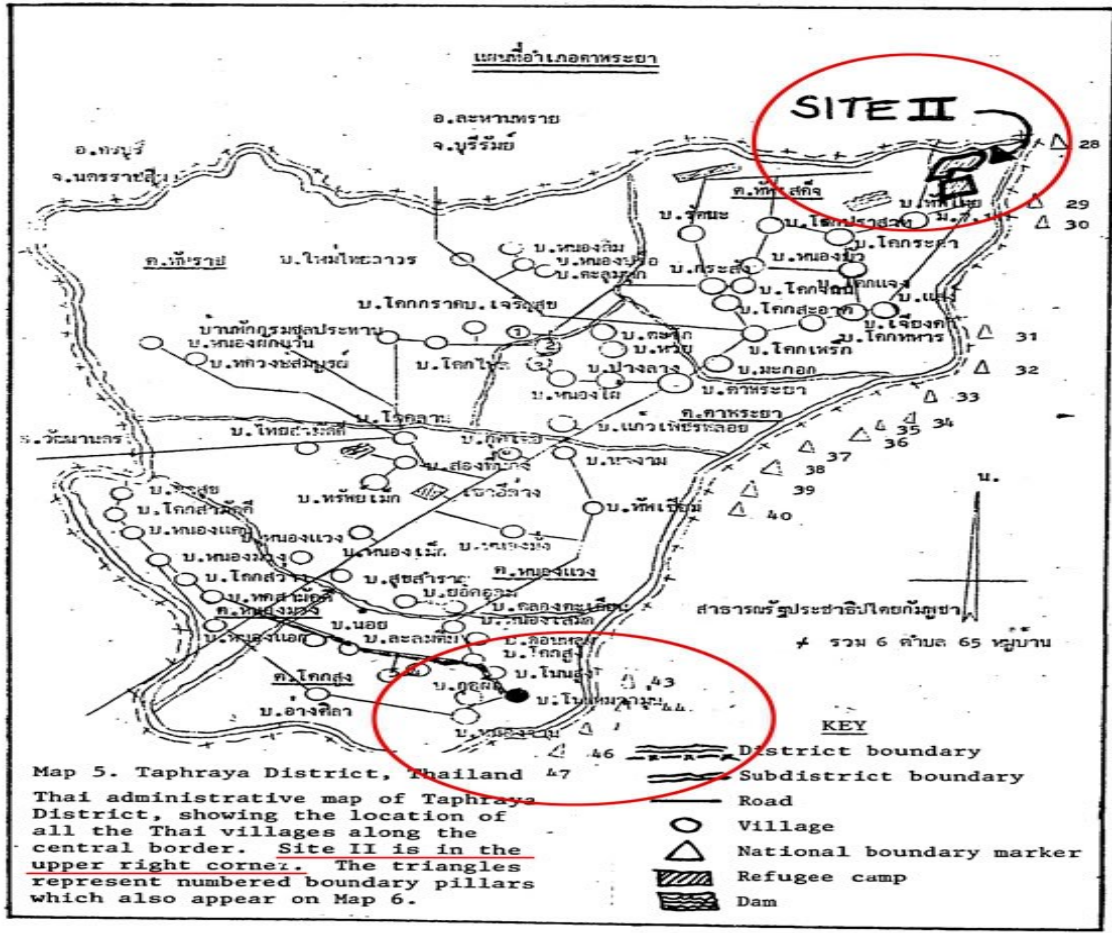
ภาพที่ 5-14 การเวียนเทียนรอบปราสาทในวันมาฆบูชา

ไซค์ทุ (Site 2) และค่ายอพยพทั้ง 8

การเคลื่อนพลของกองทัพสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาและกองทัพเวียดนามที่มีเฮง ชัมรินและสุนเซน เป็นผู้นำ ได้เข้าโจมตีค่ายผู้อพยพที่อยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ในเดือนพฤศจิกายนปี พ.ศ. 2527-เดือนมีนาคม พ.ศ. 2528 ผู้อพยพราว 200,000-240,000 คน ก็ถูกบีบบังคับให้อพยพเข้ามาในประเทศไทย ด้วยความช่วยเหลือขององค์การสหประชาชาติ รวมถึงกาชาดสากลและ NGOs ค่ายผู้อพยพจำนวน 8 แห่งก็ถูกตั้งขึ้นในประเทศไทย ซึ่งห่างจากพรมแดนไทย-กัมพูชา ตั้งแต่ 1 ถึง 6 กิโลเมตร เพื่อรองรับผู้อพยพที่มากกว่าที่ศูนย์พักพิง

ตามจุดต่าง ๆ ตามแนวชายแดนจะรับไหว ในขณะที่เดียวกันการรุกรานของเวียดนามก็ยังไม่หยุด ค่ายผู้อพยพจำนวน 8 แห่ง จึงเป็นที่พักพิงสุดท้ายก่อนที่จะส่งไปยังโลกที่สาม เช่น เดือนมกราคม พ.ศ. 2528 ศูนย์พักพิงหนองเสม็ดได้ย้ายผู้อพยพทั้งหมดสู่ ไซค์ทุ (Site 2) และเขาอีค้างที่ อำเภอตาพระยา ที่อยู่ไม่ห่างจากหนองเสม็ดมากนัก

เดือนเมษายน พ.ศ. 2528 ผู้อพยพที่อยู่ในศูนย์พักพิงหนองจานซึ่งในขณะนั้นมีประมาณ 70,000 คน ก็ได้ถูกเคลื่อนย้ายสู่ไซค์ทุ (Site 2) ในบรรดาค่ายผู้อพยพทั้ง 8 แห่งแบ่งเป็นค่ายที่อยู่ในการควบคุมของเขมรแดง 5 แห่งคือ Site 8, บ่อไร่ (Borai), Ta Luan, Natao และห้วยจาน ส่วนที่อยู่ในการควบคุมของ KPNLF จำนวน 2 แห่งคือ Site 2 และ สุขสรร (Sok Sann) และ Site B อยู่ในความควบคุมของ FUNCINPEC โดยที่ Site B, Site 2, Site 8 (Suenobu, 1995, p. 7)

ภาพที่ 5-15 การอพยพจาก หนองจาน หนองเสม็ด สุดท้ายที่ Site ii

โบสถ์/ วัด ที่พึ่งและพื้นที่เยียวยาทางจิตใจ

บ้านหนองจาน นอกจากเป็นแหล่งที่ตั้งของค่ายผู้อพยพแล้วยังเป็น Land bridge ที่ใช้เป็นเส้นทางขนส่งอาหาร การแจกจ่ายอาหารและเมล็ดพันธุ์ข้าว อีกทั้งยังเป็นศูนย์พักพิงทางด้านจิตใจ ผ่าน โบสถ์คริสต์ที่ตั้งอยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้ 1 แห่งและวัดแบบเถรวาท ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2523 ส่วนการช่วยเหลือทางกาย เป็นหน้าที่ของแม่ชี

ภาพที่ 5-16 การช่วยเหลือทางด้านจิตใจ

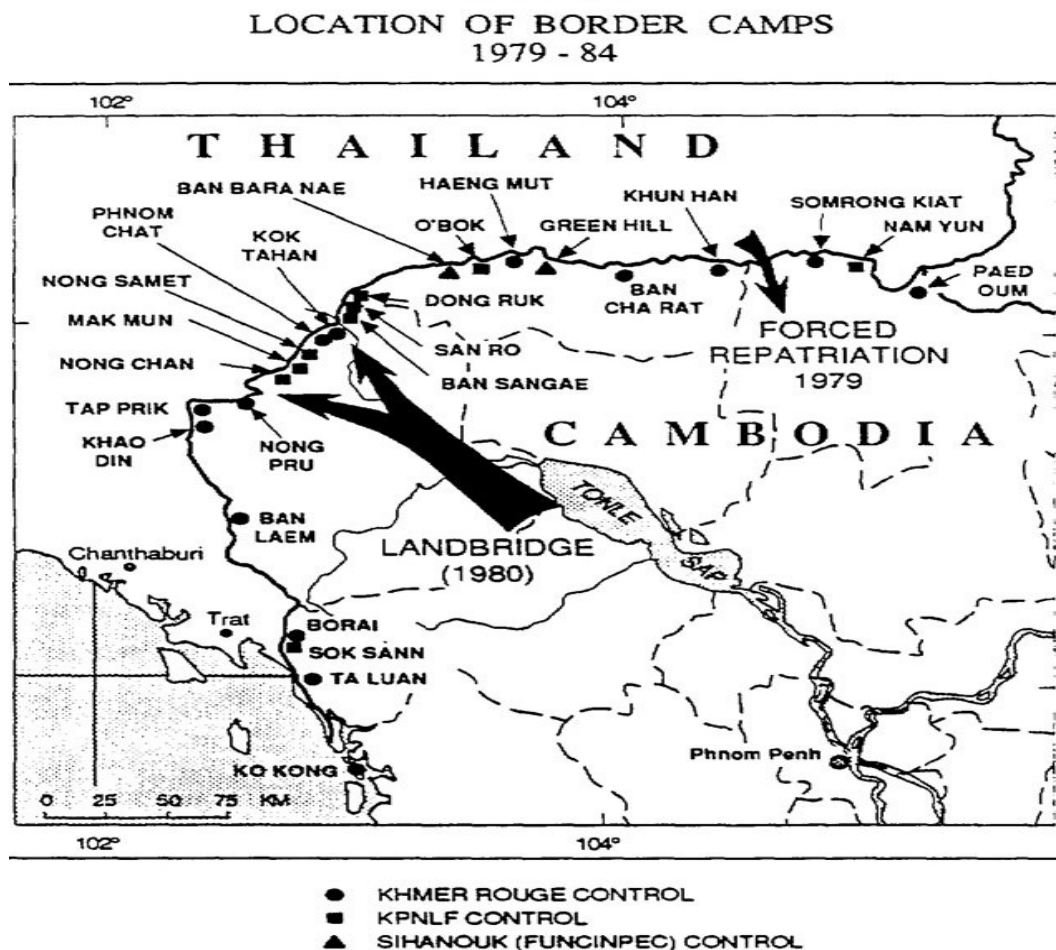

ภาพที่ 5-17 วัดเถรวาท/ วัดหนองจานฝั่งกัมพูชา

ภาพที่ 5-18 พระทั้งไทยและกัมพูชา/ แม่ชี กับเด็ก ๆ ผู้อพยพชาวกัมพูชา

ศูนย์พักพิงที่ตั้งขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา

ภาพที่ 5-19 ศูนย์พักพิงตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชากายใต้อำนาจของเขมรกลุ่มต่าง ๆ

ศูนย์พักพิง/ ค่ายผู้อพยพที่ตั้งขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาตลอดแนวชายแดนสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มตามการควบคุมดูแลของกัมพูชาแต่ละฝ่ายที่ต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ ประกอบด้วย ค่ายผู้อพยพที่อยู่ในการควบคุมของเขมรแดง (Khmer Rouge Control) มี พอล พต เป็นผู้นำ ค่ายผู้อพยพที่อยู่ในการควบคุมของแนวร่วมปลดปล่อยชาติเขมร (KPNLF Control) ที่มี ซอน ซานเป็นผู้นำ และค่ายที่อยู่ในการควบคุมของ แนวร่วมเอกภาพแห่งชาติเพื่อกัมพูชาที่เป็นเอกราช เป็นกลาง สันติภาพและความร่วมมือหรือ ฟุนซินเปค (Funcinpec Control) มีสีหนุหนุນ หลัง (อินดำ เป็นบุคคลสำคัญในตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพสีหนุนิยม ที่เป็นชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาบ้าน โนนหมากมุ่นจำได้จนถึงปัจจุบัน) และในการดำรงอยู่ของกลุ่มต่อต้านก็อาศัยความช่วยเหลือที่ผ่านมาจากค่ายพักพิงต่าง ๆ ดังนั้นค่ายพักพิงจึงเป็นพื้นที่

ของการให้ความหมายที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็น พื้นที่เศรษฐกิจ การเป็นฐานที่มั่นทางการเมือง และการทหารของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลพมเปญ (French, 1994, pp. 72-73) นอกจากนี้ยังเป็นผลทางด้านดีแก่ประเทศไทย ทั้งการเป็นกันชนที่คอยรับน้ำหนักองกำลังทหารเวียดนามและขณะเดียวกันยังเป็นพื้นที่แห่งการต่อรองกับระบบเศรษฐกิจชายแดนทั้งในและนอกพื้นที่ชายแดนอีกด้วย การอพยพชาวกัมพูชาได้ทยอยไปยังศูนย์พักพิงต่าง ๆ ตามแนวชายแดน จากหนองจาง ส่วนหนึ่งเอามาพักไว้ที่ศูนย์หนองเสม็ดแล้วค่อยทยอยส่งไปที่ Site 2 ใกล้หลักเขตแดนที่ 28-30 หน่วยเฉพาะกิจ 80

ค่ายอพยพนอกจากจะอยู่ในการควบคุมของเขมรแต่ละฝ่ายแล้วยังถูกครอบอีกทีหนึ่งด้วย หน่วยเฉพาะกิจ 80 (ฉก. 80) ที่รัฐบาลไทยจัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่ตรวจตราและควบคุมค่ายอพยพ มีสำนักงานประสานงานที่อำเภอรัฐประเทศ จังหวัดสระแก้ว แต่หน้าที่ดังกล่าวก็มีทางเขมรฝ่ายต่าง ๆ ดูแลอยู่แล้ว หน่วยเฉพาะกิจ 80 จึงแต่เป็นเพียงการเสริมสร้างความร่วมมือในบรรดากลุ่มต่อต้านรัฐบาลพมเปญที่แยกเป็นฝักเป็นฝ่าย โจมตีกันเพื่อให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวในการร่วมกันปฏิบัติการสงครามกองโจรต่อต้านเวียดนามที่มีนโยบายของรัฐบาลไทยให้การสนับสนุน (Shawcross, 1994, pp. 79-80)

สงคราม: การเข้ามาของ ถนน รถยนต์ ไฟฟ้า

ช่วงปี พ.ศ. 2522-2532 การพัฒนาต่าง ๆ เริ่มเข้ามาถึงหมู่บ้าน จากทางเกวียนได้กลายเป็นถนนลูกรังพร้อมกับการถูกตัดเชื่อมต่อไปสู่ตัวอำเภอ สิ่งที่ตอกย้ำว่ารัฐต้องการที่พัฒนาชายแดนอีกครั้งก็ด้วยการปรากฏตัวของไฟฟ้า ถนนลูกรังฝุ่นคลุ้งได้แปรเปลี่ยนเป็นถนนลาดยาง ฝุ่นที่เคยพัดปลิวเข้าบ้านเบาบางลงไปมาก สิ่งที่ปรากฏชัดจากถนน ไฟฟ้า ที่บ่งชี้ว่ารัฐทำใหม่ให้ความสนใจพื้นที่ชายแดนก็คือ การเร่งนำความเจริญเข้ามาเพื่อลดช่องว่างการเข้าถึงชาวบ้านที่กำลังปฏิสัมพันธ์กับภาวะการณ์คุกคามจากภัยสงครามของเวียดนามเฮงฮัมรินที่มีนโยบายส่งคนเข้ามาอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนเพื่อเป็น โล่คุ้มมนุษย์และเพื่อรักษาพื้นที่/ อาณาเขตของรัฐที่ในขณะนั้นนโยบายด้านความมั่นคงของรัฐไทยคือการย้ายชาวบ้านออกนอกพื้นที่ ความเสี่ยงก่อนแล้วค่อยส่งเสริมให้ย้ายกลับเข้ามาใหม่

“ประมาณปี 22 ถนนลูกรังก็เข้าแทนทางเกวียน จนเกิดศูนย์หนองจางถนนลาดยางเข้ามาในหมู่บ้าน ทหารมาสร้างให้... ไฟฟ้าเริ่มเข้ามา ช่วงปี 28 เพราะต้องการให้ชาวบ้านไม่หนีจากถิ่นตัวเอง” (โธน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 23 กรกฎาคม 2556)

การอพยพเข้ามายังชายแดนไทยเป็นจำนวนมากของประชาชนชาวกัมพูชา การเกิดศูนย์พักพิงตามแนวชายแดน เป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลให้เกิดการปรับตัวทางสังคมของชาวบ้านไทย

อย่างรวดเร็ว ในทศวรรษที่ 2522 ชาวบ้านเริ่มสัมผัสและรับรู้ความสะดวกสบายในการเดินทางที่เข้ามาบำบัดความหวาดกลัวจากภัยสงครามที่แผ่ปกคลุมการอพยพของชาวกัมพูชา จากการเดินทางที่ต้องใช้เกวียน ไซ้มา การเดินทางก็ลำบากต้องผ่านป่าหนาทึบที่มีอันตรายจากสัตว์ จากไข้ป่า และการเดินทางในแต่ละครั้งก็ใช้เวลานานกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง ชาวบ้านจึงเกิดการปรับตัวครั้งสำคัญเมื่อเกิดปรากฏการณ์ถนนและรถโดยสาร เข้ามาปรากฏกายในพื้นที่ชายแดน รถโดยสารจะวิ่งรับ-ส่งชาวบ้านในแต่ละวันจะมีอยู่เที่ยวเดียว วิ่งจากอรัญ-หนองจาน แล้วก็วกกลับหนองจาน-อรัญ

“รถโดยสาร เริ่มเข้ามารับส่งคนไปอรัญ ไปลงสี่แยกก่อนจะต่อรถไปตาพระยา บางคนก็ไปซื้อของมาขายให้กับเขมรที่แตก” (ช้อย จันทมา, สัมภาษณ์, 23 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 5-20 รถโดยสารจากหนองจาน-อรัญวิ่งถนนสายหลัก

การนั่งรถโดยสารจะขึ้นอยู่กับเจ้าของรถว่าจะจอด ณ จุดใด จะคอย ณ จุดใด ชาวบ้านจะรับรู้ถึง ระเบียบที่เป็นอำนาจการตัดสินใจของผู้ขับที่มีตารางเวลาควบคุม เพราะฉะนั้นชาวบ้านกับรถโดยสารจึงขัดแย้งระเบียบกันแทบไม่ได้เลย ปัญหาจึงเกิดขึ้นเมื่อชาวบ้านต้องการที่จะเดินทางไปยังพื้นที่อื่นนอกจากที่ระเบียบกำหนดไว้ ถ้าพลาดช่วงเวลาที่กำหนดไว้ก็หมายความว่า พลาดที่จะกลับบ้านในวันนั้น ไปเลย สาเหตุดังกล่าวจึงทำให้ชาวบ้านที่เริ่มมีเงินตราทั้งจากการขายข้าว การขายที่นา การค้าขาย เป็นต้น เริ่มที่จะแสวงหารถยนต์ส่วนตัวมาใช้สอยเพื่อการดังกล่าว

“พ่อใหญ่แหลมมีก่อนหมู่ หลังจากนั้นชาวบ้านเริ่มมี ซื่อสัดของเก่ามาก่อน พ่อขายของ
ได้เงิน ก็เริ่มซื้อรถกันมากขึ้น” (สมพงศ์ กันสำอาง, สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2556)

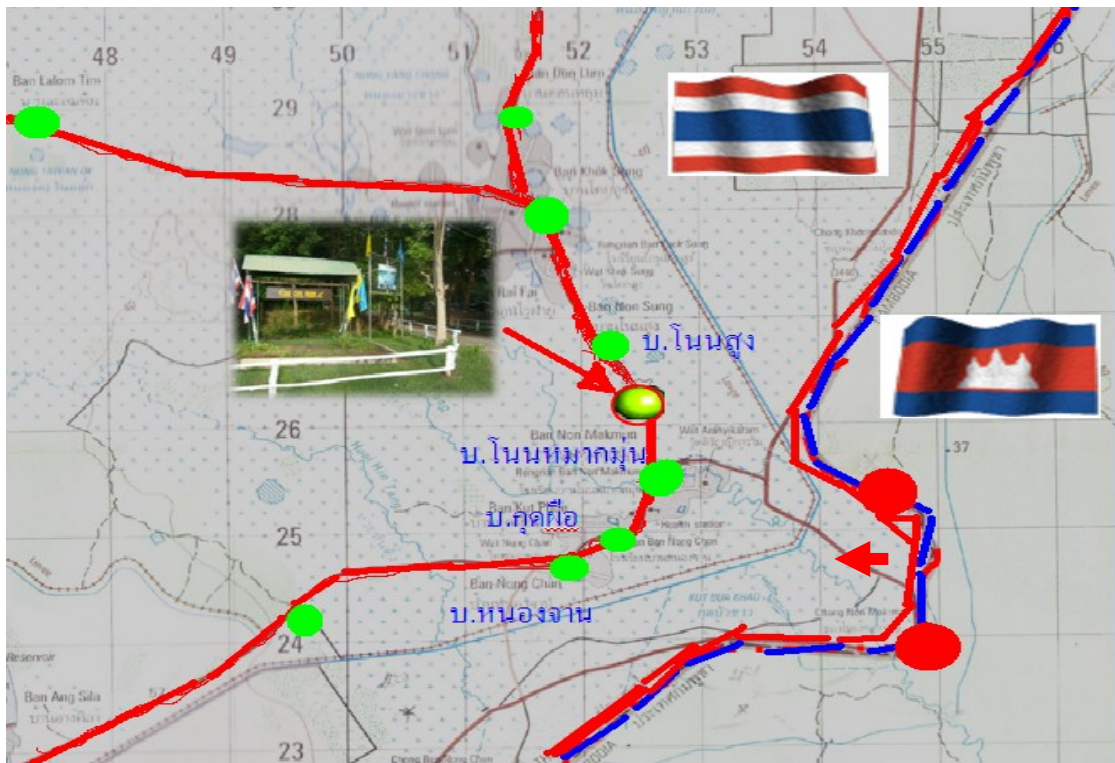
จุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทยต่อกัมพูชา

ยุทธการ โนนหมากมุ่น: เวียดนามบุกยึดบ้าน โนนหมากมุ่น

“ปี 23 ฉนวนบุก โนนหมากมุ่น เดือน 6 เดือน 7 น้ำแก่งกำลังมา” (จรัส คงชัย, สัมภาษณ์,
24 มิถุนายน 2556)

หลังการปราศรัยของพลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของไทยที่
สหรัฐอเมริกาได้ไม่ถึงเดือน ประมาณวันที่ 23-24 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2523 เป็นช่วงที่น้ำกำลัง
ไหลหลากลงเต็มห้วย กองกำลังทหารของเวียดนามพร้อมด้วยอาวุธสนับสนุนได้รุกล้ำเขตแดน
เข้ามาปฏิบัติการโจมตีที่ตั้งกองกำลังทหารที่อยู่ห่างจากบ้าน โนนหมากมุ่นประมาณ 1 กิโลเมตร
และพยายามรุกเข้ามายึดพื้นที่โดยการขับไล่ให้ชาวบ้านออกจากบ้านเรือนแล้วไปรวมกันอยู่
ที่โรงเรียนบ้าน โนนหมากมุ่น

“ตอนที่แกวบุกบ้าน โนนหมากมุ่น แกวเข้ามาช่วงเช้ามีด ส่วนทหารไทยที่ตั้งค่ายอยู่
ไม่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กม. พอทราบเรื่องก็นำกำลังทหารพร้อมด้วยรถถังเข้ามาช่วยเหลือ
ชาวบ้าน แต่ระหว่างทางโดนซุ่มโจมตีด้วยอาร์พีจี ทำให้ถูกทหารไทยเสียชีวิต มีทหารเวียดนาม
หรือแกวที่ฟันมีสีดา ตายเกลื่อนกราด ชุดหลุมฝังในหลุมเดียวกันส่วนที่รอดจากการยิงต่อสู้กัน
ก็ได้ถอนตัวออกจากบ้าน โนนหมากมุ่น ไปอยู่ตามริมห้วย โอไบเจื่อนฝังกัมพูชาตรงข้ามบ้าน
โนนหมากมุ่น” (ประพจ อภัยกฤษร, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 5-21 ที่ตั้งค่ายทหารที่เวียดนามเข้าโจมตี

ข้างฝ่ายทหารไทยที่ประจำการอยู่ในค่ายก็ได้ขอคำสั่งสนับสนุนจากหน่วยอื่นให้เข้าช่วยเหลือกวาดล้าง ทำลาย ผลักดันทหารเวียดนามให้ออกจากพื้นที่ประเทศไทย ในขณะที่ทหารได้เคลื่อนที่รุกเข้าหาที่หมายนั้น ทหารเวียดนามได้ระดมยิงสกัดกั้นและด้านทานการบุกด้วยอาวุธหนักได้แก่ปืนใหญ่และเครื่องยิงลูกระเบิดอย่างหนาแน่น รุนแรงตลอดเวลา

“ทหารญวนใช้ rpg ยิงรถทหารไทยตายทั้งคัน ก่อนที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน โนนหมากมุ่นตรงสะพานแรก” (จุ่น ลดกระ โทก, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2556)

การปะทะต่อสู้ดำเนินไปอย่างรุนแรงตลอดเวลา ฝ่ายทหารไทยถูกทหารเวียดนามด้านทานการบุกอย่างเหนียวแน่น จนไม่สามารถเคลื่อนที่ต่อไปได้ เนื่องจากพื้นที่ที่จะรุกเข้าหาเข้าศึกเป็นพื้นที่โล่งปราศจากที่กำบังและซ่อนพราง จึงได้ร้องขอการสนับสนุนการโจมตีทางอากาศถึงแม้ทหารไทยจะระดมยิงอย่างหนักหน่วงเพียงใดก็ตาม ทหารเวียดนามก็ยังไม่ยอมผละออกจากการรบ ยังคงใช้อาวุธหนักตอบโต้ด้านทานการบุกของฝ่ายทหารไทยอย่างเข้มแข็ง

“เครื่องบินที่ระเบิดทำลายญวน และญวนก็ยังปืนใหญ่เข้ามาเพื่อหวังทำลายเขมรเสรีและกองทหาร แต่ทิ้งและยิงผิดที่ ถูกชาวบ้านเสียชีวิตกลางวงข้าว ญวนเข้ามาไม่ ทำร้ายชาวบ้าน” (เคียม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2556)

ช่วงเวลาที่โนนหมากมุ่นถูกทหารเวียดนามบุกเข้ามาในหมู่บ้านนั้นทหารเวียดนามจะไม่ทำร้ายชาวบ้าน อีกทั้งทหารเวียดนามยังช่วยบอกให้ชาวบ้านระวังกระสุนจากเครื่องบินไล่ชาวบ้านที่อยู่ในบ้านให้ออกจากบ้านไปรวมกันที่โรงเรียนเพื่อป้องกันกระสุนจากรถถังและเครื่องบิน โดยวิธีการของทหารเวียดนามเมื่อเข้ามาในหมู่บ้านจะเข้าไปส่องดูในบ้านบริเวณบ้าน เพื่อหาเจ้าหน้าที่รัฐถ้าพบก็จะทำร้าย เพราะในช่วงเวลานั้นในพื้นที่โนนหมากมุ่นมีตำรวจอาศัยอยู่ในวัด ทหารเวียดนามเมื่อค้นหาที่วัดซึ่งเป็นที่พักของตำรวจแล้วไม่เจออาจจะเนื่องด้วย ตำรวจคงรู้ว่าทหารเวียดนามไม่ทำร้ายชาวบ้านจึงได้หลบหนีออกจากหมู่บ้านไป ในช่วงที่เกิดวิกฤตการสู้รบในพื้นที่ สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านรับรู้และจะต้องปฏิบัติคือ ห้ามก่อกองไฟ ห้ามใช้ไฟ จะต้องหุงหาอาหารก่อนมีด เสร็จแล้วจะต้องหลบลงหลุมเพาะที่อยู่ริมห้วย

“ญวนบุกเข้ามาจะส่องดูตามบ้าน แต่ไม่ทำร้ายชาวบ้าน ทำร้ายเฉพาะเจ้าหน้าที่และบอกให้ชาวบ้าน ระวังกระสุนที่มาจากเครื่องบินและไล่ให้ชาวบ้านรีบวิ่งไปอีกฝั่งตรงข้ามห้วยเพื่อไปให้ถึงโรงเรียน กลางคืนห้ามใช้แสง ชาวบ้านต้องลงหลุมเพาะที่เข้าไปได้ 10-20 คน ห้ามก่อกองไฟ ต้องหุงข้าวก่อนมีด...ตำรวจที่อยู่ในวัดหายไปตามตอนที่แกวบุกเข้ามา” (ป๋อง น้อย, สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2556)

ทหารไทยได้ใช้กำลังสนับสนุนสมทบด้วยรถถังและรถสายพานลำเลียงพล (ชุดทหารราบรถถัง) เคลื่อนที่เข้าตีโอบทางด้านปีกซ้าย โดยได้ทำการระดมยิงเข้าหาข้าศึกอย่างหนักหน่วงรุนแรง พร้อมกับปฏิบัติการโจมตีทางอากาศทั้งทิ้งระเบิด ยิงจากเครื่องบิน

“ประมาณ 4 โมงเช้า เครื่องบินไทยเริ่มบินเหนือศีรษะเตรียมทิ้งระเบิด แต่ไม่สามารถทิ้งได้ จึงใช้การยิงกรดแทน ถูกทหารญวนหวักระเด็นกระดอน” (บุญสิน สว่างสาตี, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2556)

ทหารเวียดนามถึงแม้จะถูกรุกจากทหารไทยและทหารเสรีของกัมพูชาแต่ก็ไม่เคยย่อท้อที่จะเข้าโจมตี ยุทธวิธีของเวียดนามจะใช้การยิงปืนใหญ่ถล่มเข้ามาก่อนแล้วตามด้วยกองกำลังทหารรุกเข้าฝั่งชายแดนไทยช่วงก่อนสว่าง ข้างฝั่งทหารไทยได้ใช้ลวดหนามมาเป็นกำแพงแรกก่อนจะเข้าสู่หมู่บ้าน การบุกเข้าชายแดนไทยของทหารเวียดนามในครั้งดังกล่าวไม่ต่างจากยุทธวิธีสงครามมนุษย์ที่ใช้ตัวทหารเวียดนามเป็นอาวุธ

“ทหารเวียดนามไม่กลัวความตายในการรบและชอบเข้าโจมตีฐานทหารไทยช่วงดึก ๆ หรือช่วงใกล้เช้าประมาณตี 4 ตี 5 โดยจะยิงถล่มด้วยปืนใหญ่แบบหุดับดับใหม่ก่อน แล้วมีทหารอีกชุดหนึ่งจะบุกเข้ามาตาม พวกนี้จะมุ่งกางเกงในตัวเดียว ทาพรางตัวด้วยผงถ่านจนตัวมีสีดำ ผกมิดสปาร์ต่า ห้อยระเบิดทำลายแบบต่าง ๆ ตามตัวเต็มไปหมด และมีไม้กระดานมาด้วย สำหรับพาดข้ามลวดหนามบุกเข้ามา เพื่อทำลายฐานที่ตั้งปืนกล และปืน M.79 พวกนี้ยังตายยากมาก เพราะ

นิคมอร์ฟีนมาเต็มที่แล้ว แบบว่าต้องให้หัวขาดถึงจะวิ่งมาได้ ตอนเช้าหลังจากที่ทหารเวียดนามกลับไป จะมีทหารของเวียดนาม ตัวเหลือง ๆ ผอม ๆ ไล่กางเกงในตัวเดียวนอนตายใกล้ ๆ ลวดหนามจำนวนมาก” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2556)

ภาพที่ 5-22 ทหารเวียดนามถูกจับได้หลังการหยุดยิง

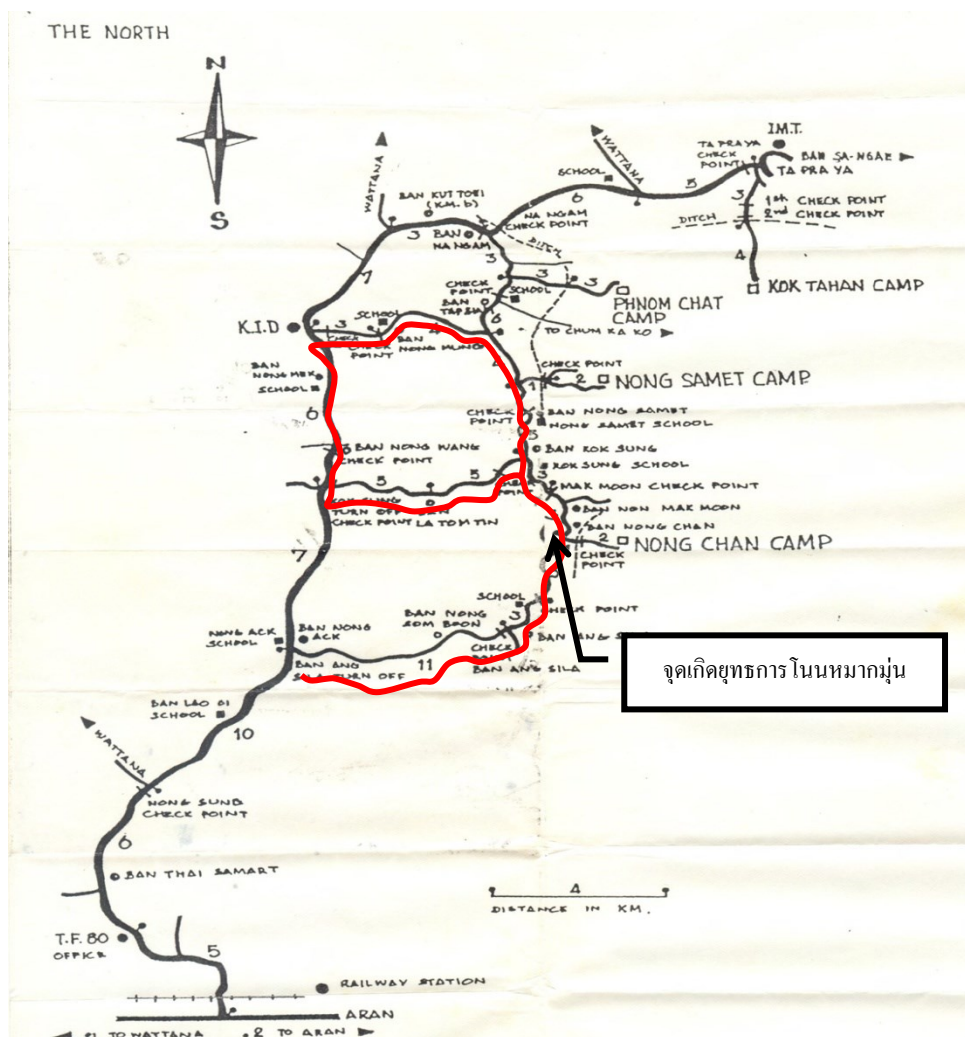
“ทหารป่า เข้าตีขนาบข้าง ทหารญวนที่อยู่ที่โอไบเจียน” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2556)

การเข้าโจมตีกลุ่มทหารเวียดนามมีทั้งทางบกและทางอากาศอย่างต่อเนื่อง รุนแรง และในขณะเดียวกันข้างฝ่ายกัมพูชาจะมีทหารเสรีได้เข้าร่วมผสมโจมตีขนาบข้างกองกำลังทหารเวียดนามด้วย ผลจากการโจมตีทั้งทหารไทยและทหารเขมรเสรีทำให้ทหารเวียดนามไม่สามารถต้านทานได้ จึงถอยร่นออกไปจากเขตแดนไทย ฝ่ายทหารไทยจึงเคลื่อนพลไล่ติดตาม เพื่อผลักดันให้ทหารเวียดนามออกห่างจากพื้นที่ชายแดนประเทศไทย แต่ทหารเวียดนามก็ไม่ได้ถอยห่างจากพื้นที่ชายแดนมากนักมีหน้าซำยังเข้าไปอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงร่วมกับกลุ่มผู้อพยพ เพราะการถอยเป็นเพียงการกลับไปตั้งหลักเพื่อเข้าทำลายพื้นที่ชายแดนฝั่งไทยอีกครั้ง

ด้วยยุทธวิธีของเวียดนามดังกล่าวทำให้กองทหารฝั่งไทยที่เข้าสู่สถานการณ์ในบ้านโนนหมากมูนไม่กล้าที่จะยิงปืนใหญ่เข้าไปถล่มทหารเวียดนาม เพราะระยะทางที่ห่างมากเกินไป กระสุนจะทำลายถึง อีกทั้งอาจจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงได้ ด้วยปัญหา

และเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ทหารเวียดนามเมื่อมีโอกาสก็จะเข้ามาทำลายและปล้นชาวบ้านในพื้นที่บ้านโนนหมากมุ่นอยู่เป็นประจำส่งผลให้รัฐบาลได้หาวิธีการป้องกันเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการย้อนกลับเข้ามาของทหารเวียดนามด้วยการวางกำลังตามแนวคลองส่งน้ำชลประทานการเกษตรหรือคูेत เพื่อคอยต้านการบุกเข้ามาของทหารเวียดนาม ผลที่เกิดจากการละเมิดดินแดนที่เป็นอธิปไตยของไทยที่บ้านโนนหมากมุ่นของกองกำลังทหารเวียดนาม จนทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารไทยและเวียดนาม จนกระทั่งทหารไทยได้เข้ายึดพื้นที่คืนและขับไล่ทหารเวียดนามออกไปจากพื้นที่นั้น เป็นผลให้มีผู้เสียชีวิตฝ่ายไทย 22 คน และฝ่ายเวียดนาม 75 คน (ปิ่นทอง ใจสุทธิ, 2538, หน้า 103)

ดังนั้นการกลายเป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของบ้านโนนหมากมุ่นภายใต้ नियามยุทธการโนนหมากมุ่น นั้นเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความหมายใหม่ให้กับความสนใจของรัฐส่วนกลางที่จะดึงเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกรอบความเป็นรัฐชาติไทยด้วยการปรับเปลี่ยนนโยบายจากที่เคยเห็นชายแดนเป็นเพียงชายขอบที่ได้รับความสนใจเฉพาะในยามที่ต้องการเป็นกันชนของรัฐส่วนกลางจากภัยคอมมิวนิสต์เท่านั้น

ภาพที่ 5-23 จุดเกิดยุทธการบ้านโนนหมากมุ่นและศูนย์พักพิงหนองจาน และหนองเสม็ด

หลวงปู่ผัน: เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ

“หลวงปู่ผัน คือ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจชาวบ้าน จะห้อยคอไว้เกือบทุกคน”

(จ้อย พุ่มพวง, สัมภาษณ์, 7 กรกฎาคม 2556)

การปะทะกันของทหารไทยกับทหารเขมรในพื้นที่โนนหมากมุ่นจนทำให้เกิดความหวาดกลัวของชาวบ้านในพื้นที่ ในเวลานั้นสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านได้นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจก็คือ วัตถุมงคลจากหลวงปู่ผัน ไม่ว่าจะเป็น พระเครื่อง รูปถ่าย ตะกรุด ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมาก ชาวบ้านจึงถือเป็นมงคลวัตถุคู่กายที่ทุกคนต้องพกพาหาติดตัว ห้อยคอไว้เป็นประจำ

ภาพที่ 5-24 วัดอุดมคงคาลหวงปู่ฉั้น สุวรรณโณ

การอพยพออกนอกหมู่บ้านของชาวบ้านไทย

การปะทะกันของทหารเวียดนามเฮงสัมรินกับทหารกัมพูชากลุ่มต่าง ๆ ตามแนวชายแดนไทยเป็นผลให้มีกระสุนข้ามมาตกยังบ้านเรือนของชาวบ้านไทยทำให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวในภัยที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวทหารเวียดนามได้บุกเข้ามาในหมู่บ้านโนนหมากมุ่นเพื่อทำลายฐานที่มั่นของทหารไทย จนพื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ต้องห้ามทั้งการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้าน การเข้าไปยังหมู่บ้านโนนหมากมุ่น หนองจานของคนนอกพื้นที่ การตั้งอยู่ภายใต้กติกาศของหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มทยอยอพยพออกนอกหมู่บ้าน ไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง และบางคนก็ตั้งรกรากใหม่ในพื้นที่แห่งใหม่ไปเลย ชาวบ้านที่อพยพส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง เด็ก คนแก่ ส่วนผู้ชายจะยังอยู่ในหมู่บ้านเพื่อเฝ้า สิ่งของ เครื่องใช้ และสัตว์เลี้ยงของตน

“พื้นที่โนนหมากมุ่น” ถูกห้ามชาวบ้านเข้า ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านเริ่มอพยพออกจากหมู่บ้าน จะเหลือทิ้งไว้เฉพาะผู้ชาย เพื่อให้เฝ้า หมู วัว ควาย และสิ่งของในบ้าน (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2556)

ภาพที่ 5-25 คนโนนหมากมุ่นเริ่มย้ายออกนอกพื้นที่

เวียดนาม โจมตีกลุ่มเขมรที่อยู่ตามแนวชายแดน

การบุกเข้าโจมตีชายแดนไทยด้านบ้านโนนหมากมุ่นของทหารเวียดนามเมื่อไม่ประสบความสำเร็จก็ได้เบนเข็มไปโจมตีที่ตั้งของศูนย์พักพิงผู้อพยพที่กระจายอยู่ตามชายแดนฝั่งกัมพูชาในแนวระนาบเดียวกับชายแดนไทย เหตุผลที่ทหารเวียดนามโจมตีศูนย์พักพิงตามแนวชายแดนนั้นผู้วิจัยมองว่าก็เพื่อต้องการบีบให้ชาวกัมพูชาอพยพเข้าสู่ชายแดนไทยซึ่งจะเป็นการง่ายที่ทหารของตนจะได้แทรกตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มผู้อพยพเข้าสู่ประเทศไทยและอีกประเด็นหนึ่งก็เพื่อผลักดันให้กลุ่มเขมรอพยพกลับเข้าไปยังภายในเมืองต่าง ๆ ของกัมพูชาดั้งเดิม

กรณีของศูนย์พักพิงตามแนวชายแดนจะมีกลุ่มของเขมรแต่ละกลุ่มดูแลบริหารจัดการภายใต้”องค์การ”แทบทุกอย่างที่ได้รับการสนับสนุนจากไทยและสหรัฐอเมริกา เช่น ศูนย์พักพิงโนนหมากมุ่น หนองเสม็ด หนองจานจะเป็นกลุ่มของเขมรเสรี เป็นต้น ผู้อพยพชาวกัมพูชาที่อยู่ในศูนย์พักพิงเมื่อถูกโจมตีก็จะหนีเข้ามาฝั่งชายแดนไทย ช่วงเวลานั้นชายแดนจึงแทบจะกลายเป็นดินแดนสนธยา ที่มีแต่ความหวาดระแวง หวาดกลัว เสียงปืนดังขึ้นแต่ละครั้งนั้นหมายความว่าวิถีชีวิตต้องปรับเปลี่ยนทั้งจากความกลัวทหารเวียดนามจะตามผู้อพยพเข้ามาและความหวาดกลัวในความปลอดภัยของตัวเอง สิ่งของที่จะถูกทำลาย สุดท้ายชาวบ้านต้องใช้ชีวิตส่วนใหญ่ในช่วงเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวเพียงอยู่ในบริเวณบ้าน อยู่ในหลุมพราง และรวมกันอยู่ในโรงเรียน วัด เป็นต้น

“ราว ๆ ปี 27-28 ทหารญวนเข้าตีเขมรตามชายแดน เขมรหนีเข้ามาในหมู่บ้านโนนหมากมูนทุกครั้ง พระเห็นทหารญวนมาก็วิ่งออกไปบอกชาวบ้านให้หลบลงหลุมเพาะข้างหัวอีกส่วนก็จะหนีออกจากบ้านไปที่โรงเรียน” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2556)

การโจมตีของทหารเวียดนามแต่ละครั้งจะบังคับให้ผู้อพยพชาวกัมพูชาในศูนย์พักพิงทั้งหมดงานและโนนหมากมูนกลับเข้าไปยังกัมพูชาและฆ่าผู้ต่อต้าน เพราะในเวลานั้นเวียดนามได้วางกำลังรับด้านตะวันตกของกัมพูชาใกล้ชายแดนไทยไว้อย่างมากมาย ไม่ว่าจะเป็นกองพลทหารราบ 7 กองพล และกองพลน้อย นาวิกโยธิน 1 กองพล รวมกันแล้วไม่ต่ำกว่า 85,000 คน เพื่อปฏิบัติการกวาดล้างกลุ่มที่ต่อต้านทั้งฝ่ายเขมรแดงและฝ่ายเขมรเสรี ที่อยู่ตามบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา (ปิ่นทอง ใจสุทธิ, 2538, หน้า 48-49)

“ญวนบุกไล่เช่นฆ่า เขมร ทั้งเขมรแดง เขมรเสรี หนีแตกกระเจิงเข้ามาริมชายแดนไทย ผู้คนหลังไหลเข้ามาฝั่งไทยเป็นจำนวนมาก” (สุวรรณ จันทร์เทพ, สัมภาษณ์, 17 กรกฎาคม 2556)

เมื่อเขมรกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ตามแนวชายแดนถูกรุกอย่างหนักจากการกวาดล้างของทหารเวียดนาม ผู้อพยพได้แตกกระจัดกระจายเข้ามาในหมู่บ้านโนนหมากมูน กุดผือ หนองจานอีกครั้งซึ่งการเข้ามาครั้งนี้มีจำนวนมากจนพื้นที่โรงเรียนที่ได้เตรียมไว้เต็มไปด้วยผู้อพยพ โรงเรียนจึงจำเป็นต้องสั่งปิดการเรียนการสอนชั่วคราวแบบไม่มีกำหนด ส่วนภายในหมู่บ้านจะมีทหารคอยป้องกันไม่ให้เขมรเข้ามาปะปนกับชาวบ้าน

“เขมร ห้ามเข้าหมู่บ้าน จะมีทหารคอยกันไว้ โรงเรียนโนนหมากมูนจึงเป็นที่พักจุดหนึ่งของเขมร โรงเรียนต้องสั่งปิด” (ขงยุทธ กัณนิยม, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

สาเหตุที่เวียดนามหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าพวก“แกว”ต้องการที่จะบุกเข้าทำลายรูกกล้าเข้าพื้นที่ตามแนวชายแดนไทย เนื่องด้วยขณะนั้น โซเวียต ภายในประเทศเกิดภาวะขาดแคลนข้าวสาลีที่จะใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตอาหาร จึงต้องพึ่งพาแหล่งผลิตข้าวสาลีจากสหรัฐอเมริกา และเป็นโอกาสที่สหรัฐอเมริกาจะได้สร้างเงื่อนไขต่อรองกับโซเวียต ในประเด็นที่โซเวียตให้การสนับสนุนเวียดนามในปฏิบัติการเข้าทำลายกัมพูชา เงื่อนไขดังกล่าวกลายเป็นเงื่อนไขที่โซเวียตจะต้องตัดสินใจระหว่างช่วยเหลือเวียดนามที่แทบจะไม่มีผลต่อการพัฒนาประเทศของตนมากนักกับประชาชนที่เป็นทรัพยากรในประเทศของตน ดังนั้น โซเวียตจึงได้แจ้งความประสงค์ให้กับทางเวียดนามทราบว่า จะเลิกให้การสนับสนุนเวียดนามด้านเสบียง และอาวุธที่จะใช้ยึดครองกัมพูชาต่อไป เพราะโซเวียตได้ถูกอเมริกาประท้วงไม่ยอมขายข้าวสาลีให้ ทำให้เวียดนามต้องรีบเร่งโคลนล้มยึดครองกัมพูชาให้เร็วที่สุด ขณะเดียวกันก็ต้องยึดพื้นที่ของประเทศไทยให้ได้มากที่สุดด้วยเช่นกัน

ทหารเวียดนามพยายามเร่งรีบกวาดล้าง ผลักดัน ชาวกัมพูชาให้กลับเข้าประเทศ

อย่างหนักหน่วง ยิ่งเป็นผลให้ชาวกัมพูชาอพยพเข้าประเทศไทยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ไม่สามารถเข้ามาในหมู่บ้านชายแดนของไทยได้ เพราะทหารที่อยู่ในพื้นที่จะคอยผลักดันให้ผู้อพยพออกไปอยู่ตามแนวชายแดนเช่น หลังหมู่บ้านหนองจาง ที่เป็นจุดที่ทางรัฐไทยได้เตรียมไว้ในครั้งก่อนหน้านี้

“ทหาร เข้ามาอยู่ร่วมกับชาวบ้าน การลาดตระเวนจะทำได้ด้วยกัน ชาวบ้านจะหุงหาอาหารเลี้ยงทหาร ไม่มีตำรวจ จะคอยผลักดันให้เขมรออกนอกพื้นที่หมู่บ้านให้ไปอยู่หลังหมู่บ้านหนองจางตรงที่เป็นศูนย์หนองจางที่จัดไว้ให้” (สำรวม คำดี, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2556)

เมื่อกองทัพเวียดนามไม่สามารถที่จะปฏิบัติการยึดพื้นที่เป้าหมายให้สำเร็จได้เพราะถูกปฏิบัติการของกองทัพทหารไทยต่อต้าน และในขณะเดียวกันก็ถูกโซเวียตที่บีบบังคับและหยุดการให้ความช่วยเหลือทางด้านอาวุธ ทำให้เวียดนามจำเป็นต้องถอยทัพกลับเข้าไปยังกัมพูชา การถอยกลับของเวียดนามหาได้ไปแบบธรรมดาไม่ แต่กลับได้สร้างความหมายผ่านสัญลักษณ์การเผาทำลาย ที่พักอาศัยและโรงพยาบาล มีหน้าซำยังยิงกระสุนปืนใหญ่เข้ามาในดินแดนไทย หลายสิบนัดจนเป็นผลให้บ้านเรือนได้รับความเสียหาย ชาวบ้านไทยได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต

“ผู้ใหญ่บุญธรรมหนองจางตายเพราะเขมรแดงยิง” (แก้ว กันนิม, สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2556)

“บักแหลม ได้รับอุบัติเหตุจากสงคราม ถูกสะเก็ดระเบิดปืนใหญ่” (สุภี หลวงลาด, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2556)

ภาพที่ 5-26 ความเสียหายของค่ายพักพิงบ้านหนองจาง ซึ่งถูกโจมตีโดยกองกำลังเวียดนาม

การสร้างพื้นที่ความทรงจำใหม่ของทหารชาวเวียดนามให้กับชาวกัมพูชาอพยพ
ในศูนย์พักพิงให้ได้จดจำด้วยภาพของซากปรักหักพังที่เกิดจากการกระทำของพวกเขา
ซึ่งการเผาทำลายที่ตั้งค่ายพักพิงศูนย์หนองจางของกัมพูชาอพยพนั้นได้สร้างความเสียหายเป็น
อย่างมาก จึงต้องมีการถ่ายเทผู้คนไปยังศูนย์พักพิงอื่นตามพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา

ผู้อพยพส่วนหนึ่งถูกย้ายไปยังอ่างศิลา (ไซค์ 3) ซึ่งอยู่ตอนใต้ของหนองจาง ศูนย์พักพิง
หนองเสม็ด ที่อยู่ทางเหนือของบ้านโนนหมากมุ่น บางส่วนถูกส่งไปยังค่ายเขาอีด่าง ตำบลตาพระยา
อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว และค่ายสระแก้ว 2

กูเลต คูด้กรถถึงหรือคลองยุทธศาสตร์

ภาพที่ 5-27 คลองยุทธศาสตร์ป้องกันรถถังประมาณปี พ.ศ. 2523-2525

ภาพที่ 5-28 คลองยุทธศาสตร์ป้องกันรถถังเวียดนามในปัจจุบัน

ช่วงที่เกิดการสู้รบระหว่างทหารไทยกับทหารเวียดนามและทหารเวียดนามกับทหารกัมพูชากลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่แนวชายแดน กองทัพไทยได้ส่งกำลังทหารหลายกองพันไปยันทัพทหารเขมรเฮงสังรินกับทหารเวียดนามไว้ตลอดแนวชายแดนไทย-เขมร โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนแถบ อ่าบลตาพระยา กับ อ่าเภอรัฐประเทศ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบป่าโปร่งขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ที่ราบฉนวนไทย ซึ่งยาวต่อเนื่องมาตั้งแต่จังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จนถึง จังหวัดสระแก้ว ถ้าหากทหารเวียดนาม (แกว) และทหารทหารเขมรเฮงสังรินสามารถยกทัพเข้ามาได้ ก็ใช้เวลาเพียง 48 ชั่วโมงเท่านั้นก็ถึงชนเมืองกรุงเทพฯ ได้ไม่ยาก ดังนั้นรัฐไทยจึงได้ขุดค้นยุทธศาสตร์หรือคูัดกรถถังยาวเหยียดตั้งแต่อ่าเภอตาพระยามาจนถึงอ่าเภอรัฐประเทศ และมีการประจำการปืนใหญ่กับกำลังทหารไว้ตลอดแนวชายแดนของสองอ่าเภอนี้ ข้างฝั่งพื้นที่กัมพูชานับแต่เขมรเฮงสังรินและกองทัพเวียดนามเข้ายึดกรุงพนมเปญจากเขมรแดงได้แล้ว ก็ได้ใช้แผน KT (กัมพูชา-ไทย) ส่งกองทัพเข้าประชิดชายแดนไทยตลอดแนวเพื่อตรวจสอบแนวชายแดนและหาข่าวเกี่ยวกับการวางกำลังของฝ่ายไทย และเพื่อเตรียมการสำหรับแผน KA (กัมพูชา-อาเซียน) ต่อไปในอนาคต เส้นทางถนนยุทธศาสตร์ K-5 ที่เวียดนามและเฮงสังรินได้สร้างเริ่มจากช่องทางบ้านป่าไร่ใหม่-อ่าเภอโอโจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ดำเนินการก่อสร้างประมาณปี 2523 เริ่มจากปอยเปต ภู่งานถนนศรีเพ็ญมายังจุดก่อนปรนบึงตระกวน ระยะทางประมาณ 80 กิโลเมตร ด้วยจุดประสงค์

1. ตามแผนยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศ ของ รัฐบาลเฮง สังริน ด้วยการเกณฑ์กำลังประชาชนกัมพูชา จาก จังหวัดกัมปงทม จังหวัดกัมปงจาม และจังหวัดพระตะบอง มาตากถางป่าและขุดลอกแนวคันคูดินขึ้นมาถมเป็นเส้นทางเลียบบแนวชายแดนไทย-กัมพูชา พร้อมกับสร้างแนวรั้วลวดหนามและสนามทุ่นระเบิดควบคู่ไปกับแนวเส้นทางดังกล่าว ซึ่งอยู่ห่างจากแนวชายแดนไทยประมาณ 500-800 เมตร

2. เพื่อเป็นแนวขัดขวางและป้องกัน กองกำลังรักษาติ 3 ฝ่าย ที่ตั้งฐานปฏิบัติการบริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชา แทรกซึมเข้าไปปฏิบัติการทางยุทธวิธีในพื้นที่เขตกัมพูชา รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางในการเคลื่อนย้ายกำลังพล และอาวุธยุทโธปกรณ์ ของกองกำลังทหารเวียดนามเฮงสังริน เข้าปราบปราม กองกำลังรักษาติ 3 ฝ่าย ที่มีฐานปฏิบัติการอยู่บริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชา อีกด้วย

ถนนศรีเพ็ญ

ภาพที่ 5-29 ถนนศรีเพ็ญ

เดิมถนนเส้นนี้มีอยู่ก่อนแล้ว แต่สร้างไม่ต่อเนื่องกัน เรียกว่าถนนคึกฤทธิ์ เพราะใช้เงินผันสมัยคึกฤทธิ์มาสร้าง ต่อมาเมื่อ พล.อ.ศัลย์ ศรีเพ็ญ เข้ามาเป็น ผบ.กองกำลังบูรพา ต้องใช้ถนนเส้นนี้ลาดตระเวนชายแดนบ่อยครั้ง จึงสร้างถนนเส้นนี้ใหม่ให้ต่อเนื่องพร้อมลาดยางเมื่อปี 2532 เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการปราบปรามโจรสลัดที่มีมากในบริเวณนี้

“ถนนศรีเพ็ญ ขุดยากมากเพราะ ขุดที่จะถูกยิงก็ เกิดขึ้นหลังจากมีศูนย์พักพิงหนองจาน เจียซุต เป็นคนควบคุมศูนย์ฯ” (สุริ จันทร์นอก, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2556)

ถนนที่สร้างใหม่นี้โดยอาสาสมัคร ศรีเพ็ญ ไปตั้ง ระยะทางของถนน เริ่มจากตาพระยา ตรงหลัก กม.ที่ 28 ถึงหลักกิโลเมตรที่ 49 บริเวณ โรงเกลือ นอกจากนั้น อยู่ในพื้นที่อำเภอคลองหาด อำเภอตาพระยา อำเภอโคกสูง และอำเภออรัญประเทศบางส่วน รวมระยะทางทั้งสิ้นประมาณ 80 ก

นโยบายชักชวนชาวบ้านย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ชายแดน

พ.ศ. 2529 รัฐบาลของสุนเซนได้แบ่งกัมพูชาเพิ่มขึ้นอีก 5 เมือง โดยได้แยกเมืองพระตะบองออกเป็นจังหวัดใหม่คือ จังหวัดบันเตียเมียนเจย การยกฐานะจากเมืองต่าง ๆ ขึ้นเป็นจังหวัดนั้นจุดประสงค์ที่แอบแฝงยังคงเป็นสิ่งที่ทำความเข้าใจได้ง่ายว่า เพื่อเปิดโอกาสให้แก่เจ้าหน้าที่ได้แสวงหาผลประโยชน์ ซึ่งก็เป็นเจ้าหน้าที่ที่จงรักภักดีกับฝ่ายตน (เรื่องยศ จันทรคีรี และคณะ, 2521, หน้า 88) ปราบฏการณ์ลักษณะนี้อาจจะอธิบายได้ทั้งไทยและกัมพูชา ช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลสุนเซน ได้เร่งส่งเสริม ชักชวนให้ประชาชนจับจองพื้นที่ในบริเวณชายแดน กัมพูชา-ไทย เป็นของตนเองได้ตามต้องการผู้ที่สามารถบุกเบิกได้ก็จะเป็นทหารของเขมรเท่านั้น เพราะมี อุปกรณ์ที่จะใช้ทุระเบิดทั้งที่เป็นสิ่งของเช่น รถถัง และสิ่งมีชีวิต เช่น วัวควาย สัตว์ชนิดต่าง ๆ มีการสร้างบ่อน้ำในพื้นที่ที่อาศัยเพื่อประกันความเสี่ยงในการมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี และดึงให้ชาวกัมพูชาเข้ามาอาศัย ซึ่งการกระทำในลักษณะเช่นนี้มีจุดประสงค์ที่ลึกลงไปอีกเพื่อต้องการให้ประชาชน มาเป็นผู้ทำลายระเบิดที่เขมรแดงฝังไว้ในแทบทุกตารางนิ้วของพื้นที่บริเวณชายแดน เพราะในขณะนั้นพื้นที่ฝั่งชายแดนกัมพูชาคือพื้นที่ระเบิด และอีกเงื่อนไขหนึ่งก็เพียงต้องการให้ประชาชนชาวกัมพูชาที่อยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนเป็นกันชนทางด้านความมั่นคงให้กับกัมพูชา หลังสงครามจบชาวกัมพูชาที่ไม่ได้อพยพกลับเข้าสู่ประเทศตนก็จะปักหลักอยู่ในประเทศไทย โดยอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทยบ้าง อาศัยอยู่ใกล้คนไทยบ้าง จนถึงเวลาที่มีการใช้แผนที่ทางกายภาพแบ่งพื้นที่กันว่าคนที่อยู่ฝั่งไหนเป็นไทย-เป็นเขมร ทำให้เขมรที่ไม่ยอมกลับก็ได้กลายเป็นไทยโดยมีการสวมสิทธิ์ การทำบัตรประชาชน เป็นอำนาจรับรองโดยอัตโนมัติ ประเทศไทยก็เช่นเดียวกันชาวบ้านเริ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่ชายแดน ทั้งที่เข้าไปพร้อมกับคนที่มีอยู่ก่อนแล้วแยกตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ และการย้ายเข้าไปของผู้คนเพื่อตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ ด้วยเงื่อนไขการจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐไม่ว่าจะเป็น การให้ที่ดินทำกิน การให้ที่ดินสร้างบ้านและการสร้างบ้านแบบให้เปล่า เมื่อย้ายเข้ามาแล้วก็ดำเนินชีวิตตามปกติในการดำเนินกิจกรรมไม่ว่าจะเป็น ออกไปทำนา ทำไร่ ทำสวน ชาวบ้านก็จะเกิดอุบัติเหตุจากวัตถุระเบิดที่กลุ่มของเขมรแดงได้ฝังไว้ โดยเฉพาะบ่อน้ำคือแหล่งยุทธศาสตร์หลักที่มีระเบิดเยอะที่สุด

ประติมากรรมสงคราม: ระเบิด ผู้พิการ

ภาพที่ 5-30 สัญลักษณ์ป้ายแจ้งเตือนภัย ที่มีวัตถุระเบิดอยู่บริเวณนั้นและพื้นที่เสี่ยง

ทัศนียภาพของทุ่งนา และ หมู่บ้าน ที่มีชายแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้านบรรยากาศเงียบสงบ แต่ใครจะรู้ว่าที่มีสนามทุ่นระเบิดใกล้กับที่พักอาศัย ทำให้ประชากร ไม่ว่าจะเป็นเด็ก คนสูงอายุ ได้รับผลกระทบโดยตรง ทุ่นระเบิดเพียงชิ้นเดียวที่ถูกฝังไว้ใต้ดินสามารถทำลายชีวิตผู้คนอย่างไม่ทันรู้เนื้อรู้ตัว ทุ่นระเบิดที่มีอยู่มากมายตามแนวชายแดน เป็นสิ่งที่สร้างความเสี่ยงและความหวาดระแวงให้กับชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากชาวบ้านยังคงต้องออกไปทำไร่ทำนา เก็บของป่า เลี้ยงสัตว์ ไม่อาจคาดคะเนหลีกเลี่ยงจากการได้รับอุบัติเหตุอันมาจากทุ่นระเบิดได้เลย ระเบิดตามแนวชายแดนนั้นเกิดจากกองกำลังติดอาวุธของประเทศเพื่อนบ้านที่ปฏิบัติการในพื้นที่ตามแนวชายแดน ได้วางกับระเบิดเหล่านี้ไว้เพื่อป้องกันตนเองจากฝ่ายตรงข้าม ทหารกัมพูชาฝ่ายที่ชนะก็จะไล่ดื้อฝ่ายพ่ายแพ้ให้ออกไปจากผืนแผ่นดินและไม่ลืมที่จะฝังระเบิดเอาไว้เพื่อป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายสามารถรูดกลับ ส่วนทหารฝ่ายที่พ่ายแพ้ ก็จะฝังระเบิดเอาไว้เช่นเดียวกันเพื่อป้องกันไม่ให้อีกฝ่ายรุกคืบเข้ามา ทำกันอย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด การฝังระเบิดมักจะฝังบริเวณที่ชาวบ้านทั่วไปจะต้องเข้าไปใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะแหล่งน้ำ ผืนป่าที่เป็นเสมือนซุปรเปอร์มาเก็ตของชาวบ้านรวมถึงตามผืนนา ท้องไร่ชาวบ้าน ผู้รับเคราะห์จึงตกเป็นชาวบ้านทั่วไป ทั้งไทย ทั้งเขมรที่ต้องกลายเป็นผู้พิการ ขาขาด แขนขาดหมดหนทางทำมาหากินแม้ว่าสงครามจะจบไปนานนับสิบปีแล้ว แต่วัตถุระเบิดเหล่านี้กลับไม่ได้ถูกรื้อถอนออกไปด้วย ซึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบ ย่อมหนีไปพ้นชาวบ้านที่ยังชีพด้วยการหาของป่า หรือทำไร่ทำสวนอยู่ในพื้นที่ ที่ต้องสูญเสียกลายเป็นคนพิการไปตลอดชีวิต ระเบิดแม้จะเก็บกู้มากกว่า 30 ปี ก็ยังไม่อาจบอกได้ว่าเศษซาก

มหันตภัยนี้จะหมดไปเมื่อใด สงครามไม่ว่าจะเกิดที่ไหนของประเทศใด ล้วนทั้งภาละอัปยศให้
 คนรุ่นหลังสะสางทั้งสิ้น เช่นเหตุเกิดกับชาวบ้าน 3 คนเหยียบกับระเบิดขณะไปหาของป่า
 เก็บผักหวาน ตามแนวชายแดนไทย - กัมพูชา เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ชาวบ้าน 2 คนได้รับบาดเจ็บ
 สาหัส และอีก 1 คนได้รับสะเก็ดระเบิดได้รับบาดเจ็บที่หางตา

ภาพที่ 5-31 ผู้ได้รับบาดเจ็บจากระเบิด

ภาพที่ 5-32 ส่วนหนึ่งของชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากระเบิด

ภาพที่ 5-33 ทหารไทยช่วยเก็บกู้ระเบิด

“เราต้องทำมาหากิน ต้องไปไร่ไปนา ถึงคราวเคราะห์เมื่อไรก็โดน”

มายาคติพรมแดนกับการแบ่งแยกคนชายแดน

สื่อ ค่าน ลวดหนาม

สงครามภายในกัมพูชาอันเนื่องมาจากการสมททานมหาอำนาจของแต่ละกลุ่มผู้นำภายในประเทศกัมพูชาเอง เกิดการเข่นฆ่า ขับไล่ ประชาชนเข้าสู่ชายแดน ทำให้เกิดศูนย์พักพิงตามแนวชายแดน วิถีชีวิตของชาวบ้านตามแนวชายแดนเกิดการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว เกิดการปฏิสัมพันธ์จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของคนชายแดน จนเป็นเหตุให้รัฐต้องหาทางที่จะปรับเปลี่ยนจำแนกแยกพวกด้วยการสร้างมายาคติของรัฐเพื่อแบ่งแยกชาวบ้านไทย-กัมพูชาตามแนวชายแดน โดยเน้นไปที่ มายาคติ 1. ความมั่นคงของชาติ 2. ลักลอบเข้าเมือง โดยมีอำนาจรัฐคอยเป็นเครื่องมือที่ใช้ปฏิบัติการผ่านด่านตรวจที่ใช้เป็นเครื่องมือควบคุม แบ่งแยกชาวบ้านที่อยู่กันคนละฟากรั้วกัน ชาวบ้านผู้ใดปฏิบัติตามนโยบายรัฐก็จะได้รับการ เชิดชู การกล่าวถึงว่า รักชาติ แต่ ชาวบ้านหรือคนไทยคนใดที่ไม่ปฏิบัติตามนโยบายก็จะกลายเป็น ไม่รักชาติ เช่น การแสดงออกของกลุ่มคนไทย 7 คน ที่ถูกจับกุมในพื้นที่ชายแดนที่ได้ต่อสู้ต่อรองด้วยการนำเสนออัตลักษณ์ตัวเองว่าเป็นคนไทยรักชาติ ซึ่งผลกระทบที่ชายแดนได้รับจากปฏิบัติการดังกล่าวนี้มีความรุนแรงมาก เพราะรัฐกรุงเทพได้เชื่อมโยงกับนโยบายความมั่นคงที่รัฐได้พยายามสร้างมายาคติกดทับไว้

การจับตัวคนไทย 7 คน (1. นายพนิช วิจิตเศรษฐ์ 2. นายวีระ สมความคิด 3. ร.ต.แซมดิน เลิศบุศย์ 4. นายตายนัน มุ่งมาจน 5. นาย กิษพลรัตน์ ชุสนะเสวี

6. นางนฤมล จิตรตนา 7. น.ส.ราตรี พิพัฒนาไพบูรณ์) ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นปรากฏการณ์ที่รัฐได้ใช้เครื่องมือที่มีอยู่อย่างเต็มที่ด้วยการสั่งปิด ห้ามเข้าออกพื้นที่ทั้งของไทยและกัมพูชาเพราะมีกลุ่มที่ได้รับการนิยามว่า ไม่รักชาติเข้ามาเรียกร้องสิทธิเรื่องการครอบครองที่ดินให้กับคนไทยเช่นกัน ซึ่งการกระทำดังกล่าวไม่ต่างจากพื้นที่ชายแดนเป็นสนามทดสอบความจริงที่มีชาวบ้านเป็นตัวประกัน

“จะข้ามไปหาลูกเมีย ก็ไม่ได้... พวกเขี้ยวข้าว ตัดอ้อยก็ไม่มีแรงงาน ถ้าปิดด่านเดือดร้อนแน่พวกเราที่อยู่ตามชายแดน” (สมพงษ์ กันสำรอง, สัมภาษณ์, 12 มีนาคม 2555)

ก่อนที่เหตุการณ์คนไทยทั้ง 7 คนจะถูกจับตัวชาวบ้านในเขตพื้นที่ชายแดนจะไปมาหาสู่กันอย่างปกติสุข คนไทยตามแนวชายแดนไม่เพียงแต่เข้าไปในหมู่บ้านหนองจานได้อย่างเสรีเท่านั้น แม้แต่ในจังหวัดบันเตียเมียนเจยของกัมพูชา คนไทยก็สามารถที่จะเข้าไปได้ แต่เมื่อมีเหตุการณ์วันที่คนไทยกลุ่มที่อ้างตัวเองว่ารักชาติได้ถูกจับกุมไป ทางเจ้าหน้าที่ของประเทศกัมพูชาก็ได้ส่งทหารเข้ามาตรึงพื้นที่ตามแนวชายแดน ขณะที่ฝ่ายรัฐชาติไทยเองก็ได้ปิดถนนศรีเพ็ญพร้อมกับได้ทำการผลักดันคนกัมพูชาให้ออกจากราชอาณาจักรไทย แต่ก็ยังมีชาวกัมพูชาบางส่วนที่หลงเหลืออยู่ในไร้อ้อยของคนไทยตามแนวชายแดนที่เจ้าของไร้อ้อยจะต้องเป็นคนรับประกันความปลอดภัยในตัวองแรงงานชาวกัมพูชาด้วยตนเองกับนายอำเภอที่เป็นเจ้าของพื้นที่ที่แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาได้พักอาศัยอยู่ แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาส่วนใหญ่ที่นายจ้างรับรองการพักอาศัยจะอยู่ในตำบลโนนหมากมุ่นมีมากกว่า 1800 คน

หมู่บ้านตามพื้นที่ชายแดนส่วนใหญ่ จะมีทั้งชาวกัมพูชาและชาวไทยอาศัยอยู่ร่วมกัน มีความผูกพันกันทั้งในการเป็นสามีภรรยาและญาติ พี่น้อง ถึงแม้จะมีเรื่องพื้นที่พิพาทมานานกว่า 30 ปี แต่ชาวบ้านในพื้นที่สองฝั่งต่างอาศัยพึ่งพากันมาตลอด ไม่เคยมีเหตุบาดหมางกัน เมื่อถึงฤดูเพาะปลูกของชาวบ้านในพื้นที่ตามแนวชายแดน ก็มีความจำเป็นที่จะต้องจ้างแรงงานกัมพูชาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็น การปลูกและตัดอ้อย การทำไร่ทำนา แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาเหล่านี้เป็นที่นิยมของคนไทยตามแนวชายแดนเป็นอันมากอาจจะเนื่องมาจากแรงงานที่เป็นคนไทยในพื้นที่มีอยู่อย่างจำกัดและไม่นิยมที่จะรับจ้างในงานประเภทการเกษตรเพราะถือว่าเป็นงานที่หนักเกินกว่าที่พวกเขาจะทำได้ นอกจากนี้ค่าแรงในการรับจ้างของแรงงานชาวกัมพูชายังมีปริมาณที่ถูกลงกว่าแรงงานที่เป็นคนไทยมาก เช่น ค่าแรงงานคนไทยในพื้นที่จะอยู่ที่ 250-300 บาท/วัน ส่วนแรงงานชาวกัมพูชา 150-200/วัน ส่วนการจ้างงานในกัมพูชาจะอยู่ที่ 80-100 บาท/วัน ในขณะที่คนไทยตามแนวชายแดนเองก็ต้องส่งสินค้าไปขายให้กับชาวกัมพูชาในประเทศกัมพูชาด้วย สิ่งที่เกิดขึ้นจึงเป็นเหมือนการกักขังคนไทยตามแนวชายแดนให้

ยอมรับในเงื่อนไขอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นอกจากคนไทยตามแนวชายแดนจะเข้าไปค้าขายฝั่งประเทศกัมพูชาไม่ได้แล้ว แรงงานกัมพูชาก็เข้ามารับจ้างตัดอ้อยในเมืองไทยไม่ได้ด้วยเช่นกัน ความต้องการที่แตกต่างกันของคนในรัฐชาติไทย แม้จะเป็นสิ่งที่แสดงออกถึงความหวังดีเหมือนกัน ทุกคน ทุกฝ่ายก็ตาม แต่ในทางกลับกันกับเป็นสิ่งที่ทำลายระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ชายแดนไม่เป็นแต่เพียงของความรู้สึกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้นแต่ยังเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านแทบทุกหมู่บ้านที่อยู่ติดกับชายแดน ไทย-กัมพูชา

แม้เวลาจะล่วงเลยไปอย่างรวดเร็ว กลับไม่ได้สร้างความวิตกกังวลและความเดือดร้อนที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น

“ถ้าปิดด่านคนไทยหาแรงงานไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นแรงงานในไร่หรือแรงงานอื่น ๆ ที่เคยใช้แรงงานชาวกัมพูชา” (นิคม โสดา, สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2555)

โดยปกติแล้วบริเวณพื้นที่ชายแดนจะมีช่องทางที่ชาวกัมพูชาและชาวไทยตามแนวชายแดนใช้ในการเดินทางไปมาหาสู่กันอยู่เป็นประจำด้วยกัน 3 จุดใหญ่ คือ ช่องทางตรงหลักเขตที่ 46 บ้านโนนหมากมุ่น-โอบไฉน หลักเขตที่ 47 บ้านหนองจาน-โจกเจีย และหลักเขตที่ 48 บ้านอ่างศิลา-ตะนบดัด ช่องทางผ่านเข้าออกแต่ละจุดเป็นสิ่งที่ปฏิบัติให้เห็นอยู่ตลอดทุกวัน ทั้งชาวไทยและชาวกัมพูชาต่างเข้าออกพรมแดนเพื่อประกอบอาชีพของตนเหมือนคนบ้านเดียวกัน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของไทยกับแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาและเจ้าหน้าที่ของกัมพูชา กับคนไทยตามชายแดน ต่างก็ยึดหลักของการเป็นคนชายแดนด้วยกัน เครื่องหมายที่ส่งผ่านทางรูปร่างหน้าตาของคนทั้งสองรัฐชาติที่อาศัยอยู่ตามแนวชายแดนจึงเป็นใบเบิกทางในการเข้าออกพื้นที่ของทั้งสองรัฐชาติได้อย่างง่าย

การดำเนินชีวิตในลักษณะนี้เกิดขึ้นเป็นประจำของคนชายแดน ซึ่งเป็นการอยู่อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า หรืออาจจะกล่าวว่า ขาดฉันแล้วเธอจะรู้สึก ก็ไม่ผิดประการใด ปัญหาเชื่อว่าจะแก้ไขได้ด้วยบุคคลเพียงไม่กี่คนในบางครั้งความเป็นชาวบ้านก็ไม่อาจที่จะตัดสินความถูกผิดในเรื่องที่พวกเขาไม่รู้สาเหตุและที่มาของปัญหาที่มีความหมายมากมายซ่อนอยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์การรักชาติที่กำลังได้รับความนิยมจนกลายเป็นวัฒนธรรมการเอาอย่างเช่นในปัจจุบันได้

“ไม่จำเป็นต้องให้ใครมาทะเลาะกัน การทะเลาะกันไม่มีอะไรดีขึ้น เรื่องเขตแดนเป็นเรื่องรัฐต่อรัฐ เราทำอะไรไม่ได้” (สง่า สิทธิพล, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2555)

นี่อาจจะเป็นเพียงเสียงส่วนหนึ่งของชาวบ้านที่เคยได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากสาเหตุของวันที่ 29 ธันวาคม พ.ศ. 2553 ที่มีการจับคนไทยทั้ง 7 สิ่งที่เป็นผลกระทบอย่างมากคงจะหนีไม่พ้นเกษตรกรไทยที่ปลูกอ้อยที่ได้รับความเดือดร้อนและหวาดกลัวกันคือการเก็บเกี่ยวพืช

ต้องหยุดชะงักลงเพราะ การปิดถนนที่ใช้ข้ามไปมาของชาวบ้านทั้งสองพรมแดนรัฐชาติ แรงงานชาวกัมพูชาซึ่งเป็นแรงงานหลักในไร่อ้อย ไร่มัน ไม่สามารถเดินทางเข้ามาได้ การค้าขายบริเวณชายแดนต้องหยุดลงอย่างทันที ซึ่งปรากฏการณ์ลักษณะที่เกิดขึ้นนี้ยังไม่ถึงกลับมีปรากฏการณ์ที่รุนแรงถึงขั้นการรวมตัวกันต่อต้านรัฐจากส่วนกลางจนกลายเป็นดังเช่นกรณีของชาวบ้านในอีสานที่รวมตัวกันจนกลายเป็นกบฏผืนบุญในอดีตที่รัชวัช ปุณ โณทก (2523, หน้า 11-13) ได้ชี้ว่า การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อต่อต้านรัฐจากส่วนกลางมีสาเหตุพื้นฐานมาจากระบบสังคมไทยยังผูกติดไว้ด้วยระบบอุปถัมภ์ที่ทำให้ชาวบ้านมองว่าความไม่เท่าเทียมเกิดขึ้นกับพวกเขาจึงเป็นที่มาของการไม่ยอมรับ ต่อต้านด้วยวิธีการต่าง ๆ

สื่อกับการสร้างความเป็นชายแดน

ทุกคนบอกว่า ความรักชาติคือการทำตามนโยบายรัฐ รัฐกรุงเทพบอกว่ารักชาติต้องทำอย่างไรชาวบ้านก็ทำตามอย่างนั้น

ภาพที่ 5-34 สื่อกับการสร้างความเป็นชายแดน

การตอกย้ำและการสร้างภาพแทนความเป็นพื้นที่ชายแดน ผ่านผู้นำ (ผู้ว่าราชการ ทหาร) ที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐบาลกรุงเทพ โดยการใช้สื่อเป็นตัวปฏิบัติการผลิตซ้ำให้เกิดการรับรู้สำหรับคนทั่วไปในรัฐชาติไทย

ภาพที่ 5-35 นายอำเภอชี้แจงกับชาวบ้านตามแนวชายแดน

ด่านเข้า-ออกชายแดนไทย-กัมพูชา: อำเภอโคกสูง-โอวจโรว

ผู้คนในพื้นที่ชายแดน (Border land) มีลักษณะเฉพาะและพิเศษที่แตกต่างจากคนในพื้นที่อื่น ๆ ตรงที่รัฐมักจัดเป็นพื้นที่เพื่อการควบคุม (Regulation) ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อควบคุมและกำกับการเคลื่อนไหวของผู้คนและการข้ามแดนผ่านช่องทางแดน โดยผ่านการใช้กฎหมาย กติกา ระเบียบและกฎเกณฑ์ที่แต่ละรัฐชาติได้กำหนด นอกจากนี้พื้นที่ชายแดนยังเป็นหน้าด่านที่ต้องเผชิญกับแรงเบียดทางนโยบายจากอีกรัฐหนึ่งไปสู่รัฐหนึ่งเพื่อการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและความมั่นคง ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชายแดนยังมีความสลับซับซ้อนและหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ ที่แสดงถึงความสอดคล้อง กลมกลืนและได้แย้ง

กระบวนการที่รัฐชาติได้ขยายอำนาจเพื่อ กำหนด ควบคุม หลอมรวมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทำให้พื้นที่ชายแดนซึ่งมีความหลากหลาย มีการพบปะพูดคุย เจรจาต่อรองระหว่างชาวบ้าน ต้องกลายเป็นพื้นที่ที่จะต้องควบคุม ฝ้าระวัง ผ่านเครื่องมือและสัญลักษณ์ของอำนาจรัฐ เช่น รั้วลวดหนาม ประตูด่านตรวจคนเข้าเมือง ตำรวจ ทหาร เป็นต้น สูดทำแล้วเครื่องมือและสัญลักษณ์ดังกล่าวได้กลายเป็นตัวแทนของอำนาจอธิปไตยที่บ่งบอกพื้นที่และแนวเขตแดนระหว่างรัฐชาติด้วยเช่นกัน

ถ้าพิจารณาแล้วรัฐชาติก็เป็นเพียงชุมชนจินตนาการของผู้ปกครองเท่านั้น หากได้เป็นชุมชนที่กำหนดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ให้มีอยู่ในพื้นที่ได้ เพราะ พื้นที่ชายแดนก็คือพื้นที่จินตนาการ

ของชาวบ้านเช่นเดียวกัน พื้นที่ซึ่งถูกกำหนดให้พวกเขาจับนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งในจารีตที่กำกับด้วยกฎหมายเท่านั้น ไม่ใช่จารีตที่เป็นของกลุ่มชนชายแดนที่รับรู้ร่วมกันและปฏิบัติร่วมกันซึ่งอยู่ภายใต้ความไว้วางใจ การพืงพืงกันในรูปแบบที่เป็นเครือข่ายทางสังคมที่มีฐานของการมีสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน การมีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน จึงทำให้พรมแดนทางวัฒนธรรมเชื่อมต่อกันอย่างไม่เขรอะเขินต่างจากพรมแดนทางกายภาพถูกเบียดขับ ต่อรอง อยู่ตลอดเวลา

“ถ้าถามว่า คนกัมพูชาเข้ามาในเขตแดนไทยโดยไม่มีบัตรผ่านแดนผิดไหม ตามกฎหมายก็ผิด แล้วคนไทยเข้าไปในเขตกัมพูชาผิดไหม ก็ผิดอีก แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เราก็ต้องผ่อนปรนซึ่งกันและกัน” (บัวลา กาพิมาย, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2555)

ภาพที่ 5-36 ค่านข้ามไป-กลับ ไทย-กัมพูชา และแผงเหล็กและลวดหนามบนถนนศรีเพ็ญ

การปิดพรมแดน

แม้ความสัมพันธ์ของชาวบ้านจะดำเนินไปด้วยความเป็นปกติ แต่ความขัดแย้งระหว่างรัฐชาติได้สร้างความแบ่งแยกคนของทั้งสองประเทศออกจากกันด้วยสัญลักษณ์ที่แสดงออกมาทางการปิดด่านการเดินทางเข้าออก

การปิดพรมแดนไทย-กัมพูชา ส่งผลให้เห็นถึงการแบ่งแยกอุดมการณ์ทางการเมืองของทั้งสองรัฐชาติ ทำให้พรมแดนของทั้งสองรัฐชาติถูกบังคับใช้และกำกับดูแลอย่างเข้มงวด

ประเด็นตรงนี้ สิ่งหนึ่งที่เราจะทำความเข้าใจคือ การแย่งย่อนของความหมาย พรมแดนกับรัฐชาติ พรมแดน เป็นตัวบ่งบอกให้รู้ถึงการควบคุมของรัฐเหนือสังคมเช่น ความมั่นคง การลาดตระเวน ตรวจสอบและการรักษาอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนนั้นก็คือ รัฐชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานของความจงรักภักดีและอารมณ์ร่วมของความเป็นชาติ แต่ในความเป็นจริงแล้วตัวบท

กฎหมายและความจงรักภักดีเริ่มขยับออกห่างกันทุกที ซึ่งอาจจะทำให้แนวคิดเรื่องชาติแบบเดิม เริ่มจมดิ่งลงสู่สภาวะวิกฤติยิ่งขึ้น เพราะตัวบทกฎหมายเป็นเพียงส่วนที่รับรองการมีอยู่จริงของ ชาติที่ทุกคนรับรู้เท่านั้นหาได้จ้านน ขอมริบพร้อมกั้บจงรักภักดีในการควบคุมของรัฐ ผ่านกฎหมายไม่ ยิ่งกลับทำให้พวกเขาพยายามต่อต้าน ต่อรองด้วยวิธีการต่างไม่ว่าจะเป็น การข้ามไปมาระหว่างพรมแดน ในช่วงที่เกิดปัญหาข้อพิพาทโดยไม่เกรงกลัวอำนาจรัฐ ทั้งที่เป็น การข้ามไปมาในการประกอบกิจกรรม ค้าขาย จึงเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงนัยยะได้เป็นอย่างดีของ การไร้พรมแดนในสภาวะความเป็นรัฐชาติของชาวบ้าน ประเด็นนี้อยู่ว่า รัฐสนใจความมีอยู่จริง ของพรมแดนรัฐชาติจริงหรือ? เพราะความเป็นรัฐชาติในยุคปัจจุบันสามารถเลื่อนไหลได้ขึ้น อยู่กับบริบทที่เปลี่ยนไป เช่น การขยับพรมแดนร่นเข้ามาเพื่อตั้งด่านตรวจ การตั้งค่ายทหาร-ตำรวจ ในพื้นที่เส้นเขตแดน (ที่เส้นเขตแดนบ้านหนองจาน) เป็นต้น

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ตามแนวชายแดนทั้งที่ เป็นคนไทยหรือคนกัมพูชานั้น เป็นลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยอยู่กันแบบบ้านพี่เมืองน้อง กฎเกณฑ์ ที่ตั้งขึ้นในการกำหนด และควบคุมนั้นจะเป็นไปในรูปของความไว้เนื้อเชื่อใจและการรับรู้ร่วมกัน ในกฎ กติกาของคนชายแดน

“ถ้าถามว่า คนกัมพูชาเข้ามาในเขตแดนไทยโดยไม่มีบัตรผ่านแดนผิดไหม ตามกฎหมาย ก็ผิด แล้วคนไทยเข้าไปในเขตกัมพูชาผิดไหม ก็ผิดอีก แต่เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เราก็ต้อง ผ่อนปรนซึ่งกันและกัน” (สมศักดิ์ คำสุขสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2556)

อันที่จริงผิดกฎหมาย เป็นคำ ที่มีปัญหาในเชิงความหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากทัศนคติ ของผู้คนที่อยู่ตามชายแดน คำนี้มีความหมายซับซ้อนที่ลื่นไหลไปมาอย่างง่ายได้ คำว่า ผิดกฎหมาย สื่อถึงการกระทำผิดหรือ แนวโน้มที่จะกระทำเช่นนั้น ความหมายนี้อาจเพียงพอในระดับรัฐ แต่ไม่ครอบคลุมถึงวิถีที่ผู้อาศัยอยู่ตามชายแดนที่ภาคภูมิใจกับการฝากปากท้อง การเล่าเรียน และการหารายได้ไว้กับการค้าข้ามพรมแดน

“การประกาศปิดช่องทางเข้า-ออกระหว่าง ไทย-กัมพูชาบริเวณจุดตรวจที่ 46 บ.โอไบ เจื่อน จุดตรวจที่ 47 บ.หนองจาน และจุดตรวจที่ 53 บ.อ่างศิลา อ.อรัญประเทศ จ.สระแก้ว ส่งผลให้ ราษฎรกัมพูชาที่อยู่ในบริเวณช่องทางที่ถูกปิดได้รับความเดือดร้อนไม่สามารถเดินทางเข้ามาเรียน หนังสือ เข้ามาซื้อสินค้าและรับจ้างทำงานได้ ขณะที่กัมพูชาก็ไม่อนุญาตให้ราษฎรกัมพูชาเดินทาง ออกนอกประเทศด้วย” (กนกวรรณ แก้วประทีป, สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2556)

อุดมการณ์ของรัฐที่ต้องการบังคับเป็นแนวทางปฏิบัติเพียงเพื่อแยกเขาแยกเราให้ แดกต่างกัน ซึ่งสิ่งที่แฝงไว้เบื้องหลังกับเป็นเพียงการขายผ้าเอาหน้ารอดระหว่าง เจ้าหน้าที่ของรัฐ และรัฐต่อสายตาของประชาชนทั่วไป การกระทำเช่นนี้หาใช่สิ่งที่ชาวบ้านต้องการไม่กับเป็นเพียง

สิ่งที่เพิ่มระยะห่างระหว่างชาวบ้านตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาในพื้นที่อำเภอโคกสูงกับรัฐมากขึ้นเท่านั้น เพราะในความเป็นจริงแล้วพื้นฐานทางอุดมการณ์ของชาวบ้านไม่เคยมีคำว่าเขาหรือเราเลย

ภาพที่ 5-37 การประชุมระหว่างอำเภอ โคกสูง-โอโจรว เชื่อมความสัมพันธ์ไมตรี

สรุป

ข้อพิพาทในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นั้น เกิดมาจากความขัดแย้งภายในประเทศกัมพูชาเองเป็นส่วนใหญ่ และความขัดแย้งทุกครั้งจะเกี่ยวข้องกับมหาอำนาจจากภายนอกหลายประเทศรวมทั้งไทยด้วย ซึ่งเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของความขัดแย้งภายในประเทศที่กัมพูชามีมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตเรื่อยมา คือ กัมพูชานิยมดึงมหาอำนาจจากภายนอกเข้ามาเป็นฝักฝ่าย เพราะกัมพูชาไม่มั่นใจในการรักษาความปลอดภัยของตนโดยลำพัง รวมทั้งกรณีของสงครามกับเวียดนามในช่วงทศวรรษที่ 2520 ที่เขมรแดง สัมรินได้ดึงเวียดนามเข้ามาช่วยในการโค่นล้มรัฐบาลของกัมพูชาประชาธิปไตยโดยการบุกเข้ายึดกรุงพนมเปญซึ่งถือว่าเป็นจุดศูนย์กลางของอำนาจกัมพูชา หลังจากเข้ายึดไว้เรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มปฏิบัติการกวาดล้างกองกำลังกัมพูชาฝ่ายที่ต่อต้าน

ยุทธวิธีหนึ่งที่เวียดนาม-เฮง สัมรินใช้คือการนำกองทหารจำนวนมากมาประจำการประชิดชายแดนไทย ซึ่งก็รวมทั้งชายแดนบ้าน โนนหมากมุ่นและหนองจาน เพื่อเตรียมพร้อม

สำหรับการรุกต่อไป ในขณะที่เดียวกันก็ส่งทหารลูก้าเข้ามาในพื้นที่ชายแดนฝั่งไทยโดยใช้
 ข้ออ้างเพื่อการกวาดล้างผู้ที่ต่อต้านฝ่ายตนเป็นกรอบวางไว้ในกรบุกเข้ามาในพื้นที่โดยไม่ได้
 สนใจว่าเป็นเขตแดนไทยอันนำไปสู่การปะทะกันระหว่างทหารฝ่ายไทยและทหารเวียดนาม-เฮง
 สัมรินในบ้าน โนนหมากมุ่น บ้านหนองจาน ซึ่งปฏิบัติการของเวียดนาม-เฮง สัมรินที่ใช้นั้นก็ใช้
 พื้นที่ชายแดนฝั่งไทยเป็นสนามและเกิดขึ้นเป็นประจำ เช่นในปลายปี พ.ศ. 2522 กลุ่มเขมรเสรีซึ่งมี
 อิทธิพลมาแต่เดิมได้เข้าแทรกแซงหมู่บ้านหนองจานของไทยโดยใช้กำลังคนประมาณ 100 นาย
 เข้าปล้นคนไทยในพื้นที่หลายครั้ง จนทำให้พันเอกประจักษ์ สว่างจิตร์ ยกกำลังทหารไทยเข้า
 โอบล้อมหมู่บ้านและขับไล่เขมรเสรีที่อ้างตัวว่าเป็นเวียดนาม-เฮง สัมรินออกจากพื้นที่ ในวันที่
 23 มิถุนายน พ.ศ. 2523 กองกำลังทหารเวียดนามได้เข้าโจมตีบ้านหนองจานและ โนนหมากมุ่น
 พร้อมกันนั้นได้บังคับให้ผู้อพยพที่อยู่ในศูนย์พักพิงแห่งนี้กลับไปยังกัมพูชาและฆ่าผู้ต่อต้าน
 ที่ไม่ยอมปฏิบัติตาม กระทั่งวันถัดมาทหารไทยได้เข้ายึดพื้นที่คืนและขับไล่ทหารเวียดนามออกไป
 จนได้ชื่อว่าเป็นยุทธการ โนนหมากมุ่น ในที่สุด ระหว่างปี พ.ศ. 2523-2527 ทหารเวียดนามเข้าโจมตี
 ค่ายผู้อพยพแห่งนี้หลายครั้ง ครั้งสุดท้ายในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2529

สุดท้ายแล้ว จะเห็นได้ว่าการสร้างชุดการนิยามในพื้นที่ชายแดนในช่วงนี้ ฐานคิดความ
 มั่นคงของรัฐทางด้านการเมืองยังเป็นแกนหลัก โดยมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจและปัญหาทางด้าน
 สังคมที่ถูกพยายามไม่ให้มีการรับรู้สำหรับประชาชนเป็นตัวสอดแทรก ซึ่งชุดความหมายที่เกิดขึ้นก็
 ได้กลายมาเป็นประวัติศาสตร์ที่เข้ามาสัมพันธ์กับการสร้างประสบการณ์การสำนึกรับรู้และส่งผล
 ต่อการเชื่อมโยงวิถีคิดของชาวไทยในพื้นที่ชายแดนที่มีต่อกัมพูชา ผ่านชุดปฏิบัติการสงคราม
 ภายในกัมพูชา ผู้อพยพชาวกัมพูชา การเข้าโจมตีพื้นที่และชาวบ้านไทยของทหารเวียดนาม
 ปราบปรามการณที่เกิดขึ้นเหล่านี้นำมาซึ่ง การสร้างชุดการนิยามความหมายของพื้นที่ชายแดน
 ออกเป็น 7 ชุด คือ

1. พื้นที่ชายแดนในช่วงของการเกิดเหตุการณ์ดังกล่าว เป็นชุดความหมายที่
 ช่วยสนับสนุนความชอบธรรมให้กับรัฐบาลที่ปกครองโดยทหารของรัฐบาลพลเอกเปรม
 ติณสูลานนท์ ในการใช้เหตุการณ์จากชุดปฏิบัติการที่เกิดขึ้นมาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเชื่อ
 และความชอบธรรมให้กับประชาชนว่า ณ เวลานั้นประเทศไทยจะมั่นคงได้จะต้องเชื่อฟังทหาร
 ซึ่งชุดความหมายที่สร้างมานี้ก็ทำให้รัฐบาลของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์สามารถที่จะใช้
 อำนาจได้ถึง 8 ปี

2. ชุดความหมายที่เป็นผลมาจากชุดปฏิบัติการดังกล่าว ทำให้ความหมายของพื้นที่
 ชายแดนเปลี่ยนไป จากพื้นที่ ผู้คน ที่ถูกนิยามว่ามีแต่ความเสี่ยงกับปัญหาที่มาจากเหตุการณ์

การสู้รบและการอพยพของผู้คนชาวกัมพูชาบริเวณพื้นที่ชายแดนเช่น ปัญหาการก่อการร้าย ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น กลายเป็นพื้นที่ที่มีความหวังของผู้คนจากการค้าขายและแลกเปลี่ยนไม่ว่าจะเป็น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การค้าอาวุธสงคราม เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมทุกอย่างถูกปฏิบัติการในแบบลักลอบ จากชุดความหมายดังกล่าวนี้จึงสร้างความหมายที่แย้งซ้อนกับความหมายที่เกิดจากการรับรู้ของคนทั่ว ๆ ไปได้อย่างแนบเนียน

3. ความหมายที่เปลี่ยนจากการขยายอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เวียดนามเพื่อช่วยเหลือเฮงสัมรินในการ โคนล้มพอล พต กลายเป็นเวียดนามขยายอิทธิพลเพื่อแย่งชิงดินแดนและทรัพยากรซึ่งเวียดนามอาจจะเกิดจากมีความเชื่อที่ว่า การขยายตัวของคอมมิวนิสต์ไม่สามารถที่จะขยายตัวได้อีกแล้ว เพราะสงครามที่เกิดขึ้นเป็นสงครามระหว่างคอมมิวนิสต์ด้วยกันเอง

4. ความหมายที่สร้างขึ้นระหว่างไทยกับกัมพูชาในพื้นที่ชายแดนที่ขัดแย้งกัน ซึ่งพื้นที่ชายแดนนอกจากจะเกิดปัญหาข้อพิพาทในประเด็นของพื้นที่ ผู้คนและอำนาจในพื้นที่ชายแดนแล้วยังเป็นปัญหาข้อพิพาทในเชิงความหมายด้วยเช่นกัน เช่น ชาวกัมพูชาได้ให้ความหมายพื้นที่ชายแดนว่า เป็นการแยกพวกเขาออกจากคนไทย เพราะคิดว่าพวกเขาเป็นกลุ่มคนที่นำพาคอมมิวนิสต์เข้ามาในพื้นที่ ส่วนไทยได้ให้ความหมายพรมแดน ในช่วงนี้ว่า เป็นพื้นที่ที่ช่วยป้องกันคอมมิวนิสต์และพวกที่ไม่ใช่คนไทย

5. การนิยามความหมายที่ได้จากปฏิบัติการของรัฐ ชาวบ้านมีความเข้าใจว่าข้อพิพาทในพื้นที่เกิดจากนโยบายที่รัฐนำมาให้ชาวบ้านปฏิบัติตามเพียงเพื่อครอบงำหรือเพียงเพื่อต้องการให้เกิดความเป็นชาตินิยม หรือกระบวนการทำให้เป็นคนไทย ส่วนรัฐมองว่า พื้นที่ชายแดนเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อความมั่นคงของชาติจึงต้องเร่งสร้างจิตสำนึกความรู้โดยเร่งด่วนเพื่อป้องกันการรับเอาวิถีคิด วัฒนธรรมของชาติอื่นมาปฏิบัติใช้ เพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่มีความใกล้ชิดกัน เกี่ยวพันกัน อีกทั้งพื้นที่ชายแดนช่วงดังกล่าวนี้ยังเป็นการช่วงชิงความหมายโดยมีผู้อพยพชาวกัมพูชาเป็นฐานการรองรับชุดความหมายที่ถูกปฏิบัติการในครั้งนี้

6. การเกิดขึ้นของศูนย์พักพิงแม้จะสัมพันธ์กับการตอบสนองนโยบาย การแสดงความมีมนุษยธรรม ดังกล่าวแล้ว ยังมีประเด็นของเครือข่ายที่เชื่อมโยงผ่าน การปกป้อง การดูแล การสนับสนุน ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการที่มีผลประโยชน์อยู่เบื้องหลัง เพียงแต่ใช้ความหวังดีเป็นวาทกรรมเชื่อมต่อกับความหมายหรือสัญลักษณ์ที่แอบอิงซุกซ่อนอยู่ในการเป็น ผู้อพยพของชาวกัมพูชาแทบทั้งสิ้น

7. จากการที่มีจำนวนผู้อพยพจำนวนมากในพื้นที่ชายแดน ทำให้พื้นที่ชายแดนถูกนิยามความหมายหลากหลายชุดด้วยกัน เช่น 1. เป็นกันชนจากภัยคอมมิวนิสต์และภัยจากเวียดนามก่อน

ที่จะเข้าสู่ใจกลางรัฐไทย 2. เป็นพื้นที่ที่จะต้องเฝ้าจับตามองของนานาชาติ 3. เป็นดินแดน
สวรรค์ของผู้อพยพ 4. การกลายเป็นพื้นที่ของโอกาสสำหรับชาวบ้าน พ่อค้า ทหาร

โลกสูง: การเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

จากป่าดงยางสู่ป่าชุมชน

ช่วงทศวรรษ 2500 การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยเป็นไปอย่างรวดเร็วอันเป็นผล
โดยตรงมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและการให้สัมปทานป่าไม้ของรัฐบาลแก่เอกชน
แต่การเติบโตของเศรษฐกิจไทยอันมาจากการส่งออกไม้ที่ได้จากการสัมปทานป่ากับเป็นสิ่งสร้าง
คู่ตรงข้ามให้กับป่าดงยาง จากที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้ยางนาและไม้หนานาพันธุ์ สัตว์ป่าที่ชุกชุม
ก็หายไปตามการหยุดลงของการสัมปทานพื้นที่ป่า ซึ่งไม้ส่วนใหญ่ที่บริษัทสัมปทานได้ไปจากป่า
ดงยางก็จะถูกนำไปใช้อยู่ 2 ประเภทหลัก ๆ คือ ทำเป็นไม้พื้นสำหรับรถจักรไอน้ำ ชาวบ้านจะเรียก
พื้นหลา และใช้ทำไม้หมอนรถไฟ ทำให้ผืนป่าลดจำนวนลงไปมาก เมื่อสัมปทานหมดลง ชาวบ้าน
ก็สมานานนโยบายรัฐเพียงเพื่อให้เป็นผู้ที่ปฏิบัติตามที่ดี รัฐว่าอะไรดีก็ทำเช่นนั้น การปลูกพืช
เศรษฐกิจตามที่รัฐส่งเสริมจึงเป็นสิ่งที่รับประกันความเสี่ยงในผลผลิตที่กำลังจะตามมา การรุก
พื้นที่ป่าก็เริ่มขึ้น พืชเศรษฐกิจที่ชาวบ้านนิยมก็คือ อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด เป็นต้น
ซึ่งพืชเศรษฐกิจดังกล่าวมากับนวัตกรรมการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นรถไถ ปุ๋ยเคมี
สารกำจัดแมลง จนดินและน้ำเสื่อมสภาพ นอกจากนี้ ก็ยังคงมีการลักลอบตัดไม้อย่างต่อเนื่อง
ทั้งจากชาวบ้านในท้องถิ่นและจากนายทุนทั้งทางตรงและทางอ้อม จนผืนป่ากว่าหมื่นไร่
แทบโล่งเตียน

ภาพที่ 5-38 พื้นที่ป่าส่วนหนึ่งที่ถูกล้างแล้วเผาเพื่อรอการปลูกอ้อย

แม้ที่ดินที่ป่าจะมีมากกว่าพื้นที่ทำการเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยสุดท้ายแล้วก็ไม่เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ การมีพื้นที่ป่าเหลือจำนวนน้อยโดยไม่ถูกทำลายลงจนหมดสิ้นไปนั้นก็อาจจะเป็นสิ่งที่ฉายให้เห็นถึงเบื้องหลังของความคิดของชาวบ้านในการที่จะเก็บรักษาป่าไว้ ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านอยากจะบ่งบอกให้รู้ว่าพวกเขาก็มีการประกันการเอาตัวรอดด้วยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ นั่นก็คือ ป่าเหมือนกัน (ชินสัคค สุวรรณอักษร, 2549, หน้า 7)

การสัมปทานตัดไม้จากป่าดงยางได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของบริบทการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างเห็นได้ชัด เพราะภายหลังจากการสัมปทานป่าไม้สิ้นสุดลง ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทำลายลงเป็นอันมากเพียงเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยม ปัญหาที่ตามมาคือ เมื่อไม่มีป่าหลงเหลืออยู่จะทำอย่างไร ? รัฐเมื่อเห็นว่าปัญหาที่จะตามมาจากการไม่มีพื้นที่ป่าหลงเหลือจึงวิตกกังวลด้วยการสร้างวาทกรรมการอนุรักษ์ให้ชาวบ้านปฏิบัติตามทั้งผ่านการประชาสัมพันธ์ กฎหมายเพียงเพื่อใช้เป็นเกาะป้องกันเข้ามาใกล้เกลี่ยความรุนแรงที่จะตามมาจากการไร้พื้นที่ป่า และรัฐเองได้เข้ามาเป็นเจ้าภาพหลักด้วยการประกาศให้ป่าเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยที่ชาวบ้านในชุมชนจะต้องรับรู้ร่วมกันผ่านชุดความหมายป่าชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ สุดท้ายแล้วชาวบ้านเป็นได้แต่เพียงผู้รับกรรมจากนโยบายการสัมปทานป่าเท่านั้น

ภาพที่ 5-39 พื้นที่ป่าชุมชน

การปลูกพืชเศรษฐกิจ

การปลูกอ้อย

การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก กลายเป็นปัจจัยเร่งเร้าการขยายตัวของเศรษฐกิจชุมชน จากที่เคยปลูกเพื่อกินกลายเป็นการปลูก ให้ได้ปริมาณมากเพื่อขายจึงเป็นเหตุผลที่ชาวบ้านต้องทำงานหนักและลงทุนซื้อเครื่องมือใหม่ เช่น ปูยาปราบศัตรูพืช บางปีได้ผลผลิตดี พอมีกำไร แต่เนื่องจากการปลูกพืชที่เหมือนกันเป็น ส่วนใหญ่ เช่น อ้อย ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ทำให้เกิดความต้องการ เกิดภาวะหนี้สินตามมา ในขณะที่เดียวกันก็เกิดการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลมาจากกระแสความต้องการ ที่ไร้ขีดจำกัดของผู้คนที่พร้อมและยอมตกเป็นพวกเดียวกันกับการบริโภคนิยมที่พึงพิงความหวาน ของอ้อยและยอมสมทานการบริโภคความเหนียวที่คนอื่นมาไว้ในจิตใจ โดยไม่คำนึงถึงสิ่ง ที่จะเกิดขึ้นตามมาส่งผลให้เกิดการทำลายพื้นที่ป่าจนทำให้มีพื้นที่ป่าลดลงเป็นอันมาก เพียง เพื่อต้องการพื้นที่การทำไร่อ้อยให้มากขึ้นกว่าคนอื่น

การเช่า การแย่งชิงพื้นที่เพาะปลูก

อำเภอโคกสูงเป็นอำเภอที่มีพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตรประเภททำไร่อ้อยอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่ตำบลโนนหมากมูนและตำบลโคกสูง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้อาจจะเนื่องมาจาก สาเหตุของความต้องการบริโภคความหวานของมนุษย์ที่มีปริมาณสูงขึ้นซึ่งเห็น ได้จากการขาด

แคลนและราคาน้ำตาลที่สูงขึ้นในท้องตลาด จึงเป็นโอกาสที่ทุนต่างชาติที่แอบแฝงมากับเกษตรกรชาวไร่อ้อยได้เข้ามาสร้างฐานการผลิตในชุมชนหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมการปลูกอ้อย โดยไม่ต้องลงทุนในปัจจัยการลงทุนที่เป็นตัวเงิน ปุ๋ย เครื่องจักร เป็นต้น ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทุนนิยมนำมาเป็นการรับประกันความเสี่ยงให้กับชาวไร่อ้อยแลกกับปริมาณจำนวนของผลผลิตอ้อยที่ดีเป็นจำนวนเงินหลังจากชาวไร่อ้อยเก็บเกี่ยวส่งโรงงานจะถูกหักตามเงื่อนไขที่ตกลงกันว่าจะชำระเท่าไร

เครือข่ายการพึ่งพิงที่เกิดขึ้นระหว่างชาวไร่อ้อยกับโรงงานน้ำตาล มีเงื่อนไขเพียงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ เมื่อชาวไร่อ้อยก่อนนี้ผู้ผูกพันที่ไปเอาปุ๋ย เครื่องจักรของโรงงานมา ความจำเป็นที่จะต้องเร่งผลิตเพื่อสนองตอบทุนนิยมจึงเกิดขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงเป็นหมุดหมายที่ทุนนิยมแฝงหรือทุนนิยมพึ่งพิงต่างชาติ (บัวพันธ์ พรหมพักพิง, 2546) ได้ปักธงเพื่อใช้เป็นช่องทางเร่งปฏิบัติการให้กับเกษตรกรรีบเร่งที่จะผลิตสินค้าให้ทันและเพียงพอกับความต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ

เมื่อความต้องการสินค้าที่มีมากแต่จำนวนพื้นที่ในการใช้เป็นฐานการผลิตและแรงงานที่มีอยู่ไม่เพียงพอกับกระบวนการในการผลิตสินค้าการแย่งชิงพื้นที่ทางกายภาพจึงเกิดขึ้น ปรากฏการณ์ การแย่งชิงพื้นที่ทางกายภาพเพื่อผลิตให้ทันต่อความต้องการเริ่มฉายภาพออกมาพร้อมกับการก่อตัวของระบบการเช่าพื้นที่ทำไร่อ้อย โดยค่าเช่าพื้นที่จะเริ่มที่ไร่ละ 1250 บาทต่อปี ถ้าตกลงกันได้ก็จบ แต่ถ้ามีผู้ต้องการเช่าหลายราย อาจจะต้องรองไปจนถึงไร่ละ 1500 บาทต่อปี ส่วนระยะเวลาที่ให้เช่าก็อยู่ที่ผู้เช่าและผู้ให้เช่าตกลงกัน

แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชากับการสลายพรมแดนรัฐชาติ

พรมแดนรัฐชาติที่ขีดกั้นชาวบ้านไทยและกัมพูชาในพื้นที่ชายแดนเป็นปัจจัยหนึ่งที่รัฐส่วนกลางได้พยายามใช้เป็นเครื่องมือสอดส่อง ควบคุม โดยมีเครื่องมือรัฐไม่ว่าจะเป็นด่านตรวจกั้นเจ้าหน้าที่รัฐ เป็นส่วนสนับสนุนความชอบธรรมในการเป็นอธิปไตย แต่เครื่องมือของรัฐดังกล่าวก็อาจไม่ตัดทานการต่อรองของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนได้ เพราะสำหรับชาวบ้านแล้ว การเดินทางข้ามเขตแดนรัฐชาตินั้น พวกเขาเดินทางภายใต้มนต์เสน่ห์ทางวัฒนธรรม (ระบบเครือญาติ) ถึงแม้ว่าจะตระหนักวิธีถึงภาวะผิดปกติหมายไม่มากนักน้อยต่อการข้ามพรมแดน แต่ ที่ไม่กลัวเพราะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่เอื้อต่อเหตุผลดังกล่าว อีกทั้งชาวบ้านยังต่อรองรัฐด้วยการพยายามสลายพรมแดนรัฐชาติ ผ่านมิติเชิงเศรษฐกิจของแรงงานที่พึ่งพา กัน เพราะกระบวนการทำนา การทำไร่อ้อย มีความต้องการแรงงานในปริมาณที่เพิ่มขึ้น แรงงานชาวกัมพูชา

จึงเป็นตัวเลือกเข้ามาตอบสนองและเติมเต็มแรงงานคนไทยที่มีอยู่ ที่ไม่ต้องการที่จะทำงานประเภทนี้ได้อย่างลงตัว แรงงานกัมพูชามีข้อได้เปรียบในเรื่องอัตราค่าแรงที่ถูกกว่าแรงงานคนไทย ค่าจ้างแรงงานนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในกระแสของการพึ่งพิงแรงงานที่เกินขอบเขตของจำนวนแรงงานที่มีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มค่าแรงที่ไม่มีกรอบที่ตายตัวของสถานประกอบการกิจกรรมของคนไทย จนทำให้เกิดการ”แก่งแย่ง” แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชา โดยมีเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นส่วนรับประกันในการทำงานให้กับแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชา เช่น ค่าแรง+อาหาร หรือจะเป็น ค่าแรง+อาหาร+ที่พัก เป็นต้น

“พวกนี้ตรงต่อเวลาเลิกมาก สี่โมงมันเลิกเลย เสร็จหรือไม่เสร็จดูไม่สน”(สุมาลี โปแก้ว, สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2556)

“การจ้างแรงงานในทุกพื้นที่จะสามารถดำรงอยู่ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าค่าจ้างในแต่ละพื้นที่จะเท่ากัน”

ความต้องการที่จะเร่งการเพิ่มผลผลิตให้ได้ปริมาณที่มากขึ้น ระบบการพึ่งพาในรูปแบบที่เคยมีในอดีตของการทำงานเช่น เอาแรง การลงแขก การไถ่วาน เป็นต้น ได้ล่มสลายลง การแลกเปลี่ยนแรงงานก็ได้วิวัฒนาการไปเป็นการจ้างแรงงานและการใช้เทคโนโลยีที่ช่วยประหยัดแรงงาน โดยหวังแค่เพียงการลดต้นทุนที่เพิ่มขึ้นในอัตราค่าจ้างงานและการเพิ่มขึ้นของจำนวนผลผลิตเพียงเพื่อให้ทันความต้องการบริโภคสินค้าของทุนนิยมพึ่งพิงต่างชาติ

ผู้จัดการแรงงาน

ถึงแม้ว่าการเป็นแรงงานผิดกฎหมาย จะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาต้องอานาจในการต่อรองเรื่องค่าจ้าง รวมถึงสวัสดิการและการดูแลต่าง ๆ ที่นายจ้างพึงมีต่อพวกเขาแต่ปัญหาต่าง ๆ ก็ยังเป็นสิ่งที่ทำให้แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาได้สร้างนวัตกรรม การเอาตัวรอดรูปแบบใหม่ของพวกเขาขึ้นมาเพียงเพื่อรับใช้ปัญหาที่เกิดขึ้นในกลุ่มและใช้เป็นฐานอำนาจในการต่อรองกับนายจ้างชาวไทย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เริ่มพบเห็นครั้งแรกในกลุ่มแรงงานรับจ้างในไร่ฮ้อย

ซึ่งแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาในไร่ฮ้อยนี้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่มีภรรยาอีกทอดหนึ่งซึ่งบุคคลที่นำพามานั้นก็คือ นายหน้า ต่อมาก็คือ ผู้จัดการแรงงาน บทบาทหน้าที่ของนายหน้าหรือผู้จัดการแรงงานนี้ จะเป็นบุคคลที่คอยดูแลสวัสดิการต่าง ๆ ของแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาที่ทำงานอยู่ในไร่ฮ้อยของคนไทย อาทิ ต่อรองราคาค่าแรง การรับเงินค่าแรงจากนายจ้าง การจ่ายอาหารในระบบเชื่อไว้ก่อนตามร้านขายของชำ การเก็บรักษาเงินค่าแรงให้กับแรงงาน เป็นต้น

ผู้จัดการแรงงาน ชาวกัมพูชาจะรับผิดชอบไร่ฮ้อยของนายจ้างไคร่นายจ้างมันและ

รายได้ของผู้จัดการแรงงานจะขึ้นอยู่กับปริมาณงานที่แรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาที่อยู่ในความดูแลของตนทำได้ในแต่ละวันและจำนวนปริมาณของแรงงานที่อยู่ในความดูแลของตนถ้ามีมากรายได้ก็จะมากตามไปด้วย โดยปกติ ผู้จัดการแรงงานจะคิดเป็นรายหัวของจำนวนแรงงานที่มีอยู่ต่อการทำงานหนึ่งวัน

ผู้จัดการแรงงานจะมีแรงงานที่อยู่ในการดูแลขึ้นอยู่กับความสามารถในการแสวงหาแรงงานมาอยู่ในเครือข่าย ซึ่งส่วนใหญ่จะมาโดยการติดต่อจากหมู่บ้านอื่น ๆ ผ่านทางผู้จัดหาแรงงานมาเช่นกัน โดยเฉลี่ยผู้จัดการแรงงานจะมีแรงงานที่อยู่ในความรับผิดชอบประมาณ 20-30 คน/ หนึ่งนายจ้าง

ภาพที่ 5-40 การจัดแบ่งแรงงานโดยนายหน้าที่รับจำนวนแรงงานที่ต้องการมาจากนายจ้างไทย

ภาพที่ 5-41 นายหน้าแรงงานในไร่ฮ้อย/รับเงินจากนายจ้างเตรียมจ่ายแรงงาน

การแชร์แรงงาน และการสร้างหลักประกันความเสี่ยงของผู้จัดการแรงงาน นอกจากนี้ กระแสความต้องการเร่งการผลิตเพื่อให้ทันกับการจำกัดขอบเขตของระยะเวลาในการนำส่งผลผลิตแก่โรงงานที่ต้องการผลิตให้ทันกับความต้องการบริโภคที่มีมากขึ้นของคนในยุคโลกาภิวัตน์ จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์การแชร์แรงงาน ของแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชาในไร่ฮ้อยขึ้น ซึ่งเป็นรูปแบบการปรับตัวเพื่อให้ปริมาณของแรงงานเพียงพอกับงานที่มีอยู่ เมื่อแรงงานอีกไร่หนึ่งขาดแคลน

การแชร์แรงงานด้วยการนำแรงงานของไร่ฮ้อยที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตมาเก็บเกี่ยวให้กับไร่ฮ้อยที่กำลังจะเก็บเกี่ยวผลผลิตแต่จำนวนแรงงานที่ต้องการมีไม่เพียงพอ ผู้จัดการแรงงานหรือนายแรง จะแสดงบทบาทการเป็นตัวเชื่อมกับผู้จัดการแรงงานของอีกไร่ฮ้อยหนึ่ง อาจจะด้วยเงื่อนไขของการจ้างหรือการเอาแรงก็แล้วแต่เงื่อนไขที่ผู้จัดการแรงงาน จะทำการตกลงกัน นอกจากนี้ นายแรงยังมีบทบาทในการรับผิดชอบระบบการจ้างงานด้วยวิธีการจ่ายค่าจ้างล่วงหน้า ที่เป็นการผูกติดแรงงานไว้ในเครือข่ายของตนเอง เพื่อเป็นการรับประกันความเสี่ยงในการมีแรงงานที่จะทำงานในไร่ฮ้อยและแรงงานก็มีข้อผูกพันที่จะต้องใช้แรงงานเพื่อเป็นค่าตอบแทนในจำนวนที่มีมูลค่าตามที่ได้ตกลงขายแรงล่วงหน้าไว้แล้ว

“หลังจากหมดฤดูทำไร่ฮ้อย แรงงานจะขอลับบ้าน พวกที่เป็นนายแรงจะให้เบิกเงินไปก่อน แล้วกลับมาใช้แรงงานทดแทนเมื่อกลับจากบ้าน แต่ส่วนใหญ่จะให้พวกแรงงานสร้างที่พักในไร่เลย” (นิคม โสดา, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2557)

ภาพที่ 5-42 แรงงานกัมพูชารับจ้างมีรถอีแต๊กเป็นพาหนะในการเดินทางเข้าออกที่พัก

แรงงานที่พักอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เจ้าของไร่กำหนดไว้ให้จะได้รับการประกันความเสี่ยงในการอยู่เมืองไทยไม่ว่าจะเป็น การแจ้งยอดจำนวนแรงงานที่มีกับทางหน่วยงานราชการในพื้นที่ และในขณะเดียวกันนายหน้าจะเป็นผู้ควบคุมรับผิดชอบร่วมด้วย แต่ละกลุ่มเมื่ออยู่ในพื้นที่พักอาศัยของตนตามที่นายจ้างจัดหาให้แล้วหน้าที่ทุกอย่างจะตกเป็นของแรงงานกัมพูชาเอง ไม่ว่าจะเป็นการบริโภค การประกันความเสี่ยงในกลุ่มและการควบคุมไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มแรงงานกัมพูชากลุ่มอื่น

ซึ่งการประกันความเสี่ยงของแรงงานกัมพูชาจะใช้วิธีการปรับตัวโดยให้ นายหน้า ชาวกัมพูชา เป็นผู้บริหารจัดการสวัสดิการต่างๆของแรงงาน เช่น การเบิกเงินครั้งเดียวเมื่องานเสร็จสิ้นหรือกินก่อนจ่ายที่หลัง การชุดคลองยุทธศาสตร์หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า คูเคต จุดประสงค์ในครั้งอดีตได้ส่งผลต่อปัจจุบันทั้งทางด้านสังคม ไม่ว่าจะเป็นการก่อเกิดของชุมชนแรงงานรับจ้าง การเป็นที่หลบพักของแรงงานอพยพก่อนที่จะถูกไล่เสี่ยงเข้าสู่พื้นที่อุตสาหกรรม

ภาพที่ 5-43 ชุมชนใหม่ของชาวกัมพูชารับจ้าง

การเพิ่มอำนาจในการต่อรองของแรงงาน

ความต้องการที่จะเพิ่มพื้นที่และผลิตผลทางการเกษตรเป็นเหตุผลให้เกษตรกรต้องแสวงหาแรงงานเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย แต่แรงงานจากคนกลับมีจำนวนจำกัดจึงเป็นเงื่อนไขให้แรงงานที่มีอยู่ในพื้นที่ เริ่มสร้างอำนาจต่อรองกับผู้ว่าจ้าง ไม่ว่าจะเป็นเจ้าของไร่อ้อย จากที่เคยใช้มัดสาบใบอ้อยแล้วค่อยตัดมัดรวมเป็นกองก่อนที่จะขนขึ้นรถนำส่งโรงงาน เป็นการเผาใบก่อนแล้วค่อยตัดมัดรวม ถ้าไม่เช่นนั้นการรับจ้างของแรงงานจะไม่เกิดขึ้น การต่อรองของแรงงานรับจ้างดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ผู้ว่าจ้างต้องยอมรับกับผลที่เกิดจากการเผาใบก่อนตัด ไม่ว่าจะเป็น ราคาที่โรงงานประกันจะได้ราคาที่ดีกว่าการตัดอ้อยสด เช่น อ้อยสดจะอยู่ที่ตันละ 750-780 บาท ขึ้นอยู่กับความหวาน ส่วนราคาอ้อยที่ถูกเผาจะถูกหักตันละ 20 บาท ซึ่งการที่ต้องพึ่งพิงแรงงานรับจ้างกัมพูชาภายใต้การต่อรองดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชาวไร่อ้อยต้องหาวิธีการปรับตัว ตอบโต้กับแรงงานชาวกัมพูชาด้วยการหันไปพึ่งพิงทุนนิยมที่คิดสอยห้อยตามมากับการเป็นส่วนหนึ่งของโรงงานน้ำตาลอ้อยด้วยการนำพาเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็น รถคีบ รถตัด รถหยอด เป็นต้น เข้ามาเพื่อกระบวนการที่เร่งรีบในการผลิตดังกล่าว

“เห็นเผากันทุกไร่ละ บางวันเผาพร้อมกันท้องฟ้ามีแต่ควัน ไฟลอยเต็มไปหมด”

(นิคม โสดา, สัมภาษณ์, 23 มกราคม 2556)

การพักอาศัยของแรงงาน

“แรงงานกัมพูชาที่พักอาศัยอยู่ในไร่อ้อยของคนไทยเฉพาะที่ตำบลโนนหมากมุ่นนะ ไม่ต่ำกว่าพันคน” (สุมาลี โปแก้ว, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2556)

แรงงานที่เข้ามารับจ้างในไร่อ้อยจะมีทั้งที่เป็นแบบไปเช่าเย็นกลับ และแบบพักแรมในพื้นที่ไร่อ้อยหรือบริเวณที่เจ้าของไร่จัดเตรียมไว้ให้ ซึ่งส่วนใหญ่จะไม่ไกลจากแหล่งน้ำ จะรวมกันอยู่ไม่ต่างจากหมู่บ้านเล็ก ๆ หมู่บ้านหนึ่ง

ภาพที่ 5-44 การพักอาศัยของแรงงานกัมพูชาที่ขายแรงงานในไร่อ้อย ก่อนและหลังเก็บเกี่ยว

การจ้างแรงงาน: เทคโนโลยี

การนิยามความหมายของการจ้างแรงงานถูกสร้างขึ้นใหม่ จากเดิมหวังเพียงพึ่งพิงแรงงานจากคนได้เปลี่ยนเป็น การพึ่งพิงแรงงานจากเครื่องจักร ซึ่งเป็นผลมาจากความต้องการที่จะกระโดดออกจากกรอบของการพยายามเพิ่มอำนาจต่อรองในเรื่องค่าแรงกับความยากง่ายในการหาแรงงาน อีกทั้งแรงงานยังต่อรองยึดโยงกับนโยบายของรัฐไทย ซึ่งประเด็นการเพิ่มขึ้นของค่าแรงที่จ้างแรงงานกัมพูชาและการแข่งขันแรงงาน ทำให้เจ้าของไร่อ้อยตอบโต้ด้วยการพึ่งพิงระบบทุนนิยมที่มากับเทคโนโลยีที่ใช้ทุนแรงไม่ว่าจะเป็น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว รถคิบบอ้อย รถตัดอ้อย เป็นต้น ในอีกมุมมองหนึ่งการพึ่งพิงทุนนิยมจากเทคโนโลยีก็เพื่อปรับตัวสนองความต้องการที่มากับอุดมคติของความเป็นสมัยใหม่ จากการก้าวข้ามการพึ่งพิงแรงงานจากคนและสัตว์ การเข้ามาของเทคโนโลยีเครื่องมือทุนแรงเพื่อลดภาระการพึ่งพิงแรงงานรับจ้างชาวกัมพูชา

ได้ก่อเกิดรูปแบบการจ้างงานขึ้นมาใหม่ในท้องถิ่น โดยมีข้อตกลงที่รับรู้ร่วมกันระหว่างผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้างด้วยวิธีการตอบแทนแบบเหมาไร่ละ ซึ่งข้อตกลงเรื่องราคาค่าจ้างแบบเหมาได้กลายเป็นสิ่งที่ผู้รับจ้างต้องกำหนดเป็นมาตรฐานเดียวกัน ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วการตกลงจ้างงานจะไม่เกิดขึ้น

ผู้ที่ใช้เทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงดังกล่าวได้จะต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญ ประเด็นความชำนาญในการใช้เครื่องมือจึงเป็นอีกการตอบโต้ ต่อรองกับแรงงานชาวกัมพูชาในการเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานที่จะเข้ามารับจ้างในไร่อ้อยหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการเบียดขับให้เพียงแรงงานที่ผู้ว่าจ้างสามารถเลือกได้นั่นเอง ซึ่งประเด็นเรื่องค่าแรงสามารถเปรียบเทียบค่าแรงที่เกิดจากการจ้างแรงงานจากคนกับ ค่าแรงที่ได้จ้างเครื่องจักร และค่าจ้างส่วนใหญ่จะเป็นระบบเหมาจ่ายต่อตัน ได้ดังนี้

ค่าแรงคนที่ใช้ตัดอ้อยสดรวมกับขนอ้อยขึ้นรถจะตกอยู่ที่ 190 บาท/ ตัน ส่วนค่าแรงคนที่ใช้ตัดอ้อยไฟไหม้รวมกับขนอ้อยขึ้นรถจะตกอยู่ที่ 170 บาท/ ตัน การใช้เครื่องจักรจะคิดค่าตัดอ้อยสดราคา 180 บาท/ ตัน การใช้เครื่องจักรจะคิดค่าตัดอ้อยไฟไหม้ราคา 160 บาท/ ตัน ส่วนการขนอ้อยขึ้นรถโดยใช้เครื่องจักรจะตกอยู่ที่ 60 บาท/ ตัน

ถ้าเปรียบเทียบเรื่องค่าแรงต่อการตัดอ้อยและขนอ้อยขึ้นรถแล้วจะเห็นได้ว่า ค่าแรงที่ใช้คนตัดอ้อยจะถูกกว่าการใช้เครื่องจักรตัดและขนอ้อยขึ้นรถ แต่ถ้าเปรียบเทียบเรื่องระยะเวลาที่ใช้ตัดอ้อยแล้วเครื่องจักรสามารถทำงานได้มากกว่าการแล้วเสร็จของงานตามความต้องการ จึงรวดเร็วกว่าการใช้แรงงานคนตัดอ้อย

รถเร่หรือรถพุ่มพวง: ชายแดนภายใต้ระบบทุนนิยม

รับสินค้า

ส่งสินค้า

ภาพที่ 5-45 นวัตกรรมไทยคิดค้นรถพุ่มพวงคิลิเวอร์วิถีชาวบ้าน

เมื่อความต้องการบริโภคที่สูงขึ้นมนุษย์จึงได้คิดประดิษฐ์สิ่งที่ส่งสนองตอบเพื่อเอาตัวรอดจากระบบทุนนิยมที่โหมกระหน่ำพัฒนาเอาความสะดวกสบายที่มาพร้อมกับทุกสิ่งที่สนองตอบในความอยากของชาวบ้าน ไม่เว้นแม้แต่ กิจการ ร้านค้าขายของชำที่พยายามรักษาความเป็นไทยในรูปของร้านโชห่วย ได้ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์จากการค้าแบบเดิมที่ตั้งอยู่กับที่ไปเป็นการยกสินค้าทุกอย่างที่มีในร้านหรืออาจจะมากกว่าที่มีอยู่ไปไว้บนรถยนต์จนกลายเป็นที่มาของรถที่มีการบริการแบบถึงหัวกะโหลกบ้านในแบบการจัดการส่ง (Delivery)

การจัดการส่ง ถือเป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่น่าสนใจมาเป็นจุดขายในการให้บริการแก่ลูกค้า ซึ่งจุดสำคัญของบริการนี้ก็คือ ส่งสินค้าให้แก่ผู้บริโภคถึงหน้าบ้าน สร้างความสะดวกสบายให้แก่ผู้บริโภค ยังมีธุรกิจอีกหลาย ๆ ประเภทได้นำกลยุทธ์แบบนี้ไปใช้ เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ ธุรกิจประเภทอาหารตั้งแต่อาหารฟาสต์ฟู้ดเกือบทุกยี่ห้อ ไปจนถึงสินค้าประเภทอื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นอุปกรณ์สำนักงาน หรืองานบริการอย่างงานถ่ายเอกสาร ไม่เว้นแม้แต่เงินกู้ หรือสินเชื่อเงินสด เงินด่วน ก็มีให้บริการ

แต่ก็มีอีกบริการหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกับการจัดการส่ง คือ รถเร่ขายกับข้าวหรืออาหารสด โดยการใช้รถกระบะต่อเติมในส่วนท้ายกระบะที่เต็มไปด้วย อาหารสด ไม่ว่าจะเป็นไข่ หมู เนื้อ ไก่ ปลา อาหารทะเล ซึ่งมีให้เลือกมากมายบรรจุมาเต็มตู้แช่ หรือจะเป็นผักสดมากมายหลายชนิดมีทั้งที่ขายเป็นกำ เป็นกิโลหรือแบ่งใส่ถุงขายผูกห้อยระโยงระยางอยู่ข้าง ๆ จนเป็นที่มาของชื่อเรียกติดปากว่ารถพุ่มพวง

ภาพที่ 5-46 รถเร่แบบรถกระบะ

นอกจากนี้ยังมี อาหารแห้ง เครื่องปรุงรสต่าง ๆ มากมาย เรียกได้ว่ายกตลาดสดมาไว้ท้ายรถกระบะเลยทีเดียวนะ หรือเรียกได้ว่าเป็น ตลาดสดเคลื่อนที่หรือตลาดสดที่บริการถึงหัวกะไดบ้านแล เป็นที่น่าสังเกตว่า รถเร่ขายอาหารสดเหล่านี้ก็จะเลือกใช้เพลงใดเพลงหนึ่งเพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ ประจำรถของตน และเปิดไปตลอดเส้นทาง ทำให้ลูกค้ายอมรับว่ารถเร่ขายกับข้าวหรืออาหารสด มาถึงหน้าบ้านท่านแล้ว จนแม่บ้านบางคนอาจเรียกชื่อรถเร่ขายอาหารสดเหล่านั้นตามชื่อเพลงที่เปิดเลยก็มี

บริการนี้ดูเหมือนจะถูกใจคุณแม่บ้านหลาย ๆ ท่านอยู่ไม่น้อยเลยทีเดียวนะ โดยเฉพาะหมู่บ้านที่บ้านอยู่ห่างไกลตลาดสด หรือการเดินทางไม่สะดวกนัก หรือคุณย่าคุณยายอยู่บ้านและทำหน้าที่แม่บ้านซึ่งไม่สะดวกในเดินทาง ดังนั้นตลาดสดแบบบริการถึงหัวกะไดบ้านนี้จึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี หรือบางครั้ง ลูกค้าเจ้าประจำจะสั่งสินค้าพิเศษเป็นการเฉพาะเลยก็มี ถูกใจทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย จุดขายที่สำคัญของ ตลาดสดแบบบริการถึงหัวกะไดบ้านนี้ คือ สินค้าราคาไม่แพงเกินไปนัก สินค้าสดใหม่ทุกวัน มีอาหารสดมาให้บริการถึงบ้านทุกวัน มีสินค้าหลากหลายชนิด หรืออาจจะกล่าวว่าหากจะปรุงอาหารสักมื้อ สามารถซื้อเครื่องปรุงได้ครบทุกรายการได้จากรถเร่ขายสินค้าเพียงทีเดียวนะ

ขณะเดียวกันตามพื้นที่ชายแดนไทยยังมีแรงงานชาวกัมพูชาเป็นอันมากที่เข้ามาใช้แรงงานและพักอาศัยอยู่ในไร่อ้อย พวกเขาไม่ต้องตุนอาหารไว้ เพราะมีบริการถึงสถานที่พักพิงที่พวกเขาพักอาศัยอยู่ แต่ก็โช้วจะมีรถพุ่มพวง เข้าไปบริการแทบทุกที่ที่พวกเขาอยู่ แรงงานในบางพื้นที่ก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงทรัพยากรเคลื่อนที่ที่เรียกว่า รถพุ่มพวงได้

ภาพที่ 5-47 รถเร่ส่งตรงถึงป่าอ้อย

ปราชญ์รอบรู้: แม่ค้ารถเร่

หากจะมอง รถพุ่มพวง ว่านี่คือการนำกลยุทธ์การตลาดแบบการจัดการส่ง มาใช้ก็ไม่ผิดนัก เพียงแต่เป็นกลยุทธ์การตลาดแบบบ้านๆ ที่คนไทยคุ้นเคยกันมานานแล้ว เป็นการให้บริการถึงหน้าบ้าน ใช้เสียงเพลงที่เปิดเป็นประจำสร้างเป็นตราสินค้าเพื่อให้เกิดความคุ้นเคย

จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า รถยนต์ที่ใช้ในการประกอบกิจการส่วนใหญ่จะเป็นรถกระบะที่ถูกดัดแปลงกระบะเป็นตลาดสด มีถัง/ลัง เป็นตู้แช่ของสดวางไว้ท้ายรถกระบะ ไม่น่าเชื่อว่ารถกระบะบางคัน มีสินค้าให้เลือกนับร้อยรายการ ไม่แพ้ร้านสะดวกซื้อของต่างชาติ อาหารแห้ง อาหารสด กะปิ น้ำปลา กระเทียม เครื่องปรุงรสทั้งไทย จีน ลาว และฝรั่ง บางคันมีสินค้ากว่าพันรายการ

“มีเกือบทุกอย่างที่เป็นของกิน ของใช้ถ้าสั่งก็หามาให้ได้ 555” (ทอง แก้วสอาด, สัมภาษณ์, 2 มกราคม 2556)

สามีจะเป็นคนขับรถ พร้อมใช้ไมโครโฟนที่อยู่ติดตัวคนขับรถและมีการติดตั้งลำโพงไว้บนหลังคารถ เพื่อใช้เรียกคนในบ้านให้ออกมาเลือกซื้อสินค้าที่นำมาขายถึงหน้าบ้าน ส่วนภรรยา

ที่อยู่ท้ายรถก็คือ แม่ค้าที่คล่องแคล่ว ที่คอยชั่งน้ำหนัก คอยรับเงินและทอนเงินเสนห์อย่างหนึ่งของรถตู้กับข้าว คือ ความเป็นกันเอง ระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย เรียกว่าแม่ค้ารู้พฤติกรรมของคุณนาย แต่ละบ้านเป็นอย่างดี แม่บ้านแต่ละคนไม่เหมือนกัน บางคนก็เลือกมาก ชอบคุยโอ่ บางคนต้องการสินค้าคุณภาพดี ไม่เกี่ยงราคาแพง แต่บางคนก็จะเอาของดีแถมราคาถูก แม่ค้าของรถตู้กับข้าวชวนสนทนาได้ทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการบ้านการเมือง ละครเมื่อคืนนี้ หรือดินฟ้าอากาศ หรือเรื่องลูก ๆ ของเธอ วงสนทนามีตั้งแต่เรื่อง फिल्มกับแอนนี่ จนถึงเรื่องวนิดา หรือนักสู้พันธุ์ข้าวเหนียว หรือจะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็มีให้ไต่ถามแม่ค้าแทบจะจำรายการสินค้าที่ส่งของแต่ละบ้านได้ แม่นยำ ถ้าเที่ยวนี้ไม่มี พรุ่งนี้เธอจะหามาตอบสนองลูกค้า นี่คือการบริการด้วยใจที่ดีเยี่ยม

เมื่อรถตู้กับข้าวจอด แม่บ้านจะออกมาชุมนุม ระหว่างเลือกซื้อสินค้า วงสนทนาย่อย ๆ ก็เกิดขึ้น เป็นการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่มาจากทั้งกลุ่มเสื้อแดงและกลุ่มเสื้อเหลือง (กลุ่มเสื้อเหลือง เสื้อแดง คือ กลุ่มคนที่มีความคิดเห็นแตกต่างกัน) รถตู้กับข้าวทุกคันจะเป็นรถที่อยู่ในอำเภอโคกสูง โดยมีโรงเกลือ และตลาดจำหน่ายเนื้อสัตว์ในพื้นที่เป็นแหล่งกระจายทรัพยากร ออกนอกพื้นที่ มีขาประจำ บริการถึงที่คือหัวใจหลัก

การซื้อสินค้าจากรถพุ่มพวง จึงทำให้เกิดความสะดวกสบายทั้งชาวบ้านไทยและชาวกัมพูชาในพื้นที่ชายแดน การค้าขายระหว่างชาวกัมพูชากับชาวบ้านไทยนั้นจะมีการสั่งซื้อแบบ”รายการ” คือต้องการสินค้าอะไรก็สั่งให้พ่อค้าแม่ค้าชาวไทยหามาให้ ส่วนพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยเมื่อได้สินค้าตามที่ชาวกัมพูชาสั่งมาก็จะนำไปส่งยังแนวรั้วลวดหนามกันชายแดนที่เป็นแหล่งระบายสินค้าและจะมีชาวกัมพูชาที่สั่งสินค้านำมารับสินค้า ณ จุดนัดพบเลย

ภาพที่ 5-48 รถเร่แบบรถ 6 ล้อที่บรรทุกสินค้ารายการตามที่พ่อค้าแม่ค้าชาวกัมพูชาสั่งซื้อ

รถพุ่มพวงเล็ก

พุ่มพวงเล็ก ในพื้นที่เกิดขึ้นช่วงทศวรรษ 2550 โดยมีผู้สร้างนวัตกรรมการเอาตัวรอดชนิดนี้เป็นการมองเห็นวิกฤตการณ์การเข้าถึงทรัพยากรเป็นโอกาสที่จะสร้างรายได้ให้กับตนเอง โดยที่ไม่สูญเสียเวลาในการเป็นแรงงานที่กระทำอยู่ มอเตอร์ไซด์จึงเป็นตัวเลือกที่ลงตัวที่จะบรรจุนสินค้าส่งตรงถึงผู้บริโภคได้สะดวกที่สุด

ภาพที่ 5-49 รถพุ่มพวงเล็ก การสร้างนวัตกรรมการเอาตัวรอด

การค้าข้ามแดน

มายาคติ ที่เกิดจากการรับรู้ที่ ปิดกั้น/ เปิดรับบางประเด็น ทำให้เกิดอคติที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและเคารพในศักดิ์ศรีของกันและกัน ซึ่งมายาคติชุดหนึ่งที่ใช้จุดยืนในตำแหน่งการเป็นรัฐเป็นผู้มองความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างไทยและกัมพูชานั้น เป็นแค่เพียงเรื่องของผู้ค้ารายย่อยตามหมู่บ้านในชายแดน จึงทำให้ ผู้นำการเมืองไม่เคยลังเลใจที่จะโหมกระพือความรักชาติ ในกรณีพื้นที่ตามแนวชายแดน โดยไม่ต้องใส่ใจนักกว่า ผลกระทบ ที่เกิดขึ้นต่อชาวบ้านจะเป็นอย่างไร และยังมีอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังเชื่อว่าก็มีแต่ชาวบ้าน จำนวนหนึ่งเท่านั้นที่เดือดร้อนจึงไม่ใช่เรื่องที่สำคัญอะไรที่จะส่งผลกระทบต่อประเทศ จึงเป็นสิ่งที่ขาดซึ่งความเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง

การค้าที่จะต้องข้ามพื้นที่ชายแดนของประเทศไทยได้รัฐชาติหนึ่งนั้นมีการที่คนชายแดนในพื้นที่รับรู้ร่วมกันเพื่อเป็นการต่อรองกับกฎหมายหรือรัฐ ก็ด้วยวิธีการทอย เพราะรถที่จะบรรทุกสินค้าข้ามไปมาได้จะต้องใช้รถขนาดเล็กเช่น รถอีแต๋น รถมอเตอร์ไซด์ รถจักรยาน เป็นต้น ดังนั้นการนำของตามรายการที่ชาวกลุ่มพม่าส่งไปส่งถึงพื้นที่เป้าหมายได้จะต้องทอยออกหรือกรณีที่เป็นสัตว์จะต้องไล่ต้อนข้ามพื้นที่เท่านั้น

ภาพที่ 5-50 รถทอยของนำส่งตามรายการที่สั่ง

ภาพที่ 5-51 การทอยสัตว์ลงจากรถก่อนแล้วไล่ต้อนข้ามเส้นแบ่งชายแดน

ส่วนการนำสินค้าฝั่งไทยไปขายยังฝั่งกัมพูชาของพ่อค้า แม่ค้าชาวกัมพูชาและการนำสินค้าจากฝั่งกัมพูชามาขายยังชายแดนฝั่งไทยนั้น รถเร่ เป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขที่พ่อค้าชาวกัมพูชานำไปใช้ในพื้นที่ฝั่งตนและในขณะเดียวกันรถเร่ของกัมพูชาก็ยังสามารถที่จะเข้ามาขายยังฝั่งหมู่บ้านไทยได้ด้วยเช่นกัน

ซึ่งการค้าขายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนเป็นสิ่งที่พยายามต่อรองกับจารีตรัฐที่มีกฎหมายและความเป็นรัฐชาติคอยกำกับควบคุมอยู่เบื้องหลัง อีกทั้งพวกเขายังพยายามก้าวข้ามความเป็นพรมแดนที่มีขอบเขตไว้แยกเขาแยกเราได้อย่างแนบเนียน

ภาพที่ 5-52 สินค้าที่ซื้อจากฝั่งไทยไปขายยังฝั่งกัมพูชา

ภาพที่ 5-53 สินค้ากัมพูชาที่นำมาขายยังฝั่งไทย

ตลาดโอไบเจียน: ตลาดฝั่งกัมพูชา

ภาพที่ 5-54 ตลาดโอไบเจียน และ ร้านค้าในบ้านโอไบเจียน

บ้าน โอไบเจียน เป็นทั้งหมู่บ้านและตำบลของ อำเภอโอวจโรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทยที่ตำบลโนนหมากมูนและตำบลโคกสูง มีตลาดที่ใช้ในการค้าขายสินค้าและบริการให้กับคนไทยและคนกัมพูชาด้วยกันเอง ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนสามารถที่จะข้ามไปข้ามมาด้วยความไม่รู้สึกละอาย จะมีเพียงเครื่องมือที่รัฐใช้เฝ้าระวังความเป็นพรมแดนทางกายภาพไม่ว่าจะเป็น ทหารพราน ตำรวจ ตชด ผู้นำท้องถิ่น เท่านั้นที่พยายามต่อรองผ่านด่านเปิดปิดหรือรั้วกันและช่วงเวลาการเดินทางข้ามไปมาของชาวบ้าน

นอกจากนี้ บ้านโอไบเจียนยังเป็นจุดที่ใช้ส่งถ่ายและนำเข้าสินค้าที่ไม่ผ่านการตรวจสอบของศุลกากร สรรพสามิตและสิ่งที่มีผิดกฎหมายของไทยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น คน สัตว์และสิ่งของ ซึ่งเป็นเส้นทางที่เชื่อมถึงกันระหว่างบ้านโนนหมากมูน อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว กับบ้านโอไบเจียนตำบลโอไบเจียน อำเภอโอวจโรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย

ตลาดนัด

ความต้องการที่จะเป็นสมัยใหม่นิยมและความเป็นพวกเดียวกันผ่าน การเดิน การซื้อ การรับรู้ข้อมูลจากตลาดนัดของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชามีปริมาณที่เพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับการเพิ่มขึ้นของตลาดนัดเพียงเพื่อสนองตอบความสะดวกสบายและช่วยผ่อนปรน มายาคติเรื่องพรมแดน อีกทั้ง ตลาดนัดยังเป็นพื้นที่ของการแสดงตัวตนเพื่อใช้ยืนยันว่า ทุกคน มีสิทธิเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งแยกชนชั้น แบ่งแยกว่าเป็นไทยหรือกัมพูชา ดังนั้นตลาดนัดจึง เป็นพื้นที่ที่ทำให้ผู้คนตามแนวชายแดนก้าวข้ามพรมมายาคติที่รัฐเสกสรรค์ปั้นแต่งให้จำยอม

ภาพที่ 5-55 ตลาดนัดชายแดนไทย

ร้านจำหน่ายอาหาร

ภาพที่ 5-56 ร้านอาหารตามสั่ง/ ร้านก๋วยเตี๋ยว

ร้านอาหารตามสั่ง/ ร้านก๋วยเตี๋ยว เป็นอีกพื้นที่ที่ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนใช้เป็นสถานที่พบปะพูดคุย โสเภล่งของชาวบ้าน และเป็นสถานที่ที่ไม่เคยแบ่งแยกชนชั้นชาติพันธุ์ ไม่ว่าจะเศรษฐกิจของประเทศจะเป็นเช่นไร การค้าขายที่อยู่กับสังคมไทยมาช่วงระยะเวลาหนึ่งดังเช่น ร้านอาหารตามสั่ง ร้านก๋วยเตี๋ยว ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สามารถยื่นห้คัดกรองกับทุนนิยมรูปแบบต่างๆ ที่พัดโหมกระหน่ำเข้ามาในชุมชนหมู่บ้าน จะมีเพียงแค่การปรับราคาต่อถ้วย/ จาน ในแบบที่ชาวบ้านยอมรับเท่านั้นที่ปรับตัวเปลี่ยนแปลง

การประดิษฐ์วัฒนธรรมร่วม

พรมแดนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยากมากในการกำหนดให้เห็นว่า อะไรคือสัญลักษณ์ที่เป็นตัวตนของพรมแดนวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน สัญลักษณ์หนึ่งอาจจะถูกตีความไปคนละแบบขึ้นอยู่กับผู้ตีความว่า ณ ขณะนั้นยืนอยู่ตรงไหนขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของผู้ตีความ (ชาวบ้าน) ในการนิยาม ความหมายและขอบเขตของพรมแดนทางวัฒนธรรม ซึ่งก็ไม่ต่างจากการมีอัตลักษณ์ของกลุ่มนั่นเอง

การประดิษฐ์วัฒนธรรมร่วมของภาครัฐที่ต้องการเห็นหรือที่ต้องการแสดงอำนาจการยอมรับนั้น ได้นิยามความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ทางกายภาพที่เคยเป็นหมุดหมายสำคัญของความ

ต้องการในระดับรัฐชาติให้กลายเป็นพื้นที่แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมที่มีความหมายสัมพันธ์กับการเป็นหนึ่งเดียวในกรอบของอาเซียนด้วยการนิยามชุดความหมายของพื้นที่ดังกล่าวเป็น พื้นที่ทางวัฒนธรรม (Spiritual space) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวหมายถึง บริเวณที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของผู้คนว่าเป็นพวกเดียวกัน โดยพิจารณาจากประวัติความเป็นมา ค่านิยม ความเชื่อ หรือคุณลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ ซึ่งปรากฏเชิงสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่แสดงออกร่วมกันอันเป็นแหล่งที่มาของพลังทางสังคม หรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ในภาษาอีสานเรียกว่าผีตัวเดียวกัน

ทำรำอัปสร

การประดิษฐ์ทำรำ รำอัปสร จากโรงเรียนทัพพระยาพิทยาเป็นการนิยามความเป็นผู้มีอำนาจโดยชอบธรรมในปราสาทศักดิ์กอกกรมของอำเภอ โศกสูง ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเป็นการประดิษฐ์สร้างความทรงจำชุดใหม่ให้กับชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนอีกด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 5-57 การรำอัปสรในกิจกรรมต่าง ๆ

การจัดการพิพิธภัณฑ์

ภาพที่ 5-58 พิพิธภัณฑ์

การโยกย้ายอดีตเป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการเร่งสร้างอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน/ชุมชน เพื่อสนองตอบความต้องการของผู้ที่นิยมบริโภคการโยกย้ายอดีตที่นับวันยังมีปริมาณเพิ่มขึ้น อาจจะเป็นเนื่องจากด้วยการทำงานที่ต้องปฏิบัติตามจารีตของการยอมรับในเงื่อนไขของทุนนิยมที่ผลิตสร้างวิถีชีวิตแบบใหม่ให้กับหมู่บ้านอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันจนอาจจะทำให้หลงลืมสิ่งที่เคยปฏิบัติเคยรับรู้ในครั้งอดีต ดังนั้นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะทำให้นักท่องเที่ยวจดจำได้ง่ายนั้นก็ด้วยการยก สดกกิจกรรม มาไว้ที่พิพิธภัณฑ์ให้ผู้ที่สนใจได้รับรู้ เข้าใจในพัฒนาการและประวัติความเป็นมาได้ เข้าชม และมีประชาคมอาเซียน (AEC) เป็นตัวขับเคลื่อนให้กระบวนการสำเร็จได้รวดเร็วขึ้น

บทที่ 6

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

พัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

ภายหลังจากสยามเสียดินแดนเขมรส่วนหนึ่งที่ประกอบด้วย พระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการคืนเมืองตราดและด่านซ้ายตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2449 สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ การแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกัน โดยมีเส้นเขตแดนเป็นตัวแบ่ง เกิดการอพยพของผู้คนที่มิทั้งที่สมัครใจและไม่สมัครใจเข้ามายังสยามมีทั้งกลุ่มผู้คนที่ตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ไปยังเมืองปราจีนบุรีและกลุ่มที่ตั้งบ้านเรือนตามพื้นที่ที่ขบวนการอพยพเดินผ่าน เช่นวัดนานคร กบินบุรี และอรัญประเทศ ซึ่งในเวลานั้นได้กลายเป็นแนวชายแดนใหม่ระหว่างไทยกับกัมพูชา

ช่วงที่มีการกำหนดเส้นเขตแดน อรัญประเทศหุดหวิดจะตกเป็นของฝรั่งเศส แต่รัฐบาลไทยกับฝรั่งเศสก็สามารถที่จะตกลงกันได้โดยเอาคลองพรหมโหด คลองน้ำใส และคลองลึกเป็นเส้นกันเขตแดน ระหว่างอรัญกับกัมพูชา โดยมีสะพานเหล็กที่สร้างข้ามคลองลึกเป็นตัวเชื่อมต่อกันของสองพื้นที่ นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2450 เป็นต้นมา การอพยพของชาวบ้านจากฝั่งกัมพูชาเข้ามายังฝั่งชายแดนไทย โดยเฉพาะอรัญประเทศก็เกิดขึ้นตลอดมาทั้งที่เกิดจากความต้องการที่จะหลีกเลี่ยงการกดขี่ข่มเหงจากฝรั่งเศส และอพยพย้ายถิ่นเนื่องจากหนีการเอาใจเปรียบของฝรั่งเศส เรื่องการเสียดินแดน

ทศวรรษที่ 2480 เกิดสงครามอินโดจีนความต้องการได้คืนในดินแดนที่เสียไปของประเทศไทยใหม่กระพือขึ้นอย่างรวดเร็วผ่านเพลงปลุกใจแล้วยังใช้วิธีการหรือกระบวนการทางการทูต และการใช้กองกำลังทหารทั้งทางบก ทางอากาศ ทางน้ำ พร้อมกับการประกาศใช้กฎอัยการศึก พื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ที่มีความหวาดระแวง ต้องเฝ้าระวังอย่างเข้มงวด ชาวบ้านเกิดการรวมตัวกัน โดยแยกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มเสบียงหนุนและอีกส่วนจะสมัครเป็นทหารรับจ้างร่วมกับทหารอิสระ ซึ่งทหารอิสระนี้เป็นทหารรับจ้างที่ก่อตัวขึ้นจากการรวมกลุ่มของคนไทยเชื้อสายเขมร เรียกตัวเองว่า อิสระหรือทหารอิสระ เพื่อปฏิบัติการก่อกวน โยนความผิด สร้างความหวาดกลัว เช่น การออกปล้นเอา วัว ควาย สิ่งของ เป็นต้น เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของชาวบ้านฝั่งกัมพูชาเข้ามายังอรัญประเทศด้วยเหตุผลเพื่อหนีภัยสงครามและอพยพเพื่อการกลายเป็นไทยจากประกาศคำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 44/2483

สงครามอินโดจีนจบลงได้ไม่นาน การก่อตัวของสงครามเย็นที่เป็นวิถีแห่งการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ยึดลัทธิการปกครองสองฝ่าย คือ กลุ่มชาตินิยมคอมมิวนิสต์ มีรัสเซียเป็นผู้นำกับกลุ่มชาติประชาธิปไตย โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ซึ่งยุทธวิธีการต่อสู้จะไม่พึ่งพาการสงคราม แต่จะใช้สงครามจิตวิทยา เป็นการต่อสู้กันทางด้านความคิดและการเมือง โดยเจ้าภาพหลักที่ลงมาจัดการพื้นที่ในช่วงนี้จะเป็นรัฐ โดยมีชาวบ้านหรือท้องถิ่นเป็นผู้รับการปฏิบัติการ โดยมีนโยบายทำพื้นที่ชายแดนให้เป็นชายแดนกันชนผ่านเครื่องมือของรัฐไม่ว่าจะเป็น หมู่บ้าน อพป ปชด ตชด หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ เป็นต้น รัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ประกาศนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ที่แสดงเจตจำนงในการต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างเปิดเผย

ช่วงทศวรรษที่ 2500 กัมพูชาฟ้องไทยต่อศาลโลกเรื่องอธิปไตยเหนือปราสาทพระวิหาร ชายแดนไทยเกิดการปรับตัวเพื่อรับสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้นด้วยการแยกออกเป็นอำเภอย่อย ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ เช่น ตาพระยา อรัญประเทศ คลองหาด และโคกสูง (ตั้งเป็นกิ่งอำเภอโคกสูง ตามประกาศกระทรวงมหาดไทยลงวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2539) เป็นต้น เวลาใกล้เคียงกันทางกัมพูชาก็ได้แยกเมืองพระตะบองออกเป็นจังหวัดต่าง ๆ เช่น จังหวัดบันเตียเมียนเจย ที่อยู่ตรงข้ามกับจังหวัดสระแก้ว และมีอำเภอโอวจโรวเป็นอำเภอที่อยู่ตรงข้ามกับอำเภออรัญประเทศ และอำเภอโคกสูงของไทย

ช่วงทศวรรษที่ 2510-ปัจจุบัน เกิดสงครามภายในกัมพูชา เขมรแดงขึ้นครองอำนาจ ประชาชนถูกขับไล่ให้ออกจากเคหะสถาน ตัวเมือง ให้อาศัยอยู่ในพื้นที่ชนบทและพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา พร้อมกับการเข้ามาของเวียดนาม-เฮง สัมริน เพื่อโค่นล้มอำนาจการปกครองจากเขมรแดง ทำให้ประชาชนกัมพูชาอพยพหนีตายจากภัยสงครามเข้าสู่พื้นที่ชายแดนไทย ซึ่งรัฐบาลไทยมีนโยบายไม่แทรกแซงทางการเมืองของประเทศอื่น แต่สุดท้ายแล้วก็ไม่สามารถตัดทอนความมีมนุษยธรรมของชาวบ้านตามแนวชายแดนได้ โดยการใช้พื้นที่ของ วัด โรงเรียนเป็นจุดพักผู้อพยพชาวกัมพูชา ก่อนที่จะถูกผลักดันออกไปตามศูนย์พักพิงที่รัฐบาลได้เตรียมการไว้หลังจากได้รับนโยบายการเปิดค่าย/ ศูนย์พักพิงชั่วคราวเพื่อแสดงความมีมนุษยธรรม เช่น ศูนย์พักพิงหนองจาน ศูนย์พักพิงโนนหมากมุ่น หนองเสม็ด อ่างศิลา ไซค์ทุ เป็นต้น ช่วงเวลาดังกล่าว นโยบายการต่างประเทศของไทยต่อกัมพูชาได้เกิดการเปลี่ยนแปลง สืบเนื่องมาจากการพยายามผลักดันเขตแดนไทยเข้ามา โดยเฉพาะการผลักดันเข้ามาปล้น ทำร้ายร่างกายชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดนจนเกิดการต่อสู้กันของกองกำลังของทหารเวียดนาม-เฮง สัมรินกับทหารไทย ที่บ้านโนนหมากมุ่นในพื้นที่ชายแดนอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วอย่างหนักจนทำให้รัฐบาลไทยได้ยุติความสัมพันธ์กับกัมพูชาเป็นการชั่วคราว และในปี พ.ศ. 2546 สถานทูตไทยในกรุงพนมเปญ

ถูกเผา โดยนักศึกษาและประชาชนกัมพูชา บุคเฝ้าสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกัมพูชา รัฐบาล ได้ประกาศให้ปิดจุดผ่านแดนทุกจุดในเขตพรมแดนจังหวัดสระแก้ว และประกาศห้ามชาวบ้าน ทั้งของไทยและกัมพูชาข้ามเขตแดนเป็นการชั่วคราว

การปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย- กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

เศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ก่อนทศวรรษที่ 2500 ระบบเศรษฐกิจการผลิตทั้งข้าว ฝ้าย ในโคกสูงระยะเวลานั้นเป็นการผลิตเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเอง เพื่อใช้ในครอบครัว เนื่องจาก ข้อจำกัดเรื่องพื้นที่และแรงงาน ซึ่งการมีอยู่ของพื้นที่การเพาะปลูกอย่างจำกัดนั้นก็เนื่องด้วยพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่ารกทึบที่มีขนาดใหญ่และมีสัตว์ป่าจำนวนมาก จึงเป็นความเสี่ยงที่จะต้องออกไปปลูกข้าวและฝ้ายที่ไกลกว่าบริเวณที่พักอาศัย อีกทั้งในช่วงเวลานั้นการผลิตเป็นเพียงเพื่อให้เกิดความพอเพียงกับการบริโภคและการแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ตนไม่ได้ผลิตหรือที่ตนต้องการกับเพื่อนบ้านเท่านั้นเพราะระบบตลาดไม่มีในหมู่บ้าน ส่วนแรงงานที่ใช้ยังเป็นการพึ่งพิงที่ผูกติดอยู่กับระบบการเอาแรงหรือลงแขก

ขณะเดียวกัน สัตว์ที่ใช้ในการทำการเกษตรในช่วงเวลานั้นชาวบ้านไม่นิยมรับประทาน จึงทำให้ปริมาณมีมากเกินไปพื้นที่ทำการเกษตร สัตว์ที่บริโภคมี เป็ด ไก่ หมู ปลา เพราะมีความเชื่อว่า สัตว์สี่เท้าทุกชนิด อาจจะเป็นบิฑามารดาหรือมิตรสหายของตนที่วิญญูณไปสิงสถิตอยู่ จึงไม่มีใครกล้าฆ่า เพราะเกรงว่าจะไปฆ่าเอาบิดาของตนเองเข้า ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่ผูกติดอยู่ในระบบความคิดของชาวบ้านมายาวนาน เมื่อวัว ควาย หมู หมาตายลงชาวบ้านจะลากไปทิ้งที่ดอนสูง ๆ ให้แรังกิน ซึ่งมีจำนวนมากบินรออยู่บนฟ้าพอเห็นซากสัตว์มา จะบินลงมาแย่งกันกิน

เมื่อสังคมเปลี่ยน วิถีชีวิตเปลี่ยน การเพิ่มขึ้นของประชากรในหมู่บ้าน จากที่เคยไม่กินสัตว์ที่ตาย ถ้าไม่ได้ฆ่าเองชาวบ้านเริ่มปรับตัวด้วยการขายซากสัตว์ที่ตายใหม่และสัตว์ที่ยังมีชีวิตให้กับผู้ซื้อนำไปแปรรูป ขณะเดียวกันการเกิดปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้านเริ่มถูกทำทหายจากวิธีการรักษาที่แตกต่างกัน เช่น ปัญหาสุขภาพเกิดขึ้นเนื่องจากการกระทำของผี เพราะฉะนั้นจะต้องได้รับการรักษาด้วยกระบวนการพิธีกรรมเท่านั้น และปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นมาจากเชื้อโรค อุบัติเหตุและสาเหตุตามธรรมชาติ การรักษาจะอยู่ภายใต้หลักเหตุผลนิยม ฉะนั้นต้องรักษาโดยแพทย์สมัยใหม่เท่านั้น

หลังจากทศวรรษที่ 2500 เกิดการล่มสลายของการพึ่งพิงแรงงานแบบเก่า เนื่องจาก

การทำนาของชาวบ้านนั้นจุดประสงค์ก็เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการของระบบทุนนิยมเป็นแกนหลัก ชาวนาเริ่มหาเครื่องทุ่นแรงและเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการขยายพื้นที่การทำนา การผลิตให้ง่ายและรวดเร็ว ทำให้เกิดการแย่งที่ทำกิน แย่งน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูก การปลูกข้าวได้เปลี่ยนมาเป็นแบบระบบท่อน้ำ เกิดการพึ่งพิงแรงงานจากสัตว์เป็นเครื่องทุ่นแรงในการไถนา เมื่อความต้องการข้าวสูงขึ้นแรงงานจากสัตว์ที่เคยพึ่งพิงถูกลดบทบาทลง โดยการหันไปพึ่งพิงแรงงานจากเทคโนโลยีที่ถูกนำเข้ามาในช่วงทศวรรษที่ 2510 เช่น รถไถนาขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ และ โรงสี จนกลายเป็นเครื่องมือทุ่นแรงหลักของชาวบ้านในการขยายพื้นที่และการลดระยะเวลาในการทำนา และการผลิตข้าว

ขณะเดียวกัน ชุมชนหมู่บ้าน ได้เกิดระบบการค้าที่มีลักษณะของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมขึ้นหลังจากการเข้ามาในพื้นที่ชายแดนของชาวจีน (เจ๊กอยู่กับเจ๊กคิง) ชาวบ้านเริ่มรับรู้และยอมรับระบบการแลกเปลี่ยน โดยชาวบ้านจะนำผลิตผลที่ตนเองผลิตขึ้นหรือที่หามาได้มาแลกเปลี่ยนกับชาวจีน (เจ๊กอยู่กับเจ๊กคิง) และในขณะเดียวกันก็แปรสภาพสินค้าเช่น ของป่า ข้าว ฝ้าย เป็นต้น เป็นเงินตราเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับความทันสมัยที่ต้องการทั้งจากเสื้อผ้า เกลือ ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด ตะเกียง วัตถุสำเร็จรูปอื่น ๆ

ป่าไม้ เริ่มถูกรุกจากการให้สัมปทานของรัฐบาล ทำให้ผืนป่าลดจำนวนลงไปมาก เมื่อสัมปทานหมดลง การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐบาล เช่น อ้อย มันสำปะหลัง ปอ ข้าวโพด เป็นต้น ยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการรุกพื้นที่ป่าเพียงเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยมที่แอบแฝงมากับนโยบายการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น รถไถ ปุ๋ยเคมี สารกำจัดแมลง เป็นต้น เมื่อความต้องการพืชเศรษฐกิจของรัฐบาลมีมากขึ้น นอกจากพื้นที่ที่ถูกบุกรุกแล้ว การขาดแคลนแรงงานยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยจนทำให้เกิดการแย่งชิงแรงงาน ในระบบการจ้างงานของพื้นที่ชายแดนจนทำให้ต้องพึ่งพิงแรงงานชาวกัมพูชา เมื่อแรงงานชาวกัมพูชามีไม่เพียงพอความต้องการ การสร้างอำนาจต่อรองกับผู้ว่าจ้างชาวไทยจึงบังเกิดขึ้น เช่น จากที่เคยใช้มีดสางใบอ้อยแล้วค่อยตัดมัดรวมเป็นกองก่อนที่จะขนขึ้นรถนำส่งโรงงาน เป็นการเผาใบก่อนแล้วค่อยตัดมัดรวม ถ้าไม่เช่นนั้น การรับจ้างของแรงงานจะไม่เกิดขึ้น การต่อรองของแรงงานรับจ้างดังกล่าวจึงเป็นสิ่งที่ผู้ว่าจ้างต้องยอมรับกับผลที่เกิดจากการเผาก่อนตัดไม่ว่าจะเป็น ราคาที่โรงงานประกันจะได้ราคาที่ต่ำกว่า การตัดอ้อยสด เช่น อ้อยสดจะอยู่ที่ตันละ 750-780 บาท ขึ้นอยู่กับความหวาน ส่วนราคาอ้อยที่ถูกเผาจะถูกหักตันละ 20 บาท

นอกจากนี้ การมีแรงงานชาวกัมพูชาเป็นอันมากที่เข้ามาใช้แรงและพักอาศัยอยู่ในไร่อ้อยยังเป็นโอกาสให้เกิดการค้าแบบรถพุ่มพวงขึ้น ที่มีทั้งแบบค้าในพื้นที่ชายแดนฝั่งไทยและในแบบข้ามแดน ขณะเดียวกัน ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชาก็จะมีวันมาฆบูชา

ที่มีปราสาทดอกกอกกรม เป็นแกนกลางของสัญลักษณ์ที่เน้นให้เห็นถึงความจงรักภักดีต่อศาสนา สถานของชาวไทย-กัมพูชาในพื้นที่ และเป็นสถานที่เชื่อม โยงสายสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้งที่เป็น กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีระบบเครือญาติ วัฒนธรรมเดียวกัน พร้อมกับการนำ รำอัปสร่า ที่เป็นการประดิษฐ์ วัฒนธรรมร่วมของคนชายแดนมาใช้สร้างความเป็นคนชายแดนให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

สังคมและการเมืองการปกครอง

ก่อนทศวรรษที่ 2500 หลักจากสยามยกพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้แก่กัมพูชา โดยฝรั่งเศส เพื่อแลกกับการคืนเมืองตราดและด่านซ้ายตามสนธิสัญญาไทย-ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2449 เกิดการอพยพของผู้คนออกจากพื้นที่ดังกล่าว ชาวบ้านเกิดการปรับตัวเพื่อต่อรองกับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงของสงครามอินโดจีนระหว่างไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส

เกิดการพัฒนาประเทศเพื่อให้เป็นตามแบบตะวันตกทำให้เกิดการรวมอำนาจการจัดการ ไว้ยังสถานบันหลัก เช่น การปกครองหมู่บ้านผ่านเครื่องมือรัฐ และมีพรบ.ลักษณะการปกครอง ท้องที่ รศ. 116 รองรับควบคุม โดยการให้ราษฎรในหมู่บ้านเลือกชายที่มีอายุไม่ต่ำกว่า 21 ปี ขึ้นมา เป็นผู้ใหญ่บ้าน และการเลือกนั้นจะต้องกระทำอย่างเปิดเผยหรืออาจจะใช้วิธีการให้แต่ละคนมา บอกกับนายอำเภอที่เป็นประธานการเลือกตั้งทราบที่ละคน ส่วนการเลือกตั้งกำนันนั้นจะให้สิทธิ ผู้ใหญ่บ้านแต่ละหมู่บ้านเลือกผู้ใหญ่บ้านคนใดคนหนึ่งขึ้นเป็น พร้อมกับได้รับศักดินาที่ขุน นอกจากนี้ การเกิดขึ้นของโรงเรียนในปี พ.ศ. 2464 พร้อมกับการประกาศใช้ พรบ.ประถมศึกษา พ.ศ. 2464 จึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านจำเป็นต้องปรับตัวให้ระบบชีวิตมีเรื่องเวลาเกี่ยวข้องกับ อายุ การเข้าเรียน เด็กตั้งแต่อายุ 7-14 ปี จะต้องเข้าเรียนเพราะถือว่าเป็นการศึกษาภาคบังคับ เวลาที่ใช้ เรียนในแต่ละวัน ส่วนสถานที่เรียนนั้นจะใช้วัดเป็นสถานที่เรียน ช่วงแรกพระจะเป็นผู้ถ่ายทอด การสอนผ่านแบบเรียนที่รัฐกำหนด และเรียนตามความรู้ของพระที่สอน การอ่านออก เขียนได้และ ลายมือคือประเด็นหลักของการเรียนในช่วงเวลานั้น ถ้าลายมือดี เขียนหนังสือถูก ก็เป็นเสมียนได้ หรือรับจ้างคัด และจารหนังสือ เป็นอาชีพได้

หลังจากไทยได้คืนพื้นที่ 4 จังหวัดของเขมรฝรั่งเศสช่วงสงครามอินโดจีนในทศวรรษที่ 2480 เกิดความต้องการของรัฐบาลไทย เพื่อไปสอนแทนครูฝรั่งเศสใน 4 จังหวัดที่ได้คืน การเปิดรับสมัครครูที่ จบ ป.4 เริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่ การเรียนของเด็กที่อยู่ในเกณฑ์ภาคบังคับที่ ไทยกำหนดจะต้องเข้าเรียนตามรูปแบบของไทย ทุกคนจะเป็นไทยได้ต้องเรียนภาษาไทย เพราะภาษาไทยถือเป็นเอกลักษณ์ของทุกคนที่เป็นคนไทย

หลังทศวรรษที่ 2500-ปัจจุบัน พื้นที่ชายแดนถูกเฝ้ามองและเพิ่มความระมัดระวังอย่าง เข้มงวดจากรัฐขึ้นอีกครั้งด้วยการ ประกาศให้อำเภอ โศกสูงเป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองจากภัยคุกคาม

ทั้งในและนอกประเทศทุกหมู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็ประกาศให้เป็นพื้นที่ที่จะต้องมีการพัฒนา เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลตัวเองของประชาชนในพื้นที่ จนทำให้เกิดเป็นหมู่บ้าน อพป.

และหมู่บ้าน ปชด ขณะเดียวกันสงครามภายในประเทศกัมพูชาทำให้เกิดการอพยพของประชาชน เข้ามายังพื้นที่ชายแดนไทยเป็นจำนวนมากจนทำให้เกิดศูนย์พักพิงผู้อพยพชาวกัมพูชา สิ่งที่เป็น ผลตามมาคือ ปัญหาและโอกาสของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดน เช่น ปัญหาการลักขโมย เชื้อโรค จากแมลงวัน เป็นต้น ส่วนโอกาสของชาวบ้าน เช่น การมีถนน ไฟฟ้า รถโดยสาร เป็นต้น เข้ามามีปรากฏภายในพื้นที่อันเป็นที่มาของทุนนิยมที่มาพร้อมกับความต้องการของชาวบ้านในพื้นที่ ชายแดนทั้งสองฝั่งเพียงเพื่อตอบสนองความสะดวกสบายต่าง ๆ

ดังนั้น วิถีชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันตามแนวชายแดนเกิดการปรับตัวอย่างรวดเร็ว เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของคนชายแดนจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของคนชายแดน โดยมีด่านตรวจ 3 จุดใหญ่ คือ ช่องทางตรงหลักเขตที่ 46 บ้านโนนหมากมูน-โอบไฉน หลักเขตที่ 47 บ้านหนองจาน-โจกเจีย และหลักเขตที่ 48 บ้านอ่างศิลา-ตะนบัต ชาวบ้านจะใช้ช่องทางดังกล่าวข้ามไปมาระหว่างชายแดนไทยและกัมพูชา ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ตามแนวชายแดนทั้งที่เป็นคนไทยหรือคนกัมพูชานั้น เป็นลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยอยู่กันแบบบ้านพี่เมืองน้อง กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นในการกำหนด และควบคุมนั้นจะเป็นไปในรูปของความไว้นื้อเชื่อใจ และการรับรู้ร่วมกันในกฎ กติกาของคนชายแดน

รูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เหมาะสมเพื่อการดำรงอยู่ ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืนของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

ถึงแม้พรมแดนรัฐชาติจะปิดหรือเปิดก็ทำให้ปัญหาในความสัมพันธ์ที่ยังดำเนินอยู่ไม่ รูปแบบการปรับตัวที่เป็นอีกมุมหนึ่งของวิถีคนชายแดนถึงแม้จะเกิดหรือไม่เกิดปัญหาในพื้นที่ ชายแดนก็ตาม ชาวบ้านก็ยังต้องรอง ต่อต้าน โต้แย้ง ผ่านเครื่องมือที่เคยปฏิบัติเพื่อเป็นการอ้างอิง ความเป็นคนชายแดนเฉกเช่นเดียวกัน ดังรายละเอียด

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดนผ่าน การจัดงานมาฆะปุชบารมี

ชุมชนชายแดนไทยอำเภอโคกสูงได้เริ่มก่อตัวจากชุมชนที่มีวิถีการผลิตแบบยังชีพหรือ สังคม ประเพณี (Traditional society) ขยายตัวไปสู่ชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์ เชิงอำนาจกับรัฐ ซึ่งมีบริบททางสังคมแตกต่างกันออกไปในแต่ละยุคสมัย กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเชื้อ สายกัมพูชาได้อพยพหนีเข้ามาพร้อมกับคนไทยประมาณ พ.ศ. 2484 แม้ว่าก่อนที่ชุมชนจะเป็น หมู่บ้านภายใต้การควบคุมของรัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานและกัมพูชา

แต่เมื่อชุมชนมีการขยายตัว ได้มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยอีสานและกลุ่มข้าราชการ อีกกลุ่มหนึ่งย้ายเข้ามาในพื้นที่ด้วยเหตุผลด้านความมั่นคงเป็นปัจจัยหลัก ทำให้ชุมชนได้มีความเป็นพหุวัฒนธรรมค่อนข้างชัดเจนนับตั้งแต่นั้นมา ซึ่งความเป็นพหุวัฒนธรรมนี้ได้ถูกฉายภาพให้เห็นผ่านงานประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้านในพื้นที่ชายแดนอยู่เป็นประจำ เช่น วันมาฆบูชา จะมีการจัดงานแสงสีเสียง โดยมีประชาชนทั้งชาวไทย กัมพูชาในพื้นที่เข้าไปมีส่วนร่วม ทั้งรูปแบบขบวนแห่ของแต่ละหมู่บ้าน การแสดง ที่เน้นการดึงวัฒนธรรม ประเพณีที่สำคัญในหมู่บ้านของตนออกมาฉายภาพผ่านขบวนแห่ ชุดการแสดง โดยมีสวดกัณฑ์เป็นพื้นที่ยึดโยงความเป็นคนชายแดนดังกล่าว

ภาพที่ 6-1 การจัดงานมาฆบูชาที่พื้นที่ปราสาท

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดนผ่าน โรงเรียน

การเป็นพื้นที่ชายแดนที่ถูกนิยามจากรัฐส่วนกลางที่จะต้องเฝ้าระวังและมีอำนาจรัฐคอยเฝ้ามองไม่ว่าจะเป็น ทหาร ตำรวจ ด่าน จุดตรวจ เป็นต้น พื้นที่ชายแดนจึงกลายเป็นสนามการทดลองและปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ดังที่เคยถูกปฏิบัติการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ในครั้งสมัยการสิ้นสุดสงครามตามแนวชายแดน เช่นเดียวกัน ความต้องการที่จะเปลี่ยนสนามการค้าตามแนวชายแดนเพื่อให้กลายเป็นสนามของความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ที่เรียกว่า ประชาคมอาเซียน นั้น พื้นที่ชายแดนก็ถูกเลือกนำมาเป็นสนามเริ่มปฏิบัติการอีกครั้ง

ภาพที่ 6-2 โรงเรียนบ้าน โนนหมากมุ่น

โรงเรียนพยายามผลิตวาทกรรมการเรียนรู้ด้วยกันของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา แต่กลับเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเป็นเครื่องบังชี้นำเป็นหนึ่งในเดียวภายใต้อำนาจอธิปไตยของความเป็นรัฐชาติ ซ้ำกลับยังผลิตซ้ำความขัดแย้งผ่านการไม่อุดหนุนเงินรายหัวของเด็กที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเลข 13 หลักไว้กับรัฐไทยและการถ่ายทอดความรู้ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ สังคมศึกษาที่เชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์ชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ที่แยกพวกไว้ชัดเจน ซึ่งกระบวนการผลิตซ้ำนั้นจะมีโรงเรียนเป็นสถานที่ที่ใช้บ่มเพาะและบรรจุอุดมการณ์ของรัฐผ่านหลักสูตรและบทเรียน เพียงเพื่อต้องการต้องย้ำกดทับความหมายของความเป็นคนไทยและคนกัมพูชาให้ล้าสมัยรับรู้เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวจึงกลายเป็นเพียงการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดอุดมคติของการมองพื้นที่ชายแดนเป็นเพียงเขตแดนแบ่งแยกเขาแยกเราเท่านั้น แม้บทบาทของโรงเรียนจะถูกกำหนดกฎเกณฑ์มาเช่นไรก็ถูกต้องรองด้วยอำนาจของความมีมนุษยธรรมที่องค์กรยูเนสโกค้ำยันอยู่ โรงเรียนจึงต้องยอมรับเงื่อนไขความต้องการที่จะปรับตัวของชาวบ้านตามพื้นที่ชายแดนทั้งที่เป็นคนไทยและคนกัมพูชา เพราะชาวบ้านตามพื้นที่ชายแดนสถานะความเป็นคนไทยชายแดนนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากการเข้ามาอยู่ในพื้นที่ระยะเวลาาน และการมีความสัมพันธ์ทางบิดาหรือมารดาที่เป็นคนไทย แต่การยอมรับด้วยกฎหมายที่มีบัตรประชาชนเป็นสัญลักษณ์ควบคู่นั้นไม่มี เพื่อให้เกิดการยอมรับว่าพวกเขาก็คือคนชายแดนหรือพวกเขาก็เป็นคน

ไทยเช่นกัน การเรียนที่โรงเรียนไทย เรียนหนังสือไทย อยู่ร่วมกับคนไทย คือสิ่งที่จะปลดปล่อยให้หลุดออกจากการพันนาการความต่าง ดังเช่นที่เคยถูกปฏิบัติมา ในขณะที่เดียวกันคนกัมพูชาที่แสวงหาความเป็นพวกเดียวกันก็พร้อมจะคืนให้หลุดจากการถูกกดทับความคิดจมปรักที่อยู่ภายใต้ความเป็นเขมรของราชอาณาจักรกัมพูชาด้วยการต่อต้านระบบพร้อมกับส่งลูกเข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านโนนหมากมุ่นและโรงเรียนบ้านหนองจาน และโรงเรียนอื่น ๆ ในอำเภอโคกสูงอยู่เป็นประจำทุกปีในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

“ที่โรงเรียน โนนหมากมุ่นเรา มีเด็กเขมรมาเรียนอยู่ 47 คน ส่วนที่โรงเรียนบ้านหนองจานมีอยู่ 13 คน และ โรงเรียนบ้านอ่างศิลาอีก 19 คน ศูนย์เด็กของ อบต อีก 35 คน”
(ศรีไพร แผลมกล้า, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2557)

ภาพที่ 6-3 นักเรียนชาวกัมพูชาอยู่ร่วมกันกับนักเรียนไทย

การเข้ามาเรียนในประเทศไทยของเด็กชาวกัมพูชาถึงแม้จะมีมุมมองที่เด่นชัดในเรื่องความสะดวกสบายในการเดินข้ามพรมแดนของชาติที่สามารถเข้า-ออก โดยปราศจากการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่ของชาติไทยและระบบโรงเรียนของประเทศไทยก็ยังมีเรื่องอำนวยความสะดวกในการเรียนที่แตกต่างจากฝั่งกัมพูชา สิ่งที่ปรากฏออกมาเป็นต้นแบบที่สามารถสะท้อนให้เห็นเบื้องหลังของกรอบคิดของคนชายแดนที่ผูกติดกับความเอื้ออารี อยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยที่มีกรอบไม่เข้มงวดในมิตรภาพเช่นนี้

“มันชื่อ พร เคยมาเรียนที่โรงเรียนหนองจานอยู่ ๆ มันก็หายไปเลย มันขยันนะตอนมาเรียน เห็นมันปั่นจักรยานมาทุกวัน ฝนตกแดดออก ก็มา ไม่น่าเชื่อว่าโตขึ้นมันจะเป็นยังงี้ ชาวบ้าน

รู้จักมันหมดแหละ มันเข้ามาขายของ เข้ามาเล่น กับเพื่อนมันตลอด มันจบ ป. 3 พ่อมันเป็นคนไทย ไปสมัครเป็นทหารเขมรแล้วได้กับแม่มัน แต่ตอนนี้เลิกกับแม่มันแล้ว แม่มันได้夫ใหม่เป็นทหารเขมร” (เวือ, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2554)

“เข้ามาเรียนใน โรงเรียนหนองจานจบ ป. 3 แล้วก็ไม่ได้เรียนต่อ” (พร, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2554)

พระเด็กหญิงชาวกำพูชาเล่าว่า เขาเคยเข้ามาเรียนหนังสือใน โรงเรียนบ้านหนองจานจบชั้นประถมศึกษาปีที่สามหรือ ป.3 แล้วไม่ได้เรียนหนังสือ การที่พรเข้ามาเรียนหนังสือในโรงเรียนฝั่งชายแดนไทยจึงเป็นโอกาสให้พรมีเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ อีกทั้งยังมีอำนาจรับรองจากการที่สามารถ พูด อ่านเขียนภาษาไทยได้ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายจึงเชื่อมโยง กระชับได้ง่ายตามไปด้วย การมีเครือข่ายทางสังคมเป็นผลให้การนำผัก ผลไม้ เนื้อสัตว์ป่ามาขายยังฝั่งชายแดนไทยเป็นไปด้วยความสะดวก จึงทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ เกิดความไว้วางใจ จนกลายเป็นทุนทางสังคมของเด็กกำพูชาที่เคยเรียนในโรงเรียนไทย

ภาพที่ 6-4 โรงเรียนในหมู่บ้านโอไบเจียน

นอกจากนี้ชาวกำพูชาที่อาศัยอยู่ในขอบเขตของการเป็นคนชายแดน ด้วยกันยังคงคอยตอกย้ำผ่านทางความเชื่อว่า การพูด การอ่าน เขียนภาษาไทยได้จะช่วยผลิตซ้ำและสร้างพื้นที่ของความเป็นคนไทย หากใครคนอื่นไม่ให้กับพวกเขาในการต่อรองกับคนไทยในพื้นที่ประเทศไทย และอาจจะเป็นสิ่งที่จะช่วยเชื่อมต่อกับความเป็นพลเมืองไทยภายใต้สัญลักษณ์สัญชาติไทยที่กำลังด้วย

บัตรประจำตัวประชาชนที่ออกโดยรัฐชาติไทยให้กับพวกเขา จึงอาจเป็นที่มาของ เด็กกำพูชาในโรงเรียนไทย ในขณะที่เดียวกันการเป็นพื้นที่ชายแดนที่รัฐได้จัดวางการเรียนการสอนผ่านแบบเรียนหลักสูตร ที่ไม่ต่างจากอาหารสำเร็จรูปที่เพียงแคะก็สามารถกินได้เป็นสิ่งที่ไม่ตอบสนองความเป็นคนชายแดนที่มีความผูกพันกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เอบอิงบนฐานของวัฒนธรรมเดียวกัน การปรับตัวเพื่อการต่อรองจึงถูกผลิตขึ้นผ่านการสอนภาษาเขมรในโรงเรียนตามแนวชายแดน เพียงเพื่อต้องการเพิ่มพื้นที่การเป็นพวกเดียวกัน และลดอคติทางชาติพันธุ์ โดยมีภูมิปัญญาที่เป็นบุคคลที่เคยเป็นคนกำพูชาและได้กลายเป็นไทยในครั้งที่อพยพโยกย้ายตามบิดามารดามาในช่วงเกิดสงครามอินโดจีนพร้อมยอมสมทาทนนโยบายการเป็นไทยจากรัฐไทยในคราวเดียวกันเป็นผู้ถ่ายทอดทักทอรอยแยกด้วยอัตลักษณ์ด้านภาษาให้กับนักเรียนตามโรงเรียนในพื้นที่ชายแดน

“พ่อใหญ่สิงโห เป็นครูสอนภาษาเขมรให้กับนักเรียน แกเคยเรียนหนังสือเขมรที่บ้านพร้าว “ (จรัส คงชัย, สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2557)

ภาพที่ 6-5 การเรียนภาษาเขมรของนักเรียนไทย

การจัดการทรัพยากรของรัฐนั้นอาจเพียงพอเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยมไม่ว่าจะเป็น โรงงาน ห้างร้านบริษัท เป็นต้น ให้สามารถอยู่รอดปลอดภัย เพราะรัฐปัจจุบันเป็นรัฐสมัยใหม่ที่ไม่สามารถ

แยกออกจากระบบทุนนิยมได้ ระบบทุนนิยมจึงได้รับการโอบอุ้มจากรัฐตลอดมา (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2552) ในขณะที่เดียวกัน รัฐก็ยังเป็นส่วนที่ผลิตซ้ำพร้อมกับดึงเอาความเป็นวิถีชีวิตแบบชาวบ้านออกจากชุมชนหมู่บ้านในรูปของการส่งเสริมการเรียนรู้ให้สูงในโรงเรียนที่ดี ๆ ที่ส่วนใหญ่ก็จะอยู่นอกชุมชนที่อาศัยอยู่ ซึ่งเป็นการเรียนที่มีภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นเข้าเกี่ยวข้องตามไปด้วย โดยมีโรงเรียนเป็นเหมือนสถานที่รับประกันความเสี่ยงที่ทำให้เด็กได้รับการประกันความเสี่ยงในตัวเองจากรัฐ ภายใต้กรอบคิดที่กดทับ พร้อมกับผลิตซ้ำวาทกรรมการตอกย้ำอยู่เป็นประจำ เมื่อเรียนเก่งแล้วจะได้หางานทำได้ง่าย

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดนผ่าน กีฬา

กีฬาฟุตบอลนับเป็นกีฬานชนิดหนึ่งที่มีผู้คนนิยมเล่นจำนวนมาก โดยกระแสความนิยมนี้เกิดจากการได้รับชม ได้เชียร์ทีมที่ตนเองรัก ทั้งฟุตบอลลีกในประเทศ และต่างประเทศ ฟุตบอลไม่ได้เป็นแค่กีฬาอย่างเดียว แต่ฟุตบอลนั้นคือ ศูนย์กลางแห่งการรวมเพื่อน นัดเจอนคนที่รู้จัก และยังเป็นพื้นที่ได้รู้จักเพื่อนใหม่ ๆ ก็ยังเป็นจุดดึงดูด จุดสนใจทำให้ผู้คนนั้นหันมาเล่นฟุตบอลกันมากขึ้นกว่าเดิม สำหรับกีฬาฟุตบอลนั้นจะว่าไปแล้วมันเป็นกีฬาที่มากกว่ากีฬาจริง ๆ ก็ว่าได้ เพราะกีฬาให้มากกว่าคำว่า ร่างกาย หรือออกกำลังกายแต่ยังให้ไปถึงคำว่า มิตรภาพ ความสุข ความสามัคคีและการไว้ใจ เชื่อใจกัน ซึ่งฟุตบอลนั้นจะต้องมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และกีฬาฟุตบอลนั้น ไม่ใช่กีฬาที่เราจะเล่นคนเดียว แต่เป็นกีฬาที่เราจำเป็นต้องเล่นเป็นทีม อีกทั้งกีฬาฟุตบอลยังสามารถแทรกซึมเข้าไปในชีวิตประจำวัน โดยไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ ศาสนา สีผิว หรือวัย จึงทำให้กิจกรรมนี้มีความน่าสนใจและดึงดูดใจอย่างยิ่ง

ภาพที่ 6-6 กีฬาคือสื่อเชื่อมสัมพันธ์มิตรระหว่างไทย-กัมพูชาในพื้นที่ชายแดน

กิจกรรมการเล่นกีฬาฟุตบอลเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่สร้างความสนุกสนาน เฮฮา อีกทั้งยังเป็นการสร้างพื้นที่กิจกรรมรูปแบบหนึ่งเพื่อทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันกับเพื่อน ๆ และกลุ่มอื่น ๆ ผ่านการเล่นกีฬาฟุตบอล และยังได้ใช้เวลาในช่วงการทำกิจกรรม เพื่อพบปะ พูดคุย ปรึกษาเรื่องเรียนกับเพื่อน ๆ การพูดคุยเรื่องการทำรายงาน ช่วยกันแสดงความคิดเห็น ในประเด็นที่หยาบกมาสนทนากัน ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นจากความคิดเห็นของเพื่อน ๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สร้างการมีส่วนร่วมในการทำงาน ตลอดจนสร้างจิตสำนึก ในการดำรงชีวิต และมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ เคารพในสิทธิของตนเอง และผู้อื่น ขณะเดียวกัน กีฬาก็เป็นเครื่องมือที่ได้สร้าง“เครือข่ายระดับชุมชนชายแดน” ที่มีการรวมกลุ่มกันของชาวบ้าน ในพื้นที่ชายแดน ที่อาศัยอยู่คนละฝั่งเส้นเขตแดน มารวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมเล่นกีฬาฟุตบอล แต่แต่ละคนมีความเต็มใจที่จะมารวมกลุ่ม และมีส่วนร่วมในกิจกรรม โดยไม่มีการบังคับ แต่อาจ ได้รับการเชิญชวนจากชาวบ้านหรือผู้นำในพื้นที่ที่มีความสนิทสนมกัน เพราะการมาร่วมกิจกรรม อย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ และมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกัน และกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของชาวบ้านในเครือข่ายชุมชน ชายแดน

ดังนั้น กีฬาที่ถูกจัดขึ้นแทบทุกกิจกรรมของคนชายแดนมีวัตถุประสงค์หนึ่งก็เพื่อ การสลายหรือลดมายาคติการเป็นพวกเขาพวกเราอันเป็นสิ่งที่ทำให้กีฬาไม่กลายเป็นพิธีกรรม ของลัทธิชาตินิยมเฉกเช่นสื่ออื่น ๆ ไม่ว่าจะเพลง ภาพยนตร์ ละคร เป็นต้น

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดนผ่าน สามิไทย ภรรยาเขมร-สามิเขมร ภรรยาไทย

ภาพที่ 6-7 สามิไทย-ภรรยาเขมร

การแสวงหา สามิหรือภรรยาไทย เป็นความพยายามในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตในการที่จะอาศัยอยู่ในเมืองไทยของชาวกัมพูชาในพื้นที่ชายแดน ผ่านการอยู่กินกับคนไทย ทั้งในสถานภาพการเป็นภรรยาหรือสามิของคนไทยตามแนวชายแดนอำเภอโคกสูง ซึ่งความสำเร็จที่เกิดขึ้นยังส่งผลไปถึงลูกที่เกิดมาในเมืองไทยในการได้สถานะของความเป็นไทยไปด้วย เช่น นายเวือ เป็นทหารชาวกัมพูชาในช่วงสมัยสงครามกลางเมืองในช่วงเวลานั้นมีสถานะเป็นหัวหน้ากลุ่มทหารแต่สงครามจบไม่ยอมกลับประเทศและได้อยู่กินกับภรรยาคนไทยจนได้สัญชาติไทย (การได้มาซึ่งสัญชาติไทยของผู้ให้สัมภาษณ์เป็นสิ่งที่สร้างความกังวลที่จะให้คำตอบที่ไปที่ไป ผู้วิจัยจึงต้องเลี่ยงการสัมภาษณ์ไปประเด็นอื่นแทน เพราะการไม่สามารถบอกเรื่องราวในอดีตได้อาจอยู่บนการครอบงำจากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งในปัจจุบันก็เป็นได้) การสร้างวัฒนธรรมกลายเป็นไทยโดยการแต่งงานอยู่กินกับคนไทยของชาวกัมพูชายังถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็นวัฒนธรรมเอาอย่างของชาวกัมพูชานับเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดนผ่าน งานบุญกฐิน ผ้าป่า: พื้นที่ความเป็นพวกเดียวกัน

ภาพที่ 6-8 งานบุญของคนชายแดน

กฐิน ผ้าป่า มีฐานคิดในเรื่องคุณธรรมและ ศีลธรรมที่ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือเสริมการครอบงำ จนทำให้เกิดเป็นความงมงาย เพราะวัฒนธรรมบางอย่างยังผูกติดกับคุณธรรมและศีลธรรม คำถามคือ เมื่อวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจะเชื่อมั่นได้อย่างไรว่า วัฒนธรรมเช่นนี้จะบริสุทธิ์เสมอไปหรือไม่? ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวอาจจะเป็นที่มาของการครอบงำและการต่อต้านการครอบงำก็เป็นไปได้ เช่น การบริจาคผ่านรายการทีวีช่วยน้ำท่วม เป็นต้น สุดท้ายแล้วคำตอบก็ขึ้นอยู่กับผู้ใช้บริบททางสังคมและการอธิบายความหมายของอำนาจที่แฝงไว้ในกิจกรรมนั้น ๆ

ผ้าป่าสามัคคี ถือว่าเป็นงานบุญที่มีอำนาจในการแสดงความหมายให้กับผู้คนที่ต้องการแสดงตัวตนในพื้นที่ทางกายภาพที่จำกัด ด้วยการเปิดเผย แสดงตัวตนในตำแหน่งแห่งที่ทางพื้นที่งานบุญนี้และใน ขณะเดียวกันงานบุญยังเป็นเครื่องมือของการกำหนดสถานภาพและการจัดระเบียบสังคม บุญที่เป็นสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างหรือการให้ความหมายผ่านงานบุญผ้าป่าสามัคคียังถูกใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดสถานภาพและเป็นคำอธิบายที่มาของสถานภาพนั้นตลอดจนความแตกต่างหรือความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน เจ้ากับไพร่ต่างได้รับ

การอธิบายว่าเป็นผลิตผลของบุญที่สั่งสมมาแตกต่างกัน ฉะนั้นแนวคิดการสั่งสมบุญจึงถูกนำมารับรองหรือรับประกันการหมกบุญ ได้อีกชุดคำอธิบายหนึ่งของระบบคิดที่เกี่ยวกับงานบุญดังกล่าว

การทำบุญในแต่ละประเพณีนั้น จึงมีความหมายที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นชุดคำอธิบายที่เกิดจากแนวคิดการสั่งสมบุญ การเปลี่ยนสถานภาพ ซึ่งมีการเน้นรูปแบบและความยิ่งใหญ่ของการจัดประเพณีเพื่อเป็นฐานรองรับอำนาจให้กับผู้เป็นคนจัดงาน (เจ้าภาพหลัก) ให้มีระดับชั้นที่แตกต่างจากงานบุญในแบบชาวบ้าน ประเด็นตรงนี้ งานบุญจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งชั้นทางสังคม โดยมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นฐานรองรับรองรับอำนาจการอธิบาย

จะเห็นว่า แนวคิดที่ถูกนำมาปฏิบัติการในพื้นที่ของประเพณีงานบุญ นั้นมีการแบ่งแยกให้เห็นผ่านวิธีการที่ใช้ปฏิบัติการ แนวคิดเกี่ยวกับชนชั้นนั้นจะถูกนำมาอธิบายโดยการจัดงานที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าประเพณีที่เคยจัดกระทำเป็นประจำของชาวบ้าน ซึ่งแย้งกับแนวคิดของชาวบ้านที่สั่งสมบุญภายใต้กรอบของ ความผูกพันความเป็นเครือญาติ การเข้าร่วมในพิธีหรืองานบุญอย่างสม่ำเสมอ ที่ไม่ต้องผ่านวิธีคิดที่ต้องการแสดงให้เห็นระดับชั้นของการทำบุญ พื้นที่ที่เรียกว่าชายแดน อาจจะนับรวมที่อยู่รายรอบประเทศไทยนั้น ผู้คนแทบจะไม่มีความรู้ถึงการมีประเพณีชาตินิยมเลย งานบุญผ้าป่าสามัคคี จึงเปรียบเหมือนสัญลักษณ์ของการเป็นพวกเดียวกัน โดยมีพื้นที่ทางวัฒนธรรมเป็นฐานรองรับการผลิตซ้ำการเป็นพวกพ้องเดียวกัน เป็นการปรากฏตัวผ่านเวทีวัฒนธรรมที่พวกเขาใช้เป็นเครื่องมือในการเผชิญหน้าและแสดงตัวตนกับรัฐไทยและชาติพันธุ์อื่น ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับ

“ไปทอดกฐิน ผ้าป่าวัดบ้านยาง(ภูมิเขียง)ฝั่งเขมรทุกปี ห่างจากโนนหมากมูนประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนเขมรจะนำผ้าป่ามาทอดวัดหนองจาน วัดโนนมูนเป็นประจำ” (คำเลียง แสนเวียงจันทร์, สัมภาษณ์, 17 เมษายน 2556)

ภาพที่ 6-9 ผ้าป่าสามัคคีไทย-กัมพูชา

จารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันในพื้นที่ชายแดนนั้น ได้เกิดการปรับตัวในแบบยอมรับ ต่อรองกับอำนาจรัฐที่ใช้จารีตผ่านกฎหมาย เป็นสิ่งยืนยันได้ถึงวิถีชีวิตที่ไม่ได้คำนึงการนิยาม ความหมายของรัฐผ่านพื้นที่ชายแดน ชาวบ้านจะใช้อำนาจปฏิบัติการสร้างพรมแดนวัฒนธรรม ผ่านการเป็นเครือข่ายคนชายแดนที่มีชุดความเชื่อชุดเดียวกัน ก้าวข้ามความเป็นพรมแดนของรัฐ เช่น การไปทำบุญบ้านญาติที่อยู่อีกฝั่งไม่ว่าจะเป็น งานศพ งานบวช ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่ชาวบ้านในพื้นที่ใช้ในการต่อรอง ตอบได้ กับ การข้ามแดนที่มีอำนาจ การควบคุมผ่านเจ้าหน้าที่รัฐ ไม่ว่าจะเป็น การตั้งด่านตรวจคนเข้าออก

“งานแต่ง ขึ้นบ้านใหม่ ถูกซองเขมรตลอด ตำรวจ ดซด ก็ถูกซอง ก็ไปด้วย ไม่มีอะไร น่ากลัว” (สุริ จันทรนอก, สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2556)

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา : โศกสูง-โองโรว หลังปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน ในประเด็นพื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัวผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไปจากการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะว่า หน่วยงานในพื้นที่ ควรจะมีการส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยในประเด็นศูนย์พักพิงผู้อพยพชาวกัมพูชา เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์แก่ภาครัฐและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทางกายภาพว่าสุดท้ายแล้วพื้นที่ชายแดนที่ใช้ตั้งศูนย์พักพิงมีเหตุผลอันใดที่ต้องใช้พื้นที่ตรงบริเวณดังกล่าว นั้น ๆ และภายในศูนย์พักพิงมีการบริหารจัดการอย่างไร ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าในเชิงลึกต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัยในประเด็น การได้มาซึ่งสัญชาติไทยของชาวกัมพูชาในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา และเครือข่ายทางสังคมกับความต้องการเป็นคนไทยผ่านบัตรประชาชนไทย

บรรณานุกรม

- ก่อ สวัสดิพานิชย์. (2533). *อีสานเมื่อวานนี้*. กรุงเทพฯ: พ.วาทินพับลิเคชั่น.
- ก๊ับ ลดกระโทก. (2556, 23 มกราคม). สัมภาษณ์.
- แก้ว กันนิยม. (2556, 23 มกราคม). สัมภาษณ์.
- เกียง อันทพิช. (2556, 12 มกราคม). สัมภาษณ์.
- เจียน ชีระวิทย์. (2524). *กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข. (2543). *กัมพูชา: ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจียว. (2556, 19 เมษายน). สัมภาษณ์.
- คำ พรหมมี. (2556, 14 กันยายน). สัมภาษณ์.
- คำเลียง แสนเวียงจันทร์. (2555, 17 มกราคม). สัมภาษณ์.
- เลียม เพชรสมบัติ. (2556, 10 มกราคม). สัมภาษณ์.
- จอห์น เอฟ เลดี้. (2520). *ไทย พม่า ลาว แลกัมพูชา* (กรณี กาญจนบุรีคดี และขึ้นจิตต์ อำเภอพรรณ, แปล). กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- จังหวัดบันเตียเมียนเจย. (2557). เข้าถึงได้จาก <http://wapedia.mobi/th/จังหวัดบันเตียเมียนเจย>
- จัน จันทะ. (2556, 4 เมษายน). สัมภาษณ์.
- จรัส คงชัย. (2557, 28 มกราคม). สัมภาษณ์.
- จรรณู พัฒนสร. (2521). *ประวัติเมืองอรัญ (ตอนที่ 1)*. ปราชินบุรี: โรงพิมพ์ประเสริฐศิริ.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2519). *ความเป็นมาของคาชยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติขอม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- จิตร ภูมิศักดิ์. (2550). *คั่นคั่นคุ่มเดี่ยวคนเดียวแค*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2516). *วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. 112*. ปริญญาบัณฑิตการศึกษา มหาวิทยาลัย, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, วิทยาลัยวิชาการศึกษา.
- จุน ลดกระโทก. (2556, 6 เมษายน). สัมภาษณ์.
- ชัยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2552). *ปฏิบัติการวิจัยทางสังคม*. ชลบุรี: คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกาญจน์ ละอองศรี. (2552). *รัฐชาติ-พรมแดน: ความขัดแย้งและข้อยุติบนเส้นทางสันติภาพอาเซียน*. สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัณฐิกา ศรีอุดม. (2548). โลกของพระเจ้ากรุงสยามกับการวิเทศব্যไทย
ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ 30 ปี ความสัมพันธ์ไทย-จีน 600 ปี ชำปอคง/
เจิ้งเหอกับอยุธยาและอุษาคเนย์* (หน้า 13-65). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าแห่ง
ประเทศไทย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธีรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2540). *จอมพล ป.พิบูลสงครามกับการ
เมืองไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาย โพธิ์สีดา. (2552). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 4).
นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย. (2549 ก). *เครือข่ายทางสังคม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชินศักดิ์ สุวรรณอัจฉริย. (2549 ข). *รายงานการวิจัยโครงการตลาดและเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่
วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).
- ชุมพล เลิศรัฐการ. (2536). *กัมพูชาในเมืองโลก บทบาทเจ้าสีหนุกับสงครามและสันติภาพ*.
กรุงเทพฯ: ธีญา พับลิเคชั่น.
- เชิดชัย บุตดี. (2551). *บทบาทและข้อเสนอของเจ้าสีหนุต่อการแก้ไขปัญหา กัมพูชา ระหว่างปี
1979-1991*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์,
บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- แซนด์เลอร์, เดวิด. (2540). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา* (พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์,
และวงเดือน นาราสิจจ์, แปล). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2543). ปัญหาการยึดครองดินแดนบางส่วนในอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส
หลังสงครามมหาเอเชียบูรพา (พ.ศ. 2489-2490). *วารสารประวัติศาสตร์*, 2543, 76-96.
- ดวงเพ็ญ พันธุ์หงษ์. (2516). *ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับ
กรุงสยาม*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ดา พิมพ์น้อย. (2556, 28 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- เดอ ชัวซีย์. (2550). *จดหมายเหตुरายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี ค.ศ. 1685 และ 1686
ฉบับสมบูรณ์* (สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.

- ตัน กัณพงค์. (2556, 21 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.
- ถนนศรีเพ็ญ ชายแดนเขมร. (2557). เข้าถึงได้จาก <http://www.sujitwongthes.com/2011/02/ถนนศรีเพ็ญ-ชายแดนเขมร/>
- ถนนศรีเพ็ญ-ชายแดนเขมร/
ถนน อานามวัฒน์. (2514). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวนในสมัยรัตน โกสินทร์ ตอนต้น*. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, วิทยาลัยวิชาการศึกษา.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2521). *เมื่อประเทศไทยเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
- โธน หงศ์เจริญ. (2556, 3 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- ทอง แก้วสะอาด. (2556, 2 มกราคม). สัมภาษณ์.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2526). *พระราชพงสาวดาร กรุงรัตน โกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. กรุงเทพฯ: องค์การคำครุสภา.
- เที่ยง แก้วประทีป. (2556, 11 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2544). ประวัติศาสตร์ไทย แบบราชาชาตินิยมจากยุคอาณาจักรอมรอำนาจสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระฎุมพีไทยในปัจจุบัน. *ศิลปวัฒนธรรม*, 23(1), 56-65.
- ธวัช ปุณโณทก. (2523). *พื้นเวียง: การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2536). ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ใน เพ็ญศรี คุ้มและคณะ (บก.). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ* (หน้า 28-35). กรุงเทพฯ: โครงการไทยศึกษา และโครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2555). *วาทกรรมการเสียดินแดน ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บก.) ประมวลแผนที่:ประวัติศาสตร์-ภูมิศาสตร์-การเมือง กับลัทธิอาณานิคมในอาเซียน-อุษาคเนย์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และมูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- ธิบดี บัวคำศรี. (2547). *เอกสารมหาบุรุษเขมร: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของกัมพูชา*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธิบดี บัวคำศรี. (2552). ประวัติและพัฒนาการของความสัมพันธ์กัมพูชา-ไทย ค.ศ. 1907-2006 ใน *โครงการไทยในการรับรู้และความเข้าใจของประเทศเพื่อนบ้าน* (หน้า 18-27). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ชิบตี บัวคำศรี. (2555). *ชุด อาเซียน ในมิติทางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- นพรัตน์ วงศ์วิทยาพานิชย์. (2555). *นักการเมืองท้องถิ่นสระแก้ว*. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2509). *การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *รัฐนาฏกรรม. มติชนสุดสัปดาห์*, 32(1659), หน้า 30.
- นิโกลาส์ แชรแวงส. (2506). *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*. สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล). พระนคร: ก้าวหน้า.
- นิคม โสดา. (2555, 15 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- บัญญัติ สาลี. (2552). *การปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา และนัยเพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ชายแดนของรัฐไทย: กรณีศึกษา จุดผ่านแดนช่องจอม จังหวัดสุรินทร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บัวพันธ์ พรหมพักพิง. (2546). *รายงานการวิจัยเรื่อง การก่อเกิด ผลผลิตซ้ำ การขยายตัวทุนทางสังคมในชนบทอีสาน*. ขอนแก่น: ภาควิชาพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บัวลา กาพิมาย. (2556, 10 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- บุญทัน กันอุตสาห์. (2556, 1 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- บุญมา กันสำออง. (2556, 9 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- บุญเรือง คัชมาย์. (2543). *กัมพูชากับสงครามล้างเผ่าพันธุ์และศูนย์อพยพในประเทศไทย: บันทึกความทรงจำ*. สุรินทร์: อาศรมภูมิปัญญา สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- บุญเรือง คัชมาย์. (2548). *ปราสาทศักดิ์ก้อกรม*. สระแก้ว: สำนักงานประสัมพันธ์จังหวัดสระแก้ว.
- บุญสิน สว่างสาลี. (2556, 18 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- ใบ ศรีทอง. (2556, 12 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ประพจ อภัยคุณุช. (2556, 18 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ประพัฒน์ ตรีนรงค์. (2515). *พระชีวะประวัติและงานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.
- ปิ่นทอง ใจสุทธิ. (2538). *นโยบายต่างประเทศของไทยต่อปัญหากัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2518-2534*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- เปก บัวศรี. (2556, 18 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- พร. (2554, 18 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- พรมมี หลวงลาด. (2557, 13 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- พระอธิการ วินัย รวีวณฺโณ. (2555, 13 ตุลาคม). สัมภาษณ์.
- พวงทอง ภัวกรพันธ์. (2551). *ความเป็นลาวและเขมรในวัฒนธรรมไทย ใน โลกของอิสลามและมุสลิมในสยามประเทศไทย-อุษาคเนย์-เอเชียตะวันออกเฉียงใต้* (หน้า 1-28).
กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- พวงทอง ภัวกรพันธ์. (2552). *สงคราม การค้า และชาตินิยมในความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา*.
สมุทรปราการ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- พอดเตอร์, แจ็ค เอ็ม. (2526). *โครงสร้างสังคมของชาวนาไทย* (นฤจร อิทธิจิระจรัส, แปล).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พัว ต้นแก้ว. (2556, 7 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- พาด โสดา. (2556, 24 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. (2547). *ตะวันตกในตะวันออก: สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ห้าถึงปัจจุบัน ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เฉลิมพระเกียรติครบรอบ 150 ปี: ปกป้องในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ความเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปะและวัฒนธรรม* (หน้า 48-56). กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพ็ญศรี ตึก. (2539). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- เพ็ญศรี ตึก. (2554). *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชการที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- แพง เสมาทอง. (2556, 13 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- ไพรัตน์ สูงกิจบูลย์. (2545). *ตามเสด็จเขมร*. กรุงเทพฯ: อทิตตา.
- ภารดี มหาขันธ์. (2546). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย*. ชลบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ภารดี มหาขันธ์. (2550). *ประวัติศาสตร์ภูมิภาคตะวันออก*. ชลบุรี: สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ภารดี มหาจันทร์. (2554). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัตนโกสินทร์ตอนต้น). *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 19(31), 7-29.
- ภารดี มหาจันทร์. (2555). การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ยุคก่อนประวัติศาสตร์-รัตนโกสินทร์ตอนต้น). *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 19(31), 7-29.
- ภี สิงห์นาง. (2556, 23 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- ภูเก็ต กาญจนะวณิชย์. (2546). *อินโดจีน: การให้ความหมายภายใต้บริบทการเมืองไทย* หลัง พ.ศ. 2518. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภูมิภาควิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มาลัย ไพเราะ. (2556, 8 กันยายน). สัมภาษณ์.
- ขงยุทธ กัณนิยม. (2556, 11 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2554). *ชายแดนและพรมแดน มิติทางวัฒนธรรม: โครงการฝึกอบรมเขตแดนของเรา เพื่อนบ้านอาเซียนของเราครั้งที่ 3*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. (2548). *อำนาจ พื้นที่และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ช้อย จันทมา. (2556, 18 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- รอง ศยามานนท์. (2520). *ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- รัตนา โตสกุล. (2548). *มโนทัศน์เรื่องอำนาจ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา.
- รุ่งพงษ์ ชัยนาม. (2553). สงครามฝรั่งเศส-เยอรมัน ค.ศ. 1870-1871. *วารสารสุโขทัยธรรมมาธิราช*, 23(1), 5-18.
- ฤทธิ หงษ์เจริญ. (2556, 23 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- ละมัย สิงห์นาง. (2556, 5 เมษายน). สัมภาษณ์.
- ลี กรดี. (2556, 28 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- ลี รักษา. (2556, 17 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. (2522). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- วัชรินทร์ ยงศิริ. (2546). *การค้าชายแดนไทยกับกัมพูชา: ปัญหาที่ประสบในปัจจุบัน และแนวทางแก้ไขในอนาคต*. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิฒนะ กาญจนอักษรเดช. (ม.ป.ป.). *สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างประเทศไทยกับกัมพูชาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการทูต, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วันนา นนทการ. (2556, 18 เมษายน). สัมภาษณ์.
- วิจิตรวาทการ, หลวง. (2483). *ปาฐกถารื่องการเสียดินแดนไทยให้แก่ฝรั่งเศส แสดงแก่ครูอาจารย์และนักเรียนกรมยุทธศึกษาทหารบก วันพฤหัสบดีที่ 17 ตุลาคม 2483*. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2552). *สงครามทวงคืนดินแดน: ปฏิบัติการรบของกองทัพไทยในกรณีพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส พ.ศ. 2483-2484*. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- วีระ ชัยพิมลผลิน. (2518). *จุดอ่อนของการดำเนินการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เวือ. (2554, 18 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- सानติ ภัคดีคำ. (2546). *ประวัติศาสตร์กัมพูชา: แบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- सानติ ภัคดีคำ. (2552). *เขมรรอกสยาม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศรีไพร แหลมกล้า. (2557, 5 มกราคม). สัมภาษณ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2531). “พาหนะ” ใน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2539). *รายงานการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ตำนานสร้างโลกของคนไทย*. นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2548). *ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิถีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ศูนย์คติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริกมล สายสร้อย. (2540). *วิถีชีวิตของชาวไทยผู้อยู่ในอำเภอรัฐประเทศ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สง่า สัททิพล. (2555, 24 เมษายน). สัมภาษณ์.
- สนธิศอกย้า ศรีโชคเป็นคนไม่รักชาติ. (2555). เข้าถึงได้จาก <http://forum.serithai.net/viewtopic.php?f=2&t=30381>

สม นุ. (2556, 15 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

สม อันสมศรี. (2556, 3 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

สมชาย แก่นจันทร์. (2556, 17 ธันวาคม). สัมภาษณ์.

สมบูรณ์ ลำน้อย. (2556, 6 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

สมพงศ์ กันสำออง. (2555, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

สมศักดิ์ คำสุขสวัสดิ์. (2555, 17 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

สมศักดิ์ สิบุญเรือง. (2553). *นายฮ้อยอีสาน พ่อค้าแห่งที่ราบสูง*. เข้าถึงได้จาก

<http://www.siamsouth.com/smf/index.php?topic=20076.0>

สมหมาย ชาลีจันทร์. (2554, 15 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

สมอุล เงินทอง. (2556, 2 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

สยามจดหมายเหตุ. (2523). กรุงเทพฯ: สยามบรรณ.

สุวรรณค์ สุวรรณ โชติ. (2519). *ประเทศไทยกับปัญหาเมืองจันทบุรีและตราดที่ฝรั่งเศสยึดครอง*

ระหว่างปี พ.ศ. 2436-2499. ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สวัสดิ์ บุญยอด. (2554, 2 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2545). *ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างชาติไทยและความเป็นไทยโดย*

หลวงวิจิตรวาทการ. กรุงเทพฯ: มติชน.

สำนักงานเกษตรจังหวัดสระแก้ว. (2554). *รายงานข้อมูลวิสาหกิจชุมชนจังหวัดสระแก้ว*.

สระแก้ว: กลุ่มส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกร.

สำนักงานประสานงานชายแดนไทย-กัมพูชา กองบัญชาการทหารสูงสุด. (2549). *ข้อมูลต่าง ๆ*

ในประเทศกัมพูชา. เข้าถึงได้จาก <http://www.photoontour.com/outbound>

[/kohker/cambodia_data.htm](http://www.photoontour.com/outbound/kohker/cambodia_data.htm)

ลำรวม คำดี. (2555, 18 มกราคม). สัมภาษณ์.

สิงห์ นกแพน. (2556, 9 มีนาคม). สัมภาษณ์.

สี ชินสา. (2555, 22 ตุลาคม). สัมภาษณ์.

สุดใจ พงศ์กล้า. (2528). *มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ*

กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2436-2458). ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต,

สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2550). *ชื่อบ้านนามเมือง จังหวัดปราจีนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.

- สุทัศน์ อันสมศรี. (2556, 4 มกราคม). สัมภาษณ์.
- สุเทพ สุนทรเกษม. (2511). *หมู่บ้านอีสาน ยุคสงครามเย็น สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุพรรณิการ์ สวีระสฤกษ์. (2526). *นโยบายของไทยต่อประเทศกัมพูชาระหว่าง พ.ศ. 2518 ถึง พ.ศ. 2523*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพัฒศรี วรรณชัย. (2520). *ปัญหาเขตลพบุรีระหว่างปี พ.ศ. 2435-2449*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สุภี หลวงลาด. (2556, 30 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- สุมาลี โปแก้ว. (2556, 8 มกราคม). สัมภาษณ์.
- สุวรรณ จันทร์เทพ. (2556, 17 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- สุวิทย์ ชีรสาศวัต. (2541). *ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวิทย์ ชีรสาศวัต และดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). *ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน*. ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ ชีรสาศวัต. (2550). *ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488*. ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ พิภขาว. (2518). *ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ. 112 ถึง ร.ศ. 126 (ค.ศ. 1893-1970)*. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สุริ จันทรนอก. (2556, 19 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- สุริยา สมุทคุปดี และคณะ. (2539). *ทรงเจ้าเข้าผี: วัฏกรรมของลัทธิผีและวิฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เส็ง นนทการ. (2556, 20 สิงหาคม). สัมภาษณ์.
- แสง จันดาผล. (2556, 12 มีนาคม). สัมภาษณ์.
- แสวง ดิศักดิ์. (2556, 5 เมษายน). สัมภาษณ์.
- ไส. (2556, 12 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- ไส ศรีทอง. (2556, 12 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.

- หลวงตาหลุย. (2556, 5 กรกฎาคม). สัมภาษณ์.
- หล้า กันนิม. (2557, 9 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- แหลม ไพเราะ. (2556, 25 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- หุ่ย คำภา. (2557, 13 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ใหญ่ โจรน์สุวณิชกร. (2522). *การรักษาความปลอดภัยในระดับตำบล หมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะกรณี
โครงการอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป).* วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต,
สาขาวิชารัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- องอาจ นัยพัฒน์. (2551). *วิธีวิทยาการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์
และสังคมศาสตร์.* กรุงเทพฯ: สามลดา.
- อภิญา เฟื่องฟูสกุล. (2524). *กรณีวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 วิเคราะห์กลไกการกำหนดนโยบาย
ต่างประเทศของไทย.* กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชีย.
- อรอนงค์ น้อยวงศ์. (2541). *กัมพูชา: นโยบายต่างประเทศไทยสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์.*
- อักรพงษ์ คำคุณ. (2552). *สนธิสัญญาของพระพุทธเจ้าหลวงกับฝรั่งเศสและปราสาทเขาพระวิหาร
ของกัมพูชา ใน โลกของอิสลามและมุสลิม: ในสยามประเทศไทย-อุษาคเนย์-เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ (หน้า 1-28).* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย มูลนิธิ
โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อัญชลี สุขดี. (2525). *ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นของไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2
(พ.ศ. 2484-2488).* วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์,
บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อ่อนเทา เพชรสมบัติ. (2556, 24 มิถุนายน). สัมภาษณ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2552). *คิดอย่างมิเชล ฤโกต์ คิดอย่างวิพากษ์ จากวาทกรรมของอัตบุคคล
ถึงจุดเปลี่ยนของอัตตา.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อำเภอ โศกสูง. (2557). เข้าถึงได้จาก http://th.wikipedia.org/wiki/อำเภอ_โศกสูง
- อุทา นนทการ. (2556, 22 เมษายน). สัมภาษณ์.
- อุทา บุตรดี. (2557, 14 มกราคม). สัมภาษณ์.
- ฮอลล์, ดี.จี.อี. (2522). *ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริและ
อานันท์ กาญจนพันธุ์, บรรณาธิการ แปล).* กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์.

- ฮิลเดอบรานด์, ชอร์ช ซี. และพอร์เตอร์, แกเร็ธ. (2521). *เขมร ความอดอยากและการปฏิวัติ* (เรื่องยศ จันทรศิริ, แปล). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สารศึกษาการพิมพ์.
- Aymonier, E. & Tips, W. E. (1999). *Khmer heritage in the old Siamese provinces of Cambodia with special emphasis on temples, inscriptions, and etymology*. Bangkok: White Lotus Press.
- Criddle, J. D., & Mam, B. T. (1987). *To destroy you is no loss: The odyssey of a Cambodian family*. New York: East-West Bridge Publishing House.
- French, L. (2002). From politics to economics at the Thai-Cambodian border: Plus Ca Change. *International Journal of Politics, Culture and Society*, 15(3), 427-470.
- French, L. C. (1994). *Enduring holocaust, surviving history: Displaced Cambodians on the Thai-Cambodians on the Thai-Cambodian border, 1989-1991*. Doctoral dissertation, Department of Anthropology, Harvard University.
- Seidenfaden, E. (1999). *Set kongelige siameiske provinsgendarmen og dets danske officerer*. Copenhagen: Poul Kristensens Forlag.
- Shawcross, W. (1985). *The quality of mercy: Cambodia, holocaust and modern conscience*. Glasgow: Fontana Collins.
- Sihanouk, N., & Burchett, W. (1974). *My war with CIA*. London: Pelican Books.
- Suenobu, Y. (1995). *Management of education systems in zones of conflict-relief operations: A case-study in Thailand*. Bangkok: UNESCO O Principal Regional Office for Asia and the Pacific.
- Theerasasawat, S. (2010). *Baeung Lang Kan Sia Dindan lae Panha Prasat Pra Vihan jak Ror Sor Roi Sib Song Jon Thaung Patchuban. (In Thai) [On the Border Dispute over Prasat Preah Vihear between Thailand and Cambodia]*. Bangkok: Pimdee.
- Theophanous, A. C. (1987). *The tragedy of the Kampuchean refugees: Report on a visit to the Kampuchean refugee camps to investigate the consequences of the closure of the UNHCR camp Khao I Dang*. Canberra: Government Caucus Immigration and Ethnic Affairs Committee.
- Tully, J. A. (1999). Cambodia under the tricolour: King sisowath and the 'mission civili satrice: 1904-1907. *The Journal of Asian Studie*, 58(2), 582-584.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เหตุการณ์ชายแดนด้านกัมพูชา

ที่ กท.๓๘๘๕/๒๕๐๒

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

๔ ธันวาคม ๒๕๐๒

เรื่อง เหตุการณ์ชายแดนด้านกัมพูชา

ด้วยกรมตำรวจเสนอรายงานตามที่ได้รับจากกองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน เกี่ยวกับเหตุการณ์ชายแดนด้านกัมพูชา สรุปได้ดังนี้.-

๑. เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ เวลา ๐๔.๐๐ น. ได้มีคนร้ายไม่ทราบจำนวนเข้าไปทำการลักกระบือของนายปอง ๑ ตัว นายเอียน ๑ ตัว เหตุเกิดที่บ้านสัญลอสจัน อำเภอรัญประเทศ ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ทหารกัมพูชาได้จับกระบือดังกล่าวได้จากคนร้าย และได้ติดต่อให้เจ้าของรับกระบือคืนที่หลักเขต ๓๐ นายปองและนายเอียนผู้เป็นเจ้าของได้ตอบแทนทหารกัมพูชาผู้นำกระบือดังกล่าวมาคืน โดยมอบเงินให้เป็นรางวัลคนละ ๑๐๐ บาท

๒. เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ เวลา ๒๔.๐๐ น. ได้มีคนร้ายจากกัมพูชา ๕ คน พร้อมด้วยอาวุธปืนแก๊ป ๔ กระบอก ทำการปล้นทรัพย์นายเทพ ชะโรมย์ ราษฎรบ้านตาฮี หมู่ที่ ๒ กิ่งอำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ คนร้ายได้ใช้ปืนยิงผู้ ๑ นัดแล้วได้เข้าไปปล้นเอากระบือไป ๔ ตัว ปืนแก๊ป ๑ กระบอก และได้นำตัวนายเทพไปเป็นตัวประกัน นายคุณ รองกระโทก ครูโรงเรียนบ้านตาฮี ได้นำความไปแจ้ง สตท. มา ฟองจามร ซึ่งรักษาการแทนผู้บังคับหมวดตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๖๗ สตท.มา พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจไทยได้ออกติดตามไปทันพวกคนร้ายที่ใกล้ช่องโอมะลู ได้เกิดยิงต่อสู้กันขึ้น คนร้ายหลบหนีเข้าเขตกัมพูชาไป ได้ติดตามเอากระบือ ๔ ตัว พร้อมด้วยนายเทพ ชะโรมย์คืนมาได้ ส่วนปืนแก๊ป ๑ กระบอกนั้นคนร้ายได้นำไปด้วย ในการต่อสู้คนร้ายครั้งนี้ไม่มีผู้ใดได้รับอันตรายแต่อย่างใด

๓. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ได้มีคนร้ายจากกัมพูชาจำนวน ๕ คน มีปืนและมีดเป็นอาวุธเข้าทำการปล้นโคของนายกันนา คันสะ ราษฎรบ้านแรง ตำบลตาพญา อำเภอรัญประเทศ ไป ๔ ตัว โดยนายกันนาได้ให้เด็กนำไปเลี้ยงที่ระหว่างทางจากบ้านแรงกับบ้านสัญลอสจัน คนร้ายได้บังคับเด็กให้ไล่ต้อนโคไปส่งเขตกัมพูชา ต่อมาวันเดียวกันนั้นเด็กได้กลับมาพร้อมด้วยโค ๑ ตัว ส่วนอีก ๓ ตัวคนร้ายได้นำเอาไป ทางเจ้าหน้าที่ตำรวจตระเวนชายแดนได้แจ้งให้ทางอำเภอเจ้าของท้องที่เกิดเหตุทราบแล้ว

๔. เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ เวลาประมาณ ๑๐.๒๐ น. ได้มีเครื่องบินของ กัมพูชาชนิดโบแพด ๑ เครื่องยนต์ปีกชั้นเดียวจำนวน ๑ เครื่องสีค่อนข้างดำบินสูงประมาณ ๒๐๐ ฟุต บินเข้ามาทางหลักเขตที่ ๔๑ ผ่านบ้านโนนหมากมุ่น บ้านหนองจาน อำเภอธัญประเทศ ในเขตประเทศไทยประมาณ ๔ กม. แล้วบินวนกลับออกไปทางหลักเขตที่ ๔๘ อำเภอธัญประเทศ ไปในเขตกัมพูชา

ภาคผนวก ข

อนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส

อนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส
ลงนามกัน ณ กรุงโตเกียว วันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๘๔ และแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันณ
กรุงโตเกียว วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๘๔

สมเด็จพระราชาธิบดีพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยและประมุขแห่งรัฐฝรั่งเศส
โดยที่ได้สนองรับให้รัฐบาลญี่ปุ่น ไกล่เกลี่ย เพื่อยังการขัดกันด้วยอาวุธซึ่งได้มีขึ้น ณ เขตต์แดน
ระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสให้ระงับถึงที่สุด

ยอมรับนับถือว่า จำเป็นดำเนินการปรับปรุงเขตต์แดนปัจจุบันระหว่างประเทศไทยกับอิน
โดจีนฝรั่งเศส เพื่อป้องกันมิให้มีการขัดกันเกิดขึ้นอีก ณ เขตต์แดนนั้น และจำเป็นทำความตกลง
กันในวิธีการรักษาความสงบในเขตต์ชายแดน

มีความปรารถนาที่จะกลับสถาปนาสัมพันธไมตรีซึ่งมีสืบเนื่องมาระหว่างประเทศไทย
กับฝรั่งเศสโดยบริบูรณ์

จึงได้ตกลงทำอนุสัญญาเพื่อการนี้ และได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็มแต่ละฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระราชาธิบดี พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรี และ

กระทรวงการต่างประเทศ พระยาศรีเสนา อัครราชทูตของสมเด็จพระราชาธิบดี

พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย ประจําประเทศญี่ปุ่น

นายนาเวก พระศิลปินศัตรากม เสนาธิการทหารแห่งประเทศไทย

นายวนิช ปานะนนท์ อธิบดีกรมพาณิชย์

และ

ฝ่ายประมุขแห่งรัฐฝรั่งเศส

ม. ชาร์ลส์ อาร์เชน-ฮังรี เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส

ประจําประเทศญี่ปุ่น

ม. เรอเน โรแบง ผู้สำเร็จราชการอาณานิคมกิตติมศักดิ์

ผู้ซึ่ง เมื่อได้ส่งหนังสือมอบอำนาจเต็มให้แก่กันและกันและกันตรวจเห็นว่า เป็นไปตาม
แบบที่ดีและถูกต้องแล้ว ได้ทำความตกลงกันเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑.

สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศสเป็นอันกลับสถาปนาตามมูลฐานสารัตถ
สำคัญแห่งสนธิสัญญาทางไมตรีพาณิชย์ และการเดินเรือ ฉบับวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๑๖

ฉะนั้น จะได้มีการเจรจากันทางการทูตโดยตรงณะกรุงเทพฯ โดยเร็วที่สุด เพื่อระงับบันดาปัญหาที่ค้างอยู่เนื่องจากการขัดกันนั้นให้เสร็จสิ้นไป

ข้อ ๒.

เขตต์แดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส จะได้ปรับปรุงดังต่อไปนี้
จากเหนือลงมา เขตต์แดนจะได้เป็นไปตามแม่น้ำโขง ตั้งแต่จุดที่รวมแห่งเขตต์แดนประเทศไทย อินโดจีนฝรั่งเศสและพม่า จนถึงจุดที่แม่น้ำโขงตัดเส้นขนานขีดที่สิบห้า (แผนที่ทบวงการภูมิศาสตร์แห่งอินโดจีน มาตรา ๑ : ๕๐๐,๐๐๐)

ในตอนนี้อยู่ตลอด เขตต์แดนได้แก่เส้นกลางร่องน้ำเดินเรือที่สำคัญยิ่ง แต่ทว่า เป็นที่ตกลงกันชัดแจ้งว่า เกาะโขงยังคงเป็นอาณาเขตต์อินโดจีนฝรั่งเศส ส่วนเกาะโขนตกเป็นของประเทศไทย

ต่อจากนั้นไปทางตะวันตก เขตต์แดนจะได้เป็นไปตามเส้นขนานขีดที่สิบห้า แล้วต่อไปทางใต้จะได้เป็นไปตามเส้นเที่ยงซึ่งผ่านจุดที่พรมแดนปัจจุบันระหว่างจังหวัดเสียมราฐกับจังหวัดพระตะบองจตุระเสลาป (ปากน้ำสตึงกมบต)

ในตอนนี้อยู่ตลอด หากว่ามีกรณี คณะกรรมการปักปันที่บัญญัติไว้ในข้อ ๔. จะได้พยายามประสานเขตต์แดนเข้ากับเส้นธรรมชาติหรือพรมแดนปกครองที่ใกล้เคียงกับเส้นเขตต์แดนตามที่นิยามไว้ข้างบนนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงความยากลำบากในทางปฏิบัติต่อไปเท่าที่จะทำได้

ในทะเลสาบ เขตต์แดนได้แก่เส้นโค้ง วงกลมรัศมียี่สิบกิโลเมตร จากจุดที่พรมแดนปัจจุบันระหว่างจังหวัดเสียมราฐกับจังหวัดพระตะบองจตุระเสลาป (ปากน้ำสตึงกมบต) ไปบรรจบจุดที่พรมแดนพรมแดนปัจจุบันระหว่างจังหวัดพระตะบองกับจังหวัดโพธิสัตว์จตุระเสลาป (ปากน้ำสตึงคนตรี)

ตลอดทั่วทะเลสาบ การเดินเรือและการจับสัตว์น้ำเป็นอันเสรีสำหรับคนชาติแห่งอัครภาคีสผู้ทำสัญญาทั้งสองฝ่าย แต่ให้คุ้มครองเครื่องจับสัตว์น้ำที่ซึ่งตั้งอยู่ตามชายฝั่ง เป็นที่เข้าใจกันว่าตามเจตนารมณ์นี้ อัครภาคีสผู้ทำสัญญาจะได้จัดทำข้อบังคับร่วมกันว่าด้วยการตำรวจ การเดินเรือและการจับสัตว์น้ำ ในน่านน้ำทะเลสาบโดยเร็วที่ที่จะทำได้

ต่อจากปากน้ำสตึงคนตรีไปทางตะวันตกเฉียงใต้ เขตต์แดนใหม่จะได้เป็นไปตามพรมแดนปัจจุบันระหว่างจังหวัดพระตะบองกับจังหวัดโพธิสัตว์จนถึงจุดที่พรมแดนนี้ประสพกับเขตต์แดนปัจจุบัน ระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศส (เขากูป) แล้วให้เป็นไปตามเขตต์แดนปัจจุบันนี้โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงจนถึงทะเล

ข้อ ๓.

อาณาเขตที่รวมอยู่ระหว่างเขตแดนปัจจุบันแห่งประเทศไทยและอินโดจีนฝรั่งเศสกับเส้นเขตแดนใหม่ตามที่นิยามไว้ในข้อ ๒. จะได้มีการถอนตัวออกไป และโอนกันตามวิธีการพิธีสารภาคผนวกแห่งอนุสัญญา

ข้อ ๔.

การงานปักปันเขตแดนระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีนฝรั่งเศสตามที่นิยามไว้ในข้อ ๒. นั้น ให้คณะกรรมการปักปันซึ่งจะได้จัดตั้งขึ้นภายในสัปดาห์หลังจากการให้อนุสัญญาเป็นผู้กระทำทั้งในส่วนของบกและส่วนทางน้ำ แห่งเขตแดนดังกล่าวแล้ว และให้ดำเนินการงานให้เสร็จภายในระยะเวลาหนึ่งปี

การจัดตั้งและการดำเนินงานแห่งคณะกรรมการดังกล่าวแล้ว มีบัญญัติไว้ในพิธีสารภาคผนวกแห่งอนุสัญญา

ข้อ ๕.

บันดาอาณาเขตที่โอนให้ จะได้รับรวมเข้าเป็นส่วนแห่งประเทศไทยตามเงื่อนไขดังต่อไปนี้.-

๑. ให้ปลอดการทหารโดยตลอด เว้นแต่อาณาเขตชายแดนแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นส่วนแห่งแคว้นลาวของฝรั่งเศสอยู่แต่ก่อน

๒. ในส่วนที่เกี่ยวกับการเข้ามา การตั้งถิ่นฐาน และบันดาการธุระคนชาติฝรั่งเศส (พลเมือง คนในบังคับ และคนในอารักขาฝรั่งเศส) จะได้รับผลประติบัติ ตลอดทั่วราชอาณาจักรตั้งแต่ที่กล่าวแล้ว เท่าเทียมกันที่เดียวกับผลประติบัติที่ให้แก่คนชาติไทย

เป็นที่เข้าใจกันว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับคนชาติฝรั่งเศส สิทธิที่ได้มาเนื่องจากสัมปทานการผูกขาด และใบอนุญาตซึ่งมีอยู่ ณ วันที่ ๑๑ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ จะได้รับความคุ้มครองตลอดทั่วราชอาณาจักรที่โอนให้

๓. รัฐบาลไทยจะอำนวยความสะดวกเต็มที่ให้แก่บันดาที่บรรจุงู้อัญญิซึ่งมีอยู่ ณ ฝั่งขวามแม่น้ำโขงตรงข้ามหลวงพระบางและจะให้ความสะดวกทุกประการแก่ราชวงศ์หลวงพระบางและพนักงานราชสำนักในอันจะรักษาและเยี่ยมเยียนที่บรรจุงู้อัญญิซึ่งดังกล่าว

ข้อ ๖.

ภายในเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในพิธีสารภาคผนวกแห่งอนุสัญญา ให้ใช้หลักต่อไปนี้บังคับแก่เขตปลอดการทหารที่ตั้งขึ้นตามความในอนุ ๑ แห่งข้อก่อน คือ

๑. ในเขตปลอดการทหาร ประเทศไทยจะบำรุงกำลังพลหรืออาวุธได้ก็แต่กำลังตำรวจที่จำเป็นสำหรับรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยของประชาชน

แต่ทว่า ประเทศไทยสงวนสิทธิ์ที่จะเพิ่มกำลังตำรวจขึ้น ได้ชั่วคราวเท่าที่จำเป็นสำหรับ
ดำเนินการตำรวจพิเศษ และทั้งสงวนอำนาจที่จะกระทำการขนส่งกองทหารและเครื่องสัมภาระ
ในอาณาเขตของตน ข้ามเขตต์ปลอดการทหารตามที่ต้องการสำหรับดำเนินการตำรวจในเขตต์
แขวงใกล้เคียงหรือดำเนินการทหารต่อประเทศภายนอกอนุสัญญานี้

ในที่สุด ในเขตต์ปลอดการทหาร ประเทศไทยจะได้รับอำนาจให้พักอากาศยานทหาร
ที่ไม่มีเครื่องอาวุธได้ทุกเมื่อ

๒. ในเขตต์ปลอดการทหาร ห้ามมิให้มีค่ายมั่น หรือสถานการทหาร หรือสนามบิน
สำหรับใช้เฉพาะประโยชน์กองทัพหรือมีคลังเก็บอาวุธหรือกระสุนปืนหรือยุทธภัณฑ์ เว้นแต่
คลังเก็บเครื่องสัมภาระที่ใช้อยู่เสมอกับเชื้อเพลิงอันจำเป็นสำหรับอากาศยานทหารที่ไม่มีอาวุธ
จึงจะมีได้

บันดาสถานที่พักอาศัยของกำลังตำรวจจะมีองค์การป้องกันซึ่งโดยปกติจำเป็น
สำหรับความมั่นคงแห่งสถานที่นั้น ๆ ได้

ข้อ ๑.

อัครภาคีผู้ทำสัญญาดกลงกันยกเลิกเขตต์ปลอดทหาร ซึ่งมีอยู่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงใน
ตอนที่ลำนานี้เป็นเขตต์แดนระหว่างประเทศไทยกับแคว้นลาวของฝรั่งเศส

ข้อ ๒.

ในขณะที่การ โอนอธิปไตยเหนืออาณาเขตต์ซึ่ง โอนให้แก่ประเทศไทยสำเร็จเด็ดขาดลง
คนชาติฝรั่งเศสซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณาเขตต์นั้น ๆ จะได้สัญชาติไทยทีเดียว

แต่ทว่า ภายใต้อาณาเขตต์หนึ่งปีหลังจากการ โอนอธิปไตยที่สำเร็จเด็ดขาดลงนั้น คนชาติ
ฝรั่งเศสอาจถือเอาสัญชาติฝรั่งเศสก็ได้

การเลือกเช่นนี้ ให้กระทำโดยวิธีต่อไปนี้

๑. ส่วนพลเมืองฝรั่งเศส ให้ทำคำแถลงต่อเจ้าหน้าที่ปกครองผู้มีอำนาจ

๒. ส่วนคนในบังคับและคนในอารักขาของฝรั่งเศส ให้โอนภูมิลำเนาไปอยู่อาณาเขตต์
ฝรั่งเศส

ประเทศไทยจะไม่ทำการขัดขวางด้วยประการใด ๆ โดยมีเหตุผลประการใดก็ตามต่อการ
ที่คนในบังคับและคนในอารักขาฝรั่งเศสดังกล่าวแล้วจะถอนตัวออกไป หรือจะกลับเข้ามาหากว่า
มีกรณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนที่จะออกไปนั้น จะจำหน่ายสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ได้
โดยเสรี และจะขนสังหาริมทรัพย์ทุกชนิด ปลูกสัตว์ ผลิตผลเกษตรกรรม เงินตราหรือธนาคารบัตร
ของตนไปกับตัว หรือให้ขนส่งไปก็ได้ โดยไม่ต้องเสียศุลกากร ถึงอย่างไรก็ดีจะรักษากรรมสิทธิ์
ในอสังหาริมทรัพย์ของคนในอาณาเขตต์ที่รวมเข้ากับประเทศไทยไว้ก็ได้

ข้อ ๘.

ประเทศไทยและฝรั่งเศสตกลงกันสละเด็ดขาดการเรียกร้องใด ๆ ในเรื่องการเงินระหว่างรัฐต่อรัฐ เนื่องจากการโอนอาณาเขตที่ตั้งที่บัญญัติไว้ใน ข้อ ๒. ทั้งนี้โดยประเทศไทยใช้เงินให้แก่ฝรั่งเศสเป็นจำนวนหกล้านเปียสตรอน โดจิ้น การใช้เงินจำนวนนี้ ให้แบ่งใช้เป็นส่วนเท่า ๆ กัน มีกำหนดเป็นหกปี นับแต่วันใช้อนุสัญญา

เพื่อให้การเป็นไปตามความในวรรคก่อน และเพื่อตกลงบันดาปัญหาเรื่องเงินและเรื่องการโอนมูลค่าต่าง ๆ ซึ่งอาจมีขึ้นเนื่องจากการโอนอาณาเขตที่ตั้งที่บัญญัติไว้ในอนุสัญญานี้ ทบวงการที่มีอำนาจฝ่ายไทยและอิน โดจิ้นฝรั่งเศสจะเริ่มเจรจากันโดยเร็วที่สุด

ข้อ ๑๐.

การขัดกันใด ๆ ซึ่งหากจะเกิดขึ้นระหว่างอัครราชทูตผู้ทำสัญญาทั้งสองฝ่ายในเรื่องการตีความหรือการใช้บทบัญญัติแห่งอนุสัญญานี้ จะได้ทำความตกลงกันด้วยดีโดยทางทูต ถ้าการขัดกันนั้น ทำความตกลงกันเช่นนี้ไม่ได้ ก็จะได้เสนอให้รัฐบาลญี่ปุ่นไกล่เกลี่ย

ข้อ ๑๑.

บันดาบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญา อนุสัญญา และความตกลงที่มีอยู่ระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส ซึ่งไม่ขัดแย้งกับบทบัญญัติแห่งอนุสัญญานี้ เป็นอันยังคงใช้อยู่ต่อไป

ข้อ ๑๒.

อนุสัญญานี้จะได้รับสัตยาบัน และจะได้แลกเปลี่ยนสัตยาบัน ณ โดกิโอะ ภายในสองเดือนหลังจากวันลงนามหากว่ามีกรณี รัฐบาลฝรั่งเศสจะใช้หนังสือแจ้ง ในกรณีเช่นนี้ รัฐบาลฝรั่งเศสจะได้ส่งสัตยาบันสารไปยังรัฐบาลไทยโดยเร็วที่สุดที่กระทำได้

อนุสัญญานี้จะได้เริ่มใช้ตั้งแต่วันแลกเปลี่ยนสัตยาบันเป็นต้นไป

เพื่อเป็นพยานแก่การนี้ ผู้มีอำนาจเต็มแต่ละฝ่ายได้ลงนามและประทับตราไว้เป็นสำคัญ

ทำควกันเป็นสามฉบับ เป็นภาษาไทย ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น ณ โดกิโอะ เมื่อวันที่เก้าเดือนที่ห้า พุทธศักราชสองพันสี่ร้อยแปดสิบ ตรงกับวันที่เก้าพฤษภาคมคริสตศักราชพันเก้าร้อยยี่สิบเอ็ด และวันที่เก้าเดือนสี่ห้าปีส โยวาที่สิบหก

(ประทับตรา) วรรณไวทยากร

(ประทับตรา) ศรีเสนา

ม.ล. ศิลปะศาสตร์าคม (ประทับตรา)

วนิช ปานะนนท์

(ประทัບตรา)

(ประทับตรา)

(ประทับตรา)

Charles are Henry.

Rene Robin.

ภาคผนวก ค

หนังสือสัญญากรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒

หนังสือสัญญา
กรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส
แต่วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒*

พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม แลท่านประธานาธิบดีรีพับลิกกรุงฝรั่งเศสมีความประสงค์เพื่อจะระงับความวิวาทซึ่งเกิดขึ้นในสมัยที่ล่วงไปแล้วในระหว่างประเทศทั้งสองนี้ และเพื่อจะผูกพันทางไมตรีอัน ได้มีมาหลายร้อยปีแล้ว ในระหว่างกรุงสยามแลกรุงฝรั่งเศสนั้น ให้สนิทยิ่งขึ้น จึงได้ตั้งอรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ให้ทำหนังสือสัญญานับนี้คือ

ฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม ได้ตั้งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงเทเวศรวงษ์โรประการคณาธิบดีมหาดจักรี และแกรนด์ออฟฟิเซอร์ลियोองคอนเนอร์ ฯลฯ เสนาบดีว่าการต่างประเทศกรุงสยามฝ่ายหนึ่ง

แลฝ่ายประธานาธิบดีรีพับลิกกรุงฝรั่งเศส ได้ตั้งมองซิเออร์ เลอร์ซาลส์มารีเลอมิร์ เดอร์วีแลร์ ผู้ได้รับเครื่องอิสริยาภรณ์แกรนด์ออฟฟิเซอร์ลियोองคอนเนอร์ แลจูลวราภรณ์ อรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มชั้นหนึ่ง แลที่ปรึกษาการแผ่นดินอีกฝ่ายหนึ่ง

ผู้ซึ่งเมื่อได้เปลี่ยนตราตั้งมอบอำนาจ แลได้เห็นเป็นการถูกต้องตามแบบแผนดีแล้ว ได้ตกลงทำข้อสัญญาดังมีต่อไปนี้

ข้อ ๑. คอเวอนเมนต์สยามยอมสละเสียซึ่งข้ออ้าง ว่ามีกรรมสิทธิ์ทั้งสิ้นทั่วไปในดินแดน ผังซ้ายปากตวันออกแม่น้ำโขง แลในบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วย

ข้อ ๒. คอเวอนเมนต์สยามจะไม่มีเรือรบใหญ่่น้อยไปไว้ฤาใช้ดินในทเลสาบก็ดี ในแม่น้ำโขงก็ดี แลในลำน้ำแยกจากแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ภายในที่อันได้มีกำหนดไว้ในข้อต่อไปนี้

ข้อ ๓. คอเวอนเมนต์สยามจะไม่ก่อสร้างด่าน ค่าย คู ฤา ที่อยู่ของพลทหารในแขวงเมืองพระตะบอง แลเมืองนครเสียมราฐ แลในจังหวัด ๒๕ กิโลเมตร (๖๒๕ เส้น) บนฝั่งขวาปากตวันตกแม่น้ำโขง

ข้อ ๔. ในจังหวัดซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ ๓ นั้น บรรดาการตระเวนรักษาจะมีแต่กองตระเวนเจ้าพนักงานเมืองนั้น ๆ กับคนใช้ปนกำลังแต่เพียงจำเป็นแท้ แลทำการตามอย่างเช่นเคยรักษาเป็นธรรมเนียมในที่นั้น จะไม่มีพลประจำฤาพลเกณฑ์สรรพด้วยอาวุธเป็นทหารอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งอยู่ในที่นั้นด้วย

ข้อ ๕. คอเวอนเมนต์สยามจะรับปรึกษากับคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส ภายในกำหนด

*

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ผ. ๑๘.๒/๕ สำเนาหนังสือสัญญากรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศสแต่วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒

หกเดือน แต่ปีนี้ไปในการที่จะจัดการเป็นวิธีการค้าขาย แลวิธีตั้งด่านโรงภาษีในที่ตำบลซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ ๓ แลในการที่จะแก้ไขข้อความสัญญา ปีมะโรง อัฐศก จุลศักราช ๑๒๑๘ ฤชตศักราช ๑๘๕๖ นั้นด้วย คอเวอนเมนต์สยามจะไม่เก็บภาษีสินค้าขาเข้าขาออกในจังหวัดที่ได้กล่าวไว้ในข้อ ๓ แลแล้วนั้น จนกว่าจะได้ตกลงกัน คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส จะได้ออบบแทนให้เหมือนกันในสิ่งของที่เกิดจากจังหวัดที่กล่าวนี้สืบต่อไป

ข้อ ๖. การซึ่งจะอุดหนุนการเดินทางเรือในแม่น้ำโขงนั้น จะมีการจำเอนที่จะทำได้ในฝั่งขวาปากวันตกแม่น้ำโขง โดยการก่อสร้างก็ดี ฤตั้งท่าเรือจอดก็ดี ทำที่ไว้พินแลถ่านก็ดี คอเวอนเมนต์สยามรับว่าเมื่อคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส ขอแล้ว จะช่วยตามการจำเอนที่จะทำให้สะดวกทุกอย่างเพื่อประโยชน์นั้น

ข้อ ๗. คนชาวเมืองฝรั่งเศสก็ดี คนในบังคับฤคนอยู่ในปกครองฝรั่งเศสก็ดี ไปมาค้าขายโดยสะดวกในตำบลซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ ๓ เมื่อถือหนังสือเดินทางของเจ้าพนักงานฝรั่งเศสในตำบลนั้น ฝ่ายราษฎรในจังหวัดอันได้กล่าวไว้นี้จะได้รับผลเป็นการตอบแทนอย่างเดียวกันด้วยเหมือนกัน

ข้อ ๘. คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศส จะตั้งกงสุลไว้ในที่ใดๆ ซึ่งจะคิดเห็นว่าเป็นการสมควรแก่ประโยชน์ของคนผู้อยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศส แลที่เมืองนครราชสีมา แลเมืองน่านเป็นต้น

ข้อ ๙. ถ้ามีความขัดข้องไม่เห็นต้องกันในความหมายของหนังสือสัญญานี้แล้ว ภาษาฝรั่งเศสเท่านั้นจะเป็นหลัก

ข้อ ๑๐. สัญญานี้จะได้ตรวจแก้เป็นใช้ได้ ภายในเวลาสี่เดือน ตั้งแต่วันลงชื่อกันนี้ อรรคราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้กล่าวชื่อไว้ข้างต้นนั้น ได้ลงชื่อแลได้ประทับตราหนังสือสัญญานี้สองฉบับเหมือนกันไว้เป็นสำคัญ

ได้ทำที่ราชวัลลภ กรุงเทพฯ ณ วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๒

(เซ็นพระนาม) เทวะวงษาโรประการ

(เซ็นนาม) เลอ เมียร์ เดอ วิลร์

สัญญาซื้อขาย * (อนุสัญญา)

ท่านผู้มีอำนาจเต็มในการที่ทำสัญญาทั้งสองฝ่าย ได้จัดการกันตกลงในสัญญานี้ บรรดาการทั้งหลายและข้อความทั้งปวง ซึ่งพึงนำไปเป็นการอันได้กระทำสำเร็จตามหนังสือสัญญาฉบับใหญ่ ซึ่งทำไว้ลงวันนี้แล้วตามหนังสืออันติดะกาลที่ได้รับแล้วเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคมที่ล่วงมาแล้ว นั้น เป็น

ข้อ ๑ ว่า ด้านหลังที่สุดของทหารฝ่ายสยามที่ฝั่งซ้ายปากวันออกแม่น้ำโขงนั้น จะต้องเลิกถอนมาอย่างช้าที่สุดภายในเดือนหนึ่งตั้งแต่วันที่ ๕ กันยายน

ข้อ ๒ บรรดาป้อมค่ายคูอันอยู่ในจังหวัดที่กล่าวไว้ในข้อ ๑ ของหนังสือสัญญานี้ฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้แล้ว จะต้องรื้อถอนเสียให้สิ้น

ข้อ ๓ ผู้ก่อการพยายามความร้ายที่ทุ่งเชียงคำ แลที่คำมวนนั้นเจ้าพนักงานฝ่ายสยามจะได้ชำระตัดสิน แลผู้แทนกรุงฝรั่งเศสจะช่วยให้ช่วยในการตัดสิน แลจะกำกับลงโทษตามคำตัดสินนั้น คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสรักษาอำนาจเอาไว้ ในการที่จะเห็นชอบว่าคำตัดสินลงโทษนั้นจะพอสมควร ถ้ายังไม่เห็นพอแล้ว ก็ขอให้ตั้งศาลซึ่งมีพระตุลาการผู้ซึ่งคอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะกำหนดพิจารณาด้วยทั้งสองฝ่ายนั้นตัดสินใหม่

ข้อ ๔ ว่า คอเวอนเมนต์สยามจะต้องส่งให้ตามใจราชทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ถ้าเจ้าพนักงานฝรั่งเศสที่พรหมแดนนั้นบรรดาคนในบังคับฝรั่งเศส คนญวน คนลาว ชาวที่อยู่ฝั่งซ้ายวันออกแม่น้ำโขง แลคนเขมรผู้ซึ่งต้องกักขังอยู่ด้วยสรรพเหตุใด ๆ นั้นทั้งสิ้น คอเวอนเมนต์สยามจะไม่ขัดขวางอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการที่คนชาวเมืองฝั่งซ้ายปากวันออกแม่น้ำโขงนั้นจะกลับไปบ้านเมืองเดิม

ข้อ ๕ ว่า บางเขียนแห่งทุ่งเชียงคำกับพวกพ้องของเขานั้น เจ้าพนักงานกรมท่าผู้หนึ่งจะได้นำไปส่งยังสถานทูตฝรั่งเศส ณ กรุงเทพฯ พร้อมกับชาวฝรั่งเศสแลเครื่องอาวุธซึ่งเจ้าพนักงานสยามได้จับไว้

ข้อ ๖ คอเวอนเมนต์ฝรั่งเศสจะได้อาศัยอยู่ต่อไปนี้ที่เมืองจันทบุรีจนกว่า จะได้กระทำการสำเร็จแล้วตามข้อความในหนังสือสัญญานี้ แลเป็นต้นว่าจนถึงเวลาที่เลิกถอนออกจากที่เสร็จ และเป็นการสงบเรียบร้อยทั้งฝั่งซ้ายปากวันออก แลฝั่งขวาปากวันตก เพียงจังหวัดที่กล่าวไว้ในหนังสือสัญญานี้ฉบับใหญ่ที่ทำไว้วันนี้ข้อ ๑ นั้น

* หรืออนุสัญญา ลงนามในวันเดียวกับสนธิสัญญาระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส วันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๕๓ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, ฝ. ๑๘.๒/๕ สำเนาสัญญาซื้อขาย วันที่ ๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๑๒

อรรถราชทูตผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย ได้ลงชื่อและได้ประทับตราหนังสือสัญญาฉบับนี้ไว้เป็นสำคัญแล้ว ได้ทำไว้สองฉบับเหมือนกันที่ราชวัลลภ กรุงเทพฯ วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทร์
ศก ๑๑๒

(เช่นพระนาม) เทวะวงษาโรประการ

(เช่นนาม) เลอ เมียร์ เดอ วิเลอร์

หนังสือสัญญา

ระหว่าง

กรุงสยาม กับ กรุงฝรั่งเศส

ทำเมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๒๒*

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม แลท่านประธานาธิบดีรีพับลิกฝรั่งเศส มีความปรารถนา จะผูกพันธ์ทางไมตรี แลจะให้ความไว้วางใจซึ่งมีอยู่ต่อกัน ในระหว่างประเทศทั้งสองมั่นคงขึ้นแล เพื่อจะระงับ ความยากบางอย่าง ซึ่งได้เกิดขึ้นจากการตีความหมายของหนังสือสัญญาใหญ่น้อย ที่ได้ทำไว้เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ จึงได้ตกลงทำหนังสือสัญญาน้อยขึ้นใหม่ ฉบับหนึ่ง เพื่อประโยชน์นี้จึงได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามนั้น

พระยาสุริยานุวัตร อรรคราชทูตพิเศษ แลผู้มีอำนาจเต็มของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ณ สำนักนี้ ท่านประธานาธิบดีรีพับลิกฝรั่งเศส เครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่หนึ่งแล เครื่องอิสริยาภรณ์ เลยองคอนเนอร์ ชั้นที่สอง ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

ฝ่ายท่านประธานาธิบดีรีพับลิกฝรั่งเศสนั้น

มองซีเออร์ เทโอฟิล เดลคาสเซ เดปูเต เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ฯลฯ ฯลฯ ฯลฯ

ผู้ซึ่งเมื่อได้ส่งหนังสือมอบอำนาจให้ตรวจดูซึ่งกันแลกัน เห็นเป็นอันถูกต้องแบบอย่างดี แล้ว ได้ปฤกษาคกลงกันทำสัญญาเป็นข้อดังต่อไปนี้

ข้อ ๑

เขตแดนในระหว่างกรุงสยามกับกรุงกัมพูชานั้น ตั้งต้นตั้งแต่ปากคลองกะพงพลู ข้างฝั่งชายทะเลสาบเป็นเส้นเขตต์แดนตรงทิศตะวันออก ไปจนบันจบถึงคลองกะพงจามตั้งแต่นั้นต่อไปเขตต์แดนเป็นเส้นตรง ทิศเหนือขึ้นไปจนบันจบถึงภูเขาพนมดงรัก (คือภูเขาบันทัด) ต่อนั้นไป เขตต์แดนเนื่องไปตามแนวยอดภูเขาปันน้ำในระหว่างดินแดนน้ำตกน้ำแสนแลดินแดนน้ำตกแม่น้ำของฝ่ายหนึ่ง กับดินแดนน้ำตกน้ำมูนอีกฝ่ายหนึ่ง จนบันจบภูเขาผาด่างแล้วต่อเนื่องไปข้างทิศตะวันออกตามแนวยอดภูเขานี้ จนบันจบถึงแม่น้ำของ ตั้งแต่ที่บันจบนี้ขึ้นไป แม่น้ำของเป็นเขตต์แดนของกรุงสยามตามความข้อ ๑ ในหนังสือสัญญาใหญ่ ณ วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒

*

พระราชพงษาวดาร (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ม.ป.ป. : ๔๖-๕๕

อนุสัญญานี้ได้รับการแลกเปลี่ยนสัตยาบันสัญญากันที่กรุงปารีส เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๕๐๔

ข้อ ๒

ฝ่ายเขตแดนในระหว่างเมืองหลวงพระบางข้างฝั่งขวาแม่น้ำของ แลเมืองพิไชยกับเมืองน่านนั้น เขตแดนตั้งแต่ปากน้ำเหืองที่แยกแม่น้ำของ เนื่องไปตามกลางลำน้ำเหืองจนถึงที่แยกปากน้ำตาม เลยขึ้นไปตามลำน้ำ ตามจนจบบันจบถึงยอดภูเขาปันน้ำในระหว่างดินแดนน้ำตกแม่น้ำของ แลดินแดนน้ำตกแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงที่แห่งหนึ่ง เขาภูแดนดินตั้งแต่ที่นี่ เขตแดนต่อเนื่องขึ้นไปทางทิศเหนือ ตามแนวยอดภูเขาปันน้ำในระหว่างดินแดนน้ำตกแม่น้ำของ แลดินแดนน้ำตกแม่น้ำเจ้าพระยา จนบันจบถึงปลายน้ำคอบ แล้วเขตแดนต่อเนื่องไปตามลำน้ำคอบจนบันจบกับแม่น้ำของ

ข้อ ๓

จะได้กำหนดเขตแดนในระหว่างกรุงสยามกับดินแดนที่เป็นแผ่นดินอินโดจีน ฝรั่งเศส รัฐบาลทั้งสองฝ่ายที่ได้ทำสัญญากันนี้ต่างจะตั้งข้าหลวงผสมกัน ไปทำการกำหนดเขตแดนนี้ การกำหนดเขตแดนนี้จะทำตามเขตแดนที่ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑ แลข้อ ๒ ทั้งจะกำหนดลงในดินแดนที่อยู่ในระหว่างทะเลสาบกับทะเล

เพื่อจะทำให้การของข้าหลวงผสมสะดวกขึ้น แลเพื่อจะหลีกเลี่ยงจากความยากทุกสิ่งทุกอย่างที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในการกำหนดเขตแดนในดินแดนซึ่งอยู่ในระหว่างทะเลสาบนั้น เมื่อก่อนที่จะตั้งข้าหลวงผสมรัฐบาลทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเสียก่อนว่าจะกำหนดที่สำคัญแห่งใดเป็นที่หมายกำหนดเขตแดนในดินแดนนี้แห่งใดเป็นเขตแดนที่จะจดทะเลเป็นต้น

จะได้ตั้งข้าหลวงผสม แลข้าหลวงนี้จะตั้งต้นทำการใน ๔ เดือน ภายหลังจากวันรับอนุญาตใช้หนังสือสัญญาฉบับนี้

ข้อ ๔

รัฐบาลสยามยอมเสียสละอำนาจ ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นดินเมืองหลวงพระบางที่อยู่ข้างฝั่งขวาแม่น้ำของ

เรือค้าแลแพไม้ ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของคนไทย มีอำนาจที่จะขึ้นล่องได้โดยสะดวกปราศจากการขัดขวางในตอนของแม่น้ำของ ซึ่งไหลตลอดที่ดินแดนของเมืองหลวงพระบาง

ข้อ ๕

เมื่อได้ตกลงกันตามข้อความ ซึ่งได้กล่าวไว้ในข้อ ๓ ตอนที่ ๒ ว่าด้วยเรื่องกำหนดเขตแดนในระหว่างทะเลสาบแลทะเลแล้ว แลเมื่อรัฐบาลสยามได้แจ้งความให้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสทราบโดยทางการว่า ดินแดนซึ่งเป็นผลแห่งการที่จะได้ตกลงกัน กับที่ดินแดนซึ่งอยู่ข้างทิศตะวันออกของเขตแดน ตามที่ได้กำหนดไว้ในข้อ ๑ ข้อ ๒ ในหนังสือสัญญาฉบับนี้ว่า เจ้าพนักงานฝรั่งเศสจะรับเอาได้เมื่อใดแล้ว กองทหารฝรั่งเศสซึ่งได้เข้าตั้งอยู่ในเมืองจันทบุรี

ชั่วคราวหนึ่งคราวหนึ่ง ตามหนังสือสัญญา วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ จะออกจาก
เมืองจันทบุรีในทันใด

ข้อ ๖

ข้อสัญญาข้อ ๔ ในหนังสือสัญญาใหญ่วันที่ ๓ ตุลาคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ นั้น
เป็นอันยกเลิกเปลี่ยนเป็นข้อสัญญาตามความต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่า พลทหารซึ่งจะได้ให้ส่งไปหรือจะให้
ตั้งประจำอยู่ในเขตรแคว้นที่ลุ่มน้ำตก แม่น้ำของข้างฝ่ายกรุงสยามนั้น จะเป็นพลทหารชาติไทยใน
ได้บังคับนายทหารชาติไทย อยู่เสมอ มีความยกเว้นอย่างเดียวกับสัญญาข้อนี้ให้เป็นประโยชน์แก่
ตำรวจภูธรไทย ซึ่งนายทหารชาติเดนมาร์กบังคับอยู่ในขณะนี้ ถ้ารัฐบาลสยามปรารถนาจะเปลี่ยน
นายทหารเหล่านี้ให้เป็นนายทหารของชาติอื่น รัฐบาลสยามจะปฤกษาให้ตกลงกันกับรัฐบาล
ฝรั่งเศสก่อน

ในเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยแขวงเมืองพระตะบอง เสียมราฐ แลเมืองศรีโสภณนั้น
รัฐบาลสยามสัญญาจะให้มิแต่กองพลตระเวน ซึ่งเป็นที่ต้องการสำหรับรักษาความสงบเรียบร้อย
คนที่จะให้ป็นพลตระเวนนี้ จะเกณฑ์เอาแต่ลั้วที่เป็นชาวเมือง ณ ที่นั้น

ข้อ ๗

ถ้าในกาลภายหน้า รัฐบาลสยามปรารถนาจะทำท่าเรือ คลองทางรถไฟ ที่ในดินแดนลุ่ม
น้ำตกแม่น้ำของข้างฝ่ายของกรุงสยาม (มีทางรถไฟที่จะให้เป็นทางติดต่อจากกรุงเทพฯ ไปถึงที่แห่ง
ใดในแคว้นแคว้นลุ่มน้ำนี้โดยเฉพาะ) แม้ว่าจะทำการเหล่านี้ไปมิได้แต่โดยลำพังเจ้าพนักงานไทย
แลโดยทุนของไทย รัฐบาลสยามจะปฤกษาให้ตกลงกันกับรัฐบาลฝรั่งเศส ส่วนการที่จะทำสำหรับ
ให้การต่าง ๆ ที่กล่าวนี้เป็นผลประโยชน์ขึ้นก็เหมือนกัน

ในการที่จะใช้ท่าเรือ คลอง ทางรถไฟ ในแคว้นแคว้นน้ำตกแม่น้ำของข้างฝ่ายกรุงสยามก็
ดี ทั้งภายในพระราชอาณาเขตรนอกไปจากแคว้นแคว้นนี้ก็ดี เป็นความเข้าใจกันว่าจะไม่ตั้งพิศเคียบ
เงินให้ต่างกัน ให้เป็นการผิดไปจากหลักฐาน ซึ่งจะต้องทำให้เสมอกันในการค้าขาย ดังได้สัญญาไว้
ในหนังสือสัญญาทั้งหลายที่กรุงสยามได้ลงชื่อ

ข้อ ๘

ในที่จะทำการให้สำเร็จไปตามความข้อ ๖ ของหนังสือสัญญาใหญ่วันที่ ๓ ตุลาคม
รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ รัฐบาลสยามจะอนุญาตที่ดินเป็นขนาดกว้างยาว ตามซึ่งจะได้กำหนด
ให้แก่รัฐบาลบริบปลิก ณ ที่ต่าง ๆ ข้างฝั่งขวาแม่น้ำของคือ

ที่ที่เชียงคาน หนองคาย เมืองไชยบุรี ที่ที่ปากน้ำกำ (ฝั่งขวาหรือฝั่งซ้าย)

เมืองมุกดาหาร เมืองเขมราฐ กับปากน้ำมูน (ฝั่งขวาหรือฝั่งซ้าย)

รัฐบาลทั้งสองได้ตกลงกันในการที่จะเอาสิ่งที่ติดกันไม่ให้เรือเดินได้สะดวกในลำน้ำมูนตอนที่อยู่ระหว่างเมืองพิมูลมังฆาหาร กับแม่น้ำของ ถ้าเห็นว่าการนั้นจะทำให้สำเร็จไปไม่ได้ หรือว่าจะเปลืองเงินเกินไปรัฐบาลทั้งสองจะช่วยกันจัดแจงทำทางบกให้ไปมาถึงกันได้ ในระหว่างเมืองพิมูลมังฆาหาร แลแม่น้ำของ

รัฐบาลทั้งสองจะตกลงกันด้วยว่า ในระหว่างเมืองจำปาศักดิ์กับเขตแดนเมืองหลวงพระบาง ดังที่ได้กำหนดลงในข้อ ๒ ของหนังสือสัญญาฉบับนี้ จะให้มีทางรถไฟขึ้นใช้แทนการเดินเรือที่ไม่สะดวกในแม่น้ำของ ถ้ายอมรับกันว่าเป็นที่ต้องการ

ข้อ ๕

ตั้งแต่เดี๋ยวนี้ไป เป็นการตกลงกันแล้วว่า รัฐบาลทั้งสองจะช่วยให้มีทางรถไฟตั้งแต่เมืองพนมเป็ญไปถึงเมืองพระตะบองขึ้นไปได้โดยสะดวก การก่อสร้างแลการที่จะกระทำให้มีผลประโยชน์ขึ้นนั้น รัฐบาลทั้งสองจะทำเองโดยลำพัง ส่วนการในที่ดินแดนของรัฐบาลใดรัฐบาลนั้นก็รับทำ หรือรัฐบาลทั้งสองจะยินยอมพร้อมกันให้บริษัทไทยปนกับฝรั่งเศสบริษัทใดทำก็ได้ รัฐบาลทั้งสองเห็นด้วยกันแล้วว่า เป็นการจำเป็นที่จะทำการเพื่อจะให้ทางน้ำในคลองเมืองพระตะบองในระหว่างทะเลสาบกับเมืองนั้นดียิ่งขึ้น เพื่อนี้รัฐบาลฝรั่งเศสพร้อมตัวที่จะให้ผู้อำนวยการช่างซึ่งรัฐบาลสยามอาจจะต้องการใช้ ทั้งสำหรับที่จะทำการแลรักษาการที่กล่าวนี้ด้วย

ข้อ ๑๐

รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยอมรับรายชื่อของคนในบังคับฝรั่งเศสเช่นกับที่มีอยู่แล้วเดี๋ยวนี้ ยกเว้นแต่คนจำพวกที่จะได้ยอมรับกันทั้งสองฝ่ายว่า ได้เข้าจดทะเบียนอยู่ในรายชื่อนั้นโดยเหตุอันไม่สมควร เจ้าพนักงานฝรั่งเศสจะได้ส่งสำเนารายชื่อเหล่านี้ให้แก่เจ้าพนักงานไทย

บุตร หลาน ของคนอยู่ในบังคับซึ่งเข้าอยู่ในได้อำนาจศาลฝรั่งเศสเช่นนี้จะไม่มีอำนาจที่จะอ้างเข้าอยู่ในทะเบียนได้ ถ้าหากว่าคนเหล่านี้ไม่ได้ตกเป็นคนอยู่ในจำพวกซึ่งได้กำหนดไว้ในข้อสัญญาต่อความข้อนี้ไปในหนังสือสัญญาน้อยฉบับนี้

ข้อ ๑๑

คนกำเนิดประเทศเอเชีย เกิดในดินแดนซึ่งอยู่ในได้อำนาจโดยตรงของกรุงฝรั่งเศส หรือในดินแดนซึ่งอยู่ในความป้องกันปกครองของกรุงฝรั่งเศสนั้น จะมีอำนาจที่จะรับความป้องกันของฝรั่งเศสได้ ยกเว้นเสียแต่ผู้ซึ่งได้เข้ามาตั้งอยู่ในกรุงสยาม เมื่อก่อนเวลาที่ดินแดนที่กำเนิดของคนเหล่านั้นได้เข้าอยู่ในอำนาจปกครองหรือความป้องกันของฝรั่งเศส

ความป้องกันฝรั่งเศสจะมีไปถึงเพียงบุตรของคนเหล่านั้น แต่จะไม่มีแผ่เผื่อต่อไปถึงหลานของคนเหล่านี้

ข้อ ๑๒

ในการที่เกี่ยวข้องด้วยอำนาจศาล ซึ่งตั้งแต่วันที่ต่อไป คนฝรั่งเศสแลคนในบังคับฝรั่งเศส ในกรุงสยาม จะต้องเข้าอยู่ในใต้บังคับโดยไม่มีที่ยกเว้นเลยนั้น รัฐบาลทั้งสองได้ตกลงกันทำข้อสัญญา ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ขึ้นใช้แทนข้อสัญญาที่มีอยู่แต่ก่อน

๑. ในความอาญา คนฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศสจะอยู่ในใต้บังคับศาลอาญาฝรั่งเศสเท่านั้น

๒. ในความแพ่ง คดีทั้งปวงซึ่งคนไทยเป็นโจทก์ฟ้องคนฝรั่งเศสหรือคนในบังคับฝรั่งเศส จะต้องฟ้องต่อศาลกงสุลฝรั่งเศส

คดีทั้งปวงซึ่งคนไทยเป็นจำเลย ศาลไทยสำหรับพิจารณาความต่างประเทศซึ่งได้ตั้งไว้ ณ กรุงเทพฯ จะพิจารณาคัดสิน

ยกเว้นเสียแต่ที่ในมณฑลพายัพ คือ เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เมืองน่าน ความอาญาแลความแพ่งทั้งปวงซึ่งคนในบังคับฝรั่งเศสมีคดี ศาลต่างประเทศไทยจะพิจารณาคัดสิน

แต่เป็นความเข้าใจกันว่า ในคดีความทั้งปวงนี้ กงสุลฝรั่งเศสมีอำนาจที่จะไปอยู่ในศาล เมื่อเวลาชำระได้หรือจะให้มิผู้แทนผู้หนึ่ง ซึ่งได้รับอำนาจตามสมควรแล้วไปอยู่ที่ศาลในเวลาชำระก็ได้แลเมื่อเห็นว่าเป็นการสมควรแก่ผลประโยชน์ของความยุติธรรมจะทำความแนะนำทักท้วงขึ้นได้ทุกอย่าง

ในคดีความ ซึ่งคนฝรั่งเศส หรือคนในบังคับฝรั่งเศสเป็นจำเลยนั้น ถ้าในระหว่างความพิจารณา กงสุลฝรั่งเศสเห็นเป็นเวลาสมควรที่จะถอนคดีความนั้นออกเสียโดยทางที่จะทำหนังสือขอไปเมื่อใดก็ได้

คดีความนี้ก็ต้องส่งไปยังศาลกงสุลฝรั่งเศส ซึ่งตั้งแต่เวลานั้นไปจะพิจารณาคดีนั้นได้ตามลำพัง แลเจ้าพนักงานไทยจะสงเคราะห์ช่วยธุระแก่ศาลนั้นด้วย

การฟ้องอุทธรณ์ต่อคำตัดสินทั้งปวงของศาลสำหรับพิจารณาความต่างประเทศที่ดีของศาลต่างประเทศสำหรับมณฑลพายัพที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็ดี จะต้องไปฟ้องอุทธรณ์ที่ศาลอุทธรณ์กรุงเทพฯ

ข้อ ๑๓

ในกาลภายหน้า เรื่องการที่ชาวต่างประเทศเอเชีย ซึ่งมีได้เกิดอยู่ในดินแดนที่ตรงอยู่ในอำนาจ หรือในดินแดนที่อยู่ในความป้องกันของกรุงฝรั่งเศส หรือผู้ซึ่งมิได้เปลี่ยนชาติโดยถูกต้องตามกฎหมาย จะเข้าเป็นคนอยู่ในความป้องกันของฝรั่งเศสได้นั้น รัฐบาลของริปปลิคจะได้รับอำนาจซึ่งกรุงสยามจะยอมให้แก่ประเทศใดในกาลภายหน้า

ข้อ ๑๔

ข้อความทั้งหลายซึ่งมีอยู่ในหนังสือสัญญาฉบับใหญ่ สัญญาย่อยแลสัญญาทั้งปวง แต่ก่อนมาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศสที่หนังสือสัญญาฉบับนี้มีได้เปลี่ยนแปลงเสียนั้น ยังคงใช้ได้โดยเต็ม

ข้อ ๑๕

ถ้าเกิดความขัดข้องไม่เห็นต้องกันในความหมายของหนังสือสัญญา ซึ่งได้เขียนขึ้นใน ภาษาฝรั่งเศสแลภาษาไทยนี้ ภาษาฝรั่งเศสเป็นหลักข้างเดียว

ข้อ ๑๖

หนังสือสัญญาฉบับนี้ จะต้องมิอนุญาติในกำหนด ๔ เดือน ตั้งแต่วันที่ได้ลงชื่อใน หนังสือสัญญานี้ แลได้ประทับตราลงไว้ด้วยกัน

ได้ทำที่กรุงปารีส (เป็นสองฉบับเหมือนกัน)

ณ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๒

(ลงนามแลประทับตรา) พระยาสุริยา

(ลงนามแลประทับตรา) เดลคาสเซ

ภาคผนวก ง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature reviews)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Literature reviews)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัยได้ใช้กรอบการค้นหามีบริบทหลักที่แอบอิงกับการศึกษา การปรับตัว”ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนไทยที่จะส่งผลกระทบต่อให้สามารถมองเห็นความเหมือนและแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับรัฐ ในแต่ละงานซึ่งอาจจะเป็นส่วนที่นำมาเติมเต็มให้กับงานวิจัยที่ศึกษาได้ไม่มากนักน้อย โดยใช้วิธีวิทยาการเข้าถึงข้อมูลภายใต้กรอบคิดชุดแรกคือ ความหมายของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชานั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเพียงการให้ความหมายภายใต้เงื่อนไขของผู้มีอำนาจเหนือกว่าย่อมมีสิทธิในการเขียนประวัติศาสตร์ และกรอบคิดชุดที่สองคือ รัฐมุ่งพัฒนาความสัมพันธ์ทางสังคมเพียงมิติเศรษฐกิจมากกว่าอัตลักษณ์ ของความเป็นคนชายแดน ที่ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกับการปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การปรับตัวโดยการอาศัยเครือข่ายทางสังคมของการเป็นคนชาติเดียวกัน เป็นชาติพันธุ์เดียวกัน เป็นแรงงานรับจ้างด้วยกัน เป็นผู้ประกอบอาชีพเดียวกัน ซึ่งเป็นเพียงการมองในภาพที่เป็น โครงสร้างเท่านั้น โดยไม่ได้เจาะลึกลงไปในตัวโครงสร้างของเครือข่าย จึงทำให้ไม่สามารถที่จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงบทบาทของการทำหน้าที่ของตัวแสดงที่อยู่ในเครือข่ายทางสังคมได้เป็นการเฉพาะ จึงทำให้ขาดมิติเชิงลึกที่จะทำให้มองเห็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในช่วงต่าง ๆ และยังไม่สามารถที่จะเจาะเข้าไปให้เห็นถึงบริบทเบื้องหลังของกระบวนการที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ เช่น วัฒนธรรม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ในลักษณะร่วมกัน ซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกัมพูชา/ เขมรนั้นขาดมิตินี้ไป และยังมีงานวิจัยบางส่วนมุ่งไปที่สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาแก่ประเทศไทย เนื่องจากการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมของเศรษฐกิจโลกอีกด้วย ดังรายละเอียด

รายละเอียดงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับชายแดน/ พรมแดนกัมพูชา เช่น งานของจิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ(2516) วิกฤตกาลสยาม ร.ศ. 112 และจำรูญ พัฒนศ (2521) ประวัติเมืองอรัญ (ตอนที่ 1) และเดวิด แซนด์เลอร์ (2540) ประวัติศาสตร์กัมพูชา และธิตี บัวคำศรี (2547) เอกสารมหาบุรุษเขมร: การศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของกัมพูชา และนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2509) การปราบฮ่อและการเสียดินแดน พ.ศ. 2431 และพิริยะ ไกรฤกษ์ (2547) ตะวันตกในตะวันออก: สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ห้าถึงปัจจุบัน และเพ็ญศรี คุ้ม (2539) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (สยาม) กับประเทศฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ตามเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ และเพ็ญศรี คุ้ม (2554) การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชการที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)

สานติ ภัคดีคำ (2546) ประวัติศาสตร์กัมพูชาแบบเรียนของเขมรที่เกี่ยวข้องกับไทยสานติ ภัคดีคำ (2552) เขมร “ถกสยาม” และสุจิตต์ วงษ์เทศ (2550) ชื่อบ้านนามเมือง จังหวัดปราจีนบุรี และสุวิทย์ ชีรสาคี (2546) ศักยภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหมู่บ้านจากอดีตถึงปัจจุบัน และสุวิทย์ ฟ้าขาว (2518) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ ร.ศ. 112 ถึง ร.ศ. 126 (ค.ศ. 1893-1970) และสุพัฒศรี วรสาพันธ์ (2520) ปัญหาฉนวนกั้นระหว่างปี พ.ศ. 2435-2449 งานของบงกช วงษ์ไทย (2537) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อบทบาทของรัฐบาลไทยในการแก้ปัญหา กัมพูชา ช่วงปี พ.ศ. 2523-2533 งานของอรอนงค์ น้อยวงศ์ (2541) กัมพูชา นโยบายต่างประเทศสมัย พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ งานของบุญเรือง คัชมาย์ (2543) งานของเขียน ชีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข (2543) กัมพูชา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองระหว่างประเทศ งานของสุณัย ผาสุข (2539) นโยบายต่างประเทศของไทย: ศึกษากระบวนการกำหนดนโยบายของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณต่อปัญหา กัมพูชา (4 สิงหาคม ค.ศ. 1988-23 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1991) งานของสมศักดิ์ ศัลยกำธร (2531) การประเมินโครงการหมู่บ้านป้องกันตนเองชายแดน ไทย-กัมพูชา จังหวัดปราจีนบุรี งานของถิรวัฒน์ เกษตรภิบาล (2541) ปัญหาความขัดแย้งไทย-กัมพูชา: กรณีการรัฐประหารที่ล้มเหลว ปี พ.ศ. 2537 งานของสุนทร ชูตินทรานนท์ และคณะ (2552) ไทยในการรับรู้และความเข้าใจของประเทศเพื่อนบ้าน

งานของนพภัตสร มาเทียน (2549) ประวัติการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา ด้านจังหวัด สระแก้ว (พ.ศ. 2518-2546) งานของชนินทร สวมภักดี (2554) นโยบายความมั่นคงของมนุษย์ในหมู่บ้านชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว งานของสุจิตต์ วงษ์เทศ (2528) ฉนวนกั้นปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ พ.ศ. 2436-2458 งานของ โสภารัตน์ จารุสมบัติ และคณะ (2548) เรื่อง “การศึกษาสถานภาพความรู้เกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนของประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน:ระยะที่ 1-2 บรรณนิทัศน์ (ชายแดนไทย-กัมพูชา)” ซึ่งพบว่า ประเด็นด้านความมั่นคง การเมือง การทหาร และการค้าชายแดนยังได้รับความสนใจในการศึกษาตลอดระยะเวลา และยังมีงานวิจัยที่ถูกนำมาเชื่อมโยงกับสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาของ สังคม และชาวนิววิทย์ เกษตรศิริและกาญจณี ละอองศรี (2552) สรุปการสัมมนาวิชาการเรื่อง “รัฐชาติ-พรมแดน: ความขัดแย้งและข้อยุติบนเส้นทางสันติภาพอาเซียน” โดยสรุปแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นเกิดจากการมองพรมแดนเป็นเพียงสิ่งที่แยก “เขา” กับ “เรา” ให้แตกต่างกันเท่านั้นหาได้มองทะลุให้เห็นถึงสิ่งที่ซ่อนอยู่ใน “พรมแดน” ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรม ประเพณี การพึ่งพาอาศัย ที่ผูกเชื่อมโยงไว้ในสิ่งที่เรียกกันว่า “พรมแดน” เป็นต้น

งานของพวงทอง ภวัครพันธุ์ (2551) เรื่อง “สงคราม การค้า และชาตินิยมใน ความสัมพันธ์ไทย-กัมพูชา” สงครามทำให้เกิดผลประโยชน์แอบแฝงมากมายในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา งานของศุภวดี มนต์เนรมิตร (2552) เรื่อง “ชีวิตและการต่อสู้ของเขมรพลัดถิ่น” การหนี ออกจากประเทศเมื่อครั้งที่เกิดสงครามเข้าสู่ชายแดนอำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มคือ 1. กลุ่มที่อพยพมาก่อนปี พ.ศ. 2522 ด้วยเงื่อนไขด้านความปลอดภัย 2. กลุ่มที่อพยพมา หลังปี พ.ศ. 2522 ด้วยเงื่อนไขด้านความปลอดภัยและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ

สุดท้ายงานของเบญจวรรณ นาราัจจ์ (2552) เรื่อง “งานศึกษากัมพูชาที่มีในประเทศไทย: ตำรวจสถานภาพองค์ความรู้” ที่ได้ศึกษาประเด็นทางการเมืองทั้งสถานการณ์ร่วมสมัย และการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ การศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของกัมพูชา การศึกษาทางด้าน เศรษฐกิจและการศึกษาด้านอื่น ๆ เช่น ภาษาและวรรณกรรม สุขภาพ ด้านสังคม แรงงาน ทรัพยากรธรรมชาติ การศึกษา ศาสนา โดยมีบางส่วนที่สะท้อนถึงความใกล้ชิดระหว่างไทย กับกัมพูชาด้วย